پرۆژەی ۱۰۰ کتێبی کوردی ۵۰
فیقهی ئاسان
الفقه الميسر
نووسینی
ئەحمەد عیسی عاشوور
وەرگێڕانی: نووری فارس حەمەخان
پێداچوونەوەو سەرپەرشتی لەچاپدانی کردووە
محمود احمد محمد
بەرگی یەکەم

عاشور، احمد عیسی.
الفقه‌المیسر. کردی.
فیقهی ئاسان: (فقه المیسر) / نووسه‌ر احمد عیسی عاشور؛ وه‌رگیرانی نوری فارس حه‌مه‌خان؛ مصحح محمود احمد محمد.-- تهران: نشر احسان، ۲۰۰۷.
۲ ج.
ISBN: 964-356-565-3 (دوره)
ISBN: 964-356-563-7 (ج. ۱)
ISBN: 964-356-564-5 (ج. ۲)

فیپا.
کردی.
۱. فقه شافعی. الف. فارس، نوری، مترجم. ب. محمد، محمود احمد، مصحح. Muhammad, Mahmud Ahmad
BP ۱۷۷/ع۲ف۷۰۴۷ ۲۹۷/۳۳۳
کتابخانه ملی ایران ۸۵-۳۵۴۰۴م

فیقهی ئاسان (به‌رگی یه‌که‌م)

✦نووسه‌ر:	احمد عیسی عاشور
✦وه‌رگێرانی:	نوری فارس حمه خان
✦بلاّوکاّر:	نه‌شری ئیحسان - تاران
✦چاپی:	یه‌که‌م ـ ۲۰۰۷
✦چاپخانه:	مه‌هارت ـ تاران
✦تیراژ:	۳۰۰۰ دانه
✦ژماره‌ی سپاردنی:	(۸۳۱)ی ساڵی (۲۰۰٦)ی وه‌زاره‌تی رۆشنبیری پێدراوه

➢ فروشگاه شمارهٔ ۱: تهران ـ خیابان انقلاب ـ روبروی دانشگاه ـ مجتمع فروزنده ـ شمارهٔ ٤٠٦ ـ تلفن: ٦٦٩٥٤٤٠٤
➢ فروشگاه شمارهٔ ۲: تهران ـ خیابان ناصر خسرو ـ کوچه حاج نایب ـ شمارهٔ ۳۳ ـ تلفن: ۳۳۹۰۲۷۵۰
صندوق پستی: تهران ۳۸۵ ـ ۱۱٤۹٥

ژماره‌ی نیونه ته وایه‌تی (ج ۱):۷-۵۶۳-۳۵۶-۹۶۴ ISBN: 964-356-563-7
ژماره‌ی نیونه ته وایه‌تی دەوره:۳-۵۶۵-۳۵۶-۹۶۴ ISBN: 964-356-565-3

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی: بە پێنووسی وەرگێڕ:-

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين.

لە پاش سوپاسی خودای مەزن و، ناردنی درووود بۆ سەر گیانی پیرۆزی پێغەمبەر و یاران و هاوڕێیان و پەیڕەوانی، عەرزم ئەمەیە لە خزمەتتاندا: ئەم نامە پیرۆزەیە کە واین لە خزمەتیدا، ئەصڵەکەی پێشەوای گەورەو خواناس (الامام تقی الدين أبو بكر محمد الحسينی الحصنی الدمشقی) دایناوەو ناوی ناوە (كفاية الاخيار في حل غاية الاختصار).

مامۆستای گەورەو مەزنیش: ئەحمەد عیسا عاشوور سەر لەنوێ بە شێوازێکی زۆر جوانی ئاسانی ڕەوانی نوێ ئەم کتێبەی داڕشتۆتەوە، ئەگەر لە شوێنێ خواری و خێچی و ئاڵۆزییەك لە عیبارەتی عەصڵەکەدا بووبێ ڕاستی کردۆتەوە، هەتا مەردوم زۆر بەئاسانی لە بابەت و مەبەستەکان حاڵی ببن، لە شوێنێ پێویست بە زیادەیێ هەبێ زیادی کردووە، جاروباریش شتێ کە سوودی کەم بێت لەبەر کورتەکاری کرتاندویەتی، بەڵام جەوهەری ئەصڵەکە ئەوەی سوودمەندبێ وەك خۆی ماوە، چەند

مەسەلەو بابەتێ کە لەئەصڵەکەدا نەبووە مامۆستا ئەحمەد زیادی کردووە، وەك مەسەلەی تەشریحی لەشی مردوو، مەسەلەی تەئمین لەسەر حەیات، چونکە ئەصڵەکە لە سەدەی نۆیەمی کۆچیدا دانراوە، ئەو سەردەمەیش ئەم جۆرەشتانە وەك ئێستا باویان نەبووە، جا لەبەر ئەم گۆڕانکارییە ڕەوایە کە مامۆستای عاشوور ناوی کتێبەکەی گۆڕیوەو ناوی ناوە (الفقه الميسر) بە کوردی واتە: شەرعی ڕەوانو ئاسان[1] ئەم کتێبە بۆ ناو کوردەواری خۆمانو بۆ سوننی عێراق زۆر لەبارە، چونکە زۆربەی ئەم دوولایەنە شافیعی مەزهەبن.

بەڵام خوا هەقە دیاری ترین دیاردەی نایابی ئەم کتێبە ئەمەیە: کە حوکمو بڕیارەکان، یا بەئایەتێ، یا بە حەدیسێ تەوجیە دەکات، یاخود بە ئیجماعو یەکگرتنی ئوممەت!

---

[1] ئیمامی نەوەویش موحەڕەری ئیمامی ڕافیعی کورت کردۆتەوەو هەنێ بابەتی لێ پتر کردووەو ناوی ناوە مینهاج، شێخی قاضی زەکەریایش میهناجی کورت کردۆتەوەو بڕێ مەسەلەی لەسەر زیادکردووەو ناوی ناوە مەنهەج {ڕەزای خوای گەورە لە هەموویان بێ}.

مەبەستم ئەوەیە ئەم جۆرە گۆڕانە لە کۆنو نوێدا بووە. ئەمە پێی ناگوترێ دزی، لەبەر ئەوە بەر شیعرەکەی مەولەوی ناکەوێ، کە دەفەرموێ:

گێسکێ بدزێو کلکی هەڵپاچی

لەدەس خاوەن ماڵ هەرگیز دەرناچی

له راستیدا نرخی هەموو شتێ بەپێی سوودەکەیەتی، هیچ شتێکیش وەکوو خزمەتی ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەسوودنییە، بە تایبەتی له بواری تەفسیرو حەدیثو شەریعەتدا، جا لەبەر ئەمە هەمیشه ئاواتمە کە خزمەتی بەرنامەکەی خوا بکەم، هاوکات لەگەڵ خزمەتی گەلی کوردی خۆما، بە راستی ئەمە کتێبەیش ئەو دوو ئاواتەم دەهێنێتە دی، لەبەر ئەوە لەسەر داخوازی بڕی لە دۆستو برادەران، کە یەکێ لەو بەڕێزە ئازیزانە جەنابی مامۆستا مەحمود ئەحمەد موحەمەد بوو، هاتم ئەم پەڕاوە پەسەندەم وەرگێڕایە سەر زمانی شیرینی کوردی، هۆی ئەم پێشنیارە فەرپدارەی ئەم زاتانەیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە بەبیرو بۆچوونی ئەوان بەندەی هەژار ئەهلییەتی هەڵسان بەم ئەرکە پیرۆزەم هەیە، گەرچی من ئەمە بە حوسنی ڤەن دەزانمو لە مەیدانی واتە: بەرینو گوشاددا خۆم بە فەقێو شاگرد دەزانم، لەگەڵ ئەوەیشدا ئومێدم قەوییە بە رەحمەتی خوا کە لەم کارە پیرۆزەدا یارمەتیم بداو سەرکەوتووم بفەرموێو خۆی مامۆستاییم بکاو، جێگە گرانەکانیم بۆ ئاسانو حەل بکاو گومانە جوانەکەی ئەوان بەراست بگێڕێ. لە راستیدا حاڵی بوون لەم جۆرە پەڕاوە، شارەزاییەکی تەواوی لە زانستە شەرعییەکان دەوێ.

لێرەدا پێم خۆشە ئاماژە بۆ ئەم چەند خاڵە بکەم:

١) مامۆستا ئەحمەد عاشوور لە پێشەکییەکەی خۆیدا وەسپێکی جوانی زۆری ئیمامی شافیعی دەکا. بەندەیش دەڵێم: خەطیبی شەربێنی لە سەرەتای بەرگی یەکەمی (مغنی المحتاج)دا دەفەرموێ:

(ئەو فەرموودەیەی کە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زانایەکی قورەیشی لەناو ئۆمەتی مندا هەڵ دەکەوێ جیهان پڕ دەکا لە زانست) مەبەست لە ئاماژەی ئەم فەرموودەیە ئیمامی شافیعییە، {رەزای خوای لێبێ}.

جا ئازیزان! کەسێ پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} ئەنا خوانی بێ‌و مەدحی بکا، ئیتر من هەرچی بڵێم بەهەزاریەکی ئەوە نابێ، سوپاس‌و ستایش بۆ خوا کە لە پەیڕەوانی مەزهەبی ئەم پێشەوا مەزنەین. لێرەدا ئەمەتان عەرز دەکەم: لە راستیدا هەردوو مامۆستای دانەری ئەم کتێبەداناو زاناو شەریعەتزان‌و مەلان، خوابکا کارەکەی بەندە جۆرە تەواو کەرێ بێت بۆ کارە پیرۆزەکەی ئەوان، ئافەرین بۆ خۆیان کەم کەسم دیوە وەك ئەوان کە حوکم‌و بڕیارەکان بە دەقی رۆشنی کیتاب‌و سوننەت‌و بە ئیجماعی ئوممەت رۆشن بکەنەوە. ئەمە یەکێکە لە هۆی برەوپەیداکردنی ئەم کتێبە.

٢) (لە راستیدا ئەم کتێبە کورتەیەکی پوختی شەرعە، لەسەر رێڕەوی ئیمامی شافیعی، وە بۆ رۆشنبیری ئیسلامی لەم چەرخەی ئێمەدا مامۆستایەکی دڵسۆزی نەرمو نیانی زمان شیرینی هاوڕێ خۆشی مەشرەب خۆشە، خۆی لە باتی مامۆستا فێری شەریعەتمان دەکا، بە تایبەتی بە شێوازێکی جوان‌و ئاسان‌و رەوان فێری بەشی عیبادەت‌و

موعامەلاتمان دەکا، کە ئەم دوو بەشەیش بۆ ئەم رۆژگارەی ئێمە، بۆ ئەهلی دین، زۆر زۆر پێویستن، هەر لەبەر ئەمەیشە کە ئەمرۆ ئەم کتێبە لە ناولاوو رۆشنبیرە ئیسلامییەکاندا فرۆختو برەوێکی چاکی بێ مانەندی هەیە، لە خواداوا دەکەم کە بە بەخششی خۆی لە تەرجەمەکەیدا سەر کەتوومان بفەرموێ، وە بۆ شاییەکی گەورەی لە نامەخانەی کوردی پێپڕ بکاتەوە) ئەم دەرفەتە بەهەل دەزانم کە عەرزی نووسەرە کوردە ئازیزەکانمان بکەم: (ئازیزان! دەتوانین لە رێگەی وەگێڕانەوە گەورەترین خزمەت بە ئایین، بە ژیان، بەزمان، بەنیشتمان، بەنەتەوە، بەمرۆڤایەتی بکەین، ئەم هەموو کوێرەوەرییەی کە ئەمڕۆ گەلی کوردی تیایە، لەگەڵ ئەو هەمکە تالاوەی کە ئەمڕۆ دەیچێژێ ماکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەردی نەخوێندەواری. کەواتە: مەرد ئەو مەردەیە کە بە نووکی خامە پەردەی نەزانی لە سەردڵو چاوو گوێی کوردی هاولاتی ستەمدیدەی خۆی بدڕێو بە سورمەی زانستی بەسوود بە تیشکی ئایینی راستو دروست چاوەکانی برێژێو پڕیان بکا لە نووری رۆشنبیری!).

ئازیزان! تەکلیفی مالایوطاق لە کورد مەکەن، کەواتە داوای یەکێتیو یەکگرتنو برایی‌و تەبایی‌و کوردایەتی‌و مەردایەتی‌و خۆ ئازادکردنو نیشتمانپەروەری‌و خزمەتی کوردو کوردستانو ئایینو نیشتمانیان لێمەکەن، هەتا لە پێش ئەوەدا رۆشنبیریان نەکەن، چونکە ئەم جۆرە ئەرکانە بە مرۆڤی داناو زانای دڵسۆزی ئەم خاکو نشتمانە ئەنجام دەدرێ، پیشەی نەزانو مرۆی دوور لە بیری خواناسی هەر دزی‌و جەردەیی‌و خۆخۆرییە!.

٣) بــۆ ســاخکردنەوەی ئــەم پــەڕاوە بــەهرەم لــەم سەرچــاوە متمانەپێکراوەنە وەرگرتووە: شەریعەتی ئیسلام، مامۆستای مامۆستایان جەنابی گەورەو سەروەرمان مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، موغنی موحتاج هی خەطیبی شەربێنی. فەتحولموعین. الفقه علی المذاهب الاربعه. شرح المحلی علی المنهاج. جلال الدین المحلی. هەروا بەهرەم لە سەرچاوەکانی ساخکردنەوەی تاجول ئوصوول‌و ریاض صالحین‌و تەجریدی بوخاری وەرگرتووە کە سوپاس بۆ خودای گەورەو میهرەبان ئەم سێ کتێبە پیرۆزانەیشم بە تەواوی کردووە بە کوردی.

خودایە! بە بەخشش‌و میهرەبانی خۆت لە خۆمان‌و کەسوکارو دۆست‌و برادەرمان‌و لە مامۆستاو فەقێمان‌و، لە مردوو زیندومان خۆش بە، خوایە! خۆمان‌و کەسوکارمان‌و منالمان‌و منالی منالمان لە هەردوو جیهاندا لە پەنای خۆتا پەنابدە، خوایە! رەحمێ بە حالی ئەم گەلی کوردی ستەمدیدەیە بکە، خوایە! ئەوەی موتالای ئەم کتێبە دەکا بیکە بە نوور بۆ چاوی‌و بەتوێشوو بۆ دلی.

خوایە! رەحمێ بە حالی باوکم‌و دایکم‌و کاوەی کوڕم بفەرموو. خوایە! یاریدەم بفەرموو هەتا ئەم کتێبە بە تەواوی دەکەم بە کوردی. ئامین.

سلێمانی گەڕەکی مامۆستایان
نوری فارس حەمەخان حەسەن

بسم الله الرحمن الرحيم

١) پاکی (الطهارة):

پێناسەی پاکی: پاکی لە زماندا واتە: خاوێنی، دەڵێن: جلکەکەم پاك کردەوە، واتە: خاوێنم کردەوە، لە شەرعیشدا واتە: نەهێشتنی ناپاکی (حەدەث)و لابردنی پیسی.

بە پێی شەرع لەسەر رێبازی ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێ} ئەم چوار شتە پاکەوەکەرنو شتی ناپاك پاك دەکەنەوە: ئاو، گڵ، خۆشەکردن (کەوڵ خۆشکردن)، بوون بەسرکە.

ئاو هەموو ناپاکیو چەپەڵییەك پاك دەکاتەوە، گڵ – یاخۆڵ - تەیەممومی پێدەکرێ، گڵاوی سەگو بەرزایشی پێ دەردەکرێ، ئەو شتەیش کە شتی پێخۆشە دەکرێ کەوڵی مردارەوە بوو پاك دەکاتەوە، مەیو ئارەقیش هەرکاتێ کە لە خۆیانەوە بەبێ دەسکاریی کەسێ بوون بە سرکە ئیتر پاك دەبنەوەو حەڵاڵ دەبن.

دروستە بەم حەوت ئاوە شت پاك بکرێتەوە:

١) **ئاوی باران**، چونکە یەزدانی مەزن لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَيُنَـزِّلُ عَلَيْكُم مِّن السَّمَاء مَاء لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ – سورة الأنفال – ١١/٨} . خودا لە ئاسمانەوە بارانی باراندو لافاو هەڵسا، هەتا بەو ئاوە پاکتان بکاتەوە).

٢) **ئـاوی دەریـا**، چـونکە لـە بـارەی ئـاوی دەریـاوە لـە پێغەمبـەری خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} پرسـیارکرا: ئایـا بـە ئـاوی دەریـا دەسـنوێژ بگـرین؟ فـەرموو: (ئـاوی دەریـا هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکەریـشە، مردارەوەبووشی حەڵاڵـەو گیانلەبـەری ئـاوی کاتـێ دەمـرێ هـەتا نەگـەنێ خـواردنی دروسـتە) بوخـاریو موسـلیمو تیرمیـزیو ئیبنـو حـەببان ئـەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە.

٣) **ئاوی بیر**، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە سەهل گێڕاویەتەوە: یاران عـەرزی پێغەمبـەریان کـرد: قوربـان! ئـەو ئـاوەی کـە تـۆ دەسـنوێژی پـێ ئەگری ئەوە لە بیری بوضاعە دەیهێـنن، ئـەو بـیرەش پیـسایی ئـادەمیزادو پـەڕۆی بێنوێـژی ژنـانو شـتی وای تێدەکـەوێو لـە شـپیـسیش خـۆی لێدەشۆری، جا لە پاش ئەم روونکردنەوەیـە بۆمـان بـەیان بەفـەرموو کـە حوکمی ئەم ئاوە چییە؟ ئـەویش فـەرمووی: (ئـەو ئـاوە هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکەرەیـشە، چـونکە گەیـشتۆتە رادەی قوللـەتێنو بـەپێی شـەرع کـە بناغەی لەسەر ئاسانکارییە، بە هیچ شتێ پیس نابێ، مەگەر بە شـتێ کـە تـامی، یـا بـۆنی، یـا رەنگـی بگـۆڕێ!). ئەمـە پوختـەیریوایەتـەکانی ئـەم فەرموودەیەیە کە لـەم شوێنەدا دانـەر کردوویـەتی بـە بەڵگـە. ئەمـەیش دەقەکەیـەتی لێـرەدا: (المـاء طهـور لا ینجـسه شـیء) تیرمیـذیو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە، ئەحمەد بە صەحیحی داناوە.

٤) **ئاوی زێو جۆگەو چەم**.

٥) **ئاوی بەفر**.

٦) **ئاوی تەرزە**.

٧) **ئاوی کانیو کاریز**، ئاوی بەفرو تەرزەیش هەر بە ئاوی پەتی حلێبن، بە پێی ئەم فەرموودەیە، کە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: (پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو لە دوای ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژدا بەستن، لە پێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی بچکۆلانەی دەکرد، گوتم: قوربان! لەم ئیستەدا چی دەخوێنی؟ فەرمووی: (دەڵێم: **اللهمَّ باعد بيني وبين خطاياى كما باعدت بين المشرق والمغرب، اللهم نقني من خطاياى كما ينقى الثوب الابيض من الدنس، اللهم اغسلني من خطاياى بالماء والثلج والبرد**: خودایە! لە گوناه دوورم بخەرەوە وەك دووری خۆرهەڵات لە خۆرئاوا، خودایە! وەك پارچەیێ بلووری سپیی پاکی بێ گەرد لە گوناە پاکم بکەرەوە، خودایە! گوناهەکانم بە ئاوو بە بەفرو بە تەرزە پاك بشۆرەرەوە!) شەیخان – واتە: بوخاریو موسلیم – {رەزاو رەحمەتی خوایان لێبێ} گێڕاویانەتەوە.

٢) بەشەکانی ئاو:

ئاوە شەرعییەکان دەبن بەم پێنج بەشەوە:

١) **ئاوی ڕووت:** کە خۆی لە خۆیدا پاکەو لە هەمانکاتدا پاکەوەکەریشەو شتی تری ناپاك پاك دەکاتەوە، بێدەسنوێژیو لەشپیسی لادەبات، شتی پیسبوو پاك دەکاتەوە، بەکارهێنانی هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نییە، بۆیە ناونراوە ئاوی ڕووت، چونکە کە گوترا ئاو، وەقەیدێکی تری لەگەڵ نەبوو، مەبەست ئاوی پەتییەو بەس!.

٢) ئـاوی خۆرانگـاز: ئـەمیش خـۆی لـە خویـدا هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکـەرە، دەسـتنوێژی پێـدەگیرێو، لەشپیـسی پـێ دەردەکـرێو، شـتی پیـسبوو پـاك دەکاتـەوە، بـەڵام بـەکار هێنـانی ناپەسـەندە، گوایـە دەڵێن: دەبێ بە هۆی بەڵەکی، چونکە بیستراوە (ئـەثـەر)ێ لـە حـەزرەتی عومـەر {خوای لێ ڕازی بێ} دەگێڕنـەوە، فەرموویـەتی: (لا تغتـسلوا بالمـاء المـشمس فانه یورث البرص: بە ئاوی خۆرزەدە خۆتان مەشۆرن، چونکە دەبێ بـە ماکی بەڵەکی!) و ئەم قسەی ئیمامی عومەرە، دارە قوطنی {رەزای خوای لێبێ} بە رشتەیەکی ساخ، واتە : بەسەندێکی صەحیح، گێڕاویەتەوە، شافیعیش {رەزای خـوای لێبـێ} لـەم بارەیـەوە فەرموودەیـەکی بێهێـزی گێڕاوەتـەوە، دارەقوطنی {خوای لێ ڕازی بێ} ئەو فەرموودەیە ئاوا دەگێڕێتەوە: عائیـشە {رەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جارێ لەبـەر خـۆر ئـاوم دانـابوو تـا گـەرم ببـێ، لـەو کاتەدا حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} هاتەماڵەوە، کـە لـە حاڵەکـە حاڵی بـوو فـەرمووی: (لا تفعلـی یـا حمیراء فانـه یـورث الـبرص: عائیـشە! شـتی وامەکە، چونکە ئەوە دەبێ بە ماکی بەڵەکی!). بۆیە شـافیعی دەفـەرموێ: (ئـاوی خۆرەنگـازم بـەلاوە ناپەسـەند نییـە، مەگـەر کاتـێ کـە پزیـشك پەسەندی نەکا) (ئەمە: پوختەی گێڕانـەوەکانی ئـەم فەرموودەیەیـە لـەم شوێنەدا کە بە درێژی لە پەراوێزدا باسی لێ کراوە – وەرگێڕ).

ئەمەیش بەم دوو مەرجە ناپەسەندە:

یەکـەم: گەرمکردنەکـە لـە بـەرخۆر، لـە دفرێکـی وادابـێ کـە ژەنـگ هەڵبهێنـێ، وەك مسو ئاسنو فورقوشم، چونکە ئەمانـە کـە خـۆر کاریـان

تێدەکا بۆ درێنی دەردەدەن وەك رۆناو سەر ئاوەکە دەکەوێ، دەڵێن: ئەو بەڵخە بۆ درێناوییە دەبێ بەهۆی بەڵەکی.

دووەم: دەبێ خۆرە تاودانەکە لە وڵاتی گەرمیان بی، کە هەتاو زۆر گەرمە.

٣) **ئاوی بەکارهێنراو:** مەبەست ئەو ئاوەیە کە بۆ دەسنوێژ یا بۆ شۆردنی شتیپیس بەکار هێنرابێ، وەڵێ رەنگو تامو بۆی نەگۆڕابێ سەنگیشی پتر نەبووبێ. لەبەر ئەم فەرموودەیەی دواوە ئەم جۆرە ئاوە پاکە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (**خَلَقَ اللهُ الماءَ طَهُوراً لا يُنَجّسُه شيءٌ الا ماغيَّر طعمَهُ أو ريحَهُ**) لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: (أو لونه). ئەم فەرموودەیە بێهێزە، واتاکەی لە پێشەوە رابورد، بەڵام حوکمی ئەم مەسئەلەیە بەیەکگرتنو ئیجماعی زاناکان دامەزراوە. وەك گوتمان ئەم جۆرە ئاوە پاکە بەڵام راجیایی (خیلاف) لەوەدا هەیە: کەئایا پاکەوەکەریشە یانا، مەزهەب (واتە: فەتواپێ دراو) ئەوەیە کە پاکەوەکەر نییە، چونکە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ ئەو هەموو بەتەنگەوەبوونەیاندا بۆ کارو باری ئایین، نەدەچوون کۆی بکەنەوەو سەرلەنوێ، دەستنوێژی پێ بگرنەوە، ئەگەر شتی وا رەوا بوایە ئەوان دەیانکرد. گەرچی هەندێ زانایان فەرموویانە: راستیەکەی ئەم جۆرە ئاوە هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە، مەگەر بەهۆی بەکارهێنانەوە رەنگی یا بۆنی یا تامی بگۆڕێ، بەلگەشیان ئەمەیە: کە یاران لە ناو خۆیاندا لەسەر قۆزینەوەی ئاوەچۆڕی دەستنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەریك بوون بچن بە گژی یەکتردا، ئەو ئاوە

چۆرەیان دەبرد خۆیان پیمووفەرك دەكرد. دیارە خۆپیمووفەرككردن بە شۆردنی ئەندامەكانی دەسنوێژیش دەبێ، هەروەك بەجۆری تریش خۆی پیمووفەرك دەكرێ، كەواتە ئەم جۆرە ئاوە هەم پاكەو هەم پاكەوەكەریشە، چونكە لە بنەڕەتدا وا بووە، بەڵگەی زۆریش هەیە لەسەر ئەوە كە هەموو جۆرە ئاوێ پاكەو شت پاك دەكاتەوە، كاریش بە ئەصڵو بنەڕەتو بەڵگە دەكرێ، تا بەرهەڵستێ سەرهەڵدەدا!.

٤) **ئاوی گۆڕاو:** بەهۆی تێكەڵبوونی شتی پاكەوە: ئەگەر گۆڕانەكەی بەهۆی شتێكەوە بێ كە پێویستیی ئاوەكە نەبێ، وە بەهۆی ئەوشتەوە لە ئاوی دەردەچوو، وەپێی نەدەگوترا ئاو، ئەوە خۆی پاكە بەلام شت پاك ناكاتەوە.

بەلام گۆڕانی ئاو بەهۆی زۆر وەستانەوە، یا بەهۆی شتێكەوە كە پێویستیی ئاوەكەبێ، وەك گڵو قەوزەو قسلو زەرنیقو شتی تری وا، كە لە شوێنی راوەستانی ئاوەكەدا بن، یا لە رێڕەوو گوزەرگاكەیدابن، ئەوە گۆڕانی وا زیانی نییە، چونكە لەم دوو حاڵەدا ناوی ئاو هەر ماوە، ئیتر لەبەر ناچاریو بارسووكی بە پاكو پاكەوەكەر دادەنرێ. گۆڕانی لە بەرچاوو گۆڕانی بڕیاردراو (مەعنەوی) هەردوو چونیەكن، كەواتە: ئەگەر گولاوێكی بێبۆن، كە لە ئاوی گوڵ گیرابێ، كە نیشانەكانی تری، جگە لە بۆنەكەی، دەق لە نیشانەكانی ئاو بكات، ئەگەر گولاوێكی ئاوا تێكەڵی ئاوێ بوو، وە بەدیمەن نەیگۆڕی، ئەوا ئێمە وای دادەنێین كە ئەو گولاوەتێكەڵ كراوە ئەگەر بۆنەكەی بمایە دەیگۆڕی یا نا، وە بەپێی ئەوە بڕیار دەدەین. ئەوەندە هەیە ئەگەر ئاوێ بەهۆی خوێ كێویلەوە گۆڕا،

پاكەوەكەر نییە، ئەگەر بەهۆی خوێی ترەوە بوو زیانی نییە، چونكە گشت خوێیەك، جگە لە خوێ كێویلە، لە بنەڕەتدا ئاوە.

٥) **ئاوێ پیسیی تێكەوتبێ**: ئەمە دەبێ بەم دوو بەشەوە: كەم یا زۆر، مەبەست لە ئاوی كەم ئەوەیە كە لە قوللەتین كەمتربێ، ئەوە بەلێكەوتنی شتی پیسی كارتێكەر پیس دەبێ، بەڵام بە تێكەوتنی پیسییەك كە چاو نەیبینێ‌و بە تێكەوتنی مێش‌و زەردەواڵەو شتی وا كە خوێنی ڕەوانیان نییە پیس نابێ، ئەم بڕیار (حوكم)ەیش لە چەمك‌و مەفهوومی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} وەرگێراوە: (اذا بلغ الماء قلتين لم يحمل الخبث: كاتێ ئاو گەیشتە ڕادەی قوللەتەین ئیتر پیسی هەڵناگرێ). (ئینو حەببان لە صەحیحی خۆیداگێڕاویەتەوە، هەروا ئەحمەدو دارەقوطنی‌و بەیهەقی‌و حاكمیش گێڕاویانەتەوە). چونكە چەمك‌و مەفهوومەكەی ئەوە دەگەیەنێ: ئاوی كەمتر لە قوللەتێن پیسی هەڵدەگرێ. ئاوی زۆریش، كە ئەوەیە گەیشتبێ بە قوللەتێن، یا لە قوللەتێن پتر بێ، بەلێكەوتن‌و تێكەوتنی شتی پیس، پیس نابێ، مەگەر بیگۆڕێ، لەبەر ئەم فەرمایشتەی {درووودی خوای لەسەربێ} (خلق الله الماء طهورا...) تا كۆتایی فەرموودەكە، كە كەمێ لەمەوپێش رابورد. قوللەتین واتە: دوو جەرڕەی گەورە، مەبەست جەڕەی وڵاتی هەجەرە، لەبەر ئەم فەرمایشتەی {درووودی خوای لەسەربێ}: (هەر ئاوێ پڕ دوو جەرڕەی گەورەبێ لە جەڕەكانی وڵاتی هەجەر ئیتر بە هیچ شتێ پیس نابێ) شافیعی {خوای لێ ڕازی بێ} وای داناوە: كە دوو جەڕە نزیكەی پێنج كوندە ئاو دەگرن، بە ئەندازەو ڕووبەریش (واتە: بە پێوانەیش) لە شوێنی چوارگۆشەدا، دەبێ كە گەزێك‌و چارەكێ درێژو پان‌و قووڵ بێ،

بـه گـەزی مـرۆی مامناوەنـدی، لەسـەر پەنجـەی بەرزەلووتـەی دەستیەوە هەتا بنی ئانیشکی (تەماشـای کتێبـی رەوضـه ۱۹/۱بکـه). کۆمـەڵێکیش کـه یەکێکیان ئیمامی رەویانییه ئەوەیان لەلا پەسـەندە: (ئـاوی کـەمیش وەك ئـاوی زۆر وایـە: تـا نـەگۆڕێ پـێس نابـێ!) ئـەم رایـه بـەپێی بەڵگـەو لێوردبوونەوە بەێزە، چونکە مەنطووقی (خلق الله الماء طهورا) ئـەوە دەگەیـەنێ، وەك زانراویـشە دەلالـەتی مـەنطـوق لـە دەلالـەتی مـەفهووم لەپێشترە. گۆڕان بە لێکەوتنی شتی پـیس، کـەم‌و زۆری چونیەکە، هـەروا تـامی بگـۆڕێ، یـا رەنگـی، یـا بـۆنی، یەکسانە، هـەروا پیـساییەکە تێکـەڵی ئاوەکـە بـێ، یـا لـە نزیکـەوەبێ چونیەکە، یـا پێویـستی ئاوەکـە بـێ، یـا پێویستی نەبێ فەرقی نیە وەڵێ گـۆڕان بەشـتی پـاك بەپێـچەوانەوە بـوو، چونکە کارو باری پیسایی زەحمەتە، دەبێ دووربینـی‌و (احتیـاط) بکـرێ، دەی ئەگەر شتێ پیس کەوتە نـاو ئـاوێ، کـە لـە نیـشانەکانیدا وەك خـۆی وابـوو، وەك میزێکـی بێبـۆن‌و رەنـگ، ئـەوە رێـك وەك مەسـەلەی گـولاوە بێبۆنەکەو ئاوەکە وایە، کە لە پێـشەوە رابـورد، شـتی شـل (جگـە لـە ئـاو) زۆربێ یا کەمبێ بە لێکەوتنی پیسی پـیس دەبـێ، بـا نـەیشگۆڕێ، چـونکە ئاگاداریکردنی ئەم وەك ئاو زەحمەت نیە.

٣) حوکمی ئاوی بەرماوە:

بـەرماوە ئـەو ئاوەیـە کـە لـە دەفرەکـەدا دەمێنـێ، لـەدوا ئـەوە کـە گیانلەبەرێ یا ئادەمیزادێ لێی دەخواتەوە، ئەمـە چـەند جۆرێکی هەیـە، وەك:

١) (**بەرماوە**) **پاشماوەی مرۆڤ**، ئەمەیان پاکە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن، {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ٧٠/١٧} . واتە: یەزدانی مەزن ڕێزو قەدرێکی زۆری بە نەوەی ئادەم بەخشیوە) جا بەهۆی ئەم حورمەت لێگرتنەوەیە کە مرۆڤ چ موسڵمان بێ‌و، چ ناموسڵمان بێ، لە حاڵی ژیان‌و مردنیدا بەپاك دادەنرێ. ئەگەر کەسێ ڕەخنە لەم حوکمە بگرێ‌و ئەم ئایەتەی تربکا بەبیانوو کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ – سورة التوبه – ٢٨/٩} . واتە: لە ڕاستیدا هاوبەشەپەیداکەرەکان پیسن. ئەوە ئێمە وەڵامی ڕەخنەکەی ئاوا دەدەینەوە دەڵێین: مەبەست پیسیی بیرو باوەڕە، نەوەك پیسی ئەندام‌و جەستە، چونکە دڵ‌و دەروونیان چەپەڵە، وەلێ جەستەو ئەندامیان پاکە، چونکە لەسەردەمی خۆشەویستدا {دروودی خوای لەسەربێ} وەفدەکانیان دەچوونە خزمەتی‌و تێکەڵی کۆمەڵی موسوڵمانان دەبوون‌و تەنانەت هامشۆی مزگەوتەکەی پێغەمبەریشیان دەکرد، لەگەڵ ئەوەیشدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەدەکرد بە شۆردنی شتێ کە لە جەستەی ئەوان بکەوێ.

٢) **پاشماوەی** (**بەرماوە**) **گیاندار**، ئەمەیش هەرپاکە، چونکە گشت گیانداری (سەگ‌و بەرزای لێدەرچێ) لە حاڵی ژیانیدا پاکە، ئیتر گۆشتی بخورێ یا نا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە: (لە پێغەمبەریان پرسی: ئایا بەو ئاوەی کە لەبەر گوێدرێژ دەمێنێتەوە، دەسنوێژ بگرین؟ فەرمووی: بەڵی هەروا بە بەرماوەی هەموو، ئاژەڵ‌و دڕندەیێ دەسنوێژ گرتن دورستە). (شافیعی‌و دارەقطنی‌و بەیهەقی گێڕاویانەتەوە). لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە

دەگێڕنــەوە: عومــەر لــە نــاو دەســتەیێ ســواردا دەردەچــێ، عــەمری کــوڕی عاصــیان تیادەبــێ، لــە رێ دەگەنــە ســەر حــەوزێ، عــەمر بــە خــاوەنی حەوزەکـە دەفـەرموێ: ئـەی خـاوەنی حـەوز! ئایـا دڕنـدەیش دێنـە سـەر حەوزەکـەت بـۆ ئاوخواردنـەوە؟ عومـەر {رەزای خوای لێبێ} گـورج دەفـەرموێ: (باسـی ئـەوەمان بـۆ مەکـە، ئـەوەی راسـت بـێ هـەم ئێمـەو هـەم دڕنـدەو گیانـەوەر بە سـەرەو بـەرو دوا لـەم جـۆرە ئاوانـە لـە چـۆڵ دەخۆینـەوە!). (مالیك گێڕاویەتەوە) لەبە ئەم فەرموودەیەیش: کـە بـشەی کـچی کـەعب فەرمووی: ئـەبو قـەتادەی خـەزوورم هاتـەوە، ئـاوی دەسـنوێژم بـۆ داکـرد، پـشیلەیەك هـات لێـی خـواردەوە، ئـەبو قـەتادەیش دەمــی قاپەکـەی بـۆ لارکـردەوە تـا پـشیلەکە تێـر ئـاوی خـواردەوە، کـە دی مـن سـرنجی دەدەم، فەرمووی:برازا! ئەوە بەلاتەوە سەیرە؟ گوتم: بەڵێ، فەرمووی: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (پشیلە پیس نیە، پشیلەیش لەڕیزی کارەکەرو نۆکەرو ئەمانەیە کە بۆ خزمەت بەسەرتانا دەخولێنەوە!). (هـەرپێنجیان گێڕاویانەتەوە. بوخاریو موسلمو ئـەبو داوودو تیرمیـذی نەسائی) بـەڵام پاشمـاوەی سـەگو بـەراز پیـسە، دەبـێ پارێزیـان لێبکـرێ، بـە پێـی ئـەم فەرمایـشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (کـە سـەگ دەمـی نایـە نـاو حەجـەتتان، حەوت جار بە ئاو گڵاوی دەرکەنو پاك بیشۆن، یەکەم جاریان بـە خـۆڵاو بـێ) (ئەحمـەدو موسـلیم گێڕاویانەتـەوە) فەرموودەکـە هەرباسـی-گڵاوی سەگ دەکا، گڵاوی بەراز بە قیاس لەسەر ئەو، چونکە بـەراز لـە شـەرعدا حاڵی لە حاڵی سەگ خراپترە، ماوەردی ئـەم ئایەتـەیش دەکـات بـە بەڵگـە لەسەر گڵاویو پیسی بەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ – سـورة الأنعـام – ١٤٥/٦} . واتە: یا گۆشتی بـەراز بێ، بەراستـی گۆشـتی بـەراز چەپەڵە) دیارە کەپیسیو چەپەڵی، یەك شتن.

٤) پێستی مردار:

پێستو کەوڵی مردارەوەبوو بە دەباخ پاك دەبێتەوە، گیاندارەکە گۆشتی بخورێ یانا، کەوڵەکەی بە خۆشەکردن خاوێن دەبێتەوە. حەدیثەکەی مەیموونە بەڵگەی ئەمەیە، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کەلاکی مەڕەکەی دی فڕە درابوو، فەرمووی: (ئەی ئەوە بۆچی کەڵکتان لە کەوڵەکەی وەرنەگرتووە؟) گوتیان: ئاخر مردارەوە بووە، فەرمووی: (با مردارەوە بوویش بێ، کەوڵەکەی بە ئاوو بە گەڵای دڵق (قەرەظ) پاك دەبێتەوە) (ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، رشتەی نەسائی جوانە) لە ئیبنو عەبباسەوە {ڕەزای خوای لێبێ} پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەموو کەوڵو پێستەیێ بە خۆشەکردن پاك دبێتەوە) (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

پێستە خۆشەکردن بەم جۆرە شتانە دەبێ: بەزاخو بە گەڵا (قەرەظ)و بە توێکڵە هەنارو بە مازوو بەخوێو بەشتی تری لەم بابەتە، پێستەی مردار بەم جۆرە دەرمانە دەرو ناوەوەی پاك دەبێتەوە، بەڵام دەبێ خۆشەکردنەکە بە دەرمانێکی وا بێ هەموو گۆشتە زیادەی ئەو پێستەیە برزێنێو هەڵی بکەنێو لای بباتو وەهای خۆشە بکا ئەگەر لە ئاوا بخووسێ تێك نەچێو بۆگەن نەکاتەوە، لە پاش خۆشەکردنەکە پێویستە کەوڵەکە پاك بشۆردرێ، ئەگەر بەشتی پیس خۆشە کرابوو، بەڵام قسەی ساختر ئەوەیە: هەر دەبێ بشۆردرێ بابە دەرمانی پاکیش خۆشە کرابێ، وەك جەوتو تاڵ هەنارو مازوو و خوێ.

ئەوەنـدە هەیـە کـە پێـستی سـەگو بـەرازو بەچـکەیانو بەچـکەی دوورەگیـان لـە دەبـاخ نایـێ، چـونکە ئـەم دووە لـە کـاتی ژیانـدا پیـسن، خۆشـەکرن پێـستێ پـاك دەکاتـەوە کـە بـەهۆی مردنـەوە چـەپەڵ بووبـێ، شتێ کە لە ژیانـدا پـاکی هـەڵ نـەگرێ دیـارە لـە پـاش مـردن زیـاتر پـاکی هەڵناگرێ.

٥) ئێسكو مووی مردار:

مـردار: گیاندارێکـە لـە ژینـدا نـەمابیو بـەپێی شـەرعی خـوا سـەرنەبڕابێ، کەواتـە: گیانـداری گۆشـتی نـەخوری باسـەریش ببڕێ هـەر مـردارە، هـەروا گیانـداری کـە چـەقۆی لـە سـەربێو سـەبڕابێ، بـەڵام سـەربڕینەکەی لەسـەر دەسـتوورو یاسای شـەریعەت نـەبێ هـەر مـردارە. مـردار هـەموو بەشـەکانی لەشـی پیـسە، وەك گۆشـتو پێـستو خـوریو مـووی بـەپێی ئایـەتی: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سورة المائدة – ٣/٥} . واتە: ئەی موسڵمانینە! مردارەوەبوو لەسەر ئێوە حەرام کراوە) چونکە حەرامکردنی شتێ کە لەزاتی خۆیدا حـەرام نـەبێو خواردنیشی زیانی نەبێ نیشانەی ئەوەیـە کـە پیسە، بۆیـە دەڵێن: خـواردنی گۆشـتی مردار زیانی نیە، چونکە ئەگەر زیانی ببوایە بۆ ناچار ڕەوا نـەدەبوو. وە بەپێی ئایـەتی: {إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ – سـورة الأنعـام – ١٤٥/٦} . واتـە: مەگـەر ئـەو قەدەغـەکراوە مـردارەوە بووبـێ، یـاخوێنی ڕژاوبـێ، یـا گۆشـتی بـەرازبێ، چـونکە بەراسـتی ئـەوە چـەپەڵە. چـەپەڵو پیـسیش یـەکن، ڕانـاو لـە

(فانــه)دا دەگەڕێتــەوە بــۆ کۆمەڵــەی ناوبراوەکــان، کــە یــەکێکیان مردارەوەبـووە، وەکـی تـریش ئێـسكو مـوو خـوریو کوڵـكو پـەڕ بـەبێ گومـان دادەنـرێن بـە پارچـەی مردارەوەبـوو، لەبـەر ئـەوە هـەموویان حەرامن. هەیشە دەفەرموێ: موو بە مردنی پیس نابێ چونکە ژیانی تیادا نیە، بە نیشانەی ئەوە کاتێ دەیتاشن گیاندار هەست بە هیچ ناکاو ئێشی پێ ناگا، هەروا ئەم فەرموودەیەیش دەکا بە بەڵگە: «پێستی مردار ئەگەر خۆشەکرا دەستی لێ بدەی قەی ناکا، هەروا دەستدان لە خوریو موەکەی لە پاش مردنی قەیدی نیە) (دارە قوطنی گێڕاویەتەوە).

هەر پارچەیێ لە زیندوو جیابێتەوە رێك وەك مردووەکەی وایە، ئەگەر مردووی ئەو گیاندارە پاکبێ ئەو پارچەیەش پاکە، وەك پارچەی مرۆڤو ماسیو کوللە، ئەگەر مردووەکەی پیس بێ ئەو پارچەیشە پیسە، وەك پارچە دووگێ لە مەڕێکی زیندوو جیابووبێتەوە، یا وەك ئارەقو مووی ئەو گیاندارانە کە گۆشتیان ناخورێ، بەڵام هەرشتێ کە گۆشتی بخورێ موو خوریو کوڵكو پەڕەکەی پاکە، بەپێی یەکگرتنو ئیجماعی زانایانی ئایین، یەزدان دەفەرموێ: {وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ - سورة النحل - ١٦/٨٠}.

واتە: هەروا خودا بە سروشت خستوویەتە ناو دڵتانەوە کە بۆ سوودو خۆش گوزەرانی خۆتان، لە خوری مەڕو لە کورکی وشترو لە مووی بزن، رایەخو پێخەفو شمەکی ناو ماڵو بەرگو پۆشاك دروست بکەن، کە تا کاتی دیاری کراوی خۆیان دەبن بە مایەی رابواردنی ژیانی جیهان بۆتان). مەبەست لەم قسەیە ئەو تووكو موویە کە لەپاش سەربڕین کۆی دەکەنەوە، یا لەکاتی ژیانی ئاژەڵدا وەری دەگرن، وەك واتە: باوە کە

بەزیندوویی هەموو جارێ لەکاتی خۆیدا خوری‌و مووی ئاژەڵ دەبڕنەوە. وەلێ ئەگەر لەشتێ لە مانە بە گومان بووین، کە پارچەی ئاژەڵی پاکە یا هی پیسە؟ ئەوە بڕیار دەدەین کە پاکە، چونکە شت لە بەنەڕەتدا پاکە، گومان کردن لە پیسی، شتێکی تازەیەو پەیدابووە، بەپێی بناغە (ئەصڵ) بێ پیسی نەبووە، پاکی هەبووە!.

بەڵام بەهەر حاڵ مووی ئادەمی‌و پارچەی ئادەمی لە حاڵی ژیان‌و مردنیدا پاکە، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ}.

٦) بەکارهێنان‌و راگرتنی قاپ‌و قاچاخ:

بەکارهێنانی دەفری زێڕو زیو، لە خواردن‌و خواردنەوەدا، بۆ پیاوو ژن یاساخە، لەبەر ئەم فەرمایشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (هەر کەسێ لە حاجەتی زێڕو زیودا شت بخوا پاشت بخواتەوە، ئەوە خۆش خۆش هڵپو هوڕ ئاگری دۆزەخ هەڵ دەرێژیتە ناو ورگی خۆیەوە!) خودا لە شتی واو لە هەر شتێ کە دەبی بەهۆی شتی وا پەنامان بدا.

هەموو بەکارهێنانێکی تریشیان نادروستەو یاساخە، وەك ئیمامی نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: (هاوڕێیانی ئێمە، لە زانایانی رێبازی ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموون: یەکگرتن‌و ئیجماع هەیە لەسەر قەدەغەکردنی خواردن‌و خواردنەوەو گشت بەکارهێنانێکی تری حاجەتی زێڕو زیو.. تا ئەوێ کە دەفەرموێ:- بۆ ئەمەیش پیاوو ژن چون یەکن، بەبێ راجیاویی‌و خیلاف، بەڵام تەنیا بۆژن دروستە کە، هی زێڕ یا هی زیو لە خۆی بدا، بە

مەبەستی خۆرازا ندنەوە بۆ مێردەکەی، یا بۆ ئاغاکەی، ئەگەر کەنیزەك و گورجی بوو). قسەی ئەوەوی لەگەڵ کەمێ گۆڕانیدا لێرەدا تەواو.

هەروا دروست نیە کە بەم حاجەتانە دووکان و هۆدەو ناومالٌ و دیوەخان و شتی تری وا برازێنرێتەوە. بگرە فەرمایشتی ساخ ئەوەیە کە راگرتنی ئەم دوو جۆرە حاجەتە بەبێ بەکارهێنانیش نادروستە، چونکە شتێ کە بەکارهێنانی دروست نەبێ راگرتنیشی نادروستە، وەك ئامێری گاڵتەو گەپ و کەرەستەی یاری و گەمەی ناڕەوا، سەرەڕای ئەمەیشە هەرشتێ لە بناخەدا حەرامبێ تەماشاکردنیشی حەرامە. بۆیە دروست نیە بۆ وەستاکە ئەم جۆرە حاجەتانە دروست بکا، وە لەسەر دروستکردنەکەی کرێی ناکەوێ، چونکە کردنی شتی وا تاوانە. هەرکەسێکیش ئەم جۆرە حاجەتە بشکێنی تۆڵەی شکستەکەو فەرقی نرخی ساخ لە چاوشکاودای لەسەر نیە، کە پێی دەگوترێ (ئەرش: بژاردنی شکستیی: زەدە بژێویی) بۆ کەسیش دروست نیە کە داوای بژاردنی ئەوەی لێبکا، یا بچێ لای ستەمکارێ داوای لەسەر تۆمار بکا. حاجەتی تریش ئەگەر بە نیازی جوانی بەزیو پینە کرابوو، بەکارهێنانی و راگرتنی ناڕەوایە، خوا پینەکە بچووکبێ یا گەورەبێ، بەلاّم ئەگەر پینەکە بچووکبوو وە بەقەد پێویستبوو ئەوە لەبەر بچووکی نادروست نیەو لەبەر ناچاری ناپەسەندیش نیە، لەم بارەیەوە ئەم فەرموودەیەش هەیە کە بوخاری لە عاصیمی ئەحوەلەوە دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: (جامە ئاوە پێخۆرەکەی پێغەمبەرم دی، لەلای ئەنەسی کوڕی مالیك بوو (رەزای خوای لێبێ) قلیشێکی تێبوو بوو، ئەنەس تاڵێ

سیمی زیوی تێگرتبوو، ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێت} دەیفەرموو: بارەها جار بە دەستی خۆم لەم جامەدا خواردنەوەم دەرخواردی پێغەمبەر داوە) وەلێ بە هیچ ڕەنگێ بەکارهێنانی حاجەتی بە زێڕ پینەکراو دروست نیە!

٧) سیواك:

موسڵمان سوننەتە بە پەلکەدار سیواکێ، یا بەهەر شتێکی زبری پاکی تر، جگە لە پەنجەی خۆی، سیواك بکا، دەمو ددانی بە فورچە بشۆرێ، بیهێنێ بە باری پانی ددانەکانیدا، لە دەرو ناوەوە، وە بەباری درێژی زمانیدا، بۆ لابردنی بەڵخ و گۆڕانی تامی دەم، سیواك گشت کاتێ سوننەتە، مەگەر بۆ ڕۆژووەوان، بۆ ئەو لەپاش نیوەڕۆ باش نیەو ناباشە، سەروەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (سیواك و فرچەکردنی دەمو ددان هەم هۆی پاکی دەمو ددانەو هەم هۆی ڕەزامەندیی پەروەردگارە) (ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەببان و بەیهەقی و نەسائی بە ڕشتەیەکی ساخ – ئیسنادێکی صەحیح – گێڕاویانەتەوە) سیواك و دەم فرچەکردن لەم کاتانەدا گەلێ پەسەندە:

١) **لەکاتی گۆڕانی تام و بۆنی دەمدا**، وەك بەهۆی بۆنی ناخۆشی سیرو پیازو شتی واوە پەیدا بووبێ.

٢) **لەکاتی هەڵسان لە خەوا**، لە صەحیحی بوخاری و صەحیحی موسلیمدا، کە ناودارن بە صەحیحەین، دەفەرموێ: (یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو کە بەشەو هەڵدەسا لەخەو بۆ شەونوێژ سیواکی لە دەمی رادەدا) لە گێڕانەوەیەکدا: (حەزرەت کاتێ لەخەو هەڵدەستا سیواکی دەکرد).

۳) **لەکاتی هەڵسان بۆ نوێژ دابەستن**. چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: (نەبادا ئازارو زەحمەتی ئۆمەتم بدەم، دەنا فەرمانم پێدەکردن کە بۆ هەموو نوێژێ سیواك بکەن!) (شێخی بوخاریو شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە) عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (دوو رکات نوێژ لەگەڵ سیواك کردندا لە حەفتا رکات گەورەترن کە بەبێ سیواککردن بکرێن؟) (ئەبو نەعیم گێڕاویەتیەوە، پیاوانی رشتەکەی جێگەی متمانەن، دارە قوطنیش گێراویەتیەوە، دەیلەمیش لە موسنەدی فیردەوسدا).

٤) **لەکاتی گرتنی دەسنوێژدا**، لەبەر فەرموودەکەی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ}: کە دەفەرموێ: (نەبادا ئۆمەتم تووشی سەخڵەتیو زەحمەت بکەم، ئەگینا بۆ گرتنی هەموو دەسنوێژ فەرمانم پێدەکردن بە سیواك کردن) (نەسائیو ئیبنو مەجە گێراویانەتەوە).

٥) **لەکاتی دەسپێکدرنی خوێندنی قورئاندا**. چونکە لە شوێنی سیواك بۆ نوێژ خوێندن سوننەت بێ کە برێتییە لە خوێندنی هەندێ قورئانو خوێندنی ذیکری تر، دیارە کە بۆ قورئانخوێندنی پەتی سوننەت تربێ، گەرچی سیواککردن بە هەموو شتێکی زبری لابەری پاك دەبێ، بەڵام بە داری سیواك خێرترە، سیواك سوودی زۆرە: پوك توند دەکاتەوەو ددان ساخلەم دەکاو دەسگای هەرسو هەزم بەهێز دەکاو، گمیزکردن خیرا دەکاو، دەمو ددان پاكو خاوێن دەکاتەوە، دەبێ بەمایەی رەزای خوداو، پیریی وا دەخاو چارەی مرۆڤ گەشو نوورانی دەکاو، گەشەو پەرە بەهۆشیاری دەداو، پاداشتی باش دوو چەندان دەکاو، لەکاتی

گیانەلاندا گیانکێشان ئاسان دەکاو، لەکاتی سەرەمەرگا شایەتمان یادی موسڵمان دەخاتەوە).

سوننەتە دامەزراوەکانی سیواک: ئەمانەن، شۆردنی سیواک‌و فرچەکەیە لە پێش‌و پاشی سیواککردنەکەدا، بەدەستی راستی بیگرێ، بەلای راستی دەمی دەست پێبکا، سیواکەکە بهێنێ بە ئاسمانەی مەلاشویداو بەسەر تەوقە کاکیلەکانیدا، وەدرێژییەکەی یەك بستبێ، هەر کەسێ ددانی نەمابێ بۆی هەیە بە پەنجەی خۆی سیواك بکا، بە پێی فەرموودەکەی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! مرۆڤی وا هەیە ددانی نەماوە، ئایا سوننەتە سیواك بکا؟ فەرمووی: بەڵێ، عەرزیمکرد چۆن چۆنی بیکا؟ فەرمووی: پەنجەی خۆی بهێنی بە ناوی دەمیدا) (تەبەرانی گێڕاویەتەوە).

٨) دەسنوێژ:

دەسنوێژ مەرجگەل‌و فەرزگەل‌و سوننەتگەل‌و بەتاڵکەرەوە گەلێ هەی. مەرجەکانی ئەمانەن‌و بەبێ ئەمانە دانامەزرێ: ئیسلامەتی‌و فامین.(تەمیز)و پاکێتیی ئاوەکەو، نەبوونی نێوانی لەبەرچاو، وەك پەردە چڵکێکی وا کە نەهێڵێ ئاوەکە بگاتە سەر پێست، هەروەها نەبوونی بەرهەڵستی شەرعی، وەك بێنوێژی‌و زەیستانی، هەروەها داهاتنی کات بۆ کەسی ناچار، وەك ژنی هەمیشە بێنوێژو کەسێ میزو شتی وا رانەگرێ، چونکە خۆپاککردنەوەی ئەم جۆرە کەسانە پێی دەگوترێ: خۆپاککردنەوەی ناچاری، دیارە ناچاریش تا کاتەکەی نەیەت پەیدا نابێ.

فەرزو پێویستییەکانیشی ئەم شەش شتەن: یەکەمیان نیەتهێنانە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی سەرەوەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: (هەموو کردەوەیێ بە پێی نیازو نیەتەکەیەتیو هیچ کارێ بەبێ نیازو خواستی دڵ دانامەزرێ) (هەردوو شێخ – واتە: بوخاریو موسلیم – گێڕاویانەتەوە). کاتی نیەتهێنان لەگەڵ دەسپێکردنی شۆرینی یەکەم بەشی روخساردایە، نیەتو نیاز ئەوەیە لە دڵیدا نیازی دەسنوێژگرتن بێنێ، بۆ نموونە بە دەمو دڵ بڵێ، یا هەر لە دڵدا بڵێ: نیازم هەیە بێدەسنوێژیی لەسەر خۆم لادەبەم، یا نیەتم هەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ دەکەم، یا نیەتمە فەرزی دەسنوێژ بەجێ دەهێنم!.

دووهەمیان: شۆرینی روخسارە، وەك زاتی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ – سورة المائدة – ٦/٥}. واتە: ئەی موسڵمانینە! کاتێ ویستتان راست ببنەوە بۆ بەجێ هێنانی نوێژەکانتان روخسارتان بشۆرن، ئەوجا هەردوو دەستتان لەگەڵ هەر دوو ئانیشکتاندا بشۆرن، وە بەئاوێکی تازە دەستی تەڕ بهێنن بەسەر سەرتانداو سەتان تەڕکەن، ئەوجا پێکانتان هەتا دەگاتە هەردوو قولاپەکانتان بشۆرن). رووبەری روخسار بە باری درێژیدا، لە جێگەی سەوزبوونی مووی سەرەوە دەست پێدەکا هەتا ئاخری چەناگە، لە باری پانیش ناوەندی هەردوو گوێچکەیە. پێویستە لە کاتێ شۆرینی روخساریدا شۆرینی هەموو بەشەکانی بروو برژانگو گێسوو ومێڵو هەموو موویەکی تر، بەلام مووی روو (عارض)و مووی ریش ئەگەر تەنك بوون پێویستە دەرەوەو ناوەوەیان لەگەڵ پێستەکەدا

بشۆردرێ، ئەگەر پڕ بوون هەر رووی دەرەوەیان پێویستە بشۆردرێ.
مووی تەنك ئەوەیە پێستەکە لە ژێریەوە دیاربێ.

سێهەمیان: شۆرینی هەردوو دەستە هەتا سەر هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی ئایەتەکەی پێشوو، بەڵگەیەکی تریش هەیە: جابیر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: بە چاوی خۆم پێغەمبەرم دی ئاوی دەسنوێژەکەی دەکرد بەسەر سەر ئانیشکەکانیدا، ئەوجا فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لەلای خوا ئەمەیە) (دارە قوطنی و بەیهەقی). ئانیشك ئەو سەرجمگەیەیە کە دەکەوێتە نێوانی قۆڵ و باسکەوە، پێویستە ئاوەکە بگا بە هەموو مووەکەو بە هەموو پێستەکە، تەنانەت ئەگەر لە ژێر نینۆکا چڵك کۆبووبۆوە، نەیدەهێشت ئاوەکە ژێرەکەی تەڕبکا ئەوە نە دەسنوێژیکەی دادەمەزرێ و نە نوێژەکەی دروستە.

چوارەمیان: تەڕکردنی سەر، بە کەم و زۆر دێتەجێ، بەپێی فەرموودەکەی موغیرە {رەزای خوای لێبێ}: جارێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەسنوێژی گرت دەستی تەڕی هێنا بەسەر مووی پێشەسەریداو بەسەر مێزەرەکەیداو بەسەر هەردوو خوففەکەیدا). (موسلیم) چونکە ئەگەر تەڕکردنی هەموو سەر مەرج بوایە، سەروەر {درودی خوای لەسەربێ} بە تەڕکردنی مووی پێشەسەری قنیاتی نەدەکرد، وەکی تریش ئەگەر کەسێ بۆ دڵدانەوە دەستی هێنا بەسەر تەوقەسەری هەتیودا بەوەیش دەگوترێ کە دەستی هێناوە بەسەریدا.

پێنجەمیان: شۆرینی هەر دوو پێیە، لەگەڵ هەردوو قاپە ڕەقەڵەکاندا، بەپێی ئایەتی: (وأرجكم الى الكعبين) قاپ یا قاپە ڕەقەڵە، یا قولەپێ، ئێسقانێکی ڕەقەڵەی بەرزە بەم دیوو بەو دیوی قاچەوە، لە نێوانی لاق و پێدایە، هەر قاچەی دوو قولەپێی هەیە، لە فەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (ئینجا قاچی ڕاستی هەتا هەردوو قاپەڕەقەڵەی شۆرد، ئەوجا بەو چەشنە پێی چەپیشی شۆرد) نوعمانی کوڕی بەشیریش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (ریزەکانتان ڕاست بکەنەوە) ئیتر ئێمەیش شانمان دەنووسان بە شانی یەکترییەوەو قولەپێشمان دەلکان بە قولەپێی یەکترییەوە) (بوخاری).

دەی ئەم فەرموودەیەی نوعمان بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە هەموو پێیەك دوو قاپە ڕەقەڵەی هەیە.

شەشەمیان: ریزلێگرتنە (تەرتیب) واتە: بەجێهێنانی شۆردنی ئەندامەکان لەسەر ئەم ریزەی باسکرا: روخسار، دەست، سەر، قاچ. پێویستبوونی ڕێزلێگرتن یا لە ئایەتەکەوە وەردەگیرێ، لەسەر ڕای ئەو زانایانەی کە دەفەرموون: واوی عەطف بۆ ڕێزلێگرتنە، یا لە کردارو گفتاری حەزرەت خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} چونکە شتی وا لە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەگێڕدراوەتەوە کە ئەم ریزەی پێش و پاش کردبێ، بەڵکوو جارێ حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر ئەم شێوەیە ریزی لە شۆردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ گرت و فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لای خوا ئەمەیە) (بوخاری). لە

فەرموودەیەکی تریشدا دەفەرمویَ {دروودی خوای لەسەربێ}: (ئەوە پێش بخەن کە خوا پێشی خستووە) (نەسائی بە رشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە) دیسان لەبەر ئەوەیش کە خودای گەورە - سەر کە ئەندامێکە لە دەسنوێژدا تەڕ دەکرێ نەك دەشۆردرێ – داینـاوە لـە نێوانی ئـەو ئەندامانـەی کـە دەشـۆرێن، وە بـەم کـارە ریـزی ئەندامـە هاوچەشـنەکانی پـچڕاندووە، عـەرەبیش کـە قورئانەکـە بـە زمـانی ئەوانـە، ئیـشی وا ناکـەن ئەگـەر قازانجێکی نەبێ،

ئـەو قازانجـەش لێـرەدا پێویـستبوونی ریزلێگرتنـە، هـەروا لەبـەر ئەوەیش کـە مەبەسـت لـەم ئایەتـە روونکردنـەوەی چۆنێتی دەسـنوێژی پێویستە.

٩) سوننەتەکانی دسنوێژ:

١) سـوننەتە بـۆ دەسـنوێژ گـر لـە سـەرەتاوە نـاوی خـودا بهێنـێ، بەیهـەقی بەرشـتەیەکی چـاك (اسـناد جیـد) گێڕاویەتـەوە: کـە حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی نایە ناو حاجەتەکەوە (ئەوجا پەیتا پەیتا ئاو لە نێوانی پەنجەکانیاوە هەڵدەقولاّ) ئینجا بە هاوڕێیانی خۆی فەرموو: (بـە پیرۆزیی ناوی خودا دەست بکەن بە دەسنوێژ گرتن لێـی) لـە فـەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (هەر کارێکی بایەخدار بیسمیلای لێنـەکرێ گولەکەو بێفەڕە!) واتە: ناتەواوو بێپیتە.

٢) سـوننەتە بەروپـشتی هـەردوو دەسـتی، بـەر لـە کردنیـان بـەناو ئاوەکەدا بشۆرێ، چونکە چۆنێتیی دەسنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}

ئاوا باس کراوە، لەبەر ئەم فەرموودەی ئەوسی کوڕی ئەوسیش کە دەفەرموێ: (سەرنجم داوە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەسنوێژی دەگرت لە پێشدا سێجار هەر دوو دەستی خۆی تامووچەکانی دەشۆرد) (ئەحمەد) لە صەحیحەینیشدا هەب: (حومرانی نۆکەری عوسمان فەرمووی: عوسمان داوای ئاوی کردو لەسەر ئەم شێوەیە دەسنوێژی گرت: لە پێشا سێ جار هەردوو لەپی شۆرد) وێنەی ئەم شێوەیە لە کۆمەڵێ لەیارانەوە چەسپاوە.

٣) ئاو لەدەم رادان.

٤) ئاو لە لووت رادان و هەنگکردن، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} وای دەکرد، دەیش فەرموێ: (ئەم دەشتە لە سوننەتن) (موسلیم) خا لەناو ریزی ئەو دەیەدا ئەم دووەی ژمارد: ئاو لە دەم رادان و ئاو لە لووت رادان. مەرجە بۆ هاتنەدی ئەم دوو سوننەتە ئاو لەدەم رادان پێش بخرێ، هەروەك سوونەتە زیادەڕەوی کرن لەم دوو سوننەتەدا، مەگەر بۆ کەسێ کە بەرۆژووبێ، بۆ ئەو ناپەسەندە.

٥) دەستهێنان بە هەموو سەردا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وایکردووە، لەبەر ئەوەیش هەتا لە مەترسی راجیایی (خروج لە خیلاف) دەرباز ببین، چونکە هەندێ زانا دەڵێن: دەستهێنان بەسەر هەموو سەردا فەرزە، ئەمەیش مەترسی ئەوەی هەیە ئەگەر ئەم رایە راست بێ دەسنوێژی سەرپێچیکەر (مخالف) بەتاڵ بێ.

٦) دەستی تەڕهێنان بە هەردوو گوێچکەدا، بە ئاوێکی تازە، لەپاش مەسحی سەری، بە دیوی دەرەوەو ناوەوەیاندا، عەبدوڵڵای کوڕی

زەید دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی دەسنوێژی دەگرت، بە ئاوێکی تازە لە پاش تەڕکردنی سەری، دەستی تەڕی هێنا بە هەردوو گوێی خۆیدا) (حاکم، بەیهەقی) بەیهەقی بە رەشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە، چۆنێتیی ئەم تەڕکردنە ئاوایە: هەردوو پەنجەی شایەتمانی بخاتە هەردوو کونە گوێیو بەناو چرچو لۆچەکاندا سووڕیان پێ بدا، هەردوو پەنجە کەڵەیشی لە هەمانکاتدا بەسەر دەرەوەی گوێکانیدا بهێنێ.

٧) **ئاژنینەوەی ریشی پڕ**، سوننەتە پەنجە بخاتە نێوانی مووی ریشەوە، ریشی پڕ ئەوەیە لە ژێریەوە پێستەکە دیار نەبێ، ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو کاتێ دەسنوێژی دەگرت بە پەنجەکانی دەستی دەخستە ریشی) (ئیبنو ماجە) هەروا دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دەسنوێژدا دەستی دەخستە ریشی، بوخاری دەفەرموێ: ئەمە ساخترین بەڵگەی ئەم مەسەلەیە. فەرموودەیەکی تری ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەسنوێژی دەگرت لەژێر ریشیەوە بە پەنجەکانی دەستی دەخستە مووی ریشی) (ئیبنو ماجە).

٨) **ئاژنینەوەی نێوانی پەنجاکانی هەردوو دەستو هەردوو پێ**، بەپێی ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عەبباس: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (کە دەسنوێژ دەگری دەست بخەرە ناو پەنجەی دەستو پێت) (ئیبنو ماجە، تیرمیذی) دەس خستنە ناو چەنجەی پێ ئاوا باشە: بەپەنجە تووتەی دەستی چەپی لە ژێرپێیەوە، لە پەنجە تووتەی قاچی راستییەوە دەست پێبکاو بەریز پیایاندا بڕوا هەتا لە پەنجە تووتەی

قاچی چیپەوە دەردەچێ، ئاژنینەوەی پەنجەکانی دەستیش بەوە دەبێ کە بەناویەکدا تێکیان پەڕێنێ‌و بییانجولێنێ.

٩) **پێخستنی لای ڕاست لە سەر لای چەپ**، لە هەموو شۆردن‌و کردەوەی دەستنوێژدا لای ڕاست بخاتە پێشی لای چەپەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی (دروودی خوای لەسەربێ) (کاتێ دەستنوێژ دەگرن بە ئەندامە ڕاستەکانتان دەست پێ بکەن) (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان) ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەبان بە فەرموودەیەکی ساخیان داناوە. عائیشەیش (ڕەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە کردنی ئەم شتانەدا حەزی لەوە بوو کە لای ڕاستی پێش بخات: لە پێڵاو لەپێکردن‌و لە قژ شانەکردن‌و لە دەستنوێژ گرتنداو لە هەموو کارێکی گرنگیدا) (بەسەنەدی هەردوو لایە - بوخاری‌و موسلیم گێڕاویانەتەوە).

١٠) **سوننەتە سێ جار کرنەوەی شۆردن‌و تەڕکردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ**، بەپێی فەرموودەکەی عوسمان (ڕەزای خوای لێبێ): پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەسنوێژی گرت‌و هەموو ئەندامەکانی دەسنوێژی سێ جار سی جار شۆرد) (موسلم) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوود لە عوسمانەوە: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) سێ جار دەستی تەڕی هێنا بەسەر سەریدا، لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: دەڵێ: عەلی (ڕەزای خوای لێبێ) دەسنوێژی گرت، سێ جار سێ جار، ئەندامەکانی دەسنوێژی شۆرد، وە فەرمووی: دەسنوێژی پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) ئاوابوو.

١١) **سوننەتە شۆردنەکە بەرو دوابێ**، پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بەئەندامی دوا ئەو، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای

لەسەربێ} وایکردووە، هەتا لە مەترسی راجیاییش دەربازبین. سوننەتە لەپاش لێبوونەوە دەستەکانی رانەوەشێنێ، بە پێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ لە دەسنوێژبوونەوە دەستتان رامەوەشێنن، چونکە شتی وا دەبێ بە باوەشێنی شەیتان) (ئیبنو ئەبی حاتەمو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کاری وا بۆنی بێزابوونی لە خواپەرستی لێ دێ، سوننەتە لە پاش بیسمیلاکردن ئەمەیش پڕبکا: (اللهم اغفر لی ذنبی ووسع لی في داری وبارك لی في رزقی: خودایە! لە گوناهم خۆشبەو گوشادی بخەرە ماڵمو پیتو فەڕ بخەرە رۆزیم) (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە). سوننەتە کە ئەنگوستیلەیش لە شوێنی خۆی بلەقێنێ، ئەگەر ژێرەکەی تەڕ دەبوو، دەنا دەبێ دایکەنێو لەقاندن بەسنیە سوننەتە بە شۆردنی لای سەرووی دەست پێبکا، و لە پێشە سەریەوە دەست بکا بە تەڕکردنی سەری، وە بەنووکی پەنجەی دەستو پێی، دەست پێ بکات، ئەگەر خۆی ئاوی دادەکرد بۆ خۆی، بەلام ئەگەر کەسێکی تر ئاوی ەکرد بە دەستیدا لە ئانیشکەکانیەوە دەست پێبکا، وە ئاوی دەسنوێژەکەی لەو (موود)ێ کەمتر نەبێ، وە لە ئاو بەکارهێناندا دەسبلاوی نەکا، وە لە سێ جا رتێ نەپەڕێ، وە لەکاتی دەسنوێژگرتندا قسە نەکا، وە ئاوەکە شلّپ نەکێشێ بە روویدا، بەلکوو بەشێنەیی، لەپاش تەواو بوونی کردارەکانی دەسنوێژەکە روو بکاتە قیبلەو هەردوو دەستی بەرزەوە بکاو بلێ، (اشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله، اللهم اجعلنی من التوابين واجعلنی من المتطهرين، سبحانك اللهم وبحمدك، اشهد أن لا اله الا انت استغفرك واتوب اليك) وە هەر لەحالّی بەرەو

قیبلـەدا سـوورەتی (انـا أنزلنـا) بخوێنـێ بـەڵام لـەم کاتـەدا دەسـتی بەرزنەکاتـەوە. موسـلیم {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتـەوە: هـەر کەسـێ لـەپاش دەسـنوێژگرتن بڵـێ: (اشـهد ان لا الـه الا الله وحـده لا شـریك لـه، واشهد أن محمدا عبده ورسوله) هەر هەشت دەرگاکانی بەهەشتی بۆ دەکرێتـەوە، بـە کـەیفی خۆی لـە کامیانـەوە حـەزبکا دەچێتە ژوورەوە) تیرمیذی لەم نزایـە ئەمـەی پتر کردووە: (اللهم اجعلنـی مـن التـوابین واجعلنـی مـن المتطهـرین) حـاکمیش {رەزای خوای لێبێ} ئەمـەی لـێ پـتر کـردووە: (سـبحانك اللـهم وبحمـدك اشـهد أن لا الـه انـت استغفرك واتوب الیك).

سـوننەتە بـەبێ بەهانـەی رەوا یارمـەتی لـە کـەس وەرنـەگری لـە دەسنوێژگرتندا، وە بەبێ بەهانە خۆی وشك نەکاتـەوە. واتـە: بـە خـاولی ئەندامـەکانی دەسـنوێژ نەسـڕێ بـا لەسـەر خـۆ وشـك ببنـەوە سـوونەتە لەپاش کاتی دەسنوێژی تازەوە دوو رکات نوێژی سوننەتی دیاری دسـنوێژ بکا، پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەر موسڵمانێ دەسنوێژێ بە جوانی بگرێ، وە دوو رکات سـوننەتی پێوە بکا، بـە باشی دڵیـان بـداتێو بـیری لـە لایـان بـێ، مـسۆگەر کـە بەهەشـت بـۆ خـۆی مـسۆگەر دەکـا) (موسلیم). بزانن: ئەگەر لەناو دسنوێژەکەیدا گومانی بۆ پەیدا بـوو کـە فەرزێ لە فەرزەکانی دەسـنوێژی فـەراموش کـردووە، ئـەوە پێویـستە ئـەو فەرزە بکاتەوە، وەهەر چیش فەرز نەکراوەوە دووبارەی بکاتـەوە، چـونکە بناغەی کار لە شەریعەتدا لـە سـەر نـەبوونی شـتە، عـەدەم ئەصـڵە، کارو فیعل عاریضە، بەڵام هـەر گومانـێ لـە پـاش تـەواکردنی دەسـنوێژەکە کـە بـوو، لەبـەر فەرمایشتی بایەخـدار کـاری پـێ نـاکرێ، چـونکە گومـانی وا

زۆره، کارپێکردنی دیژواره، له رواڵه‌تیشدا وا دەردەکەوێ که دەسنوێژ به تەواوی گیرابێ! بەڵام گومان له نێتدا له پاش تەواو بوونی دەسنوێژیش گەرەکه بۆی بگەرێتەوه، سەر لەنوێ دەسنوێژەکەی بگرێتەوه.

۱٠) تاراتگرتن: استنجاء: خۆ پاککردنەوه:

پێناسەکەی له شەرعا: (لابردنی پیسی سەر هەردوو رایه، که پیشیان دەگوترێ: پاش‌و پێش، به ئاو، یا به بەرد، یا به هەردوکیان) حوکمەکەی فەرزه، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ یەکێکتان دەچێ بۆ سەراو باسێ بەرد لەگەڵ خۆی ببا، خۆی پێیان پاك بکاتەوه، ئیتر ئەوه برێتی تاراتگرتن دەکەوێ) (ئەبو داوودو داره قوطنی‌و ئیبنو ماجه به رشتەیەکی جوانی ساخ گێراویانەتەوه) ئەنەسیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (من‌و کورێکی له سێرەی مندا که پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەچوو بۆ سەراو جەوەندەیێ ئاومان بۆی دەبرد، بەو ئاوه تاراتی دەگرت، وەنەقیزەیەکیشمان لەگەڵ خۆمان دەبرد، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دایدەچەقاندو دەیکرد به بەردەم (بەربەست - سوتره) له کاتی نوێژدا). وا باشتره که خۆی به بەردو بەئاو پاك بکاتەوه، چونکه خەڵکی قوبابه هەردووکیان تاراتیان دەگرت، خودا لەبەر ئەوه ستایشیکردن‌و فەرمووی: {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ – سورة التوبة – ۱٠٨/۹}. واته: ئەم مزگەوتەی قوبا کۆمەڵێ پیاوی موسڵمانی ساغی پاك‌و تەمیزی تیایه، حەز بەپاکی دڵ‌و دەروون‌و لەش‌و جل‌و شوێن دەکەن، لەبێ دەسنوێژی‌و

لەشپیسی دوورن، بەسە بۆ سەربەرزی ئەوان کە خودا ئەو کەسانەی خۆش دەویٚ کە حزیان لە پاکیو خاوێنییەو خۆیان پاكو خاوێن رادەگرن) چونکە ئەوە بوو کاتیٚ ئەم ئایەتە هات پێغەمبەر {درוودی خوای لەسەربیٚ} لە هۆی ئەم ستایشەی، لێیانی پرسی، عەرزیان کرد: لە پێشدا خۆمان بە بەرد پاك دەکەینەوە ئەوجا بە ئاویش تاراتدەگرین) بەززار بە رشتەیەکی بێهێز (ضعیف) گێڕاویەتەوە، بەلاّم ئەوەوی بە راستی نازانیٚو دەفەرمویٚ: زانایانی شەرع ئاوا دەیگێڕنەوە، کەچی لە کتێبەکانی حەدیسدا شتی وانییە، بەلکوو ئەمەیان تیایدایە: (بەئاو خۆمان پاك دەکردەوە) (ئەحمەد، ئیبنو خوزەیمە) وا باشە لە پاساودانی باشترینیدا بگوترێ: (زاتی پیساییەکە بە بەردەکە لا دەچیٚ، ئەسەرەکەشی بە ئاوەکە لادەچی، ئیتر دەست چەپەڵاوی نابیٚ). ئەگەر تاراتگر ویستی هەر بە یەکێکیان پاك بکاتەوە، باخۆی بەئاو پاك بکاتەوە باشترە، چونکە ئەو هەم پیساییەکە لادەبا، هەم خۆی ئەسەرەکەی لادەبا، بەلاّم بەردەکە هەر خودی پیساییەکە لادەبا، ئەگەر تاراتگرتن بە بەردبوو پێویستە بەسیٚ بەردبیٚ، ئەگەر بەسی بەرد پاك نەبۆوە پێویستە بەزیاتر خۆی پاك بکاتەوە، مەرج بوونی سێبەرد بەپێی فەرموودەکەی پێشووە: (کاتیٚ یەکێکتان دەچی بۆ سەراو با سیٚ بەرد لەگەڵ خۆی ببا) خۆپاککردنەوە هەر مەرج نیە بە بەرد بی، بەلکوو بە هەرشتیٚ کە پاكو وشك بیٚو پیسی هەلٚبکەنیٚو رێزی نەبیٚ دەبیٚ بەلاّم بە بەردی تەڕو شتی پیسو شتی ساف (وەك قامیشو شووشە) نابیٚ. ئیبنو مەسعود {رەزای خوای لیٚبیٚ} دەفەرمیٚ: جاریٚ حەزرەت {درוودی خوای لەسەربیٚ} رۆیشت بۆ سەراو، بەمنی فەرموو کە سیٚ بەردی بۆ ببەم، منیش دوو بەردم دەست کەوت، هەر

چەند گەڕام بۆ بەردی سێهەم دەستم نەکەوت، لەبەر ئەوە دوو بەردو تەپاڵەیەکم بۆی برد، دوو تەپاڵەکەی فڕێداو فەرمووی: (تەپاڵە چەپەڵە!) (بوخاری) بۆیە بەشتی ڕێزداریش نابێ، وەکوو کولێرەو هەموو خواردەمەنییەکی تری ئادەمیزاد، یا خواردەمەنی جنۆکە وەك ئیسقان، لەبەر ئەم فەرموودەی مسلیم: (حەزروت {دروودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدەدا تارات بە ئێسك بگیرێ، دەیفەرموو: چونکە ئێسك خۆراکی برا جنۆکەکانی ئێوەیە!).

مەرجی بە کارهێنانی بەردو وێنەی بەرد ئەمەیە: شوێنەپیسەکە وشك نەبوبێتەوەو پیسییەکەیش لە جێگەی ئاسایی خۆی لای نەدابێو شتی بێگانەی تری نەهاتبێتە سەر، دەنا دەبێ تاراتەکە بەس بە ئاوبێ، یا بە بەردو بە ئاوبێ، بەردی تەنیا بەس نیە).

١١) دەستووری سەراوکردن:

١) نادروستە بۆ سەراوکەر لە چۆڵەوانی، ئەگەر پەنایێ نەبوو، ڕووکردنو پشتکردن لە ڕووگە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} (کە دەچنە سەر پێشاو، بۆ پیسایی یان بۆ گمێز، نە ڕووبکەنە ڕووگە (قیبلە)و نە پشتی تێبکەن، بەڵام ڕووبکەنە ئەم لاو لا) (شەیخان) هۆی ئەم نادروستیە ئەمەیە: بەری ڕووگە شکۆمەندە، دەبێ شکۆمەندییەکەی بپارێزرێ، بەپێی فەرموودەکەی سوراقەی کوڕی مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە کە دەفەرموێ: بە گوێچکەی خۆم لە زاری پیرۆزی سەروەرم ژنەوت دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ کەسێکتان دەچێ بۆ سەراو

بارێزی قیبلەی خوای گەورەو مەزن بگرێ، با روونەکاتە رووگە. بەڵام ئەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر دەمیەوە داپۆشەرێ (ساترێ) هەبوو، دوو سێیەکی گەزێ بەرز بوو، خۆشی بەقەد سێ گەز یا کەمتر لێیەوە نزیك بوو، ئەوە رووکردن تێی دروستە، ئیتر چ لەناو سارادا بێ، چ لەناو خانوودا بێ، رووکردنو پشت کردنە رووگە لەناوماڵدا بۆیە حەرام نیە لەبەر ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عومەر: فەرمووی: ئیشم هەبوو چوومە سەر سەربانەکەی حەفصەی خوشکم کە ژنی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بوو، پێغەمبەرم دی خەریك بوو روو بە شام دەستی بە ئاو دەگەیاندو پشتی کردبووە رووگە. (کۆمەڵەکە گێڕاویانەتەوە – بوخاری، موسلیم، ئەبو داودد، تیرمیذی، نەسائی) شافعیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: رووکردنو پشتکردن لە رووگە لەدەشت نادروسە نەك لەناو ماڵدا. مەروانول ئەصفەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئیبنو عومەرم بینی حوشترەکەی لە بەردەمیەوە لە رووی قیبلەوە ییخ دابوو، ئەوجا بەرەو وشترەکە گمیزی دەکرد، عەرزیم کرد: ئەی باوکی ئەورەحمان! خۆشتی وا نەیی لێکراوە؟ چۆن تۆ دەیکەی؟ فەرمووی: شتی وا لە بۆشاییدا، لە شوێنی بەربەرەڵادا نەیی لێکراوە، بەڵام ئەگەر لە نێوانی تۆو نێوانی رووگەدا شتێ هەبێ کە پەردەت بۆ بکا ئەوا قەیناکا) ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە.

٢) **پارێز بکا لە گمێزکردن لە ناو ئاوی راوەستاودا.** پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (کەستان قەت گمیز مەکەنە ئاوی راوەستاوەوە) جابیریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی دەکرد کە لەناو ئاوی راوەستاودا گمێز بکرێ) (موسلیم،

نەسائی) ئەم نەیی لێکردنەیش ئاوی کەمو زۆری دەگرێتەوە، چونکە شتی وا مایەی چەپەڵییە، بەڵام بەرگیرییەکە چونکە بەرگری = دفاع بەڵام (بەرگیری = منع) لە کەما توندترە، وە لە شەویشدا توندترە لە رۆژ، چونکە دەڵێن: ئاو لە شەودا ئارامگای جنۆکەیە، جا دوور نیە کە بەهۆی ئەوەوە جنۆکە تووشی زیانێکی بکەن، ئاوی رەوانیش ئەگەر کەم بێ میزتێکردنی نادروستە، چونکە لەکاری دەخا، نە بەکەڵکی خۆی دەمێنێ، نە بەکەڵکی کەسێکی ار دەێ، ئەگەر زۆریش بێ ئەوە ناپەسەندە، واتە: مەکرووهە، ئاوی راوەستاویش کەمو زۆری ئەم دووبڕیارەی بۆ هەیە، کەم بێ نادروستە زۆر بێ (واتە: قوڵڵەتێن بێ) ناپەسەنە. بەهەر حاڵ سەراوکردن لە ئاوی راوەستاودا زۆر خراپە.

٣) **سەراونەکا لە ژێرداری بەریدا**، لە کاتی بەردا، یا لەهەر کاتێکی تردا، پیساییکردن ناپەسەندترە، چونکە بەرەکەی پیس دەکاو قێزەوون دەبێ.

٤) **سەراو نەکا لەسەر ریگایێ کە هاتوو چۆی تیابکرێ**، سەراوی گەورە خراپترە، جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: خۆتان بپارێزن لەو دوو شتە ناشرینە کە دەبن بە هۆی ئەوە خەڵکی نەفرەتتان لێبکەنو لەعنەتتان بۆ بنێرن، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەو دوو شتەیە چین؟ فەرمووی: سەراوکردن لەسەرەڕێدا، یا لە سێبەری جێگەدانیشتندا.

٥) **سەراو نەکاتە ناو کونی زەوییەوە**، مەبەست کونی دەم خڕوپانە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە فەرموودەیێکا، کە

نەسائیو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوەو حاکم فەرموویەتی: فەرموودەیەکی ساخە چونکە بەپێی مەرجەکانی صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمە، پێشگیریی کردووە لەوە کە: (میز بکرێتە کونەوە). لەبەر ئەوە کە جێگەو شوێنی جنۆکەیە.

٦) **لە سێبەری دانیشتنی مەردوومدا**، وەك سێبەری درەختو شتی وا سەراو نەکا. سەراوی گەورە خراپترە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: خۆتان لەم سێ ئیشە بپارێزن کە دەبن بەهۆی نەفرین لێکردنتان: سەراوکردن لە گۆڕگاکاندا یا لەسەر چەقی رێگەوباندا، یا لە سێبەری حەوانەوەدا، وەك سێبەری درەختو شتی وا. (ئەبو داوود) جێگەی گۆڵو کانیکردنو رێگەی کانیو بوارو دەوروبەرو قەراخی ئاوی لێخواردنەوەو بەربەرۆچکەی زستانیش لەم برِیارەدا وەك سێبەر وایە. میزکردن لەسەر گۆڕ نادروستە، هەروا لەناو مالی مزگەوتدا، با بیکاتە دەفەرموێ: فریشتەوەو دوایی لە دەرەوەی مزگەوت بیرِێژێ هەر حەرامە!.

٧) **لە کاتی دەست بەئاوگەیاندنا قسەنەکا**، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (نابێ دوو کەس بەیەکەوە بچن بۆ سەراوو شەرمیان هەڵماڵن دەست بکەن بە قسەکردن، چونکە خودای گەورەو مەزن زۆر رقی لە شتی وا دەبێتەوە) (ئەبو داوود) بۆیە خوا زۆر رقی لە شتی وایە لەبەر هەڵماڵینی شەرمگا، دەنا قسەکردن لەم کاتەدا دروستە بەلاّم ناپەسەندە، دەق وەك ژن تەلاّقدان خۆی رەوایە کەچی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەیەوە دەفەرموێ: (دزێوترین حەلاّڵ لەلای خودای گەورەو سەروەر ژن تەلاّقدانە) ئەمانەیش حوکمی قسەکردنیان هەیە:

وەلامدانـەوەی سلاوو نزاکـردن بۆ پـژمیوو سوپاسـکردنی پـژمیو، ئەگـەر لەسەر پێشاو پژمی با لـە دڵەوە سوپاسـی خـوا بکا، موحیبی طه بـەری دەفـەرموێ: (گەرەکـە لەوکاتـەدا نـەبخواو نەبخواتـەوەو نـە تەماشـای دەردراوەکە بکاو نە سەیری شەرمگای خۆی بکاو نە سەیری ئاسمـان بکـاو نە بەدەستی یاری بکـاو نـە زۆریـش لـە ئاودەسـتا بمێنێتـەوە، ناپەسـەندە هـەلگرتنی شـتێ کـە نـاوی خـوای لێنووسـرابێ،وەك ئەنگوسـتیلەو پـارەو درەم، هـەروا شـتێ قورئـانی لێنووسـرابێ، لـە بـۆ شـکۆمەندیی، نـاوی پێغەمبـەریش لـەم مەسـەلەیەدا وەك نـاوی خـوا وایـە)، لـە حەدیـسا دەفـەرموێ: (پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} کـە دەڕۆیـشتە نـاو ئـاو دسـتەوە ئەنگوستیلەکەی دادەکەندو لە شوێنێکا دایـدەنا، ئـەوجا دەڕۆیـشتە نـاوی، چـونکە مـۆری (محمـد رسـول الله)ی لێهەڵکەنـدرابوو) (تیرمیـذی) گێڕویەتەوەو فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساخە (حدیث حسن صحیح) حەرامـە سیپارە (موصـحەف) ببرێتـە نـاو ئاودەسـتەوە، مەگـەر بترسـێ کـە بیـدزن، یـا بکەوێتـە دەسـتی بێـبڕوا، لـەکاتی وادا ناچارییە دروستە، بـە هـەرحاڵ پێویـستە بەپێی توانـا پـاك رابگیرێو لـە بێڕێـزی بپارێزرێ.

بـزانن: کـە هـەموو نـاوێکی شـکۆمەند لـەم حکومـەدا وەك نـاوی خـولو-پێغەمبـەر وایـە، کەواتـە.ئەمـە نـاوی گـشت پێغەمبـەرەکان دەگرێتـەوە {دروودی خوایان لەسەربێ}.

٨) **نابـێ رووبکاتـە خـۆرو مـانگ**، یـا پـشتیان تێبکـا، چونکە ئـەم دووشتە دوو نیشانەی گەورەی ئاشکران لەسەر گەورەیی خوای مەزن.

۹) **بەرەو رووی با، بامیزنەکا**، لەوکاتەدا قورسایی لەشی بخاتە سەر قاچی چەپی، کە دەچێتە ناو ئاودەستەوە قاچی چەپی پێش بخاو بڵێ: (باسم الله اللهم انی أعوذ بك من الخبث والخبائث: بە پیرۆزی ناوی خوا خۆم دەپارێزم لە شەیتان، ئەی خودایە! پەنا دەگرم بەتۆ لە گۆڵو دێڵی شەیتان) کاتێکیش دەردەچێ قاچی چەپی پێشبخاو بڵێ: (غفرانك الحمد لله الذی أذهب عنی الاذی وعافاني: خودایە! داوای لێبوردنت لێدەکەم کە ئەم ماوەیە لە یادی تۆ دوورکەوتمەوە، سوپاس بۆ ئەو خودایەی کە ئەم ئازارەی لە کۆڵ جستمەوەو ساخڵەمی کردووم) چونکە حە دیث دەفەرموێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە ئاودەس دەردەچوو دەیفەرموو: (غفرانك) (هەر پێنج فەرموودەزانەکە گێڕاویانەتەوە) لەچەند ڕێگەی بێهێزیشەوە دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر فەرموویەتی: (**الحمد لله الذی أذهب عنی الاذی وعافانی**). شتی واش با بێهێزیش بێت بەڵام لە عیبادەتدا کاری پێدەکرێ. وا پەسەندە کە لەخەڵك دووربکەوێتەوەو شوێنێکی فشەڵی لەبار بۆ مێزکردن هەڵبژێرێ، نەبادا پرۆژەکەی بگەڕێتەوە بۆ خۆی، بەپێی ئەم فەرموودەیەی ئەبو مووسا {رەزای خوای لێبێ}: (جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چووە پەنا دیوارێکەوە لە نەرماییەکی فشەڵدا گمێزی کردو فەرمووی: کاتێ دەتانەوێ گمێزبکەن جێگەیەکی لەبار کە دەستبدا بۆ میزلێکردن بدۆزنەوە!) (ئەحمەد ، ئەبو داوود) وا باشە کە لەپاش سەراوەکە ئاو بپرژێنی لە شەرمو شەرواڵەکەی، هەتا دڵە راوکێ لە خۆی دووربخاتەوە.

١٢) هۆكانی بێدەسنوێژیی:

دەسنوێژ بەمانە دەشكێت:-

دەرچـوونی شـتێ لـە پـێش یـان لـە پـاش، قـەبارە داربـێ یـان بێقەبارەبێ وەك با، ئاساییبێ یان نائاسایی وەك خوێنو زیخ، خودپیس (نجس العین)بێ یان پاكبێ، وەكو كرم، سەر بەڵگەیش لەم مەسەلەیەدا ئـەم ئایەتەیـە: {أو جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ – سورة النساء – ٤٣/٤}. واتــە: وە یــاخود یــەكێ لــە ئێــوە لەســەر ئــاو هاتــەوەو بێدەسنوێژبوو. غائیط لە بنەڕەتدا ئەو شوێنەیە كە دەستی تیادا بە ئاو دەگەیەنرێ، دەردراوەكە بەهۆی هاوسایەتیوە بەو ناوە نـاونراوە، بە پێی ئایەتەكـە میـزو پیـسایی بەردەكـەون، بـاو تـڕو تـسیش بـەپێی ئـەم فەرموودەیــە بەردەكــەون. ئــەبو هــورەیرە {خـوای لێ رازی بـێ} فــەرمووی: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} فـەرمووی: (هـەر كەسێ دەسـنوێژی شـكا تـا دەسنوێژ نەگرێتەوە نوێژكردنی بۆ دروست نیە. پیاوێكیش گوتی: ئـەی ئەبو هورەیرە! دەسنوێژ بەچی دەشكێ؟ فەرمووی: بە باڵێبوونـەوەو تـڕو تــس‌و شــتی وا) (پەســەندی هەردوولایــە. واتــە: بوخــاری‌و موســلیم گێڕاویانەتــەوە) مــەزیش بــەر دەســنوێژ شــكێن دەكــەوێ بــەپێی ئــەم فەرموودەیە: عەلی {رەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: مـەزیم زۆر بـوو، شەرمیـشم دەكرد بۆ خۆم لە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} بپرسـم، چونكە كچەكەی خێزانم بوو، جا میقدادی كوڕی ئەسوەدم راسپارد، بـۆ ئەمـە لێـی پرسـی، فەرمووبووی: چۆكی بشۆرێو دەسنوێژ بگرێ) (شـەیخەین). بـەپێی ئـەم فەرمایشتەی ئیبنو مەسعودو ئیبنـو عەبباسـیش {رەزای خوای لێبێ} وە دیـش

بەردەکەی: (بەهۆی دەرچوونی وەدییەوە دەسنوێژ پێویست دەبێ) بەیهەقی لە (السنن)دا گێڕاویەتەوە. ئایەتو فەرموودەکان دەکرێن بە پێوەر بۆ هەموو دەدراوێکی تریش تەنانەت با سروشتی لەشیش دەری نەپەڕاندبێ!.

بەڵام دەردراوێ لە دوو راگە (سبیلین)ەوە دەرنەچوو بێ، دەسنوێژ ناشکێنێ، وەك خوێندبەردانو کەلەشاخ گرتنو رشانەوەو ئارەقو شتی تری لەم بابەتە، چونکە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} کەڵەشاخی لە خۆی دەگرتو·شوێنە کەڵەشاخلێگراوەکەی دەشۆردو ئیتر بەبێ ئەوە دەسنوێژ بگرێ، نوێژی دەکرد، جارێکیش لە غەزای زاتولریقاعا دوو پیاو لە یارانی پێغەمبەر {درووده خوا لەسەر خۆی و رەزای خوا لە یارانیبێ} ئێشکی لەشکری موسوڵمانانان دەگرت، پیاوێکیان هەڵسا دەستی کرد بە نوێژکردن، پیاوێ لە بێبڕواکان تیرێکی تێگرت، ئەویش تیرەکەی دەرکێشاو نوێژەکەی تەواوکرد، هەر خوێنیشی لێدەهات، کاتێ پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} بەوەی زانی رەخنەی لێنەگرت. (ئەبو داوود بە رشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە) لەبەر ئەوەیش دەردراوی دووڕا واتە: (پاشو پێش) تایبەتمەندیی خۆی هەیە کە لە غەیری ئەواندانییە.

یەکێ لە دەسنوێژ شکێن (نَوَاقِضْ)ەکان:-

خەوتنە، بەپێی فەرمایشتەکەی پێغەبەر {درووده خوای لەسەربێ}: چاو دەمبێنی کۆمە، هەر چاو کاتێ چووە خەو دەمبێنەکە خاو دەبێتەوە، جا لەبەر ئەوە ئەگەر کەسێ خەوت کاتێ هەڵدەستێ با دەسنوێژ بگرێ) (ئەبو داوودو ئیبنوماجە). بەڵام کەسێ نوستبێو پاشی خۆی لە

زەوییەکە قایم کردبێ، ئەوە دەسنوێژی ناشکێ، بەپێی فەرمایشتی ئەنەس کە دەفەرموێ: یارانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} جاران دەیشخەوتن، کە هەڵدەستان بەبێ ئەوەی دەسنوێژ تازەبکەنەوە نوێژیان دەکرد) (موسلیم گێڕاویەتەوە)، ئەبو داوود ئەم رستەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: وا خەویان لێدەکەوت سەریان شۆڕدەبۆوەو چەناگەیان دەیدا لەسەر سینگیان، ئەمەیش بە سەرینیی پێغەمبەر بوو.

یەکێ تریان: نەمانی هۆشە بەسەر خۆشی یا بە نەخۆشی وەك بوورانەوەو شێتی، چونکە لە شوێنێ بەخەو دەسنوێژ بشکێ کە لەچاو نەمانی هۆشدا شتێ وا مرۆڤ بێئاگا ناکا، دەبێ بەم باشتر بشکێ.

یەکی تریان: بەیەك گەیشتنی پێستی نێرو مێی نامەحرەمە، بەبێ پەردە، مەگەر هی منالێ کە تەمەنی لەوادەی ئارەزووی ئادەمیزادی ئاسایی کەمتربێ، بەپێی ئایەتی: {أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء – ٤٣/٤}. واتە: یا پێستتان لە پێستی ژنان کەوت) ئەوەتا لەم ئایەتەدا (لمس) عەطف کراوەتەوە سەر (مجئ) وەفەرمان کراوە ئەگەر ئاو نەبوو لە دوا روودانی یەکێ لەم کارانە، تەیەمموم بکرێ، ئەمەیش نیشانەی ئەوەیە کە دەستلێدانی تەنیا هۆی بێ دەسنوێژییە، رێك وەك سەراوکردن، بەوەدا دەزانین کە مەبەست لە (لەمس) جووتبوونو دروستبوون لەگەڵ ژندا نیە، چونکە ئەم واتایە دژی رواڵەتی دەرەوەی وشەکەیە، چونکە (لەمس) بەغەیری جووتبوونیش دەگوترێ، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ – سورة الأنعام – ٧/٦}. واتە: ئەگەر کتێبێکیشت بۆ بنێرین کە لە کاغەزدا نوسرابێ، وە بەدەستی خۆیان

دەست لە پەرەکانی بدەن، هەر بڕوا ناهێننو دەڵێن: ئای لەم جادووە گەورەو ئاشکرایە) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} لەمسی بە واتایەکی تر جگە لە جووتبوون بەکار هێناوە، وەك ئەوە بە ماعیزی فەرمووە: (لعلك لامست: ڕەنگبێ هەر دەستبازیت لە گەڵیدا کردبێ) هەر بەڵگەیەکیش کە بۆچوونی تری هەڵدەگرت لە بەڵگەیی دەکەوێ، کە واتە: لەمس لە زمانی عەرەبدا بریتییە لە کەوتنی پێست لە پێست، ئیتر بە قەستی بی یان نا، بە ئارەزووبێ یان نا، لە نێرینەیشا جیاوازی لە نێوانی پیرێ کە لە پیاوەتی کەوتبێو نێرینەی تردانیە، پیرو لاوو خەساوو شلەیەتەو مێرد منالْ جیاوازیان نیە، لە مێینەیشا فەرقی ژنی گەنجو پیرێژنێ ئارەزووی لێنەکرێ نیە، چونکە هەر چۆنێبێ جێگەی گومان لێکردنی ئارەزوو لێکردنە! بۆیەیش لە یەککەوتنی پێستی خۆیی (مەحرەم) دەسنوێژ ناشکێنێ لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چونکە جێگەی گومانی ئارەزوولێکردن نیە، پەردەیش کە لە بەینا بوو ئەوە بەیەك گەیشتن نیە بۆیە دەسنوێژ ناشکێ، هەروا دەست دانو لە نینۆكو مووو ددان دەسنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە هەروا لەیەککەوتنی ئەم شتانە لەناو خۆیانا.

یەکێ تریان: گەیشتنی بەری دەستی کەسێکە بە پێستی پاشو پێشی خۆی یا هی ئادەمیزادێکی تر، ئیتر نێربن یان مێ، گەورە بن یان بچووك جیاوازیان نیە، ، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} کەسێ دەستیدا لە پاشوپێش (فەرج)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) (ئەحمەدو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، حاکمیش فەرموویەتی: ئەمە بەپێی مەرجی هەردوو شێخە) واتە: (بوخاریو موسلیم، کە لە زانستی فەرموودەدا ناسراون بە شەیخەین، واتە: هەردوو شێخ) وە بەپێی ئەم

فەرمایشتەیشی {درودی خوای لەسەربێ}: هەرکامێکتان بەبێ پەردە یا بەبێ دەستپێچ دەستیدا لە شەرم واتە: پاش و پێشی خۆی بدات با دەسنوێژبگرێتەوە.

ئیبنو حەببان گێڕاویەتەوە، (افضاء) کە لە دەقی عەرەبی فەرموودەکەدا هەیە برێتییە لە دەست لێدان بە بەری دەست، دەی ئەوا بەپێی دەقی فەرموودەکان بەدەست لێدان لە شەرمی خۆی دەسنوێژی دەشکێ، دیارە بەهی کەسێکی تر باشتر دەشکێ، چونکە ئەوە پتر پەردەی ڕێز لە نێوانا دەدرێنێ، بەڵکوو بەبێ ئەم پێوەر (قیاس)ەیش ئەم دەقە لەم بارەیەوە چەسپاوە: کەسێ دەستبدا لە چووك (زەکەر)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) فەرموودەکەی خاتوو بوسرەیش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ دەستیدا لە چووك دەبێ دەسنوێژ تازە بکاتەوە (ئەحمەدو نەسائی) ئەمەیش دامەنی خۆی و دامەنی خەڵکی تریش دەگێرێتەوە، هەروەك پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر پیاوێ دەستی کەوت لە چووکی خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە، هەر ژنێکیش دەستی دا لە شەرمگای خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە) (ئەحمەد) ئەو فەرموودەیەی کە ئەوە دەگەیەنێ کە بەشتی وا دەسنوێژ ناشکێ، ئیبنو حەببان و کەسانی تر دەفەرموون: ئەوە هەڵوەشاوەتەوە، پاشیش (کە مەبەست لێی پزووی کۆمی ئادەمیزادە) بەر وشەی شەرم و دامەن دەکەوێ لەم فەرموودانەدا، کە بە واتای فەرجن، هەروەك بە قیاس لەسەر پێشیش هەمان بڕیاری بۆ دەسەپێ، بە وشەی (بەری دەست) ئەوەی بەری دەست نەبێ بەر بڕیارە ناکەوێ، واتە: دەسنوێژ بە سەری پەنجەو بە نێوانی و بە لاتەنیشتی و

بەلالەپ ناشکێ، بە (شەرمگای ئادەمیزادیش) هی گیانلەبەرو مەڵو مۆر دەردەچێ، بەدەس دان لەبەرو دوای گیانلەبەر دەسنوێژ ناشکێ.

یەکی تریان: چاکبوونەوەی هەمیشە بێ دەسنوێژە وەك کەسێ هەمیشە میزەچورکێی بێ، یا پێی رانەگرێ، یا وەك ژنی هەمیشە بێنوێژ، چونکە پاکێتیی ئەمانە لەبەر ناچارییەو هی ناچارییەکەیانە، هەر کاتێ ناچارییەکەیان نەما حوکمەکەیشی نامێنێ، کە ئەوەیە چاوپۆشی دەکرێ لە دەدراوەکەیان.

١٣) یاسایەکی سەرعزانی (قاعیدة فقهیة):

یەکێ لە یاسا بڕیاردراوەکان، کە بڕیاری (حکم)ی زۆری شەرعی بەپێی ئەو دروست دەبێ ئەمەیە: (إستِصحابُ الاصل) واتە: مانەوەی شت لەسەر حاڵی پێشووی خۆی، لەسەر ئەم شێوەیە: بڕیارێ بۆ شتێ لەکاتی دوەمیدا دەچەسپێ، لەسەر بنیاتی چەسپ بوونی ئەو بڕیارە بۆی لەکاتی یەکەمیدا، جا بەپێی ئەم یاسایە مەردوم تێکڕا بەیەك دەنگ دەڵێن: ئەگەر کەسێ گومانی بۆ پەیدابوو کە ئایا ژنەکەی تەڵاق داوە یا نا؟ ئەوە دروستە لە گەڵی دروست ببێ، چونکە بنەڕەت (ئەصڵ) نەبوونی تەڵاق، بەڵام ئەگەر گومانی کرد: کە ئەو ژنەی مارە کردووە یا نا؟ ئەوە دروست نیە بڕواتە لای، چونکە بنەڕەت نەبوونی مارەکردنە، لەسەر هەمان یاسا ئەگەر کەسێ سوور دەیزانی کە دەسنوێژی هەبوو، لە فیسارە کات، بەڵام گومانی لە نەمانیا لەوەودوا پەیدا کرد، ئەوە چوونکە بنەڕەت هەبوونی پاکییەو نەبوونی بێ دەسنوێژییە دەسنوێژەکەی هەر ماوەو نەشکاوە! بە

پێچەوانەیشەوە هەروەها ئەگەر کەسێکیش سوور دەیزانی کە لەپاش کاتێکی زانراوەوە وەك پاش خۆر کەوتن، دەسنوێژی گرتووەو دەسنوێژی شکاوە بەڵام نەیدەزانی کە کامیان لە پێشدا بوون، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی نەبووە ئەوە ئێستا دەسنوێژدارە، چونکە بێ دەسنوێژییەکە لە پێش خۆرکەوتندا هەڵ دەگرێ کە لەپێش پاکییەکەوە بووبێ، هەڵیش دەگرێ کە لە پاشیەوە بووبێ، جا بەم رەچاوکردن (اعتبار)ە پاکێتی دەبێ بە بنەڕەت، بەڵام ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی هەبوو ئەوا ئێستا بێ دەسنوێژە چونکە سوور زانینی پاکێتی لە پێش خۆرکەوتندا بەوەلا دەچێ کە سووریش دەزانێ کە لە پاش خۆرکەوتن دەسنوێژی شکاوە، لەشپیسیش لەم بڕیارەدا وەك بێ دەسنوێژی وایە.

١٤) خۆشۆردن (غوسڵ):

شۆردن لە زماندا: کردنی ئاوە بەسەرشتدا بە رەهایی (مطلقا). لە شەرعدا: کردنیەتی بەسەر هەموو جەستەدا بە مەبەستی شتن. (هۆیەکانی): ئەو شتانەی کە دەبن بە هۆی پێویستبوونی خۆشتن شەش شتن سیانیان پیاوو ژن تیایانا هاوبەشن.

یەکەم: بەیەکاچوونی سوننەتگای نێرو مێیە، لەسەر ئەم شێوەیە بەلایەنی کەمەوە تێچوونی گۆمکەی چووك، یا بە ئەندازەی ئەوە، بۆ ناو پێش یا پاشی گیانداری، بکەرو بدەر مرۆڤ بن یا گیانلەبەر جیایی نیە، هەروا ئاوی بێتەوە یا نا جیاوازی نیە، سەربەڵگە لەم مەسەلەیەدا

فەرموودەكەی خاتوو عائیشەیە {ڕەزای خوای لێبێ} كە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} و سەرو ماڵو منداڵ بە قوربانیبێ، فەرمووی: كاتێ دوو سوننەتگاكە بەیەكگا چوون خۆشۆردن پێویست دەبێ، من خۆمو پێغەمبەری خوا ئاوامان دەكردو لە پاشا هەدوكمان خۆمان دەشۆرد (موسلیم) (بەیەكگاچوونی سوننەتگای نێرو مێ: واتە: التقاء الختانین — وەرگێڕ).

دووەم: دەرچوونی تۆماوە، بەپێی فەرمایشتەكەی {دروودی خوای لەسەربێ} ئاو لە ئاوەوەیە. واتە: خۆشۆردن بە ئاوهاتنەوە پێویست دەبێ (موسلیم) ئیتر دەرچوونەكە لە خەوا بێ یا لە حاڵی بەخەبەریدا بێ، خۆشی پێبگا یا نا، چونكە فەرموودەكەی بەرەهایی فەرموویەتی، تۆماو ئەم سێ نیشانەی هەیە:

١) لەكاتی تەڕیدا بۆنی هەویر یا بۆنی كیفی هێشووی خورمای لێدێ، لە كاتی وشكیدا بۆنی سپێنەی هێلكەی لێ دێ.

٢) بە چەند بلقێ هەڵدەقوڵێ. خوای گەورە دەفەرموێ: {مِن مَّاء دَافِقٍ سورة الطارق — ٨٦/٦} واتە: لە ئاوێكی هەڵقوڵێو دروست كراوە، بە دەرچوونی تۆماو خۆشی دەگا بە خاوەنەكەیو دوا بە دوای ئەوە چووك سیس دەبێتەوەو كوڵوكۆی دڵ دادەمرێ. جیایی ژن لەگەڵ پیاوا ئەوەیە ئاوی ژن وەك هی پیاو هەڵناقوڵێ، ئەو بەجۆرێ تر ئاوی دێتەوە. ئەگەر كەسێ لە خەو هەڵساو روانی لینجاوە خەستە سپییەكە وا بەگیانیەوە، هیچ كام لەم نیشانانەی تری تیانەبوو ئەوە خۆشۆردنی لەسەر نیە، چونكە وەدیش لەم دوو نیشانەیەدا وەك تۆماو

وایە، بڕیار بە دەستی خۆیەتی دایدەنێ بەوەدی خۆشۆردنی لەسەر نیە، بەڵام دەبێ چووکی بشۆرێ، دایدەنێ بە تۆماو ئەوە دەبێ خۆی بشۆرێ، لە حاڵی دووەما ئەگەر باقی مەندەکەی لە دوا خۆشۆردن هاتە مرەوە پێویستە دووبارە خۆی بشۆرێتەوە.

سێیەم: مردنە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەی ئەو پیاوەوە کاتی حەجی ماڵاواییدا لە ئیحرامدا لە وشترەکەی بەربۆوەو ئەستۆی شکا، کە فەرمووی: بە ئاوو بە مۆرد بیشۆرن (شەیخەین).

سیانیشیان تایبەتن بە ژنانەوە، ئەمانەن لە دواوە:

یەکەمیان: بێنوێژییە، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ – سورة البقرة – ٢٢٢/٢}. واتە: لەکاتی بێنوێژ حەڵاڵەکانتان بە نیازی چوونەلا نزیکیان مەکەون، هەتا لە بێنوێژییەکەیان پاك دەبنەوە، جا ئەو کاتە بچنە لایان لەوشوێنەوە کە خودا ڕێی پێ داونو ڕەوای دیوە بۆتان، وە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە {خوای لێ ڕازی بێ}: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکرد ئیتر نوێژمەکە هەتا بە قەد ئەو ڕۆژانە دەڕوا، ئنجا با خوێنەکەیش نەوەستێ بەڵام تۆ بە نیازی خۆشۆردنی بێنوێژی خۆت بشۆرەو نوێژی خۆتی لێبکە (شەیخەین).

دووەمیان: زەیستانییە، ئەمەیش بۆ ئەمە وەك بێنوێژی وایە، چونکە بریتییە لە خوێنی بێنوێژی کۆوەبوو، وە لەبەر ئەوەیش

هاوڕێیان {ڕەزای خوای لێبێ} یەکیان گرتووە لەسەر ئەوەو بەکۆی دەنگ دەڵێن: کە ئەویش وەك بێنوێژی وایە،

سێیەمیان: منداڵبوونە، با بریتیش بێ لە خوێنپارەیێ یا گۆشت پارەیێ، هۆی فەرزبوونی خۆشۆردن دووشتە:

یەکەمیان: لە کاتی منداڵبووندا گومانی دەرچوونی خوێن هەیە، بڕیاری شەرعیش پەیوەندی بە پەیدابوونی گومانەوە هەیە، وەك خەوتن، دەسنوێژ دەشکێنێ، چونکە کاتی خەوتن جێگەی گومانی دەسنوێژشکاندنە.

دووەمیان: ئەوەیە کە منداڵ لە تۆماو دروست بووە، دەرچوونی تۆماویش خۆشۆردن پێویست دەکا.

١٥) فەرزەکانی خۆشۆردن:

خۆشۆردن دوو فەرزی هەیە:

یەکەمیان: نیەتهێنانە، بەپێی فەرموودەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نیەتەکەیەتی، دڵ جێگەی نیەتە، نیەت دەبێ لەگەڵ یەکەم شوێنی شۆراو لە لەشبێ، واتە: نیەتەکە لەگەڵ شۆرینی هەر شوێنێکی لەشدا هەبوو ئەوە بە یەکەم شێنی شۆراو دادەنرێ، نیەتهێنان ئاوایە: لەشپیس نیەی لابردنی لەشپیسی بهێنێ، یا لابردنی بێدەسنوێژی گەورە لە هەموو لەشی، ژنی بێنوێژ نیەتی لابردنی بێنوێژی بهێنێ، ژنی زەیستان نیەتی لابردنی زەیستانی بهێنێ!

بۆ دروستبوونی خۆشۆردن مەرجەکە لە پێشا پیسی سەر لەش لاببرێ، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو ئینجا نوێژی خۆتی لێبکە، لەلای برێ لە زاناکان لابردنی پیسی لە فەرزەکانی خۆشۆردنن، بەڵام قسەی دروست ئەوەیە کە مەرجە نەك فەرز.

دووەمیان: گەیاندنی ئاوەکە بە هەمووپێستو بنکی مووەکان، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: لەبن هەموو موویەکا لەشپیسی هەیە، کەواتە مووەکان باش تەڕ بکەنو پێست تەواو خاوێن بکەنەوە لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا). (ئەبو داوودو تیرمیذی) پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو بهێڵێتەوەو لەکاتی خۆشۆردنی لەشپیسیدا نەیشۆرێ ئەوە بە ئاگری دۆزەخ واوای لێدەکرێ). ئیمامی عەلیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: دەسا من لەترسی ئەم هەڕەشەیەیە کە لەم فەرموودەیەدا هەیە شەڕم بەستۆتە سەری خۆم). عەلی دەستووری وابوو مووی خۆی هەڵ دەپاچی، (ئەحمەد، ئەبو داوود، ئیبنوماجە) پێویستە پەلکە (ئەگەر ناوەکەی تەڕنەدەبوو بەبێ کردنەوە) فەرزە بیکاتەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: مووەکان باش تەڕبکەن، وە بەپێی فەرمایشتەکەی تری {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو... تا کۆتایی فەرموودەکە. بەڵام ئەو فەرموودەیەی کە ئوممو سەلەمە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من ئافرەتمو پەلکەکانم توند شەتەك دەدەم ئایا بۆ خۆشۆردنی لەشپیسی هەڵیان بوەشێنم یا نا؟ فەرمووی: نەء، تەنیا ئەوەندەت بەسە سێ مشت ئاو بکە بەسەر سەرتاو، باش باش قژو کەزییەکانت هەڵگلۆفەو ئەوجا سەراپا ئاوبکە بەسەر خۆتا ئیتر پاك

دەبێتـەوە). (موسـلیم لـە صـحیحی خۆیـا گێڕاویەتـەوە) ئەمـە بـەم بـارەدا دەخرێ:کە مووەکە تـەنك بـووەو بەسـتنەکە رێـی لە ئاوەکە نـەگرتووە کە بگاتـە بنـی مووەکـانو بگاتـە هـەموو پێـستەکە، ئـەم تەئویلـەیش بۆیـە دەکەین تاکار بە کۆی بەڵگەکان بکرێ.

لە هەمانکاتدا پێویستە دیوی دەرەوەی پێست گشتی بشۆردرێ، هـەتا ئەوەی بەدەرەوەیە لە کڕاکەی گوێ بشۆردرێ، هەروا چرچو لۆچی لـەش، هەروا ژێرپێستی کەوا بە گومکەی چووکەوە بـۆ خەتەنـە نـەکراو، هـەروا ئـەوەی لـە بـەرودوای ژن واتـە: لـە پـێش و پاشـی کـە لـە کـاتی دانـشتندا دەردەکەوێ. بزانن بۆیەی سەر نینۆك کە ناهێڵێ ئاو بگاتە ژێری، یا هـەر دەرمانێ تری وا کە نەهێڵێ ئاو بگاتـە سـەر پێست، بـزانن شـتی وا دەبـێ لابرێ، بەڵام خەنەو وسمە وانین، چونکە تـەنیا رەنگـی پێـستو مووەکـە دەگۆڕنو بەس.

١٦) سوننەتەکانی خۆشۆردن:

سوننەتەکانی خۆشۆردن چەند شتێکن: یەکێکیان: ناوی خواهێنانـە، یـەکێکی تریـان: شـۆردنی هـەردوو دەسـتە هـەتا هـەردوو مـووچ لـە پـێش ئـەوەدا کـە بکـرێ بـەناو ئـاوی خۆشـۆردنەکەدا. بەڵگـەی ئەمـەیش لـە دەسـنوێژدا رابـورد، یـەکێ تریـان: لـە پێـشدا دەسـنوێژێکی تـەواو بگـرێ، لەبەر فەرموودەکەی عایشە {رەزای خوای لێبێ}: جاران یاسای پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: کاتێ غوسڵی لەشپیسی دەدەکرد لە پێشدا دەسـنوێژێکی تــەواوی دەفــەرموێ: دەکــرد دەق وەك دەســوێژی نوێــژ، (شــەیخەن).

بوخاریش {رەزای خوای لێبێ} لە ئوممو سەلەمەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} شۆردنی هەردوو قازی خستە داواوە، قاچی حوسەین دەفەرموێ: لەبەر ئەوەی ئەم دوو گێڕانەوەیە هەردووکیان راستو دروستن کار بە هەردووکیان دەکرێ، جا ئەوەی لەشپیسی خۆی دەردەکا سەپشکە لە نێوانی ئەم دوو شتەدا، یا دەسنوێژەکەی بە تەواوی بگرێ، بەپێی گێڕانەوەکەی عائیشە، یا شۆردنی قاچەکانی بخاتە دوا خۆشۆردن بەپێی گێڕانەوەکەی ئوممو سەلەمە. یەکێکی تریان: دەست بخاتە هەموو جەستەی، بە تایبەتی چرچو لۆچەکانی، ئەمەیش لەبەر دووربینی، وە هەتا لە مەترسی راجیاییش دەرباز ببین، چونکە هەندێ ئەمەیان بە پێویست داناوە، گرنگی بدا بە دەست خستنە چرچو لۆچی لەشی، وەك بنباخەڵو لۆچی سكو ناو ناوكو پێچو پەنای هەردوو گوێ، چونکە ئەمە دەبێ بە هۆی دڵ ئاوخواردنەوەو دڵنیا دەبێ لەوە کە ئاوەکە گەیشتۆتە هەموو بەشو پاژەکانی لەشی، بە تایبەتی بۆ گوێکانی لالوێی ئاو هەڵبگرێو گوێچکەی دابنێ لەسەری، لە سەرخۆ، هەتا ئاوەکە بگاتە هەموو گۆشەو پێچو پەناکانی.

یەکێکی تریان: مووالاتە: واتە: رێزپێوەگرتن، کە ئەوەیە پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بە شۆردنی ئەندامی دوا ئەو.

یەکێکی تریان: پێش خستنی شۆردنی لای راستە لەسەر لای چەپ، دیوی دەرەوەو دیوی ناوەوەی، بەم رەنگە لە پێشدا ئاو دەکا بەسەر

سەریدا، ئەوجا بەلای راستیدا ئەوجا بەلای چەپیدا، چونکە ئەو (درودی خوای لەسەربێ) حەزی لەوە بوو کە لە دەسنوێژو خۆشۆردندا لای راستی پێش بخا (پەسەندی هەردوولایە: متفق علیه).

یەکێ تریان: سێ جار کردنەوەی شۆردن، سێ جار سەری بشوات‌و سێ جار دەستی تێبخات، باقی مەندەی لەشیشی هەروا، لە مەیشدا حەزرەت دەکا بە سەرمەشق، وا پەسەندە ئاوی خۆشۆردن لە مەنێ کەمتر نەبێ‌و ئاوی دەسنوێژ لە (مودد)ێ کەمتر نەبێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی موسلیم: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) مەنێ ئاو بەشی خۆشۆردنی دەکردو (مودد)ێ ئاویش بەشی دەسنوێژی دەکرد). تازەکردنەوەی خۆشۆردن سوننەت نیە، چونکە شتی وا لە سوننەتدا نیە، سەرەڕای ئەوەیشە زەحمەتە، بەڵام دەسنوێژ ئەو زەحمەتەی تیا نیە لەبەر ئەوە سوننەتە تازە بکرێتەوە، هەر کاتێ ویستی نوێژی پێوە بکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموودەیەش کە ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە: دەفەرموێ (درودی خوای لەسەربێ) هەر کەسێ لەسەرپاکی دەسنوێژ تازە بکاتەوە خوا دە چاکەی بۆ دەنووسێ. لەبەر ئەوەیش کە لە سەرەتای ئیسلامەتییەوە بۆ هەموو نوێژێ دەسنوێژیان دەگرت، تا پێویستبوونی ئەوە هەڵوەشایەوەو زاتی داخوازییەکە (ئەصڵی طەڵەبەکە)مایەوە. وا پەسەندە کە بە لەشی پیسەوە نەموو بتاشێ‌و نە نینۆك بکا، هەتا هەموو پاژێکی لەشی پاکبێ، سوننەتە لە پاش خۆشۆردن بڵێ: (اشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) لەمەدا چاو لە پێغەمبەری خوا بکا، چونکە ئەو وای دەکرد.

١٧) هەڵماڵینی شەرمگا لەکاتی خۆشۆردندا:

دروست نیە بۆ کەس کە لە بەرچاوی کەسێکی تر، بەشەرمگای رووتەوە خۆی بشۆرێ، لەسەر ئەوە تەمبێیەك (تەعزیر)ێکی وا دەکرێ کە بگونجێ لەگەڵ حاڵیدا، دروست نیە بۆ ئامادەبوان کە ئەوەی لێ قبوڵکەن، پێویستە لە سەریان بەرهەڵستی بکەنو بێزاری دەربڕن، خۆ ئەگەر خۆیانی لێبێدەنگ کەن تاوانبار دەبنو ئەوانیش تەمبێ دەکرێن بە پێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} نەفرەتو لەعنەتی خوا لەو کەسەی کە تەماشای شەرمگای نامەحرەم دەکاو، لەو کەسەیش کە نامەحرەم تەماشای شەرمگای دەکا. بەڵام ئەگەر بە تەنیا خۆی بوو دروستە، لە حاڵی وایشدا خۆداپۆشین باشترە، چونکە شەمکردن لە خوا شایانترە، هەتا لە هەموو کەسێکی تر.

پیاو لەناو گەرماوا دەبێ چاوی خۆی لە روانینی ناڕەوا بگرێ، شەرمگای رووت نەکا لە بەرچاوی کەسێ کە بۆی دروست نەبێ تەماشای بکا: ئیمامی قورطوبی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە تەفسیرەکەیدا، لە راڤەی ئایەتی: (کراما کاتبین، یعلمون ما تفعلون)دا ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: هەر پیاوێ بە لەش رووتی لەناو گەرماودا بێ دوو فریشتەکەی کەوان لە گەڵیا نەفرەتی لێدەکەن. حاکمیش لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: نادروستە بۆ پیاو بچێتە ناو گەرماو مەگەر بە پەشتەماڵەوە.

١٨) خۆشۆردنە سوننەتەکان:

بەهۆی ئەم چەند شتەوە خۆ شۆردن سوننەتە: خۆشۆردنی هەینی، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی لە ڕۆژی هەینیدا بۆ نوێژی هەینی تەنیا دەسنوێژ دەگرێ ئەوە بەپێی سوننەتی پێغەمبەر ڕەفتار دەکا، دیارە کە ئەوەیش کارێکی گەلێ شیرینە، ئەوەیشی کە خۆی دەشوا دیارە کە خۆشۆردنەکە زۆر خێرترە، (ترمیذی گێڕاویەتەوە) ئەوەویش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی فەرموودەیەکی ساغە. هەندێ وا بۆی چوون: کە فەرز بێ نەك سوننەت، ئەمەیشیان لەم فەرمایشتە وەرگرتووە کە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ دەچن بۆ نوێژی هەینی خۆتان بشۆرن). موسلیم گێڕاویەتەوە، چونکە ڕووکاری فەرمان (ظاهیری ئەمر) بۆپێویست بوونە، ئەم فەرموودەیەش ڕای ئەم لایەنە دووپات دەکاتەوە: خۆشۆردنی ڕۆژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو پیاوێکی ڕەسیدە) مەبەست لە ڕەسیدە پیاوێکە جێگەی تەکلیف بێ (شەیخەین). بەڵام ئەم قسەیە بەوە بەرپەرچ دراوەتەوە کە فەرمان (ئەمر) لەم فەرموودەیەدا، بۆ پەسەندکردنە نەك بۆ پێویست بوون، چونکە چەند فەرموودەیەکی ساخ لەم مەسەلەیەدا هەیە، کە دەبن بە بەڵگە لەسەری، واتە: لەسەر پەسەندکردنی (تخییر) بەم جۆرەیش کار بە کۆی بەڵگەکان دەکرێ، ئەوەیش باشترە لەوە کە کار بە هەندێکیان بکرێ‌و کار بە هەندێکیان نەکرێ، بەمە دەگوترێ: (الجمع بین الادلة). هەروا بەم شێوەیەش بەرپەرچ دراوەتەوە: کە وشەی (پێویست) لەم شوێنەدا بۆیە بەکار هێنراوە بۆ دووپاتکردنەوەی پەسەنکردن، وەك چۆن کەسێ بە کەسێ

دەڵێ: مافی تۆ لەسەر من هەیە. واتە: ڕەوایەکی تەواوە، نەك فەرزە لەسەر من (تەماشای نەیلولئەوطار – ٣٥٢/١ بفەرموون) دەگێڕنەوە: ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} سەرگەرمی وتاری ڕۆژی هەینی بوو، لەو کاتەدا عوسمان خۆی کرد بە ژووردا، عومەر گازی کردو پێی فەرموو: کەی ئەمە وەختە؟ عوسمان فەرمووی: سەرم جەنجاڵ بوو نەمپەرژا بگەڕێمەوە بۆ ماڵ، تا کاتێکم زانی گوێم لە بانگ بوو، ئیتر هەر ئەوەندەم بۆ کرا دەسنوێژم گرتو هاتم، عومەر فەرمانی پێ نەکردم بچێ خۆی بشۆرێ، ئەگەر خۆشۆردن پێویست بوایە عوسمان چۆن فەرامۆشی دەکرد؟ ئەمەیش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە سوننەتەو پێویست نیە، کاتەکەی لە شەبەقەوە دەست پێ دەکا، واتە: لە بەرەبەیانی ڕۆژی هەینییەوە، بەڵام هەتا نزیکتری بخاتەوە لە ڕۆیشتنی بۆ نوێژەکەی ئەوە خێری زۆرترە، چونکە مەبەست لێی پاكو خاوێنییە لابردنی ئەوبۆنە ناخۆشەیە کە بەهۆی قەرەباڵغییەوە پەیدا دەبێ، لە ئەنجامی ئارەق دەردانو شتی وادا. ئەگەر لە خۆشۆردنو زوو چوون هەریەکێکیانی بۆ دەکرا، ئەوە ڕەچاوکردنی (موراعات)ی خۆشۆردن باشترە، چونکە ڕاجیایی هەیە لەسەری کە پێویستە یا سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە لە پێش نوێژی هەردوو جەژنەوە، ئیبنو عەبیا {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانو لە ڕۆژی جەژنی قوربانـدا خۆی دەشۆرد. جاران عومەرو ئیبنو عومەرو علی ئەمەیان دەکر، لەبەر ئەوەیش کە مەردوم بۆ ئەمیش کۆدەبنەوە، لەپاش بەرەبەیانەوە کاتی ئەم خۆشۆردنانە

دەست پێدەکا بەبێ ترس، لەسەر فەرموودەی پەسەند، لە پێش بەرە بەیانیشەوە لە نیوەشەوەوە دەست پێدەکا.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ نوێژی نوێژەبارانەو خۆرگیران‌و مانگ گیران، چونکە بۆ ئەم نوێژانەش وەك نوێژی هەینی خەڵك كۆ دەبنەوەو قەرەباڵغی دروست دەبێ‌و بۆنی ناخۆش پەیدا دەبێ، کەوابێ بۆ ئەمانەیش خۆشۆردن سوننەت دەبێ! لە ئایندەدا ئەم باسانە بە دوورو درێژی دێن.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ کەسێ کە مردووی شۆردبێ. پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ مردوویەکی شۆرد با لە دواییدا خۆی بشۆرێ، ئەوەیشی کە مردوو هەڵ دەگرێ با دەسنوێژ بشۆرێ. (ترمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، فەرمان لەم فەرموودەیەدا بۆیە بۆ پێویستبوون نیە، بە نیشانەی ئەم فەرموودەیەی تر کە دەفەرموێ: مردووتان کە دەمرێ پاکە، بە مردن موسڵمان پیس نابێ، کەواتە: ئەوەندەتان بەسە کە لە پاش شۆردنی تەنیا دەستەکەنتان بشۆرن). بەیهەقی گێڕاویەتیەوەو بە جوانی داناوە. هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: جاران کە مردوومان دەشۆرد، بە ئارەزووی خۆمان بوو هەمان بوو لەپاشدا خۆی دەشۆرد، هەیشمان بوو خۆی نە دەشۆرد. خەطیب گێڕاویەتەوە، هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: لە پاش شۆردنی مردووەکانتان خۆشۆردنتان لەسەر نیە (حاکم).

یەکێ تریان: بێ بڕوا کاتێ موسڵمان دەبێ سوننەتە خۆی بشۆرێ، دەگێڕنەوە: قەیسی کوڕی عاصیم‌و ثومامەی کوڕی ئوثال، کاتێ موسڵمان

بوون، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن کە خۆیان بشۆرن، بەڵام پێویستی نەکرد لە سەریان، چونکە کۆمەڵێ تر موسوڵمان بوونو پێغەمبەر {درودی سەڵاوی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن: کە خۆیان بشۆرن، لەبەر ئەوەیش چونکە ئیسلامبوون تەوبەکردنە لە نافەرمانییەکانی خوا، تەوبەش لە گوناه بەبێ خۆشۆردنیش دروستە، بەڵام ئەمە بۆ کەسێ وایە کە لە حاڵی بێبڕوایەکەیدا لەشی پیس نەبووبێ دەنا پێویمتە لەسەری کە لەپاش ئیسلامبوون خۆشۆری (غوسڵ) بکا، بۆیە دەبێ لەپاش ئیسلامبوون خۆی بشۆرێ، چونکە خۆشۆردنی شەرعی پێویستی بە نیەتە، نیەتیش لە حاڵی کوفردا دانامەزرێ!

یەکێ تریان : شێت کە چاك بۆوە سوننەتە خۆی بشۆرێ، هەروا کەسێکیش کە لە هۆش خۆی چووبێ، کاتێ هۆشی هاتەوە سوننەتە خۆشۆری بکا، چونکە رێگەی تێدەچێ کە تۆماویان لێ دابەزیبێ. شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەر مرۆڤێ شێت ببێ ئاوی دێتەوە.

یەکێ تریان : خۆشۆردنە بۆ ئیحرام دابەستن، زەیدی کوڕی ثابیت {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەرم دی {درودی خوای لەسەربێ} بۆ ئیحرام بەستن خۆی رووت کردەوەو خۆی شۆرد (ترمیذی) لەم خۆشۆرییەدا پیاوو منداڵو ژن چۆن یەکن، ژنەکە ئەگەر بێنوێژیش بێ، یا زەیستان بێ هەر سوننەتە بۆ خۆی بشۆرێ، چونکە ئەسمای کچی عومەریش کە هاوسەری ئەبو بەکری صدسق بوو {رەزای خوایان لێبێ} لە ذولحولەیفە منداڵی بوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکرد کە بۆ ئیحرام دابەستن خۆی بشۆرێ، (موسلیم) بەغەوی و مەحامیلی دەفەرموون: بۆ ئەمە جیاوازی

نیه له نێوانی ژیرو شێتو له نێوانی منداڵی فامیدەو کەسانی تردا.
ئەگەر ئیحرامدار ئاوی دەست نەکەوت سوننەتە تەیەمووم بکا. ئەگەر ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی دەسنوێژی دەکر، با دەسنوێژی پێبگرێ. چونکە ئاسان بە هۆی گرانەوە لە کۆڵ ناکەوێ.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ رۆیشتنە ناو مەککە. نافیع {رەزای خوای لێبێ} فەرموویی: گشت جارێ ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەهات بۆ مەککە شەو لە ذی طەوا دەمایەوە، بەیانی لەوێ خۆی دەشۆرد، ئەوجا لە رۆژدا دەهاتە ناو مەککەوە، دەیفەرموو: پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوەهای دەکرد (شەیخەین). هەر کەسێ بچێتە ناو مەککە سوننەتە بۆی کە خۆی بشوا، ئیتر لە ئیحرامی حەجو عەمرەدا بێ یا لە ئیحرامدا نەبێ. شافیعی لە پەڕاوی (الام)دا دەفەرموێ: ئەوەیشی کە بەبێ ئیحرام دەچێتە ناو مەککە هەر سوننەتە کە خۆی بشۆرێ. بەلگەیشی ئەوەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ساڵی رزگارکردنی مەککە کە تەشریفی چووە ناو مەککە خۆی بۆ ئەوە شۆرد، ئەو کاتە لە ئیحرامدا نەبوو، بۆنی خۆشی لە خۆی دەدا.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ وەستانی عەرەفە، چونکە ئیبنو عومەر ئەمەی دەکرد مالیك گێڕاویەتەوە، بەڵکوو ئیبنولخەل هەقایەتێ وا لە پێغەمبەریشەوە باس دەکا، گوایە پێغەمبەریش ئەوەی کردبێ، سەرەرای ئەوەیش ئەو شوێنە کۆمەڵگای مەردومە، لەبەر ئەوە وەك کۆبوونەوەی هەینی خۆشۆردن بۆی سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگابەردەکان لە سێ ڕۆژی پاش جەژندا، بەڵام بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگا بەردەکەی عەقەبە لە ڕۆژی جەژنـدا سـوننەت نیـە، چـونکە کـاتی ئـەم بەردفڕەدانـە لـەکاتی خۆشۆردن بـۆ وەسـتان لـە موزدەلیفـە نزیکـە، کـە ئـەویش هـەر لـە ڕۆژی جەژندایە، بە پێچەوانەی بەرد فڕەدانی سێ ڕۆژەی پاش جـەژن، چونکە ئەمانەیان دوور کەوتوونەتەوەو لەبەرقەرەباڵغیش خۆشـۆردن بۆیـان لـەم سێ ڕۆژەدا سوننـەتە. سەرەڕای ئەم هۆیەیش ئەم بەردفڕەدانانە دەکەونـە پاش نیوەڕۆ، کە قرچەی گەرمایە، لە کاتی وایشدا خۆشۆردن سوننەتە.

یـەکێ تریـان: خۆشـۆردنە لـە پـێش تـەوافی بـەیتا، کـە ئـەم سێ تەوافە دەگرێتەوە، تەوافولقودوم، تەوافولئیفاضـە، تـەوافولوەداع، چـونکە مەردوم بۆ ئەمانە کۆ دەبنـەوە، لەبـەر ئـەوە خۆشـۆردن بۆیـان سـوننەتە سـافیعی {ڕەزای خـوای لێبـێ} دەفـەرموێ: خۆشـۆردن بـۆ ئـەم سـێ تەوافـە سوننـەتە.

یـەکێ تریـان: خۆشـۆردنە بـۆ خـەڵوە کێـشان لـە مزگـەوتا، دەقـی فەرموودەی شافیعی لەسەری هەیە، هەروا بۆ چوونە ناو مەدینەی پیرۆز کە شاری پێغەمبەری خوایە. نـەوەوی لـە (مەناسیك)دا ئـاوا دەفـەرموێ، هەروا بۆ هەموو شەوێکی ڕەمەزان، ئەم قسەیە عـەببادی نـەقڵی دەکا لـە حەلیمییەوە، هەروا بۆ بەرتاشین، خەففاف لە (الخصال)دا فەرموویـەتی، خـاوەنی (جمـع الجمـواع) لـە (المنـصات) شـافیعیەوە رادەگوێزێتـەوە: کـە فەرموویەتی: خۆشۆردنم بۆ ئەمانـە پێخۆشـە: بـۆ کەڵـە شـاخ گـرتن‌و بـۆ چوونە ناو گەرماوو بۆ هەموو کارێ کە سروشتی جەستە بگۆڕێ‌و لاوازی بکا، چونکە شۆردن توندوتۆڵی دەکاتەوەو دەیبوژێنێتەوە.

١٩) دەستی تەڕهێنان بەسەر خوف (سۆل)دا لە باتی شۆرینی پێ:

دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفدا لە باتیی شۆردنی پێ، بەپێی فەرموودەکەی موسلیم کە لە جابیرەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەرم بینی، گمێزی کرد، لەپاشا دەسنوێژی گرت، جووتێ سوولی لە پێدابوو، لە باتی شۆرینی پێی دەستێ تەڕی هێنا بەسەر سۆڵەکانیدا (پەسەندی هەردوولایە = شەیخەین). یارانی پێغەمبەر {دروودی خودای لەسەر پێغەمبەرو رەزای خوا لەسەر یارانی} ئەم فەرموودەیان زۆر بەلاوە پەسەندبوو، چونکە جەریر لە پاش هاتنی ئایەتی دەسنوێژ، کەوا لە سوورەتی مائیدەدا، موسڵمان بووە، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێ کە ئایەتەکە هەر چەند بەلگەیە لەسەر شۆرینی پێ، بەلام نابێ بە هەلوەشێنەوەی مەسەلەی تەڕکردنی خوفا بۆ کەسێ خوفی لە پێدا بێ. نەوەوی‌و کەسانی تریش فەرموویانە: ئەو زانایانەی کە لە یەکگرتن (اجماع)دا رایان بایەخی هەیە لەسەر ئەوە یەکیان گرتووە: کە دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر سۆڵدا، چ لەماڵەوە بێ چ لە سەفەرو رێبواریدابێ، لەبەر پێویستی بێ یانا، تەنانەت بۆ ئافرەتێکیش کە ئالۆودەی ماڵەوەبێ، یا بۆ نەخۆشێ کە دەردەکەی درێژخایەن بێ‌و نەتوانێ لەسەر پێ بڕوا هەر دروستە کە دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر سۆڵەکانیدا، لەباتی شۆردنی پێیەکانی بە مەرجێ سوولەکان لەپێیدابن. والله أعلم. حەسەنی بەصریش دەفەرموێ: حەفتاکەس لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} قسەیان بۆ کردووم کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی تەڕی بەسەر خوفدا دەهێنا. خەڵکێکی بێ شوماریش لە هاوڕێیان مەسحی خوفیان لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە.

٢٠) مەرجەکانی دەستپیاهێنانی سۆڵ:

دەستهێنان بە سۆلدا دوو مەرجی هەیە:

مەرجی یەکەم: دەستنوێژی تەواوی گرتبێ ئەوجا دوو سۆڵەکە لە سەرپاکی لە پێبکا، بەڵام ئەگەر دەسنوێژی گرتو قاچێکی شۆردو خوفەکەی تێکرد، ئەوجا قاچەکەی تری شۆردو خوفەکەی تری تێکرد، هەقی ئەوەی نیە کە لە دەسنوێژی ئایندەدا دەستی تەڕ بەسەر سۆڵەکانیدا بهێنێ، بەپێی فەرموودەکەی موغیرە، فەرمووی: لە سەفەرێکا لە خزمەتی حەزرەتدا بووم، دەسنوێژی گرت، ئاوم کرد بەدەستیدا، فەرمووی: وازیان لێبێنە بە دەسنوێژەوە لە پێم کردوون، ئیتر قاچی نەشۆردو لە جیاتی ئەوە دەستی تەڕی هێنا بەسەر سۆلەکانیدا (شەیخەین) شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لە موغیرەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! دەستی تەڕ بهێنم بەسەر سۆڵەکانما، لەباتی شۆرینی پێم؟ فەرمووی: بەڵی بەمەرجێ لەسەر دەسنوێژ لە پێیان بکەی.

مەرجی دووەم: سۆلەکە دەستبدا بۆ دەسپیاهێنان، ئەم شتانە دەبن بەهۆی دەستدانی:

یەکەم: داپۆشەر بێ بۆ هەر شوێنێکی هەر دووپێی کە شۆرینی فەرزبی، ئەگەر بەشی داپۆشینی شوێن فەرزەکەی نەدەکرد، دەسپیاهێنانی دروست نیە، چونکە لە حاڵی وادا چەندەی بە دەرەوە بێ دەبێ بشۆرێ، وە ئەوەی داپۆشراوە بە سۆڵەکە دەبێ مەسح بکرێ، هیچ زانایەکیش شتی وای نەگوتووە کە مەسحو شۆردن لەیەك دەسنوێژدا کۆبکرێنەوە، لەبەرئەوە شۆردن سەردەکەوێ، چونکە ئەو بناغ (أصل)ەیە.

دووەم: سۆلەکان ئەوەندە قایم بن کە بەرگەی ئەوە بگرن کە یەك لە شوێنی یەك هاتوچۆی پێبکرێ بۆ ئەو ئیشانە کە پێویستی رێبواران، لە کاتی بارخستن‌و بارکرنـدا، لای کەمی ئەم هاتوچۆیە، وەك غەزالی دەفەرموێ، سێ میلە، بەڵام شێخ ئەبو موحەمەد داینـاوە بە مەسافەی قەصر، ئەم فەرمایشتەیش متمانە پێکراوە[1] سۆڵ کە ئەم هاموشۆیە پێ نەکرێ ئەوە مەسحی دروست نیە، وەك سۆڵ لە پەرۆی تەنك دروست کرابێ، یا لە شتی وا، وەك گۆرەوی، کە ئاو دادەدا، یا لە شتی وا دروست کرابێ کە زۆر رەق بێ وەك سۆلی ئاسن!

سێیەم: ئاودانـەدا، لەسەر فەرمایشتی متمانـەدار، چونکە زۆربەی خوف ئەم مەرجەی تیایە، کەواتە: دەقەکان دەبڕێن بەسەر ئەو جۆرەدا.

چوارەم: دەبێ سۆلەکە خۆشی پاك بێ، چونکە دروست نیە، بە بەرگی پیسەوە نوێژ بکرێ.

٢١) ماوەی دەسپیاهێنان (مُدَّةُ المَسح):

---

[1] لێرەدا لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا هەست بە ئاڵۆزی دەکرێ، لەگەڵ موغنی‌و شەریعەتی ئیسلام‌و (الفقة على المذاهب الاربعة) رێناکەوێ. لە موغنیدا دەفەرموێ:

مەحامیلی ئەو ماوەیەی دیاری کردووە بەسێ شەو یا زیاتر، ئەسنەوی لە (التنقيح)دا رای لەسەر رای ئەمە، لە (المهمات)یشدا دەفەرموێ: متمانە پێکراو ئەوەیە کە شێخ ئەبو حامید دیاری کردووە بە نزیکەی مەسافەی قەصر. مەبەست ئەوەیە کە ئەو سۆلە لە ماوەی سێ شەودا رێبوار چەن جار لادەدات بۆوچان‌و، بار بار دەکاتەوە هاموشۆی ئەم وردە ئیشانەی پێبکرێ.

- وەرگێڕ -

دروسته بۆ نیشتەجێ (مقیم) له دەسنوێژا، لە باتیی شۆرینی پێ، دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر خوفەکانیدا، لە ماوەی شەوو رۆژێکا، وە بۆ رێبوار (موسافیر) له ماوەی سێ شەوو سی.رۆژدا، بەپێی فەرموودەکەی ئەبوبەکر {رەزای خوای لێبێ}: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} رێگەی بە رێبوار داوە، لە دەسنوێژدا تا ماوەی سێ شەوو سێ رۆژ دەس بهێنێ بەسۆلا، بە نیشتەجیش تا ماوەی شەوو رۆژێ (ئیبنو خوزیمەو ئیبنو حەببان، هەرکەسیان له صەحیحی خۆیدا گێڕاوەتەوە) صەفوانی کوڕی عەسسالیش {رەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە: جاران کە لە سەفەردا دەبووین پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێمانی دەگوت کە تاماوەی سێ شەوو سێ رۆژ سۆلەکانمان تەڕ کەین و لەو سێ رۆژانەدا دایان نەکەنین، نەبۆ پیسی و نەبۆ گمیزو نە بۆ خەو، مەگەر بۆ لەشپیسی (نەسائی: تیرمیذی) ترمیذی دەفەموێ: فەرموودەیەکی ساغی جوانە، مەجی سەفەر ئەوەیە: بۆ گوناه نەبێ، دەنا دەبێ بە قەدنیشتەجێ مەسح بکا.

٢٢) سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان:

سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان لەو بێدە سنوێژییەوە دەس پێدەکا کە لە پاش پۆشینی سۆلەکە پەیدا دەبێ، نەك لە سەرەتای پۆشینی سۆلەکەوە، چونکە دەسپیاهێنان پەرستنێکی کات دیاری کراوە ئەویش وەکو نوێژ هەتا کاتەکەی نەیێ دروست نیە بکرێ، داوودی ظاهیری دەفەرموێ: سەرەتای ماوە لە پۆشینەوەیە. ئەوەویش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەمەڕای پەسەندکراوە، چونکە ئەمە خوازە (موقتەضا)ی

فەرمووده ساخەكانی ئەم باسەیە، ئەگەر لە سەفەرا دەستی كرد بە دوسپیاهێنان، لە پاش بوو بە نیشتەجێ، یا نیشتەجێ بوو دەستی پێی كردو بوو بە رێبوار دەسپیاهێنانی نیشتەجێ تەواو دەكا، چونكە دەسپیاهێنان پەرستنە (عیبادتە)، لەم حاڵەدا نیشتەجێو رێبواری تیا كۆبۆتەوە لەبەر ئەوە بڕیار (حوكم)ی نیشتەجێی هەیە، رێك وەك چۆن ئەگەر لە نیشتەجێیدا دەستی كرد بە نوێژ لە دواییدا بوو بە رێبوار هەقی نیە ئەو نوێژە كورت بكاتەوە، چونكە لە كاتی وادا نیشتەجێی زاڵ دەكرێ. ئەگەر رێبوار گومانی كرد: كە دەسپیاهێنانی لە نیشتەجێیدا دەست پێكردووە، یا لە سەفەردا ئەوە گار بە نیشتەجێی دەكات، چونكە ئەو بنەڕەتە.

٢٣) چۆنێتی دەسپیاهێنان:

لای كەمی دەسپیاهێنان ئەوەندەیە كە ناوی دەسپیاهێنان (مەسح) بێ بەسەر پشتی سۆڵەكەدا، لەبەرئەم فەرموودەیە، كە موغیرە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەرم بینی دەستی تەڕی هێنا بەسەر پشتی سۆڵەكانیدا (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذی). بەلاّم هەرە تەواوەكەی ئەوەیە: دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر پشتو بەری سۆڵەكاندا بە چەند كێڕێ* بەپێی فەرموودەكەی موغیرەی كوڕی شوعبە {رەزای خوای لێبێ}:

---

* دەگوترێ: كێڕ كێڕ، واتە: خەت خەت

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بەسەر پشتو بە بەری سۆڵەکەیدا. چۆنێتیەکەیشی ئاوایە: دەستی چەپی لە ژێرقنگە پاژنەیدا دانێو دەستی راستی لەسەر پشتی سەرپەنجەکانی دابنێو پەنجەکانی هەردوو دەستی بلاوبکاتەوە، ئەوجا دەستی راستی رابکێشێ بەسەریدا هەتا دەگاتە لاقیو دەستی چەپیشی بەکێش بکا بەسەر بەری پێیدا هەتا دەگاتە نووکی پەنجەکانی.

٢٤) چی دەسپیاهێنان پووچ دەکاتەوە:

دەستهێنان بەسەرسۆلدا بەم سێشتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: داکەندنی هەردوکیان یا یەکێکیان، یا کاتێ سۆڵەکە لەکار بکەوێ بەمجۆرە بدڕێ، یا بێهێزبێ، لەم کاتانەدا ئەگەر دەسنوێژداربوو بەس هەردوو قاچی بشۆرێ بەسە، دەنا دەبێ سەر لەنوێ دەسنوێژی تەواو بگرێتەوە.

دووەم: کاتێ ماوەکەی تەواو بوو، کە شەوو رۆژێ بۆ نیشتەجێو سێ شەوو سێ رۆژ بۆ رێبوار، بەسەر مەسحەکەیاندا تێپەڕی ئیتر دەستپیاهێنان پووچ دەبێتەوەو دەگەری نامێنێ، دەبێ سەرلەنوێ دەسنوێژی تەواو بشۆرێو قاچی بشۆرێو سۆڵەکان لە پێبکاتەوەو ئەوسا دەست بکاتەوە بە دەسپیاهێنانی نوێ، ئیتر هەروا، ئەمەیش دەیسان بەپێی فەرموودەکەی صەفوان کە لە پێشەوە رابوورد.

سـێیەم: کاتـێ دەسـپیاهێن قاچـی خـۆی شـۆرد، دیـسان بـەپێی فەرموودەکەی صەفوان.

ئەگەر قاچی لـەناو سـۆڵەکەدا پـیس بـوو، وە نـەدەکرا کـە لەناویـدا قاچی بـشۆرێ پێویـستە دایبکـەنێو قاچـی بـشۆرێ، بـەڵام دەسـپیاهێنان پووچ دەبێتەوە، ئەگەر دەکرا لـە ناویـدا قاچـی بـشوات ئـەوا بـا بیـشواتو دەسپیاهێنانیش پووچ نابێتەوە!.

٢٥) تەیەمموم:

پێناسـەکەی: تەیـەمموم لـە زمـانی عەرەبانـدا واتـە: چـوون بـۆ لای شتێ، لە شـەرعا: ئەوەیـە مـرۆڤ لـەباتی ئـاوی دەسنوێژ بـە تـۆزێکی پـاك دەست بهێنێ بەدەمو چاوو هەردوو دەسـتیا لەگەڵ ئانیـشکەکانیا، بـەپێی چەند مەرجێکی تایبەت. سەر بەڵگەی دروسـبوونی، قورئـانو سوننـەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ – سورة النساء – ٤٣/٤}. واتە: ئەگەر لە هەموو ئـەم صوورەتانەدا ئـاو نـەبوو ئەوا قەستی هەڵگرتنی گڵێکی پاك بکەنو لە تۆزی ئـەو گڵە پاکـە دەست بهێـنن بـە روخـسارو بەدەسـتتاندا). ئیبنـو عـەببا (رەزای خوایـان لێبـێ) دەفەرموێ: واتە: ئەگـەر نـەخۆش بـوون تـەیـەمموم بکـەن، هـەروا ئەگـەر رێبـواریش بـوونو ئاوتـان دەسـت نەکـەوت تەیـەمموم بکـەن. پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: رووی زەوی هەموو بـۆ خـۆمو ئوممـەتم وەك

مزگـەوت وایـەو خۆڵەكـەی پـاك‌و پاكەوەكـەرەو لـە كـاتی پێویـستدا تەیەممومی پێدەكەین (موسلیم).

٢٦) یاسای دروستبوونی تەیەمموم:

بـزانن ئـەوەی دەبـێ بـە هـۆی دروسـتبوونی تەیـەمموم نـەتوانینی بەكارهێنانی ئاوە بەراستی، یا بەپێی شەرع، نەتوانینیش چەند هۆیـەكی هەیە:

یەكێكیان سەفەرە، رێبواریش ئەم چوار حاڵەی هەیە:

یەكەم: ئەوەیە سوور بزانی كە ئاو لەو شوێنەدا نیە ئەوە پێویستە تەیـەمموم بكا بـەبێ ئـەوە بگـەڕێ بـە شـوێنی ئـاوا، چونكە لـەكاتی وادا گەڕان بۆ ئاو بێهوودەیە.

دووەم: ئەوەیـە گومـانی وابـێ كـە لەوانەیـە لـەو دەوورو بـەرەدا ئـاو هـەبێ، ئـەوە دەبـێ بگـەڕێ بـە دوایـا، چـونكە تەیـەمموم پاكییـەكی ناچارییە، دەی هەتا رێی تێبچی كە بە ئاو دەسنوێژ بگرێ یا لەشپیسی خۆی دەربكا ئەو ناچارییە نایەتەدی‌و رێگەی تەیەمومی بێ نادرێ.

سێیەم: ئەوەیـە سـوور بزانـێ كـە ئـاو لـە دەوروبـەری هەیـە، ئـەم حاڵەیان دوو لقی لێدەبێتەوە، ئەگـەر ئاوەكـە لێیـەوە ئەوەنـدە دوور بـوو كە شوان‌و داربڕ بۆ لەوەڕو داربڕین ئەوەندە دوور دەكەوتنـەوە پێویـستە بـڕوا بـۆی‌و تەیـەمموم دروسـت نیـە، ئەگـەر ئاوەكـە ئەوەنـدە دوور بـوو

ئەگەر بڕوا بۆی نوێژەکەی دەچێ ئەوە تەیەمموم دەکا، چونکە ئەوە لە ئێستادا بێئاوە، خۆ گریمان ئەگەر چاوەڕوانیکردنی ئاو هەتا کاتەکە بەسەر دەچی پێویست بێ، ئەوە لە بنەڕەتدا تەیەمموم بڕیار نەدەدراو نەدەکرا بە یاسای دامەزراو.

چوارەم: ئەوەیە ئاو هەبێ، بەڵام لەبەر قەرەباڵغیی ڕێبوارەکان بەر ئەو نەدەکەوتو دەستی نەیدەگەیشتێ، ئەوە لەسەر فەرمایشتی دامەزراو تەیەمموم دەکات، لەبەر نەتوانینی لەبەرچاو، گێڕانەوەیشی لەسەر نیە.

یەکێ تریان: نەخۆشییە، نەخۆشیش ئەم سێ بار (حاڵ)ەی هەیە:

باری یەکەم: ئەوەیە کە مەترسی گیانی، یا نەمانی ئەندامێ، یا نەمانی سوودو قازانجی ئەندامێ، یا پارچەیێ لە ئەندامەکانی هەبێ، ئەوە تەیەمموم دەکا.

باری دووەم: ئەوەیە کە مەترسی ئەوەی هەبێ نەخۆشییەکەی زیاد بکا، واتە: ئێش‌و ئازارەکەی پتر بکا، یا درەنگ چاك بێتەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناشیرین لە ئەندامێکی بەدەرەوەبوویدا، پەیدابێ، وەك ئەوە پەڵەیەکی ناهەموار لە روخساریدا یا لە جێیەکی تریدا کەوا بەدەرەوە دەرکەوێ، لەم مەترسی پێویستە تەیەمموم بکا، لەسەر رای دامەزراو.

باری سێیەم: مەترسی لەکەیەکی کەمی هەبێ وەك کونجری ئاوڵە، یا پەڵەیێ رەشی کەم، یاخود مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناهەموار لە ئەندامە شاراوەکانیدا ببێ، لەم کاتانەدا دروست نیە تەیمموم بکا!

بـۆ نەخۆشـەکە هەیـە بتمانـە بـە زانیـاری خـۆی لـە بابـەت نەخۆشییەکەیەوە بکا، بە مەرجێ لێی بزانێ یا خاوەن ئەزموون بێ، کە ئایا مەترسیدارە یانا؟ هەروەها باوەڕبکا بە قسەی پزیشکی شارەزای موسوڵمانی بالقبووی بەداد، چونکە خودای گەورە خۆی دەسنوێژی پێویست کردووە، لەبەر ئەوە ناگۆڕدرێ بەشێکی تر مەگەر لەسەر شایەتی کەسێ کە خوا خۆی شایەتیەکەی قەبوڵ بفەرموێ، وەلحاڵ خوا خۆی قسەی بێبڕواو مرۆڤی بەدکاری پووچ کردۆتەوە، لە سەر رای ناودار شایەتییەك کەسیش پەسەند دەکرێ، با تاقە ژنێکیش بێ.

٢٧) مەرجەکانی دامەزرانی تەیەممومم:

بۆ دامەزراندنی تەیەمموم چەند شتێ مەرجە:

یەکەمیان: هاتنی کاتی نوێژە، بەپێی ئایەتی {إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا سورة المائدة ٦/٥} . وشەی (قیام) لە ئایەتەکەدا، کەواتای وایە: کاتێ هەڵسان بۆ نوێژ ئەوسا تەیەمموم بکەن، ئەم کارە نایاتەدی هەتا کاتی نوێژەکە دانەیێ، دەسنوێژ بۆیە دادەمەزرێ لە پێش هاتی کاتدا چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) کردوویەتی، بەڵام تەیەمموم لەسەر رووکار (ظاهر)ی ئایەتەکە مایەوە، دیسان بەپێی فەرموودەکەی (دروودی خوای لەسەربێ) رووی زەوی

هەمووی بۆ خۆمو ئۆممەتم وەك مزگەوت وایەو خۆڵەکەی پاك‌و پاکەوەکەرەو لەکاتی پێویستدا تەیەمومی پێدەکرێ، لەهەر شوێنی نوێژم لێبوو، تەیەمموم دەکەم‌و نوێژی خۆمی لێدەکەم (موسلیم) ئەوەی کە دەفەرموێ: لەهەر شوێنێ نوێژم لێبوو تەیەمموم دەکەم. بەلگەیە لەسەر ئەوە کە هەتا کاتی نوێژەکە نەیێ نابێ تەیەمموم بکا، دیسان لەبەر ئەوەیش کە تەیەمموم پاکییەکی ناچارییە، ناچاری پێویست نابێ لە پێش هاتنی کاتی نوێژەکەدا.

دووەمیان: گەڕانە بە شوێن ئاوا، بەپێی ئایەتی: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ – سورة المائدة – ٦/٥} یەزدانی پاك فەرمانمان پێدەکا کە لەکاتی دەست نەکەوتنی ئاودا تەیەمموم بکەین، ئەوەیش نایەتە دی‌و نازانرێ کە ئاو لەو شوێنە هەیە یا نییە هەتا بۆی نەگەڕێ، کەواتە ئەو کەسەی کە دەیەوێ تەیەمموم بکا لە سەریەتی لە پێشدا بگەڕێ بۆ ئاو، ئەگەر دەستی نەکەوت ئەوسا تەیەمموم بکا، گریمان کەسێکی تر لە باتی ئەوبگەڕێ دەبێ، بە مەرجی ئەوە خۆی رێگەی ئەوەی پێبداو کابرایش جێگەی باوەڕ بێ، چۆنێتی بۆ گەڕانیش ئاوایە: نابارو بنەی خۆی بگەڕێ، چونکە رێی تێدەچێ کە ئاوی تیابێ‌و ئەو هەستی پێنەکا، جا ئەگەر دەستی نەکەوت‌و ئەو شوێنە سارایەکی تەخت بوو بڕوانێ بەهەر چوار لای خۆیدا، بە تایبەتی تەماشای سەوزەلان‌و جێگەی کۆبوونەوەی مەل‌و مۆربکا، ئەگەر شوێنەکە بەرزو نزم بوو، بە روانینی چاو شتەکە تاقی نەدەکرایەوە، پێویستە بگەڕێ بۆ ئاو بەو دەوروبەرەدا هەتا ماوەیێ (مەسافەیێ) کە ناو دەبرێ بە ماوەی بانگکردن‌و بە هاوارەوە هاتن، کە برێتییە لەو ماوەیە ئەگەر هاوار لە هاورێکانی بکا لەکاتی

خەریکبوونیاندا بگەن بە فریایدا، ئەمەیش بەم مەرجە ئەو کەسە مەترسی زیانی گیانو سامانی نەبێ، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوەی هەبوو پێویست بە گەڕان ناکا، رەوایە بۆی کە تەیەمموم بکا، چونکە ترسی وا لەکاتی هەبوونی ئاویشدا بەقینی دەبێ بەهۆی رەوابوونی تەیەمموم، کە واتە لە کاتێکا کە هەبوونی ئاوەکە شتێکی خەیاڵیبێ باشتر دەبێ بەهۆی رەوا بوون!

جا ئەگەر هاوڕێی لەگەڵ بوو دەبێ بپرسێ: کێ ئاوی هەیە؟ پێویستە لەسەری کە ئاوی دەسنوێژو خۆشۆردن بکڕێ، مەگەر ئیشی بە بەهاکەی بێ بۆ مەسرەفی هاتوچۆی رۆیشتنو هاتنەوەی سەفەرەکەی، ئەگەر بە نرخی ئاسایی ئاوی بەکڕین دەست نەدەکەت، پێویست ناکا بە گران بیکڕێ بازیادەکە کەمیش بێ ئەمەیش بە گوێرەی فەرمایشتی دامەزراوە!

سێیەمیان: دەست نەدانی بەکارهێنانی ئاوە، وەك کەسێ ئاوی دەست دەکەوێ بەڵام لە ترسی نەخۆشیو جێمان لە کاروانی ناوێرێ بە کاری بهێنێ، یا ئاوەکە کە پێویست بێ بۆ خواردنەوەی خۆی یاهی هاوڕێی، یا هی گیاندارێکی بەقەدر، لە ئێستادا یا لە ئایندەدا، لەم کاتانەدا دەبێ تەیەمموم بکا.

ئەگەر کەسێ مرد، بەشی شۆردنەکەی ئاوی پێبوو بەڵام هاوڕێکانی توونییان بوو، ئەوە ئاوەکەی دەخۆنەوەو تەیەمموی بۆ دەکەنو، بەهای ئاوەکە دەخەنە سەر کەلەپوور (میرات)ەکەی، کەسانی تینوو دەتوانن بە زۆر ئاو بە بەهای خۆی لە خاوەنەکەی بستێنن، بە مەرجێ خۆی

پێویستیی پێی نەبێ، بەڵام ئەگەر خۆی پێویستیی پێی هەبوو نابی لێی بستێنن چونکە خاوەنی شت خۆی لە پێشترە پێی.

چوارەمیان: گڵێکی پاکە، تۆزێکی وای هەبێ بنووسێ بە روخسارو هەردوو دەستەوە، بەپێی ئایەتی: {فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا – سورة المائدة – ٥/٦} واتە: مەبەست لە (صەعیدی طییب) خۆڵی پاکە، وشەی (صەعید) موجمەلە، خۆڵو هەرچی وا لەسەر رووی زەوی بەرێگەوبانیشەوە بەر (صەعید) دەکەوێ، بەڵام پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەم فەرموودەیەدا واتای مەبەستی لەم وشە گشتییە دیاری کردووە کە دەفەرموێ: بۆ تەیەمموم خۆڵت بەسە، هەروا لەم فەرمایشتەیشدا: رووی زەوی هەمووی بۆخۆم و ئۆمەتم بۆ نوێژ لێکردن وەك مزگەوت وایە، خۆڵکەیشی پاکەو پاکەوەکەرەو لە کاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین (موسلیم). ئەوەتا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دواگوتنی زوییەوە، ناوی خۆڵیشی هێناوە، هەتا ئاماژە بکا بۆ ئەوە کە خۆڵ بۆ تەیەممووم پێویستە، ئەگەر پاکێتیو پاکەوەکەریی، تایبەت نەبوونایە بە خۆڵەوە، لەباتی ئەمە ئاوای دەفەرموو: رووی زەوی هەمووی بۆ خۆم و ئومەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرەو لەکاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین! بۆیە دەبوو وای بگوتبایە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} روونکەرەوەی مەبەست لە ئایەتە رەهاکانە. ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە گڵی وەرد! ئیبنو مەسعوودیش {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە گڵێ کە تۆزی هەبێ! شافیعی {رەزای خوای لێبێ}

دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە هەموو گڵێ کە تۆزی هەبێ، فەرمایشتی شافیعیش لە زماندا دادەنرێ بە بەڵگە، چونکە زمانەوانێکی عەرەبیزانە.

وەك گوترا بەپێی (صعیدا طیبا) مەرجی گڵەکە ئەوەیە کە پاك بێ، چونکە وشەی (طیب) لە زماندا ئەم سێ واتایەی هەیە: ئەوەی دڵ خۆشی لێوەربگیرێ، حەڵاڵ، پاك. لەم سێ واتایەیش پاك بۆ خۆڵ دەگونجێ، لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەریشدا {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: خۆڵکەیشی پاکەو پاکەوەکەرە بەڵگە هەیە لەسەر ئەم قسەیە کە (طیب) بە مەعنا طاهرو پاکە![1] وەکی تریش ئاوی پیس دەسنوێژی دروست نیە، کەواتە وەجەڵێ ئاویش کە خۆڵە لە تەیەممومدا کە تەیەمموم وەجەڵ (بەدەل)ی دەسنوێژە، دەبێ وەك ئەو وابێ، نابێ پیسبێ، دەنا تەیەمموی پێ دروست نابێ.

---

(١) لە موغنی موحتاجدا دەفەرموێ: حەدیسی: (رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم وەك مزگەوت وایەو، خۆڵەکەیشی پاکەو پاکەوەکەرە) ئەم گێڕانەوەیە روونکەرەوەو موبەیینە بۆ ئەو گێڕانەوە رەها (موطلق)ەی کە ئەمەی تیایە: (رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرە). کەواتە لە عیبارەتی کتێبەکەی بەردەستماندا ئاڵۆزیو شێواوی هەیە. لە زۆر شوێنی تریش شتی وا هەیە.

٢٨) فەرزەکانی تەیەمموم:

تەیەمموم چوار فەرزی هەیە:

فەرزی یەکەم: نیەتە بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): گشت کاری بەپێی نیەتەکەیەتی چۆنێتیکەشی ئەوەیە نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ بهێنێ، نەك هی لابردنی بێدەسنوێژی، چونکە تەیەمموم پاکیی ناچارییە، بێدەسنوێژی لا نابات، بەپێی فەرمایشتەکەی (درودی خوای لەسەربێ). بە عەمری کوڕی عاص: چۆن بەرنوێژیت بۆ هاورێکانت بە لەشی پیسەوە کردووە!). ئەگەر تەیەمموم بێ دەسنوێژی لاببردایە پێی نەدەفەرموو:بە لەشی پیسەوە، کەواتە: برێتییە لە حەڵاڵکردنی نوێژو لە حەڵاڵکردنی ئەو شتانەی بەبێ پاکی ناکرێن. کاتێکیش نیەتی ڕەوادیتنی هێنا ئەم چوار بارەی هەیە:

باری یەکەم: نیەتی ڕەوادیتنی فەرزو سوننەت بەیەکەوە بهێنێ، ئەوە هەردوولایانی بۆ ڕەوا دەبێ، بۆی هەیە سوننەتە کە لەپێش فەرزەکەدا بکا، یا بە پێچەوانەوە، هەروا بۆی هەیە لەکاتی خۆیاندا بیانکا، یا لە دەرەوەی کاتیاندا.

باری دووەم: نیەتی فەرز بهێنێ، فەرزەکەی بۆ دروست دەبێ، هەروا سوننەتی پێش و پاشی بۆ ڕەوا دەبێ.

باری سێیەم: نیەتی سوننەت بهێنێ بەتەنها، لەم بارەدا لەسەر فەرمایشتی دامەزراو فەرزی بۆ دروست نییە چونکە سوننەت پاشکۆ (تابیع)ی فەرزە.

باری چوارەم: نیەتی نوێژی رووت بێنێو بەس، ئەم بارەیش وەك باری سێیەم وایە، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو بەس مافی سوننەتی هەیە.

فەرزی دووەمو سێیەمی تەیەمموم: دەسهێنانە بە روخسارو بە هەردوو دەستدا، لەسەر پەنجەکانەوە هەتا لای ژووری هەر دووئانیشك. بەپێی ئایەتی {فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم – سورة المائدة – ٦/٥} . گەرچی لە ئایەتی تەیەممومدا باسی ئانیشك نەکراوە، بەلاّم چونكە تەیەمموم وەجەڵی دەسنوێژە لە دیاریکردنی ئەندازەی دەسهێنان بە ئەندامەکانیدا حوکمو بڕیاری دەسنوێژی پێدەدرێ، لە دەسنوێژیشدا ئەندازەی دەست هەتا سەر ئانیشکە، کەواتە لە تەیەممومیشدا هەروا، وە بەپێی کردنی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەهێنا بە هەردوو دەستتدا هەتا هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: تەیەمموم برێتییە لە دوو پیاکێشان، یەکێکیان بۆ دەموچاو، ئەوی تریان بۆ هەردوو دەست هەتا هەردوو ئانیشك! حاکم ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو وەسفی جوانیشی کردووە، هەروەك بە قیاس لەسەر دەسنوێژ دەسهێنان بە ئانیشکدا پێویست دەبێ، چونکە وەك گوترا: تەیەمموم وەجەڵی ئەوە. لەسەر فەرمایشتێ، یەك پیاکێشان بەس دەکا، کە مەسحی روخسارو هەردوو لەپی پێ بکرێ، بەپێی فەرموودەکەی عەممار: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرمووم: تەنها ئاوەهات بەس بوو، ئەوجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەردوو لەپی خۆیی مالّی بەسەر رووی زەوییەکەداو فووی لێکردن تا تۆزەکەیان تۆزێ سووك بێ، ئەوسا بە هەردوو ناولەپی

مەسحی دەمووچاوو هەردوو دەستی خۆیی تا هەردوو مووچی کرد (شەیخان) شافیعی دەفەرموێ: هەرکاتێ دەرکەوت کە فەرموودەیەکی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر مەسەلەیێ هەیە، وە فەرموودەکەیش ساخ بوو، لاوازو بێهێزنەبوو، ئیتر پەیڕەوی ئەوە بکەن، وەبزانن کە ئەوە ڕێبازو مەزهەبی منە. دیارە کە حەدیسەکەش ساخو صەحیحە. نەوەوی دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیەکی زۆر بەهێزە، لە دیمەنی سوننەتیشەوە زۆر نزیکە.

چوارەم فەرزی تەیەمموم: ڕیزلێکرتنە، کەواتە: پێویستە روخسار لە پێش دەستدا تەیەمموم بکرێ، چونکە ئەندامی پاکێتی تەیەمموم دوانن، کەواتە لە دەسنوێژ دەچێو وەك ئەو ڕیزلێگرتنی فەرزە، پێویستە ئەنگوستیلە دابکەنرێ، چونکە خۆڵ ناچێتە ژێری، بە پێچەوانەی ئاوی دەسنوێژەوە، چونکە لەودا داکەندنی ئەنگوستیلە فەرز نیە ئەگەر ئاو ژێری تەڕ دەکرد.

٢٩) سوننەتەکانی تەیەمموم:

سوننەتەکانی تەیەمموم سێ شتە: ناوی خوا هێنانو پێش خستنی لای ڕاست لەسەر لای چەپو بەین نەکەوتن (مووالات). بەپێی ئەو بەڵگانەی لە دەسنوێژا لە پێشەوە ڕابوردن، بە قیاسیش لەسەر دەسنوێژ، سوننەتە تۆزەکە لە هەردوو لەپی سووك بکاو، لەلای ژوورووی روخسارەوە بهێنێتە خوارەوە، وە لە سەرەتای هەردوو جارەکەوە کە دەست دەدا بە زەویدا پەنجەکانی بڵاوبکاتەوە، وە لەپاش دەسهێنان بە هەردوو دەستا نێوانی پەنجەکانی بئاژنێتەوە، کە دەستیش دەهێنێ بە

ئەندامەکانیدا هەتا دەسپیاهێنانەکەی تەواو نەکا دەست هەڵنەبڕێ، تا لە ڕاجیایی کەسانێ کە ئەمە بە پێویست دادەنێن دەربازبین.

۳۰) بەچی تەیەمموم پووچ دەبێتەوە:

تەیەمموم بەم سێ شتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: ئەوەی دەسنوێژ بەتاڵ بکاتەوە تەیەممومیش بەتاڵ دەکاتەوە، چونکە ئەویش وەك دەسنوێژ پاکییەکە نوێژی پێرەوا دەبێ، کەواتە ئەویش بەتاڵ دەبێتەوە بە هەموو جۆرە بێدەسنوێییەك.

دووەم: دەسکەوتنی ئاوە لە غەیری کاتی نوێژەکەدا، ئەگەر کەسێ تەیەممومی کرد لە بەرنەبوونی ئاو، بەڵام پێش ئەوەی دەست بکا بە نوێژ ئاوی دەسکەوت ئەوە تەیەممومەکەی پووچە، بەپێی فەرمایشتی {دروودی خوای لەسەربێ}: خۆڵی پاك ئاوی دەسنوێژی موسوڵمانە با دەساڵیش لەسەر یەك ئاوی دەست نەکەوێ، بەڵام هەرکاتێ ئاوی دەست کەوت با دەسنوێژی پێگرێ (ئەحمەد ، تیرمیذی ، تیرمیذی بە ساغی داناوە).

ئەگەر ئاوی دەستکەوت بەڵام بەرگرێ هەبوو لە بەکارهێنانی، وەك ئەوە پێویستی بوو بۆ خواردنەوە، یا ڕێگرێکی لەسەربوو وەك درندەو دوژمنو شتی تری وا، ئەوە تەیەممومەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە ئەمانە لە سەرەتاوە هۆی دروست بوونی تەیەممومن، ئیتر چۆن دەبن بەهۆی پووچ بوونەوەی. وەلێ ئەگەر لەپاش دەستکردن بە نوێژەکە ئاوی دەست کەوت، ئەوا نە تەیەممومەکەی پووچ دەبێتەوە نە نوێژەکەی، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی پووچکردنەوەی پەرستنێکی لە کۆڵخەرەوە،

هاوکات لەگەڵ ئەوەدا بە دەستپێکردنی نوێژەکە دەچێتە ناو مەبەستەوە، کەواتە وەك چۆن کەفارەتدەر پاش دەستکردن بە رۆژووی کەفارەت بەندەیشی دەستبکەوێ، پێویست نیە لەسەری ئازادی بکا، ئەمیش هەروا.

سێیەم: وەرگەڕان لە ئیسلام، چونکە ئەوە هەموو کردەوەیەك پووچ دەکاتەوەو گشت پاداشتێ دەفەوتێنی، تەیەمومیش کردەوەی باشە، چونکە عیبادەتە.

٣١) دەسهێنان بەسەر تەتەو موشەممادا:

تەتە (شەپك: جەبیرە): تەتەڵەدارو موشەممای گەچو شتی وا کەئێسکی شکستی پێهەڵ دەبەسترێتەوە، مەبەست لە موشەممایش ئەو پەڕۆو دەستە سرو شتانەیە کە برینی پێدەپێچرێ. جا ئەم جۆرەکەسانە ئەگەر تەتەو موشەمماکەیان پێویست بوو، وە بەبێ زیان قابیلی لابردن بوو لەکاتی وەرگتنی پاکیدا، ئەوە پێویستە داپۆشەرەکە لاببا، ئەوجا ئەوەی ساغە بیشوا ئەگەر دەیشگونجا جێگەی نەخۆشینەکەیش بشوا، دەنا لەباتی ئەوە تەیەمموم بکا، ئەگەر شوێنەکەی لە ئەندامی دەسنوێژبوو بەڵام ئەگەر قابیلی لابردن نەبوو، ئەگەر لایبردایە تووشی زیان دەبوو، ئەوە داوای لێناکرێ کە لای ببا، بەڵام پێویستە ئەوەی ساغە بیشوا، هەتا دەبێ ژێر قەراخی تەتەکەیش بشوا، ئەگەر دەستی دەدا ئەوجا دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر تەتەکەدا، لەپاش ئەوە یەکسەر تەیەممومیش بکا، بەپێی فەرموودەکەی جابیر (رەزای خوای لێبێ) کە دەفەرموێ: لە سەفەرێکا بەردێ دای لە پیاوێکمان سەری شکان، لەپاشا

شـەیتانی بـوو، لـە هاوڕێکـانی پرسـی گـوتی: ئایـا ڕێگـەی تەیـەممومم پێدەدەن؟ دەڵێت: نەء، ڕێگەت پـێ نـادەین، چونکە تـۆ دەتوانیت ئـاو بـە کاربێنی، ئەویش خۆی شۆردو مرد، جا کـە هاتینـەوە بـۆلای پێغەمبـەرو ئـەم باسـەیان بۆیگێڕایـەوە فـەرمووی: کوشـتوویانە خـودا بیـانکوژێ، کـە خۆیـان نـەیانزانیوە، بـۆ نەیانپرسـیوە لـە زانایـێ، چونکە چاری نـادانی تـەنها پرسـینەو فێربـوون). ئـەم پیـاوە تـەنیا ئەوەنـدەی بەسـبوو کـە لـە جیـاتی شـۆردنی شوێنە زامارەکەی بـە خـۆڵ تەیـەممومی بکردایـەو بـە پـەڕۆیێ برینەکـەیی بپێـچایەو ئینجـا لـەجیاتی شـۆردنی ژێرپەڕۆکـە دەسـتی تـەڕی بەسـەر ئـەو پەڕۆیـەدا بهێنایـە، وە بـاقی مەنـدەی لەشـی بشۆردایە (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، دارە قوطنی). لێرەدا سەرنج دەدەین ئەگەر خاوەن تەتەکە لەشـی پیسبوو ئـەوە خـۆی سەرپشکە دەتوانـێ لـە پێشدا خۆی بشۆرێو لـە پاشـدا تەیـەمموم بکـا یـا بـە پێـچەوانەوە، بەڵام ئەگەر بێ دەسنوێژ بوو، نابێ لە ئەندامێکەوە بگوێزێتەوە بۆ ئەندامێکی تـر هـەتا بـە تـەواوی دەسـنوێژی ئـەو ئەندامـە تـەواو دەکـا، چـونکە بـە دەسنوێژدا ڕێزلێگرتن پێویستە. جا ئەگەر شکستو برین هەرچوار پـەلی داگرتبوو ئەوە یەك تەیەممومی بەسە، چونکە لە لە کۆڵکەوتنی شۆردن ریزلێگرتنیش لە کۆڵ دەکەوێ!

ئەوەندە هەیە ئەگەر تەتەو موشەمماکە لە سەرپاکی دانەنرا بوونو ژێرەکـەیان پـیس بـوو ئـەوە دەبـێ لـە پـاش خۆشـەوەبوون نوێژەکـە بگێڕێتـەوە، چونکە لـە دەسـنوێژو خۆشـۆردندا لابردنـی پیـسی مەرجـە. مایەوە سەر ئـەوە ئەگـەر زامەکـە پێویـستی بـە تەتـەو موشـەمما نـەبوو، بـەڵام دەترسـا کـە ئـاودز بکـا، ئـەوە بـەپێی توانـا سـاغەکە دەشـواو لـە

سەریەتی تەیەممموم بکا بەڵام پێویست بە دەستی تەرهێنان بەسەر شوێنی دەردەکەدا ناکا.

٣٢) پێویستە بۆ هەموو فەرزێ تەیەممومێ بکا:

لە پێشەوە باسی نیەتو گەلێ شتی تری تەیەممومان کرد، لێرەدا روونی دەکەینەوە کە بەیەك تەیەمموم یەك فەرز دەکرێ، بۆ ئەمەیش جوانترین بەڵگە فەرموودەکەی خوای گەورەبە: {إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ – سورة المائدة – ٦/٥} . هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: {فَتَيَمَّمُواْ – سورة المائدة – ٦/٥} . بەپێی ئەم ئایەتە لە سەرەتای هاتنی ئیسلامەوە، دەسنوێژ یا تەیەمموم بۆ هەموو نوێژێ فەرز بوو، هەتا لە دواییدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە کردەوە چەسپاندی کە دەسنوێژێ بۆ چەند فەرزێ دەبێ، ئەوە بوو: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە رۆژی فەتحی مەککەدا بەیەك دەسنوێژ هەرپێنج نوێژە فەرزەکانی کرد (فەرموودەیەکی ساغە، ئیبنو عومەر گێراویەتەوە) بەڵام تەیەمموم بەپێی خوازە (موقتەضا)ی ئایەتەکە مایەوە کە یەك تەیەمموم بۆ یەك فەرزە. ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: رێبازی سوننەت وایە: کەیەك نوێژی فەرز بەیەك تەیەمموم بکرێ. وشەی سوننەت لە فەرمایشتی سەحابیدا دەبرڕدرێ بەسەر رێبازو سوننەتی پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} کە برێتییە لەو بەرنامەیەی کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لەسری بەردەوام بووە، کەواتە: حەزرەت بەکردەوە خوازەی ئایەتەکەی لە تەیەممومدا چەسپاندووە!.

بەیهەقیش لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێت} دەگێڕێتەوە: فەرموویەتی: با دەسنوێژیشی نەشکێ مرۆڤ دەبێ بۆ هەموو نوێژێکی فەرز تەیەمومێ بکا. ئەوەندە هەیە بە یەك تەیەموم دەتوانێ بە ئارەزووی خۆی چەندەی دەوێ نوێژی سوننەت بکا، چونکە نوێژی سوننەت با زۆریش بن لە حوکمی یەك نوێژدان، بە بەڵگەی ئەوە: ئەگەر نوێژکەرێ نیەتی یەك رکات سوننەتی هێنا بۆی هەیە سەد رکات بکا بەسەر یەکەوە بەو نیەتە، بە پێچەوانەشەوە هەروا، وەکی تریش بۆ هەموو سوننەتێ تەیەمومێ بکرێ ئەرکێکی زەحمەتە، رەنگە شتی وا گەلێ جار ببێ بەهۆی ئەوە سوننەتەکە تەرك بکرێ، لەبەر ئەوە شەرع لە سوننەتدا کارەکەی سووکەڵە کردووە، ئەوەتا نوێژی سوننەت، لەگەڵ توانای راوەستاندا بەدانیشتنەوە دروستە، بەسوراییی ولاخیش دروستە، لە سەفەردا لەکاتی رۆیشتندا بەرەو قیبلەیش نەبێ هەر دروستە، بۆ ئەوەی مەودای کردنی زۆربێ و موسوڵمان لێی دانەبڕێ. گریمان لەشپیس یا بێ دەسنوێژ ئاوەکەی کە هەبوو بەشی نەدەکرد، پێویستە لەسەری ئەوە بکار بهێنێ و بۆ باقی مەندەکەی تەیەموم بکا، چونکە چەندەی کارێ کە لە توانادا هەیە بەهۆی باقی مەندەکەیەوە کە لە توانادا نیە لەکۆڵ ناکەوێ، لە شارعا بەمە دەگوترێ: توانراو بەهۆی نەتوانراوەوە لەکۆڵ ناکەوێ یائاسان بەهۆی گرانەوە لەکۆڵ ناکەوێ! هەروا ئەگەر پیسی بەسەر لەشیەوە هەبوو، وە ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی شۆردنی برێکی دەکرد، لە سەریەتی ئەو ئەندازەیە بشۆرێ. ئەگەر دەسنوێژی نەبوو، یا لەشی پیسبوون پیسییەکیش بە جەستەیەوە هەبوو، ئەوەندەیشی ئاو هەبوو کە بەشی لایەکیانی دەکرد، ئەوە پیسییە

کە دەشۆرێو تەیەمموم دەکا، چونکە لابردنی پیسییەکە پێویستەو وەجەڵی تری نیە، بە پێچەوانەی دەسنوێژو خۆشۆردنەوە، چونکە وەجەڵیان هەیە کە تەیەممومە، ئەگەر کابرا نە ئاوی دەستکەوتو نەگڵ، نوێژی خۆی هەر دەکا، لەبەر رێزی کاتەکە، بەڵام لەوەدوا دەیگێڕێتەوە.

٣٣) باسی پیسی (النجاسە):

پێناسەکەی: پیسی لە زماندا بەهەموو قیزەونێ دەگوترێ، لە شەرعیشا: هەموو شتێکە کە لە حاڵی سەرپشکیدا بەرەهایی بەبێ سنوور خواردنو خواردنەوەی نا دروست بێ، لە هەمانکاتدا بگونجێ بۆ خواردنو خواردنەوە، نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش. جا بەهەریەکێ لەم قەیدانە شتێ بەر پێناسەی پیسی دەکەوێ یا لێی دەردەچێ، بەگوتەی: لە حاڵی سەرپشکیدا، شتێ کە لەحاڵی سەرپشکیدا حەرام بێو لەحاڵی ناچاریدا حەلاڵ بێ، وەك مردارەوەبوو، بەردەکەوێ، چونکە مردارەوەبوو لە حاڵی ئاساییدا. پیسەو حەرامە، بەڵام لە حاڵی ناچاریدا پاکەو بۆ ناچار حەلاڵ! بە گوتەی: بەرەهایی بەبێ سنوور رووەکە ژەهراوییەکان بەرناکەون، چونکە ئەوانە پاکن کەمیان رەوایە، زریان ناڕەوایە، بە گوتەی: بگونجێ بۆ خواردنو خواردنەوە بەردو شتی رەقی سەخت، کە پاك بن بەر ئەم پێناسەیە ناکەون، چونکە بە کەڵکی خواردنو خواردنەوە نایەن، بە گوتەی: نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، شتی رێزدار وەك ئادەمیزاد

دەردەچێو بەری ناکەوێ، بەگوتەی: یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە چڵمو شتی وا بەرناکەوێ، چونکە نادروستی چڵم لەبەر ئەوە نیە کە پیسە، بەڵام لەبەر ئەوەیە کە قیزەونە، بە گوتەی: یا لەبەر ئەوەنەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش خۆڵ لە پێناسەکە دەردەچێ، چونکە زیان دەگەیەنێ بە لەشو هۆش.

هەندێکیش ئاوا پێناسەی دەکا: قیزەونێکە رێگەی دروستبوونی نوێژ ناد، مەگەر مەهانە هەبێ، برێ دەڵێن: برێتییە لە هەموو شتێ کە خاوەن سروشتی دروست قێزی لێبکاتەوەو خۆیی لێبپارێزێ، ئەگەر بەرجلو بەرگیش بکەوێ دەیشۆرن.

٣٤) حوکمی ئەو پارچەیەی کە لەناو لەشی گیاندارەوە جیادەبێتەوە:

بزانن هەرشتێ لە ناوەوەی گیاندار جیابێتەوە دوو جۆری هەیە :

یەکەمیان : گەدە نایگۆڕێ وەك لیكو ئارەقو شتی وا، حوکمی ئەم جۆرە وەك حوکمی ئەو گیاندارە وایە کە لێی جیابۆتەوە، ئەگەر ئەو لە حاڵی لێجیابوونەوەکەدا پاکبوو ئەویش پاکە ئەگەر ئەو لەوکاتەدا پیس بوو ئەمیش پیسە.

دووەمیان : گەدە هەرزی دەکاو دەیگۆڕێ، وەك گمیزو پیساییو شیاکەو پشقلو خوێنو رشانەوە، هەموو ئەمانە هی هەرگیاندارێ بن پیسن، هی ئەوانەی گوشتیان ناخورێ بە یەکگرتنی رای زاناکان، بەگوێ

دەنگ دەڵێن: شتی واتە: قیسە. هی ئەوانەیشی گۆشتیان دەخورێ بە قیاس لەسەر هی ئەوانەی کە گوشتیان ناخورێ، چونکە ئەمیش گۆڕاوەو حەڵ بووەو قێزەون بووە. بە فەرموودەکەی ناسراوە بە حەدیثی عەرەبە سارانشینەکە پێسێتیی گێمز پاساو دەدرێ، ئەوەبوو کە گمێزی لەناو مزگەوتەکەی پێغەمبەردا کرد، پێغەمبەر فەرمانی کرد کە (سەتڵی ئاو بکەن بەسەر جێ میزەکەیدا). هەروا فەرموودەی باسی دوو گۆڕەکە: یەکێکیان لەسەر ئەو ئازار دەدرێ چونکە لە حاڵی ژیانیدا خۆی لە گمێزی خۆی نەدەپاراست (موسلیم) بەڵام ئەوەی کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە بە خواردنەوەی میزی حوشتر، ئەوە بۆ دەرمان بووە، دەرمانکردنیش بەپیس دروستە، بە مەرجێ دەرمانێکی پاك نەبێ جێگەی بگرێتەوە، ئەوەیش کە خۆشەویست {درودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرموویەتی: خودای گەورە هەرگیز خۆشەوەبوون‌و شیفای گەلی منی نەبەستووە بەشتی واوە کە خۆی حەرامی کردبێ لێیان. ئەمە دەبڕدرێ بەسەر مەی‌و بادەدا، سەرەڕای یەکگرتن بەڵگەی پیسێتیی پیسایی ئەم فەرموودەی {درودی خوای لەسەربێ}: لەبەر میزو پیسایی‌و مەزی‌و رشانەوە جلەکەت بشۆرە (ئەحمەد، دارە قوطنی ، بەززار) هەر لەم فەرموودەیەدا بەڵگەی پیسێتیی مەزی‌و رشانەوەیشی تیادایە. مەزی ئاوێکی مەیلەو سپی تەڕاوی لینجە، بەبێ لەزەت پێگەیشتن، لە کاتی هێرشی ئارەزوودا بەهۆی دەسبازی‌و تەماشاکردن‌و شتیواوە پەیدا دەبێ. تەرس‌و تەپاڵەیش پیسە، بەپێی ئەم فەرموودەیە:... جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەر دوو بەردەکەی وەرگرت‌و تەرسەقولەکەی تووڕداو، فەرمووی: ئەمە پیسە، بەکاری خۆپاککردنەوە نایێ. وەدیش پیسە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە

{ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: وەدیش لەپاش میزکردنەوە پەیدا دەبێ، حوکمەکەی ئەوەیە: چووكو گەڵو گونی دەشواو دەسنوێژ دەگرێ وەخۆشۆردنی لەسەر نیە (ئیبنو لمونزیر).

وەدی ئاوێکی مەیلەو سپی خەستی لێلی لیقنە لە دوامیزو لەکاتی هەلگرتنی شتی قورسدا پەیدا دەبێ، خوێنیش پیسە بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {حَرَّمَن عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ - سورة مائيدة - ٣/٥} هەتا کۆتایی ئایەتەکە، بەپێی ئەم فەرموودەیەش: کە دەفەرموێ: - خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو نوێژی خۆت بکە) زاناکان لەسەر پیسێتیی تۆماو رایان جیاجیایە، هەیە دەڵێ: پیسە، ئەم رایەیان لەو گێڕانەوەیە وەرگرتووە کە فەرمان دەکا بە شۆردنی، کە ئەمە گفت (لەفظ)ە کەیەتێ عائیشەی هاوسەری پێغەمبەرد دەفەرموێ: جاران ئەسەری لەشپیسیم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەشۆرد، کە دەچوو بۆ نوێژ هێشتا جێگەشۆراوەکە هەر تەڕ بوو. رێبازی شافیعیو هاوڕێیانی فەرموودە (ئەصحابول حەدیث)و خەڵکێکی زۆری تر، کە عەلیو سەعدی کوڕی ئەبو وەققاصو ئیبنو عومەرو عائیشە {ڕەزای خوادای گەورە لە هەموویان بێ} لە ناویاندایە، رێبازی ئەم زاتانە ئەمەیە: کە تۆماو پاکە، دوو گێڕانەوەیش لە ئەحمەدەوە ریوایەت کراوە، کە ئەمە دروستترینەکەیانە! داوودیش هەروا دەفەرموێ: بەلگەیان بە فەرمایشتی عائشە هێناوەتەوە کە دەفەرموێ: خۆم بە دەستی خۆم تۆماوی وشکەوەبووم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەووڵیو لە پاشا دەمدەکاند، ئیتر لەدوا ئەوە بەبێ شۆردن پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی پێوە دەکردن، لە گێڕانەوەیەکی تریدا کە پەسەندی هەردوولایە متفق علە): فەرمووی: بە جلی پێغەمبەرەوە

تۆماوی وشکەوەبوو هەبوو دەیم کرِاند، ئیتر دوا ئەوە نوێژی پێوە دەکرد. دەی ئەگەر تۆماو پیس بێ ولێن‌و کرِاندنی بەس نیە، دیارە گێرِانەوەی شۆردن دەبرِدرێ بەسەر ئەوەدا کە سوننەتەو بۆ پەسەندکردنی پاکییە، بەم ساخکردنەوەیش کار بە کۆی بەلگەکان دەکرێ‌و هیچیان لەکار ناخرێ، جیاوازیش نیە لەنێوانی تۆماوی پیاوو ژندا، تۆماوی غەیری ئادەمیش، ئەگەر هی گیانلەبەرێکی پاك بوو تۆماوەکەش پاکە، ئەگەر هی گیاندارێکی پیس بوو خۆشی پیسە.

٣٥) شۆردنی پیسی:

شۆردنی پیسی پێویستە، چونکە وەك لە پێشەوە رابورد فەرمانی پێکراوە. چۆنێتێکەیشی ئاوایە: ئەگەر پیسییەکە قەبارەدار بوو، بە چاو دەبینرا، دەبێ قەبارە بینراوەکەی‌و تامەکەی‌و رەنگەکەی‌و بۆنەکەی لابرێ، ئەگەر تامەکەی ما، ئەوە شوێنە پیسبووەکە پاك نەبۆتەوە، بەلام زیانی نیە مانەوەی رەنگێ یا بۆنێ کە لاچوونیان گران بێ، وەك رەنگی خوێنی بێنوێژیی‌و بێنێ مەی. بەلام پیسیی برِیاری‌و حوکمی، کە ئەوەیە بە چاو نابینرێ، وەك شلەمەنییە پیسەکان، کە تام‌و بۆن‌و رەنگیان نیە، پێویستە بە شۆردنێکی ئاسایی لابرێ، دەستی تێبخرێ‌و گوشاری لێبکرێ، بەلام هەرچی پیسبووبێ بە میزی منالی نێرینەی کەمتر لە دوو سالْ، کە جگە لە شیر هیچ خۆراکێکی تری نەخواردبێ، ئەوەنە ئاوی لێدەپرژێ کە شوێنی میزەکە دابگرێ‌و زالْ بێ بەسەریدا، ئیتر رەوانبوونی ئاو بەسەر شوێنەکەیدا پێویست نیە، بەلام میزی

کچۆڵە گەرەکە بشۆرێ، بەڵگەی ئەم جیاوازییە لە نێوانی کوڕو کچدا فەرمووددەکەی عائیشەیە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کوڕێکی ساوای مەمکە خۆرەیان هێنا بۆی، منداڵەکە میزی کرد بە کۆشیدا، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} داوای ئاوی کردو ئاوەکەی کرد بەسەر جێگەی میزەکەدا ئیتر نەیشۆرد.. لە گێڕانەوەیەکا: لێی پرژاند لە گێڕانەوەیەکی رتدا: پرژاندی بەسەر جێگەکەیداو ئیتر نەیشۆرد. ئەم گێڕانەوانە هەموویان دروستن، لە گێڕانەوەیەکی تیرمیذیدا: میزی کوڕ تا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنێ، میزی کچ دەشۆرێ. ئیمامی علی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: میزی کچۆڵەی بەرمەمکانە دەشۆرێ، میزی کوڕیش هەتا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنرێ. (ئەحمەد). بەلام هەر کاتێ منداڵەکە لە جیاتی بژێوی و خۆراك خواردەمەنی خوارد، ئەوە بەبێ راجیایی پێویستە میزەکەی بشۆرێ. بۆیەیش سەبارەت بە کوڕ کار سووك کراوەو، بۆ کچ نەکراوە، چونکە دڵ پتر پەیوەندی بە کوڕەوە هەیە هەتا کچ لەبەر ئەو زیادە پەیوەنییە کوڕ زۆرتر دەکرێتە باوەش، جا وا هەڵ دەگرێ کە بۆ بارسووکی کارەکە ئاسان بکرێ، بەڵام ئەم مەبەستە لە مێینەدا نایەتەدی، بۆیە شۆردن بۆ میزی ئەوان چەسپاوە، لەسەر قیاس و پێدانی خۆی(*)

(*) ئەم بەڵگەیەی کە هێنراوەتەوە بۆ جودایی نێوان میزی منداڵی نێرومێ بەڵگەیەکی لاوازو نازانستییە خۆ ئەگەر هۆیەکەش نازاندرێ دەتوانین بڵێین (تعبدیە) ئەگینا خۆ کوڕو کچ چۆن یەکە ئەگەر باوك و دایکی و هەبن کوڕیان لە کچ خۆشتربوێ هی وایش هەن کچیان لە کوڕەکەیان خۆشتربوێ - محمود.

٣٦) بڕیار (حوکم)ی گیانداریٚ له ناوشتی شلدا بمریٚ:

کاتیٚ گیانداریٚ کەوتە ناو شتێکی شلەوە، وەك رۆن زەیتو رۆنو چێشت، وەتیامرد، ئەوە ئەگەر خوێنی رەوانیان هەبوو شتەکە پیس دەبیٚ، چونکە سەبارەت بە مشکی تۆپیوی ناورۆن لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربیٚ} پرسیارکرا، فەرمووی: ئەگەر رۆنەکە توند بوو مشکەکەو دەوروبەرەکەی فڕەدەن، بەلاّم ئەگەر رۆنەکەش شل بوو ئەوا بیرِیٚژن، لە گێڕانەوەیەکا: مشکەکەو دەورو بەرەکەی فڕەدەنو رۆنی خۆتان بخۆن. (ئەم فەرموودەیە بوخاری گێڕاویەتەوە).

جا فەرمانکردن بە رژانی، بەلگەیە لەسەر پیسبوونی، ئەم رایەیش رێبازی جەماوەری زاناکانە، دەستەییٚ رایان جیایە، کەیەکیٚ لەوان زوهریو ئەوزاعین، دەفەرموون: بڕیاری شتی شل وێنەی بڕیاری ئاوە، پیس نابیٚ هەتا ، پیسییەکە نەیگۆڕی، ئەگەر نەگۆڕا پاکە، ئەمە رێبازی ئیبنو عەبباسو ئیبنو مەسعووودو بوخاریشە.

بەلاّم ئەگەر گیاندارەکە خوێنی رەوانی نەبوو، وەك مێشو مێشوولەو دووپشكو قالۆنچەو سیسركو میروولەو وێنەی ئەمانە، ئەوە شلەمەنی بە مردنی ئەمانە لە ناویدا پیس نابیٚ، بەپێی فەرموودەی {دروودی خوای لەسەربیٚ}: ئەگەر مێش کەوتە ناو حاجەتێکتانەوە ئاو یا شتی شلی تری تیابوو، لە پێشا مێشکە هەمووی نوقم بکەن ئینجا دەری بێننو فڕەی بدەن، چونکە باڵێکی دەرمانی پێوەیەو ئەو باڵەکەی تری دەردە. (بوخاری، ئەبو داوود، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان). دیارە

فەرمانکردن بە نوقمکردنی مێشەکە، کە گەڵێ جار سەردەکێشێ بۆ تۆپینی بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە پیسی ناکا، دەنا پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرمانی نەدەکرد بەنوقمکردن، وەکی تریش پاراستنی قاپو حاجەت لەم جۆرە وردە جانەوەرانە ئەستەمە، لەبەر ئەوە چاوپۆشی لێدەکرێ، بە مەرجێ ئەوەندە زۆر نەبێ کە شلاوەکە بگۆڕێ، دەنا پیس دەبێ.

بزانن پیسییەك کە بەچاو نەبینرێ وەك پریشکی میز، یا وەك پیسییەك کەوا بەپێی مێشەوە ئەویش وەك مرداری خوێنی ڕەوانی نەبێ چاو پۆشی لێ دەکرێ، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو بەلای نەوەویەوە، چونکە ئەمە لە خوێنی کێچ دەکا خۆپاراستن لێی ستەمە.

٣٧) بڕیاری پاکیو پیسی گیاندار لەکاتی ژیانیدا:

لە بنەڕەتدا هەموو گیانداری پاکە، واتە: ئەصڵ ئەوەیە کە پاکن، چونکە بۆ قازانجی بەندەکانی خوا دروستکراون، بەبێ پاکیش سوودمەندی تەواو پەیدا نابێ، ئەمەیش بەم فەرموودەیە پاساو (تعلیل)کراوە. پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: پشیلە پیس نیە، پشیلەیش لە ریزی کارەکەرو نۆکەرو ئەوانەیە کە بۆ خزمەت بەسەرتانا دەخولێنەوە (پێنج لە خاوەنەکانی کتێبە ناودارەکانی حەدیث ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە، وە تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە. دروست واتە: ساغ) بەڵام سەگو بەراز بۆ پاکی لە هەموو گیانداری جیان، چونکە ئەم دووە خودپیس (نجس العین)ن،

سـەگ بـەپێی فەرموودەکـەی پێغەمبـەر {درووده خواى لەسەربێ}: (پاکەوەکـەری حاجـەتێکتان: کـە سـەگ دەمـی تێبنـێ ئەوەیـە: کـە حـەوت جـار بـە ئـاو بیشۆرن، یەکەمجاریان بە خـۆڵاو بـێ (ئەحمـەد، موسـلیم) کـە دەفـەرموێ (پاکەوەکـەر) مەبەسـت لێـی یەکێکـە لـەم سـێ شـتە: یـا پاکەوەکـەری نانوێژییە (حەدەث) یا هـی پیسییە، یـا رێزلێنانـە، دیـارە کـە نانوێـژیی‌و رێزلێنـان بـۆ حاجـەت نابـێ، مایـەوە سەپیـسی، وەکـی تـریش بـەم فەرموودەیـە چەسپا کـە نـازدارترین بەشـی لەشـی سـەگ کـە دەمیـەتی، لەبـەر هاسـکە هاسـککردنی زۆر پیـسە، دەی بـاقی مەنـدەی لەشـی دەبـێ زیاتـر پیسبێ!.

بەرازیش بۆیە پیسە چونکە حاڵی لە حاڵی سەگ خـراپترە. گەرچـی ماوەردی {رەزای خوای لێبێ} ئەم ئایەتە ەکا بـە بەڵگـە لەسـەر پیـسێتی بـەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ} . وشەی (رجس) لە ئایەتەکەدا بـە واتـا (نجـس)ە، لە شێوەی ئەوەیە لە کوردیدا بەپیس بڵێی چەپەڵ.

٣٨) بڕیاری پاکی‌و پیسی مردارەوەبوو:

هـەموو مردوویـەك (تـەنها مـردووی ئـادەمی‌و ماسـی‌و کوللـەی لێدەرچێ) پیسە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سـورة المائـدة – ٣/٥} واتـە: هـەموو مـردارەوە بـوویێ لـە ئێـوە قەدەغـەکراوە. شـتێکیش نـە لـە زاتـی خۆیـدا رێزداربـێ‌و نەخواردنیشی زیـانی هـەبی، لەگـەڵ ئەوەیـشا حـەرام بکـرێ، دیـارە کـە ئـەو قەدەغـە کردنـەی لەبـەر پیـسییەتی، چـونکە حـەرامکردنی شت لەبەریـەکێ لـەم

هۆیانەیە: یا لەبەر ڕێزیەتی، یا لەبەر زیانیەتی، یا لەبەر پیسییەتی، مردارەوەبوویش ڕێزی نیە، خواردنیشی زیانی نیە، چونکە لە ناچاریدا دەخورێ، ماوەی سەر ئەوە کە لەبەر پیسی حەرام کراوە.

مرداریش لە شەرعا بریتییە لەو گیاندارەی کە چەقۆی لەسەربێو بەبێ سەربرینێکی شەرعی گیانی دەرچووبێ! گشت سەربڕاوێ جگە لەسەربڕوای خۆمانو خاوەن نامەکان بەر ئەم پێناسەیە دەکەوێ، هەروا ئەو گیاندارەیش کە گۆشتی ناخورێ باسەریش ببڕێ بەر ئەمە دەکەوێو حەرامەو مردارە.

بەڵام لەبەر ئەم فەرموودەیە ماسی مردوو بەرناکەوێ: دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئاوی دەریا هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە وە مردارەوەبویشی حەڵاڵەو، گیانلەبەری ئاوی کاتێ دەمرێ هەتا نەگەنێ خواردنی دروستە (هەر پێنجیان گێڕاویانەتەوە). کوللەیش لەبەر ئەم فەرموودەیە بەر ناکەوێ (دوو مردارمان بۆ حەڵاڵ کراوە: کە ماسیو کوللەن) (بە رشتەیەکی بێهێز ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە: بەیهەقیش {رەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی دروستە واتە ساغە) ئادەمیزدیش لەبەر ئەم ئایەتە بەرپێناسەی پیسی ناکەوێو بە پاك دادەنرێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٨/٧٠} واتە: ئێمە بە رەحمەتی خۆمان ڕێزو قەدرێکی زۆرمان بە نەوەی ئادەم بەخشیوە). مەسەلەی ڕێزلێنانیش ئەوە دەخوازێ کە مرۆڤ، چ موسوڵمان بێو چ ناموسوڵمان بێ، بڕیاری پیسی نەدرێ. مەبەست لە {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ} پیسی بیروباوەڕی ئەوانە، نەوەك هی جەستەیان، چونکە ئەگەر لەشیان چەپەڵ بوایە

لەسرمان فەرز دەبوو کە هەرکوێیەکمان لێیان بکەوێ بیشۆین.. وەکی تریش ئەگەر مرۆڤ بە مردن پیس ببێ، دەبێ فەرمان نەکرایە بە شۆردنی، وەك شتە خودپیسەکان (نجس العین)ەکانی تر، بەلاّم ئەگەر کەسێ لەم قسەیە رەخنە بگرێو بڵێ/ ئەگەر ئەم قسە وابێ، دەبێ فەرمانیش نەکرابێ بە شۆردنی، وەك شتە خودپاکانی تر، دەڵێیت: مەرج نیە کە هەموو شتێکی پاك نەشۆررێ، چونکە ئاشکرایە گەلێ جار پاکیش وەك نانوێژ (موحدیث) دەشۆررێ، بەلاّم قەت نەبووە شتی خودپیس بشۆرێ. دەستوورێکی شەرعی هەیە دەفەرموێ: سەربرپینی دایك برێتیی سەربرپینی بەچکەی ناوسکی دەکەوێ، لەبەر ئەمە بەچکەی ناوسکی گیانلەبەری سەر بڕوا بەر مردارەوەبوو ناکەوێ. (تەماشای زنجیرە سێی ئەم کتێبە بکە کە لە پێشەوە رابورد، لەژێر سەردێڕی: حوکمی ئاوی بەرماوە) (وەرگێڕ).

٣٩) پاککردنەوەی گلاّویی سەگو بەراز:

کاتێ دەفرێ بەدەم تێنانی سەگو بەراز گلاو دەبێ، دەبێ حەوت جار بشۆرێ، جارێکیان بە خۆلاّوبێ، هی سەگ بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: کاتێ سەگ دەمی نایە ناو دەفرێکتانەوە، شلەکەی ناوی برێژن، ئینجا حەوت جار بە ئاو بیشۆرن، یەکەمیان بە خۆلاّوبێ.. (موسلیم) لە گێڕانەوەیەکی ترمیذیدا: یەکەمجاریان یاخود جارێ لەو جارانە بە خۆلاّو بیشۆرن. جا هەر کاتێ ئاوا ساخبۆوە کە شۆردن پێویستە بەهۆی لیکەکەیەوە، کە نازدارترین دەردراویەتی، دیارە ئەوانی تری وەك میزیو گوویيو ئارەقیو وێنەی تری ئەمانەی زیاتر شایانی

پیسین. لەم فەرموودەیەدا بەڵگە هەیە لەسەر پیسی ئەو خۆراکەی کە سەگ دەمی تێدەنێ، چونکە فەرمان دەکا بە رشتنی، ئەگەر پاك بوایە فەرمانی نەدەکرد بە رشتنی، چونکە رشتنی شتی پاك بە فیرۆدانی ماڵە، شتی وایش لە ئێمە قەدەغەیە، دیارە پیسە بۆیە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمان دەکا بەرشتنی.

پیسیی بەرازیش بە پێودان (قیاس) لەسەر سەگ، لەبەر ئەوەیش کە ئەویش دەق وەك سەگ خود پیسە، بەڵکوو یسترە، چونکە بە هیچ حاڵێ راگرتنی دروست نیە، لەبەر ئەوەیش کە چەپەڵ و قیزاوییە. گوتراویشە: کە بەراز یەك جار دەشۆردرێ. وەك پیساییەکانی تر، گوایە: گلاوی دەرکردنی گلاوبووی سەگ بۆیە واگران کراوە هەتا عەرەبەکان بتەکێنەوە لە راگرتنی سەگ کە لە مێژەوە خوویان پێیەوە گرتووە! سا بەشکوو ئیتر وەك جاران نەبێ بەهاوخۆراکیان!.

نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە شەرحی موهەززەبدا دەفەرموێ: رای دامەزراو، سەبارەت بە بەڵگە، ئەوەیە کە یەك شۆردن بەسە، بەبێ خۆڵاو، زۆربەی ئەو زانایانەی کە بڕیاری پیسیی بەرازیان داوە ئەمە بڕیاری کۆتاییانە. چونکە نەبوونی پێویست بنەڕەتە هەتا شەرع بڕیاری پێویستبوونی دەدا، نەخوازەلا لەشتی وەك ئەم مەسەلەیەدا کە لەسەر بنیادی تەعەبوودی دامەزراوە.

لە لایەکی تریشەوە لێ ورد بۆ گلاو دەرکردن دەبێ، چونکە بۆ تەیەمومیش دەستدەدا، کەواتە بەپێوەدان (قیاس) لەسەر ئەو.

٤٠) پاككردنەوەی مەی بەوە دەبێ كەببێ بەسركە:

پاككردنـەوەی شـت وەك لـە پێشەوە رابـورد یـا بەشـۆردن یـا بەخۆشەكردن یا بەخۆڵ دەبێ، جاری وایش دەبێ بەهۆی گۆڕانی خودی شتەكەوە دەبێ، كە لە حاڵەتێكەوە بگۆڕێ بۆ حاڵەتێكی تـر، وەك ئـەوە مەی ببێ بە سركە. جا هەر كاتێ مەی لە خۆیەوە بەبێ دەسكاری كەسێ ببێ بەسـركە پاك دەبێتـەوە، چونكە پیسیو حـەرامبوونی مـەی لەبـەر ئەوەیـە كـە هـۆی سەرخۆشبوونە، دەی هـەر كاتـێ كـە ئـەو هۆیـە نـەما ئەوانیش نامێنن، كاتێ مەی بوو بەسركە ئیتر هـۆی سەرخۆشـی نامێنـێ. نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفـەرموێ: شـەرعزانان یـەكیان گرتووە لەسەر ئـەوە: هـەركاتێ مـەی لـە خۆیـەوە بـەبێ دەسكاری كەسێ بوو بەسـركە پـاك ەبێتـەوە، بـەڵام ئەگـەر بـەهۆی ئـەوەوە بـوو بەسـركە كەشـتێكی وەك پیـازو هـەویر تـرشو شـتی وای تـێ كـەوت ئـەوە پـاك نابێتـەوە. بەڵگەیشی ئەم فەرموودەیەیە: پرسیار لە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} كـرا: ئایـا دروسـتە كـە مـەی بكـرێ بـە سـركە؟ فـەرمووی نـەء (موسلیم). ئەوەتا: {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی كردووە لـە دەسـكاریی مـەی بـۆ ئەوەی ببێ بە سركە، شت تێخستنیشی دەبـێ بـە دەسـكاریی، بـەپێی ئـەم فەرموودەیــەی تــریش بەڵگەســازی كــراوە لەســەر حــەرامبوونی بــە سركەكردنی مەی: كاتێ طەلحە ئیسلام بـوو {رەزای خوای لێبێ} هـەنێ مـەیی لەلا بوو، هی چەن هەتیوێ بـوو، گـوتی: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! دروسـتە ئـەم مەیـە بكـەم بـە سـركە؟ فـەرمووی: نـەء. ئـەوەتا رێگـەی نـەداوە كـە

دەسكاری بكاو بیكا بە سركە. جیاوازی لە نێوانی ئەم دوو حاڵەتەدا ئەوەیە: ئەوەی دەكەوێتە ناو مەیەكە وە بەمەیەكە پیس دەبێ، لەوە دوا مەیەكە كەبوو بەسركە پاك دەبێتەوە بەڵام بەهۆی ئەو شتەوە كە ئەم ئەوی پیسكردووەو ئەو ئەمی كردووە بە سركە پیس دەبێتەوە. ئەم بڕیارە كاتێ وایە كە ئەو شتە لەناو مەیەكەدا بمێنێ هەتا دەبێ بەسركە، بەڵام ئەگەر لە پێش بوونیا بەسركە، ئەگەر بەیەك چركەیش بووە دەربهێنرێ پاك مبێتەوە، چونكە كە بوو بەسركە شتی پیسی تیانەماوە هەتا پیسیبكا!.

٤١) چاوپۆشیكردن لە هەندی پیسی:

لە شەرعی پیرۆزدا چاوپۆشی لەم جۆرە پیسییانە دەكرێ؛

١) لە قوڕی ڕێگەی پیس، با سوریش بزانرێ كە ئەو قوڕو چڵپاوە پیسە، چونكە خۆپاراستن لە شتی وا زەحمەتە.

٢) لە شتێ كە چاوی ساغ نەیبینێ وەك پرزی میزو مەیو شتێ كە بنووسێ بە قاچو شتی وای مێشو مێرووولەو سیسارکەوە.

٣) خوێنی كێچ با زۆریش بێ، هەروا ڕیقنەی باڵندەیش لە ناو مزگەوتدا.

٤) ئەوەی بەپێی باوی ناوكۆمەڵ بەكەم دابنرێ لە كۆڵكو مووی پیس، بە مەرجێ هی سەگو بەراز نەبێ، هەروا چاو پۆشی دەكرێ لە مووی وڵاخی سورایش با ئەندازەكەیشی زۆربێ.

٥) له دووکەڵی شتی پیس‌و لەو تەپوتۆزەی کە بادەیبا.

٦) لـه گیانـداریٚ کـه بـەریان (مەنفـەذ)ەکـەی پـیس بووبـیٚ. کاتـیٚ بکەوێتە ناو ئاوەوە، لەبەر زەحمەتبوون.

٧) لــەو کەمــە خوێنــەی بەســەر گۆشــت‌و ئێــسقانی گیانــداری سەربڕاوەوە ماوەتەوە.

٨) ئەگەر گیانلەبـەرێکی پـاك، وەك پـشیلەو ئەمانـە دەمـی پـیس بـوو، لەپاشدا ماوەیەکی وا لـەپێش چاو ون بـوو، کـە دەستداو (مـومکین) بـیٚ دەم بکـا بـە ئـاوێکی زۆردا، ئـەوجا هاتــەوەو دەمـی نایـە نـاو خواردنەوەیــەکی پاکەوە پیسی ناکا.

٩) پەتی تەناف کە جلی پیسی لەسەر هەڵبخریٚ، هـەرکاتیٚ خـۆر یـا هـەوا وشـکی بکاتـەوە، لـە لای حەنەفییـەکان دروستـە جلـی پـاکی لەسـەر هەڵبخریٚ.

١٠) ئەگەر شتیٚ لە کەسیٚ کەوت، نەیدەزانی کەچییە، ئایا ئـاو بـوو یـامیزبوو؟ پێویـست نیـە لەسـەری کـە لەچـییەتییەکەی پرسـیار بکـا، چونکە دەگێڕنەوە: جاریٚ عومەرو هاوڕێیەکی لـە شـوێنێکەوە دەڕۆن، لـە پلووسـکێکەوە شـتیٚ دەرژی بەسـەر عومـەردا، هاوڕێیـەکی دەڵـیٚ: ئـەی خاوەن پلووسك! ئاوەکەت پاك بوو یا پیس؟ یەکسەر عومـەر دەفـەرمویٚ: ئەی خاوەن پلووسك! باسی ئەوەمان بۆ مەکە، ئـیتر ڕۆیـشت‌و لەشـتەکەی نەکۆڵیەوە.

١١) لـە زیـچکاوی زیپکـەو جوانـەزاو بالووکـەو ئەمانـە، بـە مـەرجیٚ نەبووبیٚ بە جەرەتاو، دەنا پیسە، ئەگینا چاو پۆشی لێدەکریٚ.

١٢) ئاژەڵی کاوێژکەر، کە ئەوەیە لە سەرەتاوە خواردنەکەی پەڵخورد دەکاو، لەورگیدا عەماری دەکاو، لەپاشدا لەکاتی پشوودا پاروو پاروویەقی دەکاتەوەو بە وردی دەیجوێتەوە جا ئەم ئاژەڵە ئەگەر لەکاتی کاوێژکردندا لە جاجەتی شتی خواردەوە پیس نابێ.

٤٢) بێنوێژیی و زەیستانی و هەمیشە بێنوێژیی:

بێنوێژی (حەیز) لە شەرعدا بەو خوێنە دەڵێن کە بەبێ نەخۆشی و منداڵبوون، لەپاش رەسیدەبوونی ئافرەت، لە لای سەرووی مانداڵدانەوە لە رەگێکەوە دەردەچێ، بەپێی خوازە (موفتەزا)ی سروشتی ساخ. خوێنی هەمیشە بێنوێژی بەرناکەوێ، چونکە ئەو ماکەکەی نەخۆشین و تێکچوونی سروشتە. لە عەرەبیدا حەیز نیفاسیشی پێدەگوترێ، چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ}: بە عائیشەی فەرموو: (انفست؟) واتە: ئەوە توشی نیفاس بووی و کەوتیتە سەرخوێنی بێنوێژی؟ وەکوو زانراویشە عائیشە منداڵی نەبووە. سەر بەڵگەی بێنوێژیی ئەم ئایەتەیە: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ – سورة البقرة – ٢٢٢/٢}. واتە: ئەی موحەمەد! ئەی پێغەمبەری خوا! موسوڵمانان لە بارەی حوکم و بڕیاری بێنوێژییەوە پرسیارت لێدەکەن. هەروا ئەم فەرموودەیەی صەحیحەینیشە: ئەم بێنوێژییە شتێکە خودا نووسیویەتی لەسەر کچانی ئادەم و سووچی تۆی تیادا نیە.

(رەنگی): رەنگی خوێنی بێنوێژی ئەمە نیشانەکانیەتی:

١) تۆخێکی گەشن بەپێی ئەم فەرموودەیە: فاطمی کچی حوبەیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! من لەوەختو ناوەختا دەکەومە سەر خوێن چارم چییە؟ فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر خوێنی بێنوێژی بێ دیارە، چونکە خوێنێکی رەشی گەشی خەستی بۆگەنەو ژنان خۆیان باشی دەناسن. ئەم فەرموودەیە ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببانو دارە قوطنی گێڕاویانەتەوە، دارە قوطنی فەرموویەتی پیاوانێ کە ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە هەموویان بڕوا پێکراون.

٢) سوورێکە ئاڵ، چونکە رەنگی بەراستی (حەقیق)ی خوێن سورییە.

٣) زەرداو ئاوێکی زەردی لێڵە.

٤) لێلاو، ئاوێکی لێلی بۆرە. بەلام لینجاوە سپییەکە دانانرێ بەبێ نوێژی. بەپێی فەرموودەکەی مەرجانەی کارەکەری ئازادکراوی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئافرەتان قەعەدەیان نارد بۆ لای ئاعیشە، زەرداوی پاش خوێنی بێنوێژی بە گوڵەلۆکەوە، لەناو قەعەکەدابوو، گوتیان: ئایا ئەم زەرداوەیش دادەنرێ بە خوێنی بێنوێژی یان نا؟ عائیشەیش وەلامی بۆیان نادرو فەرمووی: پەلەمەکەن لەکردنی نوێژو گرتنی رۆژوو کردنی شتی تر کە لە سەرپاکی دەکرێن، تا لینجاوە سپییەکەی هەروەه داووە دەبینن، کە وەك گەچاو وایە (مالیك).

رۆژەکانی بێنوێژی:-

لای خوارووی ماوەی هاتنی خوێنی بێنوێژی شەوو رۆژێکە، بەپێی یاسای لێگەڕان، کە لە شەرعا ناو دارە بە ئیستیقراء، کە بریتییە لەپەی هەلگرتنی یەکە یەکەی ژنان سەبارەت بە چۆنێتیی بێنوێژییان، دەگێڕنەوە کە ئیمامی ئەعلی ئەمەی فەرمووە، دەقی قسەی شافعیش لە زۆربەی کتێبەکانیدا هەمان رایە، وەلای زۆربەی رۆژانی بێنوێژی شەش رۆژ یا حەوت رۆژە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە حەمنەی کچی جەحشی فەرموو: شەش رۆژ یا حەوت رۆژ خۆت دابنێ بەبێ نوێژ، وە باش ورد بەرەوە لە حاڵی ژنی بێنوێژ (لە کەسوکاری خۆتو لە هاوتەمەنی خۆت) سابەشکوو پەی بەریت بە ماوەی بێنوێژی راستەقینەی خۆت، بە قیاس لەسەر هی ئەوان، دەق وەك ئەو ماوەیەی کەوا لە زانستی خودادا، یادو ناوی هەتا هەتایە بەرزو پایەدابێ، ئینجا خۆت پاك پاك بشۆرەو بیستو سێ شەو بە رۆژەکانیەوە، یا بیستو چوارشەو بە رۆژەکانیەوە، نوێژی خۆت بکەو رۆژووی خۆت بگرە، ئیتر ئەمەت بەسە، وە هەموو مانگێ بەم چەشنە بکە، تا کۆتایی فەرموودەکە، کە ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، مەبەست لەم فەرموودەیە روونکردنەوەی حوکمی بێنوێژیی زوربەی ژنانە، چونکە ئەستەمە کە هەموو وەك یەك بن، وەلای ژووررووی بێنوێژیی پازدەشەوو پازدە رۆژە، بەپێی لێگەڕان، واتە: ئیستیقراء. هەروا لە عایشەوە ئەمەیان گێڕاوەتەوە. شافیعی فەرموویەتی: ژن گەلێکی زۆرم دیوە، لە حاڵی ئەوانەوە بۆم ساخبۆتەوە کە پازدە رۆژ دەکەونە سەر بێنوێژی.

٤٣) زەیستانی (النفاس):

زەیستانی بەو خوێنە دەگوترێ کە لەپاش منداڵبوون لە دامەنی ژن دەردەچێ، ئەو منداڵەبوونەی کە دەبێ بەهۆی تەواوبوونی عیددەی سکپڕ نەوەك گشت جۆرە منداڵ بوونێ، ئیتر منداڵکە بە مردوویی لەدایك ببێ، یا بە زیندوویی، بۆیە لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ نیفاس، چونکە لە پاش پەیدابوونی (نفس = رۆح = گیان)ەوە پەیدا دەبێ.

رۆژەکانی:-

لای کەمی ماوەی هاتنی خوێنی زەیستانی یەك چاوترووکاندنە، لای ژووررووی شەست رۆژە، بەپێی لێگەران (ئیستیقراء) ئەوزاعی فەرموویەتی: ژن هەیە لە ولاتی ئێمە دوو مانگی رەبەق زەیستانە. رەبیعەی مامۆستای مالیکیش فەرموویەتی: زۆر کەسم دیوە دەڵێن: لای ژووررووی زەیستانی ژن شەست رۆژە. لای زوربەکەیشی چل رۆژە، چونکە دەگێڕنەوە عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی: لەسەر دەمی پێغەمبەردا {دروودی سڵاوی خودای لەسەربێ} ژنی زەیستان چل رۆژ لێ دەکەوت و لەو ماوەیەدا وازی لە نوێژو رۆژووو شتی وا دەهێنا (ئەبو داوودو تیرمیذی. تیرمیذی بە دروستی داناوە). برێ لە زانایانیش ئەم فەرموودەیەی کرووە بە بەڵگەی قسەی خۆی و فەرموویەتی: لای ژووررووی زەیستانی چل رۆژە، بەلام رێباز (واتە: رای فەتواپێدراو) قسەی یەکەمە، لەبەر لێگەڕان، چونکە فەرموودەکە ئەوە ناگەیەنێ: کە لای ژووررووی زەیستانی چل رۆژەو لە هەمان کاتا بەڵگەی نەبوونی زیاتریی و نەفی زیادەی تیا نیە،

کەواتە دەبرِدرێ بەسەر کاتی زوربەییدا هەتا فەرموودەکەو لێگەڕان یەك بگرن‌و نەبن بە بەڵگەی دژی یەکتر.

لای خوارووی پاکی:

لای خوارووی کاتی پاکی لە نێوانی دوو بێنوێژیدا پانزە رۆژە، بەڵگەی ئەمەیش ئیستیقرایە، کە ئەم زاراوە لە کوردیدا پێی دەگوترێ: لێگەڕان. چونکە کاتێ کە سەلما، لای خوارووی بێنوێژی پازدەرۆژە، پێویستە کەلای خوارووی پاکیش پازدە رۆژبێ، چونکە زۆربەی کات مانگ لە بێنوێژی‌و لە پاکی خاڵی نابێ، لای ژوورووی پاکی ئەندازەی بۆ دیاری نەکراوە، چونکە ژن هەیە قەت ناکەوێتە سەربێنوێژی. بەڵام ماوەی پاکی لە نێوانی بێنوێژی‌و زەیستانیدا، رەنگە لە پازدە رۆژ کەمتربێ، کاتی واتە:یە کە بڵێین: ژنی ئاوس دەکەوێتە بێنیۆژییەوە کە ئەمەش ئەمەیش ساخترین فەرمایشتە لەم مەسەلەیەدا، کەواتە هەر ژنێکی دووگایان، لە پێش ژانی منداڵبووندا، ماوەی شەوو رۆژێ خوێنی لێرەوان بوو، ئەوە بە حەیزدار دادەنرێ.

٤٤) هەمیشە بێنوێژیی (الاستحاضة)

هەمیشە بێنوێژی بەو خوێنە دەگوترێ، کە لە ناو شەرم (فەرج)ی ئافرەتەوە، لە غەیری رۆژەکانی بێنوێژی‌و زەیستانیدا، دەردەچێ، کەواتە: هەرکاتێ ژن زیاتر لە رۆژانی لای ژوورووی بێنوێژی‌و لای ژوورووی زەیستانی خوێنی لێرەوان بوو پێی دەگوترێ: ژنی هەمیشە بێنوێژ (مستحاضە).

هەمیشە بێنوێژ ئەم وەزعانەی هەیە:-

یەکەم: نەوجاری جیاکەرەوە (موبتەدیئەی مومەییزە) کە ئەو ژنەیە بۆ یەکەم جار خوێن دەبینێ‌و ڕەنگی جۆرەکانی بە باشی لەیەك جیادەکاتەوە، بۆ نموونە دەبینێ ماوەی چەن ڕۆژێ خوێنەکەی زۆر گەش‌و ئاڵە، ماوەی چەن ڕۆژێکیش زۆر کاڵە، ئەوە هەموو خوێنە ئاڵ‌و گەشە کە بێنوێژییەو خوێنەکاڵەکەیش هەمیشە بێنوێژییە، بەلاّم بەم دوومەرجە: بە مەرجێ خوێنەئاڵەکە لە ماوەی لای ژووررووی بێنوێژی پتر نەبێ‌و لەماوەی لای خوارووییشی کەمتر نەبێ.

دووەم: نەوجاری جیانەکەر (موبتەدیئەی غەیرەمومەییزە) کە ئەو ژنەیە ڕەنگی خوێنەکەی لەسەر یاسای پێشوو بۆ جیاناکرێتەوە، ئەوە لە هەموو مانگێکدا شەوو ڕۆژێکی بۆ دادەنرێ بە بێنوێژی‌و باقی مەندەی ڕۆژەکانی بە هەمیشە بێنوێژی، واتە: هەموو مانگێ بێست‌و نۆ ڕۆژی بە پاکی بۆ دادەنرێ.

سێیەم: فێرەکاری جیاکەرەوە (موعتادەی مومەییزە) یاخوو داری فەرەقخەر، ئەو ژنەیە کە لەمەوپێش بێنوێژی‌و پاکی بەرێکوپێکی لە هەموو مانگێکدا هەبوە، بەلاّم ئێستا گۆڕاوەو وەك جاران نەماوە، ئەمە حوکم بەفەرق خستنەکەی ئێستای دەکا، نەك بە عادەتی پێشووی بێنوێژییەکەی.

چوارەم: فێرکاری جیاوەنەکەر (موعتادەی غیرە مومەییزە) ئەمە جۆری زۆرە، بەلاّم ئەم جۆرەیان کە خوێنەکە لەسەر یەك نیشان دەبینێ‌و ناتوانێ خوێنی بێنوێژی لە خوێنی هەمیشە بێنوێژی جیاوەبکا

ئەمە لەسەر عادەتە پێشووەکەی خۆی دەڕوا، بەمەرجێ ئەندازەو کاتی بێنوێژی جارانی خۆی بزانێ، وەك ئەوە جاران لە سەرەتای مانگەوە پێنج رۆژ بێنوێژی بوو، ئەوە ئێستایش هەروا دەکا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە ئوممو سەلەمە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: لەسەردەمی حەزرەتدا (درودی خوای لەسەربێ) ژنێ هەبوو کە دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر هەرپاك نەدەبۆوە، منیش لە پێغەمبەرم پرسیارکرد بۆی، فەرموی (درودی خوای لەسەربێ) با ئەو ژنە باش سەرنجی ژمارەی ئەو شەوو رۆژانەبدا کە جاران هەموو مانگێ تیایدا دەکەوتە بێنوێژییەوە، بەرلەوەی کە تووشی ئەم حاڵە ببێ، جا لەپاش توشبوونی ئەم حاڵەیش هەموو مانگێ بە ئەندازەی دەستووری پێشووی‌و بە ژمارەی رۆژانی جارانی واز لە نوێژ بێنێ. (مالیك، نەسائی ، ئەبو داوود، بەیهەقی، تیرمیذی بە جوانی داناوە). عادەت بە یەکجار ئیسپات دەبێ.

تێبینی: لێرەدا هەست بە هەڵەی ئەنجامی پەلەپەل دەکرێ، بەپێی موغنی‌و شەریعەتی ئیسلام سێیەم‌و چوارەمم راست کردەوە، لەبەر ئەوەیە کە تەرجەمەکە لەگەڵ ئەصڵەکە جیاوازی هەیە، لە زۆرشوێنی ترشتی وا هەیە، رەنگبێ خوێنەری ئازیز وابزانێ کەمن لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بە هەڵە تەرجەمەم کردووە، بەڵام من ئەم دوو دەقە دەخەمەبەرچاو تا بزانرێ هەق لە گەڵ کێیە، دەقی پەڕاوەکەی بەردەستمان ئاوایە:

پاڵپا: معتادة مميزة بأن سبق لها حيض وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد اليها قدرا ووقتا وتثبت العاة بمرة.

رابعا: معتادة غير مميزة بأن رأته بصفة واحدة فلم تميز بين دم الحيض ودم الاستحاضة فهذه ترد لعادتها لما روت أم سلمه. باشه ئەمە ئەگەر وابێ فەرقی سێیەم چوارەم چیبوو؟ بەڵام راستییەکەی ئەمەیە کە لە شەریعەتی ئیسلامو موغنیدایە، لە مغنى المحتاجدا دەفەرموێ: أو كانت معتادة غير مميزة بأن سبق لها حيض، وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد إليهما قدرا ووقتا كخمسة أيام من كل شهر، تا ئەوێ کە دەفەرموێ: ويحكم للمعتادة المميزة بالتميز لا العادة في الاصح. موغنی فەرموودەکەیش وەك ئێرە دەکا بەبەلگەی حاڵەتی فێرکاری جیاوەنەکەر. مەبەست لەم روونکردنەوەیە دیفاعە، نەك خوانە خواستە هێرش و پەرلامارادان.

وەرگێڕ

١٩٩٥/٧/١٢

نوری فارس حەمەخان

بسم الله الرحمن الرحيم

٤٥) لای خوارووی ساڵی بێنوێژی:

لای خـواروی سـاڵی بێنوێـژی ژن نـۆ سـاڵە، بەڵگـەی ئـەوەیش لێگەڕان و لێکۆڵینەوەیە، چونکە هەرشتێ لە شەرع و زماندا سنووری بۆ دیاری نەکرابێ، دەبـێ بگـەڕێی بـۆی بزانـی لـە بنەڕەتدا چۆنە، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لـەم بـارەوە لێکۆڵینـەوەی کـردووە زانیـاری پەیـداکردووەو دەفـەرموێ: ئـەو ژنانـەی کـە زۆر زوو دەکەونـە بێنوێژییـە وە ژنـانی تیهامەن، بیستوومە کە بە نۆ ساڵ سەرو عوزر دەشۆرن و رەسیدە دەبن. سـەبارەت بـەم بابەتـە فەرموودەیـەکیش هەیـە بەیهـەقی لـە عائیـشەوە گێڕاویەتەوە.

کـاتی بێنوێـژی لای زووروووی بـۆ نیـە، چـونکە ژنـی وا هەیـە هـەتا مردن بێنوێژیی نابینێ.

٤٦) ماوەی مانەوەی کۆرپە لە سکی دایکیا:

لای خـوارووی مـاوەی مانـەوەی منـداڵ لـە ناوسـکی دایکیـدا شـەش مانگ و دوو چاو تروکانە، تروکەیێ بۆ کاتی پێکەوە دروستبوونی ژن و مێـردو تروکـەیێ بـۆ کـاتی لـە دایکبـوونی، چـونکە جارێ لـە سـەردەمی جێنیـشینی عوسمانـدا {رەزای خـوای لێبـێ} ژنێکیـان هێنـا بـۆلای، هـەتا داری حەددی لێبدا، ئەویش لە بارەی بەردەبارانکردنیەوە راوێژی بە هاوڕێیان

کرد، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: خوادی گەورە دەفەرموێ:
{وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا - سورة الأحقاف - ١٥/٤٦}
واتە: ماوەی مانەوەی ئادەمیزاد لە ناوسکی دایکیا لەگەڵ ماوەی بڕینەوەی لە شیر لەپاش لەدایکبوونی، ئەو دوو ماوەیە سیی مانگە) لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: {وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ - سورة لقمان - ١٤/٣١} واتە: ماوەی بڕینەوەی منداڵ لە مەمك دووساڵە) کەواتە: لە (٣٠) سیی مانگ بیستو چوارمانگی بۆ ماوەی شیرخواردن بێ، شەش مانگی دەمێنێتەوە بۆ ماوەی مانەوەی ناوسکی دایك. ئیتر هاوڕێیان چوونە سەر فەرمایشتەکەی ئەوو، کارەکە بوو بە ئیجماعو یەکگرتن.

بەلاّم لای ژووررووی ماوەی سك چوار ساڵە، بەلگەی ئەم فەرمایشتەیش لێگەڕان. مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ژنێکی دراوسێمان هەیە ژنی موحەممەدی کوڕی عەجلانە، خۆی ژنێکی ڕاسگۆیە، مێردەکەیشی پیاوێکی ڕاستگۆیە، سێ سکی کردووە بە دوازەساڵ، هەر منداڵەی چوار ساڵ لە سکیدا ماوەتەوە!.

موجاهید ئەمەی گێڕاوەتەوە. جارێکیش پیاوێ دێ بۆ لای مالیکی کوڕی دینار، عەرزی دەکا: ئەی باوکی یەحیا! لە خودا بپاڕێرەوە بۆ ژنی، ئەو چوار ساڵە سکی پڕە، زۆر حاڵی پەرێشانە، ئەویش بۆ بپاڕایەوە، جا پیاوێ ترهات بۆ لای پیاوەکەو پێی گوت: فریای ژنەکەت کەوە، جا پیاوەکە ڕۆیشت، لە پاشدا هاتەوە، منداڵێکی بە قەلاّندۆشکانیەوە بوو، تەمەنی چوار ساڵ بوو، پڕدەمی لە ددان بوو!.

٤٧) ئەوەی لە کاتی بێنوێژیو زەیستانیدا نادروستە:

لەکاتی بێنوێژیو زەیستانیدا ئەم هەشت شتە نادروستە:

یەکەم: نوێـژکردن، هەروا کورنووشی قورئانخوێنـدنو کورنووسی سوپاسیش، بەپێی فەرمایشتی حەزرەت {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ}: کاتـێ سـەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکـردەوە، ئیتر نوێـژ مەکە هـەتا بەقـەد ئـەو رۆژانــە دەڕوا، تـا کۆتـایی فەرموودەکـە، وە لـەوە دوایـش قـەزای ناکاتەوە، بەپێی فەرموودەکـەی عائیـشە {ره‌زای خوای لێبێ} فـەرمووی: جاران بە سەرینی پێغەمبەر خۆی {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} کە دەکەوتینە بێنوێژییەوە، لـەپاش پاکبوونـەوەو خۆشـۆردن، پێغەمبـەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} فـەرمانی پێمـان دەکـرد: کـە رۆژووبگرینـەوە، بـەڵام نوێـژ نەگێڕینــەوە! (ئـەم فەرموودەیــە بوخـاریو موسـلیم گێڕاویانەتــەوە) یـەکگرتنی زانایـانی شەرعیش بەکۆی دەنگ لەسەر ئەم مەسەلەیە دامەزراوە.

دووەم: رۆژووگـرتن چـونکە چـەمكو مـەفهوومی ئـەم فەرموودەیـە ئــەوە دەگەیــەنێ کــە دەفــەرموێ: فــەرمانی پێمــان دەکــرد کــە رۆژووبگرینــەوە. هــەروا ئــەم فەرموودەیــەش ئــەوە دەگەیــەنێ کــە دەفەرموێ: ئەی ئەوە نیە ژن کە دەکەوێتە بێنوێژییەوە نـە نوێـژ دەکاو نە بەڕۆژوو دەبێ؟ (شەیخان).

لـە هەمانکاتـدا نوێـژ زۆرەو هـەموو رۆژێ دەکـرێ، لەبەرئـەوە گێڕانـەوەی زەحمەتــە، بــەڵام رۆژوو سـاڵی یـەك مانگـە. خـودای گـەورەیش دەفـەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ – سورة الحج – ٢٢} واتـە: وە لەم ئاییندا کاری ناهەموارو باری هەڵنەگیراو نەدراون بە سەرتاندا).

سێیەم: خوێندنی قورئان کەم و زۆری بۆ بێنوێژ نادروستە، چونکە زیان لە شکۆمەندی قورئان دەدا، لەبەر ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: نابێ ژنی بێنوێژو ئادەمیزادی لەشپیس هیچ شتێ لە قورئان بخوێنن (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) بەڵام ئەوەی کە زیکر بێ خوێندنی دروستە بۆیان، بەنیازی زیکر، نەك بە نیازی قورئان، وەك ئەوە بێنوێژ لە کاتی سواریدا بڵێ: {سُبْحانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ – سورة الزخرف – ١٣} یا وەك ئەوە لەکاتی ڕوودانی کارەساتو قۆرتو چورتمدا بڵێ: {إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ – سورة البقرة – ٢/١٥٦} هەروا دروستە بۆی خوێندنی ئایەتەکانی ئامۆژگاریو هەواڵو حوکمەکانی قورئان، بەمەرجێ بە نیازی قورئان نەیان خوێنێ، وەك ئەوە ئایەتەلکورسی بەنیازی نزابخوێنێ، بەڵام ئەگەر هەرشتێ لە قورئان بە نیازی قورئانو نزا، یا بەنیازی قورئانو زیکر بخوێنێ ئەوە نادروستە. نەوەوی لە (دەقائیق)دا ئەم باسەی ڕوونکردۆتەوە. لەم بڕیارەدا جیاوازی نیە لە نێوان ئەو ئایەتانەدا کە نەظمو هۆنینەوەکەیان هەر لە قورئاندا هەیە وەك سوورەتی ئیخلاصو، لە نێوانی ئەو ئایەتانەدا کە هۆنینەوەو نظمەکایان لە غەیری قورئانیشدا هەیە، وەکو ئایەتی، بسم الله الرحمن الرحیمو ئایەتی، الحمد الله رب العالمین[1].

---

(١) ئورجووزەیەکم هەیە بە ناوی (بین یدی کتاب الله) لە بابەتی دەستووری قورئانخوێندنو پێڕستێکی تایبەتی سوورەتەکانی قورئانەوە، بە عەرەبییەوە، پتر لە پێنج

سەد شیعر دەبێ. ئەم چەند دێڕە لە مەتنو لە شەرحەکەی رادەگوێزم، بۆ زیادە فایدە:

للجـــنب تـــلاوة القـــرآن — بغيـــر قـــصده، بـــلا نقـصان،
كـــأن تـــلا بنيـــة الاذكـــار — والـحفظ مـــن شـــرارة الأشـــرار
وكـــتب شـــيء منـــه فـی انـاء — وأكـــل مـــا فيه، وشــرب الماء
منــــه، أجــز بنيـــة الـشفـاء — ثـم استعـــن بخيـــرة الـــدواء!
يا تـالي النور! اقتبس من نـوره — وكـــن كمـــن ينـور في حضـورة!
ولا تكـــن كـــساذج الاطفـــال — تجمع ضوء الشمس بالغربـــال
اليـك مـا في محكـم الامثـــال — للمحدث الجعنه شرح الحـــال:
لـلجـنب التالـــي فـــم جـسور — من مـدخن كيـف يثـور نــور؟!
ومـــع هـــذا لا ألـــوم مـن قـــرا — عن ظهـر غيـب جنبـا فيمـا أرى
هـــذا اذا لم يتخـــذهــا عـادة — ورام مــــن ورائـــهــــا افــــادة!

وتحل للجنب قرآءة لا بقصده كقوله بنية الذكر عند الركوب: (سبحان الـذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين) وعند المصيبة: (انا لله وانـا اليـه راجعـون). قـال في مغني المحتاج: (أفتى شيخي بأنه لو قرأ الرآن جميعه لا بقصد القرآن جاز) أقول (أنا المترجم) تظهر فائدة الإجراءات لجنب أو حـائض يتعاهـد حفـظ القـرآن حتـى لا ينـساه، وهذا في الحائض أظهر، لان فترة انقطاعها اطـول، فتـستطيع تعاهـده علـى أحـدى هـذه الكيفيات وقلب ورقه بعود ونحوه للنظر فيه. ومعلوم ان النظر في المصحف عبـادة، وان تعاهد القرآن حتى لا ينسى من أعظم القربات. وقد جاء في الارجوزة:

النظر في المصحف عبادة — والموت في سبيله شهـادة
الموت فرض ذائق الــولادة — اكرم في الفوز بـالشهادة

(المترجم)

١٩٩٥/٧/١٥

چــوارەم: دەســـت دان لـــە قورئـــان یـــا هـــەلگرتنی، چـونکە خـــوا دەفـەرموێ: {لَّـا يَمَـسُّهُ إِلَّـا الْمُطَهَّـرُونَ – سـورة الواقعـة – ٤/٣٤} واتــە: ئــەم قورئانــە نابــێ لــە زەویـشدا کــەس دەســتی لێبــدا تــەنیا ئــەو موسـوڵمانانە نــەبێ کــە پـاکن لـە لەشپیـسیو لـە بــێ دەسـنوێژی) هـەروا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: موسـوڵمانی پـاك نـەبێ نابـێ کـەس دەست لە قورئان بدا، (دارە قوطنی) جا لـە شـوێنێ دەسلێدانی نـادروست بێ هەلگرتنی زیاتر، بەڵام دروستە هەلگرتنی لەناو شمەکدا، بـە مـەرجێ بە نیازی هەلگرتنی قورئانەکە نەبێ.

پێنجەم: راوەستانو مانەوە لە ناو مزگەوتدا، یا هاتوچۆ لـە ناویـدا، چونکە شتی وا بۆ لەشپیس نادروستە، دەی نانوێژی (حـەدەث)ی بێنوێـژ لەهی لەشپیس بەتینترە! لەبەر ئەم فەرمودەیەیش کـە دەفـەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: من چوونە ناو مزگەوت رەوا نابینم نـە بـۆ ژنـی بێنوێـژو نـە بۆ لەشـپیس (ئـەبو داوود). بـەڵام دروسـتە ژنـی بێنوێـژ بـە رێبـواری بـە ناومزگەتـد تێپـەڕێ، هــەروەك ئەمــە بــۆ لەشپیــسیش رەوایــە، بــەپێی فەرمایـشتی خـــوای گـــەورە: {إلاَّ عَـابِرِي سَـبِيلٍ – سـورة النـساء – ٤/٣٤} واتـــە: ئـــەی موســـوڵمانینە! بەلەشـــی پیـــسەوە نزیکـــی نوێژمەکەونەوە، هەروا لـە ناومزگەتـدا مەمێننـەوە! مەگـەر بـە رێبـواری بەناویـدا تێپـەڕن! ئەمــەیش کـاتی دروسـتە بـۆی کـە دڵنیابـێ لـەوە کـە مزگەوتەکـە پـیس ناکـا، دەنـا دروسـت نیـە. دەق وەك بێنوێـژ وایـە لـەم بڕیارەدا کەسێ گیرۆدەی میزەچوڕکە بێ یا برینێکی نمداری وای پێوەبـێ کە مەترسی ئەوەی هەبێ لەکاتی تێپەڕبوونیدا مزگەتەکە ناپاك دەکا.

شەشەم: هەڵسوڕان بە دەوری خانەی خودادا، کە ناودارە بە تەوافی بەیت، چونکە عائیشە هاوسەری حەزرەت {درودی خودا لە حەزرەت بێ و رەزای خودا لەو} لەکاتی حەجەکەیدا، کاتێ کەوتە بێنوێژییەوە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەمە شتێکە خودا نووسیویەتی لە چارەی کچانی ئادەمو سووچی تۆی تیادا نیە، جا هەرچی حاجی دەیکا لە حەجەکەیدا تۆیش بیکە، بەڵام تەوافی بەیت مەکە هەتا لە بێنوێژییەکەت پاك دەبیتەوە (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

حەوتەم: دروستبوونو جووتبوون، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ - سورة البقرةی - ٢٢٢/٢} واتە: لەکاتی بێنوێژیدا مەڕۆنە لای ژنانو بە نیازی چوونەلایان نزیکیان مەبنەوە هەتا لە بێنوێژی پاك ەبنەوەو لەشپیسی خۆیان دەردەکەن).

هەشتەم: لەززەت وەرگرتن لە نێوانی ناوكو ئەژنۆی حەڵاڵو هاوسەر بەرووتی. ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە پێغەمبەری خودام پرسی: کاتێ ژنەکەم بێنوێژ بێ چی ئەو دروستە بۆ من؟ فەرمووی: لەسەر بەرکۆش (ئیزار: پۆشاك: پەشتەماڵ)ەوە هەموو شتێك بۆ هەیە (ئەبو داوود) موسلیمیش لە مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەرەوە فەرمودەیێ لەم بابەتە دەگێڕێتەوە کە ئێستا عائیشە دەیگێڕێتەوە: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئەگەر یەکێ لە ژنەکانی بێنوێژ بوایەو بیویستایە کە لەززەتی شەرعی لێ وەربگرێ فەرمانی پێ دەکرد کە پشتەماڵێ بدا بە بەرکۆشیا، ئەوجا لەسەر ئەو پستەماڵەوە،

لەززەتی شەرعی لێ وەردەگرێت (موسلیم) بۆیە لەزەت وەرگرتن لەم ناوچەیە نادروستە، چونکە پاوان و پارێزگای شەرمگایە، واتە: حەریمی فەرجە، پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: کەسێ لە دەوری پاوەند گربخوا بەرە بەرە تێی دەکەوێ. لە یەکێ لە فەرمایشتە دێرینەکانی شافیعیدا دەفەرموێ: ئەوەی لەم لایەنەوە کە نادروستە تەنیا رۆیشتنە لایەو دروستبوونە لە شەرمگاوە. واتە: دروستە پیاو خۆی بەهەموو شوێنێکی حەلاڵی خۆی رەحەت بکاو لەززەتی لێ وەربگرێ تەنیا بەپێش و بەپاشی نەبێ بەلگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە (رەزای خوای لێبێ) کە دەفەرموێ: میللەتی جوولەکە دەستوریان وابووکە ژنیان دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر نە لەگەڵیاندا دەخواردن و نە لە ماڵیشەوە لە گەڵیان دادەنیشتن، بەڵکوو پارێزیان لێ دەکردن و جێیان لێ جیادەکردنەوە، هاورێیانی پێغەمبەریش سەبارەت بەم کارە لێیان پرسی، جا خودای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ - سورة البقرة - ٢٢٢/٢} ئەوجا حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: هەموو شتێ لە گەڵیاندا بکەن، تەنیا چوونەلا نەبێ (موسلیم) ئەوەوی دەفەرموێ: ئەمە رای پەسەنکراوە، هەروا نەوەوی ئەم رایەی لە کتێبی تەحقیق و لەشەرحی تەنبیهدا پەسەند کردووە، هەروا لە وسیطیشدا — جا ئەگەر پیاو لەگەڵ حەلاڵی خۆیدا، کە لە بێنوێژیدا بێ، دروست ببێ، لە هەمانکاتدا بزانێ کە ئەوە نادروستە، ئەوە تاوانێکی گەورە ئەنجام دەدا، پێویستە لە سەری کە تەوبەی لێبکا، لە هەمانکاتدا سوننەتە کە دینارێکی زێڕ بکا بەخێر، ئەگەر کارەکەی لە سەرەتای بێنوێژییەکەوە ئەنجام دابوو، بەلام ئەگەر

لە دوایی بێنوێژییەکەدا ئەنجامدابوو، با نیو دیناری زێڕ ببەخشێتەوە، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: پیاو ئەگەر لە بێنوێژیدا چووە لای ژن ئەگەر خوێنەکە سووربوو ئەوە دیناریێ بکا بەخێر بەڵام ئەگەر خوێنەکە زەردبوو ئەوە نیو دینار بکا بەخێر. (ئەبو داودو حاکم گێڕاویانەتەوە، حاکم بە صەحیحی داناوە) زەیستانییش قیاس لە بێنوێژیی دەکریێ. بۆیەش ئەم خێرەیش پێویست نیەو سوننەتە چونکە چوونەلاکە لەم کاتی بێنوێژییەدا لەبەر ئازار نادروستە، ئازاریش نابێ بەهۆی پێویستبوونی کەفارەت.

٤٨) ئەوەی بۆ لەشپیس نادروستە:

ئەم پێنج شتە بۆ لەشپیس نادروستە :-

یەکەم: نوێژ، لەبەر یەککگرتنی رای زاناکان لەسەر ئەوە.

دووەم: خوێندنی قورئان، با ئایەتێ، یا پیتێکیش بێ، خوا نوێژەکە نوێژی ئاشکرابێ یا نوێژی نهێنی (سڕی) بێ هەر نادروستە، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: نابێ ژنی بێنوێژو لەشپیس هیچ شتێ لە قورئان بخوێنێ (تیرمیذی). لەبەر ئەم فەرمایشتەی عەلیش {ڕەزای خوای لێبێ} بێجگە لە لەشپیسی هیچ شتێ ڕێگەی قورئانخوێندنی لە پێغەمبەر نەدەگرت. ئەگەر بە نیازی زیکرو نزا هەندێ لە ئەزکاری قورئانی خوێند ئەوە دروستە، وەك ئەوە لە سەرەتای خواردنو خواردنەوە بڵێ: (بسم الله، لە دوایەوە بڵێ: الحمد لله یا لە کاتی سواریدا بڵێ: سبحان الذی سخر لنا هذا وما کنا له مقرنین) بەمەرجێ هەر بە نیازی زیکرو

دووعا بێ، بەڵام ئەگەر هەر بەنیازی قورئان بوو، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر بەنیازی نزاو قورئان بوو هەر دروست نیە، ئەگەر بە نیازی هیچ نەبوو، یابەس بە نیازی نزا بوو ئەوە حەرام نیە!.

سێیەم: دەستدان لە قورئانو هەلگرتنی، لەبەر ئەوەی لە پێشەوە باکرا.

چوارەم: هەڵسوڕان لەسەر شێوەی تایبەت بەدەوری خانەی خواداد، چونکە دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ}: تەوافی بەیتیش هەر نوێژە! (حاکم) دەیشفەرموێ: رشتەکەی دروستی تەواوە: هەروا دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ} تەوافی بەیت لەپایەی نوێژایە تەنیا ئەوەندە هەیە کە خوا قسەکردنی لەکاتی تەوافا حەڵاڵ کردووە، جا هەر کەسێ لەکاتی تەوافی بەیتدا قسەی کرد باقسەی خێربکاو بەس. حاکیم دەفەرموێ: فەرموودەیەکی ساخی دروستە، بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە، کە بۆ فەرموودەی صەحیحی داناوە لە صەحیحی موسلیمدا.

پێنجەم: مانەوە لە مزگەوتا بەڵام رابووردن بەناو مزگەوتدا رەوایە، یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ - سورة النساء} پێغەمبەری ئازیزیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: من مانەوە لە مزگەوتدا بۆژنی بێنوێژو بۆ لەشپیس رەوا نابینم. (ئەبو داوود) ئەمە کاتێ وایە کە بەهانەی رەوای نەبێ، دەنا ئەگەر بەهانەی هەبوو وەکوو ئەوە لە مزگەوتا خەوتبوو، وەشەیتانی بوو، ئەوە نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەکاتی وادا ئەگەر رێگەی ئەوەی نەبوو کە لە مزگەوتەکە بچیتە دەرەوە دەبێ تەیەمموم بکا. رافیعی دەفەرموێ: لە

کاتی وادا تەیەممومی کارێکی جوانە. ڕێبواریش بە ناو مزگەوتا ئەگەر مەبەستێکی دورستی هەبوو. ئەوە بەپێی ئایەتەکە کارەکەی ڕەوایە وە هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نیە.

٤٩) ئەوەی بۆ بێدەسنوێژ نادروستە:

ئەم سێ شتە بۆ بێدەسنوێژ نادروستە :-

یەکەم: نوێژێ کە چەمینەوە (روکوع)و کڕنووشی تیادابێ، ئەمە بە یەکگرتنی رای زاناکان لەسەری وایەو دروست نیە بەبێ دەستنوێژ بگرێ، هەروا کڕنوشی قورئانخوێندنو کوڕنووشی سوپاسو نوێژی تەرم، بەلاّم هەندی دەڵێن {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم سێیە بەبێ دەسنوێژیش دروستە. لە فەرمووددا دەفەرموێ: خودا نەنوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نەخێر لە گزیو دزی گیرا دەکا. تیرمیذی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە دروستترین بەڵگەیە بۆ ئەم بابەتە.

دووەم: تەوافی ماڵی خوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی ماڵی خودایش هەر نوێژە، وەك لە پێشەوە رابرود.

سێیەم: دەستدان لە قورئانو هەلگرتنی، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ} (ئەم نیشانەیە واتە ئەم دەقە لە پێشەوە رابردووە – وەرگێڕ) هەندێ گوتوویانە: مەبەست لەم کتێبە کە ئەم ئایەتە باسی دەکات لەوحولەحفووفە، بەلاّم ئەمە دوورە، چونکە ئایەتەکەی دوا ئەم ئایەتە دەفەرموێ: {تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

- سورة الواقعة - ٥٦/٨٠} واته: ئەم قورئانە پەروەردگاری جیهانیان ناردوویەتە خوارەوە) ئەمە دەیسەلمێنێ ئەوەی کە هاتۆتە خوارەوە قورئانە، نەوەك لەوحول مەحفووز چونکە پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) کاغەزێکی بۆ خەلکی یەمەن نووسی ئەمەی تیادا بوو: بەس موسولمانی پاك دەست لە قورئان دەدا، (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

حاکمیش فەرموویەتی: رشتەکەی بەپێی مەرجی صەحیحە. هەروا نادروستە دەستدان لەو پارچە قورئانە کە بۆ دەرس خوێندن نووسراوەتەوە، بالە ئایەتێکیش کەمتربێ، وەك ئەوەی لە تەتەڵە دارو تەختەڕەش‌و شتی وا دەنووسرێ، چونکە قورئانەکە بە مەبەستی وانەگوتنەوە نووسراوە لێی، لەبەر ئەوە لە موصحەف دەچێ. بەلاّم ئەو پارچانەی کە بۆ غەیری وانە گوتنەوە نووسراون وەکوو ئەوەی لە پارەو کاغەزی نامە دەنووسرێ ئەوە دەست لێدان‌و هەلگرتنی دروستە چونکە خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) نامەیەکی بۆ هیرەقل نووسی، ئەم ئایەتەی تیابوو: {يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ - سورة آل عمران - ٣/٦٤} لەگەڵ ئەوەیشدا فەرمانی بەهەلگری نامەکە نەکرد کە دەستی بە دەسنوێژبێ.

بۆ بێ دەسنوێژ درستە کە پەڕەی قورئان بەپەلەکەداری، یا بە شتێکی وا هەڵبگێڕێتەوە، چونکە ئەوە نەهەلگرتنەو نە دەسلێدان، نووسینی قورئان لەسەر دیوار شتی وا باش نیە، باهی مزگەوتیش بێ، هەروا لەسەر جل‌و بەرگ‌و خۆراك‌و شتی وایش باش نیە، بەلاّم

خـواردنی خۆراکـێ بـڕێ قورئـانی لێنووسـرابێ ناپەسـەند نیـە، بـە پێـچەوانەی قووتـدانی، چـونکە لـەحاڵی یەکەمـدا خـەتی قورئانەکـە لـە ناودەمـدا دەکۆژێتـەوە، پـێش ئـەوەی بگاتـە نـاو پیـسایی نـاو گـەدە، بـە پێچەوانەی حـاڵی دووەم، دروسـتەو نابـاش نیـە کـە بـڕێ لـە قورئـان لـە حاجـەتێ بنوسـرێو ئاوەکـەی بـۆ شـیفا دەرخـواردی کەسـێ بـدرێ، شـتێ قورئـانی لێ نووسـرابێ، بـە مەبەسـتی پاراسـتنی لـە بێرێـزی، دروسـتە بسووتێنرێ، چـونکە ئیمـامی عوسمـان (ڕەزای خـوای لێبـێ) چـەند قورئـانی سووتاند بە مەبەستی پاراستنی ڕێزی، ئەگـەر بەهانـەی هـەبوو، دروسـتە بەبێ دەسنوێژ هـەڵی بگرێ، وەك ئـەوە مەترسی ئـەوەی هـەبێ کـەپیس بێ، یا لە ناوبچێ، چونکە ئەوە دەیپارێزێ، دروست نیە قورئـان ببرێ بـۆ خاکی بێ بڕوایـان، ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو بکرێتـە دەسـتی ئـەوان، دروست نیـە بکرێ بە سەرینو پشتیو سەری بکەوێتە سـەر، با مەترسی دزینیشی هەبێ، بەڵێ ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە بفـەوتێ، بـەهۆی نوقمبوونی نـاو ئـاوو شـتی واوە یـا ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە پـیس ببـێ، یابکەوێتە دەستی بێبڕوا، ئەوە دروسـتەو بخرێتـە ژێرسـەر، بـەڵکوو ئـەوە پێویستە، چونکە ئەوە لە فەوتان دەیپـارێزێ، هـەروا دروسـتە قورئـان لـە ناوشمەکـدا بـەهۆی هـەڵگرتنی شمەکەکـەوە هـەڵ بگیرێ، هـەروا دروسـتە دەسدان لە کتێبی تەفسیرو هەڵگرتنی، ئەگەر تەفسیرەکە لـە قورئانەکـەدا زۆرتر بوو.

٥٠) دەستدان لە قورئان لەبەر فێربوونو فێرکردن:

منالّی فامیدەی بێدەسنوێژ قەدەغە ناکرێ لە هەلگرتنو دەسدان لە قورئان، کە لەبەر مەسەلەی فێربوون بێ، چونکە فێربوون پێویستییە، وە زەحمەتیشە بەردەوام دەستی بە دەسنوێژ بێ، بەلاّم سوننەتە دەسنوێژی هەبێ، وەلێ ئەگەر فامیدە نەبوو ئەوە دروست نیە کە رێگەی ئەوەی بدرێ، نەبادا رێزو شەقلّی بشکێنێ. هەروەها بۆ مامۆستا، بێ دەسنوێژ، دەسلێدانو هەلگرتنی، بە مەبەستی پێشوو، وە لەبەر هەمان هۆ دروستە، خوای گەورەیش دەفەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ - سورة الحج - ٢٢/٧٨}.

٥١) نوێژ (الصلاة):

نوێژ لە زمانی عەرەبدا پێی دەلّێن صەلاّت، سەلاتیش پاڕانەوەیە، نزای باشە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَصَلِّ عَلَيْهِمْ - سورة التوبة - ٩/١٠٣} واتە: ئەی محمد! دووعلو نزای خێریشیان بۆ بکە - لە شەرعیشدا نوێژ بریتییە لە چەند گوتارو کرداریێ، کە لە ئەللاّهو ئەکبەر دەستیان پێ دەکرێو بە سلاّودانەوە کۆتاییان پێدێ. سەر بەلگەی پێویستبوونی نوێژ قورئانو سوننەتو یەکگرتنی رای زانایانی گەلی ئیسلامە لەبەر ئەوە هەرکەسێ باوەڕی پێی نەبێ یا گالّتەی پێبێ بێ بڕوایەو لە ئایینی خۆی هەلگەڕاوەتەوە. یەزدانی پاك دەفەرموێ:

{وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ – سورة البقرة – ٢/١٠} نوێژەکانتان بە ڕێکوپێکی بەجێ بهێنن - واتە: بەباشی ئاگادارییان بکەن لەم بارەیەوە فەرمووده هەر زۆر زۆرە، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە شەوی شەوڕەوی‌و میعراجدا خودا پەنجا نوێژی لەسەر ئومەتم دانا، لەپاشا لەسەر ئامۆژگاری مووسا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چەند جارێ چوومەوە خزمەتی وتکام لێکرد کە کەمیان بکاتەوە، ئەویش تکاکەی گرتم‌و جار لەگەڵ جاردا کەمی دەکردنەوە هەتا لەدوا جاردا لە هەموو شەوو ڕۆژێکا کردنی بە پێنج نوێژ (شەیخان) کاتێکیش حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} موعازیکرد بە فەرمانڕەوای سەر یەمەن‌و ناردی بۆ ئەوێ پێی فەرموو: وە هەوڵیان بدەرێ کە خودا لە هەموو شەووڕۆژێکا پێنج نوێژی لە سەریان داناوە. سەربەڵگەی دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم ئایەتەیە: {فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ. وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ – سورة الروم – ٣٠/١٧ – ١٨} ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: لەم ئایەتەدا کاتی پێنج نوێژەکان دیاریکراون، چونکە مەبەستی خوا لە (حین تموسون) نوێژی شێوان‌و خەوتنانە، مەبەستی لە (حین تصبحون) نوێژی بەیانییە، لە (عشیا) نوێژی عەصرە، لە (حین تظهرون) نوێژی نیوەڕۆیە.

٥٢) کاتەکانی نوێژ:

زانینی کاتی نوێژەکان کارێکی هەرەگرنگە، چونکە بە داهاتنی کات نوێژەکە پێویست دەبێ، بە بەسەرچوونی نوێژەکە دەچێ. سەربەڵگەی دیاریکردنی کات قورئانو سوننەتو یەکگرتنی ئوممەتە بەکۆی دەنگ لەسەری، خوای گەورە دەفەرموێ: {إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا – سورة النساء – ٤/١٠٣} واتە: بەراستی نوێژ لەسەر موسوڵمانان فەرزێکە بەسراوە بە کاتی تایبەتی خۆیەوە، پێویستە هەموو نوێژێ لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا بە باشی بکرێ - خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: جوبرائیل {دروودی خوای لەسەربێ} دوو رۆژ لەکن کەعبە بەرنوێژی نوێژەکانی بۆ کردم لەسەر ئەم شێوەیە: لە رۆژی یەکەما ئەو کاتە بەرنوێژیی نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەر بە قەد قەیتانێ دەبێ. واتە: خۆربەدیمەن لە ناوەراستی ئاسمان لای دابوو، وەسێبەری تاقی ئێوارە بەحاڵ لە زیادبوونبوو، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بە قەد خۆی دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی شێوانی بۆ کردم کە خۆر ئاوا دەبێو رۆژووەوان رۆژوو دەشکێنێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی خەوتنانی بۆ کردم کە سوورایی کەناری ئاسمان گوم دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی بەیانی بۆ کردم کە شەبەق دەداو خۆراك لە رۆژووەوان یاساخ دەبێ، بەڵام لە لە رۆژی دووەمان ئەوکاتە نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بەقەد خۆی دەبێ، کە دەق دەکاتە کاتی نوێژی عەصری رۆژی یەکەم، وە ئەوکاتە نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ دووجار بەقەد خۆی دەبێ، وە نوێژی

شێوانی لە کاتی پێشووی خۆیدا بۆ کردمەوە، وە ئەوکاتە نوێژی خەتنانی بۆ کردم کە سێیەکی شەودەڕوا، وە ئەوکاتە نوێژی بەیانی بۆ کردم کە سەرزەوی ڕووناك دەبێتەوەو کاناری ڕۆژهەلات زەرد هەڵدەگەڕێ، ئینجا جوبرائیل (دروودی خوای لەسەربێ) ڕووی تێکرم فەرمووی: ئەی موحەمەد! ئەم کاتانە کاتی نوێژی پێغەمبەرانی پێش تۆبوون، وەکاتی نوێژی تۆش لە ناوەندی ئەم دووکاتەدایە کە دوێنێو ئەمڕۆ نیشانتمدا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو خوزەیمەو حاکمیش بە (دروست: صەحیح)یان داناوە تیرمیذی فەرموویەتی: بوخاری دەفەرموێ: سەبارەت بە دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم فەرموودەیە دروستترین بەلگەیە.

سێبەری کاتی نیوەڕۆ بەپێی ولات دەگۆڕێ، لە شوێنی کە کێلی قنج سێبەری نەبێ لەکاتی نیوەڕۆدا، لەگەڵ سێبەری پەیداکرد ئیتر نیوەڕۆیە، ئەمەیش وەك مەککەو صەنعای یەمەن، لە شوێنێکیش کە کێلی قنج لەکاتی نیوەڕۆدا سێبەری هەبێ هەر لەگەڵ دەستی کرد بە زیادکردنی ئیتر دەبێ بەنیوەڕۆو نوێژ دەبێ، وە ئەوە سەرەتای کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، دوا کاتیشی ئەوەیە کە سێبەری هەرشتێ بە قەد خۆی دەبێ بێجگە لە سێبەری کاتی ئیستسواء، کە ڕۆژ وا لە ناوەڕاستی ئاسمانا، وە ئەوە سەرەتای کاتی عەصریشە، بەپێی فەرموودەکەی پێشوو، بەلام تۆزێ لەوە زیاد بکا، چونکە بەسەرچوونی کاتی نیوەڕۆ بەهۆی ئەو زیادەوە دەزانرێ. نوێژی عەصر دەمێنێ هەتا گۆی خۆر ئاوا دەبێ، وا باشە کە دوا نەکەوێ لەو کاتە کە سێبەری شت لە دوو قاتی خۆی لادەدا، ئەمە پێی دەگوترێ: کاتی هەڵبژاردەی، بۆیە واناونراوە چونکە

جوبرائیل هەڵی بژاردووە. لەدوائەوە هەتا خۆرئاوابوون کاتی دروستبوونیەتی، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: هەتا خۆرئاوا دەبێ کاتی عەصر دەمێنێ (موسلیم).

نوێژی شێوان یەك کاتی هەیە کە خۆرائاوا بوونە بەپێی فەرموودەکەی، چونکە جوبرائیل لەهەر دوو رۆژەکەدا لە یەك کاتدا بەرنوێژی شێوانی بۆ پێغەمبەر کرد، رای زاناکان لە بارەی بەسەرچوونی کاتی شێوانەوە جیایە، دوو فەرمایشتیان هەیە.

فەرمایشتی یەکەم: کە دیارترە، واتە: اظهرە، دەفەرموێ: کاتەکەی ئەوەندەیە کە بەشی دەسنوێژێك و پۆشینی شەرمگاو بانگ و قامەت و کردنی پێنج رکات بکات، چونکە رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە نیشانەی ئەمەیە، لەسەر فەرمایشتێ تر: حەوت رکات لە جیاتی پێنج رکات، ئەم قسەیەی دووەمە لەسەر ئەمە دامەزراوە: کە وەك سوننەتە لە پاش شێوانەوە دوورکات سوننەت بکرێ، سوننەتیشە لە پێشەوە دوو رکات بکرێ، کەواتە: (٢ + ٣ + ٢ = ٧) ئەمەیش کە دوورکات لە پێشەوە سوننەت بێ، رای دامەزراوە. بۆ دیاریکردنی ئەندازەی رکاتەکانیش ئیعتیبار بە نوێژی مرۆڤێکی میانڕەوی مامناوەندییە.

فەرمایشتی دووەم: نوێژی شێوان دەمێنێ هەتا سووریی کەناری ئاسمان لەلای خۆرنشینەوە لەچاو ون دەبێ! ئەمەیش بەپێی ئەم فەرمایشتەی حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ): کاتی نوێژی شێوان لە خۆرئاوابوونەوە دەست پێ دەکات هەتا سووری کەناری ئاسمان نامێنی (موسلیم).

بورەیدە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پیاوێ لە پێغەمبەری خودای پرسی: کاتی نوێژەکان کەیو کەیە؟ فەرموودەکە کە باسی کاتی هەموو نوێژەکان دەکا، ئەوەیشی تیایە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمان بەم پرسیارکەرە دەکا کە دووڕۆژ نوێژ بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرو یارانی بکا، فەرموودەکە بۆ نوێژی شێوان دەفەرموێ: لە ڕۆژی یەکەما ئەو کاتە نوێژی شێوانی بۆکردن کە خۆر ئاوادەبێ، لە ڕۆژی دووەما پێش ئەوەی کە سووریی کەناری ئاسمان ئاوا ببێ. لە دوایی فەرموودەکەدا دەفەرموێ ئەوجا: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: فەرمووی: کوا پرسیارکەرەکە؟ پیاوەکە فەرمووی: ئەمەتام ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: کاتی گشت نوێژێ لە نێوانی ئەم دوو کاتەدایە: کە من لە ڕۆژی یەکەمو لە ڕۆژی دوەما بە بەرچاوتانەوە نوێژەکانم بۆ کردن! (موسلیم).

فەرموودە بۆ پشتگیری رای دووەمی زاناکان لە بارەی ماوەی کاتی شێوانەوە زۆرە، ئیبنو خوزەیمەو خەطابیو بەیهەقیو غەزالیو بەغەوی ئەم رای دووەمەیان پەسەند کردووە. رافیعی دەفەرموێ: دەستەیێ لە هاوڕێیان (ئەصحابی ڕێبازی شافیعی) لە بارەی کاتی نوێژی شێوانەوە ئەم رایەی دووەمیان پەسەند کردووەو بە فەرمایشتی دامەزراویان داناوە. ئەوویش دەفەرموێ: فەرموودەی دروستی زۆر بە راشکاری بڕیاری ئەمە دەدەن.

سەرەتای نوێژی خەوتنان بە نەمانی سووریی کەناری ئاسمان دەست پێدەکا، بەپێی فەرموودەکان، کاتی نایابی ئەم نوێژە هەتا سێیەکی شەو دەمێنێ، بەپێی فەرموودەی جوبرائیل {درودی خوای لەسەربێ}: دوو ڕۆژ لەلای

کەعبە بەرنوێژیی نوێژەکانی بۆ کردم. لەسەر فەرمایشتێ ئەم کاتی نایابییە هەتا نیوەی شەو دەمێنی، بەپێی فەرمایشتەکەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتی نوێژی خەوتنان هەتا نیوەی شەوە، ئەوەوی دەفەرموێ: ئەمە فەرموودەیەکی دروستە. لە گێڕانەوەیەکدا: نەبادا زەحمەتی ئۆمەتم بدەم ئەگینا نوێژی خەوتنانم دوادەخست بۆ نیوە شەو (حاکم ئەم فەرموودەیەی بە دروست داناوە، دەفەرموێ: بەپێی مەرجی بوخاری‌و موسلیمە) هەرچۆنێك بێت نوێژی خەوتنان هەتا شەبەقی بەیان دەمێنێ، بەپێی فەرموودەیەکی موسلیم کە دەفەرموێ: خەو قەیدی نیە، بەڵام ئەوەی قەیدی هەیە ئەوەیە کە بە خەبەریی‌و بە ئارەزوو نوێژ نەکەی تا کاتەکەی بەسەردەچێ، بەداهاتنی کاتی نوێژەکەی تر کەوا لە دوایەوە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە کاتی هەموو نوێژێ بەردەوام دەبێ هەتا کاتی نوێژەکەی تر دادێ، تەنیا نوێژی بەیانی نەبێ، کاتەکەی دەمێنێ هەتا گۆشەی سەرووی گۆی خۆر لە ئاسۆ هەڵدێ، یەکگرتن لەسەر ئەوە هەیە کە کاتی نوێژی بەیانی بە هەڵهاتنی خۆر دێتە کۆتایی، بەپێی رووکاری ئەو فەرموودەیەیش کە جوبرائیل پێشنوێژی بۆ پێغەمبەر دەکات کاتی بەیانی لەگەڵ گزنگی هەتاودا کۆتایی دێ. ئەو وڵاتانەی کە سوورایی کەناری ئاسمانیان ون نابێ چاو لە نزیکترین وڵات لە خۆیانەوە دەکەن‌و ونبوونی سوورایی ئاسۆی ئەوان دەکەن بەسەر مەشق بۆ خۆیان. نوێژی بەیانی دادێ بە دەرکەوتنی سپێدەی بەیان: کە برێتییە لە کاتی بڵاوبوونەوەی رووناکی بە پانایی کەناری ئاسمانا لای رۆژهەڵاتەوە، کاتی نایابی دەمێنێ هەتا ئاستی رۆژهەلات زەرد دەبێ‌و دنیا تەواو رووناك

دەبێتـەوە ئەمـەیش بـەپێی روونکردنەوەکـەی جوبرائیـل بـۆ پێغەمبـەر، وەك پێشەوە رابورد، بەڵام کاتی دروستبوونی (کـە پێـی دەگـوترێ وەقتـی جـەواز) هـەتا گزنگـی خـۆر دەمێنـێ[1] بـەپێی فەرمایـشتی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ فریای‌یەك رکاتی نوێـژی بـەیانی بکـەوێ لـە پـێش خۆرکـەوتنا ئـەوە فریـای نوێـژی بـەیانی بـە تـەواوی دەکـەوێ، بـە مەعنا بە حازری دەیکا نەك بەقەزا (موسلیم).

بـزانن کـاتی دروسـتبوون (بـەبێ ناپەسـەندیی = کەراهـەت) هـەتا پەیـدابوونی سـوورایی ئاسـۆیە، لـە پاش پەیـدابوونی ئـەم سـوراییە کـاتی ناپەسەندی (کەراهەت)ە،هەتا گزنگی خۆر، ئەمە کاتێ وایـە کـە بەهانـەی رەوای نـەبێ، نووسـتن لـە پـێش کردنـی نوێـژی خەوتنانـدا ناپەسـەندە، هەروا قسەکردن لە پاشیەوە، مەگەر قسەی خێر، لەبەر ئەم فەرمایشتەی ئەبو بەرزەی ئەسلەمی {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نووستنی لە پێش کردنی نوێژی خەوتنانـدا پێناخۆشـبوو، هـەروا قسەکردن لە دوایەوە (شەیخان).

---

[1] مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (وە ئەمێنێتەوە هەتا هەندێ لە قورسی رۆژ دەردەکەوێ‌و هـەتاو ئـەدا لەسـەر بەرزان). فەرهەنگی خاڵ دەڵێ:- گـزنگ تیـشکی رۆژە لـە بەیانیانـدا کـە یەکـەم جار ئـەدا لـە شوێنێکی بەرز. لە عەرەبییەکەشدا دەڵێ: یبقی الی طلـوع الـشمس. مەبەسـتم ئەوەیە: ئێمـەیش لـە کوردیـدا بەرەبـەرە هـەوڵی ئـەوە بـدەین کـە زاراوەی لـەبار، بـۆ زاراوە شەرعییەکان لە زمانەکەی خۆماندا دابنێین، چونکە ئەوە گرنگترین هەنگاوە.

- وەرگێڕ -

٥٣) مەرجەکانی پێویستبوونی نوێژ:

مەرجی پێویستبوونی نوێژ ئەم چەند شتەیە :

یەکەم: ئیسلام.

دووەم: باڵقبوون.

سێیەم: هۆشیاری.

چوارەم: پاکی لە بێنوێژی و زەیستانی.

کەواتە نوێژ لەسەر ناموسوڵمانێ کە لەبنەڕەتدا ناموسوڵمان بێ نیە، چونکە نوێژ تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیە لەخوا، شتی وایش لە حاڵی بێبڕواییداو لە کەس داوا ناکرێ، هەتا ئەگەر بیشی کات نە داەدمەزرێ و نەدروستەو نە گیرادەبێ. ئەوەندە هەیە پاشگەزبوو (مورتەدد) بەبێ راجیایی نوێژی لەسەر پێویستە، هەرکاتێ کە موسوڵمان بووەوە پێویستە لەسەری هەر نوێژێکی لەکاتی پاشگەزیدا فەوتاوە قەزای بکاتەوە، چونکە ئەو لە سەرەتاوە بە قبووڵی ئیسلام ئەم ئەرکەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی، دەی بەهۆی پاشگەزبوونەوە لە کۆڵی ناکەوێ، هەروەك چۆن ئەگەر کەسێ چووە ژێر ماڵێ لە پاشا لە ئیسلامیش هەڵ بگەڕێتەوە ماڵەکەی هەر لەسەر دەمێنێ و بەوە لە کۆڵی ناکەوێ ئەمیش ئاوا. هەروا منداڵ و شێت و بێهۆش و سەرخۆشێ کە دەستی خۆیانی تیادا نەبێ نوێژیان لەسەر نیە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەڵگیراوە: لەسەر خەوتوو تا خەبەری دەبێتەوە، لەسەر منداڵ تا رەسیدە دەبێ، لەسەر شێت تا هۆشی دێتەوە) ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە،

تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە. بەڵام مندالّ کە فامی کردەوە پێویستە لەسەر هەقدارەکەی کە لەتەمەنی حەوت ساڵیدا فەرمانی پێبکا بە نوێژکردن، لە دەساڵیدا لەسەر نوێژلێیبدا، بەڵام لێدانێکی نەرمی ئاسایی، لەکاتی نووستنیشدا ئەگە چەند منالّێ بوون جێگەیان لە یەکتر بۆ جیابکاتەوە، خۆشەویست {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە تەمەنی حەوت ساڵیدا فەرمان بە منداڵەکانتان بکەن بە نوێژکردن، لە تەمەنی دەساڵیدا لەسەر نوێژ لێیان بدەن، لەکاتی نووستنیشدا نوێنیان لە یەکتری بۆ جیابکەنەوە. پێویستە لەسەر باوك و دایك منداڵەکانیان فێری فەرمانەکانی پاکیو خاوێنیو نوێژ بکەن. هەروا ژنی بێنوێژو ژنی زەیستان نوێژیان لەسەر نییە، بەڵکوو دروست نیە نوێژ بکەن، پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکردەوە ئیتر نوێژ مەکە زەیستانیش لە حوکمی بێنوێژدایە.

٥٤) مەرجەکانی دامەزرانی نوێژ:

بزانن کە نوێژ چەن مەرجو بنیاتو ناو کارو ناوباری هەیە، واتە شەرتو روکنو ئەبعاضو هەیئاتی هەیە، نوێژ بەبێ بوونی مەرجو بنیات دانامەزرێ، جیاوازی مەرجو بنیات ئەوەیە: مەرج بەشێ نیە لە چییەتیو ماهییەتی نوێژ، وەك پاکیی ئەندام لە پیسیو لە نانوێژی (الحدث) بەڵام بنیات (کە پێشی دەگوترێ روکن) بەشێکە لە ناوەڕۆکی نوێژ، وەکوو چەمینەوەو کوڕنووش.

٥٥) مەرجی دامەزراندنی ئەم پێنجەن:

یەکەم: پاکیی نوێژکەرە لەبێ دەسنوێژیو لەشپیسی، یا بڵێین: لە نانوێژیی بچووكو گەورە، (حەدەثی ئەصغەرو ئەکبەر) چونکە خوا فەرمانی بەمە کردووە بە پێی ئایەتی (إذا قمتم الى الصلاة) هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: (فاطهروا) هەروا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا نە نوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نە خێر لە دزیو گزی گیرا دەکا.

دووەم: پاکیو خاوێنی لەشو پۆشاكو جێگەی نوێژە لەو پیسییانە کە چاو پۆشییان لێ نەکراوە، بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جەستە ئەم ئایەتەیە: {وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ - سورة المدثر - ٥/٧٤} (واتە: خۆت لە تاوانو گوناه بپارێزە) بە قسەی دانەر بۆ روجزنەجەسە، دیارە نەجەسیش بەواتا پیسییە، بەپێی ئەم تەفسیرە واتە: خۆت لە پیسی بپارێزە، بەڵگەیەکی تریش هەیە کە ئەم فەرموودەیەیە: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت... بەڵگەی مەرجبوونی پاکی پۆشاك ئەم ئایەتەیە: {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ - سورة المدثر - ٤/٧٤} واتە: پۆشاکەکەت پاك رابگرە. لە فەرموودەیشدا وەك لە پێشەوە رابورد فەرمان کراوە بە شۆردنی جلو بەرگ، ئەگەر خوێنی بێنوێژییان بەرکەوت. بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جێ نوێژیش فەرموودەی عەرەبە سارانشینەکەیە کە لەناو مزگەوتەکەدا میزی کرد، وەك لە پێشەوە رابورد، ئەگەر کەسێ پیسییەك بە جێگەیەکیەوە بوو، بەبێ ئەوەی پێی بزانێ نوێژی پێوەکرد، ئەوە دەبێ هەرکاتێ پێی زانی ئەو نوێژە

بگێڕێتەوە چونكە ئەم جۆرە پاكییە پێویستەو بەبێ نەزانین (جەهل) لە كۆڵ ناكەوێ، دەق وەك چۆن پاكی لە بێدەسنوێژیو لەشپیسی بە پێنەزانینل لە كۆڵ ناكەوێ ئەمیش وا، هەیشە دەڵێ: گێڕانەوە پێویست نیە ئەم قسەیە ئیبنو لونذیر پەسەندی كردووە، هەروا نەوەویش لە شەرحی موهذەبدا. بەڵام ئەگەر بەو پیسییەی زانیبوو بەڵام لە بیری چووبوو، ئەوە گێڕانەوەی بەبێ راجیایی لەسەرە، چونكە لەم بارەیاندا خۆی سووچدارە، لەوەدا كە پیسییەكەی نەشۆردووە،

سێیەم: داپۆشینی شەرمگایە، بە پۆشاكێكی پاك، هەتا لە كاتی تەنیاییو تاریكیشدا، دەبێ شەرمگا لە نوێژا داپۆشرێ، مەبەست لە شەرمگا لەم شوێنەدا ئەو شوێنانەیە لە لەش كە دەبێ لە نوێژدا داپۆشرێن مەرجبوونی داپۆشینی، لەش بەپێی ئەم ئایەتەیە: {خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – سورة الأعراف ٧/٣١} واتە: ئەی نەتەوەی ئادەم! بەرگی باشی پاكی جوان لەبەر بكەن بۆ داپۆشینی شەرمگا، لەلای هەموو مزگەوتێكا، چ بۆ تەواف بڕۆن بۆ ئەوێ یا بۆ نوێژكردن). بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستیش {درودی خوای لەسەربێ}: خودا نوێژی ژنی سەرو عوزرشۆر بەبێ لەچكە گیرانەكا ·تیرمیذی گێڕاویەتەوە، حاكم بە فەرموودەیەكی جوانی داناوەو فەرموویەتی: بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە كە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست) لە دەقی عەرەبی فەرموودەكەدا وشەی (خیمار) هەیە، كە بەلەچكو سەرپۆش دەگوترێ، برێ دەڵێن: بە هەموو پۆشاكێك دەگوترێ. یەكگرتن هەیە لەسەر پێویستیی پۆشینی شەرمگا لە نوێژدا، بەمەرجی توانا، جا ئەگەر توانای خۆ داپۆشینی نەبوو ئەوا بە رووتی نوێژە دەكا،

وەکردنەوەیشی لەسەر نیە، چونکە ئەوە بەهانەیەکی ڕەوای گشتییە، دوورنیە کە درێژ بکێشێ، دەی لە باری وادا ئەگەر بڵێین کردنەوەی نوێژەکە پێویستە کارێکی ئەستەمە. مەرجە پۆشاکەکە ئەوەندە سفتو ئەستوور بێ ڕەنگی پێست لە بنیەوە دەرنەکەوێ، کەواتە ئەگەر ئەوەندە تەنك بوو شەرمگای نەدەشاردەوە ئەوە بەس نییە، ئەگەر هەر هیچی دەست نەکەوت ئەوەندە بەسە کەبە قوڕداپۆشێ! پێویستە پۆشاك شەرمگا لە لای ژووروو تەنیشتەوە داپۆشێ، بەڵام لەخوارەوە پێویست نییە، جا ئەگەر لەلای ژووروو لەتەنیشتەوە شەرمگای دەبینرا، وەك لە یەخەیەوە ڕانی دەردەکەوت، ئەوە بەس نییەو نوێژەکەی بەتاڵە، لەبەرئەوە پێویستە کە بەقۆپچەو دوگمە یا بە پشتێن‌و بەستن خۆی توند بکاتەوە، هەتا شەرمگای لەو دوو جێگەیەوە نەبینرێ. سەلەمەی کوڕی ئەکوەع {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی حەزرەتم کرد: قوربان! ئایا بەکراسەوە نوێژبکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەگەر بە چقڵێکیش بووە یەخەکەی داخە (بوخاری) گریمان بەس جلێکی پیسی هەبوو، ئاویش نەبوو بیشۆرێ نوێژی پێوە دەکاو لەپاشا کەی دەستیدا بۆی بەجلێکی نوێژییەوە نوێژەکەی دەکاتەوە، لەسەر فەرمایشتێ بەڕووتی نوێژ دەکاو کردنەوەیشی لەسەر نییە، بۆ ژن ناپەسەندە لەکاتی نوێژکردندا پەچە بگرێتەوە، بەڵام ئەگەر لەمزوگەوتا بوو، وە بێگانەی لێ بوو، پارێزیان لە ڕوانینی نارەوا نەدەکرد، وەمەترسی ئاژاوە هەبوو، ئەوە پێویستە لەسەری پەچە بپۆشێ، نادروستە پەچەکەی لاببات.

چوارەم: ئەوەیە کە بزانێ کاتی نوێژەکە داهاتووە، چونکە نوێژ لەپێش کاتی خۆیا دانامەزرێ، جا ئەگەر کاتی نەدەزانی، لە سەریەتی کە

هەوڵی زانینی بدا، چونکە بەوە فەرمانی پێکراوە، هەوڵو تێکۆشانیش بەوێرد خوێندنو دەوری قورئانو وانە گوتنەوە دەبێ، هەروا بۆی هەیە کە باوەڕ بە خوێندنی کەڵەبابێکی بەراوردکراو بکا، یا بەدەنگی بانگ، بەمەرجێ بانگدەرەکە لەرۆژانی سایەقەدا متمانە پێکراو بێ، بەڵام ئەگەر رۆژەکە هەور بوو، بانگدەرەکەیش شارەزایی رۆژانی سایەقەی نەبوو، بەڵکوو بەکۆشش بانگی دەدا، ئەوە دروست نییە، باوەڕی پێ بکا، چونکە کۆششکار (موجتەهید) کۆششکارێکی تری وەك خۆی نابێ بکا بەسەرمەشق بۆ خۆی، ئەگەر کەسێ گومانی بەهێزی وابوو کەنوێژ بووە، وە نوێژی کرد، وەلەوە دوا حاڵەکەی بۆ روون نەبۆوە ئەوە نوێژەکەی تەواوەو هیچی لەسەر نییە، هەروا ئەگەر بۆی دەرکەوت کە نوێژەکەی لەکاتی خۆیدا بووە، یالە دواکاتی خۆی بووە، بەڵام ئەگەر بۆی دەرکەوت کە لەپێش کاتدا بووە ئەوە دەیگێڕێتەوە، ئەگەر ئەستێرە شوناس بەحیسابگەری کاتی ساخ کردەوە، کار بەو ساخ کردنەومیە دەکا، ئەستێرە شوناس لەشەرعدا بەو زانا ئاسمانییە دەگوترێ، کە شارەزایی لە زانستی ئەستێرەدا هەبێ، رێو شوێنو قۆناخو خولگەی رۆژو مانگو ئەستێرەکان بزانێ، کە بەهۆی ئەوەوە خۆر گیرانو مانگگیرانو کاتەکانی نوێژوشتی تریش دەزانێ، دیارەکە مەبەست ئەو فاڵچیو رەملگرەوەیانە نییە کە بەدرۆ دەم لەزانینی نهێنی خوایی دەکوتنو فاڵو دانە دەگرنەوەو رەمڵ لێدەدەن، ئەم جۆرە کەسانە بەدکارو بێ ئایینن، فەرموودەی دروستی ساخ لەبارەیانەوە هاتووە دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆلای فاڵچیو لەبارەی شتێکی غەیبیەوە پرسیاری لێبکاو باوەڕی پێبکاو بەختی لەلا بگرێتەوە ئەوە نوێژی چل شەوی گیرا نابێ.

له گێڕانەوەیەکی موسلیمدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆ لای فالگرەوە (عەرراف)ێك، یا بۆ لای کولەنانییەك، وەبڕوا بە قسەی بکا کە گوایە بە درۆی خۆی بە هۆی هەندێ شتەوە نهێنیە خوداییەکان دەزانێ، ئەوە باوەڕی نیە بەو قورئانە کە هاتۆتە خوارەوە بۆ موحەممەد.

پێنجەم: رووکردنە لە رووگە، ئەوەی نزیکە پێویستە لەسەری رووبکاتە زاتی رووگەخۆی، ئەوەی دوورە روو بکاتە ئاستی، رووکردنە رووگە بۆ کەسێ بتوانێ مەرجە، بەلام لە کاتی ترسی توندا و لە نوێژی سەفەری رەوادا مەرج نیە، وەك لە دواوە دێ، بەپێی ئایەت کە دەفەرموێ: {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ – سورة البقرة – ٢/١٥٠}. سادەی لە مەولا لە نوێژدا روو بکە بۆ لای مەسجیدولحەرام، کە کابەی شەریف وا لە ناوەڕاستی حەوشەکەیدا، ئێوەیش ئەی موسولمانینە! لەهەر لایەك بوون لە نوێژدا رووبکەنە لای ئەو مزگەوتە. بۆیە دەلێین: لە نوێژدا رووکردن لە رووگە مەرجە، چونکە ئەم ئایەتە فەرمان دەکا بە رووکردن لە رووگە، ئاشکرایە کە لە غەیری نوێژدا رووکردن لە رووگە پێویست نیە، کەواتە مایەوە سەر کاتی نوێژ، بۆ ئەم بابەتە بەلگەی لە فەرموودەیشدا هەیە، دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئەوجا رووبکەرە رووگە (شەیخان) نوێژگای نوێژی فەرز مەرجە چەسپ بێ، مەگەر نوێژکەر لە ناو کەشتیدا بێ، چونکە ئەستەمە لە پاپۆڕەکە دابەزێ، هەر شتێکی تر وەك کەشتی وابێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە. وەك شەمەندەفەر، بزانن ئەگەر

کەسێ خۆی هەق رووگەی دەزانێ ئیتر دروست نیە بۆی کۆشش (ئیجتیهاد)بکا بۆ دۆزینەوەی رووگە، یا بکەوێتە شوێن قسەی خەڵك، ئەگەر خۆی هەق رووگەی نەدەزانی، بەڵام کەسێکی باوەڕ پێکراوی وا هەبوو کە بەیەقین شوێنی رووگەی دەزانێ ئەوە دەبێ بکەوێتە شوێن قسەی ئەو، بۆ ئەم مەبەستەیش پیاوو ژنو بەندە یەکسانن!

بەڵگەی دۆزینەوەی رووگە زۆرن، وەك قسە وەك ئاماژە، جا ئەگەر کەسێکی وای دەست نەکەوت رووگەی پێبڵێ، وە خۆی دەیتوانی کۆشش بکا ئەوا بە کۆششی خۆی جێگەیێ دیاری دەکاو رووی تێدەکا، بەزەینی خۆی کوێی بەرووگەزانی رووی تێ دەکا. مەرجە بۆ کۆششکار ئاگای لە بەڵگەو نیشانەکانی دیاریکردنو دۆزینەوەی رووگە هەبێ، دەنا دەبێ شوێن قسەی موسوڵمانێکی دادپەروەری شارەزا لە بەڵگەکان بکەوێ، یەکێ لەو بەڵگانە دەرزی قوطب نومایە، کە پێشی دەگوترێ قیبلەنما، کە ئامێرێکی نوێیە ئاستی رووگە دیاری دەکا، یەکێ تریان ئەستێرەی قوطبە.

٥٦) روونەکردنە رووگە لە دوو کاتدا دروستە:

رووکردن لە رووگە مەرجی نوێژە، مەگەر لەم دوو کاتەدا :-

یەکەم: لەکاتی ترسی زۆرداو لەکاتی تێکرژانو تێکبەربوون لە ریزی شەڕدا لەگەڵ دوژمن، ئەوکاتە بەهەر جۆرێ بۆیان بکرێ نوێژ بکەن دروستە، بەسواری بێ یا بە پیادەیی، روویان لە رووگەبێ یانا، بەپێی ئایەتی {فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا - سورة البقرة -

٢٣٩/٢} واته: کاتێ شەڕ گەرم بوو یاخود ترسی زۆرتان هەبوو، بەهەر جۆرێك بۆتان رێ دەکەوێ نوێژەکانتان بکەن، بە سواری بێ یا بە پیادەیی، رووتان لە رووگەبێ یا نا. ئیبنو عومەر ئاوا راڤەی ئەم ئایەتە دەکا، نافیع کە ئەم راڤەو تەفسیرەی لە ئیبنو عومەر گێڕاوەتەوە دەفەرموێ: بەزەینم ئەم قسەیەی لە پێغەمبەر بیستووە بۆیە وا دەفەرموێ: (مالیك گێڕاویەتەوە) ماوەردیش دەفەرموێ: ئیمامی شافیعی بە رشتەی خۆی ئەم تەفسیرەی لە ئیبنو عومەرەوە، ئەویش لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە واتە: حەدیسەکەی مالیك مەوقووفە، هەمان حەدیس شافیعی بە مەرفوعی گێڕاویەتەوە(*).

(*) داخەکەم لەم شوێنەدا، عیبارەتی دەقە عەرەبیەکە رەشۆکییە، لەسەر شێوەی بەهێزو بەپێزی عیبارەتی فیقهی نییە، بگرە زوربەی ئەم پاساودانو بایست نیشاندانە بە تەصەڕروفێکی ئاسەر کەوتوانەوە لە موغنی موحتاجەوە راگوێزکراون بۆ ئێرە، جا مـن ئەگەر دەسکاری دەکەمو دەیبەمەوە سەر ئەصڵە راستەکەی خۆی هینەکەی منیش دەبێ بە تەصەڕروفو دەستێوەردان، ئەوەیش لە وەرگێڕاندا ناشایستەیە. لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر بەوردی ساغ بکرێتەوە پەلەپەلو پچڕپچڕیو رووبازاریی پێوە دەردەکەوێ، بەلاّم لەگەڵ ئەمیشە پەراوێکی بە کەڵکە، زوربەی خەڵك دەتوانن بەهرەی لێ وەربگرن، بەهۆی روونیو رەوانیو ئاسانی زوربەی دارشتنی بابەتەکانیەوە. بەهەر حاڵ بەپشتی خودا بەندە بە قەد تەوانا، بەبێ تەحقیق بەسەر هیچ شوێنێکیدا گوزەر ناکەم، بفەرموون سەرنجدەن: لە موغنیدا دەفەرموێ: (... فیصلی .. کیف أمکن راکبا وماشیا لقوله تعالی: (فان خفتم فرجالا أو رکبانا) وقال ابن عمر *(رضی الله تعالی عنهما)* في تفسیر الآیة: مستقبلی القبلة وغیر مستقبلیها. قال نافع: لا أراه الامرفوعا. رواه البخاری. کەچی ئاوا تێکەڵو پێکەڵی ویصلون حینئذ رکبانا ومشاة مستقبلی القبلة وغیر

ئەمـــە وا، وەكـــی تـــریش ناچـــاری وا دەخـــوازێ كـــە لـــەكاتی وا مەترسیداردا نوێژ ئاوا بكرێ، وەك روون كرایەوە، جا لە بارودۆخی وادا نـە لـەكاتی ئـەڵلاهو ئەكبـەری نوێژدابەستنداو نـە لـە كاتی كردارەكانی تـری ناونوێـژدا رووكـردن لـە رووگـە پێویـست نیـە، نـەبۆ سوارو نـە بـۆ پیادە، بەغەوی‌و زانایانی تریش وایان فەرمووە، نوێژكردنەوەیشی لەسەر نیـە چونكە بەهیچ بیانوویـەك بۆی نیـە كـە نوێـژ لـەكاتی دیاریكراوی خۆی دوا بخا، بەپێی ئەم ئایەتە پیرۆزەیـە كـە بەڵگەیـە لەسـەر ئـەوە كـە دەبـێ نوێـژ لـەكاتی خۆیـدا بـەجێ بهێنـرێ: {إِنَّ الـصَّلاَةَ كَانَـتْ عَلَـى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا} . جا لـەناو نوێـژی ترسـدا لـەكاتی ترسـی زۆرو تێكرژانـدا هـەروەك پێویـست نیـە نوێژكـەر روو بكاتـە رووگـە دروسـتە بەپێی پێداویستی، كاری زۆریـش بكـا، وەك شمـشێر وەشـاندن‌و رم لێـدان، بـەڵام بـەهیچ جـۆرێ دروسـت نیـە كـە قیـژەو هـات‌و هـاوار بكـا، چـونكە پێویستی بـەوە ناكـا. نوێـژ لەسـەر ئـەم شـێوەیە لـە هـەموو ئـەم كاتانـەدا دروسـتە: لـە گەرمـەی شـەڕی بێباوەڕانـداو لـە شـەڕی چـەتەو رێگـرو یاخیبوانیداو لەكاتی بەرگری لە سەرو ماڵ‌و نامووسدا، ماڵەكە زینـدەماڵ بێ یا مردەمـاڵ بـێ، لـە كـاتی هـەڵهاتن لەبـەر لافـاوو ئـاگر، ئەگـەر چـاری

مستقبلها، لقوله تعالى: (فان خفتم فرجالا أو ركبانا) هكـذا فـسرها ابـن عمـر. قـال نـافع: لا أراه قـال ذلـك الا عـن رسـول الله - صـلى الله عيلـه وسـلم - رواه مالـك. (وەرگێڕ) (١)

(١) بۆ راست‌و دروستی ئەم سەرنجە تەماشای (كفاية الاخيار) بەفەرموو.

- وەرگێڕ -

تری نەبوو، هەروا لە کاتی راکردنا لەبەر قەرزاری، بەمەرجێ نەتوانێ بەڵگەی دەستەوسانی خۆی راست بکاتەوە، یا لەکاتێکدا کە لەترسی تۆڵە لێسەندن هەڵبێ، بەڵام بەمەرجێ ئومێدی لێخۆشبوونی هەبێ.

دووەم: لە نوێژی سوننەتی سەفەریشدا (وەك کاتی ترس) روو لە رووگەکردن مەرج نیە، چ بەسواری بێ چ بە پایدەیی بێ هی کاتی سواری بەپێی ئەم فەرمایشتە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران لەسەفەردا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە سواری وڵاخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ وڵاخەکە لەژێریا رووی لە شوێنی مەقصەدبوایە - شەیخان) لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: بەسەر پشتی وڵاخەوە نوێژی سوننەتی دەکرد، بەرەو هەر لایە بوایە، بەمەرجێ رووی لەو جێگەیە بوایە کە بۆی دەچوو، بەڵام حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەیویست نوێژی فەرز بکا لە وڵاخەکە دادەبەزی، بەپێی ئەم فەرموودەیەی جابیر: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە سواری وڵاخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ وڵاخەکە لە ژێریا رووی لە جێگەی مەبەست بوایە، بەڵام کە دەیویست نوێژی فەرز بکا لە وڵاخەکە دادەبەزیو رووی دەکردە رووگە (بوخاری). جا لەکاتی وادا ئەگەر لە رێبوار داوابکرێ کە روو بکاتە رووگە سەر دەکێشێ بۆ وازهێنان لە ویردو نوێژی سوننەتی پیادەیش بە قیاس لەسەر نوێژی سوننەتی سوار، چونکە لە مێشدا هەمان مەعناو مەبەست هەیە، ئەمەیش کاتێ وایە کە نەتوانێ روو بکاتە رووگە، دەنا گەرەکە رووی تێبکا، بەلایەنی کەمەوە لەکاتی نییەتهێنانا، وەك ئەوە وڵاخەکە سەری نەرمبێو جڵەوەکەی لە دەستی خۆیدا بێ.

بەڵگەیش ئەمەیە: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە سەفەردا کە دەیویست نوێژی سوننەت بکا لە پێشا رووی وشترەکەی دەکردە قیبلە، ئەوجا بەرەو قیبلە بە ئەڵلاهو ئەکبەر نوێژی دادەبەست، ئیتر نوێژەکەی تەواو دەکرد وشترەکەی رووی لە هەرلابکردایە مەبەستی نەبوو، بەمەرجێ بەرەو مەبەست بڕۆیشتایە، (ئەبو داوود بە رشتەیەکی جوان گێڕاویەتەوە)، ئەوەندە هەیە ئەو جێگەیەی رێبوار بۆی دەچێ رووگەیەتی، ئەگەر بەلای غەیری قیبلەدا رووی لێوەرچەرخان نوێژەکەی پووچو بەتاڵە، نوێژ خوێنی سوار دەبێ لەکاتی روکوعا کەمێ دابنەوێتەوە، لەکاتی کوڕنووشا زیاتر لەو ئەندازە دابنەوێتەوە، هەتا لە یەکیان جیابکاتەوە، بەڵام بۆ پیادە پێویستە لەکاتی نوێژدابەستنداو لەکاتی چەمینەوەو کوڕنوشدا روو لە رووگە بکاو کوڕنووشەکەی لەسەر زەویێ تەواو بکا، بۆی هەیە لەکاتی خوێندنی تەحیاتا بڕوا بەرێگەدا، هەروا لەکاتی خوێندنی فاتیحاو سوورەتدا، چونکە ئەم دووکاتە درێژن، بەڵام سەرنشینی پاپۆڕو شتی وا پێویستە لەکاتی نوێژی سوننەتا رووی لە رووگەبێ، چونکە ئەوەی بۆ دەکرێ.

٥٧) روکنەکانی نوێژ: روکن = بنیات = ستوون:

واتە ئەو شتانە کە نوێژ بەوانە پێك دێ:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژ برێتییە لە چەن روکنێكو چەن مەرجێكو چەن سوننەتێکی تر، کە پێیان دەگوترێ ئەبعاضو هەیئات، روکنەکانی ئەمانەن:

١) **نیازهێنان (نیەت)** واتە : مەبەستی دڵ، لە شەرعیشدا برێتیە لە قەستیکردنی شتێ، هاوکات لەگەڵ کردنیدا، جێگەکەی ناو دڵە، گوتنی بەزمان لە سوننەتدا نەبیستراوە، لەبەر ئەوە فەرز نیە، کەواتە: گوتنی بە زمان بەبێ قەستی دڵ بەس نیە، مەرجی نیەت بڕیاردانی کردنی نیەتلێهێنراوە، دەبێ ئەم نیەتە لەکاتی گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستندا لەناو دڵدا هەبێ، سەربەڵگە لە بابەتی نیەتەوە فەرمایشتی خوای گەورەیە: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – سورة البينة – ٥/٩٨} واتە: فەرمانیان پێکراوە کە بەس خوای گەورە بپەرستن‌و بەنیازێکی پاك ئاییندارییی بۆ بکەن) ماوەردی دەفەرموێ: ئیخلاص نیەتە! لەگەڵ ئەم فەرموودەیەیە: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نیەتەکەیەتی. زانایانی گەلی ئیسلام بە تێکڕایی دەنگ رایان لەسەر ئەوەیە کە نیەت لە نوێژا پێویستە. جا ئەگەر نوێژی فەرزی کرد پێویستە قەستی کردنی نوێژەکەو دیاریکردنی ناوو رەچاوکردنی فەرزیەتی ببێ، هەتا لە غەیری نوێژو لە نوێژی فەرزی ترو لە نوێژی سوننەت جیاببێتەوە. رەچاوکردنی فەرزێتی بۆ منالْ پێویست نیە، چونکە نوێژی منالْ بە سوننەت دادەمەزرێ.

٢) **رووکنی دووەم** : راوەستانە بۆ خوێندنی فاتیحاو سوورەت، بۆ کەسێ توانای هەبێ، لەکاتی نەتوانیندا دانیشتن‌و پاڵکەوتن‌و راکشان جێگەی راوەستان دەگرێتەوە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: عیمرانی کوڕی حوصەین فەرمووی: مەیاسیریم بوو، بۆ چۆنێتی کردنی نوێژی نەخۆش پرسیارم لە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: کرد فەرمووی: ئەگەر توانیت بەراوەستانەوە نوێژبکە، ئەگەر بەراوەستانەوە نەتتوانی بەدانیشتنەوە

بیکه، ئەگەر بە دانیشتنیشەوە نەتتوانی لەسەر تەنشت بەرەورووگە بیکە (بوخاری گێڕاویەتەوە) نەسائی ئەمەی لێ پترکردووە: خۆشەویستی ئەگەر لەسەر تەنیشتیش نەتتوانی ئەوا لەسەر پشت بیکە. حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی فەرمایشتەکەیدا بۆ پشتیوانی ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – سورة البقرة – ٢٨٦/٢} واتە: خوا ئەرکێ ناخاتە سەرشانی کەسێ کە لە توانایا نەبێ! مەرجی راوەستان ئەوەیە کە زنجیرەی پشتی رێك بوەستێ، ئەگەر دەیتوانی رابوەستێ، بەلاّم ئەگەر بەتەواوی توانای چەمینەوەو کورنووشی نەبوو، لەبەر نەخۆشی پشت ئەوە دەبی رابوەستێ بۆ خوێندنی فاتیحەو بەپێی تواناش چەمینەوەو کورنووش جێبەجێ بکا، ئەگەر بۆ راوەستان ئاتاجی بەشتێ بوو کە خۆی پێبگرێ پێویستە وا بکا. بزانن مەبەست لە نەتوانین ئەوەیە کە مەترسی فەوتان یا پەرەسەندنی نەخۆشی، یا زەحمەتێکی زۆر، یا ترسی نوقومبوونو خنکانو سەرەخۆلێی هەبێ، ئەمەیان بۆ سەرنشینی گەمیو شتی وا شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەوەیە کە بە زەحمەتێکی لە رادە بەدەر نەبێ بۆی نەکرێ!.

راکشان دەبێ لەسەر تەنیشتی راست بێ، ئەگەر نەیتوانی لەسەر لای چەپ رابکشێ، لە هەردوو حاڵەتدا رووی لە رووگەبێ، ئەگەر هەر نەیتوانی لەسەر پشت رابکێشێ، بەلاّم شتێ بخاتە ژێر سەری هەتا رووی لە رووگە بێ، ئەگەر توانای چمینەوەو کورنووشی نەبوو بە هێماو بە ئامازە بەرەو رووگە بیانکات، دەبێ کورنووشەکەی لە چەمینەوەکەی نەویتربێ. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەکرا بەتروکەی چاو ئامازەیان بۆ بکا،

چونکه ئەوە لای خوارووی توانایە، ئەگەر توانای ئەوەیشی نەبوو بەدڵ نوێژەکەی بکاو بەریز کردارەکانی نوێژ بەدڵیا رابوێرێ.

جا لەم حاڵەدا ئەگەر بە زبان توانای گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەرو خوێندنی قورئانو تەحیاتو سڵاودانەوەی هەبوو ئەوا بە زبان بیانڵێ، دەنا رایان دەبوێرێ بە دڵیدا، هەتا هۆشی لەسەر خۆبێ نابێ واز لە نوێژ بێنێ، ئەگەر لەسەر ئەم حاڵو شێوەیە نوێژیکرد گێڕانەوەی لەسەر نیە، غەزالی (بەرەحمەتبێ) ئەم فەرمایشتەی خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ} دەکا بە بەلگەی ئەمە کە دەفەرموێ: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ، چەندەی بۆ تان دەلوێ لەو کارە بیکەن. هەروا ئەم ئایەتەیش: {وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ – سورة الحجر – ٩٩/١٥} واتە: لە طاعەتو خواپەرستی ساردمەبەرەوە لەسەر یەقینی تەواوو ئیمانی کامل دەمری). دیارە کە نوێژ یەکێکە لەعیبادەتە گرنگەکان، جا دەبێ هەتا دوا هەناسە بیکا، مادەم هۆشی هەبێو ئاگای مابێ. بزانن لە سێدارەداراو لە سەریەتی کە بەپێی توانای خۆی لەو حاڵەیشدا نوێژ بکا، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} بە دەق ئەمەی فەرمووە.

٣) **روکنی سێیەم:** ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستنە، کە پێی دەگوترێ: تەکبیرەتول ئیحرام، چونکە هەندێ شت کە لەپێش ئەودا بۆ نوێژکەر حەڵاڵە، لەپاش ئەو لێی حەرام دەبێ وەك خواردنو قسەکردنو کارێ پەیوەندی بە نوێژەوە نەبێ، بەلگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیە: دەسنوێژ کلیلی نوێژەو ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن سەرەتای حەرام بوونی هەموو شتێکەی لەناو نوێژدا کە پەیوەندی نوێژەوە نەبێو،

سلاودانەوەیش هۆی حەلاڵ بوونەوەی ئەو شتانەیە کە بەهۆی ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستنەوە لێی حەرام بوون. ئەبوو داوودو خەڵکی تریش بەرشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە) هەروا ئەم فەرموودەیەی تریشە، کە پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ) نوێژ نارەوانەکە (مُسيئُ الصَّلاَتَ)ەکەی فەرمووی: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە لە پێشا دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئینجا رووبکەرە رووگەو ئەوجا بە گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەر نوێژ دابەستە) گوتەی تایبەتی نوێژ دابەستن (الله أكبر)ە چونکە پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ): کاتێ دەستی دەکرد بە نێژ لەپێشدا رووی دەکردە رووگەو هەردوو دەستی بەرز دەکردەوەو دەیفەرموو: الله أكبر. (ئیبنو ماجەو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە) ئەمە بۆ کەسێ وایە کە توانای گوتنی ئەم وشەیەی هەبێ، بەزمانی عەرەبی، ئەگەرنا وەر گەڕاوەکەی بە زمانێکی تر بڵێ، وەکوو (خودا لە هەموو کەسێ گەورە ترە) بەڵام ئەگەر دەیتوانی فێری ئەم وشەیە ببێ ئەوە دەبێ فێری ببێ، ئەگەر بۆ ئەو مەبەستە تووشی سەفەریش ببێ دەبێ سەفەر بکا، چونکە لەم حاڵەدا ئەو سەفەرە رێگەچارەیە بۆ ئەنجام دانی پێویستێ، هەرشتێکیش رێگە چارەی پێویستبێ خۆشی پێویستە.

٤) **بنیات (روکن)ی چوارەم:** خوێندنی فاتیحەیە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ): هەر کەسێ لە نوێژا، لە هەموو رکاتێکا سوورەتی فاتیحە نەخوێنێ نوێژەکەی دروست نیە (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکا: هەر نوێژی پیاو سوورەتی فاتیحای تیادا نەخوێنێ لە کۆڵ ناکەوێ (دارە قوطنی بە رشتەیەکی دروست

گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببانو ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحی خۆیاندا گێڕاویانەتەوە) دیارە لەم جۆرە حکومانەدا ژنیش ڕێك وەك پیاو وایە. شافیعیش بە ڕشتەی خۆی فەرموودەی پیاوە نوێژ نارەوانەکەی گێڕاوەتەوە، لەوێدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پێی دەفەرموێ: جا ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن بکەو ئەوجا سوورەتی فاتیحە بخوێنە. لە گێڕانەوەیەکا: هەر کەسێ هەر نوێژی بکاو سوورەتی فاتیحای تیا نەخوێنێ ئەوە ئەو نوێژی نابەکامە، وە ناتەواویشە، بە ئەبو هورەیرە گوترا: ئەی باشە ئەگەر لە پشت پێشنوێژەوە بە جەماعەت نوێژمان دەکرد لەم کاتەدا چۆن؟ فەرمووی: لەم کاتەدا بە پەنامەکی لە دڵی خۆتەوە بیخوێنە (موسلیم). بزانن کە (بسم الله الرحمن الرحیم) ئایەتێکی تەواوە لە سەرەتای فاتیحاوە، بەڵگەی ڕۆشنی ئەمە ئەوەیە کە بوخاری لە تەئریخەکەیدا باس دەکا: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: ئایەتەکانی فاتیحە دەژمێرێو دایان دەنێ بە حەوت ئایەتو بیسمیللایش دادەنێ بە ئایەتێ لێی. بەپێی ئەم فەرموودەیەی حەزرەتیش {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ سوورەتی ئەلحەمدو دەخوێنن، لەسەرەتایەوە (بسم الله الرحمن الرحیم) بخوێنن، ئەم سوورەتە ئەم ناوانەی تریشی هەیە: ئوممو لقورئانو ئوممولکیتابو ئەل - سەبعولمەسانی. (بسم الله الرحمن الرحیم)یش یەکێکە لە ئایەتەکانی ئەم سوورەتە! (دارە قوطنی گێڕاویەتەوەو دەفەرموێ: پیاوانی ڕشتەی ئەم فەرموودەیە گشتیان جێگەی باوەڕی فەرموودە زانەکانن).

ئوممو سەلەمەی هاوسەری پێغەمبەریش {دروودی خوا لە پێغەمبەرو ڕەزای خوایش لەوبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بیسمیللای دانا بە ئایەتێ لە

فاتحا (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە) أبو نصری المؤدب دەفەرموێ: قورئانزانەکانی کووفەو شەریعەتزانەکانی مەدینە رایان یەکە لەسەر ئەوە: کە بیسمیللا ئایەتێکە لە فاتیحە. ئەگەر کەسێ بڵێ لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عائیشەی هاوسەری حەزرەت دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): وابوو سەرەتای نوێژی بە (الله أكبر) دەست پێدەکردو سەرەتای قورئانخوێندنی بە (الحمد لله رب العالمين) دەست پێدەکرد، ئیتر ئێوە چۆن دەڵێن: (بسم الله) سەرەتایە؟ لە وەڵامیدا دەڵێین: مەبەست لەم فەرموودەیەی عائیشە دیاریکردنی خوێندنی ئەو سوورەتەیە کە نازناوی (الحمد لله رب العالمين)ە. ئەگەر گوترا: ئەم قسەیە پێچەوانەی رووکارو ظاهیری فەرموودەکەیە؟ وەڵامەکەی ئەمەیە: لەم شوێنەدا چەند بەڵگەیەكو چەند رایەك هەیە، بەم تەئویلە کار بە هەموو راو بەڵگەکان دەکرێو هیچیان پشت گوێ ناخرێن، کەواتە: بڕیاری دیاریکردنی ئەم واتایە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم یاسایە کە پێی دەگوترێ: کارکردن بە کۆی بەڵگەکان! لەکاتی راوەستانداو لەو کاتانەدا کە لە جیاتی کاتی راوەستانن دەبێ فاتیحە بخوێنێ، بۆ خوێندنی فاتیحەیش پێشنوێژو پاشنوێژو نوێژ خوێنی تەنیا یەکسانن، ئیتر نوێژەکە پەنهانی بێو بە دەنگی نزمبێ یا ئاشکرابێو بە دەنگی بەرزبێ، بەهەرحاڵ لەکاتی دەسەوسانی (عیجز)داوەرگەڕاوو تەرجەمەکەی دەست نادا، بەڵکوو تەرجەمەی دروست نیە، چونکە لە فزەکەی موعجیزو سەرئاسایە، بە ئادەمیزاد ناکرێ، پێویستە هەموو فاتیحە بەرەوانی بخوێنێ، یەك پیتی لێ نەبوێرێ، چواردە گیراوی (شەددە)ی تیادایە هەر چواردەیا ئەنجام بداو

هیچیان بەرنەدا. جا ئەگەر بە ئارەزوو پیتێکی پەڕاند، یا گیراویەکی بەردا، یا پیتێکی کرد بە پیتێکی تر وەك (صاد) بکا بە (سین) ئەوە نەقورئانخوێندنەکەی دادەمەزرێو نەنوێژەکەی. ئەگەر بەقەستی هەڵەیەکی زمانەوانی وای کرد کە واتای وشەکەی دەگۆڕی، وەك (ئەنعەمتە) بە (ئەنعەمتو) یا بە (ئەنعەمتی) بخوێنێ، ئەوە نوێژەکەی پووچە، بەڵام ئەگەر بە قەستی نەبوو ئەوە دەبێ گورج بگەڕێتەوە سەریو ئەوهەڵەیە چاك بکاو ئەو جێگەیە بە دروستی بخوێنێ، ئەمە بۆ توانا بەسەر خوێندنی فاتیحادا وایە، بەڵام بۆ کەسێ فاتیحەی بە جوانی لەبەر نەبێ، لەسەریەتی کە فێری ببێ، یا لەناو قورئاندا بیخوێنێ، ئەگەر یەکێ نەیتوانی فێری فاتیحە ببێ پێویستە حەوت ئایەتی تر لە قورئان بخوێنێ، خوای بە یەکەوە بن یا لەیەك دابڕاوبنو هەر ئایەتەی هی شوێنێ بن، ئەگەر ئەمەیش فێرنەبوو زیکر بخوێنی، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: جا ئەگەر قورئانت دەزانی بیخوێنە، دەنا لە جیاتی ئەوە (الحمد لله) و (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) بکەو سوپاسی خوای گەورە بکەو تەلیلە بکەو باسی گەورەیی خودا بکە، ئیمامی نەوەوی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. بۆیەیش مەرجە حەوت ئایەت بخوێنی چونکە فاتیحە حەوت ئایەتە. ئەمیش کەوەجەلی ئەوە دەبێ بەقەد ئەوبێ. ئیبنو حەببانیش لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە: کە پیاوێ هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من ناتوانم کە قورئان فێرببم، دەی بفەرموو کەشتێکی وام فێربکە کە برێتی خوێندنی قورئانەکە بکەوێ؟

فەرمووی: بڵێ:- (سبحان الله والحمد لله، ولا الـه الا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة الا بالله العلى العظيم).

٥٨) گەورەیی فاتیحە لەچاو هینی تردا:

ئـەبو سـەعیدی کوڕی مـوعللا {ڕەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جارێ لـە مزگـەوت نوێـژم دەکـرد، لـە نـاو نوێژەکـەدا پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ}: بانگی کردم وەرامم نەدایەوە، کە نوێژەکەم تەواو کرد چوومە خزمـەتی، فەرمووی: بۆچی بانگم کردیو نەهاتی؟ عەرزیم کـرد: قوربـان! ئەوکاتـە کەتۆ گازت کردم نوێژم دەکرد، بۆیە وەرامم نەایتـەوە، فـەرمووی: بۆچی ئەی خوا نافـەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ - سورة الأنفال - ٢٤/٨) واتـە: ئـەی کەسـانێ کـە باوەڕتان هێناوە بە ئایینی ئیسلام! بـە پەلـە وەڵامـی خـوداو پێغەمبـەری خودا بدەنـەوەو بە زوویی بچن بە دەنگیانەوە، هەر کاتێ پێغەمبەری مـن بانگیکردن بـۆ سـەر ئـەو کارانـەی کـە دەبـن بـە مایـەی سـەربەرزی ژیـنی جیهانتانو بەهۆی ڕووسووریو ژیانی جاویدانی خۆشـی بێئـیشو ئـازاری ئـەو جیهانتـان) لـە پاشـا فـەرمووی: هۆشـیاربە! لـەپێش ئـەوەدا کـە لـە مزگەوت بچیتە دەرێ سوورەتێکت نیشان دەدەم کە گەورەترین سـوورەتە لەناو قورئاناو خێرو پاداشـتی زیـاترە؟ ئینجا حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەستی گرتم، جا کەویستمان لە مزگەوت دەربچین عەرزیم کرد: قوربان! جـۆ تـۆ فـەرمووت سـورەتێکت پێنیـشان دەدەم گـەورەترین سـوورەتە لـە قورئانا؟ فەرمووی: ئەو سـوورەتە {الْحَمْدُ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ} ە کـە ئـەو

(سبعا من المثانی) و {وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ}ەیە کە خودا داوێتی بە مـن کـە لـەم ئایەتـەدا باسـی ئـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: {وَلَقَدْ آتَيْنَـاكَ سَـبْعًا مِّـنَ الْمَثَـانِي – وَالْقُرْآنَ الْعَظِـيمَ – ١٥/٨٧} واتـە: بەراسـتی ئێمـە حـەوت ئایەتی قورئانمان بەتۆ داوە کە لە هەموو رۆژو شـەوێکا چەن جار لـەناو نوێژدا دووپات دەکرێنەوە، سەرەڕای ئەم حەوتەی دووبارە پاتەیش بـاقی قورئانم پێ داوی کە گشتی گەورەیـەو خـاوەن پایـەو مایەیـە) (بوخـاریو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوە)[1].

حـاکمیش لـە ئوبـەی کـوڕی کەعبـەوە {خـوای لێ رازی بـێ} دەگێڕێتـەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرمووم: ئومێد دەکـەم کـە لـە مزگـەوت نەچیتە دەرەوە هەتا سوورەتێکی وا فێر ببی کـە نـە لـە تـەوراتو نـە لـە ئینجیلو نە لە قورئانا وێنەی نیە، کـە نـاوداره بـە (السبع المثـانی) و (فاتحة الكتاب).

٥) **بنیاتی پێنجەمی:** نوێـژ چـەمینەوەیە، کـە ناسـراوە بـە روکـووع، ئەمـەیش بـەقورئانو سوننـەتو یـەککرتنی کۆمەڵـەی ئیـسلام چەسـپاوە، قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – سورة الحج – ٢٢/٧٧) واتە: ئەی ئیمانداران! نوێـژ بکـەنو لـەناو نوێژەکـەدا

---

[1] لە ئەصڵەکەدا ئەم فەرموودەیە لە ئەبو سەعیدی خودرییـەوە، ریوایـەت کـراوە، ئەوە هەڵەیە، تەماشای تاجول ئوصول بەرگی چوارەم ص ١٥، هـەروا (عمـده القـاریو ج/١٨ ص ٨٠. بکە.

– وەرگێڕ –

چەمینەوەو کوڕنووش ئەنجام بدەن. پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} بە پیاوە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا بچەمێرەوەو روکووع ببەو ئەوەندە لە چەمینەوەدا بمێنەرەوە تا لەشت لە جمو جووڵ دەکەوێو ئەندامەکانت ئارام دەگرن.

٦) **بنیاتی شەشەم**: ئارام بوونەوەی ناو روکووعە، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە، لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە توانای ئەندام تەواو ئەوەندە دابنەوێتەوە کە هەر دوو بەری دەستی بگەن بە هەردوو کەشکە ئەژنۆی، جا ئەگەر نەیتوانی بە ترووکانی چاو ئاماژە بکا. لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کەپشتو ملی لە دانەوینا رێك بېنو هەر دوو لاقی رێك راوەستێنیو هەردوو کەشکە ئەژنۆی بە دەستەکانی بگرێتو پەنجەکانی بەرەو رووگە بڵاو بکاتەوە، لە سوننەتدا وا دەفەرموێ: ئەمە بۆ کەسێ وایە کە بە راوەستانەوەبێ، بەڵام بۆ دانیشتوو لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە ئەوەندە بچەمێتەوە کە دەمووچاوی لە بەردەمیەوە بگاتە ئاستی زەوییەکەی بەردەم ئەژنۆکانی، لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کە ئەوەندە دابنەوێتەوە کە تەوێڵی رێك لە ئاستی جێگە کڕنووشەکەی بێ، لای کەمی ئارام بوونەوە ئەوەیە: کە لەشی ئەوەندە لە جووڵە بکەوێ بەرزەوەبوونی لە دانەوێنی جیا بکرێتەوە، بە مەبەستی چەمینەوە، یا راستبوونەوە، یا کوڕنووش. کەوابێ ئەگەر یەکێ دانەوییەوە بە مەبەستی کوڕنووشی قورئانخوێندنو لە پاشاکردی بە چەمینەوەو کوڕنووشی نەبرد، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر دانەوێ بۆ چەمینەوەو جمو جووڵی بەردەوام بوو، هەتا هەڵسایەوە، ئەوە پێی ناگوترێ چەمینەوە، چونکە ئارام بوون

پەیدانەبووە، چونکە ئارام بوونەوەی بەراستی ئەوەیە کە لەپاش جووڵە ئارامی یەك پەیدا ببێ بە ئەندازەی (**سبحان ربی العظیم**) (چەمینەوە = رکوع).

٧) **بنیاتی حەوتەم:** راستبوونەوەیە لە چەمینەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئەوجا سەرت بەرزەوەکە هەتا رێك لەسەر پێ رادەوەستێت، راست بوونەوەی پێویست ئەوەیە کە لەپاش تەواوکردنی چەمینەوە پشتی راست بکاتەوەو بچێتەوە سەر ئەو حاڵەتەی کە لەپێش چەمینەوەدا لەسەری بووە، دەبێ لەم راستبوونەوەیە مەبەستی شتێ تر نەبێ، ئەگەر لە چەمینەوەدا مارێکی دی، لەترسی ئەوە سەری بەرزکردەوە ئەوە حلێب ناکرێ بۆی و ئەو سەربەرزکردنەوەیە بەراست بوونەوە دانانرێ.

٨) **بنیاتی هەشتەم:** ئارامبوونەوەی ناو راستبوونەوەیە، بەپێی فەرموودەکەی نوێژ نارەوانەکە. گەرەکە ئەندامەکانی لە جووڵە بکەون وەکوو کاتی پێش چەمینەوەی.

٩) **بنیادی نۆیەم:** کورنووشە، خوا دەفەرموێ: {ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا} پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا کورنووش ببەو ئەوەندە لە کورنووشدا بمێنەرەوە هەتا جەستەت لە جمو جووول دەکەوێ.

١٠) **بنیاتی دەیەم:** ئارامبوونی ناو کورنووشە، بەپێی فەرموودەی نوێژ نارەوانەکە. لای کەمی کورنووش ئەوەیە کە هەندێ لە تەوێڵی بەرووتی دانێ لەسەر جیگەی نوێژەکەی، بە شێوەیەکی وا کە پێی

بگوترێ کورنووش. پێویسته که قوورسیی سەری بگات، به شوێن کوورنووشەکەی، به جۆرێ ئەگەر لۆکه له کورنووش گاکەیدابێ بپەستێتەوەو پەستانی پێوه دیاربێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ کورنووش دەبەی تەوێڵت لەسەر زەوییەکە گیربکە، نابێ وەك مەل دەنووك لە زەوی بدەیت بە ناوی کورنووشەوە! (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە). جا ئەگەر لەسەر لاجانگ یا لەسەر لووتی، یا لەسەر مێزەرەکەی، یا لەسەر چمکی فەقیانەکەی کورنووشی برد ئەوە بەس نیە، لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: لەبەر گەرمیو داخیی چەوو لی کورنووشگا لە خزمەت حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} سکالامان کرد، سا بەشکوو چارێکمان بۆ بدۆزێتەوەبەلام سکالای نەپرسین! بەیهەقی ئەمەی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: کە چەوو لە گەرمەکە ئازاری ناوچەوانو لەپمان ئەدا، چارێکمان بکە. بۆ شوێن ناوچاوانو شوێن لەپمان. رشتەکەی ساخە. قسەی راستتر ئەوەیە کە پێویستە هەردوو بەری لەپیو هەردوو ئەژنۆیو هەردوو نووکی پێکانیشی دابنێ لەسەر زەوی، واتە: بەشێ لەم ئەندامانە لەسەر زەوییەکە دابنێ لە دەستو پێدا عیبرەت بەبەری دەستو سنگی پەنجەی پێیە. خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا فەرمانی پێکردووم کە لەسەر ئەم حەوت ئێسکە کورنووش ببەم! لەسەر تەوێڵو لووتو، لەسەر بەری هەردوو دەستو، لەسەر هەردوو ئەژنۆو، لەسەر سەرپەنجەکانی هەردوو پێ!. (ئەم فەرموودەیە پەسەندی هەردوولایە) مەرجە لەکاتی کورنووشدا قورسیی سەری بخاتە سەر جێ کورنووشەکەیو پشت قنگی بەسەر سەرو ملیدا بەرزبکاتەوە، چونکە

بەرای کوڕی عازیب پاشڵی خۆی بەرزەوەکردو فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوەها لەسەر ئەم شێوەیە کوڕنووشی دەبرد. (ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستو ساخی داناوە) جا ئەگەر کەسێ تەوێڵی زامدار بوو، بە مەندێلێ پێچرابوو، وە لەسەر ئەو مەندێلە کوڕنووشی برد ئەوەی بەسەو کردنەوەی لەسەر نیە، چونکە لە شوێنێ کەسێ بەهێما کوڕنووش ببا دووبارەکردنەوەی لەسەر نەبێ ئەم باشتر لە سەری نیە. ئەگەر نەیتوانی کوڕنووش ببا بەسەری ئاماژەی بۆ بکا، ئەگەر بەسەریش نەیتوانی بە تروکانی چاو، بەپێی فەرموودەی: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ چەندەی بۆتان دەلوێ لەوکارە ئەنجامی بدەن!.

١١) **بنیاتی یازدەهەم:** دانیشتنی نێوانی دوو کوڕنووشەکان، بەرەنگێ لەشی لەجمو جووڵ بکەوێ، بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا سەر بەرز کەرەوە تا قنج دادەنیشیت، ئینجا دیسانەوە کوڕنووشێکی تری وەك کوڕنووشی یەکەم بەرەوە ئیتر نوێژەکەت تاسەر بەم شێوەیە بکە (شەیخان) لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: دەستووری وا بوو کە سەری لە کوڕنووشی یەکەم هەل دەبڕی هەتا رێك دانەنیشتایە کوڕنووشی دووەمی نەدەبرد.

١٢) **بنیاتی دەوانزەدەهەم:** ئارام بوونی نێوانی دوو کوڕنووشەکانە بەپێی فەرموودەی نوێژ نارەوانەکە: ئەوجا سەرت لە کوڕنوووش هەڵبڕەو کە بە دانیشتنەوە لەشت لەجمو جووڵ کەوتو ئەندامەکانت ئارام بوونەوە ئەوسا کوڕنووشی دووەم ببە.

١٣ و ١٤ و ١٥) بنیـــاتی ســـیازدەهەمو چـــواردەهەمو پازدەهـــەم: دانیشتنە بۆ تەحیاتی دووەمو تەشەهودی ناویەتیو سەلاواتدانە لەسەر پێغەمبەرلە ناویدا. مەبەست لە تەشەهود خوێندنی تەحیاتە. ئیبنو مەسعوود (ڕەزای خوای لێبێ) فەرمووی: لەپێشدا کە لەپشتی پێغەمبەرەوە (درودی خوای لەسەربێ) نوێژمان دەکرد، لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمان، دەمانگوت: سلاو لەخوا، سلاو لەم، سلاو لەو، هەتا ڕۆژێ پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): فەرمووی پێمان: وامەڵێن، بەلام کاتێ لە نوێژدا دادەنیشن بۆ خوێندنی تەحیات بڵێن: (التحيات لله.. هتد). (دارە قوطنیو بەیهەقی بەرشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە) ڕستەی لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمانو وشەی: (بڵێن) ئەم دووە بە دیمەن بەڵگەن لەسەر پێویستبوون، لە صەحیحەیندا فەرمان بە خوێندنی تەحیات کراوە، کاتێ خوێندنی تەحیات چەسپاو پێویستبوو، دانیشتنیش بۆی پێویست دەبێ.

دوو گێڕانەوەی دروست بۆ گوتەکانی تەحیات هەیە، هی ئیبنو مەسعوودو هی ئیبنو عەبباس، گێڕانەوەی ئیبنو مەسعوود ئاوایە: **(التحيات لله والصلوات والطيبات، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. أشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله)**. گێڕانەوەی ئیبنو عەبباسیش ئاوایە: فەرمووی: جاران پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) چۆن فێری قورئانی دەکردین ئاوەهایش فێری تەحیاتی دەکردین، گشت جارێ دەیفەرموو: **(التحيات المباركات**

الصلوات الطيبات لله، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. اشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) (شافیعیو موسلیمو ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە) شافیعی دەفەرموێ: چەند فەرموودەیەکی جیاجیا لە بارەی تەحیاتەوە ریوایەت کراوە، من ئەمەیانم لە لاپەسەندترە، چونکە تەواوترینیانە. حافیظ دەفەرموێ: لە شافیعی پرسیارکرا هۆی چییە تەحیاتەکەی ئیبنو عەبباس هەڵدەبژێرێ؟ فەرمووی: چونکە گوشادو فرەوانەو خۆیشم بە رشتەیەکی دروست بیستوومە هەتا سەر ئیبنو عەبباس، لەبەر ئەوە بەلامەوە داگرترەو گوتەکەی لە هینەکانی تر زیاترە، هەر لەبەر ئەوە پەسەندم کردووە، بەڵام سەرکۆنەی کەسیش ناکەم ئەگەر گوتەیەکی تری تەحیات پەسەند بکا، لە گۆتە دروستەکانی. لای هەرەتەواوی تەحیات ئەوە: کە لەم ئەندازەیەی باس کرا ئەمە پتر بکا: **(اللهم صل على محمد وعلى ال محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد)** بەڵگەی پێویستبوونی سەڵاواتدانیش لەسەر پێغەمبەر (درووددی خوای لەسەربێ) ئەم فەرموودەیەیە: لە پێغەمبەر (درووددی خوای لەسەربێ) پرسیار کرا: کاتێ نوێژ دەکەین لەناو تەحیاتدا چۆن چۆنی سەڵاواتت لە سەربدەین؟ فەرمووی: بڵێن: **(اللهم صل على محمد وعلى آل محمد)** (شەیخان) ئەگەر توانای تەحیاتی نەبوو تەرجەمەی دەکا بەزمانێکی تر.

١٦) **بنیـــاتی شـــازدەهەم:** ســـلاّودانەوەی یەکەمـــە، وەك لـــەم فەرموودەیـەدا رابوورد: دەسـنوێژ کلیلـی نوێـژە.. تـا کۆتـایی. لای کـەمی ســلاّودانـەوە ئەوەنـدەیــە: (الــسلام علــیکم) نــەوەوی {خـوای لێ رازی بـێ} دەفـەرموێ: چـەند فەرموودەیـەکی دروسـت هەیـە کـە پێغەمبـەر ئـاوا سلاّوی دەدایەوە: (السلام علیکم) گەڵێ جارانیش دەیفـەرموو: (السلام علیکم ورحة الله).

١٧) **بنیـاتی حەڤدەهـەم:** تەرتیبـە، واتـە: ریزکردنـی ئـەم بنیاتانـە بەرودوا لەسەر ئەم شێوەیەی لە پێشەوە باسکرا، ئەمـەیش بـۆ پـەیڕەوی کردنـی پێغەمبـەر، وە بـەپێی فـەرموودەی: (صـلوا کمـا رأیتمـونی أصلی)، کە ئەمە کوردییەکەیەتی: چۆن من نوێژ دەکەم لەبەر چاوتان ئاوا نوێژ بکەن. وەلحاڵ پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ}: لە ژیانیدا لەسەر ئەم شـیوە ریزکـراوە نوێـژی دەکـرد. لەسـەر رای فەرمایـشتی دروسـت: نیـەت هێنانی لە نوێژ دەرچوون پێویستو واجب نیە.

٥٩) ئەو شتانەی لە پێش دەستکردن بـە نوێـژ سوننەتن:

دووشت سوننـەتن لە پێش دەستکردن بە نوێـژ: کـە بـانگو قامـەتن، کە بە واتا جاڕدانو ئاگادارکردنـەوەن، لـە شەرعیشدا وێردێکـی تایبـەتن، کراون بە دەستوور بۆ بانگەوازکرن بۆ نوێژی فـەرزو بـەس. ئـەم دوەیـش بەپێی قورئانو سوننـەتو یـەکگرتنی کۆمـەڵەی گـەلی ئیـسلام کـراون بـە

سوننەت. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا – سورة المائدة – ٥٨/٥) واتە: (کاتێ ئێوە موسوڵمانان بانگ دەکەن کە بێن بۆ نوێژکردن ئەوان ئەو نوێژە، یا ئەو بانگدانی ئێوەیە دەکەن بەگاڵتەو مەزاق) پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ نوێژ دەبێ با یەکێکتان بانگتان بۆ بدا، وە کێتان گەورەتر بوو با ئەو بەرنوێژیتان بۆ بکا، (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکا: منو هاوڕێیەکم چووین بۆ خزمەتی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ ویستمان لە خزمەتی بگەڕێینەوە، پێی فەرمووین: کاتێ کە نوێژ دەبێ بانگ بدەن، لە پاشا قامەت بکەن.

وەکی تریش بێشك بۆ نوێژی فەرزی جەماعەتی پیاوان بانگ سوننەتە، بۆ تاکیش کە بەتەنیا نوێژ بکا بانگدان سوننەتە، گوتراویشتە: کە سوننەت نیە بۆی، چونکە ئاگادارکردنەوە لەئارادا نیە. بەڵام قسەی راست ئەوەیە کە بانگ بۆ تەنیایش سوننەتە چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: بە ئەبو سەعیدی خودری فەرموو: دەتبینم کە تۆ حەزت لە ماڵاتو مەرداریو دەشتە، جا هەرکاتێ لەناو مەڕو ماڵاتەکەتا بوویتو بانگتدا، یا لەو دەشتە بوویتو بانگتدا، تەواو دەنگ لە بانگەکە هەڵبڕە، چونکە هەرچی لە قەری دەنگی بانگدەردابێو گوێی لێبێ، جنۆکەبێ، مرۆڤبێ، شێتێ تربێ، لە رۆژی قیامەتدا ئەو شایەتییەی. بۆ ئەدا (شەیخان). سوننەتە بانگو قامەت بەراوەستانەوەبن، سوننەتە روو بەقیبلەبن، سوننەتە باگدەرو قامەتکەر دەسنوێژیان هەبێو لەشیان پاك بێو بانگدەر دەنگی خۆشبێو دەنگ بەرز بێو بە دادبێ، ئەگەر پێویستیش بوو بانگەکە لەسەر شوێنێکی بەرز بێ، یا لە سەربانی

مزگەوتبێ، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الصلاة)دا بەسەر لابکاتەوە بەلای راستا، وە لە جاری دووەما بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الفلاح)دا بەسەر نەك بەسینگ، لابکاتەوە بەلای چەپا، وە لەجاری دووەمدا بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی. سوننەتە دەنگ تەواو لە بانگ هەڵبڕێ، یا تەنیا هەر خۆشی بێ، لەبەر فەرموودەکەی ئەبو سەعیدی خودری.

مەرجە ئەوکەسەی کە بانگو قامەت دەخوێنێ موسوڵمان بێ، مەرجە بانگدەر فامیدەبێو خاوەن تەمیزو هۆش بێو نێرینەبێ. لەبەر ئەوەی بانگدان بەسراوە بە سەرنجو تەماشای بانگدەرەوە پێویستی بە فەرمانی پێنوێژ نیە بەڵام قامەتکردن بەساروە بە فەرمانی پێشنوێژەوە، لەبەر ئەوەی دەبێ لەسەر فەرمانی ئەوبێ.

٦٠) لە سەرەتاوە هۆی دامەزراندنی بانگو قامەت چی بوو؟:

عەبدوڵڵای کوڕی زەید فەرمووی: کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: فەرمانی فەرموو کە ناقوسێ دروست بکرێ، هەتا لێی بدەن بۆ ئەوەی خەڵکەکە کۆببنەوە بۆ نوێژی جەماعەت، لەخەوما پیاوێکم بینی زەنگێکی گەورەی پێبوو پێم گوت: ئەی بەندەی خودا! ئایا ئەم زەنگە دەفرۆشی؟ گوتی: بۆچیتە؟ گوتم: بانگەوازی پێدەکەین بۆ کۆبوونەوە بۆ نوێژ. گوتی: ئەی بۆ شتێکت پێنیشان نەدەم کە لەوە باشتربێ؟ گوتم: ئادەی بفەرموو، فەرمووی: لەباتی ئەوە دەڵێیت: (الله أكبر، الله

أكبر الله أكبر. أشهد أن لا اله الا الله. أشهد أن لا اله الا الله. أشهد أن محمدا رسول الله أشهد أن محمدا رسول الله حي على الصلاة حي على الصلاة. حي على الفلاح حي على الفلاح. الله أكبر الله أكبر. لا اله الا الله) ئینجا پیاوەکە کەمێ دوور کەوتەوەو ئەوجا فەرمووی: بۆ قامەتی نوێژیش بڵێ: (الله أكبر الله أكبر، أشهد أن لا اله الا الله، أشهد أن محمدا رسول الله، حي على الصلاة، حي على الفلاح، قد قامت الصلاة قد قامت الصلاة، الله أكبر الله أكبر، لا اله الا الله).

جا کە رۆژم لێبووەوە چوومە خزمەتی جەزرەتو ئەم خەوەم عەرزی کرد، فەرمووی: خوا یاربێ ئەمە خەونێکی راستو دروستە دەهەڵسە لەگەڵ بیلالا، ئەوەی لەم خەونەدا دیوتە پێی رەوان بکەو پێی بڵێ، با بانگی پێ بدا، چونکە ئەو دەنگی لەتۆ زوڵاڵترە!.

ئیتر منیش لەگەڵ بیلالدا هەڵسامو وشە بە وشە بۆیم رەدکردەوەو ئەویش یەکەم بانگیدا، عومەر لەماڵەوە گوێی لەم بانگە دەبێ، بە پەلە دەردەچێو پۆشاکەکەی بەکێش کردو هاتو فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خودا! بەو کەسە کە تۆی کردووە بە پێغەمبەری راستو دروست، منیش وەك ئەو ئەم خەونەم دیوە. پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: دەی سوپاس بۆ خوا (ئەحمەد گێراویەتەوە) تەرجیعو تەثویب سونەتن، تەرجیع ئەوەیە بانگدەر لەپێش ئەوەدا کە بە دەنگی بەرز دوو وشەی شەهادەت بڵێ، لەژێرلێوەوە بە پەنامەکی ئەم دوو وشەیە بڵێ، ئەوجا بە دەنگی بەرز بیانڵێت. تەثویبیش ئەوەیە: لە

بانگی بەیانیدا، بانگدەر لە پاش (حی علی الفلاح) دوو جار بڵێ: (الصلاة خیر من النوم) ئەم دووە سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئەبو مەحذوورە، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بانگی فێرکردم نۆزدە وشە بوو.. تا ئەوێ کە دەفەرموێ: ئەگەر بۆ نوێژی بەیانی بانگت دەدا بشڵێ: (الصلاة خیر من النوم الصلاة خیر من النوم) نوێژ لە خەو باشرە، نوێژ لە خەو باشترە. (موسلیمو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە). سوننەتە بۆ ئەو کەسەی کە گوێی لە بانگو قامەت بێ، ئەوەی ئەوان دەیڵێن ئەمیش بیڵێ، بێجگە لەهەر دوو گوتەی (حی علی الصلاة) و (حی علی الفلاح) لەمانا بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) بێجگە لە وەڵامی (الصلاة خیر من النوم) لێرەدا بڵێ: (صدقت وبررت وبالحق نطقت) بێجگە لە وەڵامی (قد قامت الصلاة) لێرەدا بڵێ: (اقامها الله وأدمها وجعلنی من صالحی أهلها). بەڵگەی ئەمانە ئەم فەرموودەیانەن: کاتێ بیلال {ڕەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: (قد قامت الصلاة) پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەیفەرموو: (اقامها الله وأدامها) عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ}فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: کاتێ بانگدەر گوتی: (الله أکبر الله أکبر) کەسێکیش لە ئێوە بڵێ: (الله أکبر الله أکبر)، وە کاتێ ئەو گوتی (اشهد أن لا الە الا الله)، ئەویش بڵێ: (اشهد ان لا الە الا الله)، وە کاتێ ئەو گوتی: (اشهد أن محمدا رسول الله) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله)، وەکاتێ ئەو گوتی: (حی علی الفلاح)، ئەویش بڵێ: (اشهد أن محمد رسول الله) وە

کاتێ ئەو گوتی: (حی علی الصلاه) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) وەکاتی ئەو گوتی (الله أکبر الله أکبر)، ئەویش بڵێ: (الله أکبر الله أکبر) وەکاتێ ئەو گوتی (لا اله الا الله) ئەویش بڵێ (لا اله الا الله) وە ئەم گوتنی وەلامانەی لە دڵەوەبێو بۆ رەزای خوابێ، ئەوە ئەو کەسە دەچێتە بەهەشت (موسلیم گێراویەتەوە) سوننەتە وەقفەو وەستان بەزەنەی رێ، لەکاتی گوتنی هەموو (الله أکبر)ێکا، چونکە دەفەرموێ (دروودی خوای لەسەربێ): ئەی بیلال! کە بانگ دەدەیت لەسەرەخۆ، بەشێنەیی بانگ بدەو پەلەی لێ مەکە بەلام قامەت بە گورجی تێ پەڕێنە: (یا بلال اذا اذنت فترسل في اذانك واذا أقمت فاحدر) لە شەرحی تیرمیذیدا موحەممەدی کوڕی عەبدورەحمان دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە بانگدەر هەموو وشەیێ لە وشەکانی بانگ بەسەریەکەوە بەیەك هەناسە دەڵێ. سوننەتە بۆ بانگدەرو قامەتکەر لەپاش بانگو قامەتەکەوە سەلاوات لەسەر پێغەمبەر بدەن‌و نزا ناسارەوکە بخوێنن، بڵێن: (اللهم صل وسلم وبارك على النبي الكريم وآلە. اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت سيدنا محمداً الوسيلة والفضيلة والدرجة الرفيعة وابعثه مقاما محمودا الذى وعدته انك لا تخلف الميعاد).

عەبدوڵلای کوڕی عەمر دەفەرموێ: لە خۆشەویستم بیست دەیفەرموو (دروودی خوای لەسەربێ): کاتێ گوێتان لە بانگ دەبێ، بانگدەر چ دەڵێ ئێوەیش ئەوە بڵێنەوە، لەپاشا صەلاوات لە دیاری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك صەلاوات لەسەر من بدا خودای گەورە لە باتی ئەوە دە

رەحمەت دەڕێژێ بەسەریدا، لەپاش ئەوەیش داوای پایای (الوسیلە)م لە خودا بۆ بکەن، کە یەکێکە لە پایە هەرەبەرزەکانی بەهەشت، دانراوە بۆ بەندەیەکی باش لە بەندە هەرە باشەکانی خودا، وە بۆ ئەو بەندەیە نەبێ بۆ کەسی تر دەست نادا، وە من ئومێد دەکەمو هیوام هەیە کە خۆم ئەو بەندەیە بم، جا ئەوەیش بزانن ئەو کەسەی کە داوای ئەم پایەی ئەلوەسیلەیە لە خودا بۆ من بکا ئیتر تکاو شەفاعەتی منیش بۆ ئەو سەردەگرێ (موسلیم) لە جابیرەوە {رەزای خوای لێبێ} خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە پاش بیستنی بانگ بڵێ: (اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمدا الذي وعدته) هەر کەسێ لەو کاتەدا ئەمە بڵێ لە رۆژی قیامەتا تکای من بۆ ئەو قەبووڵ دەبێ. (بوخاری).

وە سوننەتە لەنێوان بانگو قامەتدا هەموو کەسێ نزای باش بکا بۆ ئیشی دینو دنیای خۆیو موسوڵمانان. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نزا لە نێوانی بانگو قامەتدا رەت نابێتەوە. (ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە، ئەمەیشی لێ پتر کردووە: گوتیان: قوربان! چی نزایێ باشە تا بیڵێین؟ فەرمووی: لە خودا داوای عەفوو عافیێتو ئاسوودەیی دینو دنیا بکەنو داوای لێبوردنی تاوانو لەشی ساغی لێبکەن!.

٦١) باسی ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن‌و پێیان دەگوترێ (ئەبعاض) واتە: گرنگە سوننەتەکان:

ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن:-

یەکەم: تەحیاتی یەکەم، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە عەبدوڵڵای کوڕی مالیکی کوڕی بوحەینە دەیگێڕێتەوە، دەفەرموێ: لە نوێژی نیوەڕۆدا تەحیاتی یەکەمی نەخوێندو هەڵسایەوە، بەڵام کاتێ نوێژەکەی تەواو کرد دوو کوڕنووشی هەڵەی برد. (شەیخان). دیارە ئەگەر تەحیاتی یەکەم فەرز بوایە تەرکی نەدەکردو بۆی دەگەڕایەوە، کەواتە: ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە سوننەتە، بۆ تەحیات هەرچۆن دابنیشێ دەبێ، بەڵام لە تەحیاتی یەکەما ئیفتیراش سوننەتە، کە ئەوەیە پێی چەپی لەژێر خۆیا رادەخاو پێی راستی هەڵ دەنێ‌و سەرەپەنجەکانی پێی راستی دەکاتە رووگەو لەسەر قاپە رەقەڵەی پێی چەپی‌و سەرپەنجەکانی پێی راستی دادەنیشێت. لە تەحیاتی دواییشدا تەوەرروك سوننەتە، کە وەکوو ئیفتیراش وایە، بەڵام ئەوەندە هەیە لەمدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە لەلای راستیەوە دەردەکاو لاقنگی دەلکێنێ بە زەوییەکەوە (لە ئەصڵەکەدا تەوەرووك فەرامۆش کرابوو، نازانم بۆ. (وەرگێڕ).

دووەم: قونووت خوێندنە لەپاش راستبوونەوە لە چەمینەوەی رکاتی دووەمی نوێژی بەیانی، هەروا لە نوێژی وەتردا لە نیوەی دووەمی رەمەزاندا. بەڵگەی قونووتی بەیانی ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە

دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تا لە دنیا دەرچوو هەمیشە لە نوێژی بەیانیدا قونووتی دەخوێند. (ئیمامی ئەحمەدو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە). ئیبنو صەلاح دەفەرموێ: پتر لە کەسێ لە حوففاظی حەدیث بڕیاری دروستیی ئەم فەرموودەیان داوە. یەکێ لەوانە حاکمو بەیهەقیو بەلْخییە. بەیهەقی دەفەرموێ: کارکردن بە گوێرەی ئەم فەرموودەیە لە چوار جێنشینەکەوە وەرگیراوە، واتە: لە خولەفای ئەربەعەوە، بەلگەی ئەوەیش کە قونووت لەپاش سەربەرزکردنەوەیە لە چەمینەوەی رکاتی دووەم فەرموودەکەی (شەیخەینو ئەبو داوودە) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە نوێژی بەیانیدا لە رکاتی دووەما، لەپاش (ربنا ولك الحمد)ەوە دەیفەرموو: (اللهم أنج الوليد..) تا کۆتایی فەرموودەکە، کە پوختەو پاڵفتەکەی ئەمەیە: لە داستانەکەی شەهیدەکانی بیری مەعوونەدا، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە نوێژی بەیانیدا لەپاش هەڵسانەوە لە چمینەوەی رکاتی دووەم، قنووتی دەخوێند، حەدیسێکیش لە موستەدرەکی حامکدا هەیە، موغنی موحتاج نەقلی کردووە ئەویش دەقە لەسەر ئەمە[1].

---

[1] لێرەدا (كفاية الاخيار) و (الفقه المسير)ە کە چونیەکن. بەڵام هەر دوو ئەصڵەکە شەڵەژاون، بەپێی تاج الاصول وشەرحی صەحیحی موسلیمو موغنی موحتاجو عومدەتول قاری شەرحی صەحیحی بوخاری) راستم کردەوە، ئەصڵەکان ئاوایە: (وكون القنوت في الركعة الثانية فلما رواه البخارى في صحيحه، وكونه بعد رفع الرأس من الركوع فلما رواه الشيخان عن أبى هريرة *(رضى الله عن)* أن رسول الله *(صلى الله عيله وسلم)*: لما قنت في قصة قتلى بئر معونة قنت بعد الركوع فقسنا عليه قنوت

سوننەتی قونووت بە هەموو نزاو پارانەوەو وەسپدانەوەی خوای گەورە دەبێ، تەنانەت بە خوێندنی ئایەتێکیش کە نزاو وەسپدانەوەی خوای تیادابێ، بە نیازی قونووت، سوننەتەکە بە ئەوەندەیش دێتە جێ، بەڵام لەسەر شێوە بیستراوەکەی خۆی باشترە. یەکێ لە نزا بیستراوەکانی ئەمەیە: (**اللهم اهدنی فیمن هدیت وعافنی فیمن عافیت، وتولنی فیمن تولیت وبارك لی فیما اعطیت وقنی شر ماقضیت فانك تقضی ولا یقضی علیك وانه لا یذل من والیت تبارکت ربنا وتعالیت**). (ئەبو داودوو تیرمیذیو نەسائیو کەسانی تریش بە رشتەیەکی راستو دروست گێڕاویانەتەوە) رافیعی دەفەرموێ: لە پێش

الصبح؟!) جارێ حەیدثی وا بەم لەفظە لە صەحیحەیندا نیە، ئەم جۆرە ریوایەتە نەریوایەت لە لەفظە نە بە مەعنایە، نە موودرەجە، نە نەقڵ بە تەصەرووفە، حەدیپ وا ریوایەت ناکرێ. بەڵێ لە داستانەکەدا، کە یەکێ لە ریوایەتەکانی، ئەو حەدیسەی شەیخەینو ئەبو داوودە کە من استشهادم پێی کرد بەڵگەی ئەم دوو کارەی تیادایە. گەرچی لە صەحیحەیندا رێوایەتێ هەیە لە ئەنەسەوە، لەسەر ئەوە کە جاران پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} لە پێش بەرزەوەبوون لە روکوع قونووتی دەخوێند، بەڵام بەیهەقی دەفەرموێ: کەسانێ کە گێڕاویانەتەوە قونووت لەپاش بەرزبوونەوە بە ژمارە زۆرترو بە حیفظ بە حیفظترن، کەواتەقسەی ئەوان لە پێشترە (لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عاصیم فەرمووی: لە ئەنەسم پرسی: قونووت لە پێش روکووعدایە یا لەپاش روکوع؟ بەڵام دەقی ئەصڵەکە کە دەڵێ: (یقنت قبل الرفع من الرکوع) ئیهامی ئەوە دەکا، کە قونووت لەناو روکوعدا بخوێنرێ، وا دەزانم لێرەدا وشەی (الرفع) موقحەمە گەرچی ئەم رستەیە لە (کفایة الاخیار)یشدا هەیە، هەرچۆنبێ ئاڵۆزەو ئەنجامی کەمتەرخەمییە.
- وەرگێڕ -

ستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە، زاناکان ئەم ڕستەیان پتر کردووە: (ولا یعز من عادیت) لە گێڕانەوەیەکی بەیهەقیدا لەپاش ڕستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە ئەمەیش هەیە: (فلك الحمد علی ماقضیت أستغفرك وأتوب الیك). بۆ پێشنوێژ سوننەتە بە لەفزی کۆمەل قونووتەکەی بخوێنێ، بەڵکوو ناپەسەندە کە نزاکەی هەر بۆ خۆی بێ، بەپێی فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: هەرکەسێ بەرنوێژی بۆ کۆمەڵێ بکاو نزای باش بەس بۆ خۆی بکاو بۆ ئەوانی نەکا، ئەگەر وابکا بەراستی ناپاکییان لێدەکا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوەو تیرمیذی بە جوانی داناوە). سوننەتیشە پێشنوێژو پاشنوێژو· قونووتخوێن دەست بەرز بکەنەوە، تا کۆتایی قونووت، بەلاّم دەست هێنان بە دەموچاودا سوننەت نیە، چونکە چەسپاو (ثابت) نیە، ئەمە فەرمایشتی بەیهەقیە. بەبێ ڕاجیایی دەستهێنان بەسەر سنگدا سوننەت نیە، بەڵکوو کۆمەڵێ زانا بەدەق دەفەرموون: شتی وا ناپەسەندە، ئەمەیش لە (الررضە)دا وا دەفەرموێ: بەڵگەی قونووتی وەتری نیوەی دووەمی ڕەمەزان، تیرمیذی لە ئیمامی علییەوە، ئەبو داوود لە ئوبییەی کوڕی کەعبەوە گێڕاویانەتەوە.

٦٢) ئـەم شـتانەیش لـەناو نوێـژدا سـوننەتن‌و پێیـان دەگـوترێ (هـەیئات) واتـە: سـوننەتە سووکەڵەکان:

ئەم سوننەتانە پازدەن، بە کوڕنووشی هەڵە پڕناکرێنـەوە، واتـە کـە فەوتان بە سەجدەی سەهوو جەبر ناکرێنەوە.

یەکەم: دەست بەرزکردنەوەیـە لـەم کاتانـەدا: لـە کـاتی (الله أكبر)ی نوێژدابەسـتنداو، لــەکاتی دانەوینــەوە بــۆ چــەمینەوەو، لــەکاتی سـەربەرزکردنەوە لـە چـەمینەوەو، لـەکاتی هەڵسانەوە لـەپاش تـەحیاتی یەکـەم، لەسـەر ئـەم شێوەیە: هـەردوو دەسـتی بـە رووتـی‌و بـەکراوەیی‌و لەگـەڵ کـەمێ بڵاوی پەنجـەکانی بەرزدەکاتـەوە هـەتا سـەری پەنجـەکانی دەگاتە ڕێکی لای ژوورووی گوێی‌و، ناو لەپەکانی دەگەنـە ئاسـتی هـەردوو سەرشـانەکانی. ئـیتر بـۆ ئەمـە وەك یەکـە. کـە بـە پێوە نوێـژبکا، یـا بـە دانیـشتنەوە، یـا بەراکـشانەوە، وە نوێژەکـە فـەرز بـێ یـا سـوننەت، وە نوێژکەرەکە پیاو بێ یا ژن، پێشنوێژ بێ یا پاشنوێژ ئەمانەیش سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر، کە دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (درووەی خوای لەسەربێ) بـە گـوتنی (الله أكـبر) نوێـژی دادەبەسـت، وە لـەکاتی ئـەڵڵاهو ئەکبەرکردنــدا هــەر دوو دەســتی، تــا بەرابــەر هــەردوو سەرشــانی بـەرزدەکردەوە، وە کاتـێ دەچـوو بـۆ روکووع ئـەڵڵاهو ئەکبـەری دەکـردو دیـسان بـەو چەشـنە هــەردوو دەسـتی بـەرز دەکـردەوە، وە کاتــێ لـە چەمینەوە هەڵ دەسایەوە دەیفـەرموو: (سمع الله لمن حمده) وە لـەم کاتەیشدا بەو چەشنە هەردوو دەستی بەرز دەکـردەوە تـا ئاسـتی هـەردوو

سەرشانی، ئینجا دەیفەرموو: (ربنا ولك الحمد). لە گێڕانەوەیەکدا: هەروەها هەمان چەشن هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە لەوکاتەدا کە دوو رکاتی تەواو دەکردو هەڵ دەسایەوە بۆ رکاتی سێیەم، بەڵام لەکاتی کوڕنووشداو لەو کاتەدا کە سەری لە کوڕنووش هەڵ دەبڕی دەستی بەرز نەدەکردەوە (ش/د/ت/ن – بوخاریو موسلیمو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە).

دووەم: بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی بگرێ، قوبەیصەی کوڕی هەلیب لە باوکیەوە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ بەرنوێژی بۆ دەکردین، بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی خۆی دەگرت. (تیرمیذی) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەکێکە لە رەفتارە بەرزەکانی پێغەمبەران کە لەناو نوێژدا بە دەستی راست مووچی دەستی چەپ بگیرێ (شەیخانو نەسائیو حاکم). دەست دانان لە خواروو ناوکەوە، یا لە سەرووییەوە، چونیەکە، چونکە ئەم دوو جۆرە لە هاڕێیانی پێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە، عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوننەتە لە نوێژدا، لەکاتی راوەستانا، دەستی راست لەسەر دەستی چەپ لە خوار ناوکەوە دابنرێ. (ئەبو داوودو ئەحمەدو ئیبنو ئەبی شەیبە). تیرمیذیش دەفەرموێ: هەندێ وا بەباش دەزانن کە دەستەکانی لە ژوور ناوکیەوە دابنێ، هەندێکیش وا بەباش دەزانن کە لە خوار ناوکیەوە دایان بنێ، هەموو ئەمانە بەلایانەوە مەودای گوشادە. وائیلی کوڕی حوجریش دەفەرموێ: لەگەڵ پێغەمبەردا بە جەماعەت نوێژم کرد، دەستی راستی لەسەر دەستی چەپی دانا، لەسەر سینگی. (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەیداو، ئەبو داوودو نەسائی

گێڕاویانەتەوە) ئەمە گفتەی نەسائیە: ئەوجا دەستی راستی لەسەر پشتی دەستی چەپی، لەئاستی موچی باسکی خۆی دانا.

سێیەم: نزای سەرەتای نوێژ، کە بریتییە لەمە: نوێژکەر لەپاش ئەللاهو ئەکبەری نوێژدابەستن بڵێ: **(وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض حیفا مسلما وما أنا من المشركین. إن صلاتی ونسكی ومحیای ومماتی لله رب العالمین، لا شریك له بذلك أمرت وأنا من المسلمین)** (موسلیم) لە گێڕانەوەیەکا: علی {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە هەڵدەسا بۆ نوێژ لە پێشا ئەللاهو ئەکبەری نوێژداستنی دەکرد، ئینجا یەکسەر دەیفەرموو **(وجهت وجهی)** هەتا کۆتایی (م/د/ت/ن)[1]، ئەگەر بە قەستی، یا لەبیری نەبوو، نزای سەرەتای نەخوێندو اعوذو بیللای کرد مافی ئەوەی نابی کە بگەڕێتەوە بۆی، چونکە کاتی بە سەرچوو. ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عادەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو، لە دوای ئەللاهو ئەکبەری نوێژدابەستن، لەپێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی دەکرد، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! بە باوكو دایكمەوە بەقوربانتبم لەم ئێستەدا چی دەخوێنی بە نهێنی؟ فەرمووی: دەڵێم:- **(اللهم باعد بینی وبین خطایای كما باعدت بین المشرق والمغرب، اللهم نقنی من خطایای كما نقنی الثوب الابیض من الدنس، اللهم**

---

[1] زوربەی ئەم ویردو نزایانەی ناونوێژم لەبەرگی یەکەمی تاجول ئوصولدا کردووە بە کوردی، ئەگەر ئەو تەرجەمانە رۆژێ لە رۆژان لێرەیش بنوسرێن کارێکی پیرۆزە.

- وەرگێڕ - ١٩٩٥/٨/٩

اغسلنی من خطایای بالثلج والماء والبرد) (شەیخان/د/ن) عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وابوو لەپاش ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژدابەستن دەیفەرموو: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالی جدك ولا اله غیرك) (موسلیمو داره قوطنی گێڕاویانەتەوە).

چوارەم: لە هەیئاتی نوێژ – ئەعوذوبیللا کردنە، چونکە خوا دەفەرموێ: {فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – سورة النحل – ٩٨/١٦) واتە: کاتێ دەست ئەکەیت بە قورئانخوێندن بڵێ: (اعوذ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – پەنا دەگرم بە خودا لە شەڕی شەیتانی دوور لە ڕەحمەت).

جوبەیری کوڕی موطعیم دەفەرموێ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەکرد بە نوێژ لە سەرەتاوە سێ جار دەیفەرموو: (الله اکبر کبیرا والحمد لله کثیرا وسبحان الله بکیرة واصیلا) ئەوجا دەیشی فەرموو: (اللهم انی اعوذ بك من الشیطان الرجیم من همزه ونفخه ونفثه) ئەی خوایە! پانادەگرم بەتۆ لە شەڕی شەیتانی بەشبڕاو لە ڕەحمەتی خودا، لە خۆی، لە دەست لێوەشاندنی، لە پسەپسی شیعر گوتنی، لە فشەکردنی!. شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: اعوذوبیللاکردن بە گشت گۆتەیێ دەبێ، کە پەناگرتن بە خودای تیابێ. باشتر ئەوەیە کە بڵێ: (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) ئیبنو لمونذیر دەفەرموێ: لە پێغەمبەرەوە هاتووە، کە لەپێش قورئانخوێندندا دەیفەرموو: (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) بۆ قورئانخوێندنی

هــەموو رکاتــێ (اعــوذ بــالله)کــردن ســوننەتە، چــونکە هــەموو دوو قورئانخوێنـدنێ، بـەهۆی چـەمینەوەو شـتی تـرەوە، لەیـەکتریی دادەبـڕێن ولێك تەرازان (فەصـل) دەکەوێتـەنوێوانیان. گوتراویـشە: کـە تایبەتـە بـە رکاتی یەکەمەوە.

پێنجەم: بە دەنگی بەرزخوێندن لە شوێنی خۆیداو بـە دەنگـی نـزم خوێنـدن لـە شـوێنی خۆیـدا، پێـشنوێژ لـەم نوێژانـەدا قورئـان بـە دەنگـی بـەرز دەخوێنـێ، لـە بـەیانیو هـەینیو هـەردوو جەژنـەکانو تـەراویحو وەتری رەمەزانـدا، هەروا لە رکاتی یەکـەمو دووەمـی شێوانو خەوتنانـدا، .ئەمـەیش بـەکۆی دەنـگو بـەپێی یـەکگرتن، نوێژکـەری تـەنیایش لـەم نوێژانەدا بۆی هەیە بـەدەنگی بـەرز بخوێنـێ، چونکە ئـەو وەك پاشـنوێژ فەرمانی پێکراوە بە گوێڕاگرتن لـە پێژنوێـژ، کەواتـە وەزعـی لـە وەزعـی پێشنوێژ دەچێ، کەواتە بۆ ئەمیش سوننەتە کە بەدەنگی بەرز بخوێنێ.

بەڵام پاشنوێژ – واتە: مەئمووم – لە نوێژی ئاشکراو نهێنیدا هەر بە دەنگی نـزمو بـە پەنامـەکی قورئـان دەخوێنـێ، چونکە ئـەم فـەرمانی پێکراوە کە گوێ لە قورئانخوێندنی پێشنوێژ رابگرێ.

سـوننەتە بیـسمیلایش لـە نوێـژی ئاشـکرادا بـە ئاشـکرا بخـوێنرێ، چونکە گێڕانەوەیەکی دروسـت هەیـە لـە عـەلیو ئیبنـو عـەبباسو ئیبنـو عومەرو ئەبو هورەیرەو عائیشەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەڵێ: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} لـە نوێـژی حـازردا بیـسمیلای بـە دەنگـی بـەرز دەخوێنـد، لـە موغنیـدا دەفـەرموێ: لەسـەر فەرمایـشتی دارە قـوطنی فەرموودەیـەکی ساخی دروست لە ئەنەسەوە هەیە دەفەرموێ: ئەنەس خۆی بیسمیللای بە

دەنگی بەرز دەخوێندو، دەیفەرموو: هەتا بۆم بکرێ لە نوێژا چاو لە پێغەمبەر دەکەم، واتە: نوێژەکەی دەکەم بە سەرمەشق بۆ چۆنێتی نوێژی خۆم (وەرگێر).

ئەگەر کەسێ نوێژی فەوتاوی گێڕایەوە، لەسەر ئەم یاسایە بە ئاشکرا یا بە پەنامەکی دەخوێنێ: ئەگەر فەوتاوی شەوی لەشەوا دەگێڕایەوە ئەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ، ئەگەر نوێژی فەوتاوی ڕۆژی لە ڕۆژدا دەگێڕایەوە بە پەنامەکی دەخوێنێ بەڵام ئەگەر نوێژی چووەی ڕۆژی لە شەودا دەگێڕایەوە، یا بە پێچەوانەوە، ئەوە فەرمایشتی ڕاستتر ئەوەیە کە بایەخ‌و ئیعتبار بە کاتی گێڕانەوەکەیە، کەواتە: ئەگەر بە ڕۆژ نوێژی خەوتنانی گێڕایەوە ئەوە بە نهێنی دەیخوێنێ، ئەگەر بەشەو نوێژی نیوەڕۆی گێڕایەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ).

شەشەم: سوننەتە هەرکەسێ فاتیحای تەواوکرد بڵێ (ئامین) خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ پێشنوێژ دەڵێ: (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) ئێوەش بڵێن: ئامین، چونکە هەرکەسێ بۆی ڕێ بکەوێ لەگەڵ فریشتەکانا ئامین بکا، خودا لە گوناهی لەوەپێشی دەبووری. (شەیخان). هەم پێشنوێژو هەم نوێژخوێنی تەنیا، لە نوێژی ئاشکرادا، دەنگی لێ هەڵدەبڕێ، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وا بوو، کاتێ لە خوێندنی فاتیحا دەبۆوە، بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: ئامین. (دارە قوطنی بە ڕشتەیەکی جوان گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببان‌و حاکمیش بە دروستیان داناوە، حاکم دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە پلەی ساخی‌و دروستییەکەی بەپێی

مەرجی بوخاریو موسلیمە کە بۆ فەرموودەی راستو دروستیان داناوە).
هەروا پاشنوێژیش بە ئاشکرا دەیڵێ. شافیعی لە (الام)دا، دەفەرموێ: موسلیمی کوڕی خالید هەواڵی پێماندا، لە ئیبنو جورەیجەوە، لە عەطائەوە، عەطاء فەرمووی: بە گوێی خۆم لەم پێشەوایانەم بیستووە، لە ئیبنو زوبەیرو لە وانەی پاش ئەو، کە پێشنوێژییان دەکرد، لەپاش خوێندنی فاتیحا دەیانفەرموو: ئامین، ئەوانەیشی کە لە پشتیانەوە نوێژیان دەکرد دەیانفەرموو: ئامین، تەنانەت مزگەوتەکە دەنگی دەدایەوەو گرمەی دەهات! بوخاریش بە تەعلیق لە ئیبنو زوبەریرەوە ئەمەی باس کرووە.

حەوتەم: سوننەتە نوێژخوێن لە پاش خوێندنی فاتیحە، لە نوێژی بەیانیو هەینیو لەرکاتی یەکەمو دووەمی هەموو نوێژێکی تردا، جگە لە نوێژی تەرم سوورەتێ بخوێنێ، لە نوێژی تەرما لە پاش فاتیحا سوورەت نەخوێنێ، سەربەڵگەی ئەم مەسەلەیە ئەمەیە کە ئەبو قەتادە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو لە رکاتی یەکەمو لە رکاتی دووەمی نوێژی نێوەڕۆدا سوورەتی فاتیحاو سوورەتێکی تری دەخوێند، ئەو سوورەتەی کە لە رکاتی یەکەما دەیخوێند درێژتر بوو لەو سوورەتەی کە لەرکاتی دووەما دەیخوێند، جار جارەیش دەنگی ئەوەندە بەرز دەکردەوە، کە ئایەتەکە دەبیسترا، لە نوێژی عەصریشا هەروای دەکرد، لە رکاتی یەکەمی بایانیشدا سورەتی درێژ تری دەخیۆند لە سوورەتی رکاتی دووەم (شەیخان) ئەگەر لە پاش فاتیحا هەر چەندێ قورئان بخوێنێ دەبێ، با سوورەتی تەواویش نەبێ یا سوورەتێ لە هەردوو رکاتەکەدا دووبارە بکاتەوە. لێرەدا ئاوا نووسراوە:

(فعن قتادة رضي الله عنه فيمن قرأ سورة واحدة في ركعتين أو ردد سورة في ركعتين: كل كتاب الله) ئەمە تێکەڵو پێکەڵە، بەڵام من چارم ناچارە کە بیبەمەوە سەرمەبەستی راستی، بۆیە ئاوا تەرجەمەی دەکەم. لە قەتادە پرسیارکرا: ئەگەر کەسێ سوورەتێ دابەش بکا بەسەر دوورکاتا، یا سوورەتێ دووبارە بکاتەوە لە هەردوو رکاتەکەدا دەبێ یانا؟ فەرمووی: دەبێ، چونکە لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا قورئانی خوێندووە کە نامەی خوایە[1].

عەبدوڵڵای کوڕی سائیبیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککەی موکەرەمە نوێژی بەیانی بۆ دەکردین، لەپاش فاتیحاوە، لە سەرەتای سوورەتی موئمینوونەوە دەستی پێکرد، تا گەیشتە سەرباسی مووساو هاروون، یاخود گەیشتە سەرباسی حەزرەتی عیسا، لەوێدا کۆکەیەك گرتی، ئیتر قورئانخوێندنەکەی بڕیو سوورەتەکەی تەواو نەکردو چوو بۆ روکووع! (شەیخان).

پیاوێکی جوهەینیی، فەرمووی: گوێم لێ بوو کە پێغەمبەر لە هەردوو رکاتەکەی نوێژی بەیانیدا هەر سوورەتی (اذا زلزلت الارض)ی خوێند، جا ئەوەیان نازانم کە ئایا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بیری چووبوو کە لە رکاتی یەکەمیشا هەر ئەم سوورەتەی خوێندبوو، یاخود بە ئارەزوو ئاوای کرد، تا ئێمەیش جاروبار چاو لەو بکەین و ئاوا بکەین (ئەبو داوود بە رشتەیەکی دروستو دارە قطنی بە رشتیەکی بەهێز

---

[1] تەماشای عمدە القاری و بەرگی شەشەم لاپەرە (٤٢) بکە.

- وەرگێڕ -

گێڕاویانەتەوە[1]). رافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوورەتی تەواو باکورتیشبێ خێرترە لە پارچەیێ لە سوورەتی درێژ!

نەوەوی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە سوورەتە تەواوەکەو پارچە سوورەتەکە بەقەد یەك بن، بەڵام ئەگەر پارچەی سوورەتی درێژ لە سوورەتە کورتەکە درێژ تربوو ئەوە خوێندنی پارچەکە خێرترە چونکە زۆرتر.

بەڵام وادەخوازێ کە ئەمە پێوەندبێ بەمەوە: ئەمە کاتێ وایە کە پارچەی سوورەتی درێژ سەرەتاو کۆتاییو واتای تەواوو روون بێ دیارە لەکاتی وادا کە ئەو باشترە لە سوورەتی کورت[2].

---

[1] هەر حەدیسێ تەحقیق بکەم بە پێی شەرحی نەوەوی لەسەر صەحیحی موسلیمو عومدەتولقاری لەسەر صەحیحی بوخاریو (كفاية الاخيار في حل غاية الإختصار)و بەپێی غایەتو لمەئموول لەسەر تاجول ئوصول تەحقیقی دەکەم، لەبەر ئەوە تەحقیقەکە جێگەی متمانەیە، ئەگەر لەواندا، نەم دۆزییەوە بەپێی موغنی موحتاج، ئەگەر لەوێشا نەم دۆزییەوە، وەك خۆی دەیهێڵمەوە.

- وەرگێڕ -

[2] کەواتە: نوێژخوێن نابێ هەر لە خۆیەوە پارچەیێ لە سوورەتێ بخوێنێ، مەگەر ئەو پارچەیێ لە لایەن پسپۆڕانەوە سەرەتاو کۆتایی دیاری کرابنو بڕیاریش درابێ کە لەلایەن واتایشەوە دانەبڕاوە لە پێشو پاشی خۆی. ئەمەیش پێویستی بە مەسحێکی سەراسەری ئایەتەکانی قورئانە، کە تا ئێستا بە شێوەیەکی سەربەخۆ، بەپێی ئاگاداری من نەکراوە.

- وەرگێڕ - ١٩٩٥/٨/٣٠

حەزرەت خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} لە نوێژی بەیانیداو لە هەموو نوێژێکی تردا رکاتی یەکەمی درێژتر دەکردەوە لە رکاتی دووەم، بە تایبەتی لە بەیانیدا زۆرتر درێژی دەکردەوە، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا – سورة الإسراء – ٧٨/١٧} (واتە: وە نوێژی کاتی دەرکەوتنی سبەینێش بەجێ بێنە، چونکە بە راستی نوێژی بەیانی فریشتە پۆل پۆل دێنە دیاری). دیسان لەبەر ئەوەیش هەتا کەمیی ژمارەی رکاتەکانی، بە زۆریی قورئانخوێندن پڕبکرێتەوە، لەبەر ئەوەیش کە لە دواخەوە، مەردوم بەشی خۆیان حەساونەتەوە، هێشتا نەپلکاون بە مشوورو هەوڵی گوزەرانەوەو تێکەڵی سەرقاڵیی دنیا نەبوونەتەوە، کەواتە هەتا دڵیان لە خەیاڵی گوزەران خاڵییە با دەمێکی خۆش لەگەڵ خودای خۆیاندا، دوور لە موزاحەمەی ئەغیار، گفتوگۆ بکەن، لەبەر ئەوەیش کە نوێژی بەیانی بناغەی کاری ئەو رۆژەیەو سەرەتایەتی شتیش هەر لەسەرەتاوە بەگرنگی بیگری چاکترە، لەبەر ئەمانە هەموو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} جاری وادەبوو دەوری شەست ئایەت هەتا سەت ئایەتی لە نوێژی بەیانیدا دەخوێند، یا سورەتی (ق) یا سوورەتی (رووم) یا سوورەتی (اذا الشمس کورت)ی تیادا دەخوێند، لە سەفەریشدا فەلەق و ناسی دەخوێند، جاری وادەبوو کە ژنی منداڵ بەبەر لە ریزی جەماعەتا لە پشت حەزرەتەوە نوێژی دەکرد، منداڵەکەی لە دورەوە دەگریا، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} هەر کە گوێی لە گریانی منداڵەکەی دەبوو نوێژەکەی بە کورتی ئەنجام دەدا، رەحمی بە منداڵەکەو بە دایکەکەی دەکرد، نەبادا بەهۆی درێژ کردنەوەی نوێژەکەوە تووشی سەخڵەتی ببن، لە نوێژی بەیانی رۆژی هەینیدا

سوورەتی (**ألم تنزيل**)ی سەجدەو سوورەتی (**هل أتى على الانسان**)ی دەخوێند، ئەم دوو سوورەتەی بە تەواوی دەخوێند، لە حەزرەتەوە وارید نەبووە کە پارچەیێ لە سوورەتێکیان لەهەریەکێ لە رکاتەکانی نوێژی بەیانیدا بخوێنێ، کەواتە: ئەوەی وا بکا بە پێچەوانەی رابەریی ئەو زاتەوە کار دەکا {درودی خوای لەسەربێ}. ئەوەیش رێنمایی کە ئەم دوو سوورەتە بە تەواوی بخوێنرێن پەندو حیکمەتەکەی ئەمەیە: باسی سەرەتای بوونەوەرو سەرەنجامی کاری ئەم بوونەوەرەو زیندوو بوونەوەو دروستکردنی ئادەمو چوونە بەهەشتو دۆزەخو شتی تریشیان تیادایە، کە دەبن بەهۆی هۆشیاریی نەتەوەی ئیسلام لە بارەی رووداوەکانی رۆژی رەستاخێزەوە، هەتا پەندو ئامۆژکارییان لێ وەربگرن.

پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} جاری وادەبوو نوێژی نیوەڕۆی درێژ دەکردەوە، جاری وادەبوو بە مام ناوەندی دەیکرد. ئەبو سەعید {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: نوێژی نیوەڕۆ دادەبەسترا، زەلام بەپێ دەچوو بۆ بەقیع، ئیشی خۆی لەوێ تەواو دەکردو دەگەڕایەوە بۆ ماڵەوەو دەسنوێژی دەگرتو ئەوجا دەهات بۆ مزگەوت، لەگەڵ ئەوەیشا فریای رکاتی یەکەمی ئەو نوێژە لەپشت پێغەمبەرەوە دەکەوت، چونکە ئەوەندەی درێژ دەکردەوە. (موسلیم) جاری وایش هەبوو (**سبح اسم ربك الأعلى**)ی تیادەخوێند، یا (**والليل اذا يغشى**) یا (**والسماء ذات البروج**) یا (**والسماء والطارق**).

عەصریشی ئاوای دەکرد: ئەگەر درێژی بکردایەتەوە بەقەد نیوەی نوێژی نیوەڕۆی درێژدەکردەوە، ئەگەر کورتیشی بکردایەتەوە بە قەد

نێوەڕۆ دەبوو، لە حاڵەتی کورتیی نیوەڕۆدا. لە شێوانیشا ئەمە ڕێبازی بوو: جارێ قورئانی زۆری تیادەخوێند، جارێ کەم، چونکە سەلماوە: کە جاری وابووە (ئەعراف)ی تیاخوێندووە، بەڵام دابەشی کردووە بەسەر ڕکاتی یەکەم و دووەمیدا، هەروا (الطور)ی تیا خوێندووە هەروا (المرسلات) و (سبح اسم ربك الاعلى) و (والتين والزيتون)و (فەلەق) و (ناس) خوێندنی ئەم سوورەتانە لەم نوێژانەدا، لە فەرموودەی دروستی بە ناوبانگدا هەیە.

نوێژی خەوتنانی ئاوا دەکرد: خۆی (والتين والزيتون)ی تیا خوێندووە، ئەم سوورەتانەیشی بۆ موعاذ دەست نیشان کردووە کە لە نوێژی خەوتناندا بیانخوێنێ: (والشمس) و (سبح اسم ربك الاعلى)و (والليل اذا يغشى)و هاوچەشنی ئەمانە، نارازی بوو لەوە کە موعاذ سوورەتی (بەقەرە)ی لەبەر نوێژیی خەوتناندا خوێندبوو، جارێ موعاذ لە پشت پێغەمبەرەوە {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی خەوتنان بە جەماعەت دەکا، ئەوجا دەچێ بۆ ناو هۆزەکەی خۆی بەر نوێژی خەوتنانیان بۆ دەکاو، سوورەتی بەقەرەی تیا دەخوێنێ، پیاوێ لە لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سکاڵای لە دەست ئەم کارەی موعاذ کرد، کە نوێژەکەی زۆر درێژ کردەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە موعاذ تووڕەدەبێ و پێی دەفەرموێ: ئەی موعاذ! مەبە بە ئاژاوە بەرپاکەری ناو کۆمەڵەی نوێژکەرەکان، ئەوجا ئەو سوورەتانەی بۆ دەست نیشان دەکا کە ناومان هێنان، لە نوێژی هەینیدا ئەم سوورەتانەی بە تەواوی دەخوێند: لە ڕکاتی یەکەمدا سوورەتی (الجمعه) یا (الأعلى)ی دەخوێند، وە لە ڕکاتی

دووەما سوورەتی (المنافقون) یا (الغاشیة)ی دەخوێند {دروودی خوای لەسەربێ} بەڵام هەرگیز پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: شتی وای نەکردووە کە بچێ کۆتایی هەریەك لەم دوو سوورەتانە لە هەریەك لە دوورکاتەکەی نوێژی هەینیدا بخوێنێ، کاری وا بۆچی دوورە لە رێگەی راستی ئەوەوە (ئەمە نیوەی راستەو نیوەی هەڵەیە، کاری وا دوورە لە رێگەی راستی پێغەمبەری رەهبەر؟ لە باسی هەیئەتی حەوتەمی ئەم باسەدا کە باسی ژمارە/ ٦٢ وە، دانەر بۆ بەڵگە لەسەر دروستبوونی بەشێ لە سوورەتێ یا چەند ئایەتێ لە ورەتێ لە رکاتێکا، ئەثەرەکەی قەتادەی هێنایەوە، ئەم قسەیەی پێچەوانەی ئەوەیە (وەرگێڕ) لە دوو جەژنەکەیشدا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} لە پاش فاتیحا لە رکاتی یەکەما سوورەتی (ق)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (سبح اسم)ەی بە تەواوی دەخوێند، لە رکاتی دووەمیشا یا سوورەتی (اقتربت)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (هل اتاك)ەی بە تەواوی دەخوێند، لەسەر ئەم رێبازە پیرۆزە بەردەوام بوو هەتا گەیشتەوە بەدیداری یەزدانی مەزن.

چوار جێنشینە هەقناسەکانو زانا پێشەواکانیش هەروایان دەکرد، {رەزای خوا لە هەموویان بێ}. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هیچ سوورەتێکی بە تایبەتی بۆ هیچ نوێژێ دیاری نەکردووە، جگە لەم سوورەتانەی کە ناومان هێنان بۆ نوێژی هەینیو دوو جەژنەکەو بەیانی رۆژی هەینی. عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیرییەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوورەت بە سوورەتی ئەو بەشەی قورئان کە پێی دەگوترێ موفەصصەل، گەورەو گچکەی، بە گوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیستووە، کە بەر نوێژیی پێدەکردن، لە نێژە فەرزەکاندا بۆ مەردوم. (ئەبو داوود).

له نوێژی فەرزدا نەبیستراوەو ساخ نەبۆتەوە كە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: خۆی لە یەك ركاتدا پتر لە یەك سوورەتی خوێندبێ، بەڵام لە نوێژی سوننەتدا ئەوەی كردووە (ئەمە بۆنی ئەوەی لێدێ كە شتی وا ناباشە، بەڵام ئەمە ناباش نییە چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەمەی تەقریر كردووە، بەڵكوو وەسپی ئەو كەسەیەی كردووە كە ئەمەیكردووە. تەماشای عومدەتولقاری ب/٦/ل/٣٩ بكە (وەرگێڕ).

هەشتەم و نۆیەم: (لە هەیئاتی نوێژ) ئەڵڵاهو ئەكبەر كردنە، لە كاتی دانەوینەوەو سەربەرزەوە كردنداو گوتنی (**سمع الله لمن حمده**) وەلەكاتی سەربەرزەوەكردندا لە چەمینەوە، سەربەڵگەی — ئەمەیش ئەوەیە كە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} كاتێ دەستی دەكرد بە نوێژ، ڕێك رادەوەستاو بە گوتنی (الله أكبر) نوێژی دادەبەست، كاتێكیش دەچوو بۆ چەمینەوە: (الله أكبر)ی دەكرد، كاتێ لە چەمینەوە پشتی ڕاست دەكردەوە دەیفەرموو: (**سمع الله لمن حمده**) ئەوجا كە دادەبەزی بۆ كوڕنووش دەیفەرموو: (الله أكبر) ئەمەی لە هەموو نوێژێكیدا دەكرد، هەروا لەو كاتەیشدا كە دوو ركاتی تەواو دەكردو هەڵ دەسایەوە بۆ ركاتی سێیەم ئەڵڵاهو ئەكبەری دەكرد. (بوخاری و موسلیم).

دەیەم: ویردو تەسبیحاتی ناو چەمینەوەو كوڕنووش. ئەبو داوود ئەم فەرموودەیەی گێڕاویەتەوە: كاتێ (**فسبح باسم ربك العظيم**)ی هاتە خوارەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: بیكەن بە بە ذیكری ناوچەمینەوەتان، واتە لەناو روكووعدا بڵێن: (**سبحان ربي**

العظیم) کاتێکیش ئایەتی (سبح اسم ربك الاعلی) هاتە خوارەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: بیکەن بە ذیکری ناو کورنووشتان، واتە: لەناو سەجدەدا بڵێن: (سبحان ربی الاعلی). وا باشە کە ئەم ویردە سێ جار بڵێ: بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: هەر کەسێ لە ئێوە لەناو چەمینەوەدا سێ جار بڵێ (سبحان ربی العظیم) ئەوە چەمینەوەکەی گوتنی سێ جار لای کەمیی تەواوی چەمینەوە، هەرکەسەشتان لەناو کورنووشدا، سێ جار بڵێ: (سبحان ربی الأعلی) ئەوە کورنووشەکەی تەواوە، بەڵام گوتنی سێ جار لای کەمی تەواویی ویردی ناو سەجدەیە. (تیرمیذیو ئەبو داوود). هەرەتەواوەکەی لە نۆجارەوە دەست پێدەکا هەتا یازدەجار خوێنی.

ماوەردی دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە پێشنوێژبێ. بەڵام نوێژخوێنی تەنیا بۆی هەیە چەندە خۆی ئارەزوو دەکا ویردو نزا بە دوورو درێژی بخوێنێ، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هیچ کاتێ بەندە وەك کاتی ناو کورنووش لە خواوە نزیك نابێتەوە، کەواتە: لەوکاتەدا دوعاو نزا زۆر بکەن، جێگەی خۆیەتی کە پاڕانەوەکەتان قەبووڵ بکرێ. (موسلیمو ئەبو داوود). پێشنوێژیش ئەم مافەی بۆ هەبێ. هەیە بەمەرجێ پاشنوێژەکانی رەزایان لەسەر درێژکردنەوەکە هەبێ. خۆشەویست خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو چەمینەوەو کورنووشدا پاڕانەوەو نزاو ویردی زۆری دەخوێند، ئەوەتا حەزرەتی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

لە چەمینەوەو کوڕنووشـدا زۆر دەیفـەرموو: (سـبحانك اللـهم وبحمـدك اللـهم اغفـر لی) (شـەیخان‌و ئەحمـەدو کەسـانی تـریش گێڕاویانەتـەوە).
دیسان لە عائیشەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: زۆرجار حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لـە چـەمینەوەو کوڕنووشـدا دەیفـەرموو: (سـبوح قـدوس رب الملائکـة والـروح) (م/ د/ ن/). لـە ئیمـامی عەلیـەوە {ڕەزای خـوای لێبـێ} فەرمووی: یاسـای پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ}: وابـوو لـەناو چـەمینەوەدا دەفـەرمووو: (اللـهم لـك رکعـت وبـك آمنـت ولـك أسملـت، أنـت ربـی، خشع سمعی وبصری ومخـی وعظمـی وعـصبی ومـا استقلت بـه قدمی لله رب العالمین) (ئەحمەدو موسلیم‌و ئەبو داوودو کەسانی تـر).
دیسان لەوەوە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: خۆشەویست {درودی خـوای لەسەربێ} زۆر جاران لـە کوڕنووشـدا دەیفـەرموو: (اللـهم لـك سـجدت وبـك آمنـت ولـك اسلمت، سجد وجهی للذی خلقه فصوره فأحسن صـوره فـشق سمعـه وبصره فتبارك الله أحسن الخالقین) (م).

یازدەهەم: هەردوو دەستی لەسەر هەردوو رانی دادەنێ لە دانیـشتنی تـەحیاتی یەکـەم‌و تـەحیاتی دووەمـا، دەسـتی چـەپی دەکاتـەوەو بـەری دەستی لەسەر رانی لـەنزیکی سـەر ئەژنۆیـەوە دادەنـێ، دەسـتی راستیـشی لەسەر رانی راستی لە نزیکی سەر ئەژنۆیەوە دادەنێ، پەنجـەکانی دەسـتی راستی دەنووقێنێ، تەنها پەنجـەی شـایەتمانی نـەبێ، کـە بـەری دەداتـەوە، کاتێ گەیشتە (الا الله) بەرزی دەکاتەوەو کەمێ بـە کـووڕی بـەرەو رووگـە بیگرێ‌و ئیتر نەیجووڵێنێ، وە نیازی لەو جووڵەیە ئاماژە بێ بـۆ یـەکتایی خوا هەتا گوتارو کردار لە ددانـنان بە یەکتایی خوادا یەك بگرن.

ئیبنوعومەر {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} زۆر جار کە لە تەحیاتا دادەنیشت لەپی ڕاستی لەسەر ڕانی ڕاستی دادەناو لەپی چەپی لەسەر ڕانی چەپی دادەنا، پەنجەی شایەتمانی بەرەلا دەکردو لەکاتی گوتنی وشەی (الا الله)ی ناو شایەتماندا بەرزی دەکردەوەو ئیتر چاوی تێ دەبڕی (ئەحمەدو موسلیم‌و نەسائی).

دوازدەهەم: لە هەموو تەحیاتێکا کە سلاوی تیادا نەدرێتەوە دانیشتن بە شێوەی (افتراش – پێراخستن) سوننەتە، کە بریتییە لەوە: پێی چەپی ڕابخا لە ژێریداو لە سەری دابنیشێ‌و پێی ڕاستی بە پەنجەکانیەوە هەڵ بنێ‌و ڕووی سەرە پەنجەکانی بکاتە ڕووگە، لە تەحیاتی دواییشتدا لەسەر شێوەی (تورك – لاسمتەنشین) دابنیشێ، لاسمتەنشینیش وەکوو پێراخستنە، بەلام لەمدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە دەر دەکا بۆ لای ڕاستی، وە نەرمەی لاسمتی دەنووسێنێ بەزەوییەکەوە.

ئەم دوو شێوەیە لە صەحیحەیندا هەیە: لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: ئەبو حومەیدی ساعیدی {ڕەزای خوای لێبێ} بە چەن کەسێ لە یارانی پێغەبەری فەرموو: من لە هەمووتان باشتر ئاگام لێیەتی کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی چۆن بوو: سەرنجم دەدا کە ئەللاهو ئەکبەری دەکرد، هەردوو دەستی تا ئاستی هەردوو سەرشانەکانی هەڵ دەبڕی، کە ڕوکووعیشی دەبرد هەر دوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆکانی خۆی گیر دەکرد، وەرێك پشتی خۆی دەچەماندەوە، پشت‌و ملی خۆی ڕێك لە یەك ئاست بەبێ کووڕی ڕادەگرت، کە سەریشی هەڵ دەبڕی لە چەمینەوە ڕێك هەڵ دەسایەوەو قنج ڕادەوەستایەوە، تایەك یەك

برِبرِاگەکانی پشتی دەچوونەوە شوێنی خۆیان، کە کورِنووشیشی دەبرد هەردوو لەپی دەستی دادەنا لەسەر زەوییەکە، بەڵام باسکی خۆیی رانەدەخست لەسەر زەوییەکەو کەمێ باسکەکانی بەرزدەگرتو نەشی دەنووساندن بە لاتەنیشتی خۆیەوە، بەڵکوو هەر دووباڵی خۆیی بڵاو دەکردەوە، وەسینگی پەنجەکانی هەردوو پێی لەسەر زەوی دادەناو نووکی پەنجەکانی قاچی روویان دەکردە رووگە، لە تەحیاتی یەکەمیشدا لەسەر قاچی چەپی دادەنیشتو قاچی راستی هەڵ دەنا، لە دوارکاتیشدا پێی چەپی لەژێر خۆیەوە رەت دەکردو لە ژێر پێی راستیەوە نووکەکەی دەردەکرد، وە پێی راستیشی هەڵ دەناو لەسەر لارِانی خۆی دەدەنیشت. (دانەر بەشی کۆتایی ئەم فەرموودەیەی نووسیبوو، من بە تەواوی نووسیم، چونکە دەبێ بە بەڵگەی رۆشن بۆ زۆر لە کردارەکانی نوێژ – وەرگێرِ).

سیازدەهەم: نزاو پارِانەوەی دانیشتنی نێوان هەردوو کورِنووش. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دانیشتنی نێوان کورِنووشەکاندا دەیفەرموو: (رب اغفر لی رب اغفر لی) (نەسائیو ئیبنو ماجە).

ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆیو بابی} دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو، لە دانیشتنی نێوانی دوو کورِنووشەکاندا دەیفەرموو: (اللهم اغفر لی وارحمنی وعافنی واهدنی وارزقنی) (ئەبو داوود) لە گێرِانەوەیەکی تیرمیذیدا: (واجبرنی)یە لە جیاتی (عافنی).

چواردەهەم: دانیشتنی وچانە،کە برێتییە لە دانیشتنێکی سووکەڵە، لە پاش لێبوونەوە لە کورِنووشی دووەمی رکاتی یەکەمو، لە پاش

لێبوونەوە لە کورنووشی دووەمی رکاتی سێیەم، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) خۆی ئەوەی کردووە، دوو گێڕاونەوەیش هەیە لە ئیمامی ئەحمەدەوە، یەکێکیان ئاوا دەڵێ.

پازدەهەم: نزازو پاڕانەوەی پاش تەحیاتی دوایی، عەبدوڵلای کوڕی مەسعود، گێڕاویەتەوە، کاتێ پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) تەحیاتی فێرکردوون، لە کۆتاییدا فەرموویەتی: ئینجا بە ئارەزووی خۆی بپاڕێتەوە بۆ خۆیو حەزی لەچی بێ لە خودا داوای بکا (م).

عەلی (رەزای خوای لێبێ) فەرمووی: یاسای پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): وابوو لە تەحیاتا لە ناوەندی شایەتمانهێنانو سلاودانەوەدا دەیفەرموو: **(اللهم اغفر لی ما قدمت وما أخرت وما أسررت وما أعلنت وما أسرفت وما أنت أعلم به منی أنت المقدم وأنت المؤخر لا اله الا أنت)** (موسلیم).

عەبدوڵلای کوڕی عەمر (رەزای خوای لێبێ) فەرمووی: ئەبو بەکری صەدیق (رەزای خوای لێبێ) فەرمووی بە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): نزایەکم فێربکە کە لە نوێژەکەما بیکەم، فەرمووی: بڵێ: **(اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا أنت فاغفر لی مغفرة من عندك وارحمنی، انك أنت الغفور الرحیم)** (شەیخان). ئەبو هورەیرەیش (رەزای خوای لێبێ) فەرمووی: یاسای پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): وابوو لە نوێژدا، لە کۆتایی تەحیاتی پێش سلاودا دەیفەرموو: **(اللهم انی أعوذ بك من عذاب القبر ومن عذاب النار ومن فتنة المحیا والممات ومن فتنة المسیح الدجال)** (م).

شانزەهەم: سلاّودانەوەی دووەمە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بەلای راستو بەلای چەپی خۆیدا سلاّوی دەدایەوە (م).

٦٣) سوننەتە پەیوەستەکانی نوێژە فەرزەکان:

ئەو نوێژە سوونەتانەی کە پەیوەستن بە فەرزەکانەوە نۆزدە رکاتن؛ دوو رکات لە پێش نوێژی بەیانیدا، چوار رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، چوار رکات لە پێش ئەصردا، دوو رکات لە پێش شێواندا، دوو رکات لە پاشی، سێ رکات لە پاش خەوتنان، کە ئاخر رکاتیان وەتربوو، سوننەتە دامەزراوەکانیان دە رکاتن، کە برێتین لەو سوننەتە پەیوەستانە کە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} سەرومڕ کردوونی، کە ئەمانەن: دوو لە پێش بەیانیدا، دوو رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، دوو رکات لە پاش شێوان، دوو رکات لە پاش خەوتنان، بەلگەی ئەمەیش فەرموودەکەیە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە خزمەت پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} دوو رکات لە پێش نێوەرۆداو، دوو رکات لە پاشیەوەو، وو رکات لە پاش شێوانەوەو، دوو رکات لە پاش خەوتنانەوە، نوێژی سوننەتم کردووە، حەفصەی خوشکیشم، کە هاوسەری پێغەمبەر بوو، قسەی بۆ کردووم: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پاش شەبەق دوو رکات نوێژی سوننەتی سووکەلەی دەکرد. (شەیخان).

ئەوانەی کە دەفەرموون چوار لە پێش نیوەڕۆوە سوننەتە بەلگەکەیان ئەم فەرموودەیە: کە بوخاری لە عائیشەوە دەیگێڕێتەوە:

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چوار رکات نوێژی سوننەتی لە پێش نوێژی نیوەڕۆوە تەرك نەدەکردا. ئەوانەیش کە دەفەرموون: چوار لە پێش عەصرەوە هەیە، بەڵگەیان ئەم فەرموودەیەی تیرمیذییە: عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پێش عەصردا چوار رکات سوننەتی دەکرد، بەینی دەخستن، لە گێڕانەوەیەکدا: ڕەحمەتی خودا لەو کەسەبێ کە لە پێش عەصردا چوار رکات سوننەت دەکا. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، ئیبنو حەببانیش بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە. دوو رکاتەکەی دوا خەوتنانیش ئیبنو عومەر حەدیسێکی گێڕاوەتەوە لە بارەیانەوە. دوو رکاتەکەی پێش شێوانیش بەپێی گێڕانەوەی بوخاری: لە پێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بکەن. لەپێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بکەن. لە جاری سێیەمدا فەرمووی: بۆ کەسێ ئارەزوو بکا.

لە موسلیمدا دەفەرموێ: ئەنەسی کوڕی مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جاران کە لە مەدینە بووین، کاتێ بانگدەر بانگی شێوانی دەدا، یاران پەلاماری پەنا کۆڵەکەکانی ناو مزگەوتیان دەدا، هەتا فریابکەون لە پێش دابەستنی جەماعەتی شێواندا، سەرو دوو رکات سوننەت خێرا بکەن، تەنانەت خەڵکێکی ئەوەندە زۆر خەریکی کردنی ئەو دوو رکاتە سوننەتە بوون لەو کاتەدا، پیاوی نەشارەزا کە دەهاتە ژوورەوە لەو وایە کە ئەوە نوێژی شێوانە دەیکەن!

٦٤) نوێژی سوننەتی زۆر سوننەت:

سێ جۆر نوێژی سوننەت زۆر خێرن:

یەکەم: شەو نوێژ.

دووەم: نوێژی چێشتەنگاو،

سێیەم: نوێژی تەراویح.

پێشەوایانی گەلی ئیسلام بەکۆی دەنگ یەکیان گرتووە لەسەر ئەوە کە شەونوێژ زۆر خێرە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ - سورة الإسراء - ٧٩/١٧) واتە: سەرەڕای نوێژە فەرزەکان بەشەو واز لە خەو بێنەو خەو لە خۆت بزڕێنە، هەندێ شەو نوێژبکەو قورئانی تیابخوێنە، دیسان خوای مەزن دەفەرموێ: {كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ - سورة الذاريات - ١٧/٥١) واتە: ئەو تەقواکارانە ڕەوشتێکی تری بەرزیان هەبوو ئەوەبوو کە بەشەو سەرخەوێکیان دەشکانو ئیتر زوربەی شەو هەر سەرقاڵی نوێژ بوون هەروا زاتی هەرەمەزن دەفەرموێ: {تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا - سورة السجدة - ١٦/٣٢) واتە: بەشەو دوورە پارێزن لە نوێنو نووستنو هەر سەرگەمی شەو نوێژو خواپەرستینو لە خودا دەپاڕێنەوە، لاڵەو پاڵەو سکاڵا لە دەرگای پەروەردگاری خۆیانا دەکەن، هەم لە ترسی سزاو تۆڵەی سەختیو هەم بە هیوای ڕێژنەی ڕەحمەتی) لە پێشدا شەو نوێژ فەرز بوو، لە دواییدا ئەو بڕیارە لابرا.

لە فەرموودەیشدا دەفەرمویٚ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویٚ: خوو بگرن بەشەو نوێژەوەو بیکەن بە پیشەی هەمیشەتان، چونکە شەو نوێژ هەر لە مێژەوە پیشەی پیاوچاکان بووە، سەرەڕای ئەوەیش دەبیٚ بەهۆی نزیکبوونەوە لە خواوە، وە دەبیٚ بە کەفارەتی خراپەو هەروەها لە گوناهیش دەتان گێڕێتەوە! (لە گێڕانەوەیەکی تاجول ئوصولدا: دەردیش لە لەش دەردەکا — وەرگێڕ).

(حاکم گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەم فەرموودەیە دروستو ساخە، چونکە بەپێی مەرجی ئیمامی بوخارییە کە بۆ فەرموودەی دروست (حەدیثی صەحیح) دایناوە. لە لایەکی تریشەوە لە فەرموودەدا هەیە دەفەرمویٚ: {دروودی خوای لەسەربێ} هەر کەسیٚ هەر شەویٚ سەت ئایەت لەشەو نوێژدا بخوێنیٚ، لەناو تۆماری دەستەی بیٚ ئاگایاندا، لەو شەوەدا ناوی نانوسریٚ، هەر کەسێکیش هەر شەویٚ لە شەو نوێژدا دووسەد ئایەت بخوێنیٚ ناوی لە دەفتەری خواپەرستە بیٚ گەردە کانا دەنوسریٚ (حاکم گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەمە بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیم)ە.

بزانە: کە ناوەراستی شەو باشترین کاتە بۆ شەو نوێژ، چونکە کاتیٚ لە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} پرسیارکرا: لە دوا نوێژە فەرزەکان کام نوێژیٚ خێری زۆرترە؟ فەرمووی: نوێژی ناو جەرگەی شەو. چونکە لەکاتەدا جەنگەی گەرمەی خەوە، زۆربەی خەڵك لەوکاتەدا بیٚ ئاگان، لەوکاتی وایشدا خواپەرستی زۆر ئەستەمە! بەهەرحاڵ نیوەی دوایی لە نیوەی پێشوو باشترە بۆ شەونوێژ، چونکە خوا دەفەرمویٚ: {وَبِالْأَسْحَارِ

هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ - سورة الذاريات - ١٨/٥١} واته: له بەرەبەیاندا به کوڵی دڵ له خودای میهرەبان دەپاڕێنەوە کە له تاوانیان خۆش بێ، به تایبەتی له تاوانی ئەوە نەبادا لەو شەوەدا درێغییان کردبێ له هەقی جێبەجێکردنی بەندایەتیدا). دیسان لەبەر ئەوەیش چونکه خودای پەروەردگار هەموو شەوێ له سێیەکی کۆتایی شەودا تەشریفی دادەبەزێ بۆ ئاسمانی یەکەمو دەفەرموێ: ئای بۆ بەختەوەرێ بێت لەم کاتی رەحمەتبارانەدا لێم بپاڕێتەوە تا بچم بە هاواریەوە، ئای بۆ کەسێ داوای بەشی باشم لێبکا هەتا بەشی بدەم. ئای بۆ کەسێ داوای لێخۆشبوونم لێبکا هەتا لێی خۆش بم (ش/ د/ ت) ئەم دابەزینە دابەزینی نیشانەکانی دەسەڵاتی خوایە نەك مەبەست لێی ئەوەبێ کە زاتی خودا خۆی دابەزێ، هەتا کەسێ بڵێ: ئەمە سەردەکێشێ بۆ ئامێتە بوونو توانەوەی دروستکەرو دروستکراو لەناو خۆیانداو سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە بڵێن خوا لەشو جەستەو ئەندامی هەیە، کە بەمە لە زاراوەی هەندێ گوروهدا دەگوترێ (حلول) و (تجسيم) چونکه خوا لە بارەی بێچوونیی خۆیەوە دەفەرموێ: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ - سورة الشورى - ١١/٤٢} (واته: لەوێنەی زاتی خوا هیچ شتێ نیه).

ناباشە کەسێ شەو سەراسەر هەرشەو نوێژبکا، چونکه بەپێی فەرموودە شتی وازیان دەدا لە لەشو تەندروستی. کەسێ خوو بگرێ بەشەو نوێژەوەو لە پاشا وازی لێبێنێ شتی وا ناباشە، چونکه پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاصی فەرموو: ئەی عەبدوڵلا! وەك فیسارەکەس مەبە کە جاران شەو نوێژی دەکرد، کەچی ئێستا نایکا (ش).

بەلگەی ئەوەیش کە نوێژی چێشتەنگاو زۆر سوننەتە ئەم ئایەتەیە: {يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ - سورة ص - /١٨} واتە: ئێمە کە پەروەردگاری ئەم بوونەوەرەین کێوەکانمان رام کردبوو کە لەگەڵ داوود پێغەمبەردا سەر لە ئێواریو سەر لە بەیانی تەسبیحات بۆ خودا بکەن).

ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی واتە: عەبباسی باوکی} دەفەرموێ: مەبەست لە (الاشراق) لەم ئایەتەدا نوێژی چێشتەنگاوە. لە صەحیحەیندا لە ئەبو زەررەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دۆستی ئازیزم پێغەمبەری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم سێ ئامۆژگارییەی کردووم: کە هەموو مانگێ سێ رۆژ بە رۆژوو بم، وە هەموو رۆژێ دوو رکات چێشتە نوێژبکەم، وە هەموو شەوێ لە پێش خەوتندا نوێژی وەتر بکەم[1]

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} ئەمەی پتر کردەوە: بەپشتی خوا هەتا مردن ئەم سێ ئامۆژگارییە پشت گوێ ناخەم[2].

---

[1] بەپێی ئاگاداری من ئەم فەرموودەیە لە صەحیحەیندا ئەبو هورەیرە دەیگێڕێتەوە نەوەك ئەبو زەڕ، لە موسلیمدا ئەبو دەردایش ئەمە دەگێڕێتەوە، بە زەینم (ئەبو زەڕ) یا هەڵەی چاپ یا تەحریفی ئەبو دەردایە، یا شتێکی تری ئاوایە، بە هەرحاڵ لەبەر ئەوەی إحاط و ئاگاداری بوون لە هەموو گێڕانەوەو شێوەکانی فەرموودە لە صەحیحەیندا شتێکی هەروا ئاسن نیە لەبەر ئەوە بەم ئاگادارییە ئیکتیفام کرد.

[2] روونکردنەوەیێ: ئەم فەرموودەیە بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە، لەسەر ئەم شێوەیەی ئێرە، موسلیم لە ئەبو دەردائیشەوە ریوایەتی کردووە،

لای کـەمی نوێـژی چێـشتەنگاو دوورکاتــە، لای زۆرەکــەی دوازدە رکاتــە، چـونکە خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} بـە ئـەبو زەڕ دەفـەرموێ: ئەگـەر دوانــزە رکـات نوێـژی چێـشتەنگاو بکـەی خـودا لــە بەهەشـتا کۆشـکێکت بـۆ دروسـت دەکـا. (بەیهـەقی دەیگێڕێتـەوە بـەڵام بـە لاوازی داناوە). ئیمامی نەوەوی دەفەرموێ: لای زۆرەکەی هەشت رکاتە، زوربـەی زاناکانیش هەروا دەفەرموون، لە حەدیسەکەی شەیخەینیشا کە لـە ئومـوو هانیئەوەیە دەفەرموێ: رۆژی ئازادکردنی شاری مەککە، پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەشت رکات نوێـژی سـوننەتی چێشتەنگاوی کـرد، لـە هـەموو دوو رکاتێکا سلاوی دەدایەوە.

کـاتی دەسـتپێکرنی لەوحەوەیـە کـە خـۆر بـە قـەد رمـێ بـەرزەوە دەبێ، وە هەتا (استواء) واتە: گەیشتنی خۆر بە ناوەڕاستی ئاسمان.

بەلگـەی ئــەوەیش کـە نوێــژی تــەراویح زۆر سـوننەتە، ئەمەیــە: یەککگرتنی زانایانی نەتەوەی ئیسلام لەسەر ئەم بڕیارە، چەن کەسـێ ئـەم قـسەیە دەکـەن کـە ئیجمـاع هەیــە لەســەر ئــەوە، لــە صەحیحەینیــشدا دەفەرمووێ: کەسێ شەو نوێژی رەمەزان بکا (واتــە تـەراویح) بـە ئیمـانو بـاوەڕەوە، سـاخ لەبـەر رەزای خـودا، خـودا لـە گوناهـەکانی لـەوەو پێـشی خـۆش دەبــێ. عائیــشە {رەزای خـوای لێبـێ} فـەرمووی: شــەوێ لــە شــەوەکانی رەمـەزان حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو جەرگەی شەودا لەماڵ دەرچوو،

نسائی لە ئەبو ذەڕەوە، تەماشای عمده القـاری بـەرگی حەوتـەم لاپـەڕە ٢٤٣ بکـە. لـە (کفایة الاخیار)یـشدا، هـەر دەفـەرموێ: وفي الـصحیحن عــن أبـی هریـرة (ض) قـال: (أوصانی خلیلی بثلاث) الحدث.

ڕۆیشت بۆ مزگەوتو لەوێ دەستی کرد بەشەو نوێژ، وە چەند پیاوێ لە یاران لە پشتیەوە ئیقتیدایان پێی کوردو دەستیان کرد بە تەراویحکردن لەگەڵیدا، جا کاتێ ڕۆژبۆوە،خەڵکەکە ئەم باسەیان گێڕایەوەو هەواڵەکە بڵاوبۆوە، جا لە شەوی دووەما خەڵکێکی زۆرتر گردەوەبوونو پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دیسان بەر نوێژی تەراویحی بۆ کردنەوە، وە بۆ سبەینێ ئەم باسە تەواو بڵاوە بوو، جا بۆ شەوی سێیەم خەڵکێکی زۆر زۆر لە مزگەوت گردەوەبوونو دیسانەوە شەو نوێژیان بە جەماعەت لە پشت پێغەمبەرەوە کردەوە، جا لە شەوی چوارەما هاوڕێیانی حەزرەت: {درودی خودا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خودا لەوان بێ} ئەوەندە کۆبووبوونەوە مزگەوت نەیدەگرت، بەڵام پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەم شەوەدا نەهات بۆ ناویان، بۆ شەو نوێژی تەراویح، جا سبەینێ کە تەشریفی چوو بۆ ناویانو نوێژی سبەینێی بۆ کردن، ڕووی تێکردنو شایەتمانی هێناو فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: من ئەمشەو ئاگادار بووم لە هاتنی ئێوە بۆ مزگەوتو ئاگام لە حاڵتان بوو، بەڵام بۆیە نەهاتم بۆ لاتان مەبادا ئەم تەراویحە فەرز بکرێ لەسەرتان، وە ئێوەیش بۆتان نەکرێ ئیتر هەتا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کۆچی دواییکرد شەونوێژیی ڕەمەزان هەر لەسەر ئەم شوەیە بوو (ش/د).

ئیتر ئەم سوننەتە لەسەر ئەم شێوەیە بەردەوام بوو لە سەردەمی پێغەمبەر خۆیو ئەبو بەکرو سەرەتای جێنیشینیی عومەردا، هەتا شەوێ عومەر تەماشای کرد مەردومەکە، یەکە یەکەو دووکەس دووکەس و سێ کەس، سێکەس خەریکن نوێژی تەراویح دەکەن. جا هەموویانی کرد بەیەك کۆمەڵو ئوبەییەی کوڕی کەعبی کرد بە

پێشنوێژییان‌و ئەوە بڕیاریانداو بەوو بە یەکگرتن، عومەر بۆیە ئەمەی کرد چونکە تازە مەترسی ئەوە نەمابوو کە تەراویح فەرزبێ لەسەر بیست رکاتی بڕیاردا بۆیان، هاوڕێیانیش لەسەر موسوڵمانان، چونکە لە پاش پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوەی خۆی فەرز نەبووبێ لە ژیانی ئەودا بە هیچ فەرز نابێ. تەراویح بۆ پیاوان‌و ژنان وەك یەك سوننەتە. عەرفەجە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەموێ: ئیمامی عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} موسوڵمانەکانی هان دەدا لەسەر تەراویحی رەمەزان. پیاوێکی دانابوو پێشنوێژیی تەراویحی بۆ پیاوان دەکرد، پیاوێکیشی دانابوو پێشنوێژیی بۆ ژنان دەکرد، من خۆم پێشنوێژی تەراویحی ژنان بووم. کاتی نوێژی تەراویح دەست پێدەکا لە پاشکردنی نوێژی خەوتنانەوە، بەلام لە پێشکردنی وەتردا، وە هەتا بەرەبەیان دەمێنێ[1] باشتر وایە تەراویح

---

[1] بە قسەی ئەحمەد عاشوور، نەك بەپێی کتێبە گەورەکانی شەرع، نوێژی تەراویح بەهەشت رکات خێری زۆرترە، بەلام وەك لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (ئەصڵی نوێژی تەراویح‌و جەماعەت کردن لە هەشت رکاتیا سوننەتی پێغەمبەرە، وە لە دوانزە رکاتەکەیا ئیجماعی بێ دەنگیی ئەصحابەو باقی موسوڵمانی لەسەر دامەزراوە، ئەمەی کەوتمان لە (فتح الباری) شەرحی (بخاری)و لە (تحفه)و (شیروانی)و حاشیەی (جمل)دا نووسراوە (شەریعەتی ئیسلام بەرگی یەکەم لاپەڕە (١٧٨) چاپی یەکەم.

لە راستیدا ئەم جۆرەکەسانەی کە پەیدابوون، کە بەبێ پەروا، بەبێ بەڵگەیەکی لەبار، موخالەفەی رای دامەزراوی مەزهەبی خۆیان دەکەن، گوایە دەیانەوێ هەموو شتێ ببەنەوە سەر حاڵی سەردەمی پێغەمبەر خۆی، بەراستی ئەم جۆرەکەسانە بەرەبەرە مەزهەبەکان تێك دەدەن‌و موسوڵمانان بەرەو بێمەهەبی دەبەن، ئەوەیش سەرەتایە بۆ

بەهەشت رکات بکرێ، لەمەدا پێغەمبەر بکرێ بە سەرمەشق، ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حببان لە (صەحیحە)کانی خۆیاندا دەیگێڕنەوە لە جابیرەوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەشت رکات تەراویح و رکاتێ وەتری بۆ کردین، لە شەوی ئایندەدا چاوەنواڕیان کرد، بەڵام پێغەمبەر نەچوو بۆ مزگەوت. ئەبو یەعلاو طەبەرانی بە رشتەیەکی جوان حەدیسێ دەگێڕنەوە دەفەرموێ: ئوبەیی کوڕی کەعب هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم شەو شتێ لە من روویدا، فەرمووی: چی روویدا ئەی ئوبەی؟ فەرمووی: چەن ژنێ لە ماڵەوەم گوتیان: ئێمە ئەم شەو قورئان ناخوێنین لە جیاتی ئەوە نوێژی تەراویح لە پشت تۆوە دەکەین، منیش هەشت رکات نوێژی تەراویحم بۆ کردن لەگەڵ وەتردا. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هیچی نەفەرموو، واتای وایە هەشت رکات تەراویح سوننەتێکە کە رەزای پێغەمبەری لەسەرە. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر نە لە رەمەزان و لە غەیری رەمەزانا لە یازدە رکات زیاتر نەدەکرد.

سەبارەت بە قورئانخوێندنی ناو تەراویح شتێکی دیاری کراو نەهاتووە، بەڵام مامناوەندیی و میانڕەوی لە خوێندنی قورئانی ناو تەراویحدا پەسەندە، نابێ شتی وا دوورو درێژ بخوێنێ کە لە شانی

تێکدانی شەریعەت بە گشتی بۆ دروستی ئەم قسەیە تەماشای (کفایة الاخبار) ص٥٤ – قم/ ئێران بکە، کە چۆنێتی اجماع لە سەربیست رکات روون دەکاتەوە.

– وەرگێڕ –

نوێژکەرەکان گرانبێ، بە تایبەتی لە وەرزە شەو کورتەکاندا، مەگەر خۆیان بە درێژەپێدان قاییل بن ئەوە قەیدی نیە، لە فەرموودەیەکدا ئەبو زەڕ {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە شەوی بیستو حەوتدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} خێزانو ژنەکانی خۆیو خەڵکی تری گردکردەوە لە مزگەوتو هەر تەراویحی بۆکردین، هەتا مەترسی ئەوەمان لێ نیشێت کە فریای فەلاح (رێگەی رزگاری) نەکەین، قسەبەر (راوی) دەڵێ: گوتم مەبەست لە فەلاح (کە بەمانا رێگەی رزگارییە) چیە؟ گوتی: مەبەست پارشێوە. (د/ت/ن – س/س – وەرگێڕ) واباشە لە تەراویحی مانگەکەدا خەتمەیێ تەواو بکات هەتا خەڵکەکە گوێیان لە هەموو قورئان بێ لەو مانگەدا، ئەوە خێرێکی زۆر گەورەیە، بەڵام لە خەتمەیێ پتر نەبێ، مەبادا نوێژ خوێنەکان تووشی سەخڵەتی ببن!.

٦٥) گوتەکانی دوا نوێژەکان:

١) **سوننەتە بۆ نوێژخوێن:** لە پاش سلاودانەوە دەست بهێنێ بەسەر تەوێڵێداو ئەوجا بڵێ (اشهد أن لا اله الا الله الرحمن الرحيم: **اللهم أذهب عني الهم والحزن**)، یا دەست بێنێ بەسەر سەریداو بڵێ: (**لا اله الا الله الرحمن الرحيم: اللهم اذهب عني الهم والحزن**)، ئەم نزایە گەرچی لە رێگەیەکی لاوازەوە دامەزراوە، بەڵام یاسایەکی ئوصولی هەیە دەڵێ: لە بابەتی کردەوە باشەکانا کار بە فەرمموودەی لاوازیش دەکرێ.

٢) **ئینجا سێ جار بڵێ:** (أستغفر الله) داوای لێخۆشبوون له خوا دهکهم. له دوا ئهوه بڵێ (**اللهم أنت السلام ومنك السلام تباركت ياذا الجلال والاكرام**).. (**رواه الجماعة الا البخاري**).

٣) **ئینجا بڵێ:** (**اللهم أعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك**) چونکه خۆشهویست {دروودی خوای لهسهربێ} به موعاذی فهرموو: ئهی موعاذ! ئامۆژگارییهکت دهکهم: لهدوا ههموو نوێژێ بڵێ: (**اللهم أعني على ذكرك**) ههتا دوایی فهرموودهکه (ئهبو داوود، نهسائی، ئیبنو خوزهیمه، حاکم) حاکم به فهرموودهیهکی دروستی داناوه.

٤) **ئهوجا بڵێ:** (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد**) چونکه موغهیرهی کوڕی شوعبه دهگێڕێتهوه که پێغهمبهر {دروودی خوای لهسهربێ} له پاش گشت نوێژێکی فهرزهوه دهیفهرموو: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له**.. تاد (شهیخان).

٥) **ئینجا موعهوویزهکان بخوێنێ:**، که بریتین له سوورهتی (**قل هو الله أحد**) و: (**قل أعوذ برب الفلق**) و (**قل أعوذ برب الناس**) چونکه عوقبهی کوڕی عامیر دهفهرموێ: پێغهمبهر {دروودی خوای لهسهربێ} فهرمانی به من فهرموو که لهدوا ههموو نوێژێ دوو (**قل أعوذ**) و وه که بخوێنم. گفتهی ئهحمهدو ئهبو داوود لهم فهرموودهیهدا له جیاتی (دوو – قل أعوذ) و وهکه ئاوایه: (**قل أعوذو**وهکان). (**ئهحمهد/ ئهبو داوود/ تیرمیذی/ نهسائی**).

٦) وه بۆی هەیە ئایە تەلکورسیش بخوێنێ، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ لە دوا هەموو نوێژێکی فەرزەوە ئایەتەلکورسی بخوێنێ، هەر لەگەڵ مرد یەکسەر دەچێتە بەهەشت!. (نەسائی/ ئیبنو حەببان).

٧) ئەوجا سیی و سێ (سبحان الله)و سیی و سێ (الحمد لله)و سیی و سێ (الله أكبير) بكاو لە تەواوی سەددا بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير) چونکە دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ}: هەکەسێ لە دوا هەموو نوێژێ سیی و سێ جار (سبحان الله) بکاو سیی و سێ جار (الحمد الله) بکاو سیی و سێ جار (الله أكبر) بکا کە ئەمە هەمووی دەکاتە نەوەدو نۆجار وە لەسەری جاری سەدهەما بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدين)، هەر کەسێ لە پاش هەموو نوێژێ ئاوا بکا خوا لە هەموو تاوانەکانی خۆش دەبێ، هەر چەند تاوانەکانی وەك کەفی دەریایش زۆربن. (ش/د). یا دەجار بڵێ: (سبحان الله) و دەجار بڵێ: (الحمد لله)و دەجار بڵێ (الله اكبر) چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دوو خووی جوان هەن، هەر کەسێ سەرەوکارییان بکا دەیبەنە بەهەشت، ئەو دووە گەرچی ئاسانن بەڵام کەم کەس دەیانکا، یاران {رەزای خوایان لێبێ} عەرزیانکرد: قوربان: ئەو دووە چی و چین؟ فەرمووی: ئەوە تا کە لەدوا گشت نوێژێکی فەرزەوە دەجار بڵێی: (الحمد لله)و دەجار بڵێی (الله اكبر) دەجار بڵێی (سبحان الله) کاتێکیش چویتە سەر نوێنی نووستنەکەت سەد (سبحانه الله)و (الله

أكبر)و (الحمد لله) بكه، ئەمەیش دووسەدو پەنجایە بە زمانو دوو هەزارو پێنج سەدە بە تەرازوو قەپان، دەی کێ هەیە لە ئێوە کە شەوو رۆژی دوو هەزارو پێنج سەد گوناه بکات؟ یاران گوتیان: ئەی بۆ ئەوانەی کە کار بەم دوو خووە جوانە دەکەن کە مەن؟ فەرمووی: چونکە شەیتان لە دوا نوێژ دێ بەلاتانەوەو شتی تری بێخێرتان، لە کارو باری خۆتان بیر دەخاتەوە، هەتا بەوانەوە خەریك بنو ئەم ویردەتان لە بیربچێتەوە، هەروا لە کاتی خەوتنیشدا دێ بەلاتانەوەو دەتانخەوێنێو ناهێڵێ ئەو ویردە بخوێنن! (ئەبو داوودو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە. سوننەتە کە لەدوا نوێژی بەیانیو لەدوا نوێژی شێوان دەجار بڵێ: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد بيده الخير يحيي ويميت وهو على كل شيء قدير**).

چونکە خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە سەرجێ نوێژەکەی، پیش ئەوەی بەجێی بهێڵێو قاچە چاماوەکانی راست بکاتەوە، لە دوا نوێژی شێوانو بەیانی دەجار بڵێ: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، بيده الخير، يحيي ويميت، وهو على كل شيء قدير**).

بە هەرجارەی دە چاکەی بۆ دەنوسرێ، وە دە خراپەی لێ دەسڕێتەوە، وە دەپایەیش پلەی بەرزدەکرێتەوە، سەرەڕای ئەوەیش دەبن بەقەڵا بۆی لە هەموو ناخۆشییەكو دەبن بە سوپەرو پەنا لە شەیتانی بەشبڕاو لە رەحمەتی خوا، بە هیچ گوناهێ بە فەتارەت ناچێ مەگەر بەفرەخواییو هاوەڵدانان بۆ خوا، یەکێکیش دەبێ لەو کەسانەی کە

کردەوەیان زۆر باشە، کەس لەو باشتر نیە، مەگەر کەسێ کە لەو باشتر بڵێ. (ئەحمەد) تیرمیذیش گێڕاویەتەوە، بەلام بەبێ رستەی (بیده الخیر). هەروا سونەتە کە لە دوانوێژی بەیانی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرني من النار): ئەی خودایە! پەنام بدە لە دۆزەخ، وە لە دوا شێوانیش حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم أجرني من النار): ئەی خودایە! داوای چوونە ناو بەهەشتت لێدەکەم، ئەی خودایە! پەنام بدە لە ئاگری دۆزەخ. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ نوێژی بەیانی دەکەی پێش ئەوەی قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرني من النار)، چونکە ئەگەر لەو رۆژە تابمری خودای گەورەو مەزن پسوولەی پەنادانت لە ئاگر بۆ دەنوسێ، کاتێکیش نوێژی شێوان دەکەی، لە پێش ئەوەدا کە قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی، حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم أجرني من النار). چونکە ئەگەر لەو شەوە تا بمری خودای بالادەست و خاوەن شکۆ، پسوولەی پەنادانت لەئاگر بۆ دەنووسێ (ئەحمەد/ ئەبو داوود).

ئەبو حاتم دەگێڕێتەوە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} یاسای وا بوو لە پێش ئەوەدا جێ نوێژەکەی بەجێ بهێڵێ دەیفەرموو: (اللهم أصلح لی دینی الذی هو عصمة أمری، وأصلح لی دنیای التی جعلت فیها معاشی اللهم انی أعوذ برضاك من سخطك وأعوذ بعفوك نقمتك، وأعوذ بك منك، لا مانع لما أعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منك الجد).

٦٦) ژن له چەن شتێکا جیایه له پیاو:

بۆ نوێژکەر لەکاتی چەمینەوەدا سوننەتە پشتیو ئەستۆی لەیەك ئاست رێك بگریو هەردوو لاقەکانی رێك راوەستێنی، وەك سنجووق، چونکه خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بە شێوەیەکی رێکی وا پشتو ئەستۆی لە یەك ئاست رادەگرت، ئەگەر کەمێ ئاو بکرایەتە سەر ناوەڕاستی گازەرەی پشتی ئاوەکە رێك لە شوێنی خۆیدا رادەوەستاو بەهیچ لایەکا نەدەڕژا. ئیمامی شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەبێ سەریو ملیو پشتی وەك دووخ لە یەك ئاست بگرێ، نابێ پشتی کوڕبکاتەوە، هەر دوو لاقەکانی رێك راگرێ، نابێ سەری شۆڕبکاتەوە، چونکه لە فەرموودەدا شتیوا کە نوێژخوێن سەری شۆڕبکاتەوە بە باش نەزانراوەو چووێنراوە بەلاکە لاکی سەری گوێرێژو لۆژەلۆژی، لەژێر باری قورسدا!!

ئەم ئەندازەیە بۆ پیاوو ژن چونیەك سوننەتە، بەلاّم ژن لەم چەند شتەدا جیایە لە پیاو:

یەکەم: سوننەتە بۆ پیاو هەردوو ئانیشکی لە چەمینەوەدا کەمێ دور بگرێ لە لاتەنیشتەکانی، چونکه پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وایدەکرد، عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} لە حەدیسێکا ئەوەی گێڕاوەتەوە، بەلاّم سوننەتە بۆ ژن خۆی بنوسێنێ بە یەکەوە، چونکه بۆ ئەو واباشتر لەشی دادەپۆشرێ.

دووەم: سوننەتە بۆ پیاو، لە کوڕنووشدا، هەردوو بەری دەستەکانی لەسەر زەوی دابنێو باسکەکانی رانەخا لە سەریو کەمێ بەرز بیانگرێو

نەشیان نووسێنێ بە لاتەنیشتەکانیەوەو بەڵکوو بڵاویان بکاتەوە، چونکە لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە نوێژی دەکرد، لەناو کوڕنووشدا، هەردوو بلی حۆی بڵاو دەکردەوە، تەنانەت جارو بار سپیدەی بنباخلی دەردەکەوت. (شەیخان) بەڵام ژن واباشە لە کوڕنووشیدا خۆی بنووسێنێ بە یەکەوە، چونکە ئاوا باشتر لەشی دادەپۆشرێ.

سێیەم: پیاو لە کوڕنووشدا سکی دووربگرێ لە رانەکانی چونکە لە دیسا دەفەمویێ: پێغەمبەر لەکاتی کوڕنووشدا وەها هەردوو باڵی خۆی بڵاو دەکردەوە، کاروبەرخیان بە ژێردا رەت دەبوو بەڵام بۆ ژن وا باشە سکی بنووسێنێ بە رانیەوەو خۆی کۆبکاتەوە، چونکە ئاوا باشتر جەستەی دەرناکەوێ.

چوارەم: لە نوێژە ئاشکراکانا سوننەتە بۆ پیاو بە دەنگی بەرز فاتیحاو قورئانی دوا فاتیحا بخوێنێ، وەك لە پێشەوە روون کراوەتەوە، بەڵام ئافرەت بە مەرجێ ئەوەی بۆ هەیە کە پیاوی بیانی لەوێ نەبێ، لەم کاتەدا سوننەتە بۆ ئەویش بە دەنگی بەرز بخوێنێ، کاتێ کە بەر نوێژی بۆ ژنان بکا، یا کاتێ کە خۆی بە تەنیا نوێژ بکا، بەڵام دەبێ بەقەد پیاو دەنگ هەڵ نەبڕێ هەرکاتێکیش پیاوی بیانی ئامادەبوو بە پەنامەکی بخوێنێ.

پێنجەم: پیاو کاتێ لەناو نوێژدا، شتێکی نامۆ روویدا، وەك ئەوە ویستی پێشنوێژەکەی لە هەڵەیێ ئاگادار بکاتەوە، یا کوێرێ لە مەترسییەك هۆشیار بکاتەوە، ئەوە دەبێ (سوبحانەڵڵا) بکا، بەڵام ژن دەبێ چەپەڵە لێ بدا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەموێ:

هەرکەسێ لەناو نوێژدا شتێکی لێ روودا با سوبحانەڵلا بکا، چونکە کە سوبحانەڵلا دەکاتێ دەگەن لە حاڵەکە، وەلێ چەپەڵە لێدان لەناو نوێژدا، لەکاتی وادا، بۆ ژنانە (شەیخان). ئەوەندە هەیە دەبێ مەبەستی لە تەسبیحاتکردنەکە هەم یادی خوداو هەم هۆشیار کردنەوەبێ، شێوەی چەپڵەکەیش ئاوایە: ژنەکە ناولەپی دەستی راستی بکێشێ بە پشتی چەپیدا، ئەگەر چەپڵە دووبارەبۆوە بەهۆی دووبارەبوونەوەی هۆیەکەیەوە قەیدی نیە، تەسبیحکردنیش هەروا.

٦٧) شەرمگای پیاوو ژن:

شەرمگای پیاو (ئازاد بێ یا کۆیلەبێ) ناوەندی ناوكو ئەژنۆیەتی، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەموێ: هەرکاتێ کەسێ لە ئێوە کەنیزەکێکی هەبوو، وە مارەیکرد لە کەسێکی تر، وەك بەندەو رەنجبەری خۆی، ئیتر ئەو کەنیزەکە نابێ تەماشای شەرمگای ئاغاکەی بکا، چونکە دەبێ بەژنی مێرددارو ئاغاکەی لەم لایەنەوە دادەنرێ بە بێگانە، شەرمگایش ناوەندی ئەژنۆو ناوکە (بەیهەقی). لە فەرموودەیەکی تردا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بە جەرهەد دەفەرموێ: رانت داپۆشە، چونکە ران شەرمگایە (تیرمیذی) لە فەرموودەیەکی تردا بە عەلی دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: نە رانی خۆت دەربخەو نە تەماشای رانی کەسیش بکە، چ هی زیندوو چ هی مردوو (ئەبو داوود/ ئیبنو ماجە/ حاکم).

بزانە: گەرچی ناوكو ئەژنۆ بەشێ نین لە شەرمگا، بەلام داپۆشینیان پێویستە، چونکە یاسایەکی ئوصولی فیقە هەیە دەفەرموێ:

هەرشتێ پێویست (واجب) بەبێ ئەو تەواو نەبێ ئەو شتە خۆشی پێویستە. شەرمگای ژنی ئازاد،هەموو لەشیەتی جگە لە دەم و چاوو هەردوو دەستی هەتا جمگەی مووچ، مەبەست ناو نوێژو تەواف و ئیحرام بەستنی کاتی حەجە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاء الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ}. هەندێ دەبێژن: روخسارو هەردوو دەست تا مووچ لە هیچ کاتێکا شەرمگانین، گەرچی تەماشاکردنیان ناڕەوایە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا - سورة النور- ٢٤/٣١}. واتە: ژنان خشڵ و هۆی ئارایش و شوێنەکانیان لە لەشیان دەرنەخەن، مەگەر ئەوەی کەوا بەدەرەوە).

زانایانی تەفسیرو ئیبنو عەبباس و عائیشە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: مەبەست لەوەی کەوا بەدەرەوەیە لەم ئایەتەدا روخسارو هەر دوو دەستە هەتا مووچ لەبەر ئەوەیش جارێ ئەسمای کچی ئەبو بەکری صەدیق کە ژنخوشکی پێغەمبەربوو، جلێکی تەنکی لەبەردابوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە ئەوەی دی، پێی فەرموو: ئەی ئەسماء! هەر کاتێ ژن رەسیدەبوو، دروست نیە هیچ کوێی دەربکەوێ ئیرەو ئیرەی نەبێ، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} ئاماژەی کرد بۆ روخساری و بۆ هەردوو دەستی.

بەڵام شەرمگای کەنیزەك دوو فەرمایشتی لە سەرە:

یەکەم: کەرای دروستترە: ئەوەیە کە وەك هی پیاو وایە، چونکە بە یەکگرتن (ئیجماع) سەری کەنیزەك شەرمگا نیە، چونکە عومەر {رەزای خوای لێبێ} کەنیزەکێکی خێڵی ئەنەسی لەسەر ئەوە تەمێ کرد کە سەری خۆی داپۆشیبوو، وەپێی فەرموو: ئەوە دەتەوێ لاسایی ژنە ئازادەکان بکەیتەوە؟ جا لە شوێنێ سەری شەرمگا نەبێ، کە زۆربەی جوانی جەستە وا بەسەرەوە، دیارە شەرمگای وەکوو هی پیاوە، کە برێتییە لە ناوەندی ناووكو ئەژنۆ وەك هی پیاو.

رای دووەم: ئەو ئەندازەیە، لە لەشی کە لەکاتی کارو فرمانکردندا دەردەکەوێ، کە برێتین لە سەرو ملو باسكو باریکەی لاق، شەرمگانین، چونکە ناچارە کە دەریان بخا لەکاتی کارو ئیشا وە ئەستەمە کە دایان بپۆشێ، بەڵام باقی مەندەنی جەستەی شەرمگایە.

٦٨) ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە:

نوێژ بە یازدەشت پووچ دەبێتەوە:

١) بەقسەی قەستی ئاسایی نێوانی مەردوم، ئیتر پەیوەندی بە نوێژەوە هەبێ یانەیبێ، چونکە لە صەحیحەیندا – کە بوخاریو موسلیمن – دەفەرموێ: زەیدی کوڕی ئەرقەم فەرمووی: ئێمە لە پێشدا لەناو نوێژدا، قسەمان لەگەڵ یەکتردا دەکرد، هەتا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: {رەزای خوای لێبێ} {وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ – سورة البقرة – ٢٣٨/٢} واتە: لە نوێژدا بەسەر کزیو بەمل

کەچی راوەستنو دەم بە یادو ذیکری خودابنو قسەی دنیایی مەکەن. ئیتر هاتنی ئەم ئایەتە فەرمانمان پێکرا بە خامۆشیو قسەکردنمان لێقەدەغە کرا) هەروا لە صەحیحەینو شوێنی تردا دەفەرموێ: بە راستی نوێژ خەریکبوونی دەوێ. موسلیمیش دەگێڕێتەوە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بە راستی ئەم نوێژە بە کەڵکی قسەی دنیایی نایێ، بەڵام ئەگەر لە بیری نەبوو قسەی کرد، یا لەبەر ئەوەی نۆ موسوڵمان بوو، تازە ئیسلام بوو بوو نەیدەزانی قسەکردن لەناو نوێژدا نادروستە، یا بەبێ مەبەست قسەیێ لە دەمی دەرچوو، یا پێکەنین زۆری بۆ هێنا، لەم کاتانەدا نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە بێ سووچە، چونکە پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئومەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بەهەڵە بیکا،

دووەم: گوناهێ خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەوشتانەی بە زۆر پێیان بکرێ. (طەبەرانی لە ئلکەبیردا گێڕاویەتەوە). جارێکیش موعاوییەی کوڕی حەکەمی ئەل – سوللەمی، لەناو نوێژدا بوو نوێژکەرێ لە پالیا پژمی، نزای پژمینی بۆ کردو پێی گوت: (رحمك الله)و لەبەر ئەوەی نەیدەزانی قسە لە نوێژا نارەوایە قسەی کرد، بەڵام پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لێی نەگرتو فەرمانی پێنەکرد کە نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە. ئەگەر کۆکەو پژمە زۆری بۆ هێنا، نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، با دوو پیتیشی لێ دروست ببێ، وەك ئەوە بەدەم کۆکەوە بڵێ: ئح، چونکە زۆری بۆ هاتووە، سووچی ئەو نیە،

ئەگەر نوێژکەر نەیدەتوانی بەبێ کۆکین روکنێکی قەولی بخوێنێ ئەوە قەیناکا بکۆکێ.

بەلاّم مافی ئەوەی نیە کە بۆ دەنگ بەرزکردنەوەو بەئاشکرا خوێندن بکۆکێ، چونکە ئەوە سوننەتە، هەموو سوننەتەکانی تریش بڕیاری بە ئاشکرا خوێندنیان بۆ هەیە، وەکوو سوورەت و قونووت و ئەللاهو ئەکبەری گواستنەوەکان لە نێوانی بنیات (روکن)ەکانی نوێژدا، بۆ خوێندنی ئەمانە مافی کۆکەی نیە، چونکە ئەوە ناچاری نیە.

٢) بەکاری زۆری لە شوێنیەك، وەك سێ هەنگاوی لە سەریەك نوێژ پووچ دەبێتەوە، هەروەها سێ پیاکێشان، سەربەلگەی ئەمەیش یەکگرتنی رای زانایانی ئیسلامە لەسەر ئەم بڕیارە، کە نوێژ بەکاری زۆر پووچ دەبێتەوە، چونکە کاری زۆر شێوەی نوێژ دەگۆڕێ، بەلاّم ئەگەر کارەکە لەسەر یەك نەبوو، بەم رەنگە هەنگاوێکی ناو بەقەد ئارامبوونەوەیێ راوەستا، ئەوجا هەنگاوێکی تری نا، وە هەروەها ئەوە نوێژەکەی پووچ نابێ، هەروا بەکاری کەمیش پووچ نابێ، چونکە لە نوێژدا پێویستی بەوە دەبێ و جێکاری پێویستییە (مَحَلّ الحاجە) هاوکات لەگەڵ ئەوەدا سرەوت گرتن لەسەر یەك بار ئەستەمە، بە پێچەوانەی قسەوە بەردەوام بوون لەسەر بێ دەنگی کارێکی زۆر ئاساییە، جا لەبەر ئەوەیە نوێژ بە یەك وشە پووچ دەبێ، بەلاّم بە یەك هەنگاو پووچ نابێ، وەکی تریش پرسیار لە حەزرەتکرا، لە بارەی تەختکردنی زیخ و چەوی شوێن سوژدەوە، فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەر ناچاربوون شتیوا یبکەن بە یەکجار بیکەن {رەزای خوای لێبێ} (موسلیم).

پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لە لایەکی ترەوە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە نوێژ بەکردنی کاری سووکەڵە لە ناویدا پووچ نابێتەوە، ئەوەتا فەرمانی کردووە بە نوێژکەرەکە رێگەی هامۆشکەر بە بەردەمیدا نەدا، هەروا فەرمانی کردووەبە کوشتنی مارو دووپشك لەناو نوێژدا، جارێکیش ئیبنو عەبباس لە پشتیەوە لەلای چەپیەوە هەڵسا نوێژبکا پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) سەری گرتو سوورانیەوەو بردی لەلای راستی خۆیەوە رای وەستانو لەگەڵ خۆیدا کردی بە ریزێ، گەلێ جاریش عائیشەی هاوسەری لە بەردەمیدا دەخەوتو قاچی لە جێگە سوژدەکەی حەزرەتدا رادەکێشا، کە حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) دەهات بۆ سوژدە بە دەستی تێوەی دەژەند هەتا جێگە سوژدەکەی بۆ چۆڵ بکا، جارێکیش لەناو نوێژدا ئاماژەی بۆ جابیر کرد، کە ئاواوایی ناو قەدی خۆی ببەستێ، هەموو ئەم باسانە وان لە سوننەتی صەحیحی پێغەمبەردا[1]، مەرجی ئەو تاقە کارەیش کە نوێژی پێ پووچ نابێتەوە ئەوەیە: شتێکی ناقۆڵای نابەجا نەبێ، دەنا ئەگەر وابوو، وەك قەڵەمبازێ ئەوە نوێژ پووچ دەکاتەوە، چونکە شتی وا زەق، ناشێ بۆ ناو نوێژ.

بزانن کە نوێژ پووچ نابێتەوە بە وردە جووڵە، وەك خورادنی لەش بە پەنجە، با زۆریش پەجەکانی بجووڵێنێ، با جووڵەکان یەك لە دوای

---

[1] تەماشای تاجول ئوصول (کوردی) بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٠ ف – ٣ + ل – ٢٤٤ ف – ٥ + ل – ٣٣٨ ف – ٢ + ل – ٣٨٨ ف – ١) بەرگی چوارەم لاپەڕە (٣٥٦) کە. بۆ ساخکردنەوەی ئەم باسانە. ف = فەرموودە.
- وەرگێر -

یەکیش بن، چونکە شتی وا نە زیان بە شکۆمەندیی نوێژەکە دەگەیەنێ‌و، نە پێچەوانەی ملکەچیی ناو نوێژە. بەڵام ئەگەر بەری دەستی سێ جار بەسەر لەشیدا بە کێش کردو جەستەی بە لەپی خۆی لەو ماوەیەدا خوراند ئەوە نوێژەکەی پووچە، مەگەر ئاڵۆشێکی زۆری هەبێ وەك گەڕی، وە نەتوانێ ئوقرەی لەسەر بگرێ، ئەوە بە مەهانەی رەوا وەردەگیرێ.

٣) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی نانوێژیی (حەدەث) ئیتر بە قەستی بێ یا بە هەڵە، وە لە پێشیەوە نانوێژیی ناهەمیشەی (حەدەث غەیرە دائیم) هەبوو بێ یا نەبووبێ چون یەکە، چونکە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان لەناو نوێژدا بایەکی لێ بووەوە، با نوێژەکەی ببڕێ‌و دەسنوێژ بگرێتەوەو نوێژەکەی لە نووکەوە بکاتەوە (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانە، یەکگرتنیش دامەزراوە لەسەر ئەم شێوانەی باسکران، جگە لە شێوەی هەبوونی نانوێژیی لە پێشیەوە.

٤) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی پیسی بە جلەکەیەوە یا بە لەشیەوە، یا لەجێ نوێژەکەیدا، چونکە پاکیی ئەم سێ شتە مەرجە بۆ دامەزراندنی نوێژ، وەك لە پێشەوە باس کرا، وەلێ ئەگەر پیسییەك کەوتە سەر شوێنێکی دەسبەجێ لایدا قەیناکا. خاڵ حەرامە، چونکە لە شەرعا رێگەی لێگیراوە، جا دەبێ کوێری بکاتەوە ئەگەر مەترسی ئەوەی لێ نەدەکرا کە شوێنەکەی ببێ بە زامێکی وا ناچاری بکا تەیەمموم بکا، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوە. هەبوو ئەوە پێویست بە لابردنی خاڵەکە

ناكـــا، لەبـــەر ئـــەوەی ئـــەو خاڵـــەوە هـــەم نوێـــژی دروســـتەو هـــەم بەرنوێژیکردنی، گریمان زامەکەی بە دەرمـانێکی پـیس تیمارکرد، یـا بـە دەزوویـــەکی پـــیس دووریـیـــەوە، یـــا جێگەیـــەکی لەشـــی شـــەق کـــردو پارچەیەکی پیسی تیا موتوربەکرد، وەك ئەوە بە ئێسکێکی پیس شکستێ بگرێتـەوە، ئـەوە پێویـست ناکـا ئـەو شـتە پیسە دەربکێشێ، لـەکاتی وادا نوێژەکەی دامەزراوە.

٥) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە دەرکەوتنی شـەرمگا، چـونکە پێویـستە لـەناو نوێـژدا داپۆشـرێ، وەك لـە پێشەوە رابـورد، جـا ئەگـەر خـۆی بـە قەستی دەری خست نوێژەکەی پووچە، بەڵام ئەگەر با دەری خست دەبـێ گورج داپۆشێ، ەنا نوێژەکـەی پـووچ دەبـێ، هـەروا ئەگـەر پـشتەماڵەکەی کرایـەوە، یـا بەنەخوێنەکـەی پـچڕاو گـورج خـۆی کـۆکردەوە نوێژەکـەی دروستە.

٦) گـۆڕینی نییـەت، وەك ئەوەنییـەتی دەرچـوون لـە نوێـژ بهێنـێ چونکە مەرجی نییـەت ئەوەیـە تـا دوابەشـی نوێژەکە بمێنـێ، هـەر وایـە ئەگـەر نییەتەکـە لـە فەرزێکـەوە بگـۆڕێ بـۆ فـەرزێکیتر، بـەڵام ئەگـەر فـەرزێکی کـرد بـە سوونەتی رووت، بـۆ ئـەوەی بـە جەماعـەتێکی رەوادا بگـا، وەك ئـەوە بـە تـەنیا نوێـژی فـەرزبکاو، لـە پـاش دوو رکـات سـلاو بداتەوە، هەتا فریای جەماعەت بکەوێ، ئـەوە دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر کـردی بـە نوێـژێکی دیـاریکراو، وەك دوورکـاتی چێـشتەنگاو ئـەوە دروسـت نیـە، چـونکە نوێـژی دیـاریکرو لـە سـەرەتاکەیەوە کاری بـە دیـاریکردن هەیـە لەکاتی نییەتهێناندا. هەتا ئەگەر بڕیاریدا کە نوێژەکەی ببڕێ دەسبەجێ

پووچ دەبێتەوە، چونکە پێویستە نییەت (نیاز) بەردەوام بێ تاکاتی لێبوونەوە، هەروا ئەگەر گومانی بوو: کە ئایا بیبڕێ یانا؟ نوێژەکەی پووچەوە دەبێ، بەڵام ئەگەر بە خەیاڵ دەهات بە دڵیدا، وەك حاڵی مرۆی رارا ئەوە وەسوەسەو خەیاڵاتە نوێژ پووچ ناکاتەوە!.

٧) پشتکردنە رووگە نوێژ پووچ دەکاتەوە، هەروا وەرچەرخانی سینگ لێی بەبێ مەهانە، چونکە مەرج بۆ دانراو نامێنێ بە نەمانی مەرجەکەی، دیارە کەرووکردنە رووگە مەرجی دامەزراندنی نوێژە.

٨،٩) هەشتەمو نۆیەم: لەو شتانەی کە نوێژیان پێ پووچ دەبێتەوە خواردنو خواردنەوەیە، چونکە لە شوێنێ بە یەکێ لەم دووە رۆژوو پووچ ببێتەوە نوێژ چاتر پووچ دەبێتەوە پێیان، سەرەڕای ئەوەیش بەهۆی خواردنو خواردنەوەکەوە نوێژەکە پشت گوێ دەخا، لە راستیدا مەبەست لە پەرستنی جەستەیی (عیباداتی بەدەنی) تازەکردنەوەی باوەڕە لەناو دڵداو، گفتوگۆی دڵە لەگەڵ خوداو گەڕانەوەیە بۆ پەنای سێبەری رەحمەتی خودا، دیارە کە خواردنو خواردنەوەیش دژی ئەوەیە. بەڵام ئەگەر لە بیری نەبوو شتی خوارد یاشتی خواردەوە، یانەیدەزانی کە ئەوە نادروستە، چونکە نۆ موسوڵمان بوو، یا لە بەرشتێ تری ئاوا، وەك ئەوە پەروەردەی دەشتو دەرو چۆڵەوانیو دوور لە مەلاو زانابێ، ئەوە ئەگەر کەمبێ نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر زۆربێ، ئیتر بە نەزانی بێ، یا لەبەر لە یاد چوونبێ، ئەوە نوێژی پێ پووچ دەبێ، چونکە نوێژ وەك رۆژوو نیە، چونکە نوێژ بریتییە لە چەند کارێکی ریزکراو، کە کاری زۆر لە نێوانیاندا —

ریزەکەیان دەپچڕێنێ. کەسێ بە زۆر شتی دەرخوارد بدرێ نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە چونکە شتی وا زۆر کەمە، مەگەر بە دەگمەن روو بدات.

١٠) پێکەنینێ بە قاقابێو دوو پیتی لێ پەیدا ببێ نوێژ پووچ دەکاتەوە، بە مەرجێ بە قەستی بێ، ئەگەر زۆری بۆ هاتبوو قەیناکا. بەڵام ئەگەر دوو پیتی لێ پەیدا نەبوو، لەبەر ئەوەی بە قسە دانانرێ نوێژ پووچ ناکاتەوە.

١١) لە ئیسلام وەرگەڕان، ئیتر هەڵگەڕانەوە کە بەکردەوە بێ، وەك کڕنووش بردن بۆ بت، یا بە قسەبێ، وەك ئەوە بڵێ سێ خوا هەیە، یا بە بیرو باوەڕبێ، وەك ئەوە باوەڕی وابێ کە خوا نیە، ئەوە لەم کاتانەدا دەسبەجێ بێ باوەڕ دەبێو نوێژەکەی پووچو بەتاڵ دەبێتەوە.

بزانە یەکێکە لە وانەی کە نوێژ پووچ دەکەنەوە دواکەتنی پاشنوێژە لە پێشنوێژەکەی بە دوو بنیات، کە هەردوکیان بنیاتی کردەوەیی (روکنی فیعلی)بن، بەڵام بە مەرجێ بە قەستی دوابکەوێ.

وەك ئەوە لەگەڵی دا نەفریای چەمینەوەو نەفریای راستبوونەوە لە چەمینەوە بکەوێ، هەروا نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە ئەگەر بەقەستی بەدوو روکنی فیعلی پێش پێشنوێژەکەی بکەوێ، چونکە ئەوە پێچەوانەیەکی زۆر ناقولاو دزێوە، هەروا نوێژ پووچ دەبێتەوە بەقوتدانی چڵمێ کەلەسەرەوە دابەزێ، بەمەرجێ بتوانێ فرەی بدا.

٦٩) کوڕنووشی هەڵەو هۆیەکانی:

(**پێناسەکەی**): هەڵەلەزمانا لەبیر چوونی شتەو بێ ئاگا بوونە لێی، لە زاراوی شەرعدا: بێ ئاگا بوونە لەشتێ لەناو نوێژدا کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەوە دامەزراوە کەزەدەی ناو نوێژ چارە سەر بکا، ئەمەیش لەفەرزو سوننەتدا، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چون یەکە، واتە: بۆ هەردوولالەکاتی هەڵەدا کوڕنووشی هەڵە سوننەتە.

کۆکەرەوەکەی:

زابیتەو کۆکەرەوەی کوڕنووشی هەڵە ئاوایە: سوژدەی هەڵە سوننەتە لەبەرکردنی شتێکی وا کەنەیی لێ کرابێ لەنوێژا، وەکوو زیادەی راوەستان، یاروکوعێکی زیادە، یاکوڕنووشێکی زیادە، یاتەحیاتێکی زیادە، کەلەشوێنی خۆیانا نەبن‌و بەهەڵە بکرێن، یالەبەر لەبیرچوونی شتێکی وا کەفەرمانی پێ کرابێ، وەك نەکردنی چەمینەوە یاکوڕنووش، یاراوەستان بۆ فاتیحا، یادانیشتن بۆ تەحیاتی پێویست، یانەخوێندنی شتی پێویست وەك فاتیحاو تەحیاتی فەرز، جا ئەمانە دەبێ بەسەر بگیرێنەوەو ئەوسا کوڕنووشی هەڵەیان بۆ دەبرێ لەو شوێنەدا کەبۆی دیاری کراوە، جائەگەر کابرا لەناو نوێژەکەدا ئەم هەڵەیەی وەبیرکەوتەوە ئەوە بەسەری دەگرێتەوەو شتەنەکراوەکە دەکاو تەواو، بەلام ئەگەر لە دوا سلاودانەوەی بیری کەوتەوەو زۆریشی بەسەردا تێ نەپەڕیبوو ئەوە ئەوەی کەپەڕاندوویەتی دەگەڕێتەوە سەری‌و بەتەواوی دەیکاو کوڕنووشی هەڵەیش دەبات، بەلام ئەگەر کاتێکی درێژی بەسەردا،

تێپەڕی ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ئەو نوێژە بکاتەوە، بۆ درێژیی کاتیش دوو فەرمانیشت هەیە: یەکەمیان دەفەرموێ دەگەڕێینەوە وبۆ سەر عورف، دووەمیان: دەفەرموێ: ئەوەیە زیاتر بێ لەئەندازەی رکاتێ!

بەڵام جیاوازیی نییە لەنێوانی ئەم شێوانەدا: لەپاش سلاّودانەوە قسە بکا یا نەیکا، لەمزگەوت دەرچووبێ یانا، پشتی کردبێتە رووگە یانا، ئەمە هەمووی کاتێ وایە کەسوور بزانێ ئەوشتەی نەکردووە، بەڵام ئەگەر سلاّوی دایەوەو کەوتە گومانەوە کە ئایا ئەو بنیاتە یائەو رکاتەی کردووە یا نا؟ ئەوە لە شێوەی وادا هیچی لەسەر نییە، نوێژەکەی تەواوە، ئەمەیش بەپێچەوانەی ئەوەوەیە کەلە ناو نوێژدا گومانی بۆ پەیدا ببێ، کەئەو شتەی کردووە یانا؟ ئەوە لەم شێوەیەدا کام لا یەقین بوو لەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو دەکاو کار بەبنەرەت (ئەصڵ) دەکا، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: ئەگەر کەسێکتان لەنوێژدا گومانی بۆ پەیدا بوو، وەنەی دەزانی کەچەن رکات نوێژی کردووە، وەك ئەوەنەیدەزانی کەسێ رکاتی کردووە یاچوار، ئەوە با گومانەکەی توورِ بدا، چەندەی لەلا یەقین و بێ گومانە، بالەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو بکا، لەپاشا لەپێش سەلام دانەوەوە دوو کوڕنووشی هەڵە ببات، جا ئەگەر لەڕاستیدا پێنج رکاتی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە نوێژەکەی دەکەنەوە بەجووت،ئەگەر چواری تەواویشی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە دەبن بەهۆی نوشوستیو سەر شۆڕی بۆ شەیتان (موسلیم).
ئەمە سەبارەت بە پێشنوێژو نوێژکاری تەنها وایە، بەڵام پاشنوێژ نابێ لەخۆیەوە بەتەنها کوڕنووش ببا بەبێ پێشنوێژەکەی، چونکە پێشنوێژەکەی بەر پرسیاریی هەڵەکەی ئەو هەڵ دەگرێ.

جا ئەگەر پاشنوێژ لەناو تەحیاتدا بۆی دەرکەوت کەچەمینەوەی نەکردووە، یافاتیحەی نەخوێندووە، یاشتێکی وا، وە ئەمەی لە شوێنی خۆیدا لەبیر نەبووە، یالەم بارەیەوە، گومانی بۆ پەیدا بوو، جا ئەگەر پێشنوێژەکەی سلاوی دایەوە، ئەو دەبێ گورج هەڵسێ رکاتێ بەتەواوی بکا، بەڵام کوڕنووشی هەڵە نەبات، چونکە ئەو گومانەی کەبۆی پەیدا بووە لەو کاتەدا بووە کەئەم لە حاڵەتی ئیقتیدا بووە، لەبەر ئەوە پێشنوێژەکەی ئەوەدەگرێتە ئەستۆی خۆی. سوننەتە گرنگەکانیش کەپێیان دەگوترێ: ئەبعاز، وەك تەحیاتی یەکەم و سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر لە تەحیاتی یەکەماو قونووتی بەیانیو قونووتی نیوەی دوایی رەمەزان، ئەمانە گەرچی لەکوڕۆکی نوێژ نین، بەلام سوننەتە بەکوڕنووشی هەڵە پڕ بکرێنەوە، ئەگەر بەهەڵە تەرك کرابوون، چونکە بەهۆی نەکردنیانەوە زەدە لەنوێژەکەدا پەیدا دەبێ. سەر بەلگە لەتەحیاتی یەکەم دا: ئەم حەدیثەی بوخاریو موسلیمە، کەعەبدوڵلای کوڕی بوجەینە {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} تەحیاتی یەکەمی نەخوێند، بەلام لەپێش ئەوەدا کەسلاو بداتەوە کوڕنووشی هەڵەی بۆ برد، جا ئەوانی تریش بەقیاس لەسەر ئەو. غەزالی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە بارەی هۆی قیاسکردنی ئەم ئەبعازانەی تر، لەسەر تەحیات دەفەرموێ: (چونکە ئەمانیش رێك وەك تەحیات، لەدروشمو نیشانە دیاریو تایبەتی یەکانی ناو نوێژن) جا ئەگەر نوێژ خوێن یەکێ لەم سوننەتە گرنگانەی نەکردو دەستی کرد بەکردنی فەرزێکی ناو نوێژ، ئیتر دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە بۆ سەری، دەنا ئەگەر بزانێ کە ئەوە نادروستە، وە بەقەستی بگەڕێتەوە بۆ سەری ئەوە نوێژەکەی پووچە، جا

ئەگەر لەبیری نەبوو تەحیاتی یەکەمی نەخوێندو دەستی کرد بەراوەستان بۆ خوێندنی فاتیحە، یالە حاڵەتی هەڵسانەوەدا بوو، لە راستبوونەوەوە نزیکتر بوو هەتا لەدانیشتنەوە، ئەوە دروست نییە بۆی بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، بەڵام کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەم حاڵەتە دەبا، بەڵام ئەگەر لەدانیشتنەوە نزیکتر بوو ئەوە دادەنیشیٚو کوڕنوشیش دەبا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویٚ: ئەگەر کەسێکتان لەرکاتی دوەم دا تەحیاتی نەخوێندو ئەزنەکی دا هەڵبسێتەوە، بەڵام هێشتا بەتەواوی راستەوە نەبوو بوو، ئەوە بادابنیشێتەوە، بەڵام ئەگەر بەتەواوی راستەوەبوو بوو، ئەوا بادانەنیشێتەوە، وەدوو کوڕنووشی هەڵە ببات. (ئەحمەد/ ئەبو داوود/ ئیبنو ماجە/ لە موغیرەی کوڕی شوعبەوە) ئەگەر قونووتی نەخوێندو دەستی کرد بەدانیشتن، ئیتر نابیٚ بگەڕێتەوە بۆی، دەنانوێژەکەی پووچ دەبیٚ، بەمەرجیٚ بەقەستی وابکاو بیشزانیٚ کە ئەوە قەدەغەیە، وەدوو سوژدەی هەڵە لەم کاتەدا دەبا لەباتی تەرکی قونوتەکە، ئەمە بەس بۆ قونووتی بەیانیو وەتری نیوەی دوەمی رەمەزان وایە، بەڵام قونووتی کارەسات (کەناوداره بەقونووتی نەوازیل) بەقەستی تەرك بکریٚ، یابەهەڵە، کوڕنووشی هەڵەی ناوی.

وردە سوننەتەکان: وەکوو وێردەکانی چەمینەوەو کوڕنووشو ئەڵڵاهو ئەکبەرەکانی گواستنەوەو نزای سەرەتای نوێژو شتی تری لەم بابەتە، نەلەباری قەستی داو نەلەباری هەڵەدا، کوڕنووش بۆ تەرکیان سوننەت نییە، بایستی ئەوە ئەمەیە: کوڕنووشی هەڵە خۆی لەناو نوێژدا زیادەیە، کەواتە دروست نییە بکریٚ مەگەر لە رێگەی تەوقیفەوە، جا لەهەندیٚ لەئەبعاضدا دەقی شەرعی لە سوننەتدا هەیە، وەکوو کوڕنووش

بردنی هەڵە، لەکاتی تەرکی تەحیاتی یەکەما، ئیتر ئەو شتانەی تریش کەوەك ئەو سوننەتی گرنگن و لەئەبعاضن، قیاس لەوە دەکرێن، بەڵام وردە سوننەتەکانی تر کە لە ئەبعاض نین لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێننەوە.

جێگەی کوڕنووشی هەڵە لەپاش خوێندنی تەحیاتەوەیە، لەپێش سلاّودانەوەدا، وەك لەپێشەوە لەدوو گێڕانەوەکەی بوخاری و موسلیم دا رابورد. ئیبنو شەهابیش دەگێڕیتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر چەند شێوەیێ کوڕنووشی هەڵەی دەبرد، بەڵام دواشێوەی ئەوەبوو: لەپێش سلاّوەوە کوڕنووشی هەڵەی ئەبرد. کوڕنووشی هەڵە سوننەتە فەرز نییە، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: رکاتەکەو دوو کوڕنووشەکە دەبن بەسوننەت.

٧٠) ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا نا پەسەندە:

ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا ناباشە پێنجن، واتە: نوێژێ کە هۆیەکی تایبەتی نەبێ لەم پێنج کاتەدا ناباشە، سیان لەم پێنجە پەیوەندییان هەیە بەوەختەوە:

١) کاتی گزنگدانی خۆر هەتا بەقەدەر رمێ بەرز دەبێتەوە.

٢) کاتی گەیشتنی خۆر بەناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لادەدا

٣) کاتی زەردەپەڕ هەتا بەتەواوی خۆر ئاوا دەبێ.

بەڵگەی ڕۆشنی ئەمەیش ئەوەیە کەئیمامی موسلیم دەیگێڕێتەوە: عوقبەی کوڕی عامیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەم سێ دەمەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی لێ دەکردین کەنوێژیان تیا بکەین، یا مردووی خۆمانیان تیا بنێژین: کاتێ خۆر گزنگ دەدا هەتا بەرزەوە دەبێ، کاتێ خۆر دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لائەدا، کاتێکیش خۆر زەرد هەڵدەگەڕێ‌و تەواو دەنیشێ تا ئاوا دەبێ. هۆی ئەم ناباشییە ئەمەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ خۆر هەڵدێ شاخی شەیتان لەگەڵیدا هەڵدێ، کاتێ بەرزەوە دەبێ لێی جیا دەبێتەوە کاتێ گەیشتە ناوەڕاستی ئاسمان جووت دەبێتەوە لەگەڵی، کاتێ لە ناوەڕاستی ئاسمان لادەدا دیسان لێی جیا دەبێتەوە، کاتێ دەست دەکا بە ئاوابوون جووت دەبێتەوە لەگەڵی کاتێ ئاوا دەبێ لێی جیا دەبێتەوە (شافیعی).

مەبەست لەشاخی شەیتان گەلی شەیتانە، شەیتانپەرستەکانە، کەلەم وەختانەدا کوڕنووشی بۆ دەبەن، گوتراویشە: شەیتان خۆی لەم حەلانەدا، سەری لەخۆرەوە نزیك دەکاتەوە، هەتا ئەوەی کوڕنووش بۆ خۆر دەبا کوڕنووش بۆ ئەویش ببات.

ئەو دوانەکەی تریشیان پەیوەندی یان بەکارەوە هەیە، یەکەمیان هەرکاتێ نوێژی عەصر کرا، هەتا خۆر ئاوا دەبێ، دووەمیان لەپاش کردنی نوێژی بەیانی هەتا خۆر دەکەوێ. بەڵگەی ئەمیش ئەمەیە شەیخان لەئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نەیی کردووە لەنوێژ لەدوا نوێژی عەصر هەتا خۆر ئاوا دەبێ، وەلەدوا نوێژی بەیانی هەتا خۆر هەڵ دێ.

لەم کاتانـە، کـاتی گەویـشتنی خـۆر بەناوەراسـتی ئاسمـان، لـە رۆژی هەینیدا، چەرت (استثناء) دەکریٚ، لەم بارەیەوە فەرموودەیەکی مورسـەل هەیە، ئەبو داوود گێڕاویەتـەوە، هـۆی ئـەوە کەنوێـژ لـەم کاتـەدا لـەرۆژی هەینیدا ناباش نییە دەگەڕێتەوە، بۆ ئەوە کەوەنـەوزو خـەو لـەم حەلـەدا زۆر بۆ دانیشتوەکان دەهێنیٚ کەچاوەڕوانی دوان‌و نوێـژی هـەینی دەکـەن، جاوا باشە بەهۆی نوێژی سونـنەتەوە خـەو لـەخۆی دوور بخاتـەوە، نـەبادا خەو بردنـەوە دەسنوێژەکەی بشکێنیٚ، جا ناچار دەبیٚ کەهەنگاو هەڵ نـیٚ بەسـەر سـەری مەردومەکـەدا، بـۆ دەسـنوێژ گرتنـەوە. لـە شـوێنەکانیش مەککەی پیرۆز چەرت دەکریٚ، خودای گەورە رێزو قەدری پـتر بفـەرمویٚ، چونکە دەفـەرمویٚ {دروودی خوای لەسەربیٚ}: ئـەی بـەنی عەبدومـەناف! ئەگـەر کەسیٚ لەئێوە بـوو بـەکار بەدەسـتی موسـڵمانان هەکەسیٚ لـە هەرکاتێکدا ویستی تەوافی ماڵی خوا بکا یانوێژی لەناودا بکا رێگـەی لیٚ مـەگرن، ئـیتر چ شـەوبیٚ چ بـەرۆژ، (تیرمیـذی‌و کەسـانی تـریش گێڕاویانەتـەوە). بـەڵام نوێـژ لـەم حەلەیـشدا زۆر بـاش نییـەو پێـچەوانەی چـاکترە (خیلافـی ئەولایـە) هـەتا دەربـاز بـبین لەکێـشەی راجیـایی، چـونکە مالیك‌و ئـەبو حەنیفـە لـەم بارەیـەوە رایـان جیایـە. بـەڵام نوێـژیٚ کەهۆیـەکی هـەبیٚ‌و، هۆیەکـەیش لـە پێـشیەوە رووی دابـیٚ، وەك گێڕانـەوەی نوێـژە چـووەکان، لەفەرزو لەسونـنەت‌و لەو نوێژە سونـنەتانەی کـەمرۆڤ وەك وێـرد خـووی پێوە گرتبن، کردنی ئەم نوێژانە لەم کاتانەدا هیچ ناباشییەکی تیا نییـە. چـونکە خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربیٚ} جـاریٚ لـەدوا نوێـژی عەصـر، دوو رکـات نوێـژی سـونـنەتی کـرد، کـە عـەرزیان کـرد ئـەم نوێـژە لـەمکاتی ناباشییەدا چی بوو؟ فەرمووی: ئەمە دوو رکاتە سونـنەتەکەی دوا نوێـژی

نیوەرۆیە ئێستا گێڕامەوە. (شەیخان) هەروا نوێژێکیش کە هۆیەکی وای هەبێ کەهاوکات بێ لەگەڵ خۆیدا، کردنی ناپەسەند نییە، وەك نوێژی تەرمو کڕنووشی قورئانخوێندنو کوڕنووشی سوپاسو نوێژی خۆر گیرانو مانگگیرانو نوێژە بارانە، بەلاّم نوێژێ کە هۆیەکەی لەدوایەوە بێ کردنی ناباشە لەم کاتانەدا، وەك نوێژی ئیستیخارەو دوو رکاتەکەی ئیحرام دابەوستنی حەجو عەمرە.

٧١) نوێژی بەکۆمەڵ (نوێژی جەماعەت):

سەر بەلگەی رەوایی نوێژی بەکۆمەڵ قورئانو سوننەتو یەککرتنی گەلی ئیسلامە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ – سورة النساء – ١٠٢/٢) واتە: کاتێ تۆ لەناویانا بووی‌و بەرنوێژیت بۆ کردن، ئەوە با تاقمێکیان بەرەو رووی دوژمن راوەستێو تاقمێ لەوان راست ببنەوە دەس بکەن بەنوێژ لەگەڵ تۆدا.

ئەوەتا لەم ئایەتەدا هەتا لەکاتی گەرمەی جەنگدا خوای گەورە فەرمان دەکا، بەکردنی نوێژی جەماعەت، دیارە لەکاتی ئاسایشو هێمنیو ئاشتی دا جەماعەت گەلێ چاکترە، حوکمی جەماعەت لەنوێژی هەینی دا فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ کە نوێژی هەینی لەسەر بێ، بەلاّم لەنوێژەکانی تردا راجیایی هەیە: فەرمایشتی راستو دروست ئەوەیە کەسوننەتێکی دامەزراوی زۆر گەورەیە، چونکە خۆشەویست {درووددی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی جەماعەت لەنوێژی تەنیا بەبیستو

حەوت پلە گەورەترە. دەی وشەی (گەورەترە) کە بۆ موفاضەلەیە، واتە: ئەوە دەگەیەنێ کە هەردوو کارەکە دروست بن، بەلاّم لایەکیان لەولایەکەی تریان باشتر بێ، دەنا ئەگەر لایەکیان نادروست بوایە موفاضەلە دروست نەدەبوو! چونکە موفاضەلە پلەدانانە بۆ دووشتی باش!

گەرچی هەندێ زانا دەفەرموون: نوێژ بەکۆمەڵ فەرزی کیفایەیە ئەگەر لەشوێنی هەندێ کەسیان بیکەن لەکۆڵ هەموویان دەکەوێ بەلاّم ئەگەر کەسیان نەیان کرد هەموویان گوناهبارن، بەڵگەیشیان ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکاتێ سێ موسڵمان، یاپتر لەسێ موسڵمان، لەشوێنێکدا یەکیان گرت، چ گوندنشین بن چ کۆچەری، وەنوێژی جەماعەت نەکەن، ئەوە بێ گومان کە شەیتان زاڵ بووە بەسەر یانـاو فریوی داون، دەی ئەی پیاوی موسڵمان! ئامادەی جەماعەت بەو هەمیشە لەگەڵ کۆمەڵ بەو لەگەل جێ مەمێنەو بەتەنیا مەبە، چونکە گورگ ئەو مەڕە دەخوات کەلە گەلە بڕ دەبێ!. (ئەبو داوود/ ئیمامی ئەحمەد/ نەسائی/ ئیبنو حیبان/ حاکم).

هەیشە دەفەرموێ: جەماعەت فەرزی سەرە، واتە فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بەو کەسە کەگیانی منی وا لەدەستدا نیازم هەبوو کەبەپیاوێ بڵێم: لەجیاتی خۆم بەرنوێژیی یەکە بۆ خەڵکەکە بکا، وەخۆشم بڕۆم بۆ سەر ئەو پیاوانە کەلە نوێژی جەماعەت دوا دەکەون، وە فەرمان بدەم کەبە باوشەدار ماڵەکانیان بەسەردا بسوتێنن. (شەیخان). بەلاّم ئەم فەرمایشتە ئاوا رەت کراوەتەوە: کە ئەم رووداوە سەبارەت بەناپاکان بووە، سەرەرای

ئەوەیش پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەڕەشەکەی جێ بەجێ نەکردووە، وەئەوەی بووە لەم لایەنەوە تەنیا نیازێکی رووت بووە، کردەوەی لەگەڵ دانەبوە.

بەلاّم بزانە کەجاری واهەیە جەماعەت، بەهۆی هۆیەکی لاوەکییەوە، پێوویست دەبێ، وەك ئەوە دەبینێ ئیمامێ لەناو روکوعدایە، هەق دەزانێ ئەگەر نوێژ لەگەڵیا دابەستێ فریای رکاتێ دەکەوێو نوێژەکەی بەهۆی ئەوەوە دەبێ بەئەدا، دەنا دەبوو بەقەزا، چونکە بە تەنیا فریای رکاتێ ناکەوێ لەکاتدا، ئەوە نابێ بەتەنها نوێژەکەی بکا، جاری وایش هەیە جەماعەت حەرامە، وەك ئەوە دەبینێ پێشنوێژێ لەتەحیاتی کۆتایی دایە، ئەگەر ئیقتیدای پێ دەکا فریای رکاتێ لەکاتدا ناکەوێ، بەلاّم ئەگەر بەتەنها نوێژ بکا فریای رکاتێکی نوێژەکەی لەناو کاتی خۆی دا دەکەوێ، هەر نوێژێکیش فریای رکاتێکی کەوتی لەکاتەکەیدا بەحازر دادەنرێ، ئەوە دەبێ لەم حەلەدا بەتەنها ئەو نوێژە بکا. زاتی جەماعەت بەئەوەندەیش دێتە جێ کەپیاو لەماڵەوە لەگەڵ ژنەکەیو کەسانی تردا نوێژ بەکۆمەڵ بکا. وەلێ لەمزگەوتا گەلاّ خێرترە، بەڵکوو مزگەوت هەتا کۆمەڵەکەی زۆر تربن جەماعەتەکەیشی خێرترە، جا ئەگەر لە نزیکیەوە مزگەوتێ هەبوو، نوێژکەرەکانی کەمتر بوون، لەدووریشیەوە مزگەوتێ تر هەبوو نوێژکەرەکانی پتر بوون، ئەوە (لەدوو شێوەدا نەبێ) جەماعەتی مزگەوتە دوورەکە خێر ترە، شێوەی یەکەم: ئەگەر ئەم بچێ بۆ دوورەکە جەماعەتی نزیکەکە بەهۆی چوونەکەی ئەوەوە پەکی بکەوێ، وەك ئەوە ئیمامیان بێ. شێوەی دووەم: پێشنوێژی دوورەکەیان بیدعەتکاربێ، بۆ ئەمە بەدکار (فاسیق)یش وەك بیدعەتکار

وایە. هەر کەسێ بەیەك هەناسە، یا بەکەمتریش، لە پێش سلاّودانەوەی پێشنوێژدا فریای نوێژدابەستن بکەوێ لەپشتیەوە، ئەوە فریای جەماعەت دەکەوێ و لەخێرەکەیدا بەشدار دەبێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ دین بۆ نوێژ ئەگەر ئێمە لەناو کورنووشدا بووین، ئەوا نوێژ دابەستن و یەك سەر کورنووش ببەن، بەلاّم بەهیچی مەژمێرن، واتە: بەرکاتی حلێب مەکەن، وەلێ ئەوەی فریای چەمێنەوە بکەوێ لەگەلّ بەر نوێژدا ئەوە فریای ئەو رکاتە دەکەوێ. (ئەبو داوود).

بزانن کاتێ پاش نوێژ فریای چەمینەوە دەکەوێ کەفریای ئارامبوونەوە لەگەلّ پێشنوێژدا بکەوێ لەناویدا، چونکە بەبێ ئارامبوونەوە چەمینەوە حلێب نییە، واتە: دەبێ لەچەمینەوەدا فریای ئەوە بکەوێ کەبلێ (سبحان ربی العظیم) یا بەئەندازەی گوتنی ئەم ویردە رابوەستێ پێش ئەوەی بەرنوێژ لە چەمینەوە بەرزەوە ببێ.

مەرجی دەسکەوتنی جەماعەت ئەوەیە: کەپاشنەێژ واتە: (مەئموم) لەکاتی نوێژدا بەدابەستنەوە نێتی جەماعەت بێنێ، چونکە چاولێکردن و شوێنکەوتنی پێشنوێژکردەوەیەو کارە، کاریش لە عیباداتدا پێویستی بەنیازو نێت هەیە، کەواتە: بەر حوکمی گشتی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەکەوێ: هەموو کردەوەێی بە پێ ی نیازو نێتە کەیەتی... بۆ ئازادی رەسیدە دروستە لەپشت بەندەو منالّەوە نوێژی جەماعەت بکا، دروستبوونی پەیرەویی (ئیقتیدا) بە بەندە، بەپێ ی ئەمەیە کەبوخاری دەیگێڕێتەوە: کەعائیشە {رەزای خوای لێبێ} بەندەیەکی هەبوو، ناوی کوران بوو {رەزای خوای لێبێ} ئەم زەکوانە بەر

نوێژیی بۆ عائیشه دەکرد، پەیڕەوی بەمناڵیش بەپێ ی ئەمەیە: عەمری کوڕی سەلەمە لە سەردەمی پێغەمبەردا لەتەمەنی حەوت ساڵیدا بەرنوێژی بۆ هۆزەکەی خۆی دەکرد. (ئەم باسە بوخاری گێڕاویەتەوە).
پەیڕەویی پیاو بەژن دروست نییە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ:
{الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء – سورة النساء – ٣٤/٤} واتە: پیاوان سەرکاری سەر ژنانن‌و چاو دێرن بەسەریانەوە). پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەو شوێنانەدا کەخوا ژنانی خستۆتە دواوە بیانخەنە دواوە، لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: هۆشیار بن هیچ ژنێ بەرنوێژیی بۆ هیچ پیاوێ نەکات. (ئیبنو ماجە) هەندێ زانایش ئەمەیان کردووە بەبەڵگە لەم مەسەلەیەدا، کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: هەرگەلێ کاروباری گرنگی خۆیان بسپێرن بەژنێ‌و ژن بکەن بەسەرۆك‌و ئاغای خۆیان ئەو گەلە سەر کەوتوو نابن! . (بوخاری‌و نەسائی‌و تیرمذی‌و ئیمامی ئەحمەد لەئەبو بەکرەوە گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کەئافرەت شەرمگایە، ئەگەر ببێ بەپێشنوێژ بۆ پیاو دەبێ بەهۆی گرفتاری، وەکی تریش ئەگەر کەسێ پەیڕەوی (ئیقتیدا) بەژن بکا واتای وایە کەدەستە جڵەوی نوێژەکەیی داوە بەدەستی ئەوەوە.
مەبەست لەخوێنەوار (لە بابەتی پێشنوێژیدا) ئەوەیە کەبەجوانی بتوانێ‌فاتیحە بخوێنێ، هەروا مەبەستیش لە نەخوێندەوار لێرەدا ئەوەیە کەفاتیحای رەوان نەبێ، جا پەیڕەویی خوێنەوار بەنەخوێنەوار دوو فەرمایشتی لە سەرە: هەرە ئاشکراکەیان ئەمەیە: ئەوە دروست نییە، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرمووێ: ئەوکەسە بەر نوێژیی بۆ کۆمەڵێ دەکا، کەلەهەموویان باشتر قورئان بخوێنێ، لەبەر ئەوەیش

جارو بار پێشنوێژ بەرپرسیار دەبێ لەقورئانخوێندنی پاشنوێژ، وەك ئەو شێوەیەکە پاشنوێژ لە چەمینەوەدا فریای پەیڕەویی بکەوێ، دیارە کە نەخوێندەوار، بەم واتایەی کەبۆمان دیاری کرد بەرگەی ئەوە ناگرێو ناتوانێ ئەو بەر پرسیاری یە بگرێتە ئەستۆی خۆی، بەلاَم ئەگەر خوێنەوار لەنوێژی پەنامەکیدا پەیڕەویی بەنەخوێندەوار کرد، ئەوە نوێژەکەی دامەزراوەو پێویست ناکا لەحاڵی بکۆڵێتەوە، نەخوێندەواریش پەیڕەویی بەنەخوێندەوارێکی وەك خۆی بکادروستە، هەروا پەیڕەویی ژن بەژن دروستە*.

مەرجی دامەزراندنی پەیڕەویی کردن ئەوەیە کەئاگای لە چۆنێتی نوێژی بەرنوێژەکەی بێ، هەتا بتوانێ پەیڕەویی ئەو بکا، ئەو ئاگادارییەیش بەم شێوەیە دێتەدی: کە چاوی لە هەڵسوکەوتی پێشنوێژ بێ یا گوێی لەدەنگی بێ، یاگوێی لە دەنگی راگەیێین (مبلغ) بێ، یائاگای لە هەڵسانو دانیشتنی نوێژکەرەکان بێ، کە ئەوان ئاگایان لە حاڵی پێشنوێژە. مەرجێکی تری ئەوەیە: کە پاشنوێژ پێش نەکەوێ لە پێشنوێژ لە جێگە نوێژدا، چونکە وەك زانراوە ئەوانەی کە پەیڕەوییان بەپێغەمبەرەوە دەکرد لەنوێژدا لێی پێش نەدەکەوتن، هەروا ئەوانەیش کەلە دواجێنشینە راشیدەکانەوە نوێژیان دەکرد، بەلاَم ئەگەر هەردوو لا

---

* بەهێزترین بەڵگە لەسەر ئەوە کەژن بەرنوێژیی نەکا بۆ پیاو ئەوەیە: کە ذەکوان بەرنوێژیی دەکرد بۆ عائیشە، ئەگەر بەپێچەوانەوە دروست بوایە شتی واتە: لە عائیشە {رەزای خوای لێبێ} شاراوە نەدەبوو.

– وەرگێڕ –

لـه ئاسـتی یـەك لـه شـانی یەكدا وەسـتا بـوون ئـەوە زیـانی نییـە، بـەڵام باشیش نییە، وەكی تریش ئەم بڕیارە بۆ ئەوانە وایە كەئەڵقەیان نەدابێ بـەگردی كابـەدا، چـونكە بـۆ ئـەوان، بـۆ پاشـنوێژ (بەمـەرجێ لـەلای پێشنوێژەوە نەبێ) زیانی نیە ئەگەر ئەو لەپێشنوێژ لە رووگەوە نـزیكتر بێ، بزانە سێ شێوە هەیە بۆ پێشنوێژو پاشنوێژ:

شێوەی یەكەم: هەردوو لایان لەناو مزگەوتدابن.

شێوەی دووەم: پێشنوێژ لەناو مزگەوتدا بێو پاشنوێژ لە دەرەوەی.

شێوەی سێیەم: هەردوو لایان لەدەرەوەی مزگەوت بن.

شـێوەی یەكـەم: پـەیڕەوی پـێ كـردن (اقتـداء) دروسـتە، ئـیتر خـوا ریزەكان لەناو خۆیانا پەیوەست بـن یـا پـچڕابن چونیەكە، هـەروا ڕێگـرو نێوان لـە نێوانیانـدا هـەبێ یانـەبێ، هەروا چون یەكـە هـەردوولا لەیـەك شوێندا بن یانا، بۆ نموونە: ئەگەر پێـشنوێژ لـە منارەیـەكا بـێو پاشـنوێژ لەبیرێكا بێ، یابە پێچەوانەوە، ئەوە لە هەموو ئەم وێنە یانـەدا پـەیڕەوی پێ كردن دروستە، چونكە شوێنەكە مادەم مزگەوتە گشتی بەیەك جێگـە حلێبەو هەمووی بەنیازی نوێژ دروست كراوە.

شـــێوەی دووەم: ئەوەیـــە پێـــشنوێژ لـــەناو مزگـــەوتابێو پاشـــنوێژ لەدەرەوەی مزگەوت بێ، لەم شێوەیەدا پەیڕەوی پێ كردن بـەم مەرجانـە دروستە: نێوانیان لەنزیكەی سێ سەد باسك، بەباسكی ئـادەمی كەبڕێتیـە لە دووبست، زیاتر نـەبێ، ئەم ئەندازەیە لەئاخری سنووری مزگەوتەكەوە حلێب دەكرێ: لەهەمان كاتدا پاشنوێژ ئاگای لەبزووتنـەوەكانی پێـشنوێژ هەبێ، وەك لەپێشەوە روون كرایەوە.

شێوەی سێیەم: ئەوەیە پێشنوێژ لە دەرەوەی مزگەوت بن، جا ئەگەر لە دەشتابوون، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوی پێکردن ئەوەیە: ماوە (مەسافە)ی نێوانیان، لە نزیکەی سێ سەد باسك (ذیراع) پتر نەبێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دامەزراوتر. چونکە راوەستان لەسەر ئەم شێوەیە لە دەشتا، بەپێی باوی ئاسایی، لە حوکمی کۆبوونەوەدایە، لەبەر ئەوەیش زۆربەی کات، لە ماوەی ئاوادا، دەنگی پێشنوێژ لەکاتی دەنگ هەڵبڕینی نوێژی ئاشکرادا، بە ئاسایی دەگاتە پاشنوێژ، بەڵام ئەگەر لە دەشتا نەبوون، وەك ئەوە پێشنوێژ لە خانوو یەکابێ‌و پاشنوێژ لە خانوویەکی تردا بێ، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوی پێکردن ئەوەیە: پەیوەست بن، هەتا پەیوەندی‌و ئاگابوون لەحاڵی پێشنوێژ هەبێ، چونکە لەکاتی وادا جیایی خانوو مایەی لەیەك جیابوونەوەی پێشنوێژو پاشنوێژە، لەبەر ئەوە پەیوەست بوون‌و نزیکی لە یەکتری بەمەرج دەگرین لەگەڵ نەبوونی رێگر (حائیل) چونکە رێگر کۆبوونەوە قەدەغە دەکا هەروا مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوپێکردنە کشێوەو شێوازو دەستوری نوێژی هەردوولا چون یەك بن، ئەگەر وانەبوون‌و شێوازی نوێژەکانیان لە یەکتری جیابوو ئەوە پەیڕەوپێکردن دروست نیە، وەك نوێژی ئاسایی‌و نوێژی مانگ‌و رۆژ گیران‌و نوێژی تەرم. بەڵام دروستە بۆ کەسێ کە نوێژی جازربکا پەیڕەوی بکا بە کەسێ کەنوێژ بگێڕێتەوە، یابەپێچەوانەوە، هەروا دروستە کەسێ فەرز بکا پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەسوننەت بکا، یا کەسێ نوێژی نیوەڕۆ بکا پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەنوێژی بەیانی بکا، دەق وەك نوێژی لێ پێش

کـەوتوو (مەسـبووق) لـەپاش سـلاودانەوەی پێـشنوێژەکەی، مـسبوق نوێژەکەی خۆی تەواو دەکا.

مەرجێکی تـری دامەزرانـدنی پەیڕەوپێکردن ئەوەیـە: کە نیـەتی پاش نوێـژ لـەنیتی پێشنوێژ دوابکەوێ، وەبـە دوو بنییـات (واتـە بـەدوو روکن) پێشی نەکەوێ، یاپاشی نـەکەوێ، لەم دوو شـێوەیەدا مەبەسـت لـەم دوو بنیاتە بنیاتی کردەوەیی یە، لەکاتی پاش کەوتن دا ئەگـەر مەهانـەی رەوای هـەبوو، وەك ئـەوە ێـشنوێژ، بەپەلـە بـوو، پاشـنوێژیش خـووی بەسستیەوە گرتبوو، ئەوە تاسێ بنیات چاوپۆشی دەکرێ، دەنـا نوێژەکـەی پووچـە، لەهـەمان کاتـدا دەبـی زانـایش بـی بـەوە کـەکاری وا نـادروسـتە. چـونکە بەراسـتی کـاری وا بەوپـەڕی سەرپێـچی کـردن دادەنـرێ، بـەلام بەپێچەوانەی ئەوەوە کەلەیادی نەبێ، یانەزانێ، بـەلام هەرچۆن بێ ئـەو رکاتەی بۆ حل ناکرێ، کـە تیایـدا لـە پێشنوێژ پـێش (یاپـاش) کـەوتووە، لەبەر ئەوە دەبێ لەدوا سلاودانەوەی پێشنوێژەکەی رکاتێ بکا.

سـوننەتە نێرینـە، ئەگـەر هـەر خـۆی بـوو، بامنـاڵیش بـێ، لـەلای راستی پێشنوێژەوە رابوەستێ و، کەمێ لێی دوا بکەوێ، چونکە پێغەمبەر خـۆی وایکـردووە، ئێمـەیش ئێـستا بـۆ پـەیڕەوی ئـەو وادەکـەین، بەمـەو وێنەی ئەمـە دەگـوترێ: (اتبـاع) هاوکـات لەگـەڵ ئـەم بەڵگەیـەدا شـتی وا لـەزاتی خۆیـدا پـەیڕەوی بـاوو نـەریتی جوانی نـاو کۆمەڵـە. جـا ئەگـەر لـەوەدوا نێرینەیـەکی تـر هـات، لـەلای چـەپیەوە نوێـژ دابەسـتێ، ئـەوجا یاپێـشنوێژ بـچێتە پێـشەوە، یـا ئـەوان بـچنە دواوە، ئەمـەیش لـەکاتی راوەسـتانا دەکـەن، ئەگـەر لەسـەرەتاوە دوو نێرینـە بـون لەپـشتیەوە بـبن بەیـەك ڕیـز، ئەگـەر یـەك ژن بـوو لەپـشتیەوە ببـێ بـەریزێ، ئەگـەر ژن

زۆریش بوون هەروا، ئەگەر پیاوو منداڵو ژن بوون لەسەر ئەم شێوەویە دەوەستن: لەپشتیەوە پیاوەکان ریز دەبەستن، چونکە سەروەوریی بۆ ئەوانە، ئەوجا منداڵەکان لەپشت پیاوانەوە ریز دەبەستن، بەلأم ئەمە کاتێ وایە کەریزی پیاوەکان پڕبووبێتەوەو کەمی نەبێ، دەنا بەمنداڵ پڕ دەکرێتەوە، ئەوسا نێرومێ (خنثی) لەپاش ریزی منداڵانەوە رادەوەستن چونکە هەڵ دەگرن ژن بن، کەژنیش بن لەنوێژا جێگەیان وا لەدوا منداڵانەوە، ئەوجا ریزی ژنان، چونکە ئەمە بەپێی پەیڕەویی پێغەمبەر خۆیەتی {درودی خوای لەسەربێ}و لەمەدا چاو لەحەزرەت دەکەین.

سوننەتە ئەو ژنەی کە پێشنوێژی بۆ ژنان دەکا لەناوەراستیاندا رابوەستێو کەمێك لێیان پێش بکەوێ، وەلێ ئەگەر پێشنوێژەکەیان ژن نەبوو، دەبێ پێشیان بکەوێ، ناباشە پاشنوێژ بەتەنها ڕاوەستێ، بەڵکوو ئەگەر لەریزدا شوێنی دەسەکەوت بڕواتە ریزەوە، ئەگینا لەپاشەوە نیێتی نوێژ دابەستن بەجەماعەت بهێنێو ئەوسا یەکێ لەپاشنوێژەکان لەناو ریزەکەوە ڕابکێشێ بۆ لای خۆیو لەگەڵ ئەودا ببن بەڕیزێ. سوننەتە ئەو کەسەیش بەگوێ ی بکاتو نەرم بێ بەدەستیەوە.

دروستە دەسنوێژدار پەیڕەوی بکا بەتەیەمومکەرەوە، بەلأم بەمەرجێ تەیەمموم کەرەکە کردنەوەی لەسەر نەبێ، دەنا دروست نییە، هەروا دروستە پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەمەسحی خوففی کرد بێ، هەروا پەیڕەویکردنی راوەستاو بەدانیشتوو دروستە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە نەخۆشییەکەی سەرە مەرگیدا بەدانیشتنەوە نوێژی دەکرد، ئەبو بەکرو خەڵکەکەیش بەپێوە بوون، هەروا دروستە موسڵمانی دادپەروەر پەیڕەوی بکا بە ئازادی بەدکار (حوڕی فاسق) بەلأم نوێژ لە

پشت فاسقەوە گەرچی دروستە بەڵام ناباشە. بەڵگەی دروستبوونی نوێژ لەپشت بەدکارەوە: شەیخان دەگێڕنەوە: کەئیبنو عومەر، ئەو هاوڕێ نازدارەی پێغەمبەر، لەپشت حەجاجی فاسقەوە نوێژی بەجەماعەت دەکرد. ئیمامی شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} سەبارەت بەحەجاج دەفەرمویێ: پیاوی فاسقی شەرعی وەك حەجاج دەبیێ!.

٧٢) کورتکردنەوەی نوێژی چوار ڕکاتی:

بە زۆری سەفەر بۆ یەکێ لەم دوو مەبەستەیە: یاهۆی ڕزگار بوونە لەناخۆشی، یامایەی گەیشتنە بەئاوات! سەفەریش (لەزاتی خۆیدا) ڕێگەی هاتو نەهاتەو زۆربەی کات دەبێ بەهۆی سەخڵەتیو زەحمەت، مشەقەتو زەحمەتیش دەبێ بەهۆی بارسووکیو کار ئاسان کردن، لەبەر ئەمە یاسادانەر (شارع) لەئیسلاما کە خوای گەورەیە، لەنوێژی چوار ڕکاتی، دوو ڕکاتی داشکاندووە. لە هەمان کاتدا قورئانو سوننەتو یەکگرتن بەڵگەن لەسەر ئەوە کەلە سەفەری ڕەوای درێژدا دروستە نوێژ کورت بکرێتەوە. لە قورئانا دەفەرمویێ: {وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ – سورة النساء – ٤/١٠١} (واتە: کاتێ چوون بۆ سەفەر ئەگەر نوێژەکانتان کورت بکەنەوە. گوناهتان لە سەر نیە). کورت کردنەوەی نەبەستراوە بەکاتی ترسەوە، چونکە یەعلای کوڕی ئومەییە فەرمووی: گوتم بەعومەری کوڕی خەطاب {ڕەزای خوای لێبێ}: خودا لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرمویێ: {لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ

اَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ} ئەوەتا بەپێی ئەم ئایەتە کورتکردنەوە بەستراوە بەکاتی ترسەوە، خۆ ئێستا ترس نەماوە مەردوم هێمن بوونەتەوە، کەوابو چۆن دروستە بۆ ئێمە نوێژ کورت بکەینەوە؟ ئەویش فەرمووی: ئەمەی سەرنجی تۆی ڕاکێشاوە سەرنجی منیشی ڕاکێشاو منیش وەکوو تۆ لەمە سەرسام بووم، بەڵام کەلەمبارەیەوە لەپێغەمبەرم {درودی خوای لەسەربێ} پرسی، فەرمووی: ئەمە خەڵاتێکەو خودا بەخشیوێتی پێتان دەی ئێوەیش خەڵاتەکەی وەربگرن (موسلیم).

بەڵگەش لە سوننەتا لەسەر کورتکردنەوەی نوێژ وەك ئەوە ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەپشتی پێغەمبەرەوە لەسەردەمی خوێدا لەسەفەردا نوێژی چوار ڕکاتیم بەدوو ڕکات کردووە، هەروا لەپشتی ئەبو بەکرو عومەریشەوە نوێژی چوار ڕکاتیمان کورت دەکردەوەو بەدوو ڕکات دەمانکرد، هەرکەسەیان لەکاتی جێنشینی خۆیانا (شەیخان). ئیبنو عەمەریش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە خزمەت پێغەمبەرو ئەبو بەکرو عو مەردا سەفەرم کردووە، ئەم زاتانە لەکاتی سەفەردا نوێژی نیوەڕۆیان بە دوو ڕکات دەکرد، هەروا نوێژی عەصریشیان بە دوو ڕکات دەکر.

نوێژکورتکردنەوە هەر لە نوێژی چوار ڕکاتیدا دروستەو بەس لەبەر ئەوە نوێژی شێوانو بەیانی کورت ناکرێتەوە بەس نوێژی نیوەڕۆو عەصرو خەوتنان کورت دەکرێتەوە، هەر نوێژەیان بە دوو ڕکات دەکرێن.

٧٣) مەرجی سەفەرەکە:

ئەو سەفەرەی نوێژکورتکردنەوەی تیادا ڕەوایە ئەم چەند مەرجەی هەیە:

١) ئەوەیە سەفەرەکە ڕەوا بێو پێی گوناهبارنەبێ. وەك سەفەری حەجو دانەوەی قەرز، کە ئەم جۆرە سەفەرە لە زاتی خۆیاندا فەرزن، یا وەك سەفەری حەجی سوننەتو سەردان لە خزمو کەسوکار، کە ئەم جۆرە سەفەرانە لە زاتی خۆیاندا سوننەتن، یا وەك سەفەری بازرگانیو گەشتکردن، کە ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیاندا ڕەوان، بەڵام نەفەرزن، نە سوننەتن، نە ناباشن، یا وەك سەفەری تاکە کەس، کە بەبێ هاوڕێ سەفەر بکا ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیانا ناباش (ومەکرووە)ن.

بەڵام سەفەری گوناه هەقی کورتکردنەوەی نیە، چونکە کورتکردنەوە روخصەتو بارسووککردنە، ڕێگەیش بۆ گوناه خۆش ناکرێ، سەفەری گوناه وەك ڕێگریو دزیو جەردەییو هێنانو بردنی مەیو بادەو بەنگو تلیاك، سەفەری ژن بەبێ ڕێپێدانی مێردەکەیو سەفەری قەرزارێ کە توانای دانەوەی قەرزەکەی هەبێ بەبێ ڕێگەپێدانی خاوەن قەرزەکە، لە سەفەری گوناها ڕێبوار نەهەقی نوێژکوتکردنەوەی هەیە، نە هەقی کۆکردنەوەی هەیە، واتە: نە مافی قەصرو نە مافی جەمعی نیە. هەروا مافی ئەوەی نیە کە نوێژی سوننەت بە سواری بکا، یا تاسێ ڕۆژ لە سەفەردا لە دەسنوێژا مەسحی خوفف بکا، هەروا دروست نیە بۆی لە کاتی ناچاریدا مردار بخوا، سوفیانی ثەوری (رەحمەتی خوای لێبێ) دەفەرموێ: ئەگەر ستەمکارێ، لە بانێکابێ، نانو ئاوی لێ برابێ، ئەگەر

له برسانا بمرێ، یا له توونیانا بخنکێ نابێ کەس نان‌و ئاوی بداتێ، هەتا ولاتو مەردومو دارو درەختو ئاژەڵ له دەستی رزگاریان بێ[1].

٢) ئەوەیه سەفەرەکه درێژبێ، به حسێبی کاروانی برێتییه له دوو قۆناغی تەواو، واته دوو رۆژه رێ، به رۆیشتنی ئاسایی چونکه خۆشەویست {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر سەفەرێ له چوار بەرید کەمتر بێ، نوێژی تیا کورت ناکرێتەوه، (چوار بەرید دەکاته شانزه فرسەق) دەق بەقەد ماوەی نێوانی مەککەو عوسفان. وەك هەموو دەزانین عوسفان له مککەوه دوو رۆژه رێ دووره. ئەم ماوەیه به کیلومەتر دەکاته نزیکەی (٨٤) کیلومەتر، بزانه: دەبێ رێبوار بزانێ که بۆ شوێنێ دەچێ له دوو قۆناغ کەمتر نیه، کەواته: بۆ کەسێ سەری خۆی هەڵبگرێو بەبێ نیازی شوێنێکی دیاری بسوورێتەوه بەناو ولاتا، مافی نوێژکورتکردنەوەی نیه، هەتا سەفەرکەی زۆریش درێژه بکێشێ.

٣) ئەوەیه ئەو نوێژەی که دەیکا نوێژی چوار رکاتی حازربێ، هەر نوێژێ وانەبێ کورت ناکرێتەوه، نوێژی قەزایش ئەم درێژەپێدانەی تیادایه: ئەگەر نوێژەکه له ماڵەوه فەوتا بوو بەڵام ویستی له سەفەردا

---

[1] ئەگەر ئەم کوردستانه نازدارەی خۆمان، که دەتگوت: پارچەیەکی رازاوەیه لەسەر زەمینی بەهەشتی بەرین، ئێستا لەم بارو دۆخی پاشاگەردانیو گوشتو بڕەدا، تەماشا بکەی، که چۆن بەدەست دزو جەردەو ستەمکارەوه بووه به گۆمی خوێنو بووه به پاررچەیێ ئاگر له دۆزەخی سوور،، ئەو کاته رەحمەت بۆ گۆڕی سوفیانی پەڕ وری دەنێری.

- وەرگێڕ -

بیگێڕێتەوە، پێویستە لەسەری کە بە تەواوی بیکا، چونکە ئەو نوێژە بە تەواوی بووە بەماڵ لەسەری، بەڵام ئەگەر لە سەفەردا چوو بوو، وە هەر لە سەفەردا ویستی بیگێڕێتەوە ئەوە بۆی هەیە کە کورتی بکاتەوە، ئەگەر لە ماڵەوە ویستی بیگێڕێتەوە دەبی بە تەواوی بیکا. ئەگەر گومانی بوو نەیدەزانی: ئایا لە ماڵەوە ئەو نوێژەی چووە یا لە سەفەردا، ئەوە دەبێ بە تەواوی بیکا، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە (واتە: ئەسڵە) بزانن کە کورتکردنەوە پێنج مەرجی هەیە:

یەکەم: نییەتە، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە، جا ئەگەر لە سەرەتاوە لەکاتی نوێژدابەستندا نییەتی کوتکردنەوەی نەبێ، نوێژەکەی لەسەر بنەڕەت دادەمەزرێ، کە تەواو کردنە.

دووەم: دەبێ رێبوار لە دەستپێکردنی نوێژەکەوە هەتا تەواوکردنی رەفتەنی بێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (اذا ضربتم في الارض) واتە: هەر کاتێ چوون بۆ سەفەر، دەی ئەگەر لە سەفەردا نەبێ مافی کورتکردنەوەی نیە.

سێیەم: دەبێ نوێژکەر ئاگاداربێ لە چۆنێتی کورت کردنەوەی نوێژ، ئەگینا مافی ئەوەی نیە، یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ - سورة النحل - ٤٣/١٦} واتە: ئەگەر خۆتان شتێکتان نەدەزانی لە زانست پەروەرو مامۆستایانی پسپۆڕی زانست بپرسن، لەهەر گرۆهێ ببن).

چوارەم: پەیڕەوی بە نیشتەجێ ناکا، یا بە نوێژکەری تەواو کەرناکا، ئەگەر پەیڕەوی پێبکا دەبێ نوێژەکەی بە تەواوی بکا، چونکە

شوێنکەوتن (متابعـه)ی پێشنوێژ پێویستە. لەم بارەیەوە، ئەوە ئەم پرسیارە لە ئیبنو عەبباس کرا: ئەوە بۆ ڕێبوار ئەگەر بە تەنها خۆی نوێژبکا نوێژی چوار ڕکاتی بە دوو ڕکات دەکا، کەچی ئەگەر بە جەماعەت لە پشت پێشنوێژێکی نیشتەجێوە نوێژبکا دەبێ چوار ڕکات بکا؟ فەرمووی: لەبەر ئەوە نوێژکردن بەم دوو شێوەیە لەم دوو کاتەدا سوننەتی پێغەمبەر خۆیەتی. (ئەحمەد)

پێنجەم: نوێژە کوتکراوەکە دەبێ چوار ڕکاتیبێ، دەنا کورت ناکرێتەوە، وەك بەیانیو شێوان، چونکە شتی وا کە نوێژی سێ ڕکاتیو دوو ڕکاتی کورت بکرێنەوە ساخ نەبۆتەوە.

٧٤) کەی ڕێبوار دەست دەکا بە کورتکردنەوە:

سەرەتای سەفەر لەوێوە دەست پێدەکا کە ڕێبوار لە ئاوەدانی ئەو شوێنەی کە سەفەری لێوە دەکا تێدەپەڕێ. ئیبنو لمونذیر دەفەرموێ: بەپێی ئاگاداری من پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): لەهەر سەفەرێکا نوێژی کورت کردبێتەوە هەتا لە سنووری شاری مەدینە نەچووبێتە دەرەوە دەستی نەکردووە بە کورتکردنەوە، هەتا سەفەرەکەی تەواو دەبێ مافی کورتکردنەوەی هەیە، بەڵام ئەگەر لە شوێنێ مایەوە لەبەر کارێ کە چاوە نواڕی بوو، تاماوەی چوار ڕۆژ نوێژ کورت دەکاتەوە، لەدوا ئەوە ئەگەر لەوێ مایەوە دەبێ نوێژی تەواوبکا، خوا کارەکەی جێبەجێ بووبێ یا نە بەبووبێ، چونکە لە صەحیحەیندا هەیە: کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە بەیانی ڕۆژی چوارەمی مانگی قوربانـدا گەیشتە

مەککە، رۆژی چوارەمو پێنجەمو شەشەمو حەوتەم لەوێ مایەوە، لەو ماوەیەدا کە چوار رۆژ دەکا، نوێژی کورت دەکردەوە، لە رۆژی هەستەما نوێژی بەیانی لەوێ کرد، ئەوجا بەرەو مینا کەوتەڕێ! جا لەسەر ئەم بنیاتە رێبوار لەکاتی مانەوەدا لە جێگەیێ هەتا چوار رۆژ بۆی هەیە نوێژ کورت بکاتەوە، لە فەرمایشتێ لە فەرمایشتەکانی شافیعی لەم مەسەلەیەدا: بۆی هەیە هەتا نۆزدە رۆژ، یا هەژدە رۆژ نوێژ کورت بکاتەوە، بەپێی ئەم فەرمایشتە کەوا لە صەحیحی بوخاریدا: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە شاری مەککەی ئازاد کرد نۆزدە شەو لەوێ مایەوە، لەومانەوەیەدا نوێژی کورت دەکردەوە. واتە نێژە چوارینەکانی دەکرد بە دوو رکات. جا لەبەر ئەمە ئێمەیش هەرکاتێ چووین بۆ سەفەر هەتا نۆزدەشەو لە شوێنێ دەمێنینەوە، هەر هەقمان هەیە کە نوێژ کورت بکەینەوە، بەلاّم ئەگەر لە شوێنی لە ئەوەندە پترماینەوە ئیتر نوێژی تەواو دەکەین. لە گێڕانەوەیەکا: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککە هەژدە رۆژمایەوە، لە رۆژی غەزای فەتحی مەککەوە.

٧٥) کۆکردنەوەی دوو نوێژ:

بۆ رێبوار دروستە کۆکردنەوەی نوێژی نیوەڕۆو عەصر، وە شێوانو خەوتنان، ئەگەر لەکاتی نوێژی یەکەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەقدیم، واتە کۆکردنەوەی پێشخراو، ئەگەر لەکاتی نوێژی دووەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەئخیر، واتە: کۆکردنەوەی

دواخـراو. سـەر بەڵگـەی ئەمـە ئەوەیـە کـە موعـاذی کـوڕی جەبـەل دەیگێڕێتەوە: فەرمووی: لە غەزای تەبووکدا عادەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: ئەگەر لە پێش ئەوەدا کە بکەوێتەڕێ‌و دەرچێ بۆ سەفەر خـۆرلای بدایـەو نیـوەڕۆ ببوایـە ئـەوا نوێـژی نیـوەڕۆو عەسـری کۆدەکردەوەو بە جەمعەتەقدیم: بە کۆکردنـەوەی پێشخراو دەیکـردن، ئەگـەر لـە پـێش نیوەڕۆشـدا بکەوتایەتـە ڕێ ئـەوا نوێـژی نیـوەڕۆی دوا دەخست، هەتا دادەبەزی بۆ نوێـژی عەصر، ئەوکاتـە هـەردوو نوێژەکـەی پێکەوە بە کۆکردنەوەی دواخراو دەکرد، لە شێوانیشا هەروەها: ئەگەر لە پـاش ئـاوابوونی خـۆر بکەوتایەتـە ڕێ نوێـژی شـێوان‌و خـەوتنانی کـۆ دەکـردەوە، واتـە: نوێـژی خـەوتنانی دەهێنـا بـۆ لای شـێوان‌و لـە پێـشدا نوێژی شێوانی دەکردو سڵاوی دەدایەوەو دوا بەدوای ئەو بەبێ درنـگ بـە جەمع نوێژی خەوتنانیشی دەکرد، ئەگـەر لـە پـێش ئـاوابوونی خۆریـشدا بکەوتایەتـە ڕێ نوێـژی شـێوانی دوا دەخـست، هـەتا دادەبـەزی بـۆ نوێـژی خەوتنان، ئەوکاتە هەردوو نوێژەکەی بە کۆکردنەوە (بە جـەمع) دەکـرد، لە پێشا شێوان دوا بە دوای ئەو خەوتنانی دەکرد کۆکردنـەوەی پێشخراو سێ مەرجی هەیە:

یەکـەم: ئەوەیـە نوێـژی یەکـەم لـە پـێش دووەمـدا دەکـرێ، واتـە: نیـوەڕۆ لـە پـێش عەصـرو شـێوان لـە پـێش خەوتنانـدا دەکـرێ، چونکە کاتەکە هی یەکەمە، دووەم پاشکۆی ئەوە، پاشکۆیش پێش پێشکۆی خـۆی ناکەوێ.

دووەم: دەبـێ لـە سارەتای کردنـی نوێـژی یەکەمـەوە، یـا لـە پـێش تەواوبوونیدا نییەتی کۆکردنەوەی هەردوو نوێژەکەی ببێ.

سێیەم: ئەو دوو نوێژە یەك لە دوای یەك بكاو بەینیان زۆر نەخا، چونكە دووەمیان پاشكۆی یەكەمیان، پاشكۆیش نابێ لە پێشكۆی خۆی داببڕێ، لەبەر ئەوە نوێژە سوننەتە دامەزراوەكان لە نێوانیاندا ناكرێن، بەڵام لە نێوانیاندا سوننەتە ئیقامە بكرێ، چونكە ساخ بۆتەوە كە لەنەمیرە، لەكاتی حەجی ماڵاواییدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمع كردووەو لە نێوانیاندا بە فەرمانی ئەو قامەت كراوە.

وەڵێ كۆكردنەوەی دواخراو تەنیا ئەوەندە مەرجە كە لەكاتی یەكەما نێتی داوخستن بێنێ. بۆ نیشتەجێ دروستە لەبەر بارشت لەكاتی نوێژی یەكەما، نوێژی نیوەڕۆو عەصر، یا شێوان و خەوتنان بە جەمع بكا، چونكە زەحمەتە، لەبەر ئەوەیش كە بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی و لە باوكی} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە، نیوەڕۆو عەصری بە جەمعكرد، بە حەوت ركات كردنی، لە گێڕانەوەیەكی موسلیمدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە نوێژی بە جەمعكرد، نەترسی هێرشی دوژمنی هەبوو، نە لە سەفەریشدا بوو، بەڵام لەگەڵ ئەو مەرجانەی بۆ كۆكردنەوەی پێشخراو هەیە لە سەفەردا، ئەمانەیش مەرجە: لە سەرەتای هەردوو نوێژەكەو لەكاتی سلاودانەوەی نوێژی یەكەمدا باران ببارێ. وە نوێژەكە لە شوێنێ بكرێ ئەگەر گریمان بچێتەوە بۆی باران لێی بداو جلەكانی تەڕ ببن.

كۆمەڵێ لە هاوڕێیانی شافیعی و لە كەسانی تریش دەفەرموون: بەهۆی نەخۆشیشەوە كۆكردنەوە، دروستە. هەندێ لەم زاتانە ئەم زانا

گەورانەن: قازی حوسەین‌و موتەوەللی‌و رەویانی‌و خەتابی‌و ئیمامی ئەحمەدو چەند کەسێکی تریش لە شوێنکەوتووەکانی، ئینو عەبباس خۆی ئەمە دەکا، بەڵام پیاوێ رەخنەی لێدەگرێ، ئیبنو عەبباس پێی دەفەرموێ: کابرای بێ دایك! تۆ من فێری سوننەت‌و شەریعەتی پێغەمبەر دەکەی! ئەوجا ئیبنو عەبباس باسی ئەوە دەکا کە پێغەمبەر خۆی ئەمەی کردووە. ئیبنو شەقیق دەفەرموێ: دڵم لەم مەسەلەیە چەکەرەی دەکرد، بۆیە چوومە خزمەت ئەبو هورەیرە، بۆ ئەم باسە لێم پرسی، فەرمایشتەکەی ئیبنو عەبباسی بە راست دانا، ئەم داستانەی ئیبنو عەبباس‌و کابرای تەمیمی رەخنەگرو پرسیارکردنەکەی ئیبنو شەقیق، هەمووی لە صەحیحی موسلیمدا تۆمارە. نەوەویش (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: بڕیاری کردنی جەمعی نوێژ لەبەر نەخۆشی، فەرمایشتێکی راشکاوی لە رووی پەسەندە، چونکە لە صەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە مەدینە بەبێ مەهانەی رەوا، وەك ترسی هێرشی دوژمن‌و باران، نوێژی بە کۆکردنەوە کردووە، ئیسنائی دەفەرموێ: ئەمەی کە نەوەوی پەسەندی کردووە، شافیعی لە (موختەصەرو لوزەنی)دا بەدەق دەیفەرموێ. مەبەست‌و ناوەڕۆکیش پشتگیری ئەوە دەکا، چونکە نەخۆشی دەبێ بەهۆی دروستبوونی نەگرتنی رۆژووی فەرز، دەق وەك سەفەرەکە دەبێ بەهۆی دروستبوونی نەگرتنی رۆژووی فەرز، کەواتە: دەبێ نەخۆشی باشتر ببێ بەهۆی کۆکردنەوەی نوێژ، بەڵکوو کۆمەڵێ لە زاناکان بۆ ئەوە چوون کە دروستە بۆ نیشتەجێ، لەبەر پێداویستی، نوێژ بە جەمع بکا، بەمەرجێ نەیکا نەپیشە. ئەمە فەرمایشتی ئەبو ئیسحاقی مروزییە لە قەففالەوە

راگوێزی کردووە، خەتابی لە دەم کۆمەڵێ لە دەستەی فەرموودەوە، دەگێڕێتەوە، ئیبنو لمونذیر بە پەسەندی دادەنێ، ئەمە فەرمایشتی ئەشهەبیشە کە لە هاوڕێیانی مالیکە، هەروا قسەی ئیبنو سیرینیشە، فەرمایشتەکەی ئیبنو عەبباسیش دەبێ بە نیشانە بۆی کە دەفەرموێ: مەبەستی پێغەمبەر لەو جۆرە جەمعە ئەوەبوو کە ئوممەتەکەی تووشی مەشەققەت نەکا. چونکە ئەوەبوو کە فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە مەدینە نوێژی نیوەڕۆو عەصری پێکەوە کۆکردەوەو شێوان‌و خەوتنانیشی پێکەوە کۆکردەوە، بەبێ بەهانەیەکی ڕەوا، وەك ترس‌و باران، سەعیدی کوڕی جوبەیر لێی پرسی: قوربان! دەبێ لە بەرچی وای کردبێ؟ فەرمووی: هەتا نەتەوەکەی تووشی سەخڵەتی نەکا (نەتەوە: واتە: ئوممەت – وەرگێڕ).

ئەوەتا ئیبنو عەبباس پاساوی ئەم کارەی حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) بەوە ناداتەوە کە گوایە نەخۆشبووە، یا بەشتێکی تری ئاوا.

٧٦) گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو:

نەکردنی نوێژ یا لەبەر بەهانەی ڕەوایە، یا بەبێ بەهانەیە دیارە هەرکەسێ، بە قەستی، بەبێ بەهانەیەکی ڕەوا، نوێژ نەکا، ئەوە لە خوا یاخی دەبێ، وەخۆی تووشی گوناهێکی گەورە دەکا، لەو گوناهەگەورانە کە دەبن بە مایەی ڕەنجەڕۆیی! پێویستە لەسەری زۆر بە زوویی پەشیمان ببێتەوە، لەسەر دەستی خوادا تەوبە بکا، وەبەبێ دواخستن دەسبەجێ ئەو نوێژە چواوە بگێڕێتەوە، جا ئەگەر ئەوەی کرد ئەوا

ئـەرکی سەرشـانی خـۆی بـەجێ هێنـاوە، دەنـا پێویـستە لەسـەر مـیری موسوڵمانان شەڕی لەگەڵ بکا، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} کـە دەفـەرموێ: خـودای گـەورە فـەرمانی بـەمن کـردووە کـە شـەڕ بکەم لەگەڵ ئەو خەڵکەدا هەتا شایەتمان دێننو بە زمـان ئیعلانـی ئیمـان دەکەنو دەڵێن (لا الـه الا الله) وە دوا ئـەوە نوێـژێکی ڕێکوپێـك دەکـەنو بەپێی توانـا زەکـات دەدەنو حـەجی مـاڵی خـوا دەکـەنو مـانگی ڕەمـەزان بەڕۆژوو دەبن، ئیتر ئەو کەسـەی ئەمـە بکـا، سـەروماڵی خـۆی لـە هـەموو کەسێ قەدەغە دەکاو، گیانوسامانو نامووسـی لـە هـەموو کەسـێ حـەرام دەبێ، مەگەر بـەپێی شـەرعی خـوا! جا لەسـەر ئـەم بنیاتـە نوێـژ نەکـەر ئەگەر پەشیمان بووەوەودڵی داهێنا، ئەوا پێویـستە لـە سـەرمان وازی لـێ بهێنین، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمْ – سورة التوبة – ٥/٩} واتـە: تەوبـەیان کـردو نوێـژێکی ڕێکوپێکیـان کـردو بـەپێی توانـا زەکاتیانـدا، ئـیتر وازیـان لێبهێـننو بیانوویـان پـێ مـەگرن. بـەڵام ئەگـەر هەرسـوور بـوو لەسـەر نوێژنەکردن ئەوە سوور دەکوژرێ!.

ئەگەر نەکردنی نوێژ لەبەر مەهانەیێ بوو، وەك خەو، یـا بەهەڵـە، یا لە بیری چوو، ئەوە گوناهی لەسە نیە، بەڵام پێویستە لەسەری لـەوەدوا بیگێڕێتەوە، هەنـدێ دەڵێن: نوێـژی وا ئەدایـە، دەبـێ نییـەتی ئـەدای لـێ بهێنـرێ، کاتەکەیـشی ئـەو کاتەیـە کـە مەهانەکـەی نـەمێنێ، چـونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: هەرکەسـێ بـەهۆی خەوتنـەوە نوێژێکی لەکاتی ئاسایی خۆیدا نەرکد، یا بـەهۆی لەبیرچوونەوە، کـاتی کردنی ئەو نوێژە ئەو کاتەیە کە بیری دەکەوێتەوە).

سوننەتە نوێژە چووەکان لەسەر ریزو تەرتیبی خۆیان بکرێن، هەروا سوننەتە نوێژی فەوتاو لە پێش نوێژی حازرەوە بکرێ، بە مەرجێ بۆ نوێژە حازرەکە ئەوەندە کاتی خۆی بمێنێ کە بەشی یەك رکاتی بە ئەدا بکا. جا کاتێ دەستی کرد بە گێڕانەوەی نوێژێ، ئەگەر تەماشای کرد ئەگەر تەواوی بکا نوێژە حازرەکەی دەفەوتێ یا بەلایەنی کەمەوە فریای رکاتێکی لە کاتی خۆیدا ناکەوێ، ئەوە دەبێ یا بیبڕێ، یا بیکا بە سوننەتو یەکسەر نوێژە فەرزەکەی بکا (تەماشای نامیلکەی - حکم تارك الصلاة - بکە کەهی دانەر خۆیەتی).

٧٧) نوێژی هەینی (صلاة الجمة):

نوێژی هەینی بە عەرەبی پێی دەگوترێ جومعە، جومعەیش واتە: کۆبوونەوە، جا لەبەر ئەوەی کە مەردوم لەم نوێژەدا کۆدەبنەوە ناونراوە جومعە. یا لەبەر ئەوە ناونراوە جومعە چونکە لە رۆژی هەینیدا خێرێکی زۆر کۆدەبێتەوە. ئەم نوێژە گەورەترینی هەموو نوێژەکانە، رۆژەکەیشی لە هەموو رۆژەکانی تری حەفتە گەورەترە، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژی هەینی گەورەترین رۆژە کە هەتاوی تیا هەڵدێ، ئادەم لە رۆژی هەینیدا خودا دروستی کردووە، هەر لەم رۆژەیشدا براوەتە ناو بەهەشت، هەر لەم رۆژەیشدا لە بەهەشت دەرکراوە، قیامەتیش هەر لە رۆژی هەینیدا هەڵ دەستێ! (موسلیمو ئەبو داووو نەسائیو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە {رەحمەتی خوای لێبێ} .

٧٨) نوێژی جومعه، سوننه‌ته یافه‌رزه؟:

نوێـژی هـه‌ینی بـه‌پێی نامـه‌ی خـوداو سـوننه‌تی پێغه‌مبـه‌رو یـه‌ككگرتنی نـه‌توه (ئوممـه‌ت) فـه‌رزه. یـه‌زدانی مـه‌زن فه‌رموویـه‌تی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ – سورة الجمعة – ٩/٦٢}. خۆشه‌ویستیش {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} ده‌فه‌رموێ: به‌و كه‌سه كه گیانی منی بۆ ده‌سه نیازم هه‌بوو كه به پیاوێ بڵێم له جیاتی خۆم به‌رنوێژییكه بۆ خه‌ڵكه‌كه بكا، وه خۆشم بـرۆم بـه سـه‌ر ئـه‌و پیاوانـه‌ی كـه لـه نوێـژی جه‌ماعـه‌ت دواده‌كـه‌ون، وه فه‌رمان بده‌م كه به باوه‌شـه‌دار ماڵه‌كانیان بـه سـه‌ریاندا بـسووتێنن (ش/ د/ ت/ ن/). لـه گێڕانه‌وه‌یـه‌كی صـه‌حیحی موسـلیمدا: پێغه‌مبـه‌ری خـوا هه‌ڕه‌شه‌ی له‌وانـه كـرد كـه لـه نوێـژی هـه‌ینی دوا ده‌كـه‌ون‌و نایكـه‌ن‌و لـه باره‌یانه‌وه فه‌رمووی: به‌وكه‌سه كه گیانی منی به‌ده‌سـه نیـازم هـه‌بوو كـه بـه پیـاوێ بڵـێم لـه جیـاتی خـۆم پێـشنوێژییه‌كه بـۆ خه‌ڵكه‌كـه بكـا، وه خۆشم بـرۆم بـۆ سـه‌ر ئـه‌و پیاوانـه‌ی كـه لـه نوێـژی هـه‌ینی دواده‌كـه‌ون‌و ماڵه‌كانیان به‌سه‌ریاندا بـسووتێنم. لـه گێڕانـه‌وه‌یـه‌كا: حـه‌زره‌ت {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} ده‌فه‌رموێ: ئه‌و كه‌سانه‌ی كـه نوێـژی هـه‌ینی ناكـه‌ن، یا ده‌بـێ واز بێنن له‌م كاره ناپه‌سه‌نده، یاخود خودا دڵیان مۆر ده‌كـا، ئینجا به‌ره‌بـه‌ره بـێ ئاگـاو نابه‌ڵـه‌د ده‌بـن لـه دیـن‌و لـه ڕێگـه‌ی ره‌هبـه‌ر دوورده‌كه‌ونـه‌وه، ورده‌ورده ئـه‌م كاره‌یـان سـه‌ر ده‌كێـشێ بـۆ كـوفرو بێـدینی. (موسـلیم‌و كه‌سانی تـر) له گێڕانه‌وه‌یه‌كا: نوێژی هه‌ینی له‌سه‌ر هـه‌موو نێرینه‌یـه‌كی ره‌سیده فه‌رزو پێویسته. (نه‌سائی به‌ڕشـته‌یه‌كی دروسـت گێڕاویه‌تـه‌وه). له حه‌دیسی شه‌ریفدا ده‌فه‌رموێ: ئه‌وه‌ی له‌به‌ر كه‌متـه‌رخه‌می سێ نوێژی

هەینی نەکا خودا مۆر دەنێ بەسەر دڵیدا. (ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. رشتەی نەسائی دروستە، چونکە بەپێی مەرجی موسلیمە. رشتەی ئەبو داوودو تیرمیذیش جوانە).

ئیبنو لمونزیر دەگێڕێتەوە: کە یەکگرتن هەیە لەسەر ئەوە کە نوێژی هەینی لەسەر هەموو کەسێ فەرزە، واتە: فەرزی عەینە. ئیبنو عومەریش دەفەرموێ: نوێژی هەینی بە یەکگرتنی نەتەوە فەرزە. واتە: ئیجماعی لەسەرە.

٧٩) مەرجەکانی پێویستبوونی:

مەرجەکانی پێوستبوونی نوێژی هەینی حەوت شتە :-

یەکەم ئیسلامە، وەك لەنامەی نوێژا لە پێشەوە روون کرایەوە.

دووەم و سێیەم و چوارەم و پێنجەم و شەشەم: ئازادیو رەسیدەبوونو نێرینەییو هۆش ساغیو لەش ساغی. چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ، ئەم چوار کەسەی لێ دەرچێ: بەندەی زەرخرپیدەو ژنو منداڵو نەخۆش. (ئەبوو داوود گێڕاویەتەوە) جا شێت هەینی لەسەر نیە، چونکە داوا لێکردن (تەکلیف)ی لەسەر نیە، لەبەر ئەوە بە پێوەری نەخۆشی دەپێورێ رووتیو ترس لە ستەمکارو دەستوپێوەندیو سك چوونو رەوانیەکی وا خۆی پێ رانەگیرێ، مەهانەی رەوای نەچوونن بۆ نوێژی هەینی، هەروەها کەسێکیش کە مەترسی ئەوەی هەبوو کە مردووەکە بتەقێ، یا بۆگەن بکا، هەتا ئەو لە هەینی دێتەوە، ئەوە دەبێ

به مەهانە بۆ نەچوونی بۆ ئەو هەنییە، یا دەستوبرد لە تەدارەککردن و ناشتنی ئەو مردووە بکا.

حەوتەم: نیشتەجێییە، کەواتە: هەینی لەسەر ڕێبوار پێویست نیە، چونکە نەبیستراوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە سەفەردا نوێژی هەینی کردبێ، دەگێڕنەوە کە گوتراوە: نوێژی هەینی لەسەر ڕێبوار نیە. (بەیهەقی گێڕاویەتەوە، بەڵام بەمەوقووفی لەسەر ئیبنو عومەر).

٨٠) مەرجەکانی دامەزراندنی:

سەرەرای ئەو مەرجانەی کە بۆ دامەزراندنی نوێژ دانراوە، وەك لە پێشەوە رابورد، بۆ دامەزراندنی هەینی ئەم سێ شتەیش مەرجە:

یەکەم: ئەوەیە ئەو نوێژی هەینییە لەناو سنووری ئەو شوێنەدابێ، کە نیشتەجێ بێ (واتە: مەحەلی ئیقامەبێ) بۆ ئەو ژمارە نیشتەجێیانە کە لەو شوێنەدا ئەو هەنییە دەکەن، خوا ئەو شوێنە شاربێ، یا گوندبێ، یا کەپرو ساباتێکی وابێ کرابێ بە نیشتمان، ئیتر ماڵەکان لە قوڕو بەردبن یا لە دراو شتی وابن چونیەکە، بەڵگەی ئەم بۆچوونەیش ئەوەیە: کە نەبیستراوە لە سەردەمی پێغەمبەرو جێنشینە هەقناساکاندا، کە نوێژی هەینی لە غەیری ئەم جۆرە جێگایانەدا بکرێ.

دووەم: ئەوەیە کە بە جەماعەت بکرێ، چونکە نەبیستراوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} یا جێنشینە هەقناسەکان، یا هیچ زاناو پێشەوایەکی تر لە پاش ئەوان، نوێژی هەنییان بە تەنها کردبێ، بەبێ جەماعەت. لە بابەت ژمارەیێ کە جەماعەتی پێ دامەزرێ مەجەماتی

پێ دادەمەزرێ چەند فەرمایشتێ گوتراوە: هەندێ دەڵێن: بە پێشنوێژەوە بە چوار کەس دادەمەزرێ، هەندێ تر دەڵێن: بەسێ کەسیش دادەمەزرێ، هەندێ تر دەڵێن: ژمارەیەکی وا حلێبە، کە ئەو شوێنەی لێی بن ببێ بە گوند، وە بتوانن لەوێ نیشتەجێ بن، وە سەوداو مامەڵەو کڕینو فرۆشتن لە نێوانیاندا هەبێ!.

بەڵام ڕێبازی تەواو راستی ناودار ئەوەیە: دەبێ ژمارەیان بگاتە چل کەس، لەسەر ئەم رایە، چەند فەرموودەیێ کراوە بە بەڵگە یەکێکیان: فەرموودەکەی جابیرە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: سوننەت لەسەر ئەوە سەری گرتووە کە هەر کۆمەڵێ، لە شوینێکا، ژمارەیان بگاتە چل کەس، یا زیاتر، ئیتر نوێژی هەینییان لەسەرە! (بەیهەقی)، فەرمایشتی هاوڕێی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە بفەرموێ: سوننەت لەسەر ئەوە سەری گرتووە، وەك فەرمایشتی پێغەمبەر خۆی وایە. یەکێکی تریشیان: فەرموودەکەی کەعبی کوڕی مالیکە، دەفەرموێ: ئەسعەدی کوڕی زورارە یەکەم کەس بوو کە نوێژی هەینیی بۆ دەکردین، لە گوندی هەزمولنەبیت، لە هەواری بەنی بەیاضە، لە نەقیعولخەضیمات، کە ناوی شوێنێکە دەوری میلێ دوورە لە مەدینەوە. ئەورەحمانی کوڕی پێی فەرموو: چەن کەس دەبوون؟ فەرمووی: چل کەس بووین. (ئەم فەرموودەیە ئیبنو حەببانو بەیهەقی بە فەرمووەیەکی دروستو ساخیان داناوە). یەکێکی تریشیان کە ئەوەیە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە شاری مەدینە نوێژی هەینی دەکرد، نەبیستراوە کە بە چل کەس کەمتر هەینی کردبێ!. مەرجە ئەو چل کەسە نوێژی هەینییان لەسەربێو داوالێکراوبن بەپێی شەرع کە بیکەن.

سێیەم: ئەوەیە کە لەوەختی ئەدادا بکرێ، کە بریتییە لە کاتی نوێژی نیوەڕۆ، چونکە ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو ئەو کاتە نوێژی هەینی دەکر، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لای دەدا. (بوخاری). موسلیمیش {ڕەحمەتی خوای لێبێ} لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەعەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لەگەڵ پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوکاتە نوێژی هەینیمان دەکرد، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لادەدا.

جا ئەگەر کات ئەوەندەی نەمابوو کە نوێژی هەینی تیادا بکەن، نوێژی نیوەڕۆ دەکەن، تەنانەت ئەگەر گومانی ئەوەیان بۆ پەیدابوو، کە کاتەکەی بەسەرچووە دەبێ نوێژی نیوەڕۆ بکەن، چونکە مانیی کاتەکە مەرجی دامەزرانیەتی، لەبەر ئەوە گەرەکە سووربزانێ کە کاتەکەی ماوە، گومانی مانی بەس نیە.

٨١) فەرزەکانی نوێژی هەینی:

هەینی سێ فەرزی هەیە :-

یەکەم: ئەوەیە: کە دوو وتار لە پێشیەوە بخوێنرێتەوە، وتارخوێن لە نێوانیاندا دەبێ دابنیشێ لە صەحیحی موسلیما لە جابیری کوڕی سەموورەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو دوو وتاری دەخوێندەوە، لە نێوانیاندا دادەنیشت، بەپێشەوە وتارەکانی دەخوێندەوە. لە گێڕانەوەیەکا: دەستووری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: دوو وتاری دەخوێندەوە، قورئانی دەخوێندو ئامۆژگای خەڵکەکەی دەکرد.

روکـن‌و بنیاتـەکانی ئـەم دوو وتارانـە پێـنجن: حەمـدی خـواو صەڵاواتدان لەسەر حەزرەتی پێغەمبەرو پەنـدو ئامۆژگای خەڵکەکە کە لە خوای گـەورە بترسـن، بـەپێی پـەیڕەویی حـەزرەت لـەم بنیاتانـەدا، لـە وتاری دووەمدا دەبێ نزا بـۆ موسوڵمانان بکا، بەلایـەنی کەمـەوە ئایـەتێ کـە مەبەسـت بـدا بـە دەسـتەوە بخوێنـێ، کەواتـە (ثـم نظـر) بـەس نیـە، چونکە مەبەسـتێ ناگەیـەنێ، ئـەم دوو وتـارە ئـەم حـەوت مەرجانـەیان هەیە: کاتی نوێژەکە هاتبێ، نابێ نوێژەکە لێیـان پـێش بکـەوێ، بـەڵکوو وتارەکان دەخرێنە پێش نوێژەکەوە، ئەگەر دەیتوانی لە کاتی وتارەکانـدا، لەسەرپێ رابوەستێ، لە نێوانیاندا بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ دابنیشێ، دەسـنوێژی هـەبێ، لەشـی پاکبـێ، پیـسی بـە جەسـتەو جل‌و جێگەیـەوە نەبێ، بە جلێکی پـاك شـەرمگای داپۆشـرابێ، ئوەنـدەیش دەنـگ بـەرزەوە بکـا کـە بەلایـەنی کەمـەوە چـل کـەس لەوانـەی کـە جومعـەیان پـێ دادەمەزرێ دەنگی ببیستن.

فـەرزی دووەمـی نوێـژی هـەینی: ئەوەیـە کـە بـە دوو رکـات بکـرێ، عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لـە دەمـی پێغەمبـەر خـۆیم ژنەوتـەووە دەیفەرموو {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی هەینی دوو رکاتە، وە نوێـژی جـەژنی رەمـەزان دوو رکاتـە، وە نوێـژی جـەژنی قوربـان دوو رکاتـە، وە نوێـژی سەفەر دوو رکاتە، ئەم نوێژانە کە بە دوو رکات دەکرێن تـەواون، نـەوەك بڵێـی کورتـەوەکراون. (نەسـائی‌و ئەحمـەدو ئیبنـو ماجـە: بەسـێ رشـتەی دروست).

فەرزی سێیەمی نوێژی هەینی: ئەوەیە کە بەکۆمـەڵ (بەجەماعـەت) بکرێ، بەڵگەی ئەمە لە پێشەوە رابورد.

٨٢) هەیئەتەکانی نوێژی هەینی:

سوننەتە بۆ کەسێ کە بیەوێ نوێژی هەینی بکا: چوارشت:

یەکەم: خۆشۆردن، چوکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان ویستی بچێ بۆ نوێژی هەینی با خۆی بشۆرێ. (شەیخان).

دووەم: جەستەی پاك و خاوێن بکاتەوە، لە چڵك و نارەق و ئەو شتانەی دەبن بەهۆی پەیدابوونی بۆنی ناخۆش، چونکە مەبەست لە خۆشۆردن ئەمەیە، نەك کردنی ئاو بەسەر جەستەداو بەس. شافیعی {خۆشنوودیی خوای گەورەی لێبێ} دەفەرموێ: کەسێ جل و بەرگی خاوێن رابگرێ، خەم و پەژارەی کەم دەبێ، کەسێکیش بۆنی خۆشبێ ئەقڵی پتر دەبێ!.

سێیەم: خۆڕازاندنەوە بە جلی جوان و خۆشەویستی خۆبۆنخۆشکردن: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی رۆژی هەینی خۆی بشۆرێ و جلی جوان لەبەر بکاو ئەگەر لە ماڵەوەی بۆنی خۆشی هەبوو لەخۆی بدا، ئینجا بڕوا بۆ نوێژی هەینی و لە مزگەوت هەنگاو هەڵ نەنێ بەسەر سەری کەساو ئەوەندەی خودا لە چارەی نووسیوە نوێژی سوننەت بکا، وەکاتێ پێشنوێژ هات و دەستی کرد بە وتاری هەینی بێ دەنگ ببێ و گوێ رابگرێ تا پێشنوێژ لە نوێژ دەبێتەوە، ئەوەی ئاوا بکا ئەوە دەبێ بە کەفارەتی گوناهی نێوانی ئەم هەینی و هەینییەکەی پێشی. (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە، حاکم گێڕاویەتەوە وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی موسلیمە).

بەرگە سپی زۆر پەسەندە، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بکەن، چونکە لە باشترین بەرگی ئێوەیە، وە مردووەکانیشتانی تیا کفن بکەن.

چوارەم: نینۆککردنو لابردنی موویێ کە لابردنی سوننەتبێ، چونکە شتی وا لە سروشتی باشی مرۆڤە.

٨٣) گوێڕاگرتن لە وتارەکەی:

لە بارەی قسەکردنەوە لەکاتی وتاردا راجیایی هەیە، شافیعی بە دەق دەفەرموێ: ئەوە نادروستە، مالیكو ئەحمەدیش هەروا دەفەرموون، گێڕانەوەی دامەزراوی ئەحمەدیش هەروایە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُواْ لَهُ وَأَنصِتُواْ - سورة الأعراف - ٢٠٤/٧} زوربەی (مفسرین) راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون: ئەم ئایەتە لە بارەی ئەوەوەیە کە گوێ لە وتاری هەینی رابگیرێ، وە لەم ئایەتەدا وتارەکە ناونراوە قورئان، چونکە بەشێ لە وتارەکە قورئانە. لە فەرموودەیشدا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژی هەینی لەوکاتەدا کە پێشنوێژ وتار دەخوێنێتەوە ئەگەر بە هاونشینی خۆت بڵێی وسبە، بێدەنگبە، ئەوە خۆشت بێجا دەکەی! (**رواه الجماعة الا ابن ماجه**).

رێبازی تازەی شافیعی ئەوەیە: قسە نادروست نییەو، گوێڕاگرتن لە وتار سوننەتە، چونکە شەیخان دەگێڕنەوە: کە ئیمامی عوسمان چووە ناو مزگەوتەوە، لەوکاتەدا ئیمامی عومەر وتاری دەخوێندەوە، عومەر

فەرمووی: ئەوە بۆ بازێ پیاو بە زوویی نایەن بەدەنگ بانگەکەوە؟ عوسمانیش فەرمووی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! هەر کە گوێم لە بانگ بوو ئەوەندە مامەوە هەتا دەستنوێژم گرت. دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خەریکبوو، وتاری هەینی دەدا، لەوکاتەدا، پیاوێ دێتە ژوورەوەو دەڵێ: کەی قیامەتە؟ خەڵکەکە ئاماژەیان بۆیکرد کە بێ دەنگبێ، بەڵام پیاوەکە بێدەنگ نەبوو، وە قسەکەی دووبارەکردەوە، پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش جاری دووەم فەرمووی: هاوار لە تۆ، چیت بۆی ئامادەکردووە؟ پیاوەکە گوتی: خۆشەویستیی خواو پێغەمبەری خوا. حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: دەی مژدەت لێبێ تۆ لە قیامەتدا لەگەڵ ئەوکەسانە دەبی کە خۆشت دەوێن! (بەیهەقی بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە). ئەم دوو رووداوەیش بەڵگەن لەسەر ئەم بابەتە چونکە ئەوەتا عوسمان قسەی کردووەو وەڵامی عومەری داوەتەوەو پێغەمبەرێش {درودی خوای لەسەربێ} رەخنەی لە قسەکردنەکەی پرسیارکەرەکە نەگرتووە، دیارە ئەگەر شتی وا نادروست بوایە پێغەمبەر رێگەی نەدەدا. ئەم راجیاییە بۆ قسەیەکە کە مەبەستێکی گرنگی دەسبەجێی تیادا نەبێ، دەنا نەك هەر نادروست نیە، بەڵکوو پێویستە، وەك ئەوە کوێرێ خەریکە بکەوێتە بیرێکەوە، وریای بکاتەوەو رێگەی پێ نیشانبدا. یا دووپشکێ لە نزیك کەسێکەوەبێ‌و هۆشیاری بکاتەوە، یا ببینێ واستەمکارێ بە شوێن مرۆڤێکی بێتاوانا دەگەڕێ، ئەویش ئاگاداری بکاتەوە، یا وەك ئەوە فەرمان بە چاکە بکا، یانەیی لە خراپە بکا.

٨٤) لەکاتی وتارەکەدا نوێژ دروستە:

ئەگەر پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوەو لەو کاتەدا کەسێ هاتە ژوورەوە چی بکا؟ ئایا دوورکات نوێژی دیاری مزگەوت بکا یانا؟ لەم بابەتەدا راجیایی هەیە، هەندێ لە زانایان دەفەرموون: با نەیانکات، ئەم رایە دەگێڕنەوە لە ئیبنو عومەرو عوسمانو علییەوە {رەزای خوایان لێبێ} هەروەك فەرمانیش کراوە بە گوێراگرتن، ئەو فەرموودانەیش کە لە داستانەکەی سولەیکدا هەن ئاوای تەئویل دەکەن: گوایە سولەیك رووتەڵبووە، بۆیە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە کە هەڵسێ نوێژبکا، هەتا خەڵکەکە بیبینن، بەڵکوو خێری پێ بکەن. شافیعیو ئەحمەدو ئیسحاقو شەرعزانەکانی فەرموودە شوناسەکان دەفەرموون: لە پێش ئەوەدا کە دابنیشێ سوننەتە دوو رکاتی سووکەڵەی دیاری مزگەوت بکا، ئەم داستانەی سولەیکیان کردووە بە بەڵگە، کە جابیر دەفەرمویێ: رۆژێکی هەینی لەوکاتەدا کە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} وتاری دەدا سولەیکی غەطەفانی هات دانیشت، پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەی سولەیك! هەڵسە دوو رکات نوێژی سووکەڵە بکە، ئنجا فەرمووی: رۆژی هەینی ئەگەر یەکێکتان لەوکاتەدا هات بۆ مزگەوت کە پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوە با بەگورجی دوورکات نوێژی سوکەڵە بکا. (ش /د /ت /ن) ئەمە بەڵگەی رۆشنی ئەوەیە کە نوێژی دیاری مزگەوت لەم کاتەدا سوننەتە لەبەر ئەوە تەئویلی ئەوانە کە دەفەرموون سولەیك لەبەر ئەوە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە بە راوەستان تا خێری پێبکرێ، ئەم تەئویلە قوبوڵ نیەو

پووچە، چونکە ئەوەتا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} ئاشکرا دەفەرموێ: ئەگەر یەکێکتان لەو کاتەدا هات بۆ مزگەوت.. تاد. چونکە ئەمە دەقێکی رۆشنە تەئویل هەڵناگرێ، دروست نیە کار بە پێچەوانەی بکرێ. وەکی تریش ئەمە بۆ ئەوانەیە کە کاتێ دێنەژوورەوە پێشنوێژ وتار دەخوێنێ بەڵام بۆ ئەوانەی کەوان لەناو مزگەوتەکەدا دروست نیە لەوکاتەدا نوێژ دابەستن. تەنانەت ئەگەر خەریکی نوێژ بوو دەبێ گورج بیکا، ماوەردی و ئەبو حامیدی غەزالی وادەفەرموون.

٨٥) خوێندنی سوورەتی کەهف:

سوننەتە: سوورەتی کەهف لە رۆژ یا شەوی هەینیدا بخوێنێ، بە رۆژ بەپێی ئەم فەرموودەیەی {دروودی خوای لەسەربێ}: لە رۆژی هەینیدا هەرکەسێ سوورەتی کەهف بخوێنێ، لە نێوانی هەردوو هەینییەکەدا نووری لێ دەبارێ. (حاکم و بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بەیهەقی لە سونەندا) بە شەویش بەپێی ئەم فەرموودەیەی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کسێ لە شەوی هەینیدا سووەتی کەهف بخوێنێ، لەلای خۆیەوە هەتا بەیتوڵڵا بە نوور رۆشن دەبێتەوە بۆی (بەیهەقی).

پێویستە لەسەر شێوەیێ بیخوێنێ سەرنەشێوێنێ لە خواپەرستی تر لەکاتی خواپەرستیدا، دەنا نادروستە، چونکە حەزرەت {درووی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بێداربن! ئێوە هەمووومان هەر گفتو گۆ لەگەڵ پەروەردگاری خۆتان دەکەن، کەواتە مەبن بە ئازارو ئەرك بۆ یەکتری لەکاتی دەورکردنەوەیشدا دەنگ بە سەردەنگی یەکتردا هەڵ مەبڕن.

باشترین کات بۆ خوێندنی، لە پاش نوێژی بەیانییە، چونکە خێر هەتا پەلەی لێبکەی باشترە. بەڵام ئەوەی کە بڕێ قورئان خوێن لە مزگەوتا دەیکەن، لەسەر شێوەیەکی وا کە دەبێ بەهۆی سەرلێشێوانی نوێژکەرەکان، ئەوە نادروستە، وەك زانا پێشەواکان ساخیان کردۆتەوە. شتی وا بەشێکە لەو بیدعەتکارییە ناشرینەی کە خاوەنی شەریعەت بە دانایی خۆی هۆشیاری کردووینەتەوە لە بارەیەوە. خوا ئێمەو موسوڵمانان لەوە بپارێزێ.

٨٦) کاژێری نزاگیرابوون:

سوننەتە لەشەوو ڕۆژی هەینیدا نزاو پاڕانەوە زۆر بخوێنێ، لە ڕۆژەکەیدا بۆیە سوننەتە بەڵکوو ڕێکەوتی کاتی نزاگیرابوون بکا. لە ڕەوضەدا نەوەوی دەفەرموێ: فەرمایشتی دروست لە بارەی کاتی نزاگیرابوونەوە ئەوەیە کە لە صەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوکاژێرە لەو حەلەوەیە کە پێشنوێژ دادەنیشێ لەسەر مینبەر هەتا نوێژتەواو دەبێ. ئەم کاتەیە دەمێکی پیرۆزی زۆرکەمە، لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە دەستی پیشانیدا کە ئەو ماوەیە گەلێ کەمە، لە شەوەکەیشیدا بۆیە سوننەتە چونکە شافیعی {خۆشنوودیی خودای لێبێ} دەفەرموێ: بەمن گەیشتۆتەوە کە لە شەوی هەینیدا نزاگیرا دەبێ.

٨٧) سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

لە شەوو رۆژی هەینیدا سەلاواتدانی زۆر لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوننەتە، چونکە فەرمووده دەفەرموێ: رۆژی هەینی یەکێکە لە رۆژە هەرەباشەکانتان، جا لەم رۆژەدا زۆر سەلاوات لەسەر من بدەن، چونکە سەلاواتەکەتان دەگاتەوە پێم، لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: لە شەوو رۆژی هەینیدا سەلاوات زۆر لە دیداری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك سەلاوات لەسەر من بدا، خودا دەجار رەحمەت دەرێژێ بەسەر ئەودا.

٨٨) لە پاش بانگی رۆژی هەینی مامەڵە نادروستە:

بۆ کەسێ نوێژی هەینی لەسەربێ، لەپاش دەستکردن بە بانگ، سەوداو کڕینو فرۆشتن نادروستە، مەبەست ئەو بانگەیە کە وتارخوێن لەسەر دوانگە دادەنیشێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ – سورة الجمعة – ٩/٦٢} واتە: ئەی بڕوادارینە! لە رۆژی هەینیدا، کە بانگ درا بۆ نوێژ ئیتر خێرا بڕۆن بۆ لای ذیکری خوا، واز لە کڕینو فرۆشتن بهێنن. ئەوەتا بە دەقی ئایەت نادروستیی کڕینو فرۆشتن چەسپاوە، سەوداو مامەڵەی تریش بە پێوەری ئەو دەپێورێ واتە: قیاس لەو نادروستییە دەکرێ. لەپێش ئەم بانگەیشدا لە پاش لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، کە لەوێوە کاتی پێویستبوون دەست پێدەکا، سەوداو مامەڵەو کارو فرمانی دنیایی ناپەسەندە.

٨٩) نوێژی هەردوو جەژن:

وشەی جەژن لە عەربیدا ناوی (عید)ە، عیدیش لە وشەی (عەود)ی عەرەبی دروستکراوە، کە بەواتا دووبارەبوونەوەیە، چونکە جەژن لە هەموو ساڵێکا دووبارە دەبێتەوە، یا کە جەژن دێتەوە خۆشیو شادیش لەگەڵیا دێتەوە! یا لەبەر ئەوە وا ناونراوە چونکە بەهرەو نازو نیعمەتی خوا لە جەژندا بۆ بەندەکانی دووبارە دەبێتەوە!.

نوێژی جەژن مەبەستێکی گەورەیە بەپێی قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الكوثر – ٢/١٠٨} لەم ئایەتەدا مەبەست لەم نوێژە نوێژی جەژنی قوربانە، چونکە مەبەست لە (نەحر)یش لە ئایەتەکەدا قوربانیکردنە. بەبێ گومان پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆیو هاوڕێکانی لەگەڵداو نەتەوەی ئیسلام لەپاش خۆی هەموویان نوێژی هەردوو جەژنەکەیان دەکرد، کەواتە بووە بە یەکگرتن.

یەکەم نوێژی جەژن کە پێغەمبەر کردی نوێژی جەژنی رەمەزان بوو، لە ساڵی دووەمی کۆچیدا بوو، هەر لەم ساڵەیشدا سەرفیترە پێویستکراوە، ئەمە فەرمایشتی ماوەردییە.

بزانە کە نوێژی جەژن سوننەتێکی زۆر گەورەو دامەزراوە بەڵام فەرز نیە، چونکە عەرەبە دەشتەکییەکە کە عەرزی پێغەمبەری کرد: ئایا غەیری ئەم پێنج نوێژە فەرزە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەخێر، مەگەر خۆت بە ئارەزووی خۆت نوێژی تری سوننەت بکەی (شەیخان) بۆیەیش زۆر سوننەتێکی گورەیە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای

لەسەریو} هەمیشە کردوویەتیو قەت نەیچوواندووە، بەلام دەشگوترێ لە گوایە: فەرزی کیفایەیە، چونکە یەکێکە لە دروشمەکانی ئیسلام، بە نەکردنی دادەنرێ بە کەمتەرخەمی لە ئاییندا، سەرەڕای ئەوەیش کە لە ئایەتدا فەرمانی پێکراوە دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الكوثر – ٢/١٠٨} واتە: دەی نوێژی جەژن بکە، بۆ خودای خۆت، وە قوربانیی بۆ سەرببڕە.

نوێژی جەژن بە جەماعەت دەکرێ، بۆ تەنهاو رێبواریش دروستەو رەوایە، بۆ کۆیلە – واتە: بەندەی زەرخرپیدە - و ژنیش دروستە، بەلام بۆ گەورەکچو ئافرەتی بۆشناخ چوون بۆ نوێژی جەژن لەم سەردەمەی ئێمەدا، بەبێ گومان نادروستە، چونکە لەم چەرخەدا بەدرەوشتی پەرەی سەندووە، لە هەموو کاتێکدا چوونی ئەم دوو کەسە بۆ ئەم نوێژە ناباشە (ئەمە فەرمایشتی خاوەنی کیفایەتول نەخیارە کە لە (٨٨٩)ی کۆچیدا مردووە لەسەر قسەی پەراوێزێ کەوا لەسەر فیقهولویەسەرە کە لەم شوێنەدا – وەرگێڕ).

گەرچی فەرموودەکەی ئوممو عەطییە بەڵگەی ئەوەیە کە دەرچوون بۆی لەلایەنی ئەم دوو کەسەیشەوە دروستە، بەبێ ناباشی بەلام ئەو مەبەستەی کە لە سەردەمی پێغەمبەردا، کە باشترین سەردەم بوو، هەبوو ئێستا ئەو مەبەستە نەماوە، چونکە لەو چەرخەدا موسوڵمانەکان کەم بوون، حەزرەت رێگەی بە ژناندا کە بچن بۆ نوێژی جەژن هەتا بەهۆی ئەوانەوە زۆر بنوێنن، ئێستا موسوڵمانان بەبێ ئەوانیش هەر زۆر زۆرن، کەواتە ئەو مەبەستە نەماوە!.

هەر لەبەر هەمان هۆیە کە رێگەی دەدا بەژنە بێنوێژەکانیش کە بچن بۆ دیار نوێژی جەژن، خۆ گومان لەوەدا نیە، کە ئەوان نوێژیان لەسەر نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەوچەرخە مەردوم دڵپاك بوون، سەردەمێکی ئارام بوو، ژنان جوانیی خۆیانیان دەرنەدەخست، چاوی خۆیان لە روانینی ناڕەوا دەگرت، هەروا پیاوانیش وابوون، بەڵام لەم رۆژگارەی ئێمەدا دەرچوونیان سوور دەبێ بە مایەی بەدکاریو بەدرەوشتی!!.

لە فەرموودەیەکی دروستدا تۆمارکراوە کە عائیشە لە سەردەمی خۆیدا، لەپاش مەرگی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: ئەگەر پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} بمایە تا ئەمڕۆ، وە ئەم بارو دۆخەی کە ئەمڕۆ ژنان سازاندوویانە، ئەمەی بەچاوی خۆی بدیبایە، ژنانی لە هاتن بۆ مزگەوت قەدەغە دەکرد، هەروەك چۆن قەدەغەیە لەسەر ژنانی جوولەکە کە بچن بۆ کنیشتەی خۆیان، دەی ئەمە فەتوای عائیشەیە، کە دایکی موسوڵمانانە، دەربارەی ژنانی سەردەمی خۆی، کە بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ بە باشترین سەردەم، جا دەبێ حاڵی ژنانی ئەمڕۆی ئێمە چیبێ؟ خەڵکێکی زۆریش ئەم قسەیەی عائیشە پەسەند دەکەن: وەك عوروەو قاسمو یەحیای ئەنصاریو مالكو ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف، بەڵام ئەبو حەنیفە جارێ وا دەفەرموێو جارێ دەفەرموێ دەرچوونیان دروستە!.

٩٠) کاتی نوێژی دوو جەژنەکان:

بزانن کە کاتی بوونی نوێژی جەژن لە هەڵهاتنی خۆرەوەیە هەتا کاتی نیوەڕۆ، بەڵام سوننەتە ئەوەندە دوابخرێ هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرزەوەدەبێ، چونکە پێغەمبەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} ئاوا دەیکرد، لەبەر ئەوەیش هەتا لە راجیایی ئەوانە رزگارمان ببێ کە فەرموویانە: هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرز نەبێتەوە نوێژی جەژن نابێ. سوننەتە نوێژی جەژنی قوربان زوو بکرێ، وە نوێژی جەژنی رەمەزان دوا بخرێ، شافیعی حەدیسێکی مورسەل دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} نامەیێ دەنووسێ بۆ عەمری کوڕی حەزم (کاتێ لە نەجران دەبێ) فەرمانی پێ دەفەرموێ: کە نوێژی قوربان زوو بکەو نوێژی جەژنی رەمەزان درەنگ. ئیبنو قودامە دەفەرموێ: چونکە لەسەر ئەم شێوەیە لە جەژنی قوربانا کاتی قوربانیکردن گوشاد دەبێ، لە جەژنی رەمەزانیشدا کاتی سەرفیترەدان گوشاد دەبێ!.

٩١) ئەندازەی رکاتەکانیان:

ئەندازەی رکاتەکانیان هەر نوێژەی دوو رکاتە، بە ئیجماع، لە رکاتی یەکەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی نوێژ دابەستن حەوت (الله أكبر)ی تر بکا لە رکاتی دووەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی هەڵسانەوە پێنج (الله أكبر)ی تر بکا، ئیمامی تیرمیذی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە عەمری کوڕی عەوفی ئەلموزەنییەوە دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خودا {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} لە هەردوو جەژنەکاندا، لە رکاتی یەکەما، لە پێش خوێندنی

فاتیحاوه حەوت (الله أكبر)ی دەكرد، لە ركاتی دووەمدا، لەپێش خوێندنی ئەللاهو ئەكبەرەكانا، ئەوەندەی خوێندنی فاتیحاوه پێنج (الله أكبر)ی دەكرد، سوننەتە كە نێوانی ئایەتێكی مامناوەندی (معتدل) راوەستێ، وه لەو راوەستانەدا (تەهلیل)و (تەكبیر)و (تەحمدی) بكا، (بەیهەقی لە ئیبنو مەسعوودەوه بە گوتارو بەكردار ئەمەی گێڕاوەتەوه) جوان وایە بڵێ: (سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر) چونكە ئەم ویردە شیاوی ئەم شوێنەیە، ئیبنو عەبباس‌و كۆمەڵێ لە زاناكان دەفەرموون: (الباقیات الصالحات) ئەم گوتە پیرۆزەیە، لە پاش فاتیحا لە ركاتی یەكەما سوورەتی (ق) بە تەواوی بخوێنێ یا (سبح اسم ربك الاعلى) وه لە ركاتی دووەما (اقتربت) یا (هل أتاك) بە ئاشكرا بە دەنگی بەرز بخوێنێ، بۆ پەیڕەوییكردنی حەزرەت لەم كارانەدا، چونكە ئەو وای كردووه، ئێمەش چاو لەو دەكەین.

٩٢) وتاری پاش نوێژی جەژن:

سوننەتە لەدوا نوێژەوه دوو وتار بخوێنیتەوه، بوخاری‌و موسلیم لە ئیبنو عومەرەوه دەگێڕنەوه: كە پێغەمبەری خودا {درودی خوای لەسەربێ}و ئەبوبەكرو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} یاسایان وابوو، نوێژی جەژنیان لە پێش وتارەكەوه دەكرد. ئەوەیش كە وتارەكە دووه بە پێوەری هەینی دەپێوین‌و قیاسی لەو دەكەین چونكە نەوەوی دەفەرموێ: لەم بارەیەوه هیچ فەرموودەیەكی ساخ نەچەسپاوە!.

وا سوننەتە کە وتارەکە بە سوپاسی خوای گەورە دەست پێبکا، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} هەمیشە گشت وتارەکانی بە (الحمد لله) دەست پێ دەکرد، لە حەزرەتەوە {دروودی خوای لەسەربێ} تۆمار نەکراوە کە بە (الله أكبر) دەستی کردبێ بە دوو وتارەکانی دوو جەژنەکان، بەلام ناوبەناو لەناو وتارەکەدا (الله أكبر)ی دەکرد (ئیبنو وماجە لە سوننەنی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

٩٣) نوێژی جەژن لە سارادا:

سوننەتە کە نوێژی جەژن لە سارا بکرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هەمیشە لەوێ کردوویەتی. بەلام جارێ لەبەر باران لە مزگەوت نوێژی جەژنی بۆ کردن. ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جارێ لە رۆژی جەژندا باران بوو، لەبەر ئەوە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو مزگەوتدا نوێژی جەژنی بۆ کردن. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم) هەرکاتێ نوێژەکە لە مەککە ئەنجام ئەدرا، ئەوە لەناو مەسجیدولحەراما بکرێ خێرترە هەتا لەسارادا، گومان لەمەدا نیە.

٩٤) ئەڵڵاهو ئەکبەرکردن لە جەژندا:

(الله أكبر) کردن سوننەتە، لەکاتی ئاوابوونی خۆری ئێوارەی شەوی جەژنی رەمەزانەوە، هەتا پێشنوێژ نوێژی جەژن دادەبەستێ. لەهەر کوێ بێ لەمالا بێ یا لە رێگەو بان، یا لە کووچەو بازاڕ، بە شەو

بێ یا بە رۆژ، قەرەبالغ بێ یانا، ئەگەر کۆمەڵ بوون بۆ یەکتری بسێننەوە باشە رێبواریش وەك نیشتەجێو ژنیش وەك پیاو لە گشت ئەم کاتانەدا مافی ئەم (الله أكبر) کردنەی بۆ هەیە، چونکە فەرمایشتەکەی خوا کە فەرمان دەکا بەمە بۆ هەموانە، کە دەفەرموێ: (ولتكبروا الله على ما هداكم)، بوخاریش لە ئوممو عەطییەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لە سەردەمی پێغەمبەر خۆیدا {دروودی خوای لەسەربێ} ئێمەی ژنان بە فەرمانی ئەو دەردەچوین بۆ دەروەی شار، لەهەر دوو نوێژی جەژنەکاندا، تەنانەت ژنی بێنوێژیش دەردەچوون، لە پشت عەشامەتەکەوە دەبوون کە ئەوان (الله أكبر)یان دەکرد ئەمانیش لەگەڵ ئەواندا دەیانسەندەوە. لە جەژنی قوربانیشدا (الله أكبر)کردن سوننەتە بەپێی فەرمایشتی خودا: {كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ - سورة الحج - ٣٧/٢٢) وە بەپێی فەرمایشتی خودا: {وَاذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ - سورة البقرة - ٢٠٣/٢} واتە: لە چەند رۆژێکی ژمێردراودا ذیکرو یادی خودا بە زۆری لەسەر شێوەیەکی دیاری بکەن! ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەم چەند رۆژانە برێتین لە سێ رۆژەکانی پاش جەژن، کە پێیان دەگوترێ (أيام التشريق: شەوە رۆژ - رووناکەکان). لە عەلیو ئیبنو مەسعودیشەوە دەگێڕنەوە: ئەم ئەللاهو ئەکبەرکردنە دەست پێدەکا لە جەژنی قوربانا، لە بەیانی رۆژی عەرەفەوە، هەتا عەصری دوا رۆژی (أيام منى) کە رۆژی سێیەمی پاش رۆژی جەژنی قوربانە. (ئەم فەرموودەیە ئیبنولمونذیرو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئیبنو عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} لە مینا لە هەموو ئەمرۆژانەدا (الله أكبر)ی دەكرد، مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ و ڕەزای خوا لە مەیموونەی هاوسەری بێ} لە ڕۆژی جەژنەوە، كە یەكەم ڕۆژی قوربانییە (الله أكبر)ی دەكرد، ژنانیش لە پشت أبانی كوڕی عوسمانەوەو لە پشت عومەری كوڕی عەبدولعەزیزەوە لە شەوەكانی (ایام التشریق)دا لەگەڵ پیاواندا، لە مزگەوت (الله أكبر)یان دەكرد.

حافیظ دەفەرموێ: ئەم فەرمایشتانەی كە لەم لایەنەوە هەن ئەویان تیادایە كە لەدوا نوێژە فەرزەكانیشەوە (الله أكبر)یان دەكرد.

٩٥) ئەو گوتەیەی كە بەشێوەیە تەكبیر جوانە:

لە بابەت شێوەی گوتەی تەكبیرەوە دروستترین شت ئەوەیە كە عەبدولرەزاق بە ڕشتەیەكی دروست دەیگێڕێتەوە: سەلمان دەفەرموێ: كە (الله أكبر) دەكەن بڵێن: (**الله أكبر الله أكبر الله أكبر كبیرا**) لە عومەرو ئیبنو مەسعوودیشەوە دەفەرموون: ئاوایە: (**الله أكبر الله أكبر الله أكبر، لا اله الا الله والله أكبر الله أكبر ولله الحد**). سوننەتە پیاو بە دەنگی بەرز تەكبیر بكاو ژن بە دەنگی نزم، بوخاری دەفەرموێ: عومەر لە مینا لەناو چاتۆڵەكەی خۆیدا كە (الله أكبر)ی دەكرد، خەڵكی ناومزگەوتەكە گوێیان لە دەنگی دەبوو، جا ئەوانیش بۆیان دەسەندەوە، ئەوجا خەڵكی بازاڕ هەموو بەیەك دەنگ لەگەڵ ئەواندا تەكبیریان دەكرد، مینا لەبەر تەكبیركردن دەلەرییەوە.

٩٦) نوێژی خۆرگیران و مانگ گیران:

ئەم دوو نوێژە سوننەتێکی دامەزراون، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): ئەم خۆرو مانگە دوو نیشانەی گەورەن لە نیشانە گەورەکانی خودا، نە لەبەر مردنی کەس و نەلەبەر ژیانی کەس ناگیرێن، جا ئەگەر شتێ واتان دی ئەوا لە خودا بپاڕێنەوەو ئەللاهو ئەکبەر بکەن و نوێژ بکەن و خێرو خێرات بکەن. (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکا: لە خودا بپاڕێنەوەو نوێژ بکەن هەتا دەرووتان بۆ دەکرێتەوە. لای کەمی ئەم نوێژی خۆرو مانگگیرانە دوو رکاتە، لە هەموو رکاتێکییا دوو راوەستان و وو چەمینەوەی تیادایە، دوو فاتیحا لەو دوو راوەستانەدا لەسەر ئەم شێوەیە دەخوێنێ، نوێژ دادەبەستێ و فاتیحا دەخوێنێ و دەچێ بۆ چەمینەوەو لە پاشا راست دەبێتەوەو دیسان فاتیحا دەخوێنێتەوەو ئەوجا دەچێتەوە بۆ چەمینەوەی دووەم، ئەوجا سەربەرز دەکاتەوەو کەمێ ئارام دەگرێ، ئەوجا دەچێ بۆ کوڕنووش، ئەمە رکاتی یەکەم تەواو، ئەوجا رکاتی دووەمیش لە سەرهەمان شێوە دەکا.

هەرە تەواوەکەیشی ئاوایە: لەپاش نزای سەرەتای نوێژو (أعوذ بالله)کردن و خوێندنی فاتیحە، لە راوەستانی یەکەمی رکاتی یەکەما، سوورەتی بەقەرە بخوێنێ، لە راوەستانی سێیەمدا، یەکەمی رکاتی یەکەما، سوورەتی بەقەرە بخوێنێ، لە راوەستانی دووەمی یەکەمدا لەپاش خوێندنی فاتیحا بەقەد دوو سەد ئایەت لە ئایەتەکانی سوورەتی بەقەرە بخوێنێ لە راوەستانی کە یەکەمی رکاتی دووەمە، بەقەد سەدو پەنجا ئایەت بخوێنێ، لە راوەستانی چوارەما، کە راوەستانی دووەمە لە

ركاتی دووم، لەپاش فاتیحە بەقەد سەد ئایەت بخوێنێ. (شەیخان لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕاویانەتەوە).

وا سوننەتە كە لەناو چەمینەوەی یەكەما بەقەد سەد ئایەت تەسبیحات بكا، لەو تەسبیحاتانەی كە لەناو چەمینەوەدا دەخوێنرێن،لە دووەما بەقەد هەشتا ئایەتە، لە سێیەمدا بەقەد حەفتا ئایەت، لە چوارەما بەقەد پەنجا ئایەت، چونكە لە فەرموودەدا شتی وا تۆمار كراوە، بەلاّم لەسەر فەرمایشتی دروست نە كوڕنووش و نە راستبوونەوەو نە چەمینەوە درێژناكاتەوە، رافیعی ئەمەی گوتووە، گەرچی نەوەوی درێژكردنەوە بە دروست دادەنێ، چونكە دەفەرموێ: ئەمە لە صەحیحدا تۆماركراوەو لە (البویطی)دا شافیعی بە دەق دەیفەرموێ:و فاتیحا دەخوێنێ و دەچێ بۆ چەمینەوەو لەپاشا راست دەبێتەوەو جا كوڕنووشی یەكەم لە هەموو ركاتێكا بەقەد چەمینەوەی یەكەمە كوڕنووشی دووەمیش بەقەد چەمینەوەی دووەمە. سەر بەلگەی ئەم باسە فەرموودەكەی شەیخەینە، كە لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە، كە دەفەرموێ: لە سەردەمی حەزرەتدا {درودی خوای لەسەربێ} رۆژگیرا، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەلّسا نوێژی خۆر گیرانی بۆ موسولّمانەكان كرد، ماوەیەكی دوورو درێژ لەناو نوێژەكەدا بە راوەستانەوە هەر قورئانی دەخوێند، بگرە بەقەد سوورەتی بەقەرەی خوێند، ئینجا چەمییەوەو روكووعی بردو درێژەیدا بە چەمینەوەكەیشی، ئینجا لە چەمینەوە هەلّسایەوەو گەلێ بە پێوە راوەستایەوە بەلاّم لە راوەستانی یەكەمی كەمتر، ئینجا دووبارە روكووعێكی دوورو درێژی تریشی بردەوە بەلاّم لە روكووعی یەكەمی كورتتر، ئینجا كوڕنووشی برد، ئینجا هەلّسایەوەو بە

دوورو درێژی راوەستاو قورئانی تیاخوێند، بەڵام لە راوەستانی یەکەمی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی یەکەمی کەمتر، ئینجا هەڵسایەوەو بە دوورو درێژی راوەستاو قورئانی تیا خوێند، بەڵام لە راوەستانی پێش خۆی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی پێش خۆی کەمتر، ئینجا کوڕنووشی برد، ئەوجا لە نوێژ بۆوەو خۆریش بەربوو بوو.

٩٧) سوننەتە بە کۆمەڵی بکرێ:

سوننەتە بە جەماعەت بکرێ، بۆ پەیڕەویی پێغەمبەری خۆی وەك لە صەحیحەیندا تۆمارە، ئەگەر پاشنوێژ لەم نوێژەدا فەریای چەمینەوەی یەکەمی رکاتی یەکەم بکەوێ، ئەوە فریای ئەو رکاتە دەکەوێ، هەروا ئەگەر فریای چەمینەوەی یەکەمی رکاتی دووەم بکەوێ ئەوە فریای رکاتی دووەمیش دەکەوێ بەڵام ئەگەر لە چەمینەوەی دووەمدا فریای هەریەك لەم دوو رکاتە بکەوێ، ئەوە فریای ئەو رکاتە نەکەوتووە، چونکە چەمینەوەی دووەم ئەصڵ نیە، پاشکۆیە. سوننەتە نوێژی مانگ گیران بە دەنگی بەرزو نوێژی خۆرگیران بە دەنگی نزم بکرێ، لە صەحیحەیندا مەسەلەی دەنگ بەرزەوەکردن هەیە، لە تیرمیذیشدا دەنگ نزم کردنەوە هەیە. تیرمیذی دەربارەی ئەم فەرموودەیەی کە لە بابەت دەنگ نزم کردنەوەوە گێڕاویەتەوە دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە (حسن صحیح).

۹۸) وتار لەم دوو نوێژانەدا:

سوننەتە لە دوا نوێژەکە دوو وتار بخوێنێ، وەك هەردوو وتارەکەی هەینی، چونکە خۆشەویست {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} وای کردووە (موسلیم گێڕاویەتەوە) لەو فەرموودەیەدا کە موسلیم لەم بارەیەوە دەیگێڕێتەوە ئەمەی تیادایە: هەڵسایە سەرپاو وەسپێکی جوانی خودای گەورەی کرد.. هەتا ئەوێ کە حەزرەت {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} دەفەرموێ: ئەی گەلی موحەممەد! سویندم بەخودا کەس وەك خودا بە تەنگ نامووسەوە نیەو غیرەتی ناجۆشێ، کە تەماشا بکا کەوایەکێ لە بەندەکانی خەویکی شەڕواڵپیسییە، یا یەکێ لە کەنیزەکەکانی خەریکی داوێنپیسییە، ئەی گەلی موحەممەد! سوێندم بەخودا، ئەوەی کە من دەیزانم ئەگەر ئێوە بیزانن زۆر کەم پێ دەکەنینو گەلێ زۆر دەگریان. کۆمەڵێ لە هاوڕێیان باسی ئەوەیان کردووە کە پێغەمبەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ}: لەدوا ئەم نوێژانە وتاری دەخوێندەوە، لە صەحیحدا ئەوە چەسپاوە. سوننەتە کە پێشنوێژ هانیانبدا لەسەر بەندە ئازادکردنو خێرو خێراتکردنو هەڕەشەیان لێبکا، کەبێ ئاگا نەبن لە قاری خواو ژیانی پێنجو دوو رۆژەی جیهان بە زەرقیو بەرقی خۆی دەستەشکێنیان نەکا. لە صەحیحی بوخاریدا هەیە دەفەرموێ: لە خۆرگیرانەکەدا پێغەمبەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} فەرمانیکرد بە بەندە ئازادکردن، تاخودا دەرووی رەحمەتیان لێ بکاتەوە. لە هەمان کاتا بۆ هەموو کەسێ سوننەتە کە لەکاتی سەختیو سەخڵەتیو تەنگانەدا زۆر بە کوڵو بەدڵ لە خودا بپاڕێتەوەو دووعاو نزا بکا، وەك کاتی بوومە لەرزەو هەورەتریشقەو رەشەبای سەختو گەردەلوولو رۆچوونو کارەساتی تری لەم بابەتانە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {فَلَوْلا إِذْ جَاءَهُمْ

بَأْسُنَا تَـضَرَّعُواْ – سـورة الأنعـام – ٤٣/٦) واتـه: ئـهوه بـۆ عاریـان نـهگرت بـهو هەمکـه پەنـدەی ئێمـه بەسـەر ئـەوانمان هێنـا، تووشـی ئـەو هەمکـەئێش پێگەیانـدنمانکردن، هـەتا عـاربنێن‌و ملکەچـبن‌و، لـەلای پەروەردگاری خۆیان سکالای حاڵی شڕی خۆیان بکـەن کەچی ئـەوان وەك نەبایان دیبیّ‌و نە بۆران، هەر بەقەرەی ئەوەیش دانەچوون؟!.

هەروا سوننەته بـۆ موسوڵمان لـەم حاڵانـەدا لـه ماڵـەوەیش نوێـژی سوننـەت بکاو بپاڕێتەوەو نزای تایبـەتی بخـوێنی، پێغەمبـەری خـوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وا بوو کاتێ بای سەخت هـەڵی دەکـرد دەیفـەرموو: (اللهم انی أسألك خيرها وخير ما فيها وخير ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرها وشر ما فيها وشر ما أرسلت به. اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا): ئەی خودایە! داوای خێری ئـەم بایـەت لێدەکـەم، کـە بێ بەشم نەکەی لە خێری، وە لەو خێـرەی کـە بـۆی رەوانـەکراوە بەشـی باشم بدەری، هەروا پەنا دەگرم بە پەنای تۆ لە شەڕی ئەم بایـە، کـە لـەو شەڕەی لەناو ئەم بایەدایە بە دووربم، بەشـم لـەو شـەڕەدا نـەبێ کـە ئـەم بایە رەوانەکراوە بۆ بەرپاکردنی. ئەی خودایە! ئـەم بایـە بگێـڕە بـە بـای رەحمەت، کە لە قورئاندا بە (الرياح) ناوبراون، مەیکە بەبای غـەزەب کـە لـە قورئانـدا بـە (الـريح) نـاوبراوە. خوایـە! بـای خێـرو خۆشـی بـێ، بـای شەڕو ناخۆشی نەبێ.

٩٩) نوێژه بارانه:

نوێژەبارانە سوننەتێکی گەورەی دامەزراوە، لەکاتی بێ بارانیدا، موسوڵمانان لە سەردەمی پێغەمبەرەوە دەیکەن، ئیمامی موسلیم (رەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە: جارێ پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) ڕۆیشتە دەرەوە بۆ ئەو دەشتە بۆ نوێژەبارانە، لەکاتی وتارخوێندنەوەکەدا رووی کردە قیبلەو پشتی کردە خەڵکەکەو بەرماڵەکەی راستو چەپکرد، بوخاری ئەم بڕگەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: لەپاشا پۆشاکەکەی هەڵسووڕاند، واتە: راستو چەپیکرد، ئینجا دوو رکات نوێژی نوێژە بارانەی بە جەماعەت بۆ کردین، لەناو هەردوو رکاتەکاندا بە دەنگی بەرز قورئانی بۆمان خوێند فەرموودەی تر لەم بابەتە زۆرن. داواکردنی باران سێ جۆری هەیە بە پێی شەرع:

یەکەم: کەلای کەمیەتی، ئەوەیە: بە پاڕانەوەو نزا، بەبێ نوێژ، بە تەنها، یا لەگەڵ کۆمەڵدا، داوای بارینی باران لەخوا بکرێ.

دووەم: نزاکردنە لەپاش نوێژە فەرزەکانەوەو لەپاش هەر نوێژێکی سوننەتەوە کە وتار لەناویدا سوننەتبێ.

سێیەم: کە باشترینیانە: ئەوە: داوای باران بەهۆی نوێژە بارانەوەبێو وتاری تیابێو پێشەوای موسوڵمانان خۆی یافەرمانداریان یاپێشنوێژ پەندو ئامۆژگارییان دابداتو لە سزای سەختی خودا بیانترسێنێو هەڕەشەی نافەرمانی خوایان لێبکاو فەرمانیان پێبکا بە چاکەو خێرکردنو هەموو جۆرە چاکەیێ، وە داوایان لێبکا، ئەگەر حەقی هەرکەسێکیان لەسەرە، یان بیدەنەوە، یا بڕیار بدەن کە بیدەنەوە،

یاخود گەردنی خۆیانی پێئازاد بکەنو تەوبە بکەن، چونکە ئەم جۆرە کارانە دەبن بەهۆی بێبارانیو وشکبوونی چەمو روبارەکانو بەهۆی وشکبوونی کانیاوەکانو بێ بەشبوون لەرزقو رۆزیو هەروا دەبن بەمایەی غەزەبو رقی خواو بەهۆی هاتنی تۆڵەو سزای سەختو پەیدابوونی ترسو برسێتیو کەمبوونەوەی ماڵو منداڵو بێپیتو بەرەکەتیی دانەوێڵەو سەوزەو میوەهات، هەروا دەبن بەمایەی کاولبوونو وێرانبوونی شارو دێهاتو وڵاتێ کە دانیشتووەکانیان ستەمکاربن. وەك خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا – سورة الإسراء – ١٦/١٧} واتە: هەرکاتێ ویستمان وڵاتێ وێران بکەین، فەرمان دەدەین بەگەورە پیاوانو ئاغاو بەگەکانی ئەو وڵاتە، کە خوویان گرتووە بە رابواردنی خۆشەوەو هەمیشە خەریکی عەیشو نۆشن، کە واز لە هەوەسپەرستیو ئارەزوو بازی بهێننو لە رێی شەرعی خودا دەرنەچن، بەڵام ئەوان زیاتر لەیاسا لادەدەنو لەرێ دەردەچن، ئیتر لەسەر فەرموودەی خودا سزا دەڕوا بۆ سەریانو وڵاتیان وێران دەبێو خاکیان بەتورەکە دەبێژرێ، وا سوننەتە کەپێشنوێژ فەرمانیان پێبکا بە تەوبەو بەوەیش لەپێشا سێ رۆژ لەسەر یەك بەڕۆژوو بنو لە رۆژی چوارەما بەزمانی بەڕۆژووەوە، بەجلو بەرگێکی پەڕ پووتەوە لە ئاوەدانی دەربچن، تا لەسەر شێوەی سواڵکەربن، بەسەلاریو سەرکزی بەڕێدا بڕۆنو، لەقسەو گوفتوگۆدا هێمن بنو بەسەنگینی دابنیشن. ئەبو داوود دەگێڕێتەوە: حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) بە پەرپووتیو بەکزۆڵەییو بەملکەچی لەشار دەرچوو، لەرێ هەر دەمپاڕایەوەو دەڵاڵیەوە تا گەیشتە نوێژگاکە. بەڵام خۆیان بۆن نەخۆش نەکەن، چونکە خۆبۆن خۆشکردن

بەشێکە لەخۆشیو شادی. گەرەکە ئەم جۆرە کەسانەیش لەگەڵ خۆیان بەرنو بەخاتری ئەوان لەخوا داوای باران بکەن: پیری ئیختیاری کەفتەکارو خاوو خێزانو منداڵو دەسەوسانو ئافرەتە خەمبارەکان.

چونکە نزای ئەم جۆرە کەسانە نزیکترە لە گیرابوون، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: بزانن کە لەبەر خاتری بێنەواو زەبوونەکانتان خودا رزقو رۆزیتان دەداو سەرتان دەخا بەسەر دوژمنتاندا، (بوخاری) لە هەمان کاتدا دەبێ خۆ لەوە بپارێزن کە بەهۆی ستەمکارو بەدکارەکانەوە داوای باران بکەن، چونکە هاوبەشیکردنی ئەو جۆرە کەسانە لەم کارە پیرۆزەدا وەك گاڵتە پێکردن وایە، لەبەر ئەوە دوور نیە کەببێ بەهۆی پڕتربوونی رقو قاری خودا لەو ناوچەیەدا. جا کاتێ گەیشتە نوێژگاکە پێشەوا یا پێشنوێژ بەجەماعەت دوورکات نوێژی داوای بارانیان بۆ بکا، لەسەر شێوەی نوێژی جەژن، بە دەنگی بەرز فاتیحەو سوورەت بخوێنێ لە هەردوو رکاتەکەدا، چونکە لە فەرموودەدا وادەفەرموێ، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەو سوورەتانەیان تیادا بخوێنێ کە لە نوێژی جەژندا دەخوێنرێن.

کاتەکەی کاتی نوێژی جەژنە، گوتراویشە: کاتی تایبەتی بۆ نیە. ئەوەوی وا دەفەرموێ، شافیعیش دەقی بەسەر داناوە، زانا لێکۆڵەرەوەکانیش ئەمە بە دروست دادەنێن. جا کاتێ لە نوێژەکە بوونەوە پێشنوێژ دوو وتار بخوێنێتەوە لەسەر بەرزیی یەك، چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} لە نوێژە بارانەدا لەسەر دوانگە وتاری خوێندەوە، ئەبو هورەیرە دەفەرموێ: رۆژێ خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ} لەشار دەرچوو، ڕۆیشت بۆ نوێژە بارانە، لەپێشا بەبێ بانگو قامەت دوو

رکات نوێژە بارانەی بەجەماعەت بۆمانکرد، ئینجا وتاری خوێندەوە بۆمانو لەخوا پاڕایەوەو رووی کردە رووگەو هەردوو دەستی بەرزەوە کرد، ئەوجا بەرماڵەکەی کە کردبوویە ناوشانی هەڵی سووران راستو چەپیکرد. (ئەحمەدو ئیبنو ماجەو بەیهەقی). لە وتاری یەکەما (استغفار)ێکی زۆربکا هەروا لە وتاری دووەما، چونکە (استغفار) بۆ ئەم شوێنە زۆر لەبارە، ئەوپەڕی سڵ لەوە بکا کە بەزمان بپاڕێتەوەو داوای لێخۆش بوون لەخوا بکاو دڵیشی لای تاوانو گوناهبێ، یا نیازی وابێ کە دەست لە ستەمکاریو ناهەقی هەڵنەگرێو حەددی شەرعی جێبەجێ نەکاو بەردەوام بێ لەسەر ناپاکیکردن لەگەڵ میلەتەکەیدا، کەوان لەچاو دێری ئەودا، دیارە کە لە بارودۆخی ئاوادا بەکۆڵێ قینو قاری خوداوە دەگەڕێتەوە، وەکی تریش ئەوەی بەزار تەوبە بکاو بەکردار بەردەوام بێ لەسەر تاوانەکەی وەك گاڵتە بەخوا بکا وایە، خوا ناخەڵەتێ، چۆن نزای نزاکەری ئاوا گیرا دەبێ؟

دەگێڕنەوە: جارێ ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} داوای بارانی لەخودا کرد بەڵام هەر ئیستیغفاری کردو بەس، عەرزیانکرد، قوربان! ئەی گەورەی موسڵمانان! نەماندیت کە داوای باران بکەی؟ تۆ بەس ئیستغفارت کرد، ئەوە بۆ؟ فەرمووی: با من لەخودا داوای بارانم کرد بەهۆی ئیستغفارەوە، کە بەڕاستی ئیستغفار بورجی بارانبارینی ئاسمانە، نەك ئەو کۆمەڵە ئەستێرەیەی کە ناویان ناون. مەجادیحی سەماء: بورجەکانی باران لەئاسمان. ئەوجا بۆ سەلماندنی فەرموودەکەی خۆی ئەم ئایەتەی خوێندەوە، کەحەزرەتی نووح بەگەلەکەی خۆی فەرموو: {اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا} لە

پەروەردگاری خۆتان داوای لێخۆشبوون لە تاوانەکانتان بکەن، بە راستی ئەو خوایەکی تاوانپۆشە ئەگەر ئێوە بەراستی تەوبە بکەن‌و داوای لێبوردنی لێ بکەن هەم تەوبەکەتان قوبوڵ دەکا، هەم تاوانەکانتان بۆ دەپۆشێ هەم دەرووی رەحمەتتان لێ دەکاتەوەو لە ئاسمانەوە بارانی فریارەسی خوڕ زمتان بۆ دەبارێنێ‌و لەم قاتو قڕی‌و بێ رانییەش رزگارتان دەکا). جا لە پاش سەرەتای وتاری دووەمەوە رووبکاتە رووگەو زۆر بەکوڵ‌و زۆر بەدڵ نزایەکی زۆر بکاو بەنهێنی‌و بە ئاشکرا بپاڕێتەوە، بلاڵتەوە، لەو کاتەدا کەروو دەکاتە رووگە ئەو بەرماڵە، یا ئەو جلە کەراست‌و چەپ کردوویەتە ناوشانی هەڵی بسووڕێنێ، لای راستی بخاتە لای چەپ‌و لای چەپی بخاتە لای راست، خەڵکەکەیش وەك ئەو بەرماڵەکەیان وەچەرخێنن، بەپێی فەرموودەکەی ئەبو هورەیرە کە لە پێشەوە رابورد، ئەوەیش ئاماژەیە بۆ ئەوە خوا یاربێ ئاوا حاڵ لە ناخۆشییەوە دەگۆڕێ بۆ خۆشی‌و لەگرانییەوە بۆ هەرزانی‌و لە تورەبوونەوە بۆ لێڕازیبوون. وە هەردوو دەستی بەرز بکاتەوەو ئەو نزایەی کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) خوێندوویەتی ئەوە بخوێنێ‌و دوا ئەوەیش هەتا دەتوانێ بە نهێنی‌و بەئاشکرا نزایەکی زۆر بخوێنێ، بەپێی فەرموودەی خوای گەورە: {ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً – سورة الأعراف – ٥٥/٧} واتە: ئەی بەندەکانی من! بەکوڵی دڵ، بەزمانێکی پاك داوای نیازی خۆتان لە پەروەردگاری خۆتان بکەن، ئەوەی پێویستبێ بۆ گیرابوونی نیازتان‌و بۆ بەدیهێنانی مرازتان بەجێی بهێنن، کەواتە: بەدڵگەرمی‌و بەملکەچی‌و بە کەساسی‌و بەنهێنی‌و بەبێ هات‌و هاوار لەخودا بپاڕێنەوە). جا کاتێ پێشنوێژ بەپەنامەکی نزا دەخوێنی، خەڵکەکەیش نزای خۆیان بخوێنن، بەڵام کاتێ ئەو دەنگی لە نزاکردن

بەرزەوە کرد ئەوان ئامین بکەن. ئەمەیش نزاکەی پێغەمبەرە: **(اللهم سقيا رحمة لاسقيا عذاب ولا محق ولا بلاء ولا هدم، اللهم على الظراب والآكام، ومنابت الشجر وبطون الاودية، اللهم حوالينا ولا عليما، اللهم اسقنا غيثا مغيثا هنيئا مريئا غدقا مجللا سحا طبقا دائما اللهم اسقنا الغيث ولا تجعلنا من القانطين، اللهم ان بالعباد والبلاد من الجهد والجوع والضنك مالا نشكو الا اليك، اللهم انبت لنا الزرع وادرّ لنا الضرع وانزل علينا بركات السماء، وانبت لنا من بركات الأرض واكشف عنا من البلاء مالا يكشفه غيرك، اللهم إنا نستغفرك انك كنت بنا غفارا فأرسل السماء، علينا مدرارا) (رواه الشافعي عن سالم بن عبدالله)** واتە: ئەی خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان بۆ بڕەخسێنە، لامانده لە باراناوی سزاو لافاوی بێ پیتی زیانبەخش، بەدووربین لە بارانی تاقیکردنەوە کە ببێ بەهۆی ولات کاول بوون خودایە! بەسەر سەری کێوو پالۆ ناو شیوو دۆڵو لەوەڕگاکانا بیبارێنە، ئەی خوایە! لە دەورو بەرمان بیبارێنەو بەسەر سەرمانا نا، خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان فریاخە، کەببێ بەمایەی عەیشو نۆشو ئاوی چەمو کانیاوی پێ بزێ، ڕووی زەوی بەرووەك داپۆشێ! بەخوڕزم بباری، سەرو مڕو سەقامگیرو داگربێ، خودایە! بارانمان فریاخە، لەوانە نەبین کە لە ڕەحمەتی تۆ ناهومێد بوون، خودایە! بەندەکانو ولاتەکان لە تەنگانەدان، تووشی برسێتیو گرانیو تەنگانە بوون، کەسی تر نیە سکالای بەرینە بەر لەم لایەنەوە خۆت نەبێ، خودایە! ڕووەکمان بۆ بڕوێنە، ئاژەڵمان بۆ بهێنە شیر، پیتو فەڕ لە ئاسمانەوە ببارێنە بەسەر سەرمانا، لەپیتو فەڕی زەویمان بۆ بڕوێنە، دەردو بەلامان لەسەر لادە، چونکە بەتۆ نەبێ بەکەسی تر نارەوێتەوە. خودایە! ئێمە بەکوڵ داوای

تاوانپۆشی له تۆ دەکەین، بەڕاستی تۆ هەمیشه چاوپۆشیکەر بووی له ئێمه، جا کەوایه به رەحمەتی خۆت بەخوڕزم له ئاسمانەوه بارانێکی رەحمەتمان بۆ برەخسێنه. (شافیعی – له سالمی کوڕی عەبدوڵلاوه - گێڕاویەتەوه) سوننەته مرۆڤ خۆی بشۆرێ یادەس نوێژ بگرێ بەلافاوێ کەلەو بارانه هەڵسابێ، باشتر وایه هەردوو لا بکات، له مەجمووعا وا دەفەرموێ: کاتێ دەنگی هەوره تریشقه دەژنەوێ بڵێ: (**سبحان من یسبح الرعد بحمده والملائكة من خیفته**). (ئیمامی مالیك گێڕاویەتەوه) بروسکەیش بەم پێوەره دەپێورێو لەکاتی دیتنی بروسکەدا ئەم تەسبیحاته زۆر لەباره: (**سبحان من یریکم البرق خوفا وطعما**) سوننەته کەچاو نەبرێته چەخماخەو برووسکه، چونکه پێشینانه باشەکان ئەوەیان بەناباش داناوه لەکاتی دیتنیدا دەیانفەرموو: (**لا الله الا الله وحده لاشريك له . سبوح قدوس**). ماوەردی دەفەرموێ: واپەسەنده که لەمەدا بکرێن بەسەر مەشق، سوننەته لەکاتی داباریني باراندا بڵێ: (**اللهم صَيِّباً**): خودایه! بارانێکی خوڕزمی بەسوود (بوخاری). وه بەئارەزووی خۆی نزابکا، چونکه بەیهەمقی {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوه: کەنزا لەم چوار شوێنەدا گیرا دەبێ: کاتێ لەریزی شەڕدا بەرەنگاری یەکتر دەبەن، کاتێ باران دادەکا، کاتێ قامەتی نوێژ دەکرێ، کاتی دیتنی کەعبه وه لەو پاش بارانەکه بڵێ: (**مطرنا بفضل الله علينا ورحمته لنا**) له سایەی خواوه له رەحمەتی خواوه بارانمان بۆ باری!). جنێودان به بازۆر خراپه، بەڵام لەکاتی هەڵکردنی بادا سوننەته نزابکا، لەحەیثدا دەفەرموێ: با بەشێکه لەرەحمەتی خوا، جاری واهەیه رەحمەت دەهێنێ، جاری وایش هەیه زەحمەت دەهێنێ، جا کاتێ دیتان وا

با هەڵیکرد جنیوی پێ مەدەن، بەڵکوو لەخوا داوا بکەن کە لەخێری ئەو بایە بەشتانیدا، وە پەنا بگرن بەخوا لە شەڕی ئەو بایە. بەیهەقی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە کتێبی شیعەبول ئیمانا لە موحەممەدی کوڕی حاتەمەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ. بە ئەبو بەکری ئەل – وە راقم گوت : شتێکی وام فێر بکە کەلە خودا نزیکم بکاتەوە لەمەردوم دوورم بکاتەوە؟ فەرمووی: ئەوەی کە نزیکت دەکاتەوەو لەخواوە ئەوەیە کەداوای بەخشیشی لێ بکەی، ئەوەیشی کەلەو خەڵکە دوورت دەخاتەوە ئەوەیە کەداوای هیچیان لێ نەکەی، چاوت لە دەستیان نەبێ، ئینجا ئەبو هورەیرەوە گێڕایەوە کە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەرفەرموێ: هەرکەسێ داوا لەخوا نەکا خوا رقی لێ دەگری ! ئینجا ئەم شیعرانەی خوێندەوە:

لاتسألن بني آدم حاجة

وسل الذي أبوابه لاتحجب

الله يغضب ان تركت سؤاله

وبني ادم حين يسأل يغضب!

واته:

داوای هیچ مەکە لە ئادەمیزاد

لەخواداواکە: مەرازو مراد

خوا پێی ناخۆشە داوای لێ نەکەی

مرۆڤ پێی خۆشە داوای لێ نەکەی

١٠٠) باسی نوێژی ترس:

نوێژی ترس بەقورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە دامەزراوە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ - سورة النساء - ١٠٢/٤) تاکۆتایی ئایەت. خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: چۆن دەبینن من نوێژ دەکەم ئێوەیش رێك ئاوا نوێژ بکەن، دەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم نوێژەی کردووە، لەپاش وەفاتی خۆی هاورێکانیشی ئەم نوێژەیان کردووە، {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو رەزای خودا لە یارانی}، جا لەبەر ئەوە بووە بەیەکگرتن، وەکی تریش هۆی رەوا دیتنی هەرماوە، کەواتە ئەویش وەك نوێژ کورتکردنەوە هەردەمێنێ. لە ماڵەوەو لە سەفەردا ئەم نوێژە دروستە. ئەم نوێژە سێ جۆری هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لە غەیری لای رووگەوە بێ، لەم کاتەدا ئیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، بەشێکیان رووبەرووی دوژمن رادەوەستنو، بەشەکەی تریش لەگەڵ ئیماما سەرەتای نوێژ دەست پێ دەکەن ئیمام رکاتێکیان پێ بکا، جا ئەم بەشە، کاتێ ئیمام هەڵسایەوە، ئەوان نێتیجیایی لە ئیمام بێننو بۆ خۆیان رکاتی دووەم تەواو بکەنو سڵاو بدەنەوەو بڕۆن بۆ بەرابەر دوژمنو بەشی دووەم بێن، کە هەتا ئێستا بەرابەر دوژمن بوون، بێن لە پشتی ئیمامەوە نوێژ دابەستن، وەئیمام رکاتی دووەم لەگەڵ ئەمانا بخوێنێ، کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحیات ئەمانیش راست ببنەوەو رکاتی دووەم تەواو بکەن، وەئیمام هەر لەنوێژدا بمێنێتەوە، چاوەڕوانیی ئەمانە بکا، لە تەحیاتا، هەتا ئەوان

پێی دەگەنەوەو سلاوی نوێژەکەیان لەگەڵدا دەداتەوە، ئەمەیش لەسەر ئەم شێوەیە وێنەی نوێژی پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربێ} لە غەزای (زاتو لریقاع)دا، لەسەر ئەم شێوەیە شەیخان لە سوهەیلەوە گێڕاویانەتەوە. زاتو ریقاع جێگەیەکە لە ولاتی نەجد، ئەم غەزایە ئەم ناوەی لێنرا بە ناوی درەختێکەوە کەلەو جێگەیەدا بوو بەم ناوە، دەگوترێ: ئەم غەزایە بۆیە واناونراوە چونکە بەهۆی رۆیشتنی زۆرەوە پێیان شەقار شەقار بووبوو، لەبەر ئەوە قاچیان بەپەڕۆو پاڵ پێچابوو، لە عەرەبیشدا بە پەڕرۆو پاڵ دەگوترێ: ریقاع، کەواتە غەزای زاتوریقاع، بەکوردی پێی دەگوترێ: غەزا پەڕۆینە[1].

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەتەرەفی قیبلەوە بێ، جائیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، هەربەشەی بکا بەریزێ، جا نوێژ دابەستێ لەگەڵ هەموویان، جا کاتێ گەیشتن بەکوڕنووشی یەکەمی رکاتی یەکەم رێزێکیان لەگەڵ پێشنوێژ کوڕنووش بەرن و ریزەکەی تریان پاسی ئەمانە بکەن. کە پێشنوێژو ریزەکەی لە گەڵیدا کوڕنووشیان بردو راست بوونەوە بۆ رکاتی دووەم، ریزی پاسەوان سوژ دەببەنو راست ببنەوەو

---

[1] لە کوردی خۆماندا دەڵێن: شەخصە پەڕۆینە. لێرەدا فیقهولمویەسەرەکە ئاوابوو: (وذات الرقاع موضع بنجد سميت! بذالك لانهم لفوا على بواطن اقدامهم الخرق... الخ) بەپێی (كفاية الاخيار)ەکە ساخم کردەوە وەك لە سەرەوە وەرم گێڕان چونکە شوێنەکە ئەگەر خۆی لە پێشدا ناوی ژاتوریقاع بێ ئیتر چۆن ناو دەنرێتەوە شوێنە پەڕۆینە! ئەمە هۆی ناوی قەزاکەیە نەك جێگەکە.

- وەرگێڕ -

بگەنەوە بە ئیمامو رکاتی دووەم بخوێنن، کاتێ گەیشتن بەسوژدەی رکاتی دووەم ریزی پاسەوانی پێشوو لەگەڵ ئیمامدا سوژدە ببەنو ریزەکەی تر پاسەوانی بکەن، هەتا ئەمان لە کورنووش سەربەرز دەکەنەوە. جا ئەوانیش کورنووش ببەنو لەگەڵ ئیمامو ریزەکەیدا تەحیات بخوێنن وەپێشنوێژ سلاوی نوێژیان پێ بداتەوە. ئەمە وێنەی نوێژی حەزرەتی پێغەمبەرە {درودو سلاوی خوای گەورەی لەسەربێ} لە غەزای عەسفاندا ، ئەبو داوودو کەسانی تر ئەمەیان گێڕاوەتەوە. ئەم شێوەیە ئەم سێ مەرجەی هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لەلای رووگەوەبێ.

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەسەر کێوێ، یا لەسەر راستاییەکی وابێ، کە لەبەر چاوی موسوڵمانەکان ون نەبن.

جۆری سێیەم : ئەوەیە کە موسوڵمانان ئەوەندە زۆر بن، کەبکرێن بە دوو بەشەوە، کە بەشێکیان کورنووش بباو، ئەو بەشەی تریان ببن بە پاسەوان.

جۆری سێیەم: ئەوەیە کەشەڕ گەرم بێو ترس زۆر بێو، برژێنە ناو یەکەوەو مەودای ئەوە نەبێ کەببن بەدوو بەشەوە لەم حاڵەدا بەهەر جۆرێ بۆیان رێك بکەوێ نوێژ بکەن دروستە بە سواری پێ یا بەپیادە، بارووشیان لەرووگە نەبێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (**فان خفتم فرجالا او رکبانا**) (تەماشای باسی - ٥٥ بکە - وەرگێر). جا لەم کاتەدا ئەگەر چەمینەوەو کورنووشی تەواوی بۆ نەدەکرا بابە ئاماژە بیانکا، لەبەر ناچاری، وەبۆ کورنووش کەمێ زیاتر لارببێتەوە. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەکرا، چۆن بۆی دەلوێ ئاوا نوێژ بکا دەبێ.

١٠١) بەکارهێنانی ئاوریشمو زێڕ:

بۆ پیاوان پۆشینو لەبەرکردنی ئاوریشم نادروستە، هەروا خۆپێ پۆشینو پاڵ پێوەدانیو لەسەر دانیشتنیو بەخۆوە پێچانی، هەرواکردنی بەبەری جلو بەرگو کردنی بەچەرچەفو رووپۆش بۆ لێفەو دۆشەكو کردنی بەپەردە. وە هەموو جۆرە بەکار هێنانێکی تری نادروستە، بەلگەی ئەمەیش نەیی پێغەمبەرە لەمە، لە گێڕانەوەی بوخاریدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودو سڵاوی خوای لێبێ} ڕێگەی نەداوین ئاوریشمو دیباج لەبەرکەین، یا لە سەریان دابنیشین. هۆی ئەم نەیی لێکردنە ئەوەیە: ئاوریشم ئەم دووشتەی تیادایە: دەعیەو فیزو هەوا بە مرۆڤ پەیدا دەکاو لە هەمان کاتدا ژنانەیە، لەبەر ئەوە بۆ پیاوی مەرد ناشێو کەمییە بۆ شانو شەوکەتی، ئەوەتا کەسانێ لە بەری دەکەن کە خوێریو سەر ژنانینو لاسایی ژنان دەکەنەوە، لە ئیسلامیشدا پیاو پیاوەو ژن ژنە، لەبەر ئەوە لاسایی کردنەوەی ژنان نادروستە، بۆ لەبەرکردنو بەکار هێنانی ئاوریشم نێرەمووك حوکمی پیاوی هەیە، چونکە دووربینی ئەوە دەکرێ کە نێرینە بێ. بەلام پۆشینی بۆ ژنان دروستە چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕو ئاوریشم بۆ مێیینەی ئومەتم حەلاڵە، بەلام بۆ نێرینەیان حەرامە.(ئیمام ئەحمەد لە موسنەدی خۆیا گێڕاویەتەوە). تیرمذیش لە بارەیەوە فەرموویەتی: جوانو دروستە (حسن صحیح) حیکمەتێکی ناسکی شەرعی تیایە کە ئەوەیە پۆشینی ئاوریشم لەلایەن ژنەوە هەوەسی پیاو هەڵ دەسێنێو لەگەڵ زۆر دروست دەبێو، ئەوەیش دەبێ بەهۆی زۆربوونی نەتەوە، شتی وایش پێغەمبەری خوا، کە گەورەو سەروەری پێشینانو پاشینانە،

لەگەڵی ئیسلامی داواکردووە. بۆ نادروستی کەمو زۆر جیایی نیە، چونکە حەزرەت بەبێ مەرج دەفەرموێ: ئێوەی پیاوان ئاوریشمو دێباج مەپۆشن، لە حاجەتی زێڕو زیودا شت مەخۆنەوە، ئەمانە لە جیهانا بۆ ئەوانن‌و لە بەهەشتا بۆ خۆمانن!. (شەیخان). لە نادروستیدا شتی رەنگ کراو بەزەعفەران، جا هەمووی رەنگ کرابێ، یا هەندێکی، بڕیاری ئاوریشمی بۆ هەیە. بەڵام ئەگەر چنراوەکە تێکەڵ بوو لە ئاوریشمو شتێ تر وەك کەتان‌و لۆکە، ئەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زۆربەی ئاوریشم بوو نادروستە، ئەگەر زۆربەی ئاوریشم نەبوو دروستە، کام لایەیان زۆر بێ حوکمەکەی ئەو زاڵ دەبێ هەتا ئەگەر لەپارچە یەکا هەردوولایان یەکسان بوون، رای راستتر ئەوەیە کە دروستە، چونکە پێی ناگوترێ ئاوریشم، بنەڕەتیش لە بەهرەدارەکاندا رەوابوونە. گوتراویشە: لەم کاتەدا نادروستە لای نادروستی زاڵ دەکرێ بەسەر لای دروستیدا، چونکە یاسا وایە: کاتێ حەلاڵ‌و حەرام کۆبوونەوە لە شتێکا، ئەو شتە حەرامە، لەکاتی ناچاریدا پۆشینی ئاوریشم دروستە، وەك شەڕێکی کوتوپڕی، کە پیاو فریا نەکەوێ جلی تر پەیدا بکا، یا لەبەر پێداویستی، وەك بۆ چاری گەرماو سەرماو خۆروو ئاڵشت‌و ئەسپێ، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لەبەر شتی وا ڕێگەی عەبدورەحمانی کوڕی عەوفی دا کەلەبەری بکا، هەروا بۆ پۆشینی شەرمگا لەناو نوێژا، ئەگەر شتی تری دەست نەکەوت.

چاو پۆشی دەکرێ لە پۆشینی جلێ کەقەراخی چاك‌و یەخەو گیرفان‌و سەردەست‌و داوێن‌و دەرەلنگی گیرابێتە ئاوریشم، خوا دیوی دەرەوەیان، خوا دیوی ناوەیان. سەر بەڵگەی ئەم بڕیارەش چەن

فەرموودەیەکە، یەکێکیان ئەوەیە کە موسلیم لە عومەرەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە دەفەرمووێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەداوە کە ئاوریشم لەبەر بکرێ، مەگەر بۆ نەخش، ئەویش بەقەد جێگەی دووسێ پەنجە،یاسێ چوار پەنجەبێ.

١٠٢) ئەوەی بۆ مردوو پێویستە:

بۆ مردووی موسڵمان ئەم چوارشتە پێویستن: شۆردنیو کفن کردنیو نوێژ لەسەر کردنیو ناشتنی.

١) **شۆردن:** لای کەمی شۆردن ئەویە: لەپاش لابردنی هەر پیسییەك کە بە لەشیەوە، یا لابردنی هەر شتێ کە نەهێڵێ ئاوەکە بگاتە سەر پێستی، هەموو گیانی مردووەکە بە ئاوێکی پاكو پاکەوەکەربشۆرن. چونکە ئەم ئەندازەیە پێویستە لەسەر زیندوو لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا. نێت مەرج نیە، لە لایەن ئەو کەسەوە کە دەیشوا، گریمان ئەگەر کافریش بیشوا بری دەکەوێ! هەر لەسەر ئەم بنیاتە خنکاو لە ئاوا ناشۆرێ، چونکە پاك بۆتەوە. هەیشە دەڵێ دەبێ خنکاو لەئاوا بشۆرێ چونکە ئێمە فەرمانمان پێکراوە کە بیشۆرین، دەی ئەرکی سەرشانمان جێبەجێ ناکرێ هەتا بە کردەوە نەیکەین، ئەگەر مردوو لەبەر سووتانو شتی وا دارزابوو، بە جۆرێکی وا ئەگەر بشۆررێ لێی هەڵدەوەرێو گۆشتەکەی دادەوەشا ئەوە ناشۆرێ، بەڵکوو تەیەمومی بۆ دەکرێ، ئەگەر بۆ مردووی پیاویش بەس ژنی بیانی هەبوو کە بیشوا، یا

بۆ مردووی ژن بەس پیاوی بێگانە هەبوو کە بیشوا، ئەوە لەم دووحاڵەتەدا، بە دەسکێشەوە تەیەموم بۆ مردوەکە دەکریٚ!

بەڵام منداڵێ کە نەگەیشتبێتە رادەی ئارەزوو جووڵاندن، پیاوو ژن بۆی هەیە کەبیشوا، نێرو مێی گەورەیش حوکمی ئەم منداڵەی هەیە، کافرێ کە ئەهلی ذیممە نەبێ، شۆردن‌و کفنکرن واناشتنی دروستە، بەڵام دروست نیە نوێژی لەسەر بکرێ. بەڵام کافری خاوەن پەیمان کە پێی دەگوترێ ذیممی، پێویستە کە بشۆرێ‌و کفن بکرێ‌و بەخاك بسپێررێ، لەبەر جێبەجێکردنی مافی پەیمانەکەی، هەروا کافرێ کە موعاهەدبێ، بەڵام کافری لە ئیسلام هەڵگەڕاوەو بێبڕوای جەنگی ئەم دووە نەشۆردن‌و کفن‌و نە ناشتنیان پێویست نین، بەڵکوو دروستە کە کەلاکەکەیان فڕەبدرێتە بەرسەگ، چونکە ئەم دووە لە شەرعا رێزیان بۆ دانەنراوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر خەڵك بە بۆگەنیان زیانەومەند دەبوون پێویستە کەلاکەکەیان بکرێ بەژێر خۆڵەوە. مردوو سوننەت ناگرێ بە بیانووی ئەوەوە کەژێرچەرمی سەری چووکی بشۆررێ!

٢) **کفنکردن**: لای کەمی، لۆیەکفنە چ بۆژن، چ بۆ پیاو چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی فەرموو: کە موصعەبی کوڕی عومەیر لە باڵاپۆشەکەی خۆیدا کفن بکرێ، کە تەنیا ئەو لۆجلەی هەبوو کە مرد (شەیخان).

راجیایی هەیە لە ئەندازەکەیدا. هەندێ دەفەرموون: بریتییە لەو ئەندازەیە کە شەرمگای پیاو، یا ژن، داپۆشێ. هەندێ تر دەفەرموون: ئەوەیە کە هاودامان بێ هەموو لەشی مردووەکە داپۆشێ، تەنیا سەری

پیاوو ژنی لێدەرچێ کە لە ئیحرامی حەجو عەمرەدا مردوون. ئەوەوی فەرمایشتی دووەم بە دروست دادەنێ، ئیبنولقری، وەك ئە ذروعی، ئەم رای دووەمە پەسەند دەکات، لەمەدا جەماوەری زاناکانی خۆراسان سەرمەشقیانە.

٣) **نوێژکردن لەسەری:**، کە بڕیارەکەی لەمەولا دێ.

٤) **ناشتن:** لای کەمی چاڵێکی وایە نەهێڵێ بۆنی مردووەکە بێتەدەرەوە، ڕێگەی دڕندە نەدا کە مردووەکە دەرکێشێتە دەرەوە.

دووکەس نەدۆشۆرێنو نە نوێژیان لەسەر دەکرێ:-

یەکەمیان: شەهیدە. گەرچی کوژراوی بەناهەقو خنکاو لە ئاواو کەسێ بەژێرەوە بووبێو کەسێ بەدەردی سك بمرێو مەرگی کوتوپڕو کەسێ لە کافرسانی بمرێو ژنی زەیستان، ئەمانە هەموو شەهیدی قیامەتن، بەڵام ئەمانە هەم دەشۆرێنو هەم نوێژیان لەسەر دەکرێ، بەڵام مەبەست لەو شەهیدەی کە ناشۆرێو نوێژی لەسەر ناکرێ ئەم شەهیدانەیە: کەسێ لە شەڕی کافرانا بەهۆی شەڕەوە کوژرابێ، وەك ئەوە کافرێ کوشتبێتی، یا موسوڵمانێ بە هەڵە کوشتبێتی یا چەکەکەی خۆی بۆیگەڕابێتەوە، یا لە ماینەکەی گلابێ، یا وڵاخەکەی لەقەو جووتەی لێدابێ، یا کەوتبێتە ناو هەڵدێرێکەوەو مردبێ، یا لە شەکەی لە پاش تەواوبوونی شەڕەکە بە کوژراوی بدۆزنەوەو هۆی مردنەکەی نەزانرێ، بۆ ئەمەش ڕەسیدەو منداڵ یەکسانن، هەروا ئازادو بەندەو پیاوو ژن لە مەدا چون یەکن. بوخاری لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} شەهیدەکانی ئوحودی نەشۆرد، وە نوێژیشی لەسەر نەکردن.

لـەم بڕیـارەدا لەشپاكو لەشپیس چونیەكن، چونكە حەنظە لە {رەزای خوای لێبێ} لەشی پیسبوو كە لە غەزای رۆژی ئوحوددا شەهیدكرا، لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەكرد بە شۆردنی، فەرمووی: دیم كە فریشتەكان دەیان شۆرد. ئەو شەهیدەی لەسەر ئەم شێوەیە بكوژرێ ئەوە شەهیدی دنیاو قیامەتە، لەو دەستەیەیە كە خوا لەوەسپی جوانیان {عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ – سورة آل عمران – ۱٦۹/۳ – ۱۷۰}.

بەلام ئەوەی كەلەم حاڵەتانەدا لەسەر شێوەیێ كە مایەی رەزامەندی خوای گەورە نەبێ، كوژرابێ، ئەوە بە شەهیدی قیامەت دانانرێ، بەلام لە دنیادا بە شەهید دادەنرێ لەبەر ئەوە نەدەشۆرێو نە نوێژی لەسەر دەكرێ، ئەمانەیش وەك: كەسێ لە شەڕی بێ بڕوایانا پشتی لە كافر هەڵكردبێو لە هەمان كاتدا خۆی نەگەیاندبێتەوە كۆڕی شەڕ لە لایەكی ترەوە واتە: هەڵهاتبێ لەبەر كافرو كوژرابێ، یا چووبێ بۆ لای دەستەیەكی بێهێز، یا بۆ ریابازی جەنگ بكا. ئەم جۆرە كەسانە لە قیامەتدا لە خەلاتی شەهیدانا بەشدار نین.

دووەم: لەوانەی كە نەدەشۆرێنو نە نوێژیان لەسەر دەكرێ: منداڵی لەبارچووە. منالی لەبارچوو دوو حاڵەتی هەیە:-

حاڵەتی یەكەم: ئەگەر نیشانەی ژیانی پێوەبوو، وەكووو جووڵەو دەنگو گریانو روانینو شیرخواردن، ئەوە هەم دەشۆردرێو هەم نوێژی مردووی لەسەر دەكرێ، چونكە سوور دەزانین كە ئەو خاوەن ژیان بووە، بەپێی فەرموودەی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} كە دەفەرموێ: هەر كاتێ

منــاڵ نیــشانەی ژیــانی پێوەبــوو، وەکــوو قیــژەی گریــان، ئــەوە هــەم بەشــەمیراتی بــۆ دادەنــرێ، هــەم نوێــژی لەســەر دەکــرێ (نەســائی گێڕاویەتــەوە، ئیبنــو حــەببان‌و حــاکم بــە درووســتیان دانــاوە) وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە، کە دایان ناوە بۆ ساخی‌و دروستی فەرمووده.

حاڵەتی دووەم: ئەوەیە کە بە دروستی نەزانرێ کە ئایا گیانی کراوە بەبەرا یانا، چونکە نیشانەی ژیانی پێوە نیە، جا ئەگەر چوار مانگانە دەبوو کە منداڵ لە ناوسکی دایکیدا لەم تەمەنەدا ڕۆح دەکرێ بە بەریدا، یاخود لە چوار مانگ زیاتر بوو، ئەوە نەشۆردنی لەسەرەو نە نوێژی لەسەر دەکرێ، بەڵام پێویستە کفن‌و دەفن بکرێ.وەلێ منداڵێ کە سەرو شێوەی ئادەمی تیا دەرنەکەوتبوو، وەکوو پارچە گۆشتێ وابوو، ئەوە شۆردن‌و نوێژو کفنی ناوێ، بەڵام سونەتە پەڕۆیەکی پێوە بپێچرێ‌و بشاردریتەوە لەناو خاکا.

١٠٣) سوننەتەکانی شۆردنی مردوو:

لەپێشەوە لای کەمیی شۆردنی مردوو باسکرا. بەڵام باشترینەکەی ئاوایە: لە پەناگایەکا بیشۆرێ، کەس نەچێتە دیاری، جگە لە مردووشۆرەکەو ئەوانەی کە یاریدەی دەدەن، وا باشە ئەو شوێنە سەرداپۆشرابێ، وە لەسەر تەختەیەکی بەرز یا شتێکی بەرز داینێ، بە ئاوێکی سارد بیشۆرێ، چونکە ئاوی سارد لەش پنردەکاتەوەو توندو تۆڵی دەکا، مەگەر لەبەر پێداویستی ئاوی گەرمی شلەتێن بەکار بێنی بۆ

شۆردنی، وەك چڵكنیو شتی وا، واباشە كە مردوو شۆرەكە مردووەكە لەسەر تاتە شۆرێكی بەرز دابنیشێنێ، بە شێنەیی، بە چەشنێ كە كەمێ لاربببێتەوە بۆ لای پشتەوە، وە پشتی بدا بە ئەژنۆی راستی خۆیەوە، دەستی بهێنێ بەسەر سكیدا هێز بخاتە سەر دەستی، بۆ ئەوەی ئەگەر پوخڵییەكی تیابێ دەربچێ، ئەمجار بەسەر پشتا لەسەر پشت رای بكێشێ، بە دەستی چەپی، بە دەسپێچێكەوە، شەرمگای بەرو دوای بشۆرێ، پاشان ئەوە فڕەداو دەسپێچێكی تر بكاتە دەستی پەنجە بكا بە دەمیا، بیهێنێ بە سەردانەكانیدا، وە هەرچی لە كونەلووتەكانیا هەبوو پاكی بكاتەوە. واباشە لە دوا ئەمە كە مردوو شۆرەكە، دەسنوێژێكی تەواوی وەكوو هی زیندووی بۆ بگرێ، ئەوجا بەشتێكی بۆنخۆش وەك موردو گیا هێرۆوە بەماددەیەك كە شت پاك بكاتەوە وەك سابون سەری بشۆرێ ئەوجا ئاوێكی تێرو تەسەل بكا بەسەر سەریا، ئەوجا لای راستی بشۆرێ، ئەوجا لای چەپی بشۆرێ، وە لە هەموو ئەم شۆرینەدا شتێكی بۆنۆش، وەك مۆرد ئامێتەی ئاوەكە بكا، سوننەتە بۆ جاری دووەمیش وەك جاری یەكەم بیشواتەوە، وە بۆ جاری سێیەم هەموو لەشی، بە ئاوێكی رووت، وەك جارەكانی تر بشوا.

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: ئوممو عطییە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەری خوا {درودو سڵاوو رەحمەتی خوای گەورەی لەسەربێ} تەشریفی هاتە ژوورەوە بۆلامان، ئێمە خەریكبووین تەرمی زەینەبی كچیمان دەشۆرد، فەرمووی: بە ئاوو مۆرد سێ جار بیشۆرن، یا پێنج جار، یا زیاتریش، ئەگەر زیاترتان بە پێویست زانی، لە دوا دەستدا كافووریشی تێبكەن، لە ئەندامە راستەكانیەوەو لە ئەندامەكانی دەسنوێژیەوە دەست پێبكەن بە

شۆردنی. ئوممو عەتییە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جا قژەکەیمان کرد بە سێ بەشی یەکسانەوەو شانەمان کردو کردمان بە سێ پەلکەو بە پشتیا شۆڕمان کردەوە. سوننەتە کە سەرو ریشی (ئەگەر موویان پێوەبوو) بە شانەیەکی ددان شاش دابهێنێ، بەڵام بە شێنەیی، نەبادا موویان لێ هەڵوەرێ، ئەگەر شتێکی لێ هەڵوەری بیشۆرێو لە دواییدا لە پاڵیا، لەناو کفنەکەیدا دایبنێ، چونکە دەبێ رێز لە هەموو بەشێکی لەشی مرۆڤ بگیرێ بەپێی قورئان کە دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٧/٧٠}.

جا لەپاش شۆردنی ئەگەر شتێکی لێدەرچوو، پێویستە کە لاببرێ، بەڵام شۆردنەوەی دوبارە کرێتەوە.

سوننەتە مردوو شۆر تەماشای هیچ شوێنێکی نەکا بەپێی پێداویست نەبێ، بەڵام نادروستە کە تەماشای شەرمگای بکا، یا بەبێ دەسپێچ دەست لە شەرمگای بدا، دەبێ ئەو کەسەی کە مردووە کە دەشوا سرپۆشبێ، ئەگەر شتێکی باشی بینی بیگێڕێتەوە. ئەگەر شتێکی ناباشی چاوپێکەوت حەرامە باسی بکا. باشتر ئەوەیە کە پیاو پیاو بیشۆرێو ژن ژن بیشۆرێ. بەڵام دروستیشە پیاو ژنی حەڵاڵی خۆی بشۆرێ، وەك هاوسەرو کەنیزەك، با ژنەکەیشی کتابییەبێ وە ژن مێردی خۆی بشۆرێ، بەڵام ژنێ کە لە عیددەی تەڵاقی ریجعیدابێ، نە مێردەکەی بۆی هەیە ئەو بشوا، نە ئەو بۆی هەیە مێردە پێشووەکەی بشوا، ئەگەر بۆ شۆردنی ژن هەر پیاوێکی ناخۆیی (نامەحرەم) هەبوو، وە بۆ شۆردنی پیاو هەر ژنێکی ناخۆیی هەبوو، ئەوە دروست نیە مردووەکە بشۆرێ، بەڵکوو پێویستە تەیەمومی بۆ بکرێ.

١٠٤) ئەوەی لە کفندا سوننەتە:

لە پێشەوە کەمترینی کفن نووسرا. کفنی هەرە تەواو بۆ پیاو ئەوەیە سێ لۆبێ، کفنی زۆر باش ئەوەیە رەنگی سپی بێ، چونکە دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بکەن، جلی سپی باشترین پۆشاکە بۆ ئێوە، وە بیکەن بە کفنیش بۆ مردووەکانتان! (ئەحمەدو ئەبو داودو ئیبن ماجەو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە دروستی داناوە). لە ناو ئەم سێ لۆیەدا کراس‌و میزەریان تیادا نییە. بەڵکوو پەشتە ماڵێك‌و دوو لۆکفنی سەرتاپایی بەسە، پەشتە ماڵەکە بۆ نێوانی ئەژنۆو ناوکی،

دووەم: لە گەردنیەوە هەتا قولاپەی پێی بگرێتەوە.

سێیەم: باڵا پێچێکی وابێ هەمو جەستەی بە تەواوی دابپۆشێ. ئەمەیش پەیڕەوی کفنی پێغەمبەر خۆیەتی {درودی خوای لەسەربێ} لە صەحیحەیندا عائیشە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەسێ لۆ جلی یەمەنی سپی خاوێنی لۆکەدا کفن کرا، نەکراس‌و نەمێزەریان تیا نەبوو.

کفنی ژن سوننەتە پێنج لۆ بێ لەسەر ئەم شێوەیە: پەشتەماڵ‌و سەرپۆش‌و کراس‌و دوو باڵا پێچ: ئیزارو خیمارو قەمیص‌و لەفقافەتان ئەم شتانە هەموو لە سوننەتدا چەسپاون لە فەرموودەکەی لەیلای کچی قانیفی ثەقەفییەدا دەفەرموێ: ئوممو کولثومی کچی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە کۆچی دوایی کرد، خۆم یەکێك بووم لەو ژنانەی کە دەیان شۆرد، پێغەمبەر خۆی {درودی خوای لەسەربێ} لە لای دەرگاکە تەشریفی

دانیشتبوو، کفنەکەی ئەمو کەلپوومی پێ بوو، پارچە پارچە دەیدایە دەستمان: لە پێش پێشدا کراسەکەی دایە دەستمان، ئینجا سەرکراس، ئینجا سەرپۆش، ئینجا سەردەریی، لە پاش ئەمانە هەموو چەرچەفێکی ئاودامانیان تێوە پێچا.

(ئەحمەد/ ئەبو داوود). بزانن مردوو لە ژیانیدا هەرچی بۆ دروستبێ کە لەبەری بکا ئەوە بۆ کفنیشی دەست دەدا، کەواتە دروستە کفنی ژن لە ئاوریشم بێ، بەڵام شتی وا ناباشە، چونکە ئیسراف و زادەڕۆوییە، بەڵام بۆ پیاو دروست نیە، بەڵام شتێ بە زافەران و عەصفەران رەنگ کرابێ بۆ کفن باش نیە. پێڵێ هەڵبڕین لە کفنا ناباشە. کفن دەبێ سفت بێ، تەنك و شاش نەبێ، چونکە مەبەست خۆ گرتنی کفنەکەیە بە لەشەوە، نەوەك رازاوە.

١٠٥) نوێژی مردوو:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژی مردوو فەرزی کیفایەیە، مەرجە ئەو مردووەی نوێژی لەسەر دەکرێ: موسوڵمان بێ، شەهید نەبێ، منداڵێکی وا نەبێ کە نیشانەی ژیانی پێوە نەبووبێ، هەموو مەرجەکانی نوێژەکانی تر مەرجن لە دامەزراندنی نوێژی مردودا، سەرەڕای ئەوانەیش دەبێ مردووەکە، لەپێش نوێژەکەیدا شۆرابێ یا تەیەمومی بۆ کرابێ، ئەگەر شۆردنی لە توانادا نەبوو، بەڵام مەرج نیە بە جەماعەت بکرێ، بەڵکو جەماعەت لە نوێژی مردودا سوننەتە. بەپێی فەرموودەکەی موسلیم: هەر پیاوێ لە موسوڵمانان، کە دەمرێ، چل پیاو

(كه هیچ هاوەڵ بۆ خوا پەیدا نەكەن) نوێژ لەسەر تەرمەكەی بكەن، بێگومان كە خوا تكیان لێ گیرا دەكا بۆی. فەرزەكەی بە ئەوەندە لە كۆڵ دەكەوێ كە نێرینەیێ، یا منداڵێكی فامیدەیش بێ، نوێژی لەسەر بكا، چونكە مەبەستەكە بە ئەوەندە دێتە دی، وەكی تریش هەموو كاتێ منداڵی فامیدە دروستە ببێ بە پێشنوێژ بۆ پیاوان، سوننەتە نوێژكەرەكان بكرێن بە سێ ریزەوە، یا بە زیاتر، بەپێی فەرموودەكەی كە دەفەرموێ: هەر بەندەیەكی موسوڵمان بمرێو سێ ریز یا زیاتر، لەسەر تەرمەكەی نوێژ بكەن مسۆگەر خوا لێی خۆش دەبێ.

لە پێشترین كەس بە نوێژكردن لەسەر مردوو باوكە، ئەوجا باپیر ئەوجا باپیرە گەورە، هەتا بڕوا بەرەوژوور، كوڕ، كوڕەزا، بەرەو خوارتریش، ئەوجا باوانو عەصەبە، لەسەر شێوەی ریزی میراتگران هەتا دەڕوا.

١٠٦) بنیاتەكانی نوێژی مردوو (ئەم حەوتەن):

یەكەم: نیەت. ئەگەر مردووەكە یەك كەس بوو نیەتی ئەو كەسەی لێدێنێ، ئەگەر چەن كەسێ بوون نیەتی ئەوانی لێدێنێ، دیاریكردنی مەرج نیە.

دووەم: بۆ كەسێ بتوانێ دەبێ راوەستێ.

سێیەم: چوار (الله أكبر)ە، ئەگەر پێنج (الله أكبر)یش بكا، نوێژەكەی پووچ نابێتەوە، چونكە شتیوا لە صەحیحی موسلیمدا هەیە، سەرەرای ئەوەیش تەكبیركردن ذیكرە نوێژیش بە كردنی هیچ ذیكرێكی خوا پووچ نابێتەوە.

چـوارەم: خوێنـدنی فاتیحەیـە، لـە پـاش (الله أكـبر)ی یەكـەم لـە سـەهلەوە دەفـەرموێ: سـوننەتە كە لـە نوێـژی مـردوودا لـەپاش ئـەللاهو ئەكبەری نوێژدابەستن، بە پەیانامەكی سوورەتی فاتیحە بخوێنێ!

پێنجەم: سەڵاواتدانە لەسەر پێغەمبـەر {درووودو سڵاوو رەحمەتی خوای لەسەربێ} لەپاش (الله أكبر)ی دوهەم چونكە ئـەوە لـە حـەدیثـی صەحیحدا هەیـە: لای كەمی ئەمەیە: (**اللهم صل على محمد**)، لای هەرە تەواوی ئەمەیە: (**اللهم صل على محمد وعلـى آل محمـد كمـا صـليت علـى ابـراهيم وعلى آل ابـراهيم وبـارك علـى محمد وعلـى آل محمـد كمـا باركـت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد**).

شەشـەم: شـافیعی لـە موسـنەدەكەیدا لـە ئـەبو ئومامـەی كـوڕی سـەهلەوە دەگێڕێتـەوە: كـە پیـاوێ لـە هاوڕێیـانی پێغەمبـەر {درووودی خوایان لەسەربێ} هـەواڵی داوە پـێم: كـە لـە نوێـژی مـردوودا سـوننەتە پێـشنوێژ لـە پاش (الله أكبر)ی نوێژدابەستن كە (الله أكبر)ی یەكەمە بە نهێنی لـە دڵـی خۆیــەوە فاتیحـە بخوێنـێ، ئینجـا سـەڵاوات لەسـەر پێغەمبـەر {درووودی خوای لەسەربێ} بدا، ئەوجا بە كوڵو بە دڵو بە دڵسۆزی نـزای بـاش بـۆ تـەرمەكـە بكا، لە نێوانی (الله أكبر)ەكانا، بەڵام لە هیچیانا قورئان نـەخوێنێ، ئینجا بە پەنامەكی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە. لە (الفتح)دا دەفەرموێ: رشـتەكەی دروسـتە، عەبـدورەزاقو نەسـایش گێڕاویانەتـەوە، بـەڵام بـەبێ ئـەم دوو گوتەیــە: (لــەپاش (الله أكـبر)ی نوێژدابەســتن كــە ئــەللاهو ئەكبــەری یەكەمەو ئینجا بە پەنامەكی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە!).

ئەوەی کە فەرزە نزایە، ئیتر هەرچۆنبێ دەبێ، بەلام نزا هەرە تەواوەکان زۆرن‌و بە راستی نزای داگرن، جوانترینیان ئەوەیە کە موسلیم لە عەوفی کوڕی مالیکەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر تەرمێ نوێژی دەکرد، ئەمەم لە نزاکەی لە بەرکرد: (**اللهم اغفر له وارحمه وعافه واعف عنه، وأكرم نزله ووسع مدخله، واغسله بالماء والثلج والبرد، ونقه من الخطايا كما نقيت الثوب الابيض من الدنس، وأبدله دارا خيرا من دارة وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خَيراً من داره وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خيرا من زوجه، وأخله الجنة، وأعذه من عذاب القبر، أو من عذاب النار**): خودایە! پەروەردگارا! لێی خۆشبەو رەحمی پێبکەو سەر ئاسوودەی هەردوو جیهانی کەو لێی ببورەو میوانەو رێزی بگرەو گۆڕی گوشادکەو بە ئاوو بەفرو تەرزە بیشۆرەو لە گوناه پاك پاکی بکەرەوە، وەك چۆن جلێکی سپی پاك رابگری‌و لە چڵك دووری بگری ئاوا، وە ماڵێ لە ماڵەکەی خۆی باشترو خێزانێ لە خێزانەکەی خۆی باشترو هاوسەرێ لە هاوسەرەکەی خۆی باشتری پێبدە، بیبەرە بەهەشت‌و پەنای بدە لە سزای گۆڕو لە سزای ئاگری دۆزەخ. عەوف فەرمووی تەنانەت ئەم نزایەم ئەوەندە بە دڵ بوو خۆزگەم خواست کە ئەو مردووە من بوومایە. نوێژ گەر لەسەر منالی مردوو لە نزا بۆیدا ئاوا بڵێ: (**اللهم اجعله فرطا لابويه وسلفا وذخرا وعظة واعتباراً وشفيعا وثقل به موازينهما وأفرغ الصبر الجميل على قلوبهما**) خودایە ئەم منداڵە مردووە بکە بە پێشرەوو پێشەنگ بۆ باوك‌و دایکی گیرا بفەرموو، بە هۆیەوە تای تەرازووی خێریان لە کاتێ کێشانی کردارياندا قورس بفەرموو، دڵیشیان

سەبووری بدە. هەروا سوننەتە لەو نزایەدا بیشڵێ: (**ولا تفتنهما بعده ولا تحرمهما أجره**): لە پاش مردنی ئەم منداڵە باوكو دایكی تووشی ئاژاوە مەكەو مردنی ئەم منداڵە نەبێ بە مایەی ئاشووب بۆیان، وە لە پاداشی باشی بێبەشیان مەفەرموو. (ئەمە فەرموودەی نەوەوییە).
سوننەتە لە پاش (الله أكبر)ی چوارەم بڵێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعد واغفر لنا وله**). (ئەمەیش فەرمایشتی شافیعییە).

سوننەتە پێشنوێژی (یا ئەو كەسەی كە خۆی بە تەنیا نوێژ لەسەر مردوو دەكا) لە ئاستی سەری پیاوو لە راستی سێبەندەی ژندا راوەستێ، بەپێی فەرموودەكەی ئەنەسی كوڕی ملیك: ئەبو غالیب (خوای لێ رازی بێ) فەرمووی: لە پشتی ئەنەسی كوڕی مالیكەوە لەسەر تەرمی پیاوێ نوێژم كرد، ئەنەس لە ئاستی سەری راوەستابوو، لە پاشا تەرمی ژنێكی قوڕەیشییان هێنا، گوتیان بە ئەنەس: ئەی ئەبو حەمزە! نوێژی لەسەر بكە، ئەمجارە ئەنەس لە ئاستی ناوەڕاستی دارەتەرمەكە راوەستاو نوێژی لەسەر كرد عەلائی كوڕی زیادیش پێی گوت: دیارە بۆ خۆت پێغەمبەرت دیوە كە لەسەر تەرمی ژن لە نوێژدا لە ئاستی ناوەڕاستیو لەسەر تەرمی پیاو لە نوێژا لە ئاستی سەری بوەستێ، وەك ئەم راوەستانەی تۆ؟ فەرمووی: ئا.كاتێ لێبۆوە فەرمووی: ئاگاداری ئەم یاسایە بكەنو كاری پێبكەن. (ئەحمەد – ئەبو داوود) ترمیذی بە فەرموودەیەكی جوانی داناوە.

بزانن پاشنوێژی بە جێماو (مەسبووق) نییەتی جەماعەت دەهێنێو فاتیحا دەخوێنێو بەریز (الله أكبر)ەكان دەكا، وەك بە تەنها خۆی نوێژی لەسەر بكا ئاوا، ئیتر پێشنوێژ گەیشتبووە هەر كوێ قەیناكا،

بەڵام هەر کاتێ پێشنوێژ (الله أكبر)ی تازەی کرد، دەبێ ئەویش لەگەڵیدا (الله أكبر) بکا، ئیتر رێك پەیڕەوی ئەو بکاو واز لە فاتیحاو شتی وا بهێنێ، چونکە ئەوەی لە کۆڵ دەکەوێ، هەر وەك چۆن ئەگەر ئیمام چوو بۆ روکوع مەئموومی مەسبووق فاتیحەی لە کۆڵ دەکەوێ ئەمیش ئاوا، جاکاتێ پێوشنوێژ سلاوی دایەوە هەرچی لە سەرماوە لە خوێندنی فاتیحەی پاش (الله أكبر)ی یەکەمو (الله أكبر)ەکانی تر بە خۆیانو ذیکرکردنیانەوە، هەموویان بخوێنێ، واباشە تەرمەکە هەڵ نەگریو نەبرێ هەتا ئەو پاشنوێژە بە جێماوانەیش نوێژەکەیان لەسەری تەواو دەکەن، ئەگەر تەرمەکە بیشبرێ، پێش ئەوەی ئەوان نوێژەکەیان تەواو بکەن زیانی نیە. دروستەنوێژ لەسەر مردووی نادیار بکرێ، بە مەرجێ لە دەرەوەی شاربێ، بەڵام هەر مردوویێ لەناو شورای شاردا بێ بەحازر دادەنرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ نەجاشی لە حەبەشە مرد، لە مەدینە نوێژی لەسەریکرد، وەك شەیخان گێڕاویانەتەوە. دروستە نوێژی مردوو لەسەر مردووی ناو گۆڕ بکرێ، چونکە جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەسەر مردوویێ کرد کە مانگی بوو لە قەبرادا بوو. (شەیخانو دارە قوطنی ئەم مەسەلەیان گێڕاوەتەوە).

حەوتەم: سلاودانەوەیە لەپاش (الله أكبر)ی چوارەم، سوننەتە لە پێش سلاودانەوەدا بڵێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعده واغفر لنا وله**): خودایە! لە پاداشتی باشی ئەو بێبەشمان مەفەرموو، وە لە لەپاش ئەو گیرۆدەو دووچارمان مەکەو سەرمان لێ مەشێوێنەو لە ئێمەیشو لە ئەویش خۆشبە.

۱۰۷) چی سوننەتە بۆ ناشتن:

وەك لە پێشەوە گوترا: لای کەمی گۆڕ چاڵێکە نەهێڵێ بۆنەکەی دەرچێو درندە نەتوانێ هەڵی بداتەوە، لای تەواوی گۆڕیش ئەوەیە کە بەلادڕ (لەحد)بێ، سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص {خۆشنوودیی خودای لێبێ} لەکاتی سەرەمەرگدا، فەرمووی: لادڕم بۆ لێ دەنو بەخشتی کاڵ لای پشتم بگرن، پێغەمبەریان چۆن لێکرد منیش ئاوا لێبکەن. (موسلیم {ڕەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە). ئەمە کاتێ وایە کە زەویەکە ڕەقەن بێ، بەڵام ئەگەر خاکەکەی فشەڵو بۆش بوو، دەبێ گۆڕیچەی بۆ دروست بێ، بکەن، لادڕ ئەوەیە کە لەبن گۆڕەکەوە لە رووی رووگەوە، لەژێر دیواری لای رووگەوە، قوموشێکی درێژی وا هەڵ بکەنرێ، کە بەفەرەحی جێی مردووەکەی تیادا ببێتەوە. گۆڕیچە (شق)یش ئەوەیە کە لە ناوەراستی تەختی بنی گۆڕەکەدا چاڵێ وەك جۆگەلە هەڵبکەنرێو ئەم بەرەو بەرەکەی دروست بکرێو ئەوجا مردووەکەی تیادا دابنرێو سەری بەخشتی کاڵ، یا بە تەلەبەرد، یا بە تەختەدار قایم بکرێ. پێویستە کە مردوو رووەو رووگە بنێژرێ، هەتا ئەگەر پشتی لە رووگە بوو یا لە سەپشت نێژرا بوو، وە هێشتا هەتا ئەگەر لەشی تێك نەچووبوو، دەبێ گۆڕەکەی هەڵ بدرێتەوەو رووی بکرێتە رووگە. سوننەتە کە گۆڕ ئەوەندە فەرەح بێ بەئاسانی جێگەی تەرمەکەی تیابێتەوە، وە ئەوەندەیش قووڵ بێ بەقەد بالای مرۆڤێکی نەکورت نەدرێژ کە لە ناویدا راوەستێو هەردوو دەستی هەڵبڕێ ئەوجا بگاتە لێوارەکەی، چونکە عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} ئەمە ئامۆژگاری بوو، ئەمەیش ڕێك دەکاتە سێ باسكو نیو بە باسکی ئادەمیزاد لەسەر فەرمایشتی رافیعی. سوننەتە

گۆڕ ئەوەندەی بستێ لە زەوی دەوری بەرزبکرێتەوە، بەڵام وەك سەربان تەخت بێ نەوەك وەك ماسوولکەی خەرمان لە بنەوە پانو لە بانەوە باریكو کوورِ بێ، وەك دووگی وشتر، هەتا بناسرێتەوەو دێنیی بکرێو ڕێزی لێ بگیرێ. ئیبنو حیببان دەیگێڕێتەوە: کە گۆڕی پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} ئاوا بووە. بڕیاری باشتری گۆڕی سەربان تەخت لە گۆڕی شێوە ماسوولکەیی بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: ئەبو داوودو حالم بە ڕشتەیەکی دروست دەگێڕنەوە: گۆڕی پێغەمبەر خۆی {درووددی خوای لەسەربێ}و ئەبو بەکرو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} ئاوابووە، بەڵام ئەوەی کە بوخاری لە سوفیانی تەمارەوە دەیگێڕێتەوە کە بەچاوی خۆی گۆڕی پێغەمبەری دیوە، لەسەر شێوەی ماسوولەکەی سووری خەرمان بووە، ئەوە ئەمە وەڵامەکەیەتی (وەك بەیهەقی فەرموویەتی): لە سەرەتاوە وەك سەربان لەسەرەوە تەخت بووە، هەتا کاتێ لە سەردەمی وەلیددا، هەندێ دەڵێن: لە سەردەمی عومەری کوڕی عەبدولعەزیزدا، دیوارەکەی ڕووخا، لەسەر شێوەی ماسوولکەیی دروست کرایەوە. سوننەتە هەر ئەو خۆڵە بکرێتەوە ناو گۆڕەکە کە لێی دەرهێنراوە، گەچکاریی کردنی ناپەسەندە، نووسین لەسەری ناباشە. جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە گەچکاریکردنی گۆڕو لە دانیشتن لەسەریو لە دروستکردنی خانوو لەسەری (م/ د/ ت/ ن) گفتەی تیرمیذی: پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} جڵەو گیری دەکا لە گەچکاریکردنی گۆڕو لە نووسین لەسەریو لە دروستکردنی گومەزو خانوو لەسەریو لە شێلانو پێلێنانی. ئەگەر گۆڕستانەکە خێرابوو (واتە: وەقف بوو) دروست نیە گۆڕی ناوی شوورەی بۆ بکرێ، یا خانوو گومەزو شتی وای بە سەرەوە

بکرێ، ئەگەر لەسەری بکرێ دەبێ برووخێنرێ، بگرە گومەزو قەفەزو شتی وا لەسەر گۆڕ، ئەگەر لە موڵکی خۆشیدابێ، دەبێ برووخێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چڵەو گیری لەشتی وا دەکرد. موسلیم لە جابیرو کەسانی ترەوە، دەگێڕێتەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە بیاناکردن لەسەر گۆڕ. ئیمامی عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} منی نارد بۆ ئەمە: کە هەرچی پەیکەرێ ببینم کوێری بکەمەوە، وە هەرچی گۆڕێکی و قیتم بینی تەختو متی بکەم بەزەوییەوە، سوننەتە سەری قەبرەکە ئاوڕشێن بکرێو دابکوترێتەوەو حەوت بەردی ورد بەریز لەسەر گۆڕەکە دابنرێو، لای سەریەوە کێلە بەردێ، یا شتێکی وای بۆ داکوتن. بەیهەقی لە جەعفەری کوڕی، موحەممەدەوە لە باوکیەوە حەدیسێ دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} گۆڕی ئیبراهیمی کوڕی ئاوڕشێن کردو هەندێ بەردە وردەی لەسەری داناو، بەقەد بستێ لە زەوی بەرزی کردەوە!. نادروستە دانیشتن لەسەر گۆڕو پێلێنانیو پاڵ پێوەدانیو نوێژکردنی ئاسایی لە سەری. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەسەر گۆڕ دامەنیشنو، نوێژی لەسەر مەکەن. (موسلیم لە صەحیحی موسلیمدا گێڕاویەتەوە) لە تیرمیذیدا دەفەرموێ: نەهی کردووە لە پێلێنانی. عەمری کوڕی حەزمیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەسەر گۆڕێ شانم دادابوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بینیمی فەرمووی: ئازاری خاوەنی ئەم گۆڕە مەدە! (ئەحمەد بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

١٠٨) دووکەس لە ناویەك گۆڕدا نانێژرێن مەگەر بۆ ناچاری:

دووکەس پێکەوە لەیەك گۆڕدا نانێژرێن، لەکاتی فەرەحیدا مەگەر لەبەر ناچاریو پێداویستی، وەك کەمبوونی زەویو زۆربوونی مردوو، بەشێوەیەکی وا کە زەحمەتبێ گشت مردوویێ بە تەنیا گۆڕێکی پێ ببڕێ، جا لەکاتی وادا دوو دوو یا سێ سێ، یا زیاتر، پێکەوە لەیەك گۆڕدا، بەپێی ناچاری، دەنێژرێن. هەروا ئەگەر کفنیش هاتە کزی، لەیەك کفنا چەند مردوویێ کۆ دەکرێنەوە، بۆ پەیڕەوی کردن لە شەهیدەکانی غەزای ئوحود.

لەکاتی وادا کێ باشتربێ ئەوە دادەنرێ لەلای رووگەوە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بۆ شەهیدەکانی غەزای ئوحود دەیپرسی: کە کامەیان زیاتر قورئانی لەبەرە هەتا ئەوەیان پێش بخرێ لە گۆڕێچکەدا. سوننەتە هەردوو مردوویێ بە تیخەیەکی خۆڵ لەیەك جوێ بکرێنەوە. دروست نیە ئێسکی مردوو کۆبکرێتەوە بۆ ئەوەی کەسێکی تری تیا بنێژرێ، هەروەها دروست نیە مردووی تر لەسەر ئەو ئێسکانەوە لەناو هەمان گۆڕدا بنێژرێ، چونکە شتی وا ئەتك کردنە بە رێزی مردووەکە.

بزانن ئەگەر مردوویێ ماڵی کەسێکی تری قووت دابوو، لەپاش بەخاك سپاردنی، خاوەنەکەی داوای کردەوە، گۆڕەکە هەڵدەدرێتەوەو سکی مردووەکە هەڵدەدڕێو ماڵەکەی لێدەردەهێنرێ، بەڵام ئەگەر ماڵکە هی خۆی بوو، نە گۆڕەکە هەڵدەدرێتەوەو نە سکی شەق دەکرێ بۆ دەرهێنانی!.

هەروا بزانن گۆڕەوشار هەقە، وەشتێکی گشتییەو بۆ هەموو مردوویێ هەیە، با ئەو مردووە بەپێی ئیسلامیش تەکلیفی لەسەر نەبێ، وەکەس لە گوڕەوشار رزگاری نابێ مەگەر پێغەمبەرەکان، فاطیمەی کچی ئەسەدیش لێی رزگاری بووە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەناو گۆڕەکەیدا راکشاوەو تەپاوتلی تیا کردووە، هەروا ئەو کەسەیش لە دەست گۆڕەوشار رزگاری دەبێ کە لە نەخۆشیی سەرەمەرگا (سوورەتی: قل هو الله) بخوێنێ.

سوننەتە بۆ دەرو دراوسێی کەسوکاری مردووەکە ئەوەندە نانیان بۆ دروست بکەن کە بەشی رۆژو شەوێکیان بکا، چونکە لەم کاتەدا خۆیان خەمبارن، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: بۆ خێزانەی جەعفەر نان دروست بکەن، چونکە بەهۆی شەهیدبوونی جەعفەرەوە دەستیان ناپەرژێ (ئەحمەد لە موسنەدەکەیداو تیرمیذی و ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم گێڕاویانەتەوە).

١٠٩) گریان بۆ مردوو:

گریان بۆ مردوو لە پێش مردنیو لەپاش مردنی دروستە، لە پێش مردنی چونکە ئەنەس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەپاش چووینەوە بۆ ماڵیان، ئەم جارە کە چوین ئیبراهیم {دروودی خوای لەسەربێ} گیانی دەدا، جا چاوەکانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هۆن هۆن فرمێسکیان پیا ئەهاتە خوارەوە! (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لەپاش مردنی بەپێی ئەوەی ئەنەس دیسان دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: بە دیارەوە بووم کە کچەکەی

پێغەمبەریان دەناشت، بەچاوی خۆم پێغەمبەرم دی لەسەر لێواری گۆڕەکە دانیشتبوو، هۆن هۆن فرمێسك بە چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە. (شەیخان گێڕاویانەتەوە). موسلیمسش {رەزای خوای لێبێ} لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رۆیشت بۆ دێنی گۆڕی دایکی لەسەری دەستی کرد بە گریان، ئەو کەسانەیشی لە دەوری بوون هێنانیە گیان. بەڵام لەدوا مردن باشتر ئەوەیە کە نەگری، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ مردوو گیانی دەرچوو بائیتر شێوەنکەر بۆی نەگری، رشتەکەی دروستە.

۱۱۰) شینو زاری لەسەر مردوو:

شینو شەپۆڕ لەسەر مردوو دروست نیە. خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەردۆلکەبێژ (ئەگەر لە پێش مردنیا) تەوبە نەکاو پەشیمان نەبێتەوە، لە رۆژی قیامەتا کە زیندوو دەبێتەوە کرسی قەترانو دیزداشەی گەڕیی لەبەردا دەبێ (موسلیم) شینو زاری وەك ئەوە دەنگ لە لاواندنەوە هەڵ ببڕێو شیوەنکەر بڵێ: پشتیوانم رۆ، هێزی ئەژنۆم رۆ، مایەی سەربەرزیم رۆ، مەردە رەفتارە نازدارەکەم رۆ، یاشتی تری وابڵێ، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ کەسێ دەمرێ، ئەگەر یەکێ لەوە دوا هەڵسێتەوەو بە گریانەوە بیلاوێنێتەوەو بڵێ: کێوم رۆ، پشتیوانم رۆ، کۆڵەکەی ماڵەکەم رۆ، یاشتی تری وا بڵێ بێگومان کە ئەو مردووە دەدەنە دەست دوو فریشتە، خۆش خۆش سیخورمە دەدەن لەسەر سینگیو بە تەوسەوە پێی دەڵێن: جا ئایا تۆ

وەك ئەمە دەڵێ ئاوا بووی؟. (ت/ ئەحمەد/ بەڕشتەیەكی جوان): رشتەی جوان: واتە: سند حسن.

هەروا یەخە دادڕینو سینگ كوتانو ڕوومەت رنینەوەو قژڕنینەوەو قژبڕین حەرامن، هەروا نزای خراپوشتی وا نادروستە هەروا پۆشینی هەرشتێ كە بەهۆی ئەم بۆنەیەوە بێ، وەك رەشپۆشیو گۆڕینی جلو بەرگی ئاساییو پۆشینی شتی تری وا، یاسای داگر بۆ ئەمە ئاوایە: هەر كارێ ناشوكری بگەیەنێو نیشانەی بێ ورەییو بێ دژی خۆدانە دەست فەرمانی خودابێو دژی رازیبوون بە چارەنووسی خوایی بێ نادروستە، چونكە ئەوە رەوشتی سەردەمی نەزانییە، لەسەر زاری پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی لێكراوە، وەك ئەوە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەوەی ڕوومەت بڕنێتەوەو یەخەدابدڕێو بانگەوازی سەردەمی نەزانی پێش هاتنی ئیسلام هەڵ بدات لە ئێمە نیە. (شەیخان) لە صەحیحەینشدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بێزاروو بەرییە لەو ژنەی كە شینو شەپۆڕ ەكاو سەری خۆی دەتاشێو یەخەی خۆی دادەدڕێ لەكاتی ڕوودانی كارەساتو وەێیكا. چونكە كاری وا واتەی وایە كە خاوەنەكەی دادو بێ دادیەتی لە دەست كەسێ كەستەمی لێكردبی، بۆ ئەوەی خەڵك بچن بە هاواریەوە. بەڵام لە راسیدتدا مردن لە خوداوەیەو هەقەو دادو عەدڵە، زۆرو ستەم نیە، خودا داناو زاناو باڵادەستو كار دروستە. كەواتە ئەركە لەسەر موسوڵمان كە لەكردنی شتی وا كە نیشانەی ناڕازیبوونە بە چارەنووسی خوا، بێزاریو نارەزایی دەربڕێو كەسوكاری خۆی لە سەرەنجامی بەدی كاری وا بەد، هۆشیار بكاتەوە، چونكە شتی وا رەوشتی سەردەمی نەزانییە. بزانن كە مردوو لەسەر

کردنی ئەم کارانە لە لایەنی کەسانی ترەوە، بە مەرجێ خۆی راسپێری نەکردبێ کە ئەوەی بۆ بکرێ، سزا نادرێ. خوای گەورە دەفەرمووێ: {وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى - سورة فاطر - ١٨/٣٥} واتە: هەموو کەسێ بەرپرسیارە لە تاوانی خۆیو بەس! بەلاّم ئەگەر خۆی رایسپاردبوو کە ئەو بێ شەرعییەی لە دوا مردنی بۆ بکەن، ئەوە بەرپرسیارە، وەك گوتە ئەم گوتیارە کە لەم شیعرانەیا راسپیری دەکا، کە بانگەوازی بۆ هەلّبدەنو بۆی بگرینو یەخەی خۆیانی بۆ دابدڕن وەك خۆی دەلّێ:

(اذا مت فانعینی بما أنا أهله

وشقی علی الجیب یا بنت معبد)

واتــە:

کچکە! کە مردم شیوەن گەرمکە

یەخەت دادڕەو شین لەسەرم کە

دیارە کە ئەمە سزای دەدرێ، چونکە راسپیری کردووە کە شتێکی وای بۆ بکرێ، کە پێغەمبەری خوانەیی لێکردووەو فەرمانی کردووە بە مراندنی رەفتاری وابەد. جەماوەری زانایانی ئیسلام ئەو فەرمایشتانەی کە قسە لەوە دەکەن مردوو لەسەر شتی وا سزا دەدرێ، ئاوا لەسەر ئەم شێوەیەی گوترا تەئویلیان دەکەن سوننەتە کە بە زوویی سەر مردووەکە بدرێتەوە بە خاوەنی، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویێ: گیانی موسولّمان لەپاش مردنی پێوەندی ئەو قەرزەیە کە لەسەریەتی، پایەی بەرێزی خۆیی لێ قەدەغەیە، هەتا قەرزەکەی سەری بۆ ەدرێتەوە

(تیرمیـذی دەفـەرموێ: فەرموودەیـەکی جوانـە) بـەڵام ئەگـەر خـاوەن قەرزەکە داوای کردەوە ئەوە پێویستە بە زوویی قەرزەکەی بدرێتەوە.

مـەرگ بـە ئـاوات خواسـتن ناپەسـەندە، ئەگـەر بـەهۆی زیـانی جەستەیی یا سامانییەوە بوو، بـەڵام ئەگـەر بـەهۆی ئـاژاوەی ئایینییـەوە بوو قەیناکا. یا لەبەر مەبەستێکی رەوای قیامەتی بوو، وەك ئاواتخواسـتن بۆ شەهیدبوون لە رێگەی خوادا، ئەوە شتێکی زۆر باشە، سوننەتە کە بـە زۆری یادی مردن بکاتەوە، چونکە لـە فـەرموودەدا دەفـەرموێ: زۆر یـادی مەرگ بکەنەوە، کە لەراستیدا مەرگ تێکدەری گشت خۆشییەکە، خۆشی دنیا زۆر زۆریش بێ، کە بیری مردنت کردەوە کـەمی دەکاتـەوەو بایـەخی ناهێڵێ، کردەوەی باشیش ئەگەر کەمیش بێ کە بـیر لـە مـردن بکەیتـەوە زۆری دەکاو دەبێ بەهۆی ئەوە کە لێی زیاد بکەی.

پێویستە مرۆڤ خۆی بۆ مردن ئامادە بکا، تۆبەیەکی بەراسـتی بکا، واز لە خراپەکاریو نافەرمانییەکان بهێنێو بەدڵ روو بکاتە خـوا، نـەبادا لە پڕێکا مەرگ پڕی پیابکاو فریای تۆبە نەکەوێ[1].

---

[1] مەولەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ:

ئەم تەفرەی تەوبەی حەقیقی تاکەی؟

عەمر سۆزی کوا؟ ئەسۆزی دەخەی

- وەرگێڕ -

١١١) ئەوەی لە پرسەدا سوننەتە:

سوننەتە سەرەخۆشی لە گشت کەسوکاری مردووەکە، بە گەورەو بچوكو نێرو مێیانەوە بکرێ، بەڵام دەبێ هەر ژنان ، یا کەسوکاری خۆیی ژنان، سەرەخرشی لە ژنان بکەنو بەس. لە پێش ناشتنیشدا نەوازشو سەرکێشی سوننەتە، چونکە ئەوە کاتی گەرمەی خەمو خەفەتو ورەبەردانە، بەڵام لە دوا ناشتن باشترە، چونکە لەوەپێش سەرگەرمی بەڕێکردنی مردووەکە بوون، جاری وا هەیە زۆر پەۆشن بۆی، ئەوە لەکاتی وادا سەرکێشی پێش بخرێ چاکترە، بەڵکوو ببێ بەهۆی ئارامبوونەوەیان. سوننەتە پرسە لێکردن لەو کەسایانەوە دەستی پێبکرێ کە لە هەموویان زیاتر ورەی بەرداوەو بەرگەی قۆرتەکە ناگرێ. کاتێ سەرەخۆشی موسوڵمان لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ: (**أعظم الله أجرك وأحسن عزاءك وغفر لميتك**) خوادا پاداشتی گەورەت لەسەر ئەك کۆستە بداتەوەو سەبووریت بداو لە مردووەکەت خۆش بێ، یا بڵێ (**أخلف الله عليك**) خودا شوێنیت بۆ پڕبکاتەوە. یا شتێ لەم بابەتە بڵێ. کاتێ سەرەخۆشی کافر لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ:- (**أعظم الله أجرك وأخلف عليك**) خودا لەسەر ئەم قۆرتە پاداشتی گەورەت بداتەوەو صەبرو ئارامت پێبداو شوێنی پڕبکاتەوە بۆت. یا شتێکی ئاوا بڵێ، نابێ بڵێ: (**غفر الله لميتك**) خوا لە مردووەکەت خۆش بێ چونکە ئەوە بە پێچەوانەی بڕیاری خواوەیە، خوای گەورە

دەفەرموێ: {إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ – سورة النساء – ٤٨/٤} واتە: فەرمانی خوا لەسەر ئەوەیە کە قەت لە کافر، بەتایبەتی لە فرەخوایی، خۆش نابێ. سەرکێشیش لە کافر لە کاتی کۆستی مردنی خزمی موسوڵمانیدا ئاوا باشە: (غفر الله لميتك. يا: أخلف الله عليك. – يا شتێکی لەسەر خۆشی کافریش لە کافر دەگوترێ: أخلف الله عليك ئاوا ولا نقص عددك) خوا شوێنی پڕ بکاتەوەو بێ ئەویتان پێوە دیار نەبێ!. ئەوەندە هەیە سەرەخۆشی کردن لە بێبڕوا سوننەت نیە، بەڵام دروستە، ئەگەر ئومێدی ئەوەی لێ کرا کە موسوڵمان ببێ سوننەتە.

ماوەی پرسەو سەرەخۆشی سێ رۆژە، چونکە جەنگەی خەمو پەژارە بە زۆری لە سێ رۆژ تێ ناپەڕێ، لەوەداو بەرە بەرە خاو دەبێتەوەن لە پاش سێ رۆژ سەرەخۆشی لێکردن ناپەسەندە چونکە زامیان دەکولێنێتەوەو خەم نوێ دەکاتەوە. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دایناوە کە کۆتایی خەم سێ رۆژ بێ. لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: ئەو ژنەی باوەڕی بە خوداو بە رۆژی دوایی هەیە دروست نیە بۆی کە لە سێ رۆژ زیاتر ماتەم بۆ مردوو بگرێ، مەگەر بۆ مێردی، کە دەبێ بۆ مێرد چوارمانگو دەشەو تازێباربێ. بەڵام لەم یاسایە ئەم دوو حاڵەتە چەرت (استثناء) دەکرێ: کاتێ سەر خۆشیکار، یا سەرخۆشی لێ کراو نادیاربێ، ئەوە ماوەی سەرخۆشی درێژ دەبێتەوە تا نادیار دێتەوە.

١١٢) پرسە، سەرکێشی، سەرەخۆشی، نەوازش:

پرسەو سەرەخۆشی لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ تەعزێ، تەعزێش لە عەرەبیدا واتە: نەوازش‌و دڵدانەوە، لە شەرعیشا واتە: سەبرگرتن بە کەسێ کە مردوویەکی مردبێ، یادی بخەیتەوە کەخوا بەڵێنی داوە بەو کەسانە کە لەکاتی وادا هێورببنەوە پاداشی باشیان پێبدا، هەڕەشەی ئەوەیشییان لێبکا کە بێ ئۆقرەیی پاداش پووچ دەکاتەوە دەبێ بە مایەی گوناە، لە هەمان کاتا نزای باش بۆ مردووەکە بکاو داوای لێخۆشبوونی بۆ بکاو، لە خودایش داوا بکا کە جێگەی مردووەکە بۆ خاوەن مردووەکە پڕ بکاتەوە. سەرەخۆشی بەپێی ئەم فەرموودەیە سوننەتە کە دەفەرموێ: هەر موسوڵمانێ سەرەخۆشی لە برایەکی ئایینی خۆی بکا، بەهۆی لێقەومانێکەوە، مسۆگەر خودا قاتی سەربەرزی لەبەر دەکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموویەش: کچێکی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) ناردی بە شوێنی باوکیا: کەوا کوڕەکەم گیان دەدا، تەشریفت بێنە بۆ لامان. پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) بەرابەرەکەدا سڵاوی بۆ ناردوو فەرمووی: پێی بڵێ: ئەوەی خودا دەیدا بە بەنەی خۆی تاماوەیەك‌و لە پاشا دەیباتەوە بۆ خەزینەی خۆی، هی خۆیەتی، وە هەروەها ئەوەی کە خودا دەیبەخشێ بە بەندەی خۆی تاسەر ئەوەیش هەر هی خۆیەتی، وە هەموو شتێکیش لەلای خودا ماوەیەکی دیاری کراوی هەیەو کە ئاکامی هات ئیتر بە هەناسە پاش‌و پیشی نیەو ماوەی بە سەردەچێ! کەوابوو پێی بڵێ: با سەبرو ئارام بگرێ ساخ لەبەر رەزای خوا. (شەیخان). لەم فەرموودەیەدا

دوو بەهرەی گەورە هەیە، هەر کەسێ بە باوەڕی تەواوەوە وەریان بگرێ، چێژی شیرینی باوەڕ دەکا، چونکە هەرکەسێ بە دڵ ئەوە وەربگرێ کە هەموو شتێ لە بنەڕەتدا هی خوا خۆیەتی، چی ئەوەی دەیدا بەبەندەو چی ئەوەی کە لێی وەرەگرێتەوە، ئیتر ئەوەندە پەرۆش نابێ لەسەر موسیبەت، چونکە هەق دەزانێ کە خاوەنداری بەس بۆ خوایەو هەر خۆی لە راستیدا خاوەنی هەمووشتێکە، کەواتە جێگەی خۆیەتی کە بە ئارەزووی خۆی چی لە موڵکی خۆی دەکا بیکا. گریمان ئەگەر نەگەیشتە ئەم پلەیەیش‌و هاندەری سروشتی ناودەروون زۆری بۆ هێنا، هاندەری شەرعی رایدەکێشێ بەرەو ئارامی‌و صەبرگرتن لە بەر رەزای خوا. جا خوانەخواستە ئەگەر ئەمەی لەکیس بچێ موسیبەتەکەی پەرەدەستێنێ، شتی وا بەهۆی بێئاگایی دڵەوە لە خوای گەورە پەیدا دەیێ، بە پێچەوانەی کەسێ دڵی بە نووری خوا ئاوابێ، چونکە بەلای ئەمەوە ماڵ‌و منال دەبێ بە مایەی ئاژاوەو بەندە لە خودای گەورە دادەبڕێ‌ولە ئامانج دووری دەخاتەوە. دەگێڕنەوە: برادەرانی ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} سەرسامبوون لە جوانی منداڵەکانی، ئەویش پێیان دەفەرموێ: وا دیارە کە ئێوە سەرتان سوڕ دەمێنێ لە جوانی منداڵەکانی من، دەی سا بەخوا ئەوەم پێخۆشترە کە دەستم لە پەروەرەکردنیان بێتەوە، هەتا ئەوەی کە بمێنن! ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} زانیویەتی کە منداڵ زۆرجار دەبێ بەهۆی دابڕان لە تاعەتی جوانی خودا، لەبەر ئەوە وا دەڵێ، مەبادا مانی منداڵەکانی بۆی ببن بەهۆی دوورکەوتنەوە لە پایەی درەخشانی نزیکبوونەوە لە رەزامەندیی خوای پاك‌و پیرۆزا.

جاریٚ پێشەوا شافیعی (ڕەزای خوای لێبێ) پرسەنامەیێ دەنێریٚ بۆ دۆستێکی، کە کوڕێکی مردبوو، بەم شێوەیە سەرەخۆشی لێدەکا:

انی معزیك لا أنی علی ثقة

من الخلود ولكن سنة الدین

فما المعزی بباق بعد میته

ولا المعزی، ولو عاشا الی حین!

پرسەتە لیٚ دەکەم، پرسە سوننەتە

سوننەتی دینە مایەی ڕەحمەتە

بەلاّم دڵنیام:دنیا هەتا سەر،

بۆ کەس نامێنیٚ، ها کابیٚ خەبەر:

پرسەکاریش وەك پرسە لێکراو

مردن کردنی بە پۆڕی خوراو!

۱۱۳) باسی زەکات:

زەکات لە زمانی عەرەبدا برێتییە لە گەشەکردنو پیتو فەڕ تێکەوتن، دەگوتریٚ: (زکا الزرع: واتە: کشتوکاڵەکە نەشونمای کردووە) دەگوتریٚ: (زکا المال: واتە: ماڵەکە پیتو فەڕی تێکەتووە) دەگوتریٚ: (زکا فلان: واتە: فیسار خێری داوەتەوە) زەکات لە عەرەبیدا بە پاککردنەوەیش دەگوتریٚ، خوای گەورە دەفەرمویٚ: {قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا} – سورة الشمس– ۹/۷۱) واتە: بەراستی کەسیٚ دەروونی

خۆی پاك رابگرێو خۆی رابهێنێ لەسەر رەوشتی بەرزو کرداری باشو گوتاری جوانو رەفتاری شیرین ئەوە رزگارو سەربەرزی هەردوو جیهان خۆیەتی! هەروا بەمەتحکردنیش دەگوترێ. خوای مەزن دەفەرموێ: {فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ – سورة النجم – ٣٢/٥٣) واتە: مەتحی خۆتان مەکەن. لە شەرعیشدا زەکات ناوە بۆ ئەو ئەندازەیە لەماڵ، کە دەدرێ بەزەکاتا، کە لەسەر شێوەیەکی تایبەتی، بەچەند مەرجێکی تایبەتی دەدرێ بە چەند تاقمێکی تایبەتی. لەبەر ئەوەیش ئاوا ناو دەنرێ چونکە سەرمایەکە بەهۆی دەرکردنی زەکاتەوە لێیو بەهۆی نزای زەکات وەرگرەکەوە گەشەو نەشە دەکاو پیتو فەڕی تێدەکەوێ. یەزدانی پاك فەرموویەتی: {وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ – سورة الروم – ٣٩/٣٠} واتە: ئەوەی کەساخ بۆ رەزای خودا دەیدەن بە زەکاتا ئەوە دەبێ بە مایەی چەندین پاداشتی باش!.

١١٤) بڕیاری زەکات (حوکمەکەی):

زەکات یەکێکە لە پێنج بنیاتەی ئیسلام، فەرزی عەینە، بە قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام پێویست کراوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَآتُواْ الزَّكَاةَ – سورة البقرة – ١١٠/٢} واتە: زەکاتەکەی دەربکەنو بیدەن بە شایستەکانی زەکات، دیسان خوای گەورە دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ١٠٣/٩} واتە: زەکاتی ماڵەکانیان لێ وەربگرە. خۆشەویستیش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە کە یەکێك لەو پێنجە

زەکاتە، جا بۆیە ئەوەی باوەڕی بە زەکات نەبێ بەکافر دادەنرێ، مەگەر نوێ موسوڵمان بێ، یا سارانشین بێ! ئەگەر کەسێ بەخۆشی خۆی زەکاتەکەی نەدا، بە زۆر لێی دەستێنرێ.

چونکە ئەبو بەکری صەدیق {ڕەزای خوای لێبێ} بە زۆر زەکاتی سەند لە زەکاتنە دەرەکانی سەردەمی خۆی، ئەوەبوو فەرمووی: سوێندم بە خودا ئەگەر پێوەندی وشترێکیان کاتی خۆی دابێ بە پێغەمبەرو ئێستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە جەنگیان لەگەڵ دەکەم!.

١١٥) جۆرەکانی زەکات:

زەکات دوو جۆری هەیە:یەکێکیان پەیوەندی بە جەستەوە هەیە کە برێتییە لە زەکاتی سەرفترە. ئەوی تریان پەیوەندی بە سامانەوە هەیە، کە بریتییە لە ئاژەڵو پارەو کشتوکاڵو دانەوێڵەو بەرو بوومو سامانی بازرگانی.

١١٦) ئاژەڵ:

زەکاتی ئاژەڵ. لە وشترو ڕەشە ولاخ مەڕو بزن بە ئیجماع (یەکگرتن) زەکات دەکەوێ. حیکمەتی هەڵبژاردنی ئەمانە بۆ زەکات لێدان ئەمەیە: ئەم ئاژەڵانە هەم ژمارەیان زۆرە، هەم زۆر نەشو نما دەکەن، هەم سوودیان زۆرە، لەهەمانکاتا گۆشتیان دەخورێ، لەبەر ئەوە جێگەی خۆیەتی کە ببن بە مایەی دڵدانەوەو نەوازش، شتیش بەبێ

بەلگە بڕیاری بۆ دەرناکرێ، غەیری ئەم چوارەیش بەلگە نیە لەسەری کە زەکاتی لێدەکەوێ، کەواتە لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێنێتەوە بنەڕەتیش نەبوونی زەکاتە لە هەموو شتێکا، هەتا بەلگەی تایبەت پەیدا دەبێ!.

١١٧) مەرجی پێویستبوونی زەکاتی ئاژەڵ:

مەرجی پێویستبوونی زەکاتەکەی شەش شتە: ئیسلامو ئازادیو موڵکایەتی تەواوو، راددەی گەیشتن بە ئەندازەی زەکاتو ساڵ بەسەر داهاتنەوەو بەلەوەڕ بەبێ ئالفو ئالیك بژی، یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە، کەواتە: زەکات لەسەر بێبڕوای ئەصڵی نیە، چونکە ئەبو بەکری صەدیق لە نامەکەیدا کە نووسی بۆ ئەنەس، کە کردی بە سەرکاری سەرزەکاتی وڵاتی بەحرین، لەو نامەیەدا فەرموویەتی: بەناوی یەزدانی بەخشندەی میهەبان. ئەمە دەستووری دانی زەکاتی فەرزە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە فەرمانی خودا لەسەر موسوڵمانان دایناوە. لەبەر ئەوەیش کە بێبڕوا لە حاڵی بێبڕواییدا داوای زەکاتی لێناکرێ. بەڵام وەگەڕاو ئەوەی بەهۆی ئیسلامەوە لەسەری پێویست بووە بەهۆی هەڵگەڕانەوەوە لە ئایین لە کۆڵی ناکەوێ. کۆیلەیش بۆیە زەکاتی لەسەر نیە چونکە بەندەی زەڕخڕیدە خۆی موڵکی نیە، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {عَبْدًا مَّمْلُوكًا لاَّ يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ - سورة النحل - ٧٥/١٦} کەواتە: کۆیلە خۆیو ئەوەی هەیەتی هی ئاغایەکەیەتی، خاوەن خاوەنێتیی ناتەواویش، وەك ماڵی دزراوو زەوتکراوو ماڵی

سپاردەبێ لەلای کەسێ حاشای لێبکا، زەکاتی لەسەر نیە، چونکە بەهۆی دزین‌و زەوتکردن‌و حاشالێکردنەکەوە دەستی ناڕوا بەسەریدا، ئیتر چۆن زەکاتی لێبدا، بەڵێ هەرکاتێ دەستی کەوتەوە پێویستە زەکاتەکەی بدا، جا ئەگەر ماڵەکە پێش ئەوەی دەست خاوەنەکەی بکەوێتەوە فەوتا ئیتر زەکاتەکەی لە کۆڵ دەکەوێ، قەرزێکیش ساخ بووبێتەوە لەسەر کەسێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە، کەی دەستی کەوتەوە زەکاتەکەی دەدا.

ماڵی دۆزراوەیش ئەگەر ناونیشانی هەڵ نەدراو ساڵی بە سەرداهاتەوەو دەست خاوەنەکەی کەوتەوە زەکاتەکەی لە سەرخاوەنەکەیەتی، هەرکاتێ وەری گرتەوە دەبێ زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر ناونیشانی هەڵدراو خاوەنەکەی دیار نەبوو وەساڵێ بە سەردا تێپەڕبوو، وە کابرای کە دۆزیویەتەوە کردی بەهی خۆی، ئەوە زەکاتەکەی لەسەر خاوەنی تازەیەتی‌و بەس، ماڵێکیش نەگاتە ئەندازەی زەکات لێدان زەکاتی لێناکەوێ، چونکە رادده (نیصاب) مەرجی پێویستبوونی زەکاتە، وەك لەمەودوا باس دەکرێ. هەروا ئەوماڵەی بگاتە راددەی زەکات‌و ساڵی بەسەردا تێپەڕ نەبووبێ زەکاتی لێناکەوێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هیچ ماڵێ زەکاتی لێناکەوێ هەتا ساڵ بەسەریدا تێپەڕ نەکا (ئەبو داوود) ئاژەڵی ئالیکخۆریش زەکاتی لێناکەوێ، بەڵگەی ئەمەیش ئەم بڕگەیە کە لە زەکاتنامەکەی ئەبو بەکردا تۆمارکراوە: زەکاتی مەڕو بزنیش، کە بەدەمی خۆی بلەوەڕێ‌و بۆ دەرەوە ببرێ‌و بە لەوەڕی کەژ بژی‌و بە ئالیك‌و ئالفی ماڵەوە نەژی — ئاوایە: کە بوون بە چل سەر تا دەبن بە سەدو بیست سەر، مەڕێ یا بزانێ زەکاتیان لێدەکەوێ. (بوخاری). بەس ئەم چوارە کەی وشترو رەشە

ولاخو مەڕو بزنن زەكاتیان لێدەكەوێ، چونكە دەق لەسەر ئەمانە هەیە، غەیری ئەمانە لەسەر بنەڕت (ئەصڵ) دەمێننەوە، كە پێویست نەبوونی زەكاتە تیادا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی (صەحیحەین)یش: بەندەو ئەسپو ماینی پیاوی موسوڵمان زەكاتیان لێناكەوێ بەو مەرجەی كە هی بازرگانی نەبن.

١١٨) زەكاتی پارە كە بریتییە لەم دوو شتە (زێڕو زیو):

زێڕو زیو، سكەیان لێدرابێ یانا، بگەنە رادەی زەكات زەكاتیان لێدەكەوێ، سەر بەڵگەی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا، لەپێش یەككرتندا، فەرموودەی خوای گەورەیە: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ – سورة التوبة – ٣٤/٩} كەنز (لەم ئایەتەدا) ئەوماڵەیە كە زەكاتی لێدەرنەكرێ مەرجی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا ئەم پێنج شتەیە ئیسلامو ئازادیو خاوەنێتیی تەواوو رادەی زەكاتو ساڵ بەسەردا تێپەڕبوون. جا هەر كەسێ ئەوەندەی زێڕو زیو هەبێ كە بگاتە رادەی زەكات، وە ئەوەندە لەلای بمێنێتەوە تا ساڵی بەسەردا دێتەوە، وە ئەوكەسە ئەم مەرجانەی تیادا هەبی، ئیتر زەكاتی دەكەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە نێوان ساڵەكەدا ئەو ماڵە لە مولكی ئەو دەرچوو، وە ئەوەی مابوو نەدەگەیشتە رادەی زەكات، وەك ئەوە فرۆشتی، ئەوە ساڵەكەی دەپچڕێ، ئەگەر ماڵەكە بووە بەهی ئەو، وەك ئەوە كڕی یەوە ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ساڵ بەسەرا گەڕانەوەی نوێ حسێب بكا.

۱۱۹) زەكاتی كشتوكاڵو دانەوێڵە:

دانەوێڵە كە زەكاتی لێدەكەوێ ئەو دانەوێڵەیە كە مرۆڤی پیدەژی، وەك گەنمو جۆو چەڵتووكو هەرزنو نیسكو نۆكو پاقلەو فاصۆلیاو لۆبیاو گاگۆزو ماش، چونكە دەق (نەص) لەسەر هەندێكیان هەیە، ئەوانی تریش دەگرێن بە پاشكۆی ئەوان. سەر بەڵگە لە پێویستبوونیدا فەرمایشتی خوای گەورەیە: {وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ – سورة الأنعام – ١٤١/٧}.

لە دانەوێڵەدا زەكات بەم سێ مەرجە پێویست دەبێ:

مەرجی یەكەم: دەبێ لە توخمی ئەو دانەوێڵانەبێ كە مرۆڤ دایدەچێنێ، وەك ئەو دانەوێڵانەی ناومان هێنان، بەڵام ئەگەر لە خۆیەوە روابوو، وەك ئەوە بابردبووی بۆ ئەو شوێنە، ئەگەر لە زەویەكی بێ خاوەندا روابوو، ئەوە زەكاتی لێناكەوێ، وەك ئەو خورماو میوانەی لە سارا دەڕوێن، چونكە خاوەنی تایبەتیان نیە. بەڵام ئەگەر زەویەكە خاوەنی دیاری هەبوو ئەوە زەكاتی لێدەكەوێ، دەبێ خاوەنی زەوییەكە زەكاتەكەی بدا.

مەرجی دووەم: دەبێ لەو دانەوێڵانە بێ كە مرۆڤ پێیان دەژی، لە حاڵی اختیاردا واتە: بە ئارەزوو پێی بژی، پێبژێو – واتە: قووت – ئەو خۆراكەیە كە لە گەدەدا دەنووسێ بەیەكەوە، بۆیە بەتایبەتی زەكات لە پێبژێو دەكەوێ چونكە ژیان بەبێ ئەو ئەستەمە، بە پێچەوانەی خۆراكی ترەوە كە پێبژێو نەبن، چونكە خواردنیان تەواوكەرە، پێویستی

سەرەکی نین، وەك زیرەو (کراویا)و سەوزەواتو خەیارو ترۆزیو کاڵەكو شووتیو شتی وا.

مەرجی سێیەم: بگاتە رادەی زەکات، وەك لەدواوە دێ. زەکاتی دانەوێڵە لەسەر کێیە: بڕێ لە زاناکان دەفەرموون: زەکاتەکە لەسەر خاوەن زەوییەکەیە، بڕێ تر دەفەرموون: لەسەر کشتیارەکەیە، کە دانەوێڵەکە هی خۆیەتی، ئەم دوورایەیش هەر یەکەیان بەشی خۆی بایەخو دەگەری هەیە.

١٢٠) زەکاتی میوەهات:

مەبەست لە میوە خورماو مێوژە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی داوە کە رەزیش وەك باخی خورما خەمڵ بکرێ، وە زەکاتەکەشی بە مێووژیی وەربگیرێ، وەك چۆن زەکاتی باخە خورما بە خورمایی وەردەگیرێ بەری رەزش ئاوا!. (تیرمیذی گێڕاویەتەوەو بە فەرموودەیەکی جوانی داناوەو ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

مەرجی پێویستبوونی: چوارشتە: ئیسلامو ئازادیو رادەو خاوەنداریی تەواو. باسی رادەی (ئەندازە: نیصاب) لە داواوە بە روونی دێ، حیکمەتی ئەوە کە ئەم دوو مێوەیە بە تایبەتی زەکاتیان لێدەکەوێ ئەمەیە: کە ئەم دووە پێبژیوینو مرۆڤ پێیان دەژی، کەواتە وەك دانەوێڵە وان، بە پێچەوانەی میوەی ترەوە، چونکە خواردنی ئەوان بۆ خۆشیو رابواردنە، یا دەکرێن بە پێخۆ، خواردنیان پێویستی سەرەکی

نیه، وەکوو هەرمێو هەنارو قۆخو بەهێو هەنجیر، هەندێ دەفەرموێ: هەنجیر زەکاتی لێدەکەوێ، چونکە لە ریزەی مێوژدایە، بەڵکوو لە مێوژ لەبەرترە، چونکە زۆرتر هەنجیر بۆ پێبژێوی بەکار دەهێنرێ، کەمتر لە باتی میوەی رووت دەخورێ!.

١٢١) زەکاتی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی ئەو چەشنە ماڵانەیە کە بەرابەر پارەو پوول ئاڵو گۆڕی پێدەکرێو بازرگانی پێوە دەکرێ.

مەرجی زەکاتەکەی دەق وەك مەرجی زەکاتی میوەهات وایە، لە هەمان کاتا دەبێ ماڵەکە سامانی بازرگانی بێو بە نیازی بازرگانی پێوەکردن ئاڵو وێڵی پێوە بکا، هەتا لەو ماڵە جیا ببێتەوە کە بەهۆیەکی ترەوە دەبێ بەماڵیو بۆ پێویستی ماڵ رای دەگرێ، ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، هەروا دەبێ بەهۆی ئاڵوویڵەوە یا لە تۆڵەی شتێکا وەرگیرابێ، واتە هەر ماڵێ بەبێ ئاڵشت ببێ بەماڵی کەسێ زەکاتی لێناکەوێ، وەك بەخشینو کەلەپوورو راسپێری، چونکە لە وەرگرتنی ئەم جۆرە ماڵانەدا ئاڵشت نیەو هیچیش لە تۆڵەیاندا وەرناگیرێ، بەڵگەی پێویستبوونی زەکاتەکەی فەرمایشتی خوای گەورەیە {أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ - سورة البقرة - ٢٦٧/٢} لە هەموو ماڵێ کەبە کاسپی حەڵاڵ بە دەستی دەهێنن زەکاتی لێبدەن. موجاهید (رەزای خوای لێبێ) لە راڤەی ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: ئەمە سەبارەت بە زەکاتی ماڵی بازرگانی هاتووە، چونکە لە فەرموودەدا دەڵێ: وشترو مەڕو بزنو رەشەوڵاخو کووتاڵ،

هەرشتەی بەپێی خۆی زەکاتی لێدەکەوێ. (دارە قوطنی – حاکم – حاکم دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە). مەبەست لە کووتاڵ ئەو جلو بەرگو کالآیەیە کە لەلای کووتاڵ فرۆش ئامادە دەکرێن بۆ فرۆشتن. لەبەر ئەوەی زەکات پەیوەندی نیە بە خودی جلو بەرگەوە بە ناچاری دەبڕێ بەسەر زەکاتی سامانی بازرگانیدا. جارێ عومەر {رەزای خوای لێبێ} لەلای چەرم فرۆشێکەوە تێپەڕی، پێی فەرموو: ئەی کەوڵ فرۆش! زەکاتی ماڵەکەت بدە. ئەویش گوتی: ئەی فەرمانڕەوای موسڵمانان! خۆ ئەمە چەرمە؟ فەرمووی: بیشکێنەروە بە پارەو ئەوسا بە پێی نرخەکەی زەکاتەکەی دەرکە. (شافیعیو ئەحمەدو دارە قوطنیو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە).

١٢٢) رادەی زەکاتی وشتر:

لای کەمی ژمارەی وشتر کە زەکاتی تیادا پێویستبێ پێنج سەرە، کە گەیشتە پێنج سەر کاوڕێ دەدرێ لە زەکاتیا، یا چتیرێ دەدرێ، کە گەیشتە دەسەر دوو کاوڕ یا دوو چتیر دەدرێ کە گەیشتە پازدە سەری سێ کاوڕ، یا سێ چتیر دەدرێ، لە بیست سەرا چوار کاوڕ، یا چوار چتیر بزن، لە بیستو پێنج سەردا وشترێکی مێی یەك ساڵە دەدرێ، لە سیو شەش سەردا وشترێکی مێی دووساڵەو لە چلو شەش سەردا وشترێکی مێی سێ ساڵە دەدرێ. کە گەیشتە شەستو یەك سەرو وشترێکی مێی چوار ساڵەو کە گەیشتە حەفتاو شەش سەر دوو وشتری مێیی دوو ساڵە دەدرێ، وە لە نەوەدو یەکا دوو وشتری مێی سێساڵەو لە سەدو بیستو یەك سەردا سێ وشتری مێی دوو ساڵە دەدرێ، کە لەم ئەندازەیە تێپەڕی

یا چلچل حسێب دەکریٚو لە هەر چل سەریٚکا پاریٚنە وشتریٚکی میٚنگەی دوو ساڵەیان زەکات لیٚدەکەویٚ، یا پەنجا پەنجا حسێب دەکریٚو، لە هەموو پەنجا سەریٚکا نیٚونە وشتریٚکی سیٚساڵەیان زەکات لیٚدەکەویٚ. بەلگەیش لەسەر ئەوە کە رادەی زەکاتی وشتر پیٚنج سەرە، ئەم فەرمایشتەی حەزرەتە {درووده خوای لەسەربێ} کە دەفەرمویٚ: وە هەر کەسیٚ تەنیا چوار وشتری هەبوو زەکاتیان لیٚناکەویٚ. (شەیخان).

زەکاتی وشتر کە هەتا بیست سەر بە ئاژەڵی وردە دەدریٚ لەبەر خاتری هەردوو لایە، چونکە پیٚویستکردنی وشتریٚ لە پیٚنج وشتر زیان دەدا لە خاوەنەکەیان، پیٚویستکردنیپیٚنجیەکی وشتریٚکیش بە هۆی هاوبەشییەوە لەیەك وشتردا، هەم زیان دەدا لە خاوەنەکەیو هەم زیان دەدا لە هەژاران. سەر بەڵگەی ئەم کارەیش زەکاتنامەی ئەبو بەکرە کە بە ئەنەسا ناردی بۆ خەڵکی بەحرین کە لە سەرەتاکەیەوە دەفەرمویٚ: بە ناوی یەزدانی بەخشندەی میهرەبان. ئەمە دەستوری دانی زەکاتی فەرزە کە پیٚغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} بە فەرمانی خودا دایناوە لەسەر موسڵمانان، جاهەر موسڵمانیٚ لەسەر ئەم شیٚوە ریٚكو پیٚکە داوای لیٚکرا. ئەوا با بیدات، وە هەر کەسیٚ داوای زیاتری لەمە لیٚکرا ئەوا با زیادەکە نەدا هەتا کۆتایی ئەم فەرموودەیە کە بوخاری بە دریٚژی گیٚڕاویەتەوە).

بۆ زیادە بەهرە ئەم چەند وشە عەرەبییانە شیی دەکەینەوە: ئەو (شاتە)ی کە دەدریٚ بە زەکاتی وشتردا هەتا دەگاتە بیست سەر، یا کاوڕیٚکە، کە برتییە لە کاوڕە مەڕیٚ ساڵیٚکی تەواو کردبیٚو پیٚی نابیٚتە ساڵی دووەم، یا چتیربزنیٚکە کە دووساڵەبیٚ، چونکە (شاة) لە عەرەبیدا بە مەڕو بزن دەگوتریٚ. (بنت مخاض)یش وشترە میٚگەی یەك ساڵە کە

پێی نابێتە ساڵی دووەم، لە بەر ئەوەیش وا ناونراوە، چونکە وەختی ئەوە هاتووە کە دایکەکەی ئاوس ببێتەوەو سەر لەنوێ لەکاتی زاییندا ژان بیگرێ، چونکە لە عەرەبیدا (مە خاض) بەژانی کاتی زایین دەگوترێ:

١٢٣) رادەی زەکاتی رەشە ولاخ:

زەکات لە رەشە ولاخ ناکەوێ تا دەگاتە سیی سەر، کە گەیشتە سیی سەر گوێرەکە نێرێکی یەك ساڵەبدا بە زەکاتا، کە لەم رادەیە تێپەڕی بۆ هەر سیی سەرێ گوێرەکە نێرێکی یەك. ساڵە، یا بۆ هەرچل سەرێ نێون مانگایەکی دوو ساڵە بدا. بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) کە موعاذی نارد بۆیە مەن فەرمانی پێکرد: کە لە هەموو سیی سەرە رەشە ولاخێ گوێرەکە نێرەیەك یا گوێرەکە مێنگەیەك زەکات وەربگرێ، وە لە هەموو چل سەرێ نێونێ زەکات وەربگرێ. (ترمیذی گێڕایەتەوەو فەرموویەتی: پلەکەی جوانە، حاکمیش فەرموویەتی: بەپێی مەرجی شەیخەینە. رەویانیش فەرموویەتی: ئەمە یەکگرتنی لەسەرە). گوێرەکە واتە: (تەبیع) کە ئەوەیە ساڵێکی تەواو کردبێ‌و پێی نابێتە دوو، بۆیە پێی دەگوترێ (تەبیع: واتە: شوێنکەوتە) چونکە لەو تەمەنەدا بۆ لەوەڕ شوێنی دایکی دەکەوێ بۆ لەوەڕگا. نێونیش واتە: (موسیننە) کە ئەوەیە دوو ساڵی تەواو کردبێ، بۆیە وایی پێ دەگوترێ چونکە ددانی تەواوی دەرم کردووە، ددان بە عەرەبی پێی دەگوترێ (سینن).

١٢٤) رادەی زەکاتی مەڕو بزن:

لای کەمی رادەی زەکاتی وردە ئاژەڵ چل سەرە، کە گەیشتە چل سەر، ئەوسا کاوڕە مەڕێکی یەك ساڵە، یا چتیر بزنێکی دووساڵە بدا، کە گەیشتە سەدو بیستو یەك سەر دوو سەر بدا، کە گەیشتیشە دوو سەدو یەك سەر سێ سەر بدا، کە لەم ئەندازەیەش سەرکەوت لەهەر سەد سەرێکا سەرێ پێویستە. دیاریکردنی کاوڕو چتیر بەپێی ئەم فەرمایشتەی عومەرە {خوای لێ رازی بێ}: دابەستەو دەستەمۆی بەرانو سابرێن لە باتی زەکات وەرمەگرە، بەڵکو کاوڕو چتیر بزن وەربگرە. (مالیك گێڕاویەتەوە). ئاژەڵەکەی ئەگەر تێکەڵ بوو لە ساخو نەخۆش، نەخۆشەکان بە کەڵکی زەکات نایەن، عەیبداریش هەروەها، چونکە خوای گەورە بۆ خۆی دەفەرموێ: {وَلاَ تَيَمَّمُواْ الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ – سورة البقرة – ٢/٢٦٧} واتە: لە کەسپی پاکی خۆتان، لە ماڵی حەلاڵی ساغی خۆتان، بەپێی حاڵ، خێرو خێراتی لێبکەنو رەزیلی لێمەکەن وەك ئەوە بچن لە ئایەخی ماڵەکەتان خێرو پیاوەتی بکەن، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پیری ددان لە دەما نەماوو ئاژەڵی عیبدار نادرێن بە زەکات، هەروا سەبرێنو بەرانیش مەگەر بۆ ئەم دوانەیان بە ئارەزووی زەکاتدەر خۆی. (بوخاریو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، بەلام ئەگەر رانەکەی هەموو عەیبداربوو، ئەوە زەکات لەوە دەدات، چونکە خوا دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ٩/١٠٣} واتە: لەو ماڵەی کە هەیانە زەکات وەربگرە. دەی لەم حاڵەیش ماڵەکەی برێتییە لەو نەخۆشانە، لەبەر

ئـەوەیش هـەژاران کـە بەشـیان هەیـە لـە ماڵـدا حاڵیـان وەك حـاڵی هاوبەشـانی تروایـە، بەشـەکە لـە ماڵەهاو بەشـەکە جیـا دەکرێتـەوە، لـە هەمان کاتا ئەگەر لە خاوەن ماڵەکە داوای ئەوە بکەین کە لـەماڵی زەکات بـدا کـە لـەلای خـۆی دەسـت نەکـەوێ ئـەوە ناهـەقی لێدەکـەین، ئەگـەر هەمووشـیان نێربـوون هـەروا، ئەگـەر هەمووشـیان بیـچم گـچکە بـوون هەروا، بە پێی فەرموودەکەی ئەبو بەکر کـە دەفـەرموێ: بـەخودا ئەگـەر گێـسکێکیان کـاتی خـۆی دابـێ بـە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} و ئێـستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە دەچم بەگژیانا. دابەستەو دەستەمۆ نـادرێن بـە زەکاتـدا، چـونکە لـە نایـابی مـاڵن، ئاوسـیش نـادرێ، چـونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لەوە. تەنانەت ئەگەر ئاژەڵەکەی هەموو ئاوسبوو، لەباتی زەکات داوای ئاوسی لێ نـاکرێ، چـونکە چل سـەر مەڕ، مەڕێکی. لێدەکـەوێ، بـەڵام ئـاوس دووسـەرە بـەڵێ ئەگـەر زەکاتـدەر بەرەزای خۆی دابەستە پائاوسیدا، یا دەستەمۆیدا دروستە.

۱۲۵) زەکاتی سامانی هاوبەش:

هاوبەشی دووجۆرە:

یەکـەم ئەوەیـە: کـە بەشـەکان دیـاری نـەبن، وەك ئەوەیـە: چـەند کەسێ سەد سەر ئاژەڵیان بەکەلەپور بۆ هاتبێتەوە.

دووەم ئەوەیە: کە بەشـەکان دیـاری بـن، بـەڵام تـەواو تێکـەڵ بـن، وەك یـەك مـاڵ وابـن، لـەم دوو حاڵـەدا یاسـایەکی تایبـەتی هەیـەبۆ زەکاتدانی ئەو سامانە هاوبەشە، پاڵفتەکەی ئەمەیە: سامانە هاوبەشـەکە

بەیەك ماڵ دادەنرێ، هاوبەشەکانیش بەپێی بەشەکەی خۆیان پشکی زەکاتەکەیان لێوەر دەگرێ. سەر بەلگەی ئەم مەسەلەیە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نەماڵی جیا کۆ دەکرێتەوەو نەماڵی کۆش جیادەکرێتەو لە ترسی زەکات، وە هاوبەشانیش لەناو خۆیانا بەرێکوپێکی کەمو زیاد بەپێی ئەندازەی زۆرو کەمیی بەشەکەیان دەگرێنەوە بۆ یەکتری (بوخاری)جا ئەگەر هاوبەشی سێ سەر مەڕی هەبوو، ئەوی تریان دە سەر مەڕی هەبوو، بە هەردوکیان مەڕێ دەدەن بە زەکاتا، ئەگەر مەڕەکە بایی چل دینار بێ دەبێ خاوەنی سیی سەرەکە سیی دیناری بداتو خاوەنی دە سەرەکەیش دە دیناری بدات، چونکە زەکاتی دەیەکە کەمترە لە زەکاتی سییەکە.

زەکاتی سامانی هاوبەش:

تۆ مەرجی هەیە.

یەکەم: دەبێ پەچەو مۆڵەڕانو مۆڵەگایەلو جێگەی شەویان یەکبێ.

دووەم: لەوەڕگایان یەکبێ.

سێیەم: شوانیان یەکبێ، چەند شوانێکیش بن قەیناکا بەلاّم نابێ هەر شوانەی هی هاوبەشیبێ.

چوارەم: کەڵیان یەبێ، نەك هەر کەسێ کەڵی تایبەتی خۆی هەبێ.

پێنجەم: جێگەی ئاوخواردنەوەیان یەك بێ. وەك ئەوە رانەکەیان لە یەك چەم یا لەیەك کانی، یا لەیەك بیر ئاو بخۆنەوە، نەك هەر کەسەیان (ئاو گۆزگە – مەورید)ی خۆی هەبێ.

شەشەم: جێگەی دۆشینو بێریان یەکبێ، بەلاّم مەرج نیە دۆشەریان یەکبێ، چونکە دروستە هەر خاوەن بەشێ شیری ئاژەڵەکەی خۆی بە جیا بدۆشێو لە ماڵی خۆیا بەرهەمی بهێنێ.

حەوتەم: دەبێ کۆی بەشەکان لە هەردوو جۆرەکەدا لەلای کەمی رادەی زەکات پێویست بوون کەمتر نەبێ، دەی ئەگەر چەن هاوبەشێ بە هەموویان چل سەر مەڕیان هەبوو، ئەوە مەڕێ زەکاتیان لێ دەکەوێ، بەلاّم ئەگەر بە هەموویان لە چل سەر کەمتریان هەبوو ئەوە زەکاتیان لەسەر نیە.

هەشتەم: دەبێ هەموو هاوبەشەکان ئەهلی زەکات بن. کەواتە ئەگەر یەکێکیان ئەهلی ذیممە، یا کۆرپەلەیێ بوو لە سکی دایکیا، ئەوە بایەخی نیە.

نۆیەم: دەبێ ماوەی هاوبەشییەکەیان لە ساڵ کەمتر نەبێ. واتە: لە هەر ماڵێکا کە پێویست بێ کە ساڵی بەسەرا بێتەوە.

بزانن: هاوبەشی، لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست، وەك لە ئاژەڵدا کاریگەری هەیە بۆ زەکات، لە هەموو سامانێکی تری زەکاتی (ماڵی زەکەوییی)دا، دەورو رۆڵ دەبینێ، وەك دانەوێڵەو میوەو زێڕو زیوو سامانی بازرگانی، چونکە هەروەك بەهۆی ئاژەڵەوە گوزەران دەچێ بەڕێوە بەهۆی ئەوانەیشەوە دەچێبەڕێوە، سەرەڕای ئەم بەلگەیەش ئەم

فەرموودەیە گشتایەتیو تێکڕایی دەگەیەنێ کە دەفەرموێ: نەماڵی جیا کۆ دەکرێتەوەو نە ماڵی کۆش جیا دەکرێتەوە لە ترسی زەکات تا کۆتایی فەرموودەکە، وەك لەم زنجیرەیەدا لە پێشەوە رۆیشت، جا لە دانەوێڵەو کشتوکاڵ دەبێ لە سەرەتای ساڵی کشتوکاڵەوە تا دوایی هاوبەش بنو پاسەوان و باخەوانو رەنجبەرو سەپانو کرێکارو موتوربەکارو هێشوو کەرو گوڵەوەچێنو جۆگەو شوێن خەرمانو شوێن شارایان یەکبێ، بەلاَم لە میوەدا ئەوەندە بەسە کە لە سەرەتای پێگەیشتنی میوەکەدا هاوبەش بن. بۆ ئاژەڵیش پێویستە لە یەك جۆر بن، یا لە دوو جۆری وابن کە بدرێتە دەمیەك وەك مەڕو بزن. لە غەیری دانەوێڵەو مێوەو ئاژەڵیشدا ئەمانە مەرجن: دووکانو پاسەوانو حەسحەسو تەرازوو قەپانو قەپانچیو تەرازوو بە دەستو ئاڵوگۆڕکارو جارچیو قاسەو پارە وەرگریان یەکبێ، لە سامانی بازرگانیدا عەمارو کۆگایان یەکبێ، بە کوردی پەتیو بە کورتیو پوختی: دەبێ ئەو دوو ماڵە وا تێکەڵ بن، وەك یەك ماڵ وابن، بە هیچ لە یەك جوێ نەبن، ئەم حاڵە بەپێی سوننەت بۆ ئاژەڵ چەسپاوە.

١٢٦) رادەی زەکاتی زێڕوزیو:

سەرەتای رادەی زێر بیست مسقاڵە، کە گەیشت بەم ئەندازەیە چواریەکی دەیەکی لێدەکەوێ، واتە: چل یەك. ئەگەر لەوەیش پتر بوو لەسەر ئەم رێژەیەو دەق بەم پێیە زەکاتەکەی دەدرێ. سەرەتای رادەی زەکاتی زیویش دوو سەد درەمە، کە دەکاتە سەدو چل مسقاڵ، لەمیشدا چل یەك دەکەوێ، کە دەکاتە پێنج درەم، لە پتریشدا بە هەمان رێژە

لەسەر ئەم پێوەدانە زەکاتی لێ دەکەوێ. بەپێی قورئان‌و سوننەتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} زێڕو زیو زەکاتیان لێ دەکەوێ، هەروا بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام. خوای گەروە دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ – سورة التوبة – ٩/٣٤} واتە: مژدەی سزایەکی بەسوێ بدە بەوانە کەهەر زێڕو زیو کەڵەکە دەکەن‌و لە ڕێگەی خودادا خەرجی ناکەن. لەم ئایەتەدا مەبەست لە (کنز) ئەو سامانەیە کە زەکاتی لێ نەدرێ. لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: ئەو کەسەی خاوەنی زێڕو زیو بێ‌و زەکاتی لێدەر نەکا، لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو زێڕو زیوە سوور دەکرێتەوە لە ناو ئاگری دۆزەخا تا دەبێ بەیەك پارچە ئاگری سوور، ئەوجا تەنیشتی‌و ناوچەوانی‌و پشتی‌و هەموو لەشی تری پێی داخ دەکرێ، هەموو جارێ کە سارد دەبێتەوە، سەر لەنوێ سوور سووری دەکەنەوە بۆی‌و دیسان وای لێدەکەنەوە. یەکگرتن لەسەر ئەم سێ شتە دامەزراوە: ڕادەی زەکاتی زیو دووسەد درەمەو ڕادەی زەکاتی زێڕ بیست مسقاڵەو زەکاتەکەیان لە چلدا یەکە.

١٢٧) مەرجی زەکاتەکەیان:

لە پێویست بوونی زەکاتی زێڕو زیودا ئەم سێ شتە مەرجە:

یەکەم: گەیشتن بە ڕادەی زەکات کە لە زێڕدا بیست مسقاڵەو لە زیودا دوو سەد درەمە، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} زێڕ ئەگەر لە بیست دیناری زێڕ کەمتر بوو زەکاتی ناکەوێ، لە بیست دینار نیو دینار زەکاتی لێدەکەوێ. (ئەبوو داوودو کەسانی تر بە

رشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە). بەپێی ئەم فەرمایشتەی تریش: زیو لە پێنج ئۆقیە کەمتر بێ زەکاتی لێناکەوێ (شەیخان) ئۆقیە چل درەمە، پێنج ئۆقیە دەکاتە دوو سەد درەم. لە بوخاری شەریفا دەفەرموێ: لە زیوو لە زێڕ چل یەك دەکەوێ.

دووەم: دەبێ لە مولکی خاوەنەکەیانا ساڵیان بەسەردا بێتەوە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: ماڵ زەکاتی لێناکەوێ هەتا ساڵی بەسەردا دێتەوە (ئەحمەدو ئەبو داوودو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بوخاری بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

سێیەم: دەبێ زێڕو زیوەکە پاڵفتەبن، بەلام ئەگەر تێکەڵ بوون لەگەڵ کانزایەکی تر، زەکاتیان لێناکەوێ، هەتا زیوە سافەکەی، یا زێڕە سافەکەی، نەگاتە رادەی زەکاتی خۆی، ئەوە ئەوکاتە زەکاتیان لێدەکەوێ، ئەوەی لەم ئەندازەیە زیاتر بێ بەم پێودانە بەهەمان رێژە زەکاتی دەکەوێ، لە عەلییەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر زێڕت هەبوو زەکاتی ناکەوێ هەتا نەگاتە بیست لیرەی زێڕو ساڵی بەسەرا نەیەتەوە، لەم حاڵەدا لە بیست لیرەی زێڕ نیولیرە زەکاتی لێدەکەوێ، ئەویشی لەمە زیاتر بێ بەهەمان رێژە بەم پێودانە زەکاتی دەکەوێ. (ئەبو داوودو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە).

کاغەزی بانقەنەوت:

ئەم کاغەزانە، کە ناسراون بە بانقەنەوت قەواڵەی قەرزی دستەبەرکراون، حسێبی زیویان بۆ دەکرێ، جا هەر کاتێ ئەم پارە کاغەزییانە بەهاکەیان گەیشت بە بەهای دوو سەد دەرەم یا پتر، ئەوە زەکاتیان لێ پێویست دەبێ، لە چلیەك.

١٢٨) زەکاتی خشڵ:

سەبارەت بە خشڵی ڕەوا دوو فەرمایشتی جیا هەیە: یەکێکیان. دەفەرموێ: پێویستە زەکاتی دەربکرێ، چونکە ژنێ خۆیو کچەکەی هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کچەکەی دوو بازنی زێڕی قەوی قوی لە دەستیا بوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئایا زەکاتی ئەم بازنگانە دەدەی؟ گوتی: نەخێر، فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەی پێت خۆشە کە لە قیامەتا خودا لە باتی ئەم دەوو بازنە دوو بازنی ئاگرینت بۆ بکا؟ ئەویش هەردوو بازنەکەی داکەندوو هڵیدان بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}و گوتی: ئەوا هەردووکیانم بەخشی بە خوداو پێغەبەری خودا. (ئەبو داوود بەرشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

فەرمایشتی دووەم: (کە لە بەرچاوترە، واتە: ئەظهەرە) دەفەرموێ: زەکاتی خشڵ پێویست نیە، چونکە ئامادەکراوە بۆ بەکارهێنانێکی ڕەوا، کەواتە لە ئاژەڵێ زێڕکار دەچێ، دەق وەك وشترو ڕەشەوڵاخی ئیشکەر. کە باریان پێدەکێشن، یا جووتیان پێدەکەن. ئیمامی مالیك لە مووطادا لە (ص ١٧٠)دا بە رشتەیەکی دروست ئەم رایە لە ئیبنو عومەرو لە عائیشەوە دەگێڕێتەوزە، عەبدورەحمانی کوڕی قاسمەوە لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: عائیشە هاوسەری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چەند برازایەکی هەتیوی هەبوو، کچ بوون، خۆی سەرپەرشتی دەکردنو لەژێر باڵی خۆیدا بوون خشڵیان هەبوو، عائیشە لە خشڵی ئەم برازایانەی زەکاتی دەرنەدەکردا.

هەروا دەگێڕنەوە: نافع دەفەرموێ: ئیبنو عومەریش لە خشڵی کچو کەنیزەکانی زەکاتی دەرنەدەکرد[1]، ئەحمەدیش دەفەرموێ: ئەم پێنج کەسە لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خودا لە پێغەمبەرو رەزای خودا لە یارانی} رایان وابوو کە خشڵ زەکاتی ناکەوی واتە: ئەنەسی کوڕی مالیكو جابیرو ئیبنو عومەرو عائیشەو ئەسماء. جابینا لەسەر ئەمە ئەقڵ نایگرێ کە ئەمانە لە خۆیانەوە بەبێ بەڵگە کاری واتە: بکەن چونکە ئەم زاتانە لە زۆر کەس باشتر ئاگایان لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر هەیەو زۆر چاك لێیان حاڵی دەبنو دەزانن کە مەبەست لە فەرمایشتەکانی چییەو کوێ دەگرنەوەو کوێ ناگرنەوە، جا لەبەر ئەم فەرموودەیەو لەبەر رۆشنایی ئەم شیکردنەوەیە، زاناکان هاتوون ئەم فەرموودەیەو فەرمایشتەکانی ئەم سەحابانەیان ئاوا لەسەر ئەم شێوەی دواوە کۆ کردۆتەوەو کاریان بەهەر دوو لایان کردووەو دەفەرموون: مەبەست لە فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەو خشڵەیە کە لە رادەبەدەر زیادەڕەوی تیاکرابێ، جا خشڵی وا زەکاتی لێدەکەوێ، یا مەبەست خشڵێکە کە لەبەرنەکرێو بۆ فێڵبێ جا هەر کاتێ خشل زیادەڕەوی تیانەبوو، وە بۆ لەبەرکردن بوو، وە بۆ فێڵ نەبوو، ئەوە بەپێی ئەم فەرموودەیە، وەك ئەم سەحابانە دەفەرموون، زەکاتی لێناکەوێ، بۆ پشتیوانی ئەم وەڵامە دەفەرموون: لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بڕیاری نەداوە کە لە تێکڕای خشڵدا زەکات دەکەوێ، بەڵکوو بڕیاری داوە کە لە جۆرێکیا زەکات پێویستە، کە ئەوەیە زیادەڕەوی تیابێ، وەك پێغەمبەر {درووودی خوای

---

[1] بەپێی کفایە الاخیار ئەم شوێنە راست کراوەتەوە.
- وەرگێڕ -

لەسەربێ} لە فەرمووودەکەیدا بەوشەی (ئەم بازنگانە) ئاماژەی بۆ دەکا، چونکە لە راستیدا بازنگەکان زیادەڕەوییان تیابوو، بە بەلگەی ئەوە کە دەفەرموێ: دوو بازنی زێڕی قەوی قەوی لە دەستبوو.

خشڵی ناڕەوا زەکاتی دەکەوێ، خشڵی ناڕەوا جۆری زۆرە وەك ئەوە ژن خشڵی پیاوان بۆ خۆی بکا، وەك شمشێری زێڕ، یا خشڵەکەی لە رادەبەدەر بێو پتر لە خشڵی ژنانی وێنەی خۆی بێ، خشڵی وا بەبێ گومان زەکاتی پێویستە، هەروا هەموو خشڵێکی پیاو، زێڕبێ یا زیو، جگە لە ئەنگوستیلەیێ، زەکاتی پێویستە، هەروا زەکات پێویستە لە هەموو قاپو قاچاخێکی زێڕو زیودا، بۆ بەکارهێنانی پیاوبێ یا هی ژن گەوهەرو جەواهیراتی گرانبەهای وەك دوڕو مرواریو یاقوتو ئەڵماسو پیرۆزەو شتی تری وا زەکاتیان لێناکەوێ، مەگەر لەیەك باردا، کە ئەوەیە بازرگانیان پێوەبکرێ، جا لەم کاتەدا دەق وەك سامانی بازرگانی زەکاتیان لێ دەردەکرێ، بە مەرجێ بگەنە رادەی زەکات. بەلگەی ئەوە کە زەکاتیان لێناکەوێ ئەمەیە: لە شەریعەتدا بەلگەی نەقلی لەسەر پێویستبوونی زەکات لە جەواهیراتدا نیە، لەکاتی وایشدا بریار بە پێی ئازادی گەردنە لەبەر پرسیاری: (الحكم على البراءة الاصلية).

١٢٩) رادەی زەکاتی دانەوێڵەو میوە:

رادەی زەکاتی دەغڵو دانو خەڵەو میوە پێنج ویسقە (کە بەپێوانەی کوردەواری خۆمان، لەسەر فەرمایشتی شەریعەتی ئیسلام، دانراوی ماموستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس {رەحمەتی خوای لێبێ} دەکاتە

نزیکەی چڵو پێنج تەنەکە وە بە کێشانەی کوردەواری دەکاتە دوو سەدو بیستو پێنج تەورێزی) وەرگێڕ[1].

[1] لە مەدحی بەحەقی مامۆستا عبدولکەرما بەندە گوتوومە لە چامەیەکا:

علماء امة الهدى – أرواحنا
لهم الفدا – سور لدينك خافرا!
ألقت مواكبهم بكوكبة من
الكرد الهداة، بهم تقر نواظرا!
في عصرنا عبدالكريم شيخنا
تخرجت على يديه مشاهير
بوركت يا أبن الكرد سوف تفاخر
أمم بكم، وبعلمكم ستناظر،،
لخوالد الكتب العظام نوادر
ومؤلفاتكمو لتلك بوادرا!
صارت خزائن الكنوز فانها
لخير مجمع العلوم مصادر،،
تفنى الجبال والكتاب سيخلد
ففي الجنان للهدة منابرا!!
بالنور مكتوب على جبينه
سيماه في هذا الشعار ظاهر:
نور الوقار على الجبين اذا سنا
يعني: هنا روح الديانة حاضر

له صهحیحهیندا دهفهرموێ: دانهوێڵه له پێنج ویسق کهمتربێ. زهکاتی لێناکهوێ له گێڕانهوهیهکی موسلیما: دانهوێڵهو میوه تا نهگهنه پێنج ویسق زهکاتیان لێ ناکهوێ ئیبنو حهببان له صهحیحهکهی خۆیدا ئهم بڕگهیهی لهم فهرموودهیه پتر کردووه که دهفهرموێ: ویسقیش شهست مهنه، مهن: واته صاع. ئیبنو لمونذیر یهکگرتنی لهسهر ئهم قسهیه: که وهسق شهست مهنه گێڕاوهتهوه. بایهخ و ئیعتیبار به عهیارهی مهدینهیه چونکه دهفهرموێ {دروودی خوای لهسهربێ}: بۆ پێوان عهیارهی خهڵکی مهدینهو بۆ کێشانیش سهنگی خهڵکی مهککه تهواو پهسهنده.

ههر بهروبوومێ، ههرماڵێ وهقفو تهخانبێ لهسهر مزگهوتو سهنگهری غهزاو فێرگهو پردو ههژاران و مسکێنان وههر لایهنێکی چاکه، زهکاتی لێناکهوێ، چونکه ماڵی وا خاوهنی دیاری نیه.

ئهندازهی پێویست:

ئهو ئهندازهیهی پێویسته بدرێ له زهکاتی میوهو دغڵو دانا لهم کاتانهدا دهیهکه، که دێمبێو به باران پێبگا، یا بهبێ ئامێر ئاو بدرێ، وهك ئهوه به ئاوی کارێز، یا به ئاوی چهم یا بههۆی نزیکی رهگهکهی له ئاوهوه، یا به جۆگای ههڵگیراو ئاو بدرێ، له ههموو ئهم حاڵانهدا ئهندازهی زهکاتی پێویست دهیهکه، بهڵام بیست یهکه بۆ ئهوهی که به ئامێر یا بهکرێنی ئاو ئاوبدرێ چونکی له بارودۆخی یهکهما مهسرهفی نیه، وهلێ له بارودۆخی دووهما مهسرهفی دهوێ، پێغهمبهریش {دروودی خوای لهسهربێ} دهفهرموێ: زهکاتی بهراوو دێمهکار دهیهکه، وه زهکاتی ئهوهی به

ولاخی چەرخگێڕ ئاو بدرێ بیست یەکە. (ش/د/ت/ن) لە گێڕانەوەیەکا: ئەوەی بە باران‌و چەم‌و جۆگەو کانی‌و کارێز ئاو بدرێ، یاخود دێمی بێ زەکاتەکەی بێزەکاتەکەی دەیەکە، ئەوەشی بە ولاخی ئاو هەلگۆز، یاخود بە ئاوکێش ئاو بدرێ زەکاتەکەی بیست یەکە. لەسەر فەرمایشتی بەیهەقی‌و کەسانی تریش یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە. ئەوەیشی کە بە یەکسان بەم دوو جۆرە ئاودانە ئاو بدرێ سێ چارەکە دەیەکە. واتە: دەیەکێکی ئەکرێ بە چواربەشەوە، سێبەشی دەدرێ بە زەکاتاو بەشێکی دەدرێتەوە بە خاوەن سامان، کە دەکاتە سێ لە چل.

١٣٠) نرخاندنی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی لە سەرەتاوە بەچ دراوێ کڕابوو، لە کۆتایی سالاّ بە هەمان دراو دەقەبلێنرێ، جا ئەگەر ئەو بڕەپارەیە دەگەیشتە رادەی زەکات، یا زیاتر، ئەوە دەبێ چل یەکی زەکات لێدەربکرێ. بۆیەیش بایەخ بە نرخاندنی کۆتایی سالٚ دەکرێ، چونکە قەبلاندنی سامان لە هەموو دەم‌و سالێکا کارێکی ئاسان نیە، پێویستی بەهاموشۆی سەرو مری بازاڕو رەچاوکردنی ئەوە هەیە ئەوەیش گرانەو ئاسان نیە، بەلام ئەگەر هەر لە سەرەتاوە بە مالٚ کڕابوو بە پارە نەکڕابوو، ئەوە کام دراو لە ولاتا زیاتر باوی هەیەو سەودای پێدەکرێ بەو دراوە دەقەبلێنرێ، ئەگەر هەندێکی بە پارەکڕابوو، وە هەندێکی تری بە سامان، ئەوەی بە پارە کڕابوو بە هەمان پارە دەقەبلێنرێ، وە ئەوەی بە سامان کڕرابوو بە پارەی بڕەو دارتری ناو ولات دەقەبلێنرێ‌و بەپێی ئەوە زەکاتی لێ دەردەکرێ.

۱۳۱) زەکاتی کان – واتە: مەعدەن:

مەعدەن لە زمانی عەرەبیدا، هەروا کان لە زمانی کوردیدا ناوە بۆ ئەو شوێنەی کە خودا بە سروشتی، گەوهەرو جەواهیراتو شتی بەنرخی تیا دروست کردبێ، وەك زێرو زیوو ئاسنو مسو وێنەی ئەمانە، لە عەرەبیدا بۆیە وا ناونراوە چونکە جێگەی نیشتەجێ بوونە، ئەوەتا خودا ئەم گەوهەرو کانزایانەی لەو جێگەیەدا نیشتەجێ کردووە بە هەمان واتایە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: (جنات عدن – رەعد – ۲۳/۱۳) واتە: چەند بەهەشتێکن جێگەی دانیشتنو مانەوەن. نەتەوەی ئیسلام یەکیانگرتووە لە سەردانی زەکاتی کانی زێرو زیو، بەپێی تێکڕایی (عوموومی) فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە زێرو زیودا چل یەك زەکات دەکەوێ وەك گوترا: زەکات هەر لە کانی زێرو زیو دەکەوێ.

وەلێ گوتراویشە: لە هەموو کانێ زەکات دەکەوێ، وەك ئاسنو شتی تری وا. لە زێرو زیوی کانا بەس گەیشتن بە رادەی زەکات مەرجە، ساڵهاتنەوە بە سەریدا مەرج نیە، رادە بۆیە مەرجە چونکە تێکڕایی بەلگەکان هەیە، بەلام ساڵهاتنەوە مەرج نیە چونکە نەشونمای تەواوە، لەبەر ئەوە لە دانەوێڵەو میوە دەچێ، یەکسەر لەسەر خەرمان زەکاتی لێ دەکەوێ، مەرجە ئەو زێرو زیوەی لە کان دەردەکرێ لە زەوییەکی رەوادابێ، یا هی دەرهێنەرەکەبێ، وە دەرهێنەرەکەی لە ئەهلی زەکات بێ، کەواتە: زەکات لەسەر کۆیلە نیە، چونکە خۆیوماڵکەی ماڵی ئاغاکەیەتی. بێبڕوایش رێگەی پێ نادرێ کەشت لە کان ببا بۆ خۆی، یا گەنجینەی دۆزراوەی کۆنی ولاتی ئیسلام ببا بۆ خۆی، هەروەك رێگەی

پێ نادرێ کە وێرانە ئاوەدان بکاتەوە، بەڵام ئەوەی کە ڕێگەی لێدەگرێ فەرمانڕەوایەو بەس. ئەوەندە هەیە ئەگەر لە پێش ئەوەدا قەدەغەی لێبکرێ بیبا بۆ خۆی دەبێ بەهی خۆی، ڕێك وەك دارکردن لە کەژ.

کاتی پێویستبوونی زەکات لەم جۆرە سامانەدا لەو دەمەوەیە کە کانەکە دەکەوێتە دەستی، کاتی دەرکردنی زەکاتەکەیش لەو دەمەوەیە کە پوختە دەکرێو خۆڵو شتی وای پێوە نامێنێ، چونکە کاتی پێویستبوونی زەکاتی دانەوێڵەش لە کاتی ڕەقبوونی دەنکەکەیەوەیە، بەڵام کاتی دەرکردنی لەپاش سوورکردنیەتی، زەکاتی کان چل یەك، وەك لە پێشەوە گوترا.

١٣٢) زەکاتی زێڕو زیوی شاراوەی کۆن:

گەنجینەی کۆنی شاراوەی سەردەمی پێش ئیسلام پێنج یەکی زەکات لێ دەکەوێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك دەکەوێ. (شەیخان) ساڵ بەسەردا هاتنەوە مەرج نیە، لەبەر ئەو بایستەی لەکاندا گوترا، لە پێویستبوونی ڕادەیشدا ڕاجیایی هەیە، گوتراوە: ڕادەی زەکات پێویستە چونکە ئەمیش وەك کان دەسکەوتی زەوییە، گوتراویشە: پێویست نیە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك هەیە، لەم فەرموودەیەدا ڕادە بەمەرج نەگیراوە. گەنجینەی سەردەمی پێش ئیسلام بە جۆری مۆری سەردەمی نەفامیدا دەناسرێتەوە، وەك ئەوە ناوی پادشایێ لە پادشاکانی ئەوانی لێ هەڵکەنرابێ.

بزانن دەسگاکانی پیشەسازی هاوچەرخ کە بە ئامێری میکانیکی دەگەڕێن، هەروا ئەو دووکانو قەیسەریو بازاڕو خانووبەرانەی کە بۆ کریو بەرهەم دروست دەکرێن، ئەمانە هەموو دادەنرێن بە سامانی گەشەکردوو، هەموو سامانێکی گەشەکردوویش زەکاتی لێدەکەوێ، بەلام لەبەر هەمەکەی، چونکە ئەمانە سامانی نەگۆڕن، سامانی نەگۆڕیش زەکات لە بەرهەمەکەی دەکەوێ، بە پێودانی زەوی کشتوکاڵ، پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە بەرهەمی زەویدا ئەگەر دێم بی، یا بەراو بێ، وە بەئامێر ئاو نەدرێ دەیەکی داناوە، لەوەیش بە ئامێر ئاو بدرێ بیستیەکی داناوە، جا پێویستە هەمان بنەماو دەستوور لە کارخانەو کارگەی پیشەسازیو خانووبەرەی کرێدا جێبەجێ بکرێ.

بەلام خانووی تایبەتی کە نیشەجێی خۆیو خێزانی بێ ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، چونکە ئەوە لە پێداویستییە بنەڕەتییەکانە. ئەمە بڕیاری لیژنەی لێکۆڵینەوە کۆمەلایەتییەکانە، کە لە دیمەشق لە مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٦دا، گیراوە.

١٣٣) ئەوانەی کە زەکاتیان پێ دەدرێ:

زەکات دەدرێ بەم هەشت تاقمە، کە خوای گەورە لە نامەی خۆیدا ناوی دیاری کردوونو فەرموویەتی: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ – سورة التوبة – ٩/٦٠} واتە: خودای گەورە خۆی زەکاتی داناوە بۆ ئەم هەشت کۆمەڵە، لە موسڵمانان.

یەکەم: هەژاران.

دووەم: مسکین‌و بێنەوایان.

سێیەم: کارگوزارانی سەر زەکاتەکە خۆی.

چوارەم: نۆ موسڵمان‌و ئەو کەسانەی کە ئومێدی سوودی ئیسلامیان لێدەکرێ، بەوماڵی زەکاتە دڵنەوایی دەکرێن.

پێنجەم: ئەو بەندانە کە پێویستیان هەیە بەماڵ‌و پارە، بۆ ئازادبوونیان.

شەشەم: قەرزاران.

حەوتەم: تێکۆشەرانی رێگەی حودا.

هەشتەم: رێبواران.

تاقمی یەکەم:

هەژاران، هەژار ئەوەیە کە نە ماڵی هەبێ‌و نە کاسبی، یا ماڵ، یا کاسپی هەبێ، بەڵام بەشی نەکا. وەك ئەوە پێویستی بە دەبێ‌و دووی هەبێ، تەنانەت ئەگەر لە دوورە دەستیش ماڵی هەبێ هەر بە هەژار دادەنرێ، لەبەر ئەوە بۆی هەیە زەکات وەربگرێ هەتا ماڵەکەی دەگاتە دەستی، گریمان قەرزێکی دواخراوی هەبێ، مافی ئەوەی هەیە کە زەکات ئەوەندە وەربگرێ کە بەشی بکا، هەتا کاتی دانەوەی قەرزەکە، بەڵێ ئەگەر توانای کاسپی هەبوو زەکاتی پێ نادرێ، چونکە پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەش ساخی بە توانا. بەڵام ئەگەر فەقێ بوو، ئەگەر خەریکی کاسپی دەبوو خوێندنەکەی لەکیس دەچوو ئەوە زەکاتی پێ دەچشێ بۆ ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر خوێندنەکەی، بەڵام ئەگەر کەسێ دەیتوانی

کاسـپی بکـاو لەبـەر خـەریکبوون بـە نوێـژوو خواپەرسـتیو قورئانخوێندنـەوە کاسـپیی پـێ نـەدەکرا، ئـەوە زەکـاتی پێنـادرێو ناچـار دەکرێ کە کاسپیی بکا، چونکە رزگاربوون لـە چـاو لەبـەریی خـەڵك گـەلێ لەو حاڵە باشترە!.

تاقمی دووەم:

مسکێنو بێنـەوایان. مـسکێن ئەوەیـە: کـە شـتێکی هـەبێ بـەڵام بـە باشی بەشی نەکا، وەك ئەوە پێویستی بـەدە هەیـە، بـەڵام حـەوتی هەیـە، هەروا ئـەو کەسـەیش کـە بتوانـێ کاسـپی بکـا، بـەڵام کاسپییەکەی بەشـی نـەکا، گریمـان بازرگـانیش بـێو ئەوەنـدە سەرمایەیـشی هـەبێ کـە بگاتـە رادەی زەکات، هەر بۆی هەیە زەکـات وەربگـرێ لـە هـەمان کاتـا پـێ‌یـستە لەسـەری زەکـاتی ماڵەکـەی خۆشـی بـدا، چـونکە دەبـێ هەردوولایەنەکـە رەچـاو بکـرێ، لایـەنی پێداویـستی، بەولایەنـە زەکـات وەردەگـرێ، لایـەنی رادەی زەکات، بەو لایەنە زەکاتەکەی دەدا.

تاقمی سێیەم:

زەکات کۆکەرەوەکان (کارمەنـدەکانی سەر زەکـات) ئـەو کەسـەیە کـە پێشەوای موسڵمانان دەیکـا بـە سـەر کـاری زەکـات کۆکردنـەوە، تابیـدا بـە پێشیاوەکانی، بە پێی فـەرمانی خـوای گـەورە، جـا بـۆی هەیـە بەمـەرجی خۆی زەکات وەربگرێ، مەرجەکەیش ئەوەیە: شارەزای بابەتی زەکات بـێ، هەتا بزانـێ چـی لـە سـامانا پێویستە، وە چـەندە پێویـستە، وە شایـستەی زەکـات کێیـەو کـێ نیـە، هـەروا دەبـێ دەسـپاكو ئازادبـێ، دادپـەروەربێ، موسـوڵمانبێو بێبڕوانـەبێ، چـونکە ئـەم سـەرکاری یـە بـەر ویـلا یـەت

دەکەوێ ئەویش نەبەکۆیلە دەدرێو نە بە بێبڕاوا، خوای مەزن دەفەرموێ: (لا تتخذوا بطان من دونكم) لە غەیری موسڵمانانی خۆتان کەس مەکەن بە دۆستو ئەمیندار یاوەری خۆتان!. عومەر (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: ئەوان خوا بە ناپاكو نا ئەمینی داناون ئیتر ئێوە چۆن متمانەو ئەمینی یان پێ دەکەن. هەروا خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلَن يَجْعَلَ اللّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً – سورة النساء – ١٤١/٤} واتە: خوای گەورە هیچ ڕێگەیەکی بۆ بێبڕوایان لەسەر موسڵمانان نەهێشتۆتەوە.

تاقمی چوارەم:

نۆ موسوڵمان ئەوانەن: کە ئومێدی سوودی ئیسلامیان لێدەکرێ، ئەم دەستەیەی دواوە دەبن بە چەند جۆرێ، جۆرێکیان بێبڕوان، لە کۆناشتی وا ڕێی تێدەچوو کە دڵی بێ بڕوا ڕابگیرێ بە ئومێدی سوودی ئیسلام، چونکە لە کۆنا ئیسلام وەك ئێستا ئاوا باڵا دەست نەبوو، بەڵام ئێستا کە خودا سەری ئیسلامی بەرزەوە کردووە، پێویست بەشتی وا ناکا، جۆرێ تریان موسوڵمانی دەست ڕۆییوی دەوڵەمەندن، ئومێدی یاریدەی ئیسلامیان لێدەکرێ، ئەگەر زەکاتیان پێ بدرێ هیوای ئەوە دەبی کە خەڵکی تر موسوڵمان ببن. جۆرێکی تریان ئەو موسوڵمانەن کە زەکات نەدەر دەترسێننو ناچاریان دەکەن کە زەکاتەکەی سەریان بدەن، جۆرێکی تریان ئەو موسوڵمانانەن کە سنووری وڵات دەپارێزنو دوژمن دەترسێنن. مەبەست لە نۆ موسڵمانیش ئەو کەسەیە کە تازە موسڵمان بووبێو هێشتا بە باشی دڵی لەسەر ئیسلامەتی دانەمەزرابێ. ئەمە بۆ دڵڕاگرتنی زەکاتی پێ دەدرێ.

تاقمی پێنجەم:

بەندەی کاغەز پێدراون، کە ئەو کۆیلانەن لەگەڵ خاوەنەکانیانا، بە نووسین ڕێکەوتون لە ماوەیەکی ناوبراودا بڕێ پارەی دیاریکراو لە جیباتی ئازادبوونی خۆیان بدەن بە خاوەنەکانیان، ئەمانە زەکاتیان پێدەدرێ هەتا ڕزگاریان دەبێ لە بەندی دیلی؟.

تاقمی شەشەم:

قەرزداران ئەم تاقمە دەبن بە سێ جۆرەوە...

جۆری یەکەم: کەسێکە قەرزی بۆ سوودی خۆی وەرگرتبێ‌و ئەوەندەی نەبێ کە بیداتەوە بۆ بێشەرعیش قەرزی نەکردبی، ئەمە هەتا قەرزەکەی بە تەواوی دەداتەوە بەقەد قەرزەکەی زەکاتی پێدەدرێ. ئەگەر دەیتوانی هەندێ لە قەرزەکەی سەری بە ماڵی خۆی بداتەوە لەسەر ئەوەوە لە ماڵی زەکات مەندەی قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە.

جۆری دووەم: کەسێکە قەرزی کردبێ بۆ نابڕیکردن‌و کوژانەوەی ئاژاوە، زەکات بەمە دەدرێ، بۆ ئەم مەبەستە، با دەوڵەمەندیش بێ.

جۆری سێیەم: کەسێکە قەرزاربووبێ بەهۆی دەستەبەرییەوە، ئەمە لەسەر ئەم شێوەیە زەکاتی پێدەدرێ: کاتێ دەستەبەرو دەستەبەر بۆکراو نەدارابن، یا دەستەبەر نەدارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو دەوڵەمەندبێ، بەڵام ڕێگەی نەدابێ کە ببێ بە دەستەبەری، چونکە ئەگەر ڕێگەی دابێ‌و دەوڵەمەندبێ دەبێ خۆی قەرزەکە بداتەوە، بەڵام کاتێ دەستەبەر دارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو نەدرابی دەدرێ بە دەستەبەر بۆ کراو نەك بە دەستەبەر.

١٣٤) لا باسێ (فەرعی):

ئەگەر کەسێ قەرزاربێو بە خاوەن قەرزەکە بڵێ: زەکاتم بدەرێ هەتا قەرزەکەتی پێ بدەمەوە، ئەویش وای کرد، ئەوە بری زەکاتەکە دەکەوێ، بەلاّم قەرزارەکە بۆی هەیە کە نەیداتەوە پێی لەباتی قەرزەکەی، ئەگەر خاوەن قەرزەکە بە قەرزارەکەی گوت: ئەو قەرزەی لەسەرتە بمدەرەوە هەتا لە باتی زەکات بیدەمەوە پێت. ئەویش بە گوێی کرد، ئەوە قەرزوەرگرتنەوەکە دادەمەزرێ. بەلاّم مەرج نیە کە بیداتەوە پێی لەباتی زەکات، ئەگەر قەرزی لەسەر کەسێ بوو، گوتی: ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بەتۆ لەباتی زەکات، لەسەر فەرمایشتی دروست بەوەندە بری زەکات ناکەوێ، بەڵکوو دەبێ قەرزەکەی لێوەربگرێتەوەو ئەوسا لە باتی زەکات بیداتێ. گوتراویشە: برێتی زەکاتەکە دەکەوێ هەوەك سپاردەیش لەکاتی وادا بەبێ وەرگرتنەوەیش برێتیی زەکات دەکەوێ.

تاقمی حەوتەم:

تێکۆشەرانی رێگەی خودان: مەبەست لەمانەیش ئەو غەزاکەرانەن کە لەبەر رەزای خودای گەورە غەزا دەکەن، بەبێ ئەوە کە مووچەیەکیان لە ماڵی تالانیو شتی وا بۆ براِبێتەوە، ئەمانە با دەوڵەمەندیش بن زەکاتیان پێ دەدرێ، هەتا ببێ بە کۆمەکی بۆیان لە لەسەر غەزاکردن!

تاقی هەشتەم:

رێبوارە: بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بەرێدا رادەبوورێ، ئەمیش بەم دوو مەرجە دروستە زەکات وەربگرێ.

یەکەم: سەفەرەکەی سەفەرێکی ڕەوابێ.

دووەم: ئاتاج بێ، پێویستە زەکات دابەش بکرێ بەسەر ئەم هەشت تاقمەدا وە بەپێی توانا هیچ تاقمێکیان بێ بەش نەکرێ، چونکە رووکاری ئایەتەکە وا دەگەیەنێ کە زەکات هاوبەشە لە نێوانی ئەم هەشت تاقمەدا. جا ئەگەر تاقمەکان هەندێکیان نەبوون و هەندێکیان هەبوون، زەکاتەکە دەدرێ بەو تاقمانەیان کە هەن، بە ڕێژەیەکی یەکسان لە نێوانی تاقمەکاندا، بەلایەنی کەمەوە دەبێ زەکاتەکە بدرێ بەسێ کەس لە هەموو تاقمێ، چونکە خودای گەورە لە ئایەتەکەدا بە دارێژگە (صیغە)ی کۆناوی تاقمەکانی بردووە، ئەوەندە هەیە ئەگەر زەکات کۆکەرەوە لە ئارادا نەبوو، وەك ئەوە خاوەن ماڵ خۆی زەکاتەکەی بەسەر شایستەکانا دابەشدەکرد، ئەوە دەیدا بە حەوت تاقمەکەی تر، لە کاتێکیشدا کە یەك کەس بەس بێ بۆ کۆکردنەوەی زەکات، کە شتی وا لە شەرعا دروستەو ڕێش دەکەوێ، لە کاتی وادا بەشی تاقمی زەکات کۆکەرەوەکان دەدرێ بە یەك کەس چونکە خۆی یەك کەسە، لە تواناداا نیە بدرێ بە دوو کەس.

جا ئەگەر زەکاتدەر زەکاتەکەی دابەشکرد بەسەر دووکەسدا لە تاقمێ، لە هەمان کاتدا توانای ئەوەی هەبوو کە بەشی کەسی سێیەمیش بدا لەو تاقمە، ئەوە بەشی کەسی سێیەمی پێ دەبژێررێ و ئەو ئەندازەیەی زەکات هێشتا لە سەرماوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر لەهەر تاقمێ سێ کەسی دەست نەکەوت چەند کەس هەبوون لەو تاقمە، پشکی ئەو تاقمە دەدا بەوان! لە هەمان کاتا بۆی هەیە بەشی ئەو تاقمە بکا

بەسێ پشکەوە، چەند کەس لەو تاقمە هەبوون پشکی خۆیان بداتێو چەندکەس نەبوون پشکەکەیان لەسەر ئەم شێوەیە دابەش بکا: ئەگەر ئەو چەند کەسەی لەو تاقمە کە پشکی خۆیان وەرگرتووە هێشتا هەر شایستەی زەکات وەرگرتن بوون، ئەوە لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست ئەو پشکانەیش کە ماون هەر دابەش دەکرێتەوە بەسەر ئەوانا، دەنا دەدرێ بە کەسانی تر، بەپێی یاسایەکی تر[1]!.

١٣٥) پێنج کەس هەن زەکاتیان پێناشێ:

یەکەم: دەوڵەمەند، بەهۆی ماڵەوە، یا بەهۆی کاسپییەوە بەپێی فەرموودەی خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ}: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەشساخی توانا. بەڵێ ئەگەر مرۆڤی لەشساخی تونا کاسپیی دەست نەدەکەوت ئەوکاتە زەکاتی پێ دەدرێ!.

---

(١) لێرەدا ئیجازو ئیختیصارێکی زۆر موخیلل‌و موهمی هەڵەو هۆی سەر لێشێوان لە فقە المیسرەکەدا هەیە، هەر کەسێ نەگەڕێتەوە بۆ سەر کیفایەتو لئەخیارەکە وەرگەڕانەکەی بەندە بەهەڵە دادەنێ، بۆیە بە پێویستم زانی ئەمە روون بکەمەوە بە شێوەیەکی گشتی هەر کەسێ گومانێکی لە وەرگەڕاوەکەی بەندە بۆ پەیدا بوو، وە بە بۆچوونی ئەو من لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بەو شێوەیە وەرم گێڕاوە، با بەوردی سەرنجی کفایة الاخیارە کە بدا، ئەوسا دەزانێ گەشتەکە چۆنە.

– وەرگێڕ –

دووەم: کۆیلە چونکە ئەویش مادەم گوزەرانی لەسەر ئاغایەتی لە حوکمی دەوڵەمەند دایە، وەکی تریش ئەو خۆیو هەرچی هەیە هی ئاغاکەیەتی، ئیتر زەکات چۆن وەربگریێ؟ وەریشی بگرێ بۆ خۆی نیە.

سێیەم: ئەم دوو بنەماڵەیە زەکاتیان پێ ناشێ: بنەماڵەی بەنی شاهمو بنەماڵەی بەنی موطەلیب، چونکە پێغەمبەری خوا دەفەرموێ: ئەم زەکاتە چڵکاوی دەستی خەڵکانە، لەبەر ئەوە نە بە موحەممەدو نە بە کەسوکاری موحەممەد ناشێ (موسلیم). جارێ حەسەنی کچەزای پێغەمبەر {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو رەزای خودا لە ئیمامی حەسەن بێ} منداڵ بوو، دەنکێ خورمای زەکاتی هەڵگرتو نایە ناو دەمیەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پەنجەی کرد بەدەمیداو خورماکەی بە لیکەکەیەوە لە دەمی دەرهێناو تێی خوڕیو پێی فەرموو: قخ قخ، یەع یەع، ئینجا فەرمووی: چ عەجەب نازانیکە ئێمەی خانەوادەی محمد زەکات ناخۆین! (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا: ئەوە چۆن نازانی کە زەکات بە ئێمە ناشێ!. بەڵام ئەوەندە هەیە ئەم خزمو کەسوکارانەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ژیوارو نەفەقەیان لەسەر بەیتولمالە، جا هەندێ زانا ئەوەیان لە لاپەسەندە ئەگەر ئەم کەسوکارانەی حەزرەت نەدارابوونو لە بیتولمال گوزەرانیان بۆ دابین نەدەکراو پشکەکەی خۆیان لە مفتەماڵ (فایأ) وەك جاران پێ نەدەدرا، کە دەکاتە یەك لە بیستو پێنجی مفتەماڵ، لەم کاتەدا دروستە زەکاتیان پێ بدرێ.

چوارەم: هەرکەسێ ژێوار (نەفەقە)ی لەسەر زەکاتدەرەکە بێ، وەك ژنیو باوكو دایکی هەژاری، چونکە ئەمانە ژێواریان مسۆگەرە، کەواتە:

دەوڵەمەندو بێ ئاتاجن‌و هەژار نین، لە راستیدا ئەم رایە دروستترین رایە. گەرچی گوتراویشە: دروستە زەکاتیان پێ بدرێ، چونکە ناوی هەژار ئەوانیش دەگرێتەوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر کەسێ ئەو ژێوارەی وەری دەگرت بەباشی بەشی نەدەکرد، وەك ژنێ نەخۆش بێ، یا ژێواری کەسێکی خۆیی لەسەربێ، ئەو ژێوارەی کە لە مێردەکەی وەری دەگرێ بە باشی بەشی ژیواری خۆی‌و ئەو کەسەی کە ژیواری لەسەریەتی‌و بەشی چارەی نەخۆشییەکەیی نەدەکر، ئەمە لەم بارو دۆخەدا بۆی هەیە زەکات وەربگرێ (ئەمە فەرمایشتی قەففالە)،

پێنجەم: بێبڕوا (کافر) چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە موعاذی فەرموو: جا ئەگەر بۆ ئەمەیش بە گوێیان کردی، ئەوا پێشیان رابگەیەنە: کە خودا زەکاتی لەسەریان داناوە، لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەوەتانێ لەم فەرموودەوە ئەوە وەردەگیرێ کە زەکات لە موسوڵمان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە موسڵمان خۆیان. لە هەمان کاتا ئەو زاتانەی کە دەفەرموون: راگوێزانەوەی زەکات لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر دروست نیە، ئەم فەرموودەیە دەکەن بە بەلگە لەسەر ئەوە. بەڵام ئیمامی نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیما {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ؟: کردنی ئەم فەرموودەیە بە بەلگەی ئەم مەسەلەیە زۆر رۆشن نیە، چونکە راناوی کۆ لە وشەی (دەدرێتەوە بە هەژارەکان = یان) هەڵ دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی موسڵمانان بێ، هەڵیش دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی ئەو شارەبێ، یا هەژارانی ئەو ناوچەیەبی، ئەم بۆچوونەیش لە بۆچوونی پێشوو ئاشکراترە. خودا بۆ خۆی لە هەموو کەس باشتری لێدەزانێ (أ . ه) دەی ئەمەیش یاسایەکی

شەرع شوناسییە: هەر بەڵگەیێ کرا بە بەڵگە لەسەر شتێکی تایبەتو لە هەمان کاتا هەڵی دەگرت کە بکرێ بە بەڵگە لەسەر شتێکی تریش، ئەوە ئەو بەڵگەیە لە بەڵگەیێ دەکەوێو نابێ بە بەڵگەی ئەو شتە تایبەتە. زیاد لەسەر ئەمەیش ئایەتی دابەشکردنی زەکاتیش بەسەر ئەو هەشت تاقمەدا تێکڕایی دەگەیەنێ، کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ} هێشتا ئەوەیش ماوە کەسێ بڵێ: فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێو دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەمە بەس بەڵگەیەکی ئاشکرایە لەسەر ئەوە کە خەڵکی یەمەن بۆیان نیە لە شارێکەوە زەکات بگوێزنەوە بۆ شارێکی تر، کەواتە نابێ بە بەڵگە لەسەر هەموو شارو گوندێکی تر کە لە یەمەن نەبن!.

بەهەر حاڵ یاران (ئەصحاب لە مەزهەبی شافیعیدا) دەفەرموون: دروست نیە زەکات لە شارێکەوە بگوێزرێتەوە بۆ شارێکی تر. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان زەکات لە کۆڵ دەخا، بەڵکوو ڕەویانی لە کتێبی (البحر)دا دەفەرموێ: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان دروستە. بە تایبەتی لە کاتێکا کە لەو ناوچەدا کە زەکاتەکەی بۆ دەگوێزرێتەوە خزمی هەژاری زەکاتدەرەکەی تیابێ، چونکە هەژارەکان چاویان لە دەستی خزمەکانیانەو لە دڵەوە بە تەمای ئەوەن، بە مەرجی ئەوە لە شاری سامانەکەدا هەژاری زۆر ئاتاجی ئەو زەکاتە نەبێ، دەنا لە کاتی وادا لەبەر ناچاری دەدرێ بە هەژاری شوێنەکە خۆی، ئەگەر هەژاری خزم لە شوێنێکی ترو هەژاری شاری ماڵەکە بۆ هەژاری یەکسان بوون، بەشی هەردوولایانی لێدەدا، خودا خۆی لە هەموو شتێ باشتر دەزانێ.

١٣٦) خێری سوننەت (صدقه التطوع):

خێـری سـوننەت سـوننەتە، بـەپێی نامـەی خـواو سـوننەتی پێغەمبـەرو یـەکگرتنی نەتـەوەی ئیـسلام، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {مَّـن ذَا الَّـذِي يُقْـرِضُ اللّـهَ قَرْضًـا حَسَنًا فَيُـضَاعِفَهُ لَـهُ – سـورة البقـرة – ٢/٢٤٥} واتـە: ئـای بـۆ خـودا پـێ داوێ قـەرزێکی جوان بـدا بەخودا، خودا بە چەندین قات هەقی بۆدەکاتەوە، مەگەر هەر خوا خۆی بزانـێ کـە ژمـارەی ئـەو چـەندین قاتانـە چـەندە. لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: {وَمَـا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْـرٍ تَجِدُوهُ عِنـدَ اللَّـهِ هُـوَ خَيْـرًا وَأَعْظَـمَ أَجْـرًا – سـورة المزمـل – ٧٣/٢٠} واتـە: هـەر خێـرو چاکەیێ لە پێش خۆتانەوە رەتی بکەن بـۆ ئـەو دنیاتـان، ئـەوە زەخیرەو دەسمایەیەکی چاکە لەلای خودا، بزانن هیچ خێرێ لەلای خـودا نافـەوتێ، دیارە خێرێ بە دەستی خۆتان بۆ خۆتانی بکەن ئـەوە گـەلێ لـەوە باشـترە کە چاوەڕوانی دەستی ئەمو ئەو بکـەن. خۆشەویـستیش (درووده خوای لەسەربێ) دەفەموێ: ئەو کەسەی خێرێ بکا لە حەڵاڵ، خودای مهرەبـان بـە دەسـتی راستی وەری دەگرێو خـۆی پـەروەردەی دەکـاو نەشونماو گەشـە دەکـا، تـا بەقـەد کێـوێ گـەورە دەبـێ، وەك چـۆن یـەکێ لـە ئێـوە جوانووماینـێ یـا پارینـە وشـترێ بـۆ خـۆی بـە دڵو بـەداو پـەروەردە بکـا ئـاوا، (موسـلیم) هـەروا دەفـەرموێ: بـا پیـاو لـەو دینـارەی هەیـەتی خێـری لێبکـا، یـا لـەو درەمەی هەیەتی، یا لەو مەنە گەنمەی هەیەتی خێـری لێبکـا. (موسـلیم) هـەروا دەفـەرموێ: هـەر کەسـێ خـۆراك دەرخـواردی برسـی بـدا، خـودای گەورە میوەی بەهەشتی بە نـسیب دەکا، هـەر کەسـێ موسـڵمانێکی تـوونی

پاراو بکا، لە رۆژی قیامەتدا خودای بالاّ دەستو شکۆمەند رەحیقولە ختوومی بە نسیب دەکا، کە لەم ئایەتەدا باسی دەکاو دەفەرموێ: یسقون من رحیق مختوم: شەرابی پاکی سەربەمۆریان دەرخوارد دەدرێ، وە هەرکەسێ ئیمانداریکی رووتەڵە پۆشتە بکاتەوە، خودا لە بەرگەسەوزەکانی بەهەشت پۆشتەی دەکاتەوە! (ئەبو نەعیم لە ئەلحولیەدا، بە رشتەیەکی لاواز گێڕاویەتەوە) بە هەر حاڵ خێرکردنو شت بەخشین لە هەموو کاتێکا سوننەتە بە تایبەتی لە مانگی رەمەزانا خێرترە، سوننەتە لە مانگی رەمەزاندا موسوڵمان دەست کراوەبێو چاوی خێری لە خێزانی خۆیو لە هەژارانیش بێ، چەندەی لە توانادا هەیە هەرزانییان تێبخا، لەمەدا پێغەمبەر بکا بەسەرمەشق، چونکە پێغەمبەر بۆ سەخێتی مانەدی نەبوو، بە تایبەتی لە رەمەزاندا، لە هەموو کاتێکی تر بەخشندەتر بوو، هەروا خێرو سەدەقە سوننەتە لەکاتی کاروباری گرنگا، وەك خەتمی قورئانو قازانجکردنی باشو رزگار بوون لە چورتم، وە کاتی نەخۆشیو کاتی سەفەر، یا لە مەککەو مەدینەدا، خودا پیرۆزتریان بفەرموێ، هەروا لە کاتی غەزاو حەجداو، لە کاتە پیرۆزەکاندا وەك مانگی رەمەزانو دەی یەکەمی مانگی قوربانو رۆژی جەژنەکانو رۆژی هەینی. هەمیشەیش سوننەتێکی گەورەیە موسڵمان چاکە لەگەڵ خزمو کەسوکاری خۆیو هاوسێ ماڵو هاوسێ دووکانو هەموو جۆرە هاوسێو دۆستو برادەرێکی تری خۆی بکا، بگرە زەکاتی فەرزیش بدرێ بە خزمی هەژارو هەژاری دراوسێو هەژاری دۆست باشترە، هەروا کەفارەتو نەزرو شتی تری لەم بابەتە بۆ ئەمانە خێرترە!.

هەتا لەناو خزمانا کامیان زیاتر دژایەتی لەگەڵ زەکاتدەرەکەدا هەبێ، زەکاتەکە بەوە خێرترە، بە مەرجێ هەژار بێ، هەروا خێریش بەوە خێری زیاترە، بەڵام بۆ خێری سوننەت خزمی ناکۆك لەگەڵ خێرکەرەکەدا مەرج نیە هەژار بێ! چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: گەورەترین خێر ئەو خێرەیە کە بدرێ بە خزمێ لە دڵەوە دژت بێ!. خێری پەنامەکی لە خێری ئاشکرا باشترە، بەڵام هەموو کاتێ نا، خزم با ماڵەکەیشی دووربێ هەرپێش دەخرێ لەسەر دراوسێی بێگانە، چونکە خێر بە خزم دوو خێرە، هەم خێرەو هەم خزم بەسەرکردنەوەیە، باش نیە شتی خراپ هەڵبژێرێ بۆ خێر، بەڵام ئەگەر جلێکی نوێ بکرێ بۆ خۆتو کۆنەکەت بکەی بە خێر بەر ئەمە ناکەوێ، واباشە خۆ بپارێزێ لە خێرکردن لە ماڵی شوبهەدار، ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: درەمێ خێر لە ماڵی حەرام وەرنەگرم، لە ترسی ئەوە کە تووشی حەرامخواردن نەبم، ئەوەم لەوە پێ باشترە کە لە ماڵی حەڵاڵی خۆم شەش هەزار درەم خێربکەم!. خێرکردن دەبێ لەسەر ئەم شێوەیە بێ: ژیواری خۆیو خێزانیو ئەوەی پێویستی بێ بۆ خۆیو بۆ ئەوانو بۆ بەرژەوەندی ئایینی ئەوە جێ بەجێ بکا، ئەنجا ئەوەی کە لەو ئەندازەیە پترە بۆی هەیە کە خێری لێبکا بەڵام ئەگەر لەکاتی تەنگانەدا بەرگەی نەدەگرت نابێ هەموو ئەوەی کە لەوە زیاتر بێ بکا بە خێر!.

بۆ دەوڵەمەند رەوا نیە کە خۆی وا پیشان بدا کە ئاتاجی هەیە هەتا بەو مەهانەیە خێری سوننەت وەربگرێ! چونکە پیاوێ لە دانیشتوانی صوففە مرد، دوو دیناری زێڕی لە پاش بەجێمابوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەم دوو دینارە دووداخی ئاگرن بۆ

خاوەنەکەی! واتە: ئەو پیاوە لە ژیانیدا کە خاوەنی ئەم دوو دینارە بووە چۆن خۆی لەناو ئەم هەژارانەدا جێکردۆتەوە هەتاخێری پێبکری؟ هەروا کەسێ پیشەیێ بە جوانی بزانێ هەتا هەیبێ، حەرامە کە سواڵ بکا، تەنانەت ئەگەر شت لە خەڵك وەربگرێ پێی حەرامە، خێر کەمیش بێ هەر خێری هەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: {فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ - سورة الزلزلة - ٧/٩٩} واتە: هەرکەسێ هەرچەندێ خێر بکا، کەم بێت یان زۆر، بابەقەد تۆسقاڵێ بێ، پاداشتی باشی ئەو خێرە وەردەگرێتەوە! لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خۆتان لە ئاگری دۆزەخ رزگار بکەن ئەگەر بەهۆی بەخشینی لەتێ دەنکە خورمایەکیشەوە بووە (شەیخان). واباشە کە بە تایبەتی بۆ خێرپێدان پیاوچاکان و ئاتاجان بەسەربکرێنەوە، نازین بە خێرکردنەوە حەرامە چوونکە پاداشتەکەی پووچ دەکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاء النَّاسِ - سورة البقرة - ٢/٢٦٤} واتە: ئەی ئیمانداریننە! پاداشی باشی خێرو خێراتی خۆتان بەمنەت و شاباش پووچ مەکەنەوە، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی دڵی خێرپێکراوەکە، شتی وا خێر پوچ دەکاتەوە، چونکە لاسایی خێرکردنی ئەوکەسانەیە کە بۆ ریابازی خێر دەکەن. سوننەتە لەوماڵە ببەخشێ کە لەبەر چاوی خۆشەویستە، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ - سورة آل عمران - ٣/٩٢) واتە: ناگەگەن بە پایەی چاکەی نایاب، هەتا لە نایابی سامانەکانتان بەخت نەکەن لە رێگەی خوادا.

١٣٧) ڕۆژوو (الصيام):

ڕۆژوو لە زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێ صەوم، صەوم لە زمانی ئەواندا واتە: خۆگرتن لە کردنی شت، بەم واتایەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: {إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا - سورة مريم - ١٩/٢٨} واتە: نەزرم کردووە بۆ خوای میهرەبان کە خۆ لە قسەکردن بگرم. لە شەرعیشدا بریتییە لە خۆگرتن لە ئارەزووەکانی دامەن و سك! لە شەبەقەوە هەتا خۆرئاوابوون، لەگەڵ نیازو نێتی بەڕۆژووبوون لە شەوەوە.

بڕیارەکەی:-

ڕۆژوو فەرزێکە لە فەرزە گەورەکانی شەریعەتی ئیسلام، فەرزبوونی بە نامەی خواو سونەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام سەری گرتووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ - سورة البقرة - ٢/١٨٣} هەروا دەفەرموێ: {فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ - سورة البقرة - ٢/١٨٥} لە فەرموودەی دروستدا دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات امەزراوە لە فەرموودەکەدا دەفەرموێ: یەکێ لەو پێنج بنیاتە ڕۆژووە، پیاوێکیش عەرزی پێغەمبەری کرد: کام ڕۆژووە لەسەرم فەرزە پێمی بفەرموو؟ فەرمووی: بەس ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان. مەرجی فەرزبوونی ئەوەیە ڕۆژووەوانەکە موسڵمانو ڕەسیدەو هۆشیارو توانابێ. چونکە هیچ فەرزێ لەسەر بێبڕوای بنەڕەتی (کافری ئەصلی) نیە بەڵکوو دایش نامەزرێ، چونکە کافر ئەهل نیە بۆ پەرستنو عیبادەتو خواپەرستی لێ

ناوەشێتەوە، رۆژوو لەسەر مناڵو شێت نیە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە: خەوتوو هەتا خەبەری دەبێتەوە، منال هەتا رەسیدە دەبی، شێت هەتاچاك دەبێتەوەو دێتەوە سەر هۆش. (ئەبو داوود). بەڵام کەسێ لە بنەڕەتەوە توانای رۆژووی نەبێ، یا ئەگەر بەڕۆژووبێ زیانێکی وای لێ بدا کە بەرگەی نەگرێ، جا لەبەر پیریی بێ یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ، یا لەبەر هەر هۆیەکی رەوای تربێ، ئەوە رۆژووی لەسەر نیە، بەڵام دەبی کەفارەتەکەی بدا،کەفارەتەکەی ئەوەیە. ئەگەر هەیبوو لە جیاتی رۆژووی هەموو رۆژێ مشتێ خۆراك دەدا بە شایستەکانی زەکات، گریمان نەدارابوو لەوەدوا دەوڵەمەند بوو ئەوە دەبێ کفارەت بدا لە کاتی دەوڵەمەندیدا.

فەرزەکانی:

رۆژوو پێنج فەرزی هەیە:

یەکەم: نییەت، جێگەی نیەت شەوە، کاتی نیازهێنان رۆژوو لە خۆر ئاوابوونەوەیە هەتا شەبەق. هەموو رۆژێ بەشەو دەبێ نییەت بهێنێ، چونکە هەموو رۆژێ پەرستشێکی سەربەخۆیە، لەبەر ئەم بەلگەیەش کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەودا نیەتی رۆژوو گرتنی نەبێ بە رۆژ بووی نیە بەرۆژووبێ! (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی).

دووەمو سێیەم: خۆگرتنە لە خواردنو خواردنەوەو ئەوەی لە ریزی ئەم دووەدابێ، با کەمیش بێ، لە شەبەقی بەیانەوە هەتا ئاوابوونی هەتاو

یاسای هەمەگر (زابت) بۆ ئەمە ئەمەیە: ڕۆژوو پووچ دەبێ بە گەیشتنی هەر شتێ کە بەپێی باوی زمان پێی بگوترێ: ماددەوە، وە قەوارەی هەبێ، لە دەرەوەی لەشەوە بۆ ناو هەر شوێنێ لە لەش کە بەپێی باوو یاسای زمان پێی بگوترێ بۆشایی، بەمەرجێ لە ڕێگەی کراوەوە بڕواتە ژوورەوە، وە بەقەستی بێ، وە بە هەڵەو لەبیرچوون نەبێ!.

چوارەم: خۆگرتن لەسەر جێیو خۆرەحەتکردن بە دەستی خۆیو بە شتی تریش، سەربەڵگەی ئەمە ئەم ئایەتەیە: {**فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ – سورة البقرة – ٢/١٧٨**}
بەڵام ئەگەرلە بیری نەبوو شتی خوارد، یا شتی خواردەوە، یا لەگەڵ ژن دروست بوو، ئەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ لەبیری نەبوو کە بە ڕۆژووە، وەشتی خوارد یا شتی خواردەوە، ئەوە با ڕۆژووەکەی نەشکێنێ، بەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ، ئەو ئاوو نانەیش کە دیخوات ڕزقو ڕۆزییە کە خودا بۆی دەرەخسێنێ! (رواه الجماعه). هەروەها پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئوممەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بە هەڵەیبکا

دووەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەو شتانەی کە بە زۆر پێیان بکەن! (ئیبنو ماجە/ طەبەرانی/ حاکم).

پێنجەم: خۆگرتن لە خۆرشانەوە بە قەستی، بەڵام ئەگەر رشانەوە زۆری بۆ هاوردی، ئـەوە رۆژووەکـەی ناشکێ، پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ رشانەوە زۆری بۆ هێناو رشایەوە بەبێ خواستی خـۆی، لە هەمان کاتا بە رۆژوو بوو، ئەوە گێڕانـەوەی لەسـەر نیـە، بـەڵام ئەگـەر خۆی خۆی رشاندەوە با رۆژووەکەی بگرێتەوە (د/ت/ن).

١٣٨) رۆژوو بەچی پوچ دەبێتەوە:

رۆژوو بە زۆرشت پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: بردنە ژوورەوەی شتێ لە دەرەوەی لەشەوە بۆ نـاوەوەی بـە قەسـتی، ئـیتر خـوا ئەوشـتە خـۆراك بـی یانـا، جگـەرە کێـشان بـەر ئەمـە دەکەوێ، مەرجی ناوەوەی لەش ئەوەیە کە دەبێ، بۆشایی بێ، ئیتر مـەرج نیە کە ئەو شوێنە بۆشە هێزێکی وای تیابێ کە خواردەمەنی، یا دەرامـان بگـۆڕێ، کەواتـە: ناوکەللـەی سـەرو نـاوگوێ دەگرێتـەوە، چـونکە ئیبنـو عـەبباس {رەزای خوایـان لێبـێ} دەفـەرموێ: رۆژوو بـەوە دەشـکێ کـە دەچـێتە ناولەشـەوە، نـەك بـەوە کـە لـە نـاوەوەی دێتـە دەرەوە! ئـەوە تـا بـەپێی قسەکەی ئـەو هـەموو ناوەوەیـێ بەردەکـەوێ وە رۆژووی پێدەشـکێ، ئـیتر شتەکە خۆراك بێ یا شتێ تربێ جیاوازی نیە.

بزانـە! ئەگەر دەسنوێژ گر زیادەڕەوی کـرد لـە ئـاو لـە دەمو لـووت راناداو لـە ئـەنجامی ئـەوەدا ئـاو گەیـشتە نـاو بۆشـایی قـورگی، یاناوسـکی، ناوبرِنـاخی، ئــەوە رۆژووەکـەی دەشـکێ، چـونکە خۆشەویـست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زیادەڕەوی لە ئاو لە دەمو لووتراپادانا بکە، مەگەر کاتێ

کـه بـه رۆژوو بیـت؟ چـونکه زیادەڕەوییەکـه لـەم دوو کاتـەدا رۆژوو دەشکێنێ بۆیه پێغەمبەر رێگەی نادات، دەنا نەیی لێ نەدەکرد، بەڵام ئەگەر بەبێ زیادەڕەویکردن ئاوپەڕییە قورگی، یا گەیشتە بۆشایی، وە بەقەستی نەبوو، ئەوە رۆژوو ناشکێنێ، چونکه بەر ئەو هەڵەیە دەکەوێ، کە چاوپۆشی لێکراوە.. ئەوەندە هەیە ئەگەر ئاوی کردە ناودەمو ناو لووتی بەنیازی ئاو لە دەمو لووتڕادانیشی نا، وە ئاوەکە پەڕییەناو بۆشایی قورگی یاناو بۆشایی لای سەرووی لووتی ئەوە رۆژووەکەی دەشکێ، چونکه سوچ لە خۆیەتیو کاریشی بەشتی واتە: نیە! بەشی وا نیە تەنانەت ئەگەر ژنێ پەنجەی بکا بەناو شەرمی خۆیا، لەکاتی تاراتگرتندا، لەسەر فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس، رۆژووەکەی دەشکێ، لە راستیدا ئەو ئەوەندەی لەسەرە کە دیوی دەرەوەی شەرمی بشوا، ئەوەی کە بەدەرەوە نیە شۆردنی لەسەر نیە.

دووەم: رۆژوو دەشکێ بە شاف هەڵگرتنو بەشت خستنە ناو دیوی ناوەوەی چووکی نێرینەو زێی مێینەوە بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس، کە کەمێ لەمەوپێش نوسیمان، ئەم فەرمایشتەی ئیبنو عەبباس دوو بەشە، ئەم شتانە لە بەشی یەکەمی چەرت دەکرێ: پەڕینی مێش بۆ ناو قورگی رۆژووەوانو گەیشتنی تۆزی ئاردو تۆزی رێگەو دووکەڵی بخوورو شتیوا بۆ ناو قورگو بۆشایی، لە بەشی دووەمیشی ئەم شتانە چەرت دەکرێن: دەرچوونی خوێنی بێنوێژیو زەیستانیو منالبوونو خۆرشانەوەو ئاو هێنانەوە، چونکه ئەوانەی لەبەشی یەکەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیشن کە دەچنە ژوورەوە بۆ ناو بۆشایی لەش، لەگەڵ ئەوەیشدا رۆژوویان

پێناشکێ، چونکە چوونە ژوورەوەکەیان بە قەستی نیە، ئەوانەیشی لە بەشی دووەمی.

فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیش کە لەناو لەشەوە دەردەچن، بەڵام رۆژوو دەشکێنن. مایەوە سەر شرنقەو دەرزی لێدان، خوا لە دەمارەوە لێ بدرێ، یا لەلا رانو ماسوڵکەوە لێ بدرێ، ئەم راجیایی تیا دایە، گوتراویشە: رۆژوو دەشکێنێ، گوایە بەر رووکاری بەشی یەکەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس دەکەوێ، کە دەفەرموێ: رۆژوو بەوە دەشکێ کە دەچێتە ناو لەشەوە!.

سێیەم: رشانەوە کە بە قەستی بێ، بەڵگەکەی رابورد.

چوارەم: جووت بوون لە پێشو پاشەوە بە قەستی، بەڵگەکەی پاش تۆزێ دێ.

پێنجەم: ئاوهێنانەوەو خۆ رەحەتکردن، جا بەخۆ تێسوین بێ، یا بە دەست پیاهێنان بێ، ئیتر خۆی دەستی پیابێنێ، یا ژنەکەی یا کەنیزەکەکەی جیاوازی نیە، هۆی بوونی رەحەتبوون بەهۆی رۆژووشکاندن دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەم شیکردنەوەیە: مەبەستی گەورە لە جووتبوون رەحەتبوونە، جا لە شوێنێ جووت بوون بەبێ رەحەتبوونیش رۆژوو بشکێنێ، رەحەتبوون کە مەبەستی گەورەی جووتبوونە، با بەبێ جووتبونیش بێ، چۆن رۆژوو ناشکێنێ؟! کەواتە دەیشکێنێو زیاتریش! بەڵام تەنیا لەم دوو کاتەدا ئاوهاتنەوە رۆژوو ناشکێنی، ئەگەر بە بیرلێکردنەوە، یا بە شەیتانبوون ئاوی هاتەوە رۆژووەکەی ناشکێ.

شەشەمو حەوتەم: بێنوێژیو زەیستانی، چونکە ڕۆژوو کاتێ دادەمەزرێ کە ئەم دووە نەبن، دەی ئەگەر یەکێ لەم دووە لەناو ڕۆژووەکەدا ڕوویدا ڕۆژووەکە پوچ دەبێت، بەپێی گوتەی عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: جاران بە سەرینی پێغەمبەر خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەکەوتینە بێنوێژییەوە، لەپاش پاکبوونەوەو خۆشۆردن، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێمان دەکرد: کە ڕۆژووی ڕەمەزان بگێڕینەوە، بەڵام نوێژ نەگێڕینەوە. دەی ئەگەر ڕۆژوو لەکاتی بێنوێژیدا دابمەزرێ پێغەمبەر فەرمانی نەدەکرد بە گێڕانەوەی ڕۆژووی کاتی بێنوێژی. لە هەمانکاتدا خودا بۆ بارسووکی نوێژی لەسەر ئافرەتی بێنوێژو زەیستان هەلگرتووە، لەبەر ئەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەکردووە بە گێڕانەوەی نوێژ! چونکە بە درێژایی ساڵو لە زۆربەی تەمەندا شتی وا زۆر زەحمەتە، وەك ڕۆژووەکە نیە کە ساڵی مانگێ بێو بەس!.

هەشتەم: شێتی، بە پێی فەرمایشتی پێغەمبەر {درووی خوای لەسەربێ}: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە تا کۆتایی فەرموودەکە کە لە زنجیرەی (١٣٦)دا ڕابورد.

نۆیەم: بێ بڕوابوونەوە: وەرگەڕان لە ئایین: پاشگەزبوونەوە کە برێتییە لە پچڕاندنی ڕشتەی ئیسلامەتی، جا بەگوتاربێ یا بەکرداربێ، یا بە بیروباوەڕ بێ، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ – سورة البقرة – ٢/٢١٧} هەروا بەپێی ئەم فەرمایشتەی

تـری {لَـئِنْ أَشْـرَكْتَ لَيَحْـبَطَنَّ عَمَلُـكَ – سـورة الزمـر – ٣٩/٦٥}.
گومانیش لەوەدا نیە کە ئەهلی کوفر هەموو یەك میللەتن؟.

دەیـەم: بوورانەوەیـە، ئەگـەر سـەرو مڕبـوو، بەدرێـژایی ئـەو ڕۆژە یـەك هەناسـە، یـا پـتر، نەهاتـەوە سـەر هۆشـی خـۆی ئـەوە ڕۆژووەکـەی پووچە، دەنا دادەمەزرێ ئەگەر تۆزێ یا زیاتر هاتەوە سەر هۆشـی خـۆی، بەڵام ئەگەر وا ڕێکەوت بەدرێـژایی ڕۆژ نووسـت ڕۆژووەکـەی دادەمـەزرێ، چونکە خـەوتوو شـیاویی (ئەهلییـەتی) هەیـە بـۆ ئاخـاوتن لـە گـەڵی، بـە پێچەنەوەی کەسێ کە لە هۆشخۆچوبێ.

١٣٩) چی لە ڕۆژودا سوننەتە:

بۆ ڕۆژووەوان ئەم سێ شتە سوننەتن.

یەکەم: کاتێ بەراسـتی بـۆی دەرکـەوت کـە شـەو داهـاتووە بـە پەلـە ڕۆژووەکەی بـشکێنێ. چـونکە خۆشەویـست {درووودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: مەردوم هەتا پەلە لە بەربانگ بکەنو بەربانـگ نەخـەن بـەفنگاو لـەکاتی خۆیا ڕۆژوو بشکێنن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا هەر باشنو لـەڕێی ڕاست لایان نـەداوە. (شـەیخان). ئیبنـو حیببـانیش لـە صـەحیحی خۆیـدا دەگێڕێتـەوە کە: دەستوری پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} وابوو هەر ڕۆژێ بە ڕۆژوو بوایـە، نوێـژی شـێوانی نـەدەکرد، هـەتا چـەندد دەنگـێ فەریکـە خورمایـان بـۆ دەهێنـا، یـا ئاویـان بـۆ دەهێنـا، جـا دەنکـە خورماکـانی دەخوارد، یا ئاوەکەی دەخواردەوە، ئەوجا نوێژی شێوانی دەکرد، ئەمە لـە هاوینا کە فەریکە خورما هەیـە، بـەڵام لـە زسـتانا، لـە پێـشکردنی نوێـژی

شێوانا، یا بەخورما دەیشکاند، یا بەئاو. سوننەتە لە زستانا بەربانگ بەخورما یا بە ئاو بکاتەوە، لە هاوینیشا بە فەریکە خورما یا بە ئاو رۆژوو بشکێنێ، لەبەر فەرموودەکەی پێشەوە. لەبەر ئەوەیش چونکە ئەم دوو شتە هەریەکەی سوودێکیان هەیە لەم بارەیەوە: شیرینی هێز دەبەخشێ، ئاویش ناو سك پاك دەکاتەوە... رەویانیش دەفەرموێ: بەلام ئەگەر خورما نەبوو بە شیرینی بیشکێنێ، چونکە رۆژوو چاووهەنای چاو کز دەکا، بەلام خورما رۆشنی دەکاتەوە، شیرینیش بە گشتی دەوری خورما دەبینێ، کەواتە کە خورما نەبوو شیرینی جێگەی دەگرێتەوە.

دووەم: دواخستنی پارشێو، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: دواخستنی پارشێو لە رەوشتی پێغەمبەرە خاوەن پەیامەکانە. (ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا گێڕاویەتەوە).

دیسان لە فەرموودەدا دەفەرموێ: ئۆمەتی من هەتا پەلە لە بەربانگ بکەن و پارشێو دوا بخەن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا لەسەر رەوشتی باشی خۆم ماون و پەیڕەوی سوننەتی من دەکەن. (ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدی خۆیدا گێڕویەتەوە) سەرەرای ئەوەیش دروستی رەوایی پارشێو ئەوەیە: کە یاریدەی عیبادەتکردن دەداو خواپەرست بەهێز دەکا، دەی هەتا دوابکەوێ باشتر دەبێ بەمایەی بەهێز بوون بۆ رۆژووەوان.

ئەوەی کە ئەصلی سوننەتی پارشێوە، پارشێو بەکەمێ خواردنیش یا بە کەمێ خواردنەوەی ئاویش جێبەجێ دەبێ، بەلام واباشە پارشێوێکی وا بکا کە ببێ بەهۆی بەهێزبوون بۆ رۆژووەوان. ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا هەیە: ئەگەر بە قومێ ئاویش بووە پارشێو بکەن.

کاتی پارشێو لە نێوەشەوەوە دەست پێدەکا، ئیمانی رافعی لە کۆتایی کیتابی ئیمانا ئەم مەسەلەیەی باس کردووە..

سێیەم: زمانی بپارێزێ لە قسەی پڕو پووچو قسەی بێشەرعی جا ئەگەر ئەو قسەیە دەبوو بەهۆی گوناهباری، وەك غەیبەتو پاشەملەو دووزمانیو درۆی نارەواو شتی تری لەم بابەتانە ئەوە نادروستو نارەوایە، جا لەم کاتەدا زمان پاراستن لەم جۆرە قسانە بۆ رۆژووەوان، غەیری رۆژووەوانیشن، نەوەك سوننەتە، بەڵکو فەرزە، ئەوەتا لە صەحیحی بوخاری شەریفا دەفەرموێ: ئەو رۆژووەوانەی کە واز نەهێنێ لە قسەی نارەواو لە کاری نارەوا خودا کاری بەوەی ئەو نیە کە دەمی خۆی ببەستیو واز لە خواردنو خواردنەوە بهێنێ! لە حەدیشدا دیسان دەفەرموێ: گەلێ رۆژووەوان بەس برسێتیی لە رۆژووەکەی بۆ دەمێنێتەوە گەلێ شەو نوێژکەریش هەر شەونخوونیو ماندووبوونەکەی بۆ دەمێنێتەوە لە شەونوێژەکەی (حاکم)وە دەیش فەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەپێی مەرجی بوخارییە کە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست. سەرەرای ئەم بەڵگانەیش قەسەی نابەجێ پاداشت پووچ دەکاتەوە.

١٤٠) ئەو رۆژانەی کە رۆژوویان تیادا نادروستە:

رۆژووی رۆژی جەژنی رەمەزانو رۆژەکانی جەژنی قوربان نادروستە، لە صەحیحەینا هەیە: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رێگەی نەداوە کە لە رۆژی جەژنی رەمەزانو لە رۆژی جەژنی قورباندا کەس بەڕۆژووبێ. بەهیچ شێوەیەك رۆژووی ئەم دوو رۆژە دروست نیە، بە نیازی سوننەت بێ، یا بە نیازی فەرزبێ، یا بەنیازی نەزربێ، یا یا

بەنیازی هەر نیازێکی تربێ دروست نیە، هەروا گرتنی ڕۆژوەکانی ئەییامو تەشریقیش دروست نیە، کە بریتین لە سێ ڕۆژووەکەی پاش ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربان، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) نەهی کردووە لە گرتنیان. (ئەبو داوود بە ڕشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: سێ ڕۆژی پاش ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربانیش، کە مەشهورن بە ئەیامو تەشریق، واتە: ڕۆژانی قوربانی سەربڕینو کردنی گۆشتەکەیان بە لەتکە گۆشتو قەدید، بە هەڵخستنی لەبەرخۆر، ئەم سێ ڕۆژەیش ڕۆژانی خواردنو خواردنەوەنو بە کەڵکی ڕۆژوونایەن، ڕێك وەك ڕۆژی یەکەمی جەژن، بەڵام خوا دایناون بۆ یادو ژیکری خۆی. گوتراویشە: بۆ ئەو حاجییەی کە تەمەتتوع بە عەمرە دەکاو لە هەمان کاتا هەدیی بەیتی نیە، ئەوە بۆی هەیە کە ئییامو تەشریق بە ڕۆژووبێ، لەجیاتی سێ ڕۆژی کافارەتەکەی کاتی حەج، مەبەست ئەو سێ ڕۆژەیە کە لەم ئایەتەدا ئاماژەی بۆ کراوە: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ - سورة البقرة - ١٩٦/٢}. واتە: هەر کەسێ لە پاش کردنی عەمرە ئیحرامی شکاندو خۆشی وەرگتەوە تا کاتی ئیحرامی حەج دادەبەستێ ئەوە چی بۆ هەڵسووڕا لە ئاژەڵێ دەست بدات بۆ قوربانی سەری ببڕێ، دەی کەسێ ئاژەڵی دەست نەکەوێ ئەوە پێویستە کە سێ ڕۆژ بە ڕۆژووبێ لە کاتی حەجدا، وە حەوت ڕۆژیش کە گەڕانەوە بۆ وڵاتی خۆتان. لە بوخاری شەریفا، لە عائیشەو ئیبنو عومەرەوە، دەگێڕێتەوە: دەفەرموون (ڕەزای خوایان لێبێ): ڕێگە نەدراوە

بەکەس کە لە سێ رۆژەی ئەیامو تەشریقا بە رۆژووبێ، مەگەر بۆ ئەو حاجییە کە ئاژەڵی دیاری بەیتی دەست نەکەوێ. ئیمامی نەوەوی ئەم فەرمایشتە بە پەسەند دادەنێ، لە پێش ئەویشا ئیبنو صەلاح بە فەرمایشتی صەحیحی داناوە.

١٤١) رۆژووی رۆژی گومان (صوم يوم الشك):

روژووی رۆژی گومانەرۆژ،بە نیازی رۆژووی سوننەتی بێهۆ، نادروستە، هەروا بەناوی ئەوەیشتەوە کە لە رەمەزانە هەر نادروستە، بەلگەی ئەم بڕیارەش ئەم گوتەیەی عەمماری کوڕی یاسرە کە دەفەرموێ: هەرکەسێ رۆژووی ئەو رۆژە بگری کە خەڵك گومانی لێدەکەنو لێیان روون نیە کە ئەو رۆژە لە رەمەزانە، یا نا، ئەوە لە فەرمانی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەم بارەیەوە دەرچووە. (ترمیذی و ئیبنو حەببانو حاکم بە دورستیان داناوە، بوخاریش بە تەعلیق گێڕاویەتەوە). گریمان ئەگەر ئەگەر کەسی نەزری کرد گومانە رۆژ بە رۆژووبێ رۆژووەکەی دانامەزرێ. بەڵام ئەگەر رێکەوتی رۆژووی سوننەتی ئاسایی خۆی کرد ئەوە نادروست نیە، وەك ئەوە رۆژ نا رۆژێ بەرۆژووبیو لە رۆژی گومانە رۆژووەکەدا سەرەی رۆژووی سوننەتی خۆی بێ، پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەموێ: بە رۆژوو دوو رۆژ لە پێش رەمەزانا بەرۆژوو مەبن، مەگەر بۆ کەسی رۆژووی خۆی بگرێ، وەك ئەوە دەستووری وابێ دوو شەممەو پێنج شەممە بە رۆژوو بێ. (شەیخان) هەروا نادروستە کە گومانە رۆژ بلکێنێ بە رۆژووی پێشیەوە،

چونکه له حالّی وادا سەر بۆ ئەوە دەکێشی کەس بۆ مانگی نوێی ڕەمەزان نەگەڕێ. ڕۆژە گومان ئەم سێ جۆرەی هەیە:

١) خەڵکی لە خۆیانەوە بیکەن بە مقۆمقۆ گوایە مانگیان دیوە، بەبێ ئەوە بڵێن فیسارەکەس دیویەتی.

٢) چەند کەسێ لەوانە کە شایەتییان وەرناگرێ بۆ ساخبوونەوەی مانگی نوێ، شایەتی بدەن لەسەر دیتنی، مانگی نوێی ڕەمەزان، وەك منالآن و ژنان و بەدکاران و بەندە، کە لە ئاخرڕۆژی لە (مانگی کۆمەڵەمانگ (شەعبان)دا ئەو شایەتیە بدەن.

٣) ئەگەر باوەڕی وابوو ئەو کەسەی دەڵێ مانگم دیوە ڕاست دەکا، ئەوە پێویستە بە ڕۆژووبێ، بەلاّم ئەگەر باوەڕی پێکرد ئەوە دروستە بە ڕۆژووبێ، بەلاّم ئەگەر دوو دڵ بوو لەوەدا کە ڕاست دەکا یانا حەرامە بە ڕۆژووبێ.

١٤٢) بڕیاری دروستبوون لە ڕۆژی ڕەمەزانا:

هەر کەسێ لە مانگی ڕەمەزانا بەڕۆژوبێ، بە قەستی بە جووت بوون، ڕۆژووەکەی تێك بدا، کەفارەتی گەورەی دەکەوێتە سەر، بە مەرجێ جووتبوونەکە تەواو بێ و پێی گوناهبار ببێ، کەواتە: کەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە لە ڕەمەزانا بەڕۆژوو نەبێ و جووت بوون ئەنجام بدا، یا لەسەر کەسێ لەبیری نەبێ بە ڕۆژووەو دروست ببێ، پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا تۆڵەی ئەم گوناهانەی لەسەر ئومەتم هەلگرتووە: گوناهێ کە خاوەنەکەی بە هەڵە بیکاو گوناهێ کە

خاوەنەکەی لەبیری نەبێ کە ئەو کارە لەو کاتەدا درسوت نیە، کەفارەت لەسەر ژنیش نیە، چونکە ئەو هەر بە تێچوونی سەری چووك بۆ ناو لەشی رۆژووەکەی دەشکێ، بەر لەوە جووتبوون ببێ بە جووتبوونی تەواو، ئەوە رۆژووەکەی دەشکێ، هەروا رێبواریش کەفارەتی لەسەر نیە ئەگەر دروست بوونەکە بەو نیازە بێ کە رۆژووەکەی پێ بشکێنێ، چونکە مافی ئەوەی هەیە رۆژووەکەی بشکێنێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دروست، هەروا کەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە کات بە شەو بزانێ و جووت ببێ، ئەوسا دەربکەوێ کە ئەو کاتە رۆژ بووە شەو نەبووە، چونکە بەمە تاوانبار نابێ، جا هەر کاتێ لەسەر ئەم شێوەیەی پێشەوە کەسێ جیماعی کرد، کەفارەتی رۆژووەکە یەکێکە لەم سێ شتە، بەریز دەکەوێتە سەری، وەك لەم فەرموودەیەدا دەفەرموێ: پیاوێ هاتە خزمەتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! فەوتاوم. فەرمووی بۆچی فەوتاوی؟ گوتی: لە رەمەزاندا بە رۆژوو بووم و لەگەڵ ژنەکەم دروست بووم. فەرمووی: ئایا هەتە کە بەندەیێ ئازادا بکەی؟ گوتی: نەء. فەرمووی: ئەی دەتوانی دوو مانگ لەسەر یەك بەرۆژووبی؟ گوتی نەء، فەرمووی: ئەی دەتوانی نانی شەست هەژار بدەی؟ گوتی نەء. ئەبو هورەیرە فەرمووی: جا پیاوەکە لە لای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دانیشت، هەتا زەمیلەیێ خورمایان هێنا بۆ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەمە بکە بە خێر، پیاوەکەیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! کێ لە ئێمە هەژارترە تا پێی بدەم! دەسا بەو خودایە، لەم پەڕی مەدینەوە هەتا ئەو پەڕی مەدینە خێزانێکی وای تێدانیە کە وەك خێزانەکەی خۆم پێویستی بەم خورمایە هەبێ! جا پێغەمبەر

{دروودی خوای لەسەربێ} وەها پێکەنی تەنانەت ددانە پێشینەکانی وەدەرکەوتن، ئینجا فەرمووی: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە. (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوودا دەفەرموێ: حەلانەیێ خورمایان بۆی هێنا ئەندازەی پازدە مەن (صاع) خورمای تیابوو. جا هەرکاتێ کە نەیبوو هیچیان بدا دەکەوێتە ئەستۆی هەتا دەیبێ.

رووکاری فەرموودەکە وا دەگەیەنێ: کە هەژارێ ئەم کەفارەتەی لەسەر بێ، دروستە بیدات بە کەسوکاری خۆی، چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بە پیاوەکەی فەرموو: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە، بەلاّم لەسەر فەرمایشتێ کە بە صەحیح دادەنرێ، وە فەرمایشتێکی تر بەرابەری هەیە، دەفەرموێ: دروست نیە بیدات بە کەسوکاری خۆی، دەق وەك زەکاتو چەشنە کەفارەتەکانی تر چۆن دروست نین بدرێن بە کەسوکار، کەفارەتی جووتبونیش هەر وا. فەرموودەکە بەسێ جۆر تەئویل دەکرێ (بەلاّم بەندە تەرجەمەم نەکرد چونکە ئێرە شوێنی ئەو جۆرە وردکارییانە نیە، ئەوە دەبێ لە موتەووەلاتا باس بکرێ — وەرگێڕ).

١٤٣) مردوویێ رۆژووی لەسەربێ:

کەسێ بمرێو رۆژووی رەمەزان قەرزار بێ ئەمە حاڵیەتی: ئەگەر بەر لەوەی بۆی رێبکەوێ قەزای بکاتەوە مرد، وەك ئەوە هەتا کاتی مردنی مەهانە رەواکەی هەرمابێ، ئەوە نەگوناهبار دەبێو نە کەفارەتو نە قەزای لەسەرە، بەلاّم ئەگەر بەبێ مەهانە فەوتاندبووی، یاخود
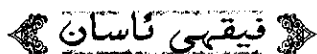
مەودای بوو بیگێڕێتەوەو بە ئارەزوو نەیگێڕابۆوە، دەبێ بەم شێوەیە فیدیەی بۆ بدرێ: لە کەلەپوورە بە جێماوەکەی، لە بریتیی هەر رۆژە رۆژوویەك مشتێ دغڵ بدەن بە هەژارێ. ئەمە فەتوای عائیشەو ئیبنو عەبباسە، {رەزای خوایان لێبێ} ئەم فەرموودەیەش بەڵگەی ئەوەیە: ئەگەر کەسێ مردو قەرزاری مانگی رۆژوو بوو، با هەقدارەکەی لە بریتی هەر رۆژە رۆژوویەکی، ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ! (تیرمیذیو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرموێ: قسەی راست ئەوەیە: کە ئەم فەرموودەیە مەوقووفە لەسەر ئیبنو عومەر).

لە فەرمایشتێکی تردا دەفەرموێ: مەرج نیە فیدیەی بۆ بدرێ، بەڵکوو هەقدارەکەی هەقی هەی خۆی رۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، بگرە شتی وا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر کەسێ مرد، رۆژووی لە سەربوو هەقدارەکەی دەیگێڕێتەوە بۆی!. (شەیخان‌و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لە گێڕانەوەیەکا: ئەگەر ویستی لە جیاتی ئەو بە رۆژووی بێ دژایەتی نیە لە نێوانی ئەم دوو فەرموودەیەدا، کە یەکێکیان دەفەرموێ: هەقدارەکەی خۆی رۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، وە ئەوی تریان دەفەرموێ: با هەقدارەکەی لە بریتی هەر رۆژە رۆژوویەك ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ چونکە ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە هەر کام لەم دووکارە بکرێ بریتی کاری پێویست لەم مەسەلەیەدا دەکەوێ، خوا بە رۆژووگرتنەوە، یا بەخۆراك بەخشین بێ.

١٤٤) پیری ئیختیارو کەسێ لە ریزی ئەوابێ:

پیرو ئیختیارێکی وا کە توانای رۆژووی نەبێ، یا رۆژوو توشی ئەرکێکی دیژواری بکاو پیرێژنو نەخۆشێ کە ئومێدی چاك بوونەوەی لێ نەکرێ، ئەمانە رۆژوویان لەسەر نیە، بەلام تۆڵە (فیدیە)یان دەکەوێتە سەر، کە برێتییە لە پێدانی ژەمێ خۆراك بە مسکێنێ، لە جیاتی رۆژووی هەر رۆژێ کە فەوتابێ، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە:
{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ – سورة – ٢/١٨٤}
واتە: پێویستوفەرزە لەسەر ئەو کەسانە کە لەشساغنولە شوێنی خۆیانان، بەلام لەبەر پیریو ناتەواوی) وە، بە خەرجکردنی هەموو توانایی نەبێ، ناتوانن رۆژوو بگرن، لەسەر ئەوکەسانەی کە ئەمە حاڵیانە فەرزە: ئەگەر بە رۆژوو نەبوون، تۆڵەی ئەو رۆژووەیان بدەن، بۆ هەر رۆژەی ئەندازەی خواردەمەنی کەدایەك. ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم ئایەتە بڕیارەکەی هەڵ نەوەشاوەتەوە، بەلکوو ئەمە سەبارەت بە پیاوو ژنی ئیختیارە، کە نەتوانن بەرۆژووبن، لە جیاتی هەر رۆژێ رۆژوو شکاندن دەبێ ژەمێ خۆراك بدەن بە کەدایێ.

١٤٥) ژنی دووگیانو ژنی مەمکدەر:

ژنی دووگیانو ژنی منالبەبەر، ئەگەر لە ترسی گیانی خۆیان یا لە ترسی نەخۆش کەوتنیان رۆژوویان نەگرت، پێویستە قەزای رۆژەووەکە بکەنەوەو، فیدیەیان لەسەر نیە، دەق وەك نەخۆش وان. بەلام ئەگەر لە ترسی منداڵەکەیان رۆژوویان نەگرت، وەك ئەوە سکپڕ مەترسی ئەوەی هەبێ کە سکەگکەی لەباربچێ، وە منالبەبەر مەترسی ئەوەی هەبێ کە

شیرەکەی کەم بکا، ئەوە گێڕانەوەو برێتییان لەسەرە، کە برێتییە لە خۆراکدان بە گەدایێ لە برێتی رۆژێ کە بە رۆژوو نەبن، بەپێی ئەم ئایەتـە {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ} لـە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خودای گەورە هەم رۆژووە هەم نیوە نوێژی لەسەر رێبوار هەلگرتووە، لەسەر سکپڕو منالْبەبەریش رۆژووی هەلگرتووە. (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی بە فەرموودەیەکی جوانی داناوە). وەکی تریش ئەم رۆژوو شکانە، سەرەڕای ئەم ئایەتو فەرموودەیە هۆی تریشی هەیە کە ئەمەیە: دەبێ بەهۆی بووژانەوەی دووسەر کە برێتین:لە دایكو منالْکەی!.

١٤٦) نەخۆشو رێبوار:

بۆ نەخۆشو رێبواریش پێ نەبوون دروستە لە رەمەزانا، بە پێی ئایەتی: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ – سورة البقرة – ٢/١٨٤} واتە: جا هەرکەسێ نەخۆش بێ، یا لەسەر سەفەربێ، وە بەرۆژوو نەبێ، ئەوە دروستە، بەلاّم دەشێ کە مەهانەکەی ئەما چەند رۆژی خواردووە، ئەوەندە رۆژ قەزا بکاتەوە. بۆ نەخۆش ئەم دوو شتە بە مەرج گیراوە: تووشی ئازارێکی سەخت ببێ بەهۆی گرتنی رۆژووەکەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە درەنگ چاك ببێتەوە.

جا ئەگەر نەخۆشینەکە سەرومڕبوو، بوارەی نەدەدا، ئەوە مافی ئەوەی هەیە هەر لە شەوەوە نێت نەهێنێ، بەلاّم ئەگەر پچڕ پچڕ بوو، وەك کەسێ تاوە تاوە تای لێبێو ناو بەناو لەرزو تاکەی بەری بدا، ئەوە ئەگەر لە شەوا تاداربوو بۆی هەیە هەر لە شەوەوە واز لە نێت بهێنێ،

دەنـا لەسـەریەتی کـە بەشـەو نیـەت بهێنـێ، جـا ئەرگـەر ئاتـاج بـوو ڕۆژووەکەی بشکێنێ، دەنا بە تەواوی بکا، ئەمە کاتـێ وایـە کـە مەترسی نەمانیی خۆی نەبێ بەهۆی ڕۆژووەکـەوە، بـەلام ئەگـەر مەترسی ئـەوەی هەبوو، ئەوە لە سریەتی کە بە ڕۆژوو نەبێ!

بزانە کە زۆر بۆهێنانی برسێتیو تونێتی دەق وەك نەخۆشی وایە، ئەم دوەیش دەبن بەهۆی ڕۆژووشکاندن، بـەپێی ئـەو مـەرجو حاڵەتانـەی کە بۆ نەخۆشی دانراون.

بـەلاّم ڕێبـوار بـەم مەرجانـە مـافی ڕۆژوو نـەگرتنی هەیـە: دەبـێ سـەفەرەکەی درێـژو ڕەوابـێ، کەواتـە: لـە سـەفەری کـورتو لـە سـەفەری گوناهـا ڕێگـەی ڕۆژوو نـەگرتنی پـێ نـادرێ، چـونکە هـۆی بارسـووکی نابەستری بەبێ فەرمانی خواوە، گونـاه نابـێ بـەهۆی بارسووکی! وەلێ بۆ ڕێبوار ڕۆژووگرتن باشترە، بە مەرجێ زیانی پێ نەگەیەنێ، ئەگەر دەبوو بەهۆی زیان بۆی ئەوە پێنەبوون خێرترە!.

١٤٧) ڕۆژووی سوننەت (صوم التطوع):

گرتنی ڕۆژووی ڕۆژی دوو شـەممانو پێـنج شـەممان زۆر سـوننەتە، بەپێی ئەو فەرموودەیەی کە ئـەبو هورەیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتـەوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر {درووودی خوای لەسەربێ} زۆر جاران ڕۆژی دوو شـەممانو پێـنج شـەممان بـەڕۆژوو دەبـوو. (ئەحمـەد بەرشـتەیەکی دروسـت گێڕاویەتـەوە) گرتنـی ڕۆژووی ئـەییامو لبیـزیش لـە هـەموو مانگـێ سوننەتە، واتە: ڕۆژە شـەو ڕووناکـەکان، کـە بـرێتین لـە ڕۆژانـی سیازدەو چاردەو پـارزدەی مـانگ، بـەپێی گوتەکـەی ئـەبو زەڕ {ڕەزای خوای لێبێ} کـە

دەفـەرموێ: پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} گردبـووی بـە یاسـا فـەرمانی پێکـردین کـە ئـەو رۆژانـەی شـەوەکانیان هـەتا بـەیانی مانگەشـەو، بەرۆژووبین، کە بـرێتین لـە رۆژانـی سیازدەو چاردەو پازدە. فەرمووی: دەیفەرموو {درودی خوای لەسەربێ}: گرتنی ئەم سێ رۆژە لە هەموو مانگێ، وەك ئەوە وایە کە کەسێ بـە درێـژایی ساڵ، ساڵ دوانزەمانگـە بـەرۆژوو بـێ.) نەسائی گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببان بەدروستی داناوە). سوننەتە شەش رۆژ لـە مـانگی شەشـەڵان بـەرۆژوو بـێ، چـونکە خۆشەویـست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە پێشدا رۆژووی مانگی رەمەزان بگرێ، وە لە پاش ئـەویش شـەش رۆژ لـە مـانگی شەشـەڵان بگـرێ، ئـەوە وەکوو بـە درێژایی ساڵ بەرۆژوو بێ وایە. (**رواه الجماعة الا البخاری والنسائی**).

ئەم شـەش رۆژە سوننەتە بەسـەر یەکەوە بگیریـن‌و یـەك سـەر لـە دوای رۆژی جەژنـەوە دەسـتیان پێبکـا، چـونکە باشـترینی چـاکە چاکەی بەپەلەیـە، باشـترین خێـر خێـری بەپەلەیـە، سـوننەتە گرتنـی رۆژووی رۆژی نۆهـەم‌و دەهـەمی موحـەرەم، ئیبنـو عـەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} کـە تەشـریفی هـات بـۆ مەدینـە، تەماشـای کـرد جوولەکـەکان دەی موحـەڕەم بـە رۆژوو دەبـن، فـەرمووی: ئـەم رۆژووە هـی چییە؟ گوتیـان: ئـەمڕۆ رۆژێکـی زۆرباشـە، ئەمـە ئـەو رۆژەیـە کـە خـودا نـەوەی حـەزرەتی یـەعقووب پێغمبـەری تێـدا رزگارکردووە لە دەسـتی دوشمنـی خۆیـان، مووسا لـەم رۆژەدا سوپاس بـۆ خودا لەسەر نیعمـەتی قوتـاربوون لـە دەسـتی دوشمـن بـەرۆژوو بووە، وە ئێمـەیش چـاو لـەو دەکـەین‌و دەیگـرین، حـەزرەتیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەوابێ بۆ من رەواترە کە پەیڕەوی مووسا بکەم لەمەدا هەتا

شێوه.. جا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی گرتنی، وه فەرمانیشیدا بە گرتنی رۆژووەکەی لە لایەنی موسوڵمانانەوە. (شەیخان).

دیسان لە ئیبنو عەبباسەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} رۆژی دەی موحەڕەم کە ناودارە بە رۆژی عاشوورا بەرۆژوو بوو، وە فەرمانیدا بە موسڵمانانیش کە ئەو رۆژە بە رۆژووبن. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم رۆژە جوولەکەو گاوریش رێزی لێدەگرن، فەرمووی: کەواتە خوا حەزکات ئەگەر ماین و نەمردین لە ساڵی ئایندەدا رۆژی نۆهەمیشی دەگرین، تا خۆمان لە گاورو جوولەکەکان جیابکەینەوەو لاسکایی ئەوان نەکەینەوە. فەرمووی: ئیتر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} (لە پێش هاتنی ساڵی ئایینەدا) کۆچی دوایی کرد. (موسلیم و ئەبو داوود) هەروا گرتنی رۆژی عەرەفەی جەژنی قوربان، بۆ غەیری کەسێ کە خەریکی حەجکردن بێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژووی رۆژی نۆی مانگی قوربان – کە لەو رۆژەدا حاجیان وان لەکێوی عەرەفە – برێتیی گوناهی ساڵی پێش خۆی و ساڵی پاش خۆی دەکەوێ. (موسلیم لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە) بەڵام حاجی بانەیگرێ، چونکە ئەو لەم رۆژەدا سەرگەرمی پاڕانەوەو کردارەکانی حەجە، لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە رۆژووی رۆژی عەرەفە، بۆ کەسێ لەسەر کێوی عەرەفەبێ. (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائی و ئیبنو ماجە لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە) هەروا گرتنی رۆژووی نۆ رۆژی یەکەمی مانگی نۆمینە، ئەبو داوود {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نۆ رۆژ لە سەرەتای مانگی قوربانەوەو رۆژی عاشوراو سێ رۆژ لە هەموو مانگێ و یەکەم دووشەمەو یەکەم پێنج شەمەی هەموو مانگێ بەرۆژوو دەبوو.

١٤٨- ڕۆژووی ناباش (الصوم المكروه):

ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە نابەشە، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ڕۆژووی ئەوکەسە گیرا نەبی کە ساڵ دوانزەمانگە بەرۆژوو دەبێ! (شەیخان و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدا بە ئیبنو عومەر کە ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە بگرێ، ئەوەبوو کە ویستی شتی وابکا، پێی فەرموو: شتی وا مەکە. (شەیخان و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: سێ کەس چوون بۆ ماڵی هاوسەرەکانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە بارەی پەرستش و عیبادەتی حەزرەتەوە پرسیاریان هەبوو، کە پێیان گوترا پەرستشی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} چەندەو چۆنە وەك بڵێی بە کەمی بزانن وابوو، جا گوتیان: ئێمە لە کوێ و پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە کوێ، ئەو زاتە خودا بە صەریحی ئایەت لە گوناهی بەرودوداوی خۆش بووە، ئەوەتا یەزدانی گەورە مژدەی دەداتێ و پێی دەفەرموێ: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ، لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ - سورة الفتح - ٤٨/١-٢} . جا یەکێکیان فەرمووی: من بە شەو ناخەوم هەرشەو نوێژ دەکەم هەتا هەتایە، یەکێکی تریشیان فەرمووی: منیش ساڵ دوانزەمانگە هەر بەرۆژووم دەبم و یەك ڕۆژی لێ ناخۆم، ئەویتریشیان فەرمووی: منیش لە ژن کەنار دەگرم و هەتا هەتایە ژن ناهێنم و توخنی ژن ناکەوم. جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هات بۆلایان و فەرمووی: ئەوە وەها دەڵێن و ئەم قسانە دەکەن! دەسا بەو خودایە لە ئێوە زیاتر لە خودا دەترسم و لە ئێوە زیاتر تەقوای دەکەم، لەگەڵ ئەوەیشا من بەش بە حاڵی خۆم

ناوبەناو رۆژووی سوننەت دەگرمو نـاو بـەناو بـەرۆژوو نـابمو بـە بەشـەو بەشی شەونوێژ دەکەمو بەشی خۆیشم دەخـەوم لـە هـەمان کاتا ژنیشم هێناوەو حەلاڵو هاوسەرم هەیە، دەی بزانن ئەمەی بۆم باسکردن رێگـەو رەفتاری منە، ئـەوەی پـێی رازییـەو خـودای لـێ رازییـە، ئـەوەی لاری لـەم رێبازەی من هەیە لە من نیە. (شەیخانو کەسانی تریش).

رۆژووی رۆژوی هەینیش بە تەنیا ناباشە، ئەگەر بەنیازی سوننەت بـێ. لـە صـەحیحەینا، لـە ئـەبو هـورەیرەوە. حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویێ: بە تەنها رۆژی هەینی، بۆ رۆژووی سوننەت، بە رۆژوو مـەبن، مەگەر رۆژێ لە پێشیەوە، یا لە پاشیەوە، لەگەڵی دابگرن. هـەروا رۆژووی رۆژی شەممەیش ناباشە، حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرمویێ: رۆژووی رۆژی شەممە بە تـەنیا، بـە نیـازی سـوننـەت مـەگرن، مەگـەر رۆژووەکـەی فـەرز بـێ لەسـەرتان (ئـەبو داوودو تیرمیـذیو ئیبنـو ماجـەو بەیهـەقی گێڕاویانەتـەوە، بەیهـەقی بەدروسـت – صـەحیح – ی داناوە) لەبـەر ئەوەیش چاولێکەریی جوولەکە نەکەین، چونکە ئەوان شـەممە بـەرۆژوی گەورەی خۆیان دادەنێن! هەرواو لـە بەرهـەمان هـۆی جاولێکـەری گرتنـی رۆژووی رۆژی یـەك شـەممەیش ناباشـە، چونکە نەصـرانی ئـەم رۆژە بـە رۆژی خۆیان دادەنێنو بە گەورەی دازانن، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوەی پێی خۆشبوو کە پێچەوانەی خاوەن نامەکان بکـاو، لـە کـارو بـاری ئاییندا چاو لە وان نـەکا!.

١٤٩) ڕۆژووی سوننەت بۆ ئافرەت:

ڕۆژووی سوننەت بۆ ژنی مێرددار، ئەگەر مێردەکەی لە گەڵیابێ، نادروستە، مەگەر مێردەکەی ڕێگەی بدا، چونکە پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەك ڕۆژ چییە، نابێ ژن بەبێ فەرمانی مێردەکەی ڕۆژوو بگرێ ئەگەر مێردەکەی لەماڵ بوو لە گەڵیا، ڕۆژووی ڕەمەزانی لێ دەرچێ!. (ئەحمەدو شەیخان) بەڵام ئەگەر لە ماڵ نەبوو، واتە: لە ماوەی ڕۆژووەکەدا لەگەڵ ژنەکەیدا نەدەبوو، وەك ئەوە لە سەفەربوو، ئەوە ژنەکەی مافی هەیە بەبێ ڕێگە پێدانی مێردەکەی بەرۆژووبێ!.

١٥٠) زەکاتی سەرفترە:

بۆیە پێی دەگوترێ سەرفترە، چونکە فیطر لە عەرەبیدا واتە: ڕۆژووشکاندن، ئەمەیش بەهۆی هاتنی جەژنەوە، فەرز دەبێ، جەژنیش کە هات ڕۆژوو تەواو. (لە کوردیشدا بۆیە پێی دەگوترێ: سەر + فیترە، چونکە هەموو سەرێ، سەرفیترەی لەسەرە) وەپێشی دەگوترێ: زەکاتی جەستە، چونکە دەروون خاوێن دەکاو دل پاکژ دەکاو کردەوەی باش پێی نەشونماو گەشە دەکا... سەربەڵگەی فەرزبوونی، ئەو فەرموودەیە کە شەیخان لە ئیبنو عومەرەوە {ڕەزای خوای لێبێ} مەنێ خورما، یا مەنێ جۆ سەرفترەی دانا لەسەر هەموو موسوڵمانێ، خواه: ئازاد بێ، یا بەندە، نێرینەبێ، یا مێیینە، گەورەبێ یا بچووك.

مەرجی پێویستبوونی ئیسلام، (خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەسەر هەموو موسڵمانێ..). کەواتە بێبڕوا سەرفترەی لەسەر نیە،

دووەم مەرجی: ئاوابوونی خۆری رۆژی دوا رۆژی رەمەزانە، کە بۆ بەیانی جەژنە، گوتراویشە: پێویست دەبێ بە شەبەقدانی بەیانی رۆژی جەژن، چونکە سەرفترە تاعەتێکە پەیوەندی بە جەژنەوە هەیە، لەبەر ئەوە، لەسەر قسەی ئەم فەرمایشتە، نابێ لێی پێش بکەوێ! دەق وەك چۆن قوربانی پەرستشێکە پەیوەندی بە رۆژی جەژنەوە هەیە لەبەر ئەوە بەهیچ جۆرێ لە جەژن پێش ناکەوێ سەرفترەیش ئاوا.

سێیەم مەرجی: دەبی دارای سەرفترەکەبێ، ئەگەر نەدارابوو سەرفترەی لەسەر نیە، نەدارا لەم شوێنەدا ئەو کەسەیە کە ئەوەندەی ماڵ نەبێ کە زیادی هەبێ لە مەسرەفو ژیواری پێویستی شەوو رۆژی جەژنی خۆیو هەر شتێ کە گوزەرانی لەسەری بێ، خواه مرۆڤ بێ یا شتی تربێ، جا ئەگەر لەم ئەندازەیە زیادی هەبوو، دەبی بە پێی توانا سەرفترە بدا.

هەرکەس سەرفترەی خۆیو سەرفترەی ئەو کەسەی لە موسڵمانان کە ژیوارو گوزەرانی دەکەوێتە سەری دەدا، وەك ژنیو منالی وردی خۆیو منالی گەورەی خۆی کە کاسپیی بۆ نەکرێ، هەروا باوكو دایکی هەژاری، هەروا باپیرەو نەنکی هەژاری، هەروا خزمەتکارو کارەکە، ئەگەر بە نانەسکی ئیشیان بۆ دەکرد. بەڵام ئەگەر خزمەتکارو کارەکەر بەکرێ ئیشیان بۆ دەکرد. ئەوە سەرفترەیان لەسەر ئەو نیە، لەسەر خۆیانە، هەروا سەرفترەی بەندەی خۆیی دەکەوێتە سەر، بەپێی فەرموودەکەی

ئیبنو عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە کە سەرفترەی ئەمانە بدرێ: بچووك و گەورەو ئازاو بەندەو هەر کەسێ کە ژیواری لە سەرتان بێ!. (موسلیم و کەسانی تر گێڕاویانەتەوە). بەلاَم هەندێ بێبڕوا هەن ژیواریان لەسەرتە، بەلاَم چونکە موسڵمان نین سەرفترەیان بۆ نادرێ، ئەمانە وەك ژنی کیتابیو خزمو بەندەو کەنیزەکی ناموسڵمان.

ئەندازەی پێویستی سەرفترە بۆ هەر کەسێ یەك من (صاع)ە لە پێبژێوێ کە زۆربەی خەڵکی ئەو شوێنە بەوەبژین. بە پێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر کە لە پێشەوە رابورد. ئەو دانەوێڵەو میوەیەی کە دەیەکی لێدەکەوێ بۆ زەکات بە کەڵکی سەرفترەیش دێ. تەنانەت کەشکیش بۆ سەرفترە دەست دەدا، چونکە فەرموودەیەکی دروست سەبارەت بە کەشك هەیە، بەلاَم تەنیا بۆ ئەو کەسە دەست دەدا کە خۆراکی کەشك بێ، ئەوەی دەدرێ بە سەرفترەدا دەبێ نەنگدار نەبێ، وە دەبێ دانەوێڵە بێ، بەهاکەی نابێ، چونکە دەق (نەص) لەسەر دانەوێڵەکە کراوە. بۆیەیش دەبێ لە پێبژیوی خەڵکی شار بێ، چونکە هەژاران دڵیان لەسەر ئەوەیە. مەن بە پێوانەی میسری چواریەکی کیلەیە، کەواتە: کەیلەی میسری بەشی سەری چوارکە دەکا. هەندێ زانا دەفەرموون: بەهای زەکاتەکەیش دەبێ، بەمەرجێ قازانجی هەژاری تیادابێ، چونکە موعاز بە خەڵکی یەمەن دەفەرموێ: جل و بەرگ شاڵو چۆغەو لەجیاتی جۆو گەنمەسامی بۆ بهێنن، چونکە هێنانی ئەمانە بۆ ئێوە بارسووکی ترەو بۆ هاوڕێیانی پێغەمبەرو دانیشتوانی مەدینەیش باشترە!.

زەکـاتو سـەرفترە دروسـت نیـە بـدرێت بـە بنەچـەو وەچـە واتـە: زەکات بە ئوصولو فوروع دەرناچێ، چونکە ژیواری ئەمانە ئەگەر هەژار بن لەسـەر زەکاتدەرەکەیـە، واتـە: هـەر کەسـێ ژێـواری لەسـەر کەسێ بـی زەکاتی ئەو کەسەی پێ ناشێ، وەلێ لـە لای ئیمامی مالیك {رەزای خوای لێبێ} دروستە باپیرە زەکاتی خۆی بدا بە کوڕی کوڕی خۆی. بـەلام زەکـات بـە براو برازاو مامەو ئامۆزاو بەخوشكو خەشكەزاو بـە خـاڵو خـاڵۆزاو بـە پـوورو پـورزا دەردەچـێ بـە نـاوی هەژارانـەوە. دروسـت نیـە زەکـات لـە شـوێنێکەوە بـبرێ بـۆ شـوێنێکی تـر چـونکە پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفـــەرموێ: لـــە دەوڵەمەنـــدەکانیان وەردەگـــیرێو دەدرێتـــەوە بـــە هەژارەکانیان. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات دروستە لـە شارێکەوە بـۆ شـارێکی تـر، بـەپێی فەرمایـشتەکەی موعـاذ، کـە تـۆزێ لەمـەوپێش نووسیمان.

ئەگەر هەژارێ قەرزێکی لەسەربوو، خاوەن قەرزەکەی پێی گوت: ئەوا ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بە تۆ لە جیاتی زەکاتی سەرفترە، بەمە لە کـۆڵی ناکـەوێ، لەسـەر فەرمایـشتی دروسـت، بـەڵکوو دەبـێ قەرزەکـە وەربگرێتـەوە ئەوسـا بیداتـەوە پێـی لـە جیـاتی سـەرفترە، پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەم رۆژەدا هەژاران لە گەدایی بێ نیاز بکەن بەڵێ ئەگەر قەرزەکە سپاردەبی ئەوە دروستە.[1]

---

[1] ئەمـە تەرجەمـەی ئـەم دەقەیـە، کەتایبەتـە بـە فیقهولویـە سەرەکە، لـە کفایـە الاخیارەکەدا نیە: (واذا کان الفقیر علیه دین فقـال لـه الـدائن: جعلتـه عـن زکـاتی لا یجزئه علی الصحیح حتی یقبضه لقوله *صلی الله علیه وسلم*: أغنوهم عن السؤال في هذا الیوم) بۆ ئەوەی بزانین کە چۆن ئەم حەدیسە دەبێ بە بەڵگە بۆ ئەم بڕیارە. دەڵێین: لـەم

١٥١) كاتی دەركدنی:

دروست نیە دەركردنی سەرفترە لە شەوو رۆژی جەژن وابخری، مەگەر لەبەر مەهانەی رەوا، وەك ئەوە كەسێكی وای دەست نەكەویٚ كە زەكاتی پیٚ بشیٚ، یا دەستی دەكوت، بەلاّم لەبەر هۆییٚ دەستی پێی نەدەگەیشت. باشترین كات بۆ دانی سەرفترە لە پاش شەبەقی بەیانی رۆژی جەژنەوەیە هەتا كاتی دەرچوونی مەردوم بۆ نوێژی جەژن! چونكە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویٚ: خێرترینی ئەوەیە كە لەپێش ئەوەدا مەردومەكە بچن بۆ نوێژ بدریٚ بە هەژاران. (شەیخان) زاناكان لە سەر ئەوە رێكەوتوون: كە بە رۆژیٚ دوو رۆژ لە پێش جەژنا دروستە بدریٚ، ئەبو حەنیفە دەفەرمویٚ: دروستە سەرفترە لە پێش رەمەزانیشەوە بدریٚ، شافعیش دەفەرمویٚ: دروستە لە سەرەتای رەمەزانەوە بدریٚ. وا باشترە سەرفترە بدریٚ بەو خزمانە كە ژیواریان لەسەر سەرفترە دەرەكە نیە، وەك خوشكو براو مامەو پوورو خاڵو خوشكی دایكو منالّی ئەمانە، بگرە هەتا نزیكتربیٚ خێترە.

دۆخەدا، هەژارەكە، راستە قەرزەكەی لەسەر نامێنیٚ، بەلاّم بە عەمەلی هیچ وەرناگریٚ بۆ خەرجی رۆژی جەژنی، لەكاتی وادا، هەژار لە سواڵو دەرووزەی رۆژی جەژن بیٚ نیازابیٚ.

- وەرگێر -

١٥٢) حیكمەتی سەرفترە:

حیكمـــەتی ســـەرفترە ئەوەیـــە خـــودا كردوویـــەتی بـــە هـــۆی پاككردنـــەوەی رۆژووەوان لـــە ئۆبـــاڵی قـــسەی پڕوپـــوچ، بـــە پێـــی ئـــەم فەرمایـــشتەی ئیبنـــو هـــەبباس {ڕەزای خـوای لێبێـ} كـــە دەفـــەرموێ: پێغەمبـــەر {دروودی خوای لەسەربێ} سەرفترەی داناوە هەتا رۆژووەوان پاك بكاتـەوە لـە مـاكی قـسەی پـڕوو پـوچو هـەرزەگۆیی، وە هـەتا بـشبێت بـە خـۆراكی جـەژنی هـەژاران. (ئـەبو داوودو ئیبنـو ماجـەو حـاكم گێڕاویانەتـەوە، حـاكم بـە دروسـتی دانـاوە) دیـسان لەبـەر ئـەوەیش كـە هـەژاران بپـارێزێ لـە رووی زەردی ســـواڵ، لـــەم رۆژە پـــیرۆزەدا، وەك حـــەزرەت {دروودی خـوای لەسـەربێ} دەفەرموێ: لـەم رۆژەدا هـەژاران بـێ نیـاز بكـەن لـە گـەڕانی دەرگـاو دەگا (حاكم گێڕاویەتەوە).

١٥٣) باسی گەورەیی رۆژوو:

فـەرموودەی گـەلێ زۆر سـەبارەت بـە بـەهرەی رۆژوو هەیـە، لـە فەرموودەیەكا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژوو و قورئان، لە رۆژی قیامەتا، تكا دەكەن بۆ بەنـدە، رۆژوو دەفـەرموێ: ئـەی خودایـە! بەهۆی منـەوە، لە رۆژدا، نـان‌و ئـاوو ئارەزووەكـانی لێ قەدەغـە بـوو بـوو، كەواتە هەقی لەسەرمە، لەبەر ئەوە من لە خزمەت تۆدا تكای بۆ دەكـەم، ئومێـد دەكـەم كـە تكاكـەم قـەبووڵ بفـەرمووی، قورئـانیش دەفـەرموێ: منیش بەشەو خـەوم لـێ زڕانـدبوو، كەواتـە تكام گیراكە بۆی، جا تكـای هـــەردوكیان قـــەبووڵ دەكـــرێ! (ئەحمـــەد بـــە رشـــتەیەكی دروســـت

گیڕاویەتەوە) لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: هەر بەندیێ بۆ رەزای خوادا یەك رۆژ رۆژوو بگرێ، مسۆگەر کە خودا بەهۆی رۆژووی ئەو رۆژەوە حەفتا ساڵ لە ئاگری دۆزەخ دوری دەخاتەوە! (رواة الجماعة الا ابا داود).

١٥٤) هەڕەشە لە رۆژوو نەگرتنی رەمەزان:

هەڕەشەی زۆر هەیە لەو کەسەی کە لە رەمازانا بەبێ بەهانەی رەوا بە رۆژوو نەبێ، وەك ئەوە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ (بەبێ بەهانەیەکی رەوا کە خودا رێگەی پێدابی) رۆژێ لە رۆژووی رەمەزان بخوات، ئەگەر گریمان بە درێژایی ساڵ لە جیاتی ئەو تاقە رۆژە بەرۆژوو بێ، هێشتا شوێنی ئەو تاقە رۆژە پڕ ناکاتەوە! (د/ماجە/ت).

١٥٥) نزای رەوا بەزمانی بەرۆژووەوە:

تیرمیذی {رەزای خوای لێبێ} بە رشتەیەکی جوان دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ جۆرە کەسە نزاو پاڕانەوەیان لە لای خوا گیرایە: رۆژووەوان هەتا بەربانگ دەکاتەوەو پێشەوای دادپەروەرو مرۆڤی ستەمدیدە، هەروا خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەیە بۆ رۆژووەوان لەکاتی بەربانگکردنەوەدا، نزایێ کە خوا گیرای دەکا (ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە).

١٥٦) مانگە پیرۆزەکە:

پێغەمبەری خوا {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} لە کۆتایی مانگی کوڵەمانگا، لە دوا رۆژیدا، وتارێکیدا، فەرمووی: ئەی موسڵمانەکان! وا بەخێرو خۆشی مانگێکی مەزنی پیرۆز، تەشریفی هێناوسێبەری رەحمەتی لەسەر کردن، ئەو مانگە مەزنەیە کە لەیلەتولقەدری تیادایە، کە شەوێکی وایە لە هەوار مانگ گەورەترە، ئەومانگەیە کە خودا گرتنی رۆژووی رۆژەکەیی فەرزکردووە لە سەرتانو، شەونوێژی شەوەکەیی سوننەتێکی گەورە بۆتان، هەر کەسێ لەم مانگەدا کارێکی سوننەت بکا، وەك ئەوە وایە کە ئەو کارەی لە مانگەکانی تردا بە فەرزی کردبێ (دوو رکات نوێژی سوننەت لە رەمەزانا بەقەد دوو رکات نوێژی فەرز لە مانگەکانی تردا خێری دەگا، وە هەروا خێرو سەڵاواتو قورئانخوێندنو سەڵاواتو وە هەرکەسێ لەم مانگەدا فەرزێ ئەنجام بدا وەك ئەوە وایە کە ئەو فەرزەی لە مانگەکانی تردا حەفتاجار جێبەجێ کردبێ، ئەم مانگە هەر خۆی مایەی ئارامو هێمنیە، ئارامیش پاداشتی گەورەیە، کە برێتیە لە بەهەشتی بەرین، هەر خۆی مانگی دڵدانەوەو نەوازوشە، ئەو مانگەیە کە رقو رۆژی ئیماندار تیادا زیاد دەکا، هەر کەسێ لەم مانگەدا بەربانگ بۆ رۆژووەوانێ بەربانگی پێ کردتەوە خێری دەگا، بەبێ ئەوە کە لە پاداشی رۆژووەوانەکە ئامادە بکا، دەبێ بەهۆی داپۆشینی گوناهەکانیو دەبێ بەهۆی ئازادبوونی لە ئاگری دۆزەخ! سەرەڕای ئەوەیش رێك بە قەد ئەو رۆژووەوانە کە هیچ کەم ببێتەوە. یاران عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! هەندێ لە ئێمە ئەوەندەی نیە کە بەربانگێك تەاو بۆ رۆژووەوان دروست بکا، ئەی ئەوەچی بکاو چۆن ئەم بەهرە گەورەیەی لەکیس

نەچیٚ؟! فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: خوای گەورە بە رەحمەتی خۆی ئەم بەهرە گەورەیە دەدا بەو کەسانەیش کە ئەوەیان بۆ ناکریٚ بەڵام بە دەنکیٚ خورما، یا بە جامیٚ ئاو، یا بە ژەمیٚ شیراو، بەربانگ دەکەنەوە بە رۆژووەوانیٚ! رەمەزان ئەو مانگەیە کە هەوەڵکەی رەحمەتە، ناوەڕاستەکەی لیٚخۆشبوونە، دەی کۆتایی ئازادبوونە لە ئاگری دۆزەخ! هەتا دەتوانن لەم چوار کارەی زۆر تیادا بکەن: دووکاریان دەبن بەهۆی خۆشنوودیو رەزامەندی پەروەردگارتان، دوو کاریشیان بەبی ئەوان ناتان کریٚ، ئەو دووەیان کە دەبن بەهۆی رەزامەندی خودا، یەکەمیان شەهادەی (لا الە الا الله)یەو دووەمیان تەوبەو ئیستیغفارە، ئەو دوویشیان کە بەبی ئەوان ناتانکریٚ، یەکەمیان ئەوەیە لە کە خودا داوای بەهەشت بکەنو دووەمیان ئەوەیە کە پەنا بگرن بە خودا لە ئاگری دۆزەخ، وە هەرکەسیٚکیش رۆژووەوانیٚ تیٚربکا، خودا لە حەوزی کەوسەری من تیٚراوی دەکا، تیٚراویٚکی وا کە لە پاشی قەت تینووی نەبیٚ هەتا دەچیٚتە بەهەشتیٚ!. (ئیبنو خوزەیمەو بەیهەقیو ئیبنو حیببان گیٚڕاویانەتەوە).

١٥٧) خەڵوەکیٚشان لە مزگەوتا (اعتکاف):

پیٚناسەکەی:خەڵوەکیٚشان لەزمانی عەرەبدا پیٚی دەگوتریٚت اعتكاف.اعتیکافیش لەزمانی عەرەبدا واتە: گوڵوڵە بوون بەدیار شتیٚکەوە، ئیتر باش بیٚ یاخراپ هەر پیٚی دەوتریٚ (اعتكاف) ئەوەتا خوای گەورە دەفەرمویٚ: {مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ – سورة

الأنبیـاء - ٥٢/٢١} واتـه: ئیـبراهیم بێـزاری دەربـڕی لـەبتانو بەباوکیوبەگەلی خۆی فەرموو: ئەم پەیکەرە بێ گیانو بێ خێرو بێ دەسەلاتانە چینو بەچی ئەقڵێکەوە ئێوە ئاوا بەدیاریانەوە گلۆلە بوونو بە بێ لێکدانەوە سەرتان کردۆتە پەرستنیان.

لەشەرعیشدا واتە:نیشتەجێبونێکی تایبەت لەسەر شێوەیەکی تایبەت.خەلۆەکێشان لەهەموو کاتێکدا سوننەتە، لە دەی دوایی رەمەزانا لە هەموو کاتێکی تر خێرترە، لەمەیشدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سەرمەشقە، چونکە ئەو وای کردووە، لە هەمان کاتدا دەبێ بە گەڕانیش بەشوێن لەیلەتولقەدردا، کە ئەو شەوەیە لە هەموو شەوەکان گەورەترە، سەربەلگەی سوننەتییەکەی قوورئانو سوننەتو یەکگرتنی ئوممەتە. خوای گەورە دەفەرموێ: {أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ - سورة البقرة - ١٢٥/٢} وە دەفەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ - سورة البقرة - ١٨٧/٢) لە فەرموودەو سوننەتدا هەیە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەموو رەمەزانێ دە رۆژ خەلۆەی دەکێشا، بەلام لەو سالەدا کە کۆچی دوایی تیاداکرد، بیست رۆژ لە رەمەزانا خەلۆەی کێشا (فەرموودەیێ لەسەر ئەم مەسەلەیە هەیە ئەبو داوودو بوخاریو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە). هاوڕێکانی پێغەمبەرو هاوسەرەکانی لە ژیانی پێغەمبەرداو لە دوا ژیانیشی خەلۆەیان کێشاوە، گەلێ موسولمان لەسەر ئەمە یەکیان گرتووە.

بنیاتەکانی:

بنیاتەکانی خەڵوەکێشان چوارشتە:-

یەکەمیان: نیەتە، چونکە ئەمەیش وەك هەموو پەرستنێ عیبادەتە، لەبەر ئەوە پێویستی بە نیەتە.

دووەمیان: مانەوەیە لەناو مزگەوتا بەلاّم ئەوەندە بەس نیە بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ کە بە عەرەبی پێی دەوگوترێ طومەئنینەی ناو روکوع، وەك هەندێ کەس دەڵێن: بەڵکوو پێویستە لەو ئەندازەیە پتربیو ئەوەندە ببێ کەپێی بگوترێ گولۆڵەبوونو نیشتەجێبوون، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} وا بەباش دەزانێ کە بەلایەنی کەمەوە خەڵوەکێش رۆژێ خەڵوەبکێشێ، هەتا لە راجیایی دەرباز ببێ، ئەوەیش کە دەڵێین: برپیارە مانەوە کە لە ناو مزگەوتا بی، چونکە خەڵوەکێشان لەناو مزگەوتا یاساو دەستووری پێغەمبەرو یارانیو هاوسەرەکانی بووەو لەوانەوە لەسەر ئەم شێوەیە بۆ ئێمە ماوەتەوە، لە هەمان کاتا پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خەڵوەکێشان دەبێ لەناو مزگەوتێکابێ کە جەماعەتی تیادا بکرێ. (ئیبنو ئەبی شەیبەو سەعیدی کوڕی مەنصور گێڕاویانەتەوە، بەشێکە لە فەرموودەکەی حوزەیفە).

سێیەمیان: خەڵوەکێشە، مەرجی خەڵوەکێش ئەمانەیە: ئیسلامو هۆشو پاکی لە لەشپیسی بێنوێژیو زەیستانی، .

چوارەمیان: جێگەی خەڵوەکێشان،واتە خەڵوەکا، یا خەڵوەخانە، مەرجەکەی ئەوەیە کە دەبێ مزگەتبێ، وەك باسمانکرد، ئەگەر خەڵوەگاکە مزگەتێ بێ جومعەی تیا بکرێ ئەوە باشترە، تا ناچار نەبێ

دەربچێ بۆ نوێژی هەینی، لەبەر ئەوەیش چونکە مزگەوتی وا جەماعەتەکەیشی گەورەترو زۆرترە! ئیمامی زوهری ئەمەی بە مەرج گرتووە، شافیعیش {رەزای خوای لێبێ} لە فەرمایشتی دیرینیدا ئاماژەی بۆ ئەم رایە کردووە!

خەڵوەی نەزرکراو:

خەڵوەکێشان تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیە لە خوای مەزن، جا هەرکاتێ خەڵوەکێش کە خەڵوەکێشانی نەزرکرد لەسەر خۆی نەزرەکەی دادەمەزرێ، پێویستە لەسەری کە جێبەجێی بکا، بە پێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ تاعەتێ لەسەر خۆی نەزربکا با بیکا، بەڵام ئەگەر کەسێ گوناهێکی لەسەر خۆی نەزر کرد با نەیکا (ئەحمەد لە موسنەدەکەیدا گێڕاویەتەوە، هەروا بوخاریش) ئیمامی عومەریش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! لەسەر دەمی نەزانی پێش ئیسلاما، فووتوو (نەزر)م کردووە کە شەوێ لە ناو مەسجیدولحەرامدا خەڵوەبکێشم، جا تۆ دەفەرمووی چی؟ پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: نەزرەکەت بەجێبێنە، ئەویش لە ناویدا شەوێ خەڵوەی کێشا (شەیخان). جا ئەگەر نەزریکرد دە رۆژ خەڵوە بکێشێ، لە سەریەتی کە جێ بەجێی بکا، ئیتر نەزری کردبوو کە دەرۆژەکە بەسەریەکەوە بێت، یا پچڕ پچڕبێ یەکسانە، لەوماوەیەدا بۆی نیە لە مزگەوتەکە بچێتە دەرەوە مەگەر لەبەر مەهانەی رەوا، مەهانەی رەوایش جۆری زۆرە: وەك دەرچوون بۆ سەراو، خوا بۆ پیسایی بێ، یا بۆ گمیزبێ، بۆ ئەم مەبەستە خۆشۆردنی لەشپیسی شەیتانی بوونیش وەك

سەراوکردن وایە، دەرچوون بۆی زیانی نیە، وەك برسێتی، بۆی هەیە لەبەر برسێتی لە مزگەوت دەربچیو بچی نان بخواتو بێتەوە، بەلام ئەگەر تینووی بوو سەرنج دەدەین: ئەگەر لە ناو مزگەوتا ئاوی دەست دەکەوت، بۆی نیە لە مزگەوت دەربچیَ، ئەگینا بۆی هەیە، جیایی نێوانی خواردنو خواردنەوە ئەوەیە: نانخواردن لە ناو مزگەوتا شەرمی لێدەکریَ، بەلام ئاوخواردنەوە وانیە، وەلیٚ دروست نیە بچی بۆ سەردانی نەخۆش، یا بۆ نوێژی مردوو، چونکە حەدیثیٚ هەیە دەفەرمویَ: پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} لەکاتی خەلوەکێشاندا لەلای نەخۆشەوە رەت دەبوو، لە رێگەی ئاسایی خۆیەوە تێدەپەڕی. لای نەدەدا بۆ لای نەخۆشەکە بۆ هەوالپرسی. (ئەبو داوود) دیسان ئەبو داوود لە عائیشەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرمویَ: یاساو دەستووری خەلوەکێش بەم شێوەیەیە: نەبچیَ بۆ دیدەنی نەخۆشو نە بچی بە دیار تەرمو نە دەست بەریَ بۆ ژنو نە لەگەلیا دروست بیَ، وە بۆ پێویستییەکی ناچاری خۆشی نەبیَ، نابیَ لە مزگەوت دەربچیَ یەکیَ تر لە مەهانەی رەوای دەرچوون: پەیدابوونی بێنوێژییە، لە کاتی وادا لە سەریەتی کە گورج لە مزگەوت دەربچیَ، چونکە خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرمویَ: ناو مزگەوت رەوا نابینم نە بۆ بێنوێژو نە بۆ لەشپیس!.

یەکیَ تریان: نەخۆشیە، ئەگەر بە نەخۆشییەوە مانەوە لە مزگەوتا زەحمەت بوو، وەك ئەوە پێویستی بە نوێنو هامشۆی پزیشك بوو، ئەوە رەوایە بۆی کە لە مزگەوت دەرچیَ، وە بەوە پەیوەستی خەلوەکێشانەکەی ناپچڕیَ، هەروا ئەگەر لەبیری نەبوو لە مزگەت دەرچوو، یا بە زۆر لە مزگەوت دەریان کرد خەلوەکەی ناپچڕیَ. بەلام

ئەگەر دەرچوو هەتا بچێ بۆ نوێژی هەینی ئەوە خەڵوەکەی پوچ دەبێتەوە، چونکە لە سەرەتاوە دەیتوانی لەو مزگەوتەدا خەڵوەبکێشێ کە جومعەی تیا دەکات.

یەکێ تریان: ئەوەیە مەترسی ئەوەی هەبێ کە بەهۆی تەواو کردنی خەڵوەکەوە حەجی لەکیس بچێ، ئەوە خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە، ئەگەر لەگەڵ خێزانی، یا لەگەڵ شتێ جووت بوو، واتە: جیماعی کرد، خەڵوەکەی پووچ دەبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ – سورة البقرة} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لە کاتێکا کە ئێوە لەناو مزگەوتا خەڵوەدەکێشن، لەگەڵ ژنی خۆتاندا دروست مەبن. هەتا ئەگەر دەستبازی لەگەڵ ژندا کرد، یا ماچی کردو ئاوی هاتەوە، خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٥٨) حەج لە زمانی عەرەبدا واتە:

چوون بۆ شتێ، لە شەرعیشدا برێتییە لە چوون بۆ ماڵی خوا، کە ناوی بەیتولحەرامە، بۆجێ بەجێکردنی کردارەکانی حەج، وەك تەوافو سەعی نێوانی سەفاو مەڕوەو وەستان لە کێوی عەرەفەو دەستوورو یاساکانی تری حەج، بە نیازی جێبەجێکردنی فەرمانی خوا، بە هیوای دەستگیربوونی ڕەزامەندی خوا.

بڕیار = حوکمەکەی:

حەج بە نامەو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە لەسەر موسوڵمان فەرز بووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً – سورة آل عمران – ٩٧/٣) واتە: وە بۆ خودا هەیە لەسەر گشت کەسێ کە توانای چوونو هاتنەوەی ڕێگەی حەجی هەبێ، کە بچێ بۆ حەج. پێغەمبەری ئازیزیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە، تا کۆتایی فەرموودەکە. کە یەکێك لەو پێنجە حەجە، حەزرەت دیسان دەفەرموێ: بەر لەوەی حەجتان لە دەست بچێ حەج بکەن (بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا دەیگێڕێتەوە). حەج لەو کارە گرنگانەیە کە لە ئایندا بەڵگە نەویستو هەموو کەس دەیان زانێ، لەبەر ئەوە هەر کەسێ حاشای لێبکاو بە فەرزی نەزانێ بە کافر دادەنرێ.

لە تەمەندا حەج یەکجار پێویستە:

گەلی موسوڵمان بە یەکگرتن بڕیاریان لەسەر ئەوەداوە: کە لە تەمەندا حەج یەکجار لەسەر موسوڵمان فەرزە، ئەقرەعی کوڕی حابیس لە پێغەمبەری خوای پرسی: حەج هەموو ساڵێکە، یا لە تەمەندا یەك حەج پێویستە لەسەر موسوڵمان؟ خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: نەخەیر هەموو ساڵی فەرز نیە، بەڵکوو لە تەمەندا یەك حەج فەرزە، بەڵام هەرکەسێ حەجی زیاتر بکا ئەوە حەجی سوننەتەو پاداشتی گەورەی هەیە. (ئەحمەد).

١٥٩) عەمرە:

عەمرەیش رێك وەك حەج فەرزە، چونكە زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – سورة البقرة – ١٩٦/٢} واتە: حەج و عەمرە بە تەواوی و بەرێكوپێكی بیانكەن ساخ لەبەر رەزای خوا. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەری خوام كرد: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ژنان غەزایان لە سەرە؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەو غەزایەی كە لەسەر ئەوانە شەڕو شۆڕی تیا نیە، كە بریتییە لە حەج و عەمرە، وەلێ ئەو هەواڵەی كە تیرمیذی لە جابیرەوە دەیگێڕێتەوە: گوایە جابیر فەرموویەتی: پرسیار كرا لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەی عەمرەوە كە ئایا فەرزە یا سوننەتە؟ لە مەجمووعا، سەبارەت بەم فەرموودەیە دەفەرموێ: بە ئیتتیفاقی حوففاظی حدیث ئەم حدیثە ضەعیفە. واتە: پسپۆڕە ئاگادارەكانی فەرموودە بە یەكڕا بەكۆی دەنگ، دەفەرموون: ئەم فەرموودەیە لاوازە. عەمرەیش رێك وەك حەج لە تەمەندا یەكجار فەرزە، كردارەكانیشی هەمان كردارەكانی حەجە، بەس ئەم وەستانی عەرەفەی تیا نیە.

(فێربوونی بڕیارەكانی حەج):

پێویستە لەسەر ئەو كەسە كەدەیەوێ حەج بكا فێری بڕیارەكانی ببێ، چی تیادا پێویستەو چی تیادا پێویستەو چی تیادا حەرامەو چی تیادا ناپەسەندەو چی تیادا رەوایەو چی كردن و نەكردنی یەكسانە، چونكە خودا داوای لەكەس نەكردووە كەبەنەزانی بیپەرستێ، بەڵكوو هەر شتێ لەئایینا كردنی پێویست بێ فێر بوونیشی پێویستە. زاتی

مەزن دەفەرموێ: {فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ – سورة النحل – ٤٣/١٦} واتە: هەرشتێ نازانن لەپسپۆرانی خۆی بپرسنەوە، کەباشی دەیزانن.پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: گەڕان بەدوای زانست دا ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ (بەیهەقی دەیگێڕێتەوە) لەگێڕانەوەیەکا ئەمەشی پترە: ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسڵمانێ، چ نێرینە بێ چ مێ بینە!.

(یەکەم شت کەفێربوونی دروستە):

لەم بارەیەوە یەکەم شت کەفێربوونی دروستە فێربوونی حەلاڵو حەرامە، چونکە حەلاڵ مرۆڤ لەتاعەتی خواوە نزیك دەکاتەوە، بەلاَم حەرام بەپێچەوانەوە، حەلاڵ مرۆڤ لەبێ فەرمانی خوا دوور دەخاتەوە، خودایش خۆی پاکە، هەرچیش پاك نەبێ وەری ناگرێ، وەکی تریش خودای گەورە لەم بارەیەوە یەك جۆرە فەرمانی بەئیمانداران‌و پێغەمبەران کردووە، ئەوەتانێ فەرمانی بەهەر دوولا وەك یەك کردووە کەحەلاڵ خۆر بن‌و پاکخۆربن، بەپێغەمبەرانی فەرمووە: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ – سورة المؤمنون – ٥١/٢٣} بە ئیماندارانیش دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ – سورة البقرة – ١٧٢/٢}. بەگشتیش ئەم فەرمایشتە راستەکە دەڵێ: هەر کەسێ کاسپی یەکەی حەلاڵ بێ کارەکەی پیت‌و فەڕی تێ دەکەوێ‌و گەشەو نەشونما دەکا، هەر کەسێ کاسپییەکەی حەلاڵ نەبێ مەترسی ئەوەی لێ دەکرێ کە کردەوەی پەسەند نەکرێ! ئەوەتا یەزدانی مەزن لەم بارەیەوە دەفەرموێ: {إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّهُ مِنَ

الْمُتَّقِينَ – سورة المائدة – ٢٧/٥} واتـه: لەراستـی دا خـودای گـەورە بـەس کـاری ئەوانـە پەسـەند دەکـا، کـەپارێز لەنافـەرمانی خـوا دەکـەن‌و بەهیچ جۆرێ فـەرمانی ناشـکێنن! (رەحمـەت لەپێـشینان کەدەفـەرموون: لەوە بترسە کەلە خوا ناترسێ!) شاعیریش دەفەرموێ:

اذا حججت بمـال أصله سحت
فما حججت، ولكن حجت العير!

واتـه:

ئـەگەر بـەماڵی حـەرام حەج بکەی
حەج بۆ خۆت ناکەی، حەج بۆ کەرەکەی!
کـەسێ بـەماڵی حـەرام حـەج بکـا
کـەرەکـەی ژێـری زیـاتر حـەج دەکـا

بە پەخشانیش واتە: ئەگەر بەماڵی حەرام حـەج بکـەی، ئـەوە پێـی ناگوترێ حـەج‌و تـۆ بـەوە نـابی بـەحاجی، بـەڵکوو کەرەکـەی ژێـرت لـەتۆ حـاجیترە لـەحاڵی وادا.[1] حـەج لەگـەورەترین کـردەوەی مرۆڤـە، چـونکە حـەزرەت {دروودی خـوای لەسـەربێ} دەفـەرموێ: باشـترین کـردەوە لـەلای خـوا ئەمانەیـە: بـاوەڕی تـەواو، کەبـەهیچ جـۆرێ بـۆنی گومـانی لێ نایـەت، غەزایەکیش کـە دەستپیـسی لەدەسکەوتی جـەنگی تیـا نـەکرێ، حـەبێکی دروستیش. (ئیبنو حیببان لەصەحیحی خۆی دا دەیگێرێتـەوە) حـەزرەت دیـسان دەفـەرموێ: هەرکەسـێ بـۆ خـودا حـەجێ بکـاو لـەکاتی کردنـی

---

[1] العير قافلة الحمير . المنجد. أنظر النهاية في غريب الحديث والأثر. واته: عبر بـەکاروانی کەر دەگوترێ.

– وەرگێڕ–

حەجەکەدا پارێز لەکەیف کردن لەگەڵ ژندا بکاو گورێز لەهەرزە گۆییو قسەی پڕو پووچ بکاو گوناه نەکا، ئەوە وەك ئەو ڕۆژە کەلەدایك دەبێ ئاوا لەگوناه پاك دەبێتەوە! (أخرجه الجماعة). گەرچی حەج فەرزێکی پشوودارەو ئەرکێکی ماوەدارەو مەرج نییە دەسبەجێ جێ بەجێ بکرێ، بەلاّم باشتر وایە کەبەزوویی دەستو بردی لێ بکرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ توێشەی ڕێگەو ولاّخێکی سواری وای هەبێ کە بیگەیەنێتە خانەی خوا، وەحەج نەکا، ئەوە دەیەوێ بەجوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی کەیفی خۆیەتی. (تیرمیذی) دیسان دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ حەجی لەسەر پێویست ببێو بەئارەزوو بەبێ بەهانایەکی ڕەوا حەج نەکا، ئەوە کەیفی خۆیەتی دەیەوێ بە جوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی ئەوە خۆی لەو دووە سەر پشکە، بەلاّم ئەگەر بەهانایەکی ڕەوای هەبوو ئەوە جیایە، وەك ئەوە نەخۆشی نەهێڵێ بچێ بۆ حەج، یاپێویستیەکی ناچاریی نەهێڵێ، یاکار بەدەستی ستەمکار ڕێگەی نەدا. (ئەحمەد).

١٦٠) مەرجەکانی پێویستبوونی حەج:

پێویستبوونی حەج ئەم چەند مەرجەی هەیە:

یەکەم: ئیسلام، چونکە حەجیش وەك نوێژو زەکات پەرستشە، بەس پەرستشی موسوڵمانیش دادەمەزرێ. بەپێی فەرموودەیەیش کە موعاذ: دەیگێڕێتەوە، کەدەفەرموێ: حەزرەت کەناردمی بۆ یەمەن پێی فەرمووم:... لەپێشا داوایان لێ بکە کەشایەتی بدەن: کەهەر خودا خودایەو.. تادوایی فەرموودەکە کەبەپێی ئەم فەرموودەیە حەجیش

فەرزێکە لەفەرزەکان. کەواتە: حەج لەسەر بێبڕاوی‌بنەڕەتی پێویست نابێ‌و داوایشی لێ ناکرێ کەحەج بکا. بەلآم هەلگەڕاوە کەتوانای حەجی هەبوو ئیتر لەکۆڵی ناکەوێ. جا لەوەدوا ئەگەر لەحاڵی هەژاری دا گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام، ئەوە بەهۆی توانا بوونەکەی کاتی هەلگەڕانەوە کەیەوە حەج دەکەوێتە سەری، بەلآم ئەگەر بەدەوڵەمەندی گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام‌و لەپێش ئەوەدا حەج بکا مرد، ئەوە لەمیراتیەکەی حەجی بۆ دەکرێ. دووەم: رەسیدەبوون، چونکە منداڵ حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە، یەکێ لەو سێ کەسە مناڵە، وەك لەزنجیرە (١٣٤)دا رابورد. دیسان حەجیش بەقیاس لەسەر هەموو پەرستشێکی تر ناکەوێتە سەر منالْ. سێیەم: هۆش، شێت حەجی لەسەر نییە، بەپێی فەرموودەی: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەلگیراوە، کەیەکێ لەو سێ کەسە شێتە. چوارەم: ئازادییە، بەندە حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کۆیلەێی حەجی کرد، لەپاشا ئازاد کرا ئەوە حەجێکی تری لەسەرە ! بەپێی ئەم بەلگەیەیش کەدەفەرموێ: کۆیلە نوێژی هەینی لەسەر نییە، جا لەشوێنێ نوێژی هەینی بەو نزیکی یە لەسەری نەبێ، لەبەر ئەوەی مافی ئاغاکەی بەهۆی چوون بۆ هەینییەکەوە نەفەوتێ، چۆن حەج بەو دووری‌و درێژییە دەکەوێتە سەری؟؟ پێنجەم: لەتوانابوونە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ ← ز – ١٥٥}. توانین دوو جۆری هەیە: یەکێکیان ئەوەیە موسوڵمانەکە خۆی توانای حەجکردنی هەبێ، ئەوی تریان ئەوەیە خۆی

نەتوانێ کەسێکی تر حەجی بۆ بکا، توانینی بەخودی خۆی ئەمانەی پێویستە:

یەکەم: هۆی سواریی دەست بکەوێ چ ماڵی حاجی خۆیبێ، یاهی کرێ بێ، ئەمەیش بۆ کەسێ مەرجە کەنێوانی ماڵی ئەوو نێوانی مەککە ماوەی کورتکردنەوەی نوێژبێ یا پتربێ. جا ئەگەر ماوەکە لەمە کەمتر بوو، بەڵام کابرا بێهێز بوو نەیدەتوانی بەپێ بڕوا، یادەیتوانی بەڵام تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبوو ئەوە لەم کاتەیشدا وڵاخ مەرجە، دەنا دەبێ بە پێ بچێ بۆ حەج.

دووەم: ئەوەیە مەسرەفی چوونو گەڕانەوەی هەبێ. مەرجە کەوڵاخو خەرجی ڕێگە زیاد بێ لە ژێواری خۆیو ژێواری ئەو کەسانەی کە ژێواریان لە سەریەتی، هەروا زیاد بن لەجلو بەرگی پێویستی خۆیو ئەوانو لە هەموو پێویستییەکی تریان لەو کاتەوە دەڕوا هەتا دەگەڕێتەوە بۆ لایان.

بزانە ئەگەر کەسێ پارەی حەجی هەبوو، بەڵام لە هەمان کاتا پێویستی بەژنهێنان هەبوو، لە ترسی ئەوە نەبادا تووشی شەرواڵپیسی ببێ، ئەوە لەم کاتەدا باش وایە ژنی پێ بهێنێ، نەك حەجی پێ بکا، چونکە لەم حاڵەدا ژنهێنان پێویستیەکی کات هاتووە، بەڵام حەج ماوەکەی مەودا دارە، بەڵام ئەگەر مەترسی شەرواڵپیسی نەبوو، ئەوە پێشخستنی حەجەکە باشترە.

سێیەم: ڕێگە ئەمین بێ، ترسی سەروماڵو ناموسی نەبێ، با ترسەکە کەمیش بێ، چونکە بە هۆیەوە تووشی زیان دەبێ.

چوارەم: ئەوەیە هیوای فریاکەوتنی حەجی هەبێ، واتە: حەجەکە کاتی ئەوەندە مابێ حاجی لە ماڵ دەرچوو پێش بەسەرچوونی کاتی حەج فریای وەستانی عەرەفە بکەوێ.

جۆری دووەم لە توانین ئەوەیە کە یەکێکی تر حەج بکا بۆ مرۆڤ. بۆ ئەمە مەرجە: ئەو کەسەی کە لەباتی کەسێکی تر حەج دەکا، زیاتر لە کرێی ئاسایی داوانەکاو خۆی حەجی کردبێ‌و حەجی نەزریشی لەسەر نەبێ. ئەو کەسەیشی کە یەکێکی تر دروستە حەجی بۆ بکا یەکێکە لەم دووکەسە: یا مردووەو حەجی لە ئەستۆدایە، ئەمە پێویستە لەو کەلەپوورەی کە بەجێی هێشتووە حەجی بۆ بکرێ‌و کەسێ بنێرن حەجی بۆ بکا، یا کەسێکە زیندووەو پەك کەوتووەو لەبەر پیری یا لەبەرشتی تر وەك زەحمەتی زۆر ناتوانێ خۆی بچێ بۆ حەج.

١٦١) بنیاتەکانی حەج (أركان الحج)

بنیاتەکانی حەج پێنج بنیاتن:-

یەکەم: ئیحرام دابەستن، کە برێتییە لە نێتی چوونە ناو حەج، یا چوونە ناو عەمرە، بۆیە ناونراوە ئیحرام چونکە ڕێگە لە شتی حەرامکراو دەگرێ. سەر بەڵگەی پێویستبوونی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ}: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نییەتەکەیەتی، ئیحرامیش سێ جۆری هەیە: جیاجیا: (إفراد)، پشوودان: (تەمەتووع) تێکەڵکردن: (قیران). ڕاجیایی لەوەدا نیە کە هەریەکێ لەم سێ شێوەیە ڕەوایە، بەڵام ڕاجیایی لەوەدا هەیە کە کامەیان خێرترن.

شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} لە زۆربەی کتێبەکانیدا بە دەق فەرموویەتی کە حەج و عەمرە بەجیاجیا (إفراد) خێرترن، ئنجا جۆری پشوو وەرگرتن (تەمەتووع) ئنجا تێکەڵکردن (قیران).

شێوەکاری جیاجیا ئاوایە: حەج بە تەنها دابەستێ و حەج تەواو بکا ئەوجا عەمرە دابەستێ و تەواوی بکا، شێوەکاری پشوو وەرگرتنیش ئاوایە: لە میقاتی وڵاتی خۆیەوە عەمرە دابەستێ و تەواوی بکاو ئەوسا لە مەککەوە ئیحرامی حەج دابەستێ. ئەم چۆنێتە یەکگرتنی لەسەرە. بۆیە پێی دەگوترێ: پشوو وەرگر، چونکە لەم پشووەدا ئەوەی لێی قەدەغە بووبوو ڕەوا دەبێتەوە بۆی. شێوەکار (صورەت)ی تێکەڵکردنیش ئاوایە: ئیحرامی حەج و عەمرە پێکەوە دابەستێ، کردارەکانی عەمرە لە ناو کردارەکانی حەجدا تێهەڵکێش دەکرێن. سەربەڵگەی ئەم سێ شێوەیەیش ئەم فەرموودەیەی عائیشەیە {ڕەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: دەرچووین، جا هەمان بوو هەر ئیحرامی عەمرەی دابەستبوو، هەمان بوو ئیحرامی حەج و عەمرەی بە یەکەوە دابستبوو، هەمان بوو بەس ئیحرامی حەجی دابەستبوو، پێغەمبەر خۆی هەر ئیحرامی حەجی دابەستبوو (ئەحمەدو شەیخان و مالیك).

بنیاتی دووەم: وەستانی چیای عەرەفەیە، چونکە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی فەرموو، جارچییەك جاری دەدا: حەج بریتییە لە ئامادەبوونی عەرەفە واتە: زوربەی بنیاتەکانی حەج عەرەفەیە. وەستان لە عەرەفە بە ئەوەندە دەێتەجێ کە لە بەشێ لە خاکی عەرەفەدا ئامادە ببێ، تەنانەت بە ئەوەندەیش جێبەجێ دەبێ کە بە

دوای بەندەیەکی هەڵهاتوودا بگەڕێ‌و لە عورفەوە ڕەتبێ، یا بە دوای هەر شتێکا لەوێوە ڕەتبێ حلێبە، هەتا ئەگەر بە خەوتوییش ئامادەی عەرەفە بێ‌و خەبەریشی نەبێتەوە هەتا کاتەکەی بەسەر دەچێ هەر برێتی دەکەوێ، چونکە لەکاتی خەویشدا تەکلیف لەسەر مرۆڤ دەمێنێ!.

مەرجی برێتیکەوتنی راوەستان لە خاکی عەرەفەدا ئەوەیە:

راوەستاوە کە شیاوی پەرستش بێ (واتە: حاجی لەو کاتەدا کە لە عەرەفە رادەوەستێ ئەهلی عیبادەت بێ) لە عەرەفە لە هەرشوێنێکا راوەستێ دروستە، چونکە گشتی هەر عەرەفەیە، کاتی راوەستان لە عەرەفاتدا دەست پێدەکا لە نیوەڕۆی ڕۆژی نۆهەمی مانگی قوربانەوە هەتا شەبەقی بەیانی ڕۆژی جەژن، مەرج نیە بەشێ لە ڕۆژو بەشێ لە شەو لەوێ بمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر لە ڕۆژی نۆهەما گەیشتە عەرەفات سوننەتە لەوێ بمێنێتەوە هەتا شەو دادێ.

بنیات (روکن)ی سێیەم: تەوافە، واتە: حەوت جار هەڵسووڕانە بەدەوری تەواوی خانەی خودادا، مەبەست ئەو تەوافەیە کەپێی دەگوترێ تەوافی ئیفاضە، چونکە یەکگرتن هەیە لەسەر ئەوە کە مەبەست لەم ئایەتە تەوافی ئیفاضەیە: **وليطوفوا بالبيت العتيق.** وە ئەو فەرموودەیەیش کە باسی بێنوێژییەکەی صەفییەی هاوسەری حەزرەت دەکا، ئەوە دەسەلمێنێ کە تەوافی ئیفاضە فەرزە، کەواتە: ئەو تەوافە روکنە، نەك تەوافەکانی تر، وەك تەوافی قودوومو تەوافی ویداع، واتە هەڵسووڕانی گەیشتنەجێ‌و هەڵسوڕانی ماڵئاوایی.

١٦٢) ئەرکەکانی هەڵسووڕان:

پێویستییەکانی تەواف:-

پێویستییەکانی تەواف چەند شتێکن: یەکێکیان پاکییە لە بێدەسنوێژیو لە لەشپیسی، وە لەپیسیی لەشو بەرگو جێگە.

یەکێ تریان: داپۆشینی شەرمگای کاتی نوێژە بە جلێکی پاك، لەکاتی تەوافا، پێغەمبەر{درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی بەیتیش بە نوێژ دادەنرێ، تەنیا ئەوەندە هەیە لە تەوافا خودا ڕێگەی قسەکردنی داوە، جا ئەگەر تەوافکەر لەکاتی تەوافا، قسەیکرد با هەر قسەی باش بکاو بەس. عائیشەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کە گەیشتمە مەککە بێنوێژبووم، ئیتر نەتەوافی بەیتم کردو نە سەفاو مەڕوەمکرد، وە عەرزی حەزرەتمکرد کە حاڵم وایە، فەرمووی: هەرچی حاجی دەیکا تۆیش بیکە، بەڵام تەواف مەکەو بەگردی بەیتا هەڵمەسووڕێ تا پاك دەبیتەوە لە بێنوێژیو خۆت پاك دەشۆریت. (دانەر دەفەرموێ: ئەم گوفتو گۆیە لە نێوانی ئەسمائی کچی عومەریشو پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ}: ڕووی داوە، بەڵام ئەمەی من نووسیومە لە صەحیحەیندا هەیەو پتر جێگەی متمانەیە – وەرگێڕ).

جا ئەگەر لەناو تەوافدا دەسنوێژەکەی شکا، لەسەر فەرمایشتی دروست، پێویستە گورج دەسنوێژ بگرێتەوەو لەسەر ژمارەی پێشووەوە تەوافەکانی تەواو بکا، گوتراویشە: پێویستە سەرلەنوێ لە نووکەوە لە تەوافەکەی تێ هەڵچێتەوە.

یەکێ تریان: ڕێزلێگرتنە لەو حەوت جارە کە بەگردی کابەدا دەسووڕێتەوە لەسەر ئەم شێوەیە: لە سەرەتای سووڕانەوەکانەوە هەتا تەواو بوونی هەر حەوتیان هەموو خانووی کەعبە بخاتە لای چەپیەوە، وە لە بەرابەری حەجەرول ئەسوودەوە دەست پێبکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی هەموو سووڕانەوەکانا هەموو لەشی لە دەرەوەی هەموو کەعبەبێ، جا ئەگەر کەسێ لەسەر ئەو زیادە لادیوارەوە ڕۆیشت، کە لە زەمانی عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیردا دزراوەتەوە لە بناغەی دیواری کەعبە ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، بەهەر چوار دەوری بناخەی کەعبەدا کوتە دیوارێ هەیە، نووساوە بە کەعبەوە، بەقەد دووسێیەکی باسك (ذراع)ێ لە زەوی بەرزە، دەق دەڵێی گەردانەیە لە گەردنی بناغەی بەیتا بە کوردی پێی دەگوترێ: هەزارە، بە عەرەبی پێی دەگوترێ: شاذەروان، پەراوێزی بەرگی کەعبەی لێچەسپ دەکرێ، ئەم ئەندازەیە لەکاتی خۆیدا کە قوڕیش بەیتیان دروست کردۆتەوە، لە دیواری کەعبەیان دزیوەتەوە، لەبەر دەستکورتی، کەواتە: ئەم کورتە دیوارە خۆیو هەوای سەربانەکەی هەتا سەرسەرەوە بەشێکە لە کەعبە، لەبەر ئەوە ئەگەر کەسێ تەواوی لەشی، یا بەشێ لە لەشی، وەك دەستی، یا سەری، لەکاتی تەوافو هەڵسووڕانا، لەسەر سەربانی ئەو کورتە دیوارەبێ، ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، تەنانەت لەکاتی ماچکردنی بەردەرەشەکەو دیواری کەعبەدا، دەبێ هەردوو پێی لە جێگەی خۆیان چەسپ بکاو لە پاش ماچکردنەکە ڕێك لە شوێنەکەی خۆیدا ڕابوەستێتەوە، هەتا سەرو دەستی بکەونەوە دیوی دەرەوەی سەربانی ئەو کورتە دیوارە، ئەوسا هەڵسووڕانەکەی دەست پێ بکاتەوە! هەروا دەبێ

تەواوی لەشی تەوافکەر لە دەرەوەی حیجری ئیسماعیل بێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دەرەوەی حیجر تەوافی دەکرد.

یەکێ تریان: ئەوەیە دەبێ هەموو تەوافەکان لەناو حەوشی مزگەوتەوەبێ، چونکە مزگەوتەکە هەمووی حەرەمو بەستە، جا لەهەر کوێیەکیدا بسوورێتەوە دروستە.

یەکێ تریان: ژمارەی هەڵسوڕانەکانە، کە مەرجە دەبێ حەوت تەواف بن. لەسەر فەرمایشتی دروست یەك لە شونیەکی (مووالات) فەرز نیە، بەڵکوو سوننەتە. سوننەتە لەناو تەوافەکانا هەر خەریکی یادی خودابێ! عەبدوڵڵای کوڕی سائیب {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ژنەوتم لە زاری پیرۆزی پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە نێوانی گۆشەی یەمانیو حەجەرو لئەسوەدا دەیفەرموو: (**ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار**): خودایە! ئەی پەروەردگاری میهرەبان! هەم لە جیهاناو هەم لە دوارۆژدا چاکمان بۆبکەو بەشی باشمان بدەرێ، وە لە سزای ئاگر بمانپارێزە. (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حیببانو حاکم بە دروستیان داناوە). ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کەسێ حەوت جار بە دەوری خانەی خودادا هەڵسوڕێو قسەی تر نەکا جگە لەم نزایە، دە خراپە لە خراپەکانی کوێردەکرێتەوەو دە چاکەی بۆ دەنووسرێو دە پایەیش پێی بەرز دەبێتەوە، نزاکەیش ئەمەیە: (**سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر ولا حول ولا قوة الا بالله**) خودا خودایەکی پاكو پیرۆزە، سوپاسو ستایش هەر بۆ خودایە، هەر یەزدانی پاك خودای

راستو دروستەو خودای ترنیە خودا لە هەموو کەسێ گەورەترە، دەستەڵاتو هێزیش هەر بە دەستی خودایە. (ئیبنو ماجە). عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەڵسووڕانی دەوری خانەی خوداو هاتوچۆ لە ناوەندی صەفاو مەڕوەداو رەجمی شەیتان، بۆ ئەوە دانراون کە هەمیشە یادکردنی خودای گەورە پایەدار بێ (ئەبو داوودو حاکم).

بنیاتی چوارەم: هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بەپێی کردنی پێغەمبەر خۆی، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەکاتی هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەدا بەردەم راگردنەوە فەرمووی: ئەم هاموشۆیە بە هەڕاکردن ئەنجام بدەن، چونکە خودای گەورە ئەم هەڕاکردنەی لە سەرتان نووسیوە، وەکی تریش ئەمە خواپەرستییەکی تایبەتە، لە کاتی حەجو عەمرەدا دەکرێ. مەرجە کە ئەم راگردنە لە دوا تەوافێکی درووستەوەبێ، ئیتر خوا تەوافی ئیفاضەبێ، یا تەوافی هاتن (**طواف القدوم**)بێ، هەروا ریزلێگرتن مەرجە، لەسەر ئەم شێوەیە: لە صەفاوە دەست پێبکا، هەتا دەگاتە مەڕوە، وە حەوت جار هاتوچۆبکا لە نێوانی صەفاو مەڕوەدا، رۆیشتنەکەی جارێكو گەڕانەوەکەی جارێك، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوای دەکرد، لەم هاتوچۆیەدا پاکیو پۆشینی شەرمگاو مەرجەکانی تری نوێژ مەرج نیە، ئەم هاتوچۆیە بەسواریش دەبێ، بەڵام بە پیادەیی خێرترە، نەکردنی ئەم بنیاتە بەسەربڕینی ئاژەڵ پڕنابێتەوە، بەبێ کردنیشی نابێ ئیحرام بشکێنێ.

بنیاتی پێنجەم: تاشینی یا کورتکردنەوەی مووی سەرە، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ} : چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: رەحمەتی خوا لەو کەسانەبێ کە لەپاش تەواوکردنی حەجو عەمرە سەری خۆیان دەتاشن، یارانیش عەرزیانکرد: ئەی پێغەمبەری خودا! رەحمەت بکە لەو کەسانەیش کە لە پاشکردنی حەجو عەمرە مووی سەریان کورت دەکەنەوە؟ پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: رەحمەتی خودا لەو کەسانەیش بێ کە مووی سەریان کورت دەکەنەوە. (شەیخان) سەرتاشین‌و کورتکردنەوەی موو هەردوو لایان بۆ پیاوو ژن دروستن، بەڵام بۆ پیاو سەرتاشین‌و بۆ ژن کورتکردنەوە باشترە، لای کەمی کورتکردنەوە بۆ پیاوو ژن هەڵپاچینی سێ مووە، کاتێ موو هەڵپاچین بۆ حاجی لە پاش بەرد فڕەدانە بۆ کۆگابەردی جەمرەتولعەقبە، وە بۆ عەمرەکەرو حاجی پشوو وەرگر لەپاش هەڕاکردنی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بۆ کەسێکیش ئاژەڵی دیاری بەیتی پێ بێ لەپاش سەربڕینی ئەو دیارییەیە لە مینا، بۆ حاجی، وە لە مەڕوە بۆ عەمرەکەر، بەڵام ئەوەیشمان لەیادبێ کە کاتی سەربڕینی دیاری بەیت، کاتی سەربڕینی قوربانیە، کە بڕتییە لە چوار رۆژەکەی جەژن. ئەو کەسەیش کە سەری مووی پێوە نەبێ هەر سوننەتە جەقۆ بهێنێ بەسر سەریا.

١٦٣) پێویستییەکانی حەج - ئەرکەکانی حەج:

لە پێشەوە گوتمان بنیاتەکانی حەج پێنجن‌و قسەمان لێکردن ئێستا ئەرکەکان (واجبات)ی حەج روون دەکەینەوە، جیایی نێوانی بنیات‌و ئەرك ئەوەیە: حەج بەبێ کردنی بنیاتەکانی دانامەزرێ، ئەگەر هەرکامێ لەو بنیاتانە فەوتان حەجەکە پووچ دەبێتەوە، بە سەربڕینی ئاژەڵ تۆڵەی ناکرێتەوە، بەلام حەج بەبێ کردنی ئەرکەکانیشی دادەمەزرێ، ئەگەر ئەرکێکی فەوتا بەسەربڕینی ئاژەڵێ تۆڵەی بۆ دەکرێتەوە.

پێویستی یەکەم:-

ئیحرام دابەستنە. پێویستییەکانی ئیحرام دابەستن سێ شتن:

یەکەم: ئیحرام بەستنە لەکات‌و شوێنی دیاریکراوەوە بۆ ئیحرام دابەستن. جا ئەگەر لە نیشانگای ئیحرام بەبێ ئیحرام دابەستن تێپەڕ بوو، ئەگەر دەستی نەکردبوو بە کردارەکانی حەج‌و عەمرە، ئەوە لەسەریەتی کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاکەو لەوێ ئیحرام دابەستێ، هەتا ئەگەر لە پاش تێپەڕبوون لە نیشانگا (**میقات مکانی**) ئیحرامی دابەستبوو، مادەم دەستی نەکردووە بە کردارەکان، بەس ئەوەندەی لەسەرە کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاو لەوێ ئیحرام دابەستێ، بەلام ئەگەر نەگەڕایەوە، یا پاش ئەوە گەڕایەوە کە بەو ئیحرام دابەستنە ناتەواوە دەستی کردبوو بە کردارەکان، ئەوە خوێنێکی لەسەرە، واتە: لە کەفارەتی ئەم سەرپێچییەدا دەبێ ئاژەڵێ سەربڕێ بۆ هەژارانی مەککە، تەنانەت ئەگەر لە بیریشی نەبووبێ یا بە هەڵە لە نیشانگا تێپەڕبووبێ هەروایە،

ئەوەنــدە هەیــە لـەم دووکاتــەدا گونــاهی لەسـەرنییە. چـاکتر وایــە لــە ســەرەتای نیــشانەگاوە ئیحــرام دابەســتیّ، هــەتا مــاوەی ڕیّگەکــە بــە ئیحرامەوە ببڕیّ، بەڵام بۆ نیشانگای ذولحولەیفە واباشـە لـەو مزگەوتـەوە ئیحــرام دابەســتیّ کــە پیّغەمبــەر (دروودی خـوای لەسـەربیّ): ئیحرامــی لیّــوە دابەستووە.

بزانن کە نیشانگا دوو جۆرە: کاتو شویّن، کاتی ئیحرامدابەستن بۆ حەج مانگی شەشـەڵانو نـاوجـەژنانو دەشـەوی یەکـەمی مـانگی قوربانـە، دواشـەوی شـەوی جەژنـە، لەسـەر فەرمایـشتی دروسـت، بـەپیّی ئایـەتی: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ – سورة البقرة – ٢/١٩٧} . واتــە: کـاتی خــەریکبوون بــە کردەوەکــانی حەجــەوە چــەند مــانگیّکی ئاشــکراو دیاریکراون، وە بەپیّی ئایەتی: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ – سورة البقرة – ٢/١٨٩} ئەمـە کـاتی دابەسـتنی حەج بوو، وە بـە دریّـژایی سـاڵ ئیحـرام بـۆ عـەمرە دادەبەسـتریّ، چونکە زاناکان یەك ران لەسەر ئەوە کە عەمرە هەموو کاتیّ دروسـتە، لـە بـارەی نیـشانگای شویّنیـشەوە ئاوایـە: ئـەوەی نیـشتەجیّی مەککەیـە – ئـیتر چ خــەڵکی مەککــەبیّ، چ خــەڵکی شــویّنیّکی تربــیّ – ناوشـاری مەککەیــە، گوتراویــشە: مەککــەو هــەموو بەســتی مەککــە نیــشانگایە بــۆ ئیحــرام دابەستن، واتە: نیشتەجیّی مەککە لە مـاڵی خۆیەوە ئیحـرام دادەبەسـتیّ. بــۆ ئەوەیـشی کــە نیــشتەجیّی مەککــە نــەبیّ، سـەرنـج دەدەیــن: ئەگــەر ماڵەکەی دەکەوتە نیّوان مەککەو نیشانگای ئیحـرام دابەسـتنەوە ئـەوە لـە دەرگــای مــاڵی خۆیــەوە ئیحــرام دابەســتیّ، خــواه گوندنــشینبیّ، یــا

کۆچـبەری بـێو هـەوار نـشینبێ، ئەگـەر ماڵەکـەی دوورتربـوو لـە نیشانگاکان، ئەوە نیشانگاکەی یەکێکە لەم پێنج شوێنە:

یەکـەم: بـۆ ئـەو کەسـەی کـە لـە مەدینـەی نـازدارەوە هاتبـێ ذولحولەیفەیە، کە ئێستا ناودارە بەبیری عەلی، کە دو قۆناخ لە مەککەوە دوورە.

دووەم: بـۆ ئـەو کەسـەی لـە شـامو میـصرو مەغریبـەوە هاتبـێ جوحفەیە.

سێیەم: بۆ ئەو کەسەی لە تیهامەی یەمەنەوە هاتبێ یەلەمەمە.

چوارەم: بۆ ئەوەی لە نەجدی یەمـەنو نەجدی حیجازەوە هاتبێ قەرنە. ئەم چوارەیان پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) لە فەرموودەیـەکا دەسـت نیـشانی کـردوونو بـە دەق نـاوی هێنـاون، لـە کۆتـایی ئـەو فەرموودەیەدا دەفەرموێ: ئەم شوێنانە جێگەی ئیحرام دابەستنن بۆ ئـەو کەسانەی کە دێن بۆ حەجو عەمرە، لە خـەڵکی ئـەم وڵاتانـەو لـە خـەڵکی وڵاتانی تریش کە بەسەر ئەم شوێنانەدا دێن بۆ حەجو عەمرە، وە کەسێ لەم شوێنانە نزیکتربوو ئەوە جێگەی ئیحـرام دابەسـتنی لـەو شـوێنەوەیە کە دەکەوێتەڕێ! تەنانەت خەڵکی مەککە لە مەککەوە ئیحرام دابەستن.

پێنجـەم: وە بـۆ ئـەوەی لـە خۆرهەڵاتـەوە هاتبـێ، وەك عێـراقو خۆراسـان زاتوعیرقـە. لـە فەرموودەیـەکا دەفـەرموێ: پێغەمبـەری خـوا (درودی خوای لەسەربێ) زاتـورعیرقی دیـاری کـردووە بـۆ جێگـە ئیحـرام بەسـتنی خەڵکی عێـراق. (ئەحمـەد/د/ن - سـند صـحیح). گوتراویـشە: عومـەر بـە تێکۆشان واتە: بە اجتهاد ذاتوعیرقی بۆ خەڵکی عێراقو خۆراسـان دیـاری

کردووه. جا وەك گوترا هەرکەسێ ویستی بچێ بۆ حەجو عەمرە، وە ئیحرامی دانەبەست هەتا لە نیشانگا رەتبوو، وەبەو ئیحرامە ناتەواوە کردارێ لە کردارەکانی حەج یا عەمرەی کرد، خوا ئەو کردارە فەرزبێ یا سوننەت، ئەوە خوێنێکی دەکەوێتە سەر، کە برێتییە لە کاوڕێکی یەك ساڵە، یا لە چتیر بزنێکی دووساڵە. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ کردارێ لە کردارەکانی حەجو عەمرە نەکا خوێنێکی لەسەرە. (ئیبنو عەبباس بە مەرفووعیو بە مەوقوفی گێڕاویەتەوە).

پێویستی دووەم:

رەجمکردنی شەیتانە لەسەر ئەم شێوەیە: لە رۆژی یەکەمی جەژندا حەوت بەرد فڕێ دەدەن بۆ کۆگا بەردی جەمرەتولعەقەبە، لە رۆژی دووەمو سێیەمو چوارەمی جەژنا (کە ناوداران بەسی رۆژەی ئەییامو تەشریق) بەرد فڕێ بدەن بۆ سەر هەرسێ کۆمەڵە بەردەکە، بۆسەر هەر یەکێکیان حەوت بەرد، جا ئەگەر کەسێ لە رۆژی دووەما رەجمی شەیتانی کردو ویستی لە خاکی مینا دەرچێ لە پێش خۆرئاوابوونا ئەوە دروستەو مانەوەی شەوی سێیەمی لە خاکی مینادا لە کۆڵ دەکەوێ، هەروا رەجمکردنی رۆژەکەیشی.

بزانن ژمارەی بەردی هەموو رۆژێ لەم سێ رۆژە بیستو یەك بەردە، مەرجە بەریز بەردەکان فڕێ بدا لەسەر ئەم شێوەیە: ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە رەجمی شەیتانی دەکرد لەسەر ئەم شێوەیە دەیکرد: یەکەمجار حەوت بەردی
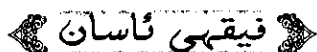
فـڕێ دەدا بـۆ کۆگـا بەردەکـەی ئـەولای مزگەوتەکـەی میناوە، لـەپاش هەڵدانی هەموو بەردێ ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، دەیفەرموو: (**الله أكبر، الله أكـبر، لا الـه الا الله والله أكـبر، الله أكـبر، ولله الحمـد**) ئینجـا دەچـووە پێـشەوەو بـەرەو رووگـە رادەوەسـتاو هـەردوو دەسـتی بـەرزدەکردەوەو دەسـتی دەکـرد بـە نزاکـردنو بـەپێوە زۆر دەپاڕایـەوە لەوێدا، ئینجا دەڕۆیشت بـۆ کۆگابـەردی دووەم، کـە نـاودارە بـە کۆمەڵـەی ناوەڕاست (واتـە: جەمرەتول وسطا) وە حـەوت بـەردی فڕەدەدا بـۆ ئـەو میلەیشو لەپاش تێگرتنی هەموو بەردێ ئەڵلاهوئەکبەری دەکـرد، ئنجا بـەلای چـەپا لـەلای شـیوەکەوە دادەپـەڕیو بـەرەو رووگـە رادەوەسـتاو هـەردوو دەسـتی بـەرز ەکـردەوەو دەسـتی دەکـرد بـە پاڕانـەوە، ئینجـا دەڕۆیشت بۆ کۆگابەردەکەی لای عەقەبـەوە حـەوت بـەردی فـڕێ دەدا بـۆ ئەم میلەیش، وە لەپاش تێگرتنـی هەربـەردێ ئـەڵلاهو ئەکبـەری دەکـرد، ئیتر دەگەڕایەوەو لەوێ نەدەوەستا. (بوخاری/ ئەبوداوود).

دەبێ شێوەی هاویـشتنەکەی بـە جـۆرێ بـێ پێـی بگـوترێ فڕێـدان، ئەگـەر بەردەکـەی هـەلگرتو داینـا لـەیناو کۆگـا بەردەکـەدا، لەسـەر فەرمایـشتی دروسـت ئـەوە حـسێب نیـە، چـونکە بـەوە نـاگوترێ تێگـرتن، مەرجە مەبەستی لە تێگرتنەکەی فڕەدانبێ بۆ کۆگابەردەکـە، جـا ئەگـەر بەردێکی هەڵدا بەحەواداو کەوتە ناومیلەکەوە ئەوە حلێب نیـە، مەرجـە کە بەدەستی تێی بکرێ، ئەگەر بەقاچ تێیگرت، یا بەکەوان، یـا بـە بـەردە لاستێك حلێـب نیـە، مەرجـە ئـەو حـەوت بـەردە کـە فـڕێ دەدرێتـە سـەر کۆگابەردەکان یەکەیەکە فڕێ برڕێت، وە نابـێ لـە جیـاتی شـتی تـر فـڕێ بـدرێ، ئەگـەر دوو بـەردی بـە یـەکجار تێگـرت وە هـەردوو بەردەکـەیش

کەوتنە ناکۆگاکەوە ئەوە بە یەك بەرد دادەنرێ، هەروا ئەگەر حەوت بەردیش بە جارێ تێبگرێ، ئەگەر لەبەر نەخۆشی یا لە بەرشتێ تر نەیتوانی خۆی رەجم بکا، بۆی هەیە کە یەکێ بکا بە وەکیل، مەرجە کە جێگرەکە بەردی خۆی فڕەدابێ، ئەوسا بەردی موکلکەی فڕە بدا دەنا دروست نیە.

پێویستی سێیەم:

مانەوەی شەوە لە موزدەلیفە.

پێویستی چوارەم:

مانەوەی شەوەکانی پاش جەژنە لە مینادا.

پێویستی پێنجەم:

خۆپاراستنە لەو شتانە کە بەهۆی ئیحرامەوە حەرام دەبن لەسەر حاجی (لە ئەصڵەکەدا دەفەرموێ: سێیەم سەرتاشین یا کورت کردنەوەیە، چوارەم و پێنجەمیش باس نەکرابوو، من لەبەر روونی و ئاسانی ئاوام نووسی، وە لە شەریعەتی ئیسلامی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریسەوە نەقڵمکردن – وەرگێڕ).

١٦٤) حەجی ژن:

حەج لەسەر ژنیش وەك پیاو فەرزە، بەلاّم سەرەرای مەرجە پێشینەکان مەرجە کە ژن مێردی، یا کەسێکی خۆیی لە گەلاّبێ، یاخود کۆمەڵە ژنێکی باوەڕپێکراوبن، با خۆیی (مەحرەم) یشیان لەگەڵ نەبێ، کۆگر (ضابطە)ی خۆیی ئەوەیە: بە هیچ جۆرێ هەتا هەتایە مارەی لێی

نەبێ، بەهۆی رشتەی خزمایەتی یا ژن‌و ژنخوازای یا شیروخواردنەوە. ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هیچ ژن‌و پیاوێکی بیانی دوو بە دوو بەبێ خۆیی ژنەکە لەگەڵ یەکا کۆنەبنەوە، ژنیش لەگەڵ خۆییدا نەبێ نەچێ بۆ سەفەر، پیاوێکیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من ژنەکەم دەچێ بۆ حەج‌و خۆیشم ناونووس کراوم بۆ ئەو غەزایە؟ فەرمووی: دەخۆیشت برۆ لەگەڵ ژنەکەتا حەج بکە. (بوخاری/ موسلیم) یەحیای کوڕی عباد دەفەرموێ: ژنێکی خەڵکی رەی کاغەزێکی نووسی بۆ ئیبراهیمی نەخەعی، لێی پرسی: من هێشتا حەجی فەرزم نەکردووە، کە یەکەم حەجەو پێی دەڵێن: حەجی ئیسلام وە دەوڵەمەندیشم، خزمی خۆییشم نیە کە لەگەڵما بێ بۆ حەج؟ یەحیا وەڵامی بۆ نووسییەوە: تۆ مەهانەی رەوات هەیە لەبەر ئەوە حەجت لەسەر نیە.

١٦٥) سوننەتەکانی حەج:

یەکەم: کردنی حەج بەحجیا، چۆنێتی ئەم جۆرە لە حەج لە پێشەوە رابوورد.

دووەم: لەببەیکە کردنە، بەم شێوەیە: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك. ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**). سوننەتە لەگەڵ نێتەکەیدا لە ببەیکە بکا، چونکە پاشینان وایان نەقڵ کردووە لە پێشینان، سوننەتە لەپاش ئیحرام دابەستن زۆر خەریکی لەببەیکەکردن بێ، بە تایبەتی لەکاتی گۆڕانی وەزعدا، وەك سواربوون‌و دابەزین‌و سەرکەوتن بۆ شوێنی بەرزو داپەڕین لە شوێنی بەرزەوەو

تێکەڵبوون لەگەڵ کۆمەڵدا، لەکاتی داهاتنی شەوو هاتنی رۆژدا، لەکاتی بێنوێژیی‌و لەشپیسی‌و زەیستانیشدا لەببەیکە زۆرکردن سوننەتە، هەروا لە مزگەوتی ئەلخیفداو لە مەسجیدولحەرامدا، بەڵام لەکاتی تەوافی قودومو لە تەوافی سەفاو مەڕوەدا تەلبییەکردن سوننەت نیە، چونکە ئەمانە ویردی تایبەتی خۆیان هەیە، هەروا لە تەوافی ئیفاضەو تەوافیماڵئاواییدا لەببەیکە نەکات، چونکە کاتی بەسەرچووە، چونکە کاتی لەببەیکەکردن لەگەڵ رجمکردنی شەیتان لە جەمرەتولعەقەبە بەسەردەچێ. سوننەتە بۆ پیاو نەك بۆ ژن دەنگ لە لەببەیکەکردن هەڵبڕێ، سوننەتە کە لەببەیکەی تەواوکرد سەڵاوات لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بدا، وە داوای بەهەشت‌و رەزامەندی خودا بکا، وە پەنابگرێ بەخودا لەئاگری دۆزەخ! ئەوجا بە ئارەزووی خۆی نزابکا، لەکاتی تەلبییەدا باقسە نەکا، سڵاوکردن لێی لەوکاتەدا ناباشە، بەڵام ئەگەر کەسێ سڵاوی لێکرد وەڵامی دەداتەوە.

سێیەم: تەوافی هاتن، کەناودارە بە تەوافی قدووم، چونکە ئەم تەوافە دیاری (تحیە)ی بەیتولحەرامە. لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کە تەشریفی گەیشتە مەککە تەوافی بەیتی کرد.

بەڵام ئەگەر عەمرەکەر تەوافی عەمرەیکرد، بری تەوافی هاتن دەکەوێ، هەر وەك چۆن کردنی نوێژی فەرز برێتیی نوێژی دیاری مزگەوت دەکەوێ.

چوارەم: شەومانەوە لە موزدەلیفە، بەوە دەێتەجێ کە زوربەی شەو لەوێ بێ، رافیعی وا دەفەرموێ: گوتراویشە: دێتەجێ بەیەك چاوتروکان لە پاش نیوەشەو، نەووەویش (رەحمەتی خوای لێبێ) ئەمە بە لەبارتر دەزانێ.

پێنجەم: دوو رکات سوننەتی تەوافی فەرزە، هەندێ دەفەرموون ئەم دوو رکاتە فەرزە، بەڵام قسەی دروست ئەوەیە کە سوننەتەو فەرز نیە، چونکە لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا دەفەرموێ: پیاوێ لە بارەی ئیسلامەوە پرسیاری هەبوو، پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: لە شەوو رۆژێکا دەبێ پێنج نوێژ بکەی، پیاوەکە گوتی: باشە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەء، نوێژی ترت لەسەر نیە، مەگەر بە ئارەزووی خۆت نوێژی سوننەت بکەی[1].

---

[1] لێرەدا دانەر دەفەرموێ: خامسها: (رکعتا الطواف (أی طواف الفرض) لقوله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (خمس صلوات في اليوم والليلة) تا کۆتایی فەرموودەکە. دیارە کە ئەمە ئیختصارێکی زۆر موخیللە بۆ ئەم عیبارەتەی کیفایە کە، کە دەفەرموێ: (ورکعتا الطواف.. واختلف في رکعتی الطواف.. فقيل بوجوبهما والصحيح عدم وجوبهما لقوله عليه الصلاة والسلام: (خمس صلوات.. الخ)، جا لەبەر ئەوە ناچار بووم کە راستی بکەمەوە. لە راستیدا من بەش بە حاڵی خۆم ئەگەر شارەزاییەکی باشم نەبوایە لە حەدیپدا، وە ئەصڵی حەدیپو مەسەلەکەم لەسەر چاوەکاندا نەدۆزیایەتەوە لەم تەرجەمەدا تووشی هەڵەی گەورە گەورە دەبووم، چونکە بە راستی ایجازی مخلی زۆر تیادایە، ئەو رەشە خەڵکە لە کوێ لەم هەمکە مەتەڵو برووسکەو هێماو رەمزو ئاماژەیە تێدەگا.. ئەگەر کەسێکی بە ویژدان ئەصڵەکەو تەرجەمەکە بەرابەر بکا، ئەوسا بۆی دەردەکەوێ کە زۆر شوێن لە ئەصڵەکە وەك هەواڵەکردنو مەتەڵ داهێنان وایە. فەرموو

شەشەم: شەو مانەوە لە خاکی مینا لە ڕۆژی جەژنو سێ ڕۆژەکانی دوای جەژندا. بەوە دێتەجێ کە زوربەی شەوەکان لەوێبێ.

حەوتەم: تەوافیماڵئاوایی، کە برێتییە لە دواشت کە حاجی دەیکا، دەگێڕنەوە: عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دواهەمین کردارەکان تەوافی بەیتە (مالیك لە مووەطادا دەیگێڕێتەوە).

١٦٦ خۆ ڕووتکردنەوە لە جلو بەرگی دووراو:

ڕاجیایی هەیە لە نێوانی زاناکاندا کە ئایا خۆ ڕووتکردنەوەی پیاو لە جلو بەرگی دووراو، سوننەتە یا پێویستە، هەندێ دەفەرموون: فەرزە، ئەمە بڕیاری ڕافیعیو نەوەوییە، کەسانی تر هەن دەفەرموون: سوننەتە، ئیسنائی دەفەرموێ: ئەم ڕایە بەجێیە.. جا کاتێ خۆی ڕووتکردەوە سوننەتە دوو پارچە بەرگی سپی تایبەتی (ئیزارو ڕیداء) بپێچێ بە خۆیەوە، جووتێ سۆلیش لەپێ بکا، ئیبنولونذیر دەفەرموێ: چەسپیوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کە ئیحرام دادەبەستن بەشتە ماڵێکی سپیو بەرکۆشێکی

چی لەم عیبارەتە تێ دەگەی: (الواجب الثاني: رمي الجمار الثلاث ثلاث مرات أيام التشريق الثلاثة غير جمرة العقبة فانها ترمى اليها سبع حصيات فقط!!) کە ئەمە جۆرە تەحریفێکە بۆ کیفایەکە. دەفەرموو، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٦٢)دا بخوێنەوە، هەتا ڕاستو دروستی ئەم ڕوونکردنەوەیەت بۆ ڕوون ببێتەوە.

- وەرگێڕ -

سپی بپۆشن لەگەڵ جووتێ شۆڵدا. لە بوخاری شەریفیشدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} کە ئیحرامی دەبەست، ئیزارو ریدائێکی دەپۆشی، هەروا هاورێکانیشی. (موسلیم) بەرگی سپیش بۆ ئیحرام بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (البسوا من ثیابکم البیاض.. الحدیث)، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٠٣)دا رابورد. بۆ ئیحرامدار جلی رەنگکراو ناپەسەندە، وە سوننەتە لە پێش ئیحرام دابەستندا دوو رکات نوێژی سوننەت بکا، بە نیازی سوننەتی پێش ئیحرام، لە رکاتی یەکەمدا {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ}ە بخوێنێو لە دووەما {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} هەتا ئەگەر لەمکاتەدا نوێژی فەرز بکا برێتیی ئەم سوننەتە دەکەوێ.

١٦٧) ئەو شتانەی نادروستن بۆ ئەو کەسەی لە ئیحرامدابێ:

ئەو شتانە کە نادروستن لەسەر مرۆڤ لە ئیحرامدادە شتن:

یەکەم: لەبەرکردنی جلی دووراو.

دووەم: ئەوە کە پیاو هەموو سەری، یا هەندێکی داپۆشێ.

سێیەم: ئەوەیە کە ئافرەت رووی خۆی داپۆشێ. جا کاتێ پیاو ئیحرامی بەست ئیتر نابێ، زیاد لە بەرگی ئیحرام شتی تر لەبەر بکا، خوا دووراو بێ وەك کراسو دەرپێو کەواو شتی وا، یا چنراوبێ وەك فانیلە، یا هۆنراوبێ وەك کراسی زریە، وە نابێ سەری بە کڵاوو مێزەرو

شتی وا داپۆشێ، بەڵکوو دەبێ قەناعەت بکا بە تەنها ئەو دوو خاولییە گەورەیە.لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پیاوێ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! بەرگی ئیحرام چییە بۆ کەسێ لە ئیحرامدا بێ؟ فەرمووی: مێزەرو کراسو دەرپێو خوف لەبەر نەکا، ئەگەر کەسێ جووتێ سۆڵ (وای) دەست نەکەوت (کە هەموو پەنجەکانی بە دەرەوە بێ) ئەوا با جووتێ خوف (لە خوار قاپەڕەقەڵەیەوە ببڕێتەوە) ئەوجا لە پێیان بکا، وە هەر بەرگێ زەعفەرانو وەرسی پێوەبێ لەبەری مەکەن.

دەڵێن: ئەگەر کەسێ سۆلی دەست نەکەوت دروستە جووتێ خوف لەپێبکا، وە نەیشی بڕێتەوە قەیناکا، بەلام واباشە بیکات بە سەرپێوە، گوایە فەرموودەکەی بڕینەوەی خوف لە قاپەرەقەڵەدا، بەم فەرموودەیە هەڵوەشاوەتەوە کە دەفەرموێ: ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی کەسێ جووتێ سۆلی دەست نەکەوت ئەوا جووتێ خوف لەپێ بکا، وە کەسێ پەشتەماڵ (إزار)ی دەست نەکەوت، با دەرپێ لەپێ بکا. (شەیخان. واتە: شێخی بوخاریو شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە).

ئەو بڕیارەیش کە دەفەرموێ نابێ ئیحرامدار سەری داپۆشێ بە پێی ئەم فەرموودەیە: پیاوەکەی کە لە ئیحراما لە وشترەکەی کەوتە خوارەوەو ئەمری خودای کرد، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: سەری دامەپۆشن بە چمکی کفنەکە، با سەری بەدەرەوە بێ، چونکە ئەمە کە لە رۆژی قیامەتدا زیندوو دەبێتەوە، لەسەر ئەم حاڵەی ئێستای بە بەرگی ئیحرامەوە زیندوو دەبێتەوە! (شەیخان) دروستە بە تالێ بەن،

یا به بەندەخۆێنیّ بەکۆش (ئیزار)ەکەی قایم بکا بە قەدیەوە، یا پشتێنێکی بەسەردا ببەستیّ، یا سەرێکی ببەستیّ بە خاولییەکەی ناوشانیەوە، بەڵام دروست نیە بییان دووریّ بەیەکەوە، هەروا دروست نیە چمکێکی خاولییەکەم ناوشانی ببەستیّ بە چمکێکی تریەوەو گرێی بدا، یا بییان دوریّ بە یەکەوە، یا بە تالّیّ بیان بەستیّ بە یەکەوە، دروستیشە ئیحرامدار شمشێر بکاتە ملیو کەمەربەندی پارەکەی ببەستێتە پشتی. ئەمە بۆ پیاو بوو، بەڵام ژن بەس روخساری نابیّ داپۆشیّ، چونکە روخساری ژن لەم بارەیەوە لە حوکمی سەری پیاودایە، داپۆشینی دروست نیە، بەڵام دەبیّ سەریو باقی لەشی بە جلو بەرگ داپۆشیّ، بەهی دووراویش دروستە، وەلّیّ ئەوەندە هەیە ژن بۆی هەیە پەچە بگرێتەوە، یا بە رووپۆشیّ رووی خۆی بپۆشیّ، بە مەرجیّ ئەو پەچەو رووپۆشە نەکەویّ لە روخساری، ئیتر لەبەر پێویستی وا بکا، یا بە ئارەزوو، یا لەبەر گەرماو سەرما، یا لەترسی ئاژاوەو روانینی ناڕەواو شتی وا ئەوە چون یەکە.

چوارەم: شانەکردنی مووی سەروڕیشو هەموو موویەکی تر نادروستە، چ بۆ ژن، چ بۆ پیاو، تەنانەت ئەگەر دەیزانی بە خوران بە نینۆك موەکان هەڵ دەوەرێن ئەوەیش دروست نیە، چونکە لەکاتی ئالۆسکانو پەستان بەسەریەکا شتی وا روودەدا، هەروا چەورکردنی مووی ریشو سەرو سمێڵو ئەندامانی تری لە بۆ پیاوو ژن نادروستە.

پێنجەم: لابردنی مووی لەشو جەستەیە ئیتر بە تاشین بیّ، یا بە هەڵکەندنو هەڵکێشان بیّ، یا بەکوتکردنەوە بیّ، یا بەهەڵکوڕووزان بیّ، یا بەرووتانەوەبیّ بەهۆی دەرمانی حەمامەوە، ئەمانە هەمووی چون

یەکەو حەرامە، سەرتاشین بەدەقی ئایەتی قورئان حەرامە کە دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ - سورة البقرة - ١٩٦/٢}.

شەشەم: لابرنی نینۆکیش وەك لابردنی موو نادروستە، ئیتر بەرهەرشتێ نینوکی بکا نادروستە، با بەددانیش بیقرتێنی، یا بەدەست بیشکێنێ، چونکە زاناکان بەیەك دەنگ بڕیاریان داوە کە ئەوە نادروستە.

حەوتەم: بەکارهێنانی بۆنی خۆش بۆجل‌و بەرگ‌و لەش نادروستە، چونکە ئەوە کەیف‌و سەفایە، حاجیش دەبێ سەرگەرمی کارەکانی حەجبێ‌و بەهۆی ئەوەوە قژئاڵۆسکاوی تەپ‌و تۆزاوی بێ‌و، سەرقژنەو بۆرەکەڵ بێ، وەك لە فەرموودەدا وا دەفەرموێ. لەبەر ئەوەیش کە پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئەم بۆنی خۆشەی کەواپێتەوە سێ جار بیشۆ، مەبەست ئەوەیە ئەوەی بۆنە خۆش بێ - وەك گوڵ‌و ڕێحانەو یاسەمین‌و وەنەوشە - نابێ نەبیدا لە خۆی‌و نەبیدا لە دەمووچاوی. بەڵام ئەگەر پارچەیێ میسکی هەلگرت، یا هەر بۆنێکی تری لەکیسەو شووشەو پریاسکەی بەستراوەدا هەلگرت ئەوە نادروست نیە، خوا بۆنی بکا یا بۆنی نەکا. ئەمە شافیعی بە دەق فەرموویەتی.

هەشتەم: ڕاوکردن‌و کوشتنی نێچیر. مەبەست لە نێچیرە هەموو گیاندارێکی دەرەکی وایە کە گۆشتی بخورێ، ئیتر خوا ماڵی بووبێ یا کێوی بێ، خوا چوارپێ بێ یاخود مەل‌و باڵندەبێ، چونکە هەردوولایان پێیان دەگوترێ نێچیر. سەر بەلگەی نادروستیی ڕاوی نێچیر ئەم

ئایەتەیە: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – سورة المائدة – ٩٦/٥} واتــە: راوی نێــچری وشــكانی لــە ئێــوە حەرامــە، كاتــێ لــە ئیحرامدابن.

گیانداری كە گۆشتی نەخوری بە نێچیر دانانری، لەبەر ئەوە راوو كوشتنی نادرست نیەو تۆڵە لەسەر بكوژیان نیە، بەڵكوو ئەم چەشنە هەیانە كوشتنی بۆ ئیحرامدارو بێ ئیحرام سوننەتە، چونكە ئازاردەرو وەزەنكەرن، بەڵكوو ئیمامی رافیعی {رەزای خوای لێبێ} لەسەر باسی خواردەمەنییەكانا دەفەرموێ: درندەو جانەوەری زیانە خورۆ پێویستە بكوژرێن، وەك مارو دووپشكو مشكو سەگی نهێنگرو سەگی هارو قەڵەڕەشەو گورگو شێرو پڵنگو ورچو سیسارکەو هەڵۆو كێچو مێشوولەو زەردەواڵەو زەردەزیرە.

نۆیەم: ژن بەشوودانو ژن مارەبڕینە، هەروا سەرجێییو دروستبوونو دسبازی بە شەهوەتەوە. ئیحرامدار دروست نیە بۆی كە ژن بۆ خۆی مارە ببڕێ، یا ژن لە كەسێكی تر مارە ببڕێ، خوا بە سیفەتی جێكاریی (وەكالەت)بێ، یاخود بە سیفەتی هەقداری (ویلایەت)بێ. چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیحرامدار نەژن لە خۆی مارەدەكا، نەژنیش لە كەسێ تر مارەدەكا لە گێڕانەوەیەكا: نابێ خوازبێنیش بكا. (موسلیم) لە گێڕانەوەی دارە قوطنیدا: ئیحرامدار نە ژن دێنێو نە ژن لەكەسێ مارە دەكا. جا گریمان ئەگەر ستی وای كرد ئەوە گرێدان (عەقد – مارەبڕین)ەكە پووچە، چونكە ئەم جۆرە نەیكردنە نادروستیو تێكچوون دەخوازێ، ئەم بڕیارە یەكگرتنی

هاوڕێیانی پێغەمبەری لەسەرە. خوای گەورە لە بارەی جووتبوونەوە لەگەڵ ژندا دەفەرموێ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ – سورة البقرة – ١٩٧/٢} واتە: کاتی خەریکبوون بە کردەوەکانی حەجەوە چەن مانگێکی ئاشکراو دیاری کراون، جا هەرکاتێ خەریك بوون بە ئادابی حەجەوە، لەکاتی حەجدابەستنەوە ئیتر نابێ بچنە لای حەلاڵی خۆتان، وە نابێ دەرچن لە یاسای ئایینو نابێ کاری بەدبکەن، بەهیچ جۆرێ نابێ دەرچن لە یاسای دامەزراوی حەج، هەروەك جووتبوونو کەیفکردن لەگەڵ ژندا نادروستە خۆرەحەتکردنیش نادروستە، چونکە لە شوێنێ بۆنی خۆشو ژن مارەکردن، کە هۆکارن لە بۆ جووتبوون، نادروست بن، دیارە کە جووتبوونو شتی وا نادروستترن، هاوکات لەگەڵ ئەوەدا تێکەڵی ژنو پیاوو کەیفکردنیان پێکەوە لەکاتی خەڵوەکێشان – واتە: اعتکافدا - کە لەحەج بچووکترە، نادروستە، کەواتە چۆن لەکاتی حەجدا دروست دەبێ، بەڵکوو لەم کاتەدا پتر نادروست دەبێ.

١٦٨) تۆڵە (فیدیە) پێویستە لەسەر کەسێ ئەمانە بکا:

ئەم شتانە کەباسمانکردن، هەموو نادروستن، کەسێ بیانکات، تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەمە باسێکی دوورو درێژە، لقو پۆپی زۆری لێ دەبێتەوە، ئێمە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەم چەند شتە دەکەین: لەکاتی دسبازیو ماچو مۆچا کاتێ تۆڵەی دەکەوێتە سەر کە ئاوی

بێتــەوە. ژن مــارەکردنیش تۆڵــەی نیــە، چــونکە کارەکــە دانامــەزرێو مەبەستەکە نایەتە جێ، جووتبـوونیش، چ بەپێش بـێ، چ بـەپاش بـێ چ لەگەڵ ئادەمیزادا بێ، چ لەگەڵ گیانلەبەری تردا بێ، حەجو عـەمرە هـەڵ دەوەشێنێتەوە، ئاشکرایە کە عەمرەیەك ئیحرام شکاندنی هەیە، ئەوەندە هەیـە هـەر چـەند عـەمرەو حەجەکـەی بـەتاڵ دەبنــەوە، بـەڵام دەبـێ تەواویان بکا، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – بر: ز – ١٥٨} = راڤەی ئەم ئایەتە لە زنجیرەی (١٥٨)دا رابورد.

هەروەها پێویستە لە ساڵی دواییدا بەبێ تەفرە قـەزای ئـەو حـەجو عەمرەیــە بکاتــەوە، ئــیتر حەجەکــە فــەرزبێ ســا ســوننەتبێ قــەزا کردنەوەکـەی چـون یـەك پێویستە. ژن ئەگـەر پیـاو بـەزۆر جـووت بـوو لەگەڵیـدا، یاخـەوتبوو، ئـەوە حەجەکـەی بـەتاڵ نابێتـەوە، بـەڵام ئەگـەر لەسـەر رەزای خـۆی بـوو، وە دەشـیزانی کـە ئـەو ئیـشە نادروسـتە ئـەوە حەجەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٦٩) کەســـێ فریـــای وەســـتان لـــە غـــەرەفات نەکەوێ حەجی لە دەست دەچێ:

هەرکەسێ لەپێش شەبەقی بـەیانی رۆژی جەژنـدا فریـای وەسـتانی عەرەفە نـەکەوێ، حـەجی ئـەو سـاڵەی لـەکیش دەچـێ! چـونکە پێغەمبـەر {درووددی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەوی جەژنـدا فریای هـاتن بـۆ عەرەفات بکەوێ ئەوە فریای حـەجی ئەوساڵە دەکـەوێ، هەرکەسـێ هـەتا شەوی جەژن تەواو دەبـێ فریـای هـاتن بـۆ کێـوی عەرەفـە نەکـەوێ ئـەوە

حەجی ئەو ساڵەی لە دەست دەچێ، با ئیحرامی عەمرە دابەستێ، لە ساڵی دواییشدا حەجی لەسەرە (دارە قوطنی) چونکە وەستان لە عەرەفە بنیاتێکە بەستراوە بە کاتێکی تایبەتەوە، کە کاتەکە بەسەرچوو ئەویش بە سەردەچێ، کە بنیاتێکیش لە کارێ فەوتا، کارەکە گشتی دەفەوتێ، رێك وەم نوێژی هەینی کە کاتەکەی بەسەر چوو خۆشی بەسەردەچێ، جا لەم کاتەدا بەبێ درەنگ کرداری عەمرەیێ تەواو دەکاو ئیحرام دەشکێنێ، کە برێتییە لە تەوافو هەڕاکرنو سەرتاشین، بەبێ راجیایی دەبێ بۆ ئەم عەمرە تەواف بکا، بەڵکوو دەبێ هەڕاکردنیش ئەنجام بدا، ئەمە کاتێ وایە ئەگەر لە پاش تەوافی هاتن هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوەی ئەنجام نەدابوو، بەڵام رەجمی شەیتانی لە مینا ناوێ، هەروا سوننەت نیە شەویش لە مینا بمێنێتەوە، با کاتی ئەم دوو شتەیش مابێ، گوتمان ئەم جۆرە کەسە کە دێن بۆ حەجو فریای وەستان لە خاکی عەرەفە ناکەون، دەبێ لە ساڵی ئایندەدا ئەو حەجە قەزابکەنەوە، هەروا دەبێ دیاری بەیتیش سەرببڕن... دەگێڕنەوە: هەبباری کوڕی ئەسوەد، لە رۆژی جەژندا دێ بۆ خزمەتی ئیمامی عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! ژمارەی رۆژەکانمان لێتێکچوو، بۆیە وا درەنگ هاتووین، دەی چارمان چییە؟ عومەر پێی دەفەرموێ: برۆ بۆ مەککە لەوێ تەوافی بەیت بکە، خۆتو ئەوانەی کە لەگەڵتان، ئەوجا هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوە ئەنجام بدەن، ئەگەر هێناوتانە سەرو دیاری بەیتیش سەرببڕن، ئەوجا یا سەرتان بتاشن، یا کورتی بکەنەوە، ئیتر بگەڕێنەوە بۆماڵەوەتان، لە ساڵی ئایندەدا حەج بکەنو دیاری بەیتیش سەرببڕن، بەڵام ئەگەر کەسێ دیاری لەباردانەبوو، با سێ رۆژ

لەکاتی حەجداو حەوت رۆژ لە ولاتی خۆی بەرۆژوو بێ! (مالیك {رەزای خوای لێبێ} لە مووەطادا بە رشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە) جا ئەم بڕیارەی عومەر شۆرەتی دەرکرد، وەکەس رەخنەی لێی نەبوو، لەبەر ئەوە سەری گرتو بوو بە یەکگرتنی نەتەوە (ئیجماعی ئوممەت).

١٧٠) کەسێ بنیاتێ نەکا حوکمی چییە:

ئەگەر کەسێ بنیات (روکن)ێ لە بنیاتەکانی حەجی لە کاتو شوێنی خۆیدا نەکرد، نابێ ئیحرام بشکێنێ، بەڵکوو ئەگەر مەودای مابوو دەبێ بگەڕێتەوە سەریو بیکا، وە نەکردنی بنیات بەخوێن تۆڵەی ناکرێتەوە، چونکە حەجەکە بەبێ ئەو تەواو نابێ، چونکە ماهییەتو چییەتی حەج بەبێ کردنی گشت بنیاتەکانی نایەتە جێ، چونکە چییەتی (ماهییەت)ی شت بە فەوتانی بەشێکی، گشتی دەفەوتێ، وەك نوێژ هەتا گشت بنیاتەکانی ئەنام نەدا نابێ دەستی لێهەڵبگرێ.

١٧١) ئەو گیاندارەی کە سەربڕینی پێویست دەبێ لە ئیحرامدا:

ئەو خوێنانەی کە کردنیان بەم بۆنەیەوە پێویست دەبێ، بەهۆی نەکردنی ئەرکێکەوە (واتە: واجبێکەوە)، یا بەهۆی کردنی شتێکی قەدەغەوە، مەڕە یا بزنە بە مەرجێ بۆ قوربانی بشێن، بەلام لەکاتی جووتبووندا دەبێ وشترێ سەربڕێ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی

مەككە. تەنیا ئەوەندە هەیە تۆڵەی راوی نەچیر بەم شێوەیە: هەر نەچیرێ بكوژێ دەبێ بە وێنەی خۆی تۆڵەی بدا: لە جیاتی بچووك بچووك‌و لە جیاتی گەورە گەورە.

١٧٢) ئەو خوێنە پێویستانە پێنجن:

یەكەم: خوێنێكە كە پەیوەندی بە نەكردنی ئەركێكەوە هەبێ وەك نەكردنی ئیحرامدابەستن لە نیشانگاو جێگەدابەستنی خۆیدا، وەك نەكردنی رەجمی شەیتان، ئەم خوێنە خوێنی ریزلێگرتن‌و قەبلاندنە، واتە: دەبێ بە ریزیەكێ لەم سێ شتە بكا: پێویستە مەڕێ یا بزنێ بدا بە هەژارانی بەستی مەككە، ئەگەر ئەوەی پێنەكرا مەڕێ بقەبلێنێ بە پارەو بە پارەكە خۆراك بكڕێ‌و بیكا بە خێر، ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەكرا، لە جیاتی هەر مشتی لەو خۆراكە، كە مەرجە پێبژێوی بێ، رۆژێ بە رۆژووبێ. رافیعی لە (المحرر)دا ئەمە دادەنێ بە فەرمایشتی دروست، خاوەنی مەنهەجیش لەم بڕیارەدا پەیڕەوی رافیعی دەكا.

دووەم: ئەو خوێنەیە كە بەهۆی سەرتاشین‌و رابواردنەوە پێویست دەبێ، جا ئەگەر كەسێ سێ تەڵ مووی لە لەشی خۆی بڕی یا زیاتر، یا سێ نینۆكی خۆیی كرد ئەمە پێویست دەبێ لەسەری: یا ئاژەڵێكی وا سەرببڕێ كە بۆ قوربانی بشێ، یا سێ مەن پێبژێوی بدا بە شەش گەدا، یا سێ رۆژ بەرۆژووبێ! ئەم خوێنەیش خوێنی وەجەڵ دیاریكردن‌و سەپشككردنە، واتە: پێویستە لەسەرت یا خوێنێ بكەی یا وەجەڵە دیاریكراوەكەی بكەی، وە لەكردنی هەریەكێ لەم دووشتە خۆت

سەرپشکی. سەر بەڵگەی ئەم سەرپشکییە ئەم ئایەتەیە: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ – سورة البقرة – ٢/١٩٦} واتە: هەرکەسێ لە ئێوە لەکاتی ئیحرامدا نەخۆش کەوت یا ئازارێ لە سەریدا بوو، بەهۆی یەکێ لەم دووشتەوە بە ناچاری سەری خۆی تاشی، ئەوە لە سەریەتی تۆڵەیێ بدا لە باتی ئەو سەرتاشینەی، ئەو تۆڵەیە سێ جۆری هەیە خۆی سەرپشکە لە کردنی یەکێکیان، کە بریتین لە ڕۆژووی سێ ڕۆژ، یا خواردە مەنی شەش هەژار، یا ئاژەڵێ سەرببڕێو دابەشی بکا بەسەر هەژارانا. پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} لەم فەرموودەیەدا ئەم مەسەلەیەی روونکردۆتەوە: کەعبی کوڕی عوجرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەکاتی حودەیبییەدا ئاگرم لە ژێر مەنجەڵێکا خۆش دەکرد، ئەسپێ لەسەرم هەڵ دەوەری لە بەرزۆری، لەوکاتەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هات بۆ لام، فەرمووی پێم: ئەم جڕوجانەوەرانەی سەرت ئازات دەدەن؟ وتم: بەڵێ. فەرمووی: سەرت بتاشە، لە پاشا یا مەڕێ یا بزنێکی خێر سەربڕە، یاخود سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بە، یا خود سێ مەن خورما بدە بە شەش هەژار. (شەیخان). ئەوەیشمان لە یادبێ کە نینۆککردنیش ڕێك وەك سەرتاشین وایە بۆ ئەم تۆڵەیە، هەروا هەموو رابواردنەکانی تریش، وەك بۆنی خۆشو خۆچەورکردنو جلی دووراو لەبەرکردنو بەراییەکانی سەرجێیی، چونکە هەموو ئەمانە بەشێکن لە رابواردنو کەیف.

سێیەم: ئەو خوێنەیە کە بەهۆی ئیحصارەوە پێویست دەبێ، جا ئەگەر حاجی یا عەمرەکەر ڕێگەی حەجی لە لایەن دوژمنەوە لێگیراو نەیتوانی حەج یا عەمرەکەی یا هەردووکیان تەواو بکا، خوا ئەو شوێنە

خاکی بەست بێ یانە، وەرێگەی تریش نەبوو جگە لەو رێگەیە کە چووبووە بەست، ئەوە ئیحرامەکەی هەڵدەوەشێنێتەوەو لە کوێدا رێگەی لێقەدەغە بووبوو لەوێدا ئاژەڵێ بە دیاری سەردەبڕێ بۆ هەژارانی ئەو جێگەیە، لای کەمی ئەم ئاژەڵە مەڕ یا بزنێکە کە دەست بدا بۆ قوربانی، ەبێ نیازی ئیحرام تێکدان بهێنێ. سەر بەڵگەی ئەم کارە ئەم ئایەتە پیرۆزەیە: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ} واتە: ئەگەر قەدەغەکران لە تەواوکردنی خودا پەرستییەکەتان ئەوە ئاژەڵێ بکەن بە دیاری، بەپێی توانای خۆتان. دەربڕینی مەبەستی تەواو لە ئایەتەکە ئاوایە: ئەگەر رێتان لێچووە بەست، بۆتان هەیە ئیحرام هەڵوەشێننەوە، بەڵام ئاژەڵێکی دیاریتان دەکەوێتە سەر. لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) ساڵی رێککەوتنی حودیبییە لە ئیحرامی عەمرەدا بوو، هاوبەشپەیداکەرەکان رێگەیان نەدا عەمرەکەی تەواو بکا، لەبەر ئەوە ئیحرامی شکاند. دەبێ لە پێش سەرتاشیندا، بۆ ئەم ئیحرام شکاندنە، ئاژەڵی دیاری سەرببڕێ، نەك بە پێچەوانەوە چونکە خوای مەزن دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ – سورة البقرة – ٢/١٩٦} واتە: سەرتان مەتاشن هەتا دیارییەکە دەگاتە جێگەی سەربڕینی خۆی.

چوارەم: خوێنی پێویست بەهۆی گوشتنی نێچیرەوە. ئەم خوێنە ئاوایە: ئەو نەچیرە کوژراوە ئەگەر وێنەداربوو، ئەوە خۆی سەرپشکە بە یەکێ لەم سێ شتە: یا وێنەکەی سەرببڕێو بیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانی بەستی مەککەدا، یا ئەو ئاژەڵەی کە دادەنرێ، بە وێنەی نەچیرە راوکراوەکە، دەقەبڵێنێ بە پارەو پارەکەی دەدا بە خواردەمەنیو

خواردەمەنییەکە دەدا بە هەژارانی بەستی مەکە، یا لەجیاتی هەر مشتێ لەو خۆراکە پێیقەبلاوە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ. بەپێی ئەم ئایەتە {فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا - سورة المائدة - ٩٥/٥} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لەکاتێکا کە ئێوە لە ئیحرامدابن نەچیر مەکوژن، وە هەرکەسێ لە ئێوە لەم کاتەدا نەچیرێ بە قەستی بکوژێو بزانێ کە ئەوە کارێکی حەرامە، ئەوە لەسەریەتی تۆڵە دانەوە بە گیانلەبەرێ کە وەکوو ئەو نەچیرە وابێ، کە دوو پیاوی خاوەن دادو عەدالەت دایبنێنو حوکمی پێبکەن، وە دەبێ ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە بنێرێ بۆ حەرەمی مەککەو لەوێ سەرببڕێ بۆ هەژارانی حەرەم، یا کەففارەتێ بدا کە برێتییە لە بەهای ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە، وە دەبێ بەو بەهایە خۆراكو دانەوێڵە بکڕێو بیدا بە هەژاران، یاخود بە ئەندازەی ئەو خواردەمەنیە بە رۆژووبێ، بەم شێوەیە لە باتی هەموو مشتێ رۆژێ بە رۆژووبێ، بەڵام ئەگەر نەچیرێکی وای کوشت کە وێنەی دیاری نەکرابێ لە شەرعا، ئەوە خۆی سەرپشکە لە یەکێ لەم دوو شتە: یا دەقەبڵێنرێ بە پارەو بە پارەکە خۆراکی پێدەکڕێو دەیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانا، یا لەباتی هەر مشتێ لەو خۆراکە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ، دەق وەك نەچیری وێنەدار. بەپێی نرخی ئەو شوێنەی کە نەچیرەکەی تیادا دەکوژرێ نرخو بەها بۆ نێچیرەکە یا بۆ وێنە وەجەڵەی دادەنرێ، مەبەستیش لە وەجەڵی وێنەدار ئاژەڵێکی ماڵییە کە شێوەی نزیکبێ لە شێوەی نەچیرەکە، مەبەست ئەوە نیە کە وەجەڵەکەشی لە توخمی خۆی بێ، هەتا بگوترێ: پێویستە لە جیاتی وشتر مەرغ وشتر مرغ بدرێو لە

جیاتی ئاسك ئاسك بدریّ. چونکه خودای گەورە لە ئایەتەکەدا وێنەی نەچیرەکەی بڕیوە بەسەر ئاژەڵدا، لەبەر ئەوە وەجەڵی نەچیرەکە لە توخمەوە دەگۆڕیّ بۆ وێنەی خۆی لە ناو ئاژەڵیّ ماڵیدا! کۆمەڵیّ لە یاران، لە چەن ڕووداوێکا، بڕیاریان داوە کە لەجیاتی وشترمرغیّ وشتریّ دەدریّ، وە لە جیاتی کەرەکێوی‌و گاکێوی گایێ، وە لە جیاتیی دێڵەکەمتیاریّ بەرانیّ، جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} هەواڵی داوە کە ئەمە بڕیاری پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ} کە تۆڵەی کەمتیاریّ بەرانیّ بیّ، هەروا کۆمەڵێکیش لەیاران بۆ تۆڵەی کەمتیار بەرانێکیان داناوە، وە لەجیاتی ئاسك بزن، وە لەجیاتیی کەروێشکیّ گیسکیّ، ئەمە بڕیاری ئیمامی عومەرو عائیشەیە، لەجیاتیی بچووك بچووك‌و لەجیاتیی گەورە گەورەو لەجیاتی نێر نێرو لەجیاتیی میّ میّ‌و لەجیاتیی ساخ ساخ‌و لەجیاتی شکسدار شکسدار، واتە هاو وێنەیی بەپێی ئایەتەکە لە هەموو ئەم شێوانەدا ڕەچاو دەکریّ، کەواتە: ئەگەر مەڕەکێوییەکی کوشت تۆڵەکەی مەڕێکە، ئەگەر بەرانە کێوییەکی کوشت تۆڵەکەی بەرانێکە، میّ لەباتی میّ‌و نێر لەباتی نێر.

پێنجەم: خوێنی پێویست بوو بە جووتبوون – جماع) ئەم خوێنەیش خوێنی ڕیزلێگرتن‌و قەبلاندنە. واتە: خوێنی تەرتیب‌و تەعدیل، واتە دەبیّ بەریزیەکیّ لەمانە بکا: یەکەم وشتریّ سەببڕیّ بۆ هەژاران، ئەگەر ئەمەی نەتوانی گایەك سەربڕیّ، ئەگەر دەستی نەکەوت حەوت سەر مەڕ یا بزن سەربڕیّ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی مەککە. ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەکرا بەهای وشترەکە بدا بە پێبژیوی‌و دابەشی بکا بەسەر داماوانی بەستی مەککەدا، ئەگەر ئەوەیشی پێنەکرا لە جیاتیی هەر مشتێك خۆراك ڕۆژیّ بە ڕۆژووبیّ. بەڵگەی پێویستبوونی وشتر

ئەوەیە کە ئیمامی عومەرو عەبدوڵڵای کوڕی {ڕەزای خوای لێبێ} بڕیاری ئەوەیان داوە، هەروا ئیبنو عەبباس‌و ئەبو هورەیرە. بۆیەیش ئەگەر وشتر نەبوو دەچین بۆ گا یا بوحەوت سەر مەڕ یا بزن. چونکە گایێ یا حەوت سەر ئاژەڵی وردە، لە قوربانیدا، وەك وشتر وان، بۆیەیش ئەگەر ئاژەڵ نەبوو دەچین بۆ خۆراك، چونکە شەرع لە تۆڵەی نەچیردا لە ئاژەڵەوە دەچێ بۆ خۆراکدان بە هەژاران. بەپێی نرخی ناو مەککە نرخ بۆ وشترەکە دادەنرێ، ئەوەوی لە شەرحی (المهذب)دا وا دەفەرموێ گوتراویشە: بەپێی نرخی مینا وشترەکە دەقەبلێنرێ بە پارەو بە پارەکەیش خۆراك دەکڕرێ. گوتراویشە: لە جێگەی کردنی هۆی ئەم خوێنە. واتە: لە کوێ کۆبووە لەگەڵ ژندا بەپێی نرخی ئەوێ وشترەکە دەقەبلێنێ.

١٧٣) جێگەی ئاژەڵی دیاری‌و خۆراك بەخشین:

ئاژەڵی دیاری یا بەهۆی (احصار) چوونە بەستەوەیە، یا بەهۆی شتێکی ترەوەیە، جا ئەگەر بەهۆی ڕێچوونە بەستەوە بوو ئەوە لەکوێدا ڕێگەی لێ قەدەغەکرابوو لەوێدا سەری دەبڕێ، چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} لە حودەیبیە لەوێدا دیاری سەربڕی، کە ڕێگەی لێ گیرابوو. بەلام خوێنی پێویستبوو لەبەرکردنی حەرام یا لەبەر نەرکردنی پێویست، ئەوە دەبێ لە حەرەمدا سەر ببڕێ چونکە ئایەت دەفەرموێ: {هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ – بڕ: ١٧١ن} جا پێویستە گۆشتەکەی دابەشبکرێ بەسەر گەدایانی بەستدا، چونکە گۆشتەکە مەبەستە لە بەخشینەوەدا.

بۆ ئەوە جیایی هەژاری نیشتەجیو هەژاری میوان نیە، بەلآم بەخشینی بە نیشتەجێکان خێرترە، ئەگەر لە جیاتی سەربڕینی ئاژەل خۆراکی دابەشکرد، دەبێ بە تایببەت دابەشی بکا بەسەر هەژارانی حەرەمدا، چونکە وەجەلیش حوکمی وەجەلداری هەیە، بە پێچەوانەی ڕۆژووەوە، بۆ ڕۆژوو لەکوێ ئارەزوو دەکا لەوێ بیگرێ، چونکە قاوزانج وەچاو ناکرێ بۆ هەژار لەوەدا کە کابرا لە خاکی حەرمدا بەرۆژووبێ، بەلایەنی کەمەوە دەبێ تۆڵەکە بە سەرسێ هەژاردا دابەشبکرێ، بەلآم مەرج نیە بە یەکسان دابەش بکرێ بەسەریاندا چونکە دروستە هەندێ کەس زیاتر لە هەندێ کەس وەربگرن.

١٧٤) کوشتنی نەچیری حەرەمو بڕینی درەختی:

راوکردنی نەچیری بەستی مککە نادروستە، چی بۆ ئحرامدار چی بۆ بێ ئیحرام، هەروا بڕینی دارو گیای حەرەمی مەککە، بەمەرجی گیانلەبەرکە زیانەخورۆ نەبێو رووەکەکە ئازار دەر، یا وشك نەبێ، بەلآم گیانلەبەری زیانەخورۆو رووەکی وشك، یا رووەکی ئازاردەر کوشتنو بڕینیان دروستە، هەموو رووەکێکی دڕکدار بە ئازاردەر دادەنرێ.

پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لە رۆژی گرتنی مەککەدا فەرمووی: ئەم شاری مەککەیە بەستەو گەڵێ شت لە شوێنانی تر کردنیان دروستە، بەلآم لێرە دروست نین، ئەمەیش دەستی قەدرو رێزە خودا لەم شارەی ناوە، دەی نەدارو دەرختی دادەپاچرێ، وەنەچیری دەرەوێنرێتەوە، وەنەشتی

داکەوتووی هەڵ دەگیرێتەوە، مەگەر بۆ کەسێ کە ناونیشانی هەڵبدا، هەتا خاوەنەکەی پەیدا ببێو بیباتەوە، نەگیای پاکۆ دەدرێ، عەبباس فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! تەنیا گیای سورِناتیکی لێ دەرچێ، چونکە بۆ سووتەمەنی ئاسنگەرو بۆ سووتەمەنی ناوماڵو بۆ پەردووی سەردارەرا بەکاری دێنن؟ پێغەمبەریش {درووددی خوای لەسەربێ} فەرمووی: باشە تەنیا گیای سورِناتکی لێ دەرچێ بردنی گەڵای درەختەکەی دروستە، بەڵام نابێ بەداو گلاکوتكو شتیوا بیوەرێنێ، نەبادا بەرتوێکڵەکەی بکەوێ ئەگەر لقێکی برِیو خەڵفی دەرنەکردەوە ئەوە دەستەبەرەو تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە هەمان ساڵا شوێنەکەی خەڵفی دەرکردەوە ئەوە هیچی لەسەر نیە، وەك بردنی گەڵا، هەموو دارو گیایێ کە لەخۆیەوە سەوز بووبێ برِینی نادروستە، چونکە پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نەگیای پاکودەدرێ. دیارە کە برِینی نادروست بێ هەڵکەندنیشی نادروستترە! بەڵام دروستە ئاژەڵی تێبکرێ هەتا تیادا بلەوەرِێ، ئەگەر بۆ ئاڵفیش بیبا دروستە، لەسەر فەرمایشتی فرەدروست! گوتراویشە: دروست نیە گیاکەی بکرێ بە گزرە بۆ ئاڵفی ئاژەڵ، چونکە رووکاری فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێ کە دروست نەبێ، بەڵام برِینی بۆ دەرمان دروستە، لەسەر قسەی فرە دروست، چونکە پێویستی دەرمان گەلێ گرنگترە لە پێویستیی سورِناتك بەپێی فەرموودەی دروست، دوورینی گیای سورِناتك، بۆ پەردووی سەردارەرِا دروستە.

١٧٥) حەجکردن لە جیاتیی کەسێکی تر:

ئەگەر موسوڵمانێ حەجی کەوتە سەرو حەجی نەکرد هەتا پەکی کەوت پێویستە لەسەری موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، خوا پەککەوتنەکەی لەبەر پیریبێ، یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ. بەڵگەی ئەمە ئەم فەرموودەیە: ئیبنو عەبباس فەرمووی: ژنێکی خەسعەمی هات گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! حەج (کە فەرزی خودایە لەسەر بەندەکانی خۆی) کەوتۆتە سەرباوکم، کە پیرە مێردێکی ئیختیاری وایە خۆی بەسەر وڵاخەوە بۆ ناگیرێ، جا ئایا دەبێ من خۆم لەباتی ئەو حەجی بۆ بکەم یا نابێ؟ فەرمووی: بەڵێ دەبێ. ئەم پرسیارو وەڵامەیش لە کاتی کردنی حەجی ماڵئاواییدا بوو (مالیك/ شافیعی/ شەیخان/ ئەبو داوود/ نەسائی) ئیمامی تیرمیذی دەفەرموێ: سەبارەت بەم باسە چەن فەرموودەیەکی دروست تۆماربووە.

ئەگەر کەسێ مردو حەجی فەرزی لەسەر بوو کە پێی دەگوترێ: حەججەتول ئیسلام، پێویستە لەسەر هەقدارەکەی موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، مەسرەفی حەجەکە لەو کەلەپوورە دەردەکرێ کە بەجێی هێشتووە. چونکە دەگێڕنەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: ئافرەتێکی جوهەینەیی هاتەلای حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دایکم نەزری کردبوو کە حەجێ بکا، وە نەیشیکرد هەتا مرد، ئایا دەبێ ئێستا من ئەو حەجەی بۆ بکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، دەبێ، حەجی بۆبکە. مەرجە ئەوکەسەی کە حەجی فەرزدەکا لە جیاتیی مردوو، یا لەجیاتی موسوڵمانی پەککەوتوو، خۆی حەجی

کردبێو حەجی فەرزی لەسەر نەبێو، لە هەمانکاتدا باوەرپێکراو بێو لە حوکمەکانی حەج بزانێ. سوننەتە وەکیلحەجەکە، لەکاتی حەجدابەستندا، بڵێ: ئەی خودایە! ئیحرامی حەج دادەبەشستم بۆ تۆ، لە جیاتیی فیسارەکەس.

١٧٦) حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} سێ حەجی کردووە، دوو حەج لە پێش کۆچداو حەجێ لە پاش کۆچ، ساڵی دەهەمی کۆچی، ناودارە بە حەجی ماڵئاوایی، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەو حەجەدا خوا حافیزی لە مەردومەکە کردو فەرمووی: هەتا خۆم ماوم باوو یاسای حەجو عەمرەی خۆتان لە خۆم فێر ببن، چونکە من نازانم چەندەی تر دەژیم، دوور نیە کە بمرمو حەجی ترم بە نصیب نەبێ! بفەرموون ئەمەیش فەرموودەیەکی تێرو تەسەلە لەبارەی حەجی ماڵئاواییەوە:

لە جەعفەری کوڕی موحەممەدەوە لە باوکیەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: چووین بۆ لای جابیری کوڕی عەبدوڵلا {رەزای خوایان لێبێ} کوێربوو بوو، یەکە یەکە دەیپرسی: ئەمە کێیەو ئەوە کێیە، تا سەرە هاتە سەرمن، گوتم: من موحەممەدی کوڕی علی کوڕی حوسەینم، کەوام گوت دەستی هێنا بەسەر سەرماو دەستی هێنایە خوارەوە بۆ سینگو بەرۆکمو دوگمەی سەرەوەو دوگمەی خوارەوەی ترازاندمو لەپی هێنا بە سینگما بۆ موبارەکیو فەرمووی: خۆش هاتی ئەی برازای خۆشەویستم! پرسیارت چییە بیکە. منیش ئەو حەلە کوڕێکی لاو بووم، ئینجا کاتێ

نوێژ داهات هەڵسا نوێژی بۆ کردین تەیلەسانێکی لەبەردابوو، پێچابووی لە خۆیەوە، لەبەر بچووکی کە دەیدا بەسەرشانیا چمکەکانی هەڵ دەکشانەوە بۆلای خۆی، پشتەماڵ (ریداء)ەکەشی لە تەنیشتیەوە بەسەر سێ پایەکەوەبوو، جا کە نوێژی بۆ کردین، لەپاشا لێم پرسی گوتم: باسی حەجەکەی پێغەمبەرم بۆبکە {دروودی خوای لەسەربێ} جا نۆ پەنجەی خۆی ژماردو فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نۆ ساڵ مایەوە لە مەدینە، لەوماوەیەدا حەجی نەکرد، جا لە ساڵی دەهەمدا، جاڕی دابەناو مەردومدا کە: ئەمساڵ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەچێ بۆ حەج. ئیتر عەشاماتێکی گەڵێ زۆر هاتن بۆ مەدینە، وە هەموویان دەیان ویست کە پەیڕەوی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بکەنو چاو لەو بکەنو ئەو هەرچی کرد لە حەجەکەیا ئەوانیش بیکەن. ئینجا لە خزمەتی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} کەوتینەڕێو ڕۆیشتین هەتا گەیشتینە ذولحولەیفە لەوێ ئەسمای کچی عومەریی موحەممەدی کوڕی ئەبو بەکری بوو، وە هەواڵی نارد بۆ لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە چۆن بکا؟ فەرمووی: خۆت بشۆرەو ناواخنێ بۆ خۆت بکەو تۆپەوانەیێ بۆ وانێکەکەت بکەو خوێنەکەی پێ بەربەست بکەو ئیحرام ببەستە.

جا پێغەمبەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} لەوێ لە مزگەوتەکەدا نوێژی عەصری کرد، ئینجا سواری قەصواء بوو، ڕۆیشت تا بە سواری سەرکەوتەسەر کێوی بەیدا، لەوێ بەهەر چوارلادا تەماشام کرد تا چاوم بڕی دەکرد هەرسوار بوو، وە هەر پیادە بوو لە دەوری حەزرەت {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} ئەو دەمە وەك ئێستانەبوو، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی لەنامانا بوو پەیتا پەیتا قورئانی بۆ دەهاتە خوارێ، وە خۆی بە جوانی

راڤەو تەفسیری قورئانەکەی دەزانی، ئیتر ئەو خۆی هەرچی بکردایە ئێمەیش لە شوێن ئەوەوە ئەوەمان دەکرد، ئینجا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بەم وشە پیرۆزەیە کە دروشمی یەزدان پەرستییەو نیشانەی یەکتاییی خودایە ئیحرامی حەجی بەست: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**).

مەردومەکەی تریش تا بەمەی خۆیان ئیحرامی پێ دەبەستن بەوە ئیحرامیان بەست، بەڵام پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لێی نەگرتن، وەڵێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بۆ خۆی هەر لەسەر تەلبییە کردنەکەی خۆی بەردەوام بوو.

جابیر {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: تەنیا هەر نیازی حەجمان هەبوو خەیاڵی عەمرەمان نەبوو، چونکە لەوەو پێش لە رۆژانی حەجدا عەمرەمان نەدەکرد، تا ئەو حەلە کە لە خزمەتی حەزرەتدا چووینە بەیتو لەوێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بە روکنی حەجەرولئەسوەدداو ماچی کردو سێ جار بە هەڕاکرانو چوار جار بە رۆیشتنی ئاسایی هەڵسووڕا بە گردی خانەی خودادا، ئینجا رۆیشت بۆ مەقامی ئیبراهیم {درودی خوای گەورەی لەسەربێ} و ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوێندەوە: {وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} : وە مەقامی خستە بەینی خۆیو بەینی بەیتەوەو دوو رکات سوننەتی نوێژی تەوافی کردو لە رکاتی یەکەمدا لەپاش خوێندنی سوورەتی فاتیحا، سوورەتی {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ}ی خوێند، ئینجا گەڕایەوە بۆ سەر حەجەرولئەسوەدو دیسانەوە دەستی پیا هێنایەوە، ئینجا لە دەرگای نزیك صەفاوە دەرچوو رۆیشت بۆ

صەفا، کە لەصافا نەزدیك بووەوە ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (**ان الصفا والمروة من شعائر الله**): وە فەرمووی: بەوەیان دەست پێبکەن کە خوداپێشی خستووە، ئینجا دەستی کرد بە تەوافی صەفاو سەرکەوتە سەرتەپۆڵکەی صەفا تا خانووی بەیتی لێوە دەرکەوت، جا رووی کردە رووگەو شایەتمانی هێناو ئەڵلاهو ئەکبەری کردو فەرمووی: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا اله الا الله وحده أنجز وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو تاكو تەنیایە، بێ هاوەڵو بێ چوونە، خاوەنی موڵكو پادشاییو سەڵتەنەتە سوپاسو ستایش هەر لە بۆی خۆی جوانەو هەر قابیل بەخۆیەتی، هیچی لە دەست دەرناچێو توانای هەموو شتێکی هەیە، هەر خودا خودایەو، بەڵێنەکەی خۆی هێنایە دی، وە بەندەکەی خۆی کە موحەممەدە سەرخست، وە ئەو کۆمەڵانەی کە لە رۆژی غەزای خەندەقا گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، خۆی بە تەنها شکاندنیو ژێری خستن. وەسێ جار پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} ئەم ذیکرەی خوێند، وە لە بەینی ئەم سێ جارەشدا دەپاڕایەوەو دوعاو نزای تری دەکرد.

ئینجا حەزرەت {درووده خوای لەسەربێ} داپەڕی بۆ مەڕوە، کە پێینایە ناو شیوەکەوە پێی هەڵگرتو خێرا رۆیی تا گەیشتە هەورازەکە، ئینجا بە ئاسایی رۆیشت تا چووە سەر مەڕوە، وە لەسەر صەفا چیکرد لەسەر مەڕوەیش هەمان شتی دووبارەکردەوە، تا دوا تەوافی لەسەر مەڕوە تەواوکرد فەرمووی: تازە لە دەستم چوو ئەگینا دیاریی بەیتم لە گەڵ

خۆم نەدەهێنا، وە دەمکرد بە عەمرە، جا هەر کەساتان کە دیاریی پێ نییە با ئیحرام بشکێنیو بیکا بە عەمرە. سوراقەی کوڕی مالیکیش هەڵسا گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمە هەر بۆ ئەمساڵ وایە یاخود هەتا هەتایە هەروا دەمێنێ؟ پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} پەنجەکانی خۆی تێك پەڕاندو دووجار فەرمووی: عەمرە تێکەڵی حەج بوو هەتا هەتایە! عەلیش {ڕەزای خوای لێبێ} لە یەمەنەوە وشتری قوربانی هێنا بۆ پێغەمبەرو {دروودی خوای لەسەربێ} کەهات ڕوانی فاطیمە {ڕەزای خوای لێبێ} ئیحرامی شکاندووەو جلی ڕەنگاویی پۆشیوەو چاوی ڕشتووە، جا عەلی بە فاطیمەی فەرموو: ئەمە چییە؟ فاطیمەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوکم فەرموویەتی وابکەم. فەرمووی: کاتێ علی لە عیراق بوو دەیگوت: جا چووم بۆلای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تا گاڵی بدەم لە فاطیمە، کە بۆ وای کردووە، وە بۆ ئەو قسەیەش کە گوتی: باوکم فەرموویەتی کەوا بکەم هەر لێم پرسی، وە عەرزیشم کرد کە من ئەو کارەی ئەوم پێخۆش نیە، جا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: فاطیمە ڕاست دەکا من خۆم پێم گوتووە کە ئیحرام بشکێنێ. تۆ خۆت کە ئیحرامی حەجت دابەست چیت گوت؟ علی فەرمووی: گوتم: گوتوومە ئەی خودایە ئەوا نێتی حەجم هێنا لەسەر ئەو نێتەی کە پێغەمبەری تۆ دەیهێنێ. فەرمووی: دە تۆ ئیحرام مەشکێنە، چونکە من دیاریی بەیتم پێیە.

فەرمووی: ئەو دیارییەی کە عەلی لە یەمەنەوە هێنابووی لەگەڵ ئەو دیارییەدا کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ خۆی هێنابووی سەرجەم سەد وشتر بوو. فەرمووی: ئیتر خەڵکەکە هەموو ئیحرامیان شکاندو مووی سەریان کورت کردەوە، پێغەمبەرو ئەو کەسانە نەبێ کە

دیاریی بەیتیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، جا لە ڕۆژی تەرویيەدا کە دەکاتە ڕۆژی هەشتەمی مانگی زۆمینە بەرەو مینا جمان‌و ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان‌و بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات وە فەرمانیدا کە لە نەمیرە دەوارێکی بۆ هەڵدەن، جا کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}کەوتە ڕێ قوڕەیش وایان دەزانی کە پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} وەك سەردەمی نەزانی خۆیان لە مەشعەرولحەرام دەوەستێ، بەڵام پێغەمبەر لەوێ ڕەتبوو، وە نەوەستاو ڕۆیشت تا چووە نزیکی عەرەفە سەیریکرد لە نەمیرە دەوارەکەیان بۆ هەڵداوە، جا لەوێ دابەرزی، وە لەوێ مایەوە تاخۆر لایدا.

ئەوجا فەرمانی دا قەصوایان بۆ کۆپان کردو چوو بۆ ناو شیوەکەو لەوێ وتارێکی داو فەرمووی: خوێن‌و سەرو ماڵ‌و ناموستان لە یەکتری زۆر زۆر حەرامە، ڕێك وەك چۆن شکاندنی ڕێزی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان لەم مانگە پیرۆزەتانا لەم شارە پیرۆزەتانا زۆر زۆر حەرامە، سەرو ماڵ‌و ناموسیشتان بە یەکتری ئاوا حەرامە. ئاگاداربن! کەوا هەرچی کارو باری سەردەمی نەزانییە پووچەو بەتاڵەو بێ بایەخە، خوێنی سەردەمی نەزانی بەتاڵە، وەیەکەم خوێن - لە خوێنی کەسوکاری خۆم - کە بە بەتاڵ‌و بێ بایەخی دادەنێم خوێنی کوڕەکەی ڕەبیعەی کوڕی حاریثە، کە لەناو هۆزی بەنی سەعددا درا بوو بە دایەن وە هۆزی هوزەیل دەیکوژن. وە سوودی سەردەمی نەزانی هەمووی پووچ‌و بەتاڵە، وە یەکەم سوودیش - لە سوودی کەسوکاری خۆم - کە بەتاڵی دەکەمەوە سوودی عەبباسی کوڕی موططهلیبە، ئەو سوودە هەمووی بەتاڵە، وە دەربارەی

ئافرەتانیش لە خودا بترسن و بێ دادیی و ناهەقییان لێ مەکەن و ڕەفتارتان جوان بێ لەگەڵیان، چونکە ئەوان ئامانەتن و سپاردەی خودای گەورەن لەلای ئێوەی پیاوان، پیاو هەر خیانەت بکا نابێ خیانەت لە ئەمانەتی خودای خۆی بکا، وە ئەوان لەسەر فەرموودەی خوداو بەپێی قسەی شەریعەتی ئەو حەڵاڵ بوون بۆتان و دێنە باخەڵتان و دەچنە لایان.

وەمافی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە کە ئەوکەسە کە ئێوە حەزی لێ ناکەن نەیهێننە سەربەڕەتان و نەیەڵن بێتە ماڵتان، جا ئەگەر شتێ وایان کرد کە بەدڵی ئێوە نەبوو، ئەوا تا دەتوانن چاوپۆشییان لێ بکەن و بە نەرمونیانی لەگەڵیانا ڕەفتار بکەن، وە بەبێ هۆیەکی ڕەوا تەڵاقیان مەدەن، بەڵام ئەگەر بەم شێوە شیرینەیش چاریان نەکرا ئەوا شەریعەت ڕێگەتان دەدا کە بەئەسپایی لێیان بدەن.

وەمافی ئەوانیش لەسەر ئێوە ئەوەیە کە بەباشی و بەپێی باوی ولاتی خۆتان ڕۆژی و خۆراك و بەرگ و پۆشاکیان پێ بدەن، وەکی هاوسەری هاوشانی خۆتان، تا هەست بە هاوسەرکەمی نەکەن!.

وەمن یاسایەکی وەهایشم لەپاش خۆم بۆ ئێوە جێ هێشتووە ئەگەر بێتو پەیڕوی بکەن لەناو خۆتانا هەتا هەتایە جارێکی تر سەرتان لێ ناشێوێ، ئەویش ئەم قورئانەیە کە نامەی خودایە.

وە ئێوە لە دوا ڕۆژدا لەبارەی منەوە پرسیارتان لێ دەکرێ، جا ئێوە وەڵامتان چی دەبێ؟

یاران فەرموویان: شایەتی دەدەین کە تۆ کۆتایی‌و درێغیت نەکردووە، تەبلیغی خۆتت کردووەو ئەرکی سەرشانی خۆتت بەجێ هێناوەو ئامۆژگاری خێری ئێمەت کردووە!.

جا حەزرەت {سەڵات و سەلام و دروودی خوای گەورەی لێبێ} سێ جار پەنجەی دۆشاومژەی خۆی هەڵبڕی بۆ ئاسمان‌و داینەواندەوە بۆ ناو خەڵکەکەو هەموو جارێکیش لەگەڵ ئەم ئاماژەیەدا دەیفەرموو: خودایە! تۆ بەشایەت بە.

ئینجا فەرمانی فەرموو، بانگ‌و قامەت کراو نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین‌و فەرمانی کردەوە قامەت کرایەوەو نوێژی عەصریشی بە جەمع بۆ کردین وە لە بەینیانا هیچ نوێژی تری نەکرد.

ئینجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سواربوو رۆیشت تا گەیشتە ئێستگاکەی خۆی لە عەرەفات. جارووی وشترەکەی - کە ناوی قەصواء بوو - کردە تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلوڕەحمە کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لەناوەراستی خاکی عەرەفاتدا وەکۆمەڵی حاجییە پیادەکانی خستە بەردەمی خۆیەوە، وە رووی کردە رووگە. ئیتر لەوێدا راوەستا تا خۆر ئاوابوو، جا ئوسامەی خستە پاشکۆی خۆیەوەو داپەڕی بۆ موزدەلیفە، هەوسارەکەی قەسواشی وا گورج کردبۆوە، تەنانەت سەری قەسوا دەیدا لە قەڵپووزی کۆپانەکەی، وە بە دەستی راستیشی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو، خەڵکینە! لە سەرخۆبن، خەڵکینە هێواش، بەڵام کە دەگەیشتە تەپکەو ماسۆڵکە لمێ، کەمێ جڵەوەکەی بۆ قەسوا شل دەکرد، تاسەر دەکەوتە سەری، جا رۆیشت تا تەشریفی گەیشتە موزدەلیفە جا

لەوێ نوێژی شێوانو خەوتنانی بە جەمعەتەئخیر کرد بەیەك بانگو بەدوو قامەت، وە هیچ نوێژی سوننەتی لە بەینیاندا نەکرد، ئینجا تەشریفی خەوت هەتا شەبەقی دا.

جا کە بەیانی تەواوی دا، فەرمانی دا بانگ دراو قامەت کراو نوێژی بەیانیی کرد. ئینجا سواری قەصوا بۆوەو رۆیشت تا گەیشتە مەشعەرولحەرام، جا رووی کردە رووگەو لە خودا پاڕایەوەو ئەللاهو ئەکبەرو تەلیلەی کردو ناوی خودای تاكو تەنیای هێنا.

وە لەوێ راوەستا تا تەواو دنیا رووناك بۆوە، جا لەپێش خۆرکەوتندا کەوتەڕێ بۆ مینا، وە فەضلی کوڕی عەبباسی خستە پاشکۆی خۆی، فەضلیش پیاوێکی قژجوانی سپیلکەی شۆخو قۆز بوو، جا لەوکاتەدا کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کەوتەڕێ تاقمێ ژن لە ناو کەژاوەدا، دایان بەلایدا، فەضلیش دەستیکرد بە تەماشا کردنیان، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی نا بەرووی فەضلەوەو بەری چاوی گرت، فەضلیش رووی وەرچەرخان بەولاداو لەولاوە تەماشای دەکردن.

پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی لەولاوە گواستەوە بۆ لایەکەی ترو نایەوە بە رووی فەضلەوە تا بەرچاوی بگرێتەوەو تەماشا نەکا. ئیتر حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} رۆیشت تا گەیشتە ناو شیوی موحەسیر لەوێ تۆزێ خێرا لێی خوڕیو رێگەی ناوەڕاستی گرت کە دەچێ بەسەر کۆگای گەورەدا، جا رۆیشت تا گەیشتە لای کۆگا بەردەکە، کە لەلای درەختەکەدایە، وە حەوت بەردی بۆ فڕەدا، بەردەکان وەك بەردێ وابوون کە بەپەلە پیتکە دەهاوێژرێ، گشت جارێ کە بەردێکی

تێ دەگرت ئەڵلاهو ئەكبەری دەكرد، لە ناو شیوەكەوە بەردەكانی تێ دەگرت.

ئینجا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی ڕۆیشت بۆ كوشتنگا (مەنحەر: كوشتارگە) كەو لەوێ بە دەستی خۆی شەستو سێ وشتری سەبڕی، ئینجا چەقۆكەیدا بە عەلیو عەلیش باقی مەندەی وشترە دیارییەكانی حەزرەتی سەربڕی[1]، وە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} عەلی كرد، بە هاوبەشی خۆی لەم وشترە دیارییانەدا، ئینجا فەرمانی دا لە گۆشتی هەر وشترێ پارچەیەكیان هێناو خستیانە ناو مەنجەڵێكەوە كوڵانیانو خۆیو عەلی لە گۆشتەكەیان خوردو لە ئاوی مەرگەكەیان خواردەوە، ئینجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، ڕۆیشت بۆ بەیتو تەوافولئیفاضەی كرد، وە نوێژی نیوەڕۆی لە مەككەكرد. جا چوو بۆ لای نەوەی عەبدولمطەلیب، لە سەربیری زەمزەم ئاویان بە حاجیان دەدا.

فەرمووی: ئەی نەوەی عەبدولمطەلیب! ئاو هەڵگۆزنو بیدەن بە حاجیانو بە مەردوم، نەبادا خەڵك واتێ بكەن كە ئاو هەڵگۆزینیش لە كردارەكانی حەجە، وە لەم حاڵەدا زۆرتان بۆ بێننو ڕێگەتان نەدەن كە بەئاسایی ئاو بدەن بە حاجیان، نەبادا ئەمە ڕووبدا ئەگینا ئەم ئیشەی ئێوە ئەوەندە كارێكی پەسەندە منیش ئاوم هەڵدەگۆشت لە گەڵتانا، جا ئەوانیش سەتڵێ ئاویان بۆ برد، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لێی خواردەوە (موسلیمو ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە).

---

[1] ڕەنگبێ ئەم (٦٣)یە ڕەمز بێ بۆ ژمارەی ساڵەكانی تەمەنی پێغەمبەر.
- وەرگێڕ -

١٧٧) ســـەردانی مزگەوتەکـــەی پێغەمبـــەرو مەرقەدی پیرۆزی {درودی خوای لەسەربێ}:

سوننەتە حاجی (کە حەجی تەواکرد) تفاقی سەفەربخاو بڕوا بۆ مەدینەی مونەوەرە، بۆ دیدەنی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو بۆ ئەوەی کە شادبێ بە سەردانی گۆڕە پیرۆزەکەیو لێی[1] نزیك بێتەوە ئیمامی بوخاریو ئیمامی موسلیم لە حەزرەتی ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕنەوە دەفەرموێ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: مەسجیدولحەرامی لێ دەرچێ یەك نوێژ لەم مزگەوتەی مندا خێرترە لە هەزار نوێژی شوێنانی تر.

دیسان دەفەرموێ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بۆ ئەم سێ مزگەوتە نەبی سەفەر ناکرێ: بۆ ئەم مزگەوتەی منو بۆ مەسجیدولحەرامو بۆ مەسجیدولئەقصا (ش/د/ت/ن).

---

[1] نفـــدي بنـــور عيننـــا محمدا

فمـا لنـا ومـا لنـا لـه الفـدا!

صـلى عليك الله يـا نـور الهدى

من اقتدى بهديكم قـد اهتدى

صـوبى لـمن تضمـه أجـواء

أرجـائها بنـوره تضـاء!

ولـى الـى خـير الـورى رجاء

(يكون لـى في حبه الفناء!)

المترجم

١٩٩٥/١١/٥

دیسان حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ دێنیی گۆڕەکەم بکا مافی ئەوەی دەکەوێتە سەرم کە لە قیامەتداشەفاعەتی بۆ بکەم! (بەزارو دارە قوطنی و ئیبنو عەدی لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاویەتەوە) دیسان دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ ساخ لەبەر رەزای خوا بێت بۆ سەردانی گۆڕەکەم، ئەو مافەی دەکەوێتە سەرم کە لە رۆژی قیامەتا ببم بە تکاکار بۆی! (دارە قوطنی لە ئەمالی داو طەبەرانی لە موعجەمول ئەوسطدا، ئەم فەرموودەیەیان لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاوەتەوە). دیسان پێغەمبەری خۆشەویستو ئازیز (دروودی خوای گەورەی لەسەربێ‌و سەروماڵو هەستو نەست هەمووی بە قوربانی گەردی سەر گۆڕێ پیرۆزی بێ دەفەرموێ: لە پاش مردنم، هەرکەسێ کاتێ حەج تەواو دەکاو لە ئادابی حەج دەبێتەوە ئەوسا بۆ روسمی وەفا ساخ لەبەر رەزای خوابێ بۆ دینیی گۆڕەکەی منیش، ئەوە وەکوو ئەوە وایە کە لە حاڵی ژیانما هاتبێ بۆ سەردانم‌و چاوی بەمن کەوتبێ[1] (ئەم فەرموودەیە دارە قوطنی لە سونەنداو طەبەرانی لە موعجەمول کەبیرو لە موعجەمول ئەوسطداو بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا گێڕاویانەتەوە). قازی عەیاز دەفەرموێ: دێنیی‌و سەردانی گۆڕی

---

[1] واتە: لە پایەی هاوڕێی پێغەمبەر دەبێ‌و لەریزی ئەوان دەژمێردرێ. چونکە پێناسەی هاوڕێی پێغەمبەر ئاوایە: هەر کەسێ بە خزمەت پێغەمبەر گەیشتبێ‌و لەسەر ئیسلامەتی مردبێ بە سەحابەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ: (الصحابی من رای النبی أو رآه ومات علی الاسلام).

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) سوننەتێکی گەلێ گەورەیەو بووە بە سوننەتێکی دامەزراو لە نێوانی موسوڵماناناو بەهرەیەکی گەورەیەو ئیجماعی نەتەوەی ئیسلامی لەسەرە.

۱۷۸) دەستووری سەردانەکە:

سوننەتە بۆ ئەوکەسە کە بە نیازی سەردان دەڕوا بۆ مەدینە لە ڕێگە سەڵاوات زۆربدا لە دیداری پێغەمبەر (دروودی خوای گەورەی لەسەربێ) وە لەپێش ئەوەدا کە بگاتە مەدینە خۆی بشواو بەرگی پاك لەبەر بکا، کاتێکیش کەچاوی دەکەوێ بە دارو درەختی دەوری مەدینەو بەنیشانەی حەرەمی مەدینە پتر سەڵاوات لێ بداو لە خوای گەورە داوا بکا کە ئەو زیارەتەی بۆ بکا بەمایەی بەهرەوەری و لێی قەبووڵ بفەرموێ.

لەو کاتەیشدا کە دەچێتە ناو مەدینەوە بڵێ: (**باسم الله. رب أدخلنی مدخل صدق وأخرجنی مخرج صدق واجعل لی من لدنك سلطانا نصیرا، اللهم افتح لی أبواب رحمتك، وارزقنی من زیارة رسولك** (صلی الله علیه وسلم) **ما رزقت أولیاءك وأهل طاعتك، واغفر لی وارحمنی یا خیر مسئول. اللهم انی أسألك خیر هذه البلدة وخیر أهلها وخیر ما فیها وأعوذ بك من شرها وشر أهلها وشر ما فیها**)

واتە: بە ناوی خودا، خودایە! بە میهرەبانی خۆت بە خێرو خۆشی داخڵی شاری مەدینەم بفەرموو، وە هەروەها بە خێرو خۆشی و بەبێ وەی لە شاری مەککەی پیرۆز بەڕێم بکە، وە لە لایەنی خۆتەوە بەهێزێکی یارمەتیدەر چاودێریم بکەو هەمیشە چاوی خێرت لێم بێ،

خودایه! لەهەر چوارلاوە دەرووی رەحمەتی خۆتم بۆ بخەرە سەرپشت، خودایە، لە سەردانی پێغەمبەری نازداری خۆت ئەوەم بە نصیب بفەرموو کە کردووتە بە نصیبی پیاوچاکانی خۆت بە نصیبی دەستەی تاعەتی خۆت، ئەی باشترین داوالێکراو! داوات لێدەکەم کە لێم خۆشبیێو رەحمم پێبکەی. خودایە! داوات لێدەکەم کە لە خێرو بێری ئەم شارە بەشی باشم بدەیتێ، وە لە خەڵکی ئەم شارەوە تووشی خێرو خۆشی ببم، وە لەو خێرەیش کەوا لە ناو ئەم شارەدا نائومێد نەبم، خودایە! پەنا دەگرم بەتۆ کە لەو شەڕەی کە ئامادەکراوە بۆ خراپەکارانی ئەم شارە بە دووربم، هەروا لە شەڕو وەزەنی خەڵکەکەیو لە شەڕەی کەوا لە ناویدا.

با زۆر زۆر بە سەلاریو هێمنیو بێ هەواییو سەرکزی خۆی بگرێ، ئەوەی لە یادبێ کە ئەمە ئەو شارە بەرزە پیرۆزە بەرێزەیە کە خوا هەڵی بژاردووەو کردوویەتی بە خانەی کۆچی پێغەمبەرو بەرەوگەی پیرۆزیو کردوویەتی بە هەوارگەی سرووش بەسەرچەشمەی سازو سافی بڕیارەکانی شەریعەت.

هەرکاتێ ویستی بچێتە ناو مزگەوتەکەوە با قاچی راستی پێش بخاو بڵێ: (**باسم الله، والصلاة والسلام على رسول الله. رب اغفر لي ذنوبي وافتح لي أبواب رحمتك. أعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم**): بە ناوی خودا دەچمە ناو ئەم جێگە پیرۆزەە، درووود لە پێغەمبەری خوا، خودایە! تاوانەکانم ببۆشە، لەهەر چوارلاوە دەرووی رەحمەتی خۆتم لێ بکەرەوە. پەنا دەگرم بە یەزدانی مەزن، بە زاتی پیرۆزی، بە دەسەڵاتی دێرینی، لە زیانی شەیتانی لە رەحمەتی خودا بێبەش.

ئەوجا رووبکاتە رەوضە، کە بەینی مەرقەدی موبارەك‌و مینبەرە، لە وێدا لە تەنیشتی مینبەرەوە دووركات نوێژی سوونەتی دیاری مزگەوت بکا. لە ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە نێوانی ماڵەکەم‌و لە نێوانی مینبەرەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشت، مینبەرەکەیشم وا لەسەر حەوزەکەم لە بەهەشتا (مالیك‌و شەیخان‌و تیرمیذی، تیرمیذی بە دروستی داناوە) (واتە: لە نێوانی گۆڕەکەم‌و دوانگەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشت‌و بارانی رەحمەتی لێ دەبارێ، خۆشی لەو بەختەوەرەی کە لەم شوێنە پیرۆزەدا طاعەت‌و خواپەرستی جوان دەکا، وە مینبەرەکەشم لەسەر حەوزی کەوسەر دادەنرێتەوە بۆم‌و لە بەهەشتا لە سەری دادەنیشم‌و پێشوازی لە ئامادەبووانی ئۆمەتم دەکەم کە بۆ نۆشین لە ئاوەکەی دێن. تەماشای ئەم شوێنانە بکە بۆ زیادە بەهرە تەرجەمەی تاجول ئوصول بە کوردی: بەرگی یەکەم، زنجیرەی ١١٥و بەرگی دووەم زنجیرە ١٤٤ لاپەڕە ٢٩٣ — وەرگێر.)

١٧٩) چۆنێتی ئەم سەردانە: دەستووری سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

کاتێ دووركاتە سوننەتەکەی تەواوکرد، جا بێت بۆ نزیکی مەرقەدی پیرۆز، بەڵام پەلاماری نەداو خۆی نە نووسێنێ پێیەوەو دەستی بۆ رانەکێشێ، بە ئەدەبەوە روو بکاتە سەری پیرۆزی پێغەمبەرو پشت بکاتە قیبلە، وە ماوەی چوار گەز دوور راوەستێ، وە بە ئەدەب سلاو

بکاو بڵێ: (السلام علیك یا رسول الله) یا بەیەکێ لەم شێوانەی دواوە سڵاو بکا. ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودەیە: دەگێڕنەوە: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: وا سوننەتە کاتێ دەچیت بۆ سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار {درودو سڵاو صەڵاوات و ڕەحمەتی خودای گەورەی لەسەربێ} لە ڕووی قیبلەوە بچیتو پشت بکەیتە ڕووگەو ڕوو بکەیتە گۆڕەکەو ئەوجا بڵێی: (السلام عیکم ورحمة الله وبرکاته).

دێنیکەر بۆی هەیە کە ئاوا سڵاو بکا: (السلام علیك یا خیر خلق الله، یا امام المتقین، یا سید المرسلین، انی أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریك له وأنك عبده ورسوله. قد بلغت الرسالة وأدیت الامانة ونصحت الامة فجزاك الله عنا أفضل ما جازی نبیا عن أمته. اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انك حمید مجید. وبارك علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل إبراهیم إنك حمید مجید الهمَّ انك قلت: ولو أنهم اذ ظلموا أنفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لَوَجَدوا الله تواباً رحیماً. وقد أتیتك یا رسول اله مستغفراً من ذنوبی مستشفعا بك الی ربی فأسألك یا رب أن توجب لی المغفرة کما أوجبتها لمن أتاه في حیاته. اللهم أجعله أول الشافعین یا أرحم الراحمین).

ئنجا بپاڕێتەوە بۆ باوكو دایکیو بۆ گشت موسوڵمانان، ئەگەر کەسێ ڕاسپێریی ئەوی کردبوو کە سڵاوی ڕابگەیەنێ بە پێغەمبەر، با سڵاوەکەی لەسەر ئەم شێوەیە ڕابگەیەنیو بڵێ: (السلام علیك یا رسول

الله) لـه جیـاتی فیـساری کـوڕی فیـسار، یـا بلّـێ: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! فیسارەکەسی کوڕی فیسارەکەس سڵاوی لێ دەکردی ئەوجا بگەڕێتـە دواوە بۆ لای راستی بە قەد گەزێو سڵاو لە ئەبو بەکری صەدیق بکا، وا باشـە ئاوا سڵاوی لێبکا: (**السلام عليك يا خليفة رسول الله. السلام عليك يا صاحب رسول الله** *(صلى الله عليه وسلم)* **وأنيسه في الغار وأمينه على الاسرار. جزاك الله عن أمة محمد** *(صلى الله عليه وسلم)* **خيرا**): سڵاو لە تۆ ئـەی جێنـشینی پێغەمبـەری خـوا! سـڵاو لـە تـۆ ئـەی هـاوڕێ ئازیزەکـەی پێغەمبەری خوا! ئەی تاقە هاودەمە دڵسۆزەکەی نـاو ئەشـکەوتی ئـەوری! ئــەی ئەمینــداری ســەر رازو نهێنییــەکانی! خــودا لــە بــاتی نەتــەوەی موحەممەد پاداشتی باشت بداتەوە. ئـەوجا بەقـەد گـەزێکی تـریش بێتـە دواوەو سڵاو لە حەزرەتی عومەر بکا، واباشە ئاوا بڵێ: (**السلام عليك يا أمير المؤمنين. السلام عليك يا ناصر المسلمين. السلام عليك يا من أعز الله به الاسلام. جزاك الله عن أمة محمد** *(صلى الله عليه وسلم)* **خيَرا**): سڵاوی خـوا لـە تـۆ ئـەی فـەرمانڕەوای موسـوڵمانان! سڵاو لـە تـۆ ئەی یاریدەدەری موسوڵمانان! سڵاو لە تۆ ئـەی ئـەو کەسـە کـە خـواکردی بە مایەی سەربەرزی بۆ گەلی ئیسلام. خـودای گـەورە پاداشـتی باشـت لـە جیاتی نەتەوەی موحەممەد بداتەوە (نەتەوە: واتە/ ئوممەت).

ئەگـەر کەسـێ ئەمـەی بـۆ نـەدەکرا ئەمـە بلّـێ بەسـیەتی: (**السلام عليك يا رسول الله**) نـافیع دەگێڕێتـەوە: ئیبنـو عومـەر {رەزای خوایان لێبێ} دەسـتووری وابـوو کـە لەسـەفەر دەهاتـەوە دەچـوو بـۆ مەزگـەوت، ئـەوجا دەچوو بۆ خزمەت مەرقەدی حەزرەتو دەیفـەرموو: (**السلام عليك يا**

رسول الله، السلام عليك يا أبا بكر، السلام عليك يا أبتاه): سلاوت لێبێ ئەی پێغەمبەری خوا! سلاوت لێبێ ئەی ئەبو بەكر، سلاوی خوات لێبێ ئەو باوكە! (بەیهەقی). با دێنیكەر ئەوە بە باشی رەچاو بكا كە پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} گوێی لە سلاوەكەی دەبێو وەلامی سلاوەكەی دەداتەوە، بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە پاش مەرگم، هەركەسێ سلاوم لێبكا خودا گیانم دەكاتەوە بە بەردا تا سەلامەكەی دەسەندمەوە. (ئەحمەدو ئەبو داوو بەیهەقی بە رشتەیەكی دروست گێڕاویانەتەوە).

گەلێ دووپاتكراوەتەوە كە دەبێ دێنیكەر لە مزگەوتەكەی ێغەمبەردا زۆر دەنگ هەلنەبڕێو دەنگە دەنگ نەكات سائیبی كوڕی یەزید دەفەرموێ: لە مزگەوت پالكەوتبووم، پیاوێ چەوێكی تێگرتم، كە تەماشایم كرد عومەری كوڕی خەطتاب بوو، فەرمووی: بڕۆ ئەو دوو كەسەم بۆ بهێنە، منیش چووم هێنامن بۆی، پێی فەرموون: ئێوە كوێندەرین؟ گوتیان: خەلكی طائیفین، فەرمووی: ئەگەر نابەلەد نەبوونایەو خەلكی ئەم شارە بوونایە ئێشم پێ دەگەیاندن، چۆن لە مزگەوتی پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ} دەنگە دەنگ دەكەن! (بوخاری رەحەمت لە گۆڕی نازداری).

وا سوننەتە كاتێ دێنیكەر سەردانەكەی تەواو دەبێ لەناو رەوضەی پیرۆزدا سلاواتێكی زۆر لێبدا، وە هەموو جارێ كە دەچێتە ناو مزگەوتەكەوە یەكسەر نیێتی خەلوەكێشان (اعتكاف) بهێنێ، هەتا لەو

کاتانەیشدا کە بە مزگەوتدا تێپەڕ دەکا هەر نێتی خەڵوەکێشان بهێنێ، بە مەجێ بەقەد مانەوەی ناو سەجدەیەکی ئاسایی لەناویدا ئارام بگرێ.

١٨٠) سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیعو ئارامگای شەهیدانی ئیسلام:

سوننەتە لەو ماوەیەدا کەوا لە مەدینە هەموو رۆژێ سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیع بکا، بە تایبەتی لە رۆژی هەینیدا، سەر لە گۆڕەکان بدا. عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەموو جارێ کە سەرەی شەوی من بوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی شەودا دەردەچوو، دەچوو بۆ دێنی گۆڕنشینەکانی گۆڕستانی بەقیعو بۆیان دەپاڕایەوەو دەیفەرموو: (**السلام عليكم دار قوم مؤمنين، وأتاكم ما توعدون داً مؤجلون، وإنا ان شاء الله بكم لاحقون، اللهم اغفر لاهل بقيع الغرقد**): سڵاوتان لێبێ ئەی دانیشتوانی شاری خامۆشان، ئەی ئەو موسوڵمانانەی کە ئەم گۆڕستانە بووە بەماڵی دوا رۆژتان؟ ئەو بەڵێنەی کە درابوو بە ئێوە کە ئەو زیندوانەی لە دوا ئێوەوە دێن، خوا ناخوا زوو یا درەنگ ئەوانیش دەمرنو دێن بۆ لاتان، ئەوا ئەو بەڵێنە رۆژ بە رۆژ دێتەجێو هەر رۆژەی دەستەیێ دێن بۆ لاتان، ئێمەش خوا حەزکا پێتان دەگەینەوە، خودایە! لە دانیشتوانی گۆڕستانی بەقیع خۆش ببە. (موسلیمو بەیهەقی). بە تایبەتی سوننەتە دێنیی ئەو گۆڕانە بکا کە خاوەنەکانیان ناسراون، وەك گۆڕی ئیبراهمی کوڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}و گۆڕی عوسمانو عەبباسو حەسەنی کوڕی عەلیو کەسانی

تریش، وەدێنی یەکەی بەسەردانی گۆڕی صەفەییەی پووری پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کۆتایی بهێنێ.

هەروا سوننەتە کە رۆژی پێنجشەمان زوو سەر لە بەیانی دێنیی گۆڕی شەهیدەکانی ئوحدود بکا، بە گۆڕی ئیمامی حەمزەی مامی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەست پێ بکا، کە ناوداره بەسید الشهداء، واتە: سەرووەری شەهیدان، با موسوڵمانی هۆشمەند کە پەرۆشی دینی خۆیەتی، لەکاتی سەرداندا، خۆی لە بیدعەتەکانی سەردان بپارێزێ، وەك باوەشکردن بە گۆڕداو ماچ کدرنیو سووڕانەوەو خولانەوە بە دەوریدا، یا خوانەخواستە لە خاوەن گۆڕەکە بپاڕێتەوەو داوای نیازو مرازو مەبەستو هاتنەدی شتی لێبکا، کە شتی وا بەس لە خوا داوادەکرێ، هەروا لەوەیش خۆی بپارێزێ کە لەلای گۆڕەکانیان نوێبکا، چونکە ئەوەی بەپێی شەرع رەوایە هەر ئەوەندەیە کە نزا بکاو بۆیان بپاڕێتەوە. بەبێ گومان داواکردنی مراز لێیانو سوێند خواردن لە خوا بەهۆی ئەوانەوە، بێ گومان شتی وا گومڕاییو کاری ناشایستەی تازەقەڵایە، بە یەکێتی واتەی پێشەوایانی موسوڵمانان، کەس لە هاورێیانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} شتی وایان نەکردووە. پێشەوایان بە یەك را دەفەرموون: واباشە بۆ کەسێ لەم شوێنانەدا نزا بکا روو بکاتە رووگە، نەوەك روو بکاتە گۆڕەکە.

١٨١) سەردانی ئەو مزگەوتانە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەناویاندا کردووە:

گرنگترینی ئەو مزگەوتانە ئەم پێنجەن:

١) مزگەوتی قوباء: دێنیی ئەم مزگەوتە سوننەتە، باشتر ئەوەیە کە لە رۆژی شەممەدا بکرێ. بەپێی فەرمایشتی ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەموو رۆژێکی شەممان، بە سواری‌و بە پیادەیی، دێنیی مزگەوتەکەی قوبای دەکردو دوو رکات نوێژی تیادا دەکرد. (شەیخان‌و ئەبو داوودو نەسائی‌و بەیهەقی).

٢) مزگەوتی ئەلفەتح: دێنی ئەم مزگەوتە سوننەتە، هەروا نوێژکردن‌و نزاکردن لە ناویدا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: جابیر کوڕی عەبدوڵلا {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا، سێ رۆژ لەسەر یەك نزایەکی هەبوو دەیکرد لە رۆژی دوو شەممەو سێ شەممەو چوار شەممەدا، لە رۆژی چوار شەممەدا نزاکەی گیرابوو، خۆشی کەوتە روخساری! جابیر دەفەرموێ: ئیتر لەوکاتەوە هەرکاتێ کارێکی گرنگی قورس یەخەی پێم گرتبێ منەی ئەوکاتەم کردووەو نزام تێیدا کردووەو نزاکەم گیرابووە. (ئەحمەدو بەزار).

ئیبنولحەکەمی کوڕی ئەوبان دەفەرموێ: کەسێ ئەم فەرموودەیەی بۆم گێڕاوەتەوە کە خۆی لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا لە پشتی پێغەمبەرەوە نوێژی کردووە، لە پاشا پاڕاوەتەوەو فەرموویەتی:

اللهم لك الحمد هديتني من الضلالة فلا مكرم لمن أهنت ولا معز لمن أذللت ولا مذل لمن أعززت ولا ناصر لمن خذلت، ولا خاذل لمن نصرت ولا معطي لما منعت ولا مانع لما أعطيت، ولا رازق لمن حرمت ولا رافع لمن خفضت ولا خافض لمن رفعت ولا خارق لمن سترت ولا ساتر لمن خرقت ولا مقرب لما باعدت ولا مباعد لما قربت): پەروەردگارم! سوپاس هەر بۆتۆیە، تۆ منت لەسەر لێشێواوی رزگارکردووە، ئەوەی تۆ ترۆی بکەی بەکەس رێزدار ناکرێ، ئەوەی تۆ کەساسی بکەی بەکەس نازدار ناکرێ، ئەوەی تۆ نازداری بکەی بەکەس کەساس ناکرێ، ئەوەی تۆ پشتی نەگری بەکەس یاریدە نادرێ، ئەوەی تۆ یاریدەی بدەی بەکەس پشتی نادرێ لە زەوی، هەرچی تۆ نەیدەی بەکەسی تر نادرێ، هەرچێش تۆبیدە بەکەسی تر نابڕێ، هەر کەسێ تۆ بێبەشی بکەی بەکەس رزق‌و رۆژیی نادرێ، ئەوەی تۆ ژێری بخەی بەکەس سەرناکەوێ، ئەوەی تۆ سەری بخەی بەکەس ژێرناکەوێ، ئەوەی لە ژێر پەردەی تۆدا شارابێتەوە بەکەس ریسوا ناکرێ، ئەوەی تۆ ریسوای بکەی بەکەس نەنگی داناپۆشرێ، هەرچی تۆ دووری بخەیتەوە بەکەس نزیك ناخرێتەوە، هەرچیش تۆ نزیکی بکەیتەوە بەکەس دوور ناخرێتەوە (ئەحمەد).

٣) مزگەوتی ئەل(جومعە). لە فەرموودەدا دەفەرموێ: بە خودی خۆم نوێژی هەینیم لەپشت پێغەمبەرەوە کردووە، لەناو خێڵی نەوەی سالمی کوڕی عەوفا، لەو مزگەوتەدا کەوا لەناو شیوی رانووناوادا، ئەو

هەینییەیش یەکەم نوێژی هەینی بوو، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە کردی!.

٤) مزگـــەوتی ئـــەل(فـــەضـــیخ). ئـــەم مزگەوتـــە دەکەوێتـــە لای خۆرهەڵاتی مزگـەوتی قوبـاء. ئیبنـو عومـەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفـەرموێ: جارێ پێغەمبـەری خـوا {دروودی خوای لەسەربێ} لـە مزگـەوتی ئـەل(فـەضـیخ)، مـزراوی بەرسـیلەی خورمایـان بـۆ هێنـا، نۆشـی کـرد. (ئەحمـەد). بۆیـە ناونراوە مزگەوتی ئەل(فەضیخ)، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ ئابلۆقـەی جوولەکـەکانی بـەنی نـەخێری دا، لـە شـوێنی ئێـستای ئـەم مزگەوتـەدا دەوارەکـەی خـۆی هەڵدا. لەوێ چەند ڕۆژێ مایـەوە، جالـەو ماوەیـەدا فـەرمانی حـەرام بـوونی مـەی و بادەهـات بـۆ پێغەمبـەر، کـە بەجۆرێ لە جۆرەکانی بە عەرەبی دەگوترێ ئەل(فەضیخ).

٥) مزگەوتی ئەل(ئەحزاب)، ئەم مزگەوتە لە سەردەمی حەزرەتدا دروست کراوە. جابیری کوڕی عەبدوڵلا {رەزای خوایان لێبێ} دەفـەرموێ: جارێ پێغەمبــەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەشــریفی چـوو بــۆ مزگـەوتی ئـەحزاب، بەرماڵەکـەی شـانی دانـاو بـەپێوە راوەسـتاو هـەردوو دەسـتی بـە درێـژی بەرزەوە کردو دەستی کـرد بـەنزای شـەڕ لـە ئـەحزاب، بـەڵام لـەم جارەدا نوێژی نەکرد، هەتا جارێ تر تەشریفی چووەوە بـۆ ئـەوێ وەنـزای شـەڕی لێ کردنەوە، ئەمجارەیان نوێژی لێکرد. (ئەحمەد)

١٨٢) سەردانی ئەو بیرانەی مەدینە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوی لێ نووش کردوون:

ئەم بیرانە زۆرن، گرنگەکانیان ئەم پێنجەیەن:

١) **بیری ئەریس**، دەکەوێتە لای خوارووی خۆر هەلاتی مزگەوتی قوبائەوە، ئەنگوستیلەکەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە مۆری (محمد رسول الله)ی پێوە بوو، کە لە سەردەمی جێنشینی ئیمامی عوسماندا کەوتبووە لای ئەو، کە وتە ناو ئەم بیرەوە، گەلێکیش بۆ یگەڕان نەیان دۆزی یەوە.

٢) **بیری ئیهاب**، کە ئێستا ناسراوە بەبیری زەمزەم، ئاوەکەی لە ئاوی بیری زەمزەمی مەککە دەچێ، هەر لەبەر ئەوەش ناونراوە زەمزەم، چونکە ئاوی ئەمیش وەك ئاوی ئەو بۆ مووفەڕك ولاتەو ولات دەیبەن.

٣) **بیری بەیروحاء**، بیرێکە وا لە باخێکا، دەکەوێتە لای سەرووی شووراکەی مەدینەوە لەلای خۆرهەلاتەوە، گەلێ جار پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەچوو لەبن سێبەری ئەو باخەدا دەحەسایەوەو لە ئاوەکەی دەخواردەوە.

٤) **بیری بوضاعە**،وا لەلای باکووری خۆرنشینی بەیروحائەوە، بۆ خۆشەوەبوون (واتە: بۆ شیفا) سێ رۆژ لە سەریەك خۆیان لە ئاوەکەی دەشۆرن. گەلێ جار پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە ئاوی ئەم بیرەی دەخواردەوە.

٥) **بیری رۆمە**، کە ناودارە بە بیری عوسمان، چونکە خۆی کڕیو کردی بە وەقف. بیشری کوڕی بەشیری ئەسلەمی لە باوکیەوە

دەگێڕێتـەوە دەفـەرموێ: کاتـێ کۆچـکاران ڕەویـانکرد بـۆ مەدینـە ئـاوی شیرینیان دەست نەدەکەوت، پیاوێ هەبوو لە خێڵی بەنی غیفـار کانیـەتی هەبوو، ناوی ڕۆمە بوو ئاوەکەی سازگار بوو، پڕکوندەیـەکی لێ دەفرۆشت بـە پڕمـستێ خـۆراك، پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێـی فـەرموو: دەی فرۆشی پێم بەکانییەکی بەهەشت؟ پیاوەکە فەرمووی: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! کۆشـێ خێـزانم هەیـە، گوزەرانمـان لەسـەر ئـەم ئاوەیـە. جـا ئـەم گفتوگۆیـە دەگاتـەوە بـە عوسمـان {ڕەزای خوایان لێبێ} بیرەکـە لـە خاوەنەکـەی دەکڕێ بە سیی‌و پێنج هەزار درەم، ئەوجا دەچێ بـۆ خزمـەت پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ}: عـەرزی دەکا: قوربـان! ئـەو بەڵێنـەی داوتـە بـە خـاوەنی پێشووی بیری ڕۆمە، دەشی دەی بەمن کە من ئێستا خاوەنی ئـەو بیرەم؟ پێغەمبـەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فـەرمووی: بـەڵێ، ئەگەرئـەو کانییـە دەفرۆشێ بەمن هەتا ئاوەکەی بە بـەلاش بـدەم بـە موسـوڵمانان، ئـەوامن دەبم بە دەستەبەری ئەوەت کە خـودا لـە بەهەشتا کانییـەك لـەباتی ئـەم کانییـەت پـێ دەبەخـشێ! عوسمـانیش فـەرمووی: دەئـەوا ئـەو کانییـەم تـەرخان کـرد بـۆ خێـراو بـۆ موسـوڵمانان (بەغـەوی) هـەق وایـە بـۆ ئەوکەسەی کە لە مەدینـەی مونـەوەرە زۆر بمێنێتـەوە، سـەردانی هـەموو شـوێنە پـیرۆزە کـان‌و گـشت مزگـەوت‌و سـەرجەم مەڵبەنـدە ڕێزدارەکـانی مەدینــە بکــا، دەنـا ئەگـەر کـەم لـەوێ بمێنێتـەوە ئـەوە واباشـترە کـە ئەوماوەیـە لـە خزمـەت مەرقـەدی حەزرەتـدا بمێنێتـەوە، لـەم کاتـەدا دەرفەت بـە هـەل بزانـێ لـە حـوزوری گـۆڕی پـیرۆزی پێغەمبـەرا بـێ زۆر باشترە! خوا بـە لـوتفی خـۆی ئـەم زیارەتانـە بکـا بـە نـصیبمان سونـنەتە چەندەی بۆ دەلوێ لە مەدینە بە ڕۆژووبێ، وە بەپێی توانا خێرو خێرات بەسەر هەژارانی خەڵکی مەدینەدا بکا، هەروا بەسەر هەژارە غەریبەکانا.

١٨٣) دەستووری گەڕانەوە:

سوننەتە بۆ ئەوکەسەی کە دەیەوێ لە مەدینەی نازدار دەربچێو بگەڕێتەوە بۆ وڵاتی خۆی، بە دوو رکات نوێژی سوننەت خواحافیزی لە مزگەوتە پیرۆزەکەی پێغەمبەر بکا، بە نیازی سوننەتی خواحافیزیی مزگەوتەکە بیانکات، لە رکاتی یەکەما لە پاش فاتیحە سوورەتی: {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} بخوێنێ، لە رکاتی دووەما لە پاش فاتیحە ئیخلاص بخوێنێ، بۆ هەموو خواستو مرازێکی ئایینیو جیهانی خۆی بە ئارەزووی خۆی لە خوا بپاڕێتەوە، کۆتایی نزاو پاڕانەوەکەی بە سوپاسی خواو سەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر بهێنێ! هەر لەوێدا تەوبە تازە بکاتەوە، ئەوجا زیارەتی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر بکا، لەسەر شێوەی یەکەم جارو بڵێ: (**اللهم لا تجعل هذا آخر العهد بنبيك ومسجده وحرمه ويسر لنا العود الى زيارته والعكوف في حضرته سبيلا سهلا، وارزقني العفو والعافية في الدنيا ولآخرة**): خودایە! ئەمە دواجار نەبێ کە بەخزمەت ئەم پێغەمبەرەی تۆو بە خزمەت ئەم مزگەوتەیو ئەم حەرەمەی بگەم، ئەی خودایە! بە ئاسانی جارێکی تریش سەردانی ئەم شوێنەم بۆ فەراهەم بێنە، کە لە خزمەتی حەزرەتدا چەن دەمێکی پڕپیتو فەڕ بمێنمەوە، خودایە! ببورە لێمو ئاسوودەیی هەردوو جیهانم پێ ببەخشە[1] ئەوجا بڕوا بۆ بەرابەر

---

[1] کۆتری نامەبەر: شنەبای رەحمەت
رابەری نێوان حەزرەتو ئوممەت!
تکام ئەوەیە: کە بەبێ زەحمەت

روخساری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بەڵام پشتاو پشت نەڕوا، لەوێدا بفەرموێ: (**اللهم إنا نسألك في سفرنا هذا البر والتقوى ومن العمل ما تحب وترضى**): خوایە! ئەم سەفەرەم بۆ بکە بە مایەی خێرو خۆشیو تەقوای تۆ، خوایە! ئەو کارو فرمانانەی کە دەبن بەهۆی خۆشەویستیو ڕەزای تۆ بە نصیبمانی بفەرموو.

سوننەتە کە لە مەدینەوە دیاری ببا بۆ کەسوکاری، وەك خورماو شتی تری وا، سوننەتە لەسەر بەرزاییەکان ئەڵڵاهو ئەکبەر بکاو بە یەکێ لەو نزایانە کە باسکران نزابکا. لە ئیبنو عومەرەوە {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جاران کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە غەزا یا لە حەج یا لە عەمرە دەگەڕایەوە کە سەردەکەوتە سەر گردو یاڵو بەرزاییەکان، سێ جار بە دەنگی بیسراو ئەڵڵاهو ئەکبەری دەکرد، ئەوجا دەیفەرموو: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له. له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، آيبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون، صدق الله وعده ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو بەس! هیچ خودایەکی تر نیە، خودایەکی تاكو تەنیایە، هیچ

ئەم نامەم بەری بۆ خزمەت حەزرەت:
لە پاش بەیانی عەرزی سڵاوم!
ئاواتی گەورەم، ئەی نووری چاوم:
(بەگەردی گۆڕت بڕێژم چاوم
بەڵکوو بینا بێ هەتاکوو ماوم!)

- وەرگێڕ -

هاوبەشێکی بۆ نیە، موڵكو دارایی و پاشایەتی و سەڵتەنەتو سوپاس و ستایش هەمووی لە راستیدا بۆ ئەوە، وە ئەو خودایەکی وایە دەستی دەڕوا بەسەر هەموو شتێکاو تەواناى هەموو شتێکی هەیە، ئەوا لە سایەی خوداوە دەگەڕێینەوە بۆ ماڵەوەمان، پەشیمانین لە گوناهەکانمان، هەمیشە بەندەیی ساخ بۆ خودای پەروەردگارمان دەکەین و، لە سوپاس و ستایشی درێغی ناکەین، خودا بەڵێنی خۆی هێنایەدی، موحەممەدیی بەندەی خۆی سەرخستو بە تەنیا خۆی و بەس ئەو کافرانەی کە بە لەشکرێکی گەڵ زۆرەوە گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، ژێری خستن و شکاندنی. (بەیهەقی گێڕاویەتەوە).

جا کاتێ حاجی گەیشتە دەورو بەری شاری خۆی بە ناوی خودا بهێنی و بڵێ: (**آیبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون. صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده، اللهم اجعل لی فیها قرارا ورزقا حسنا**). وا باشە کە کەسێ بنێرێ هەواڵ بدا بە کەسوکاری کەوا دێتەوە، وە لەناکاوا نەکا بەمالا، کاتێ گەیشتە ناو شارو دێکەی خۆی با لە پێشدا بچێ بۆ مزگەوتو دوورکات نوێژی دیاری مزگەوتی تیادا بکا، ئەوجا بچێ بۆ ماڵەوەی، لە ماڵەوەیش دوو رکات نوێژی سوننەت بکا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی نافیع لە ئیبنو عومەرەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە سەفەری حەجەکەی گەڕایەوە، کە گەیشتە ناو مەدینە وشترەکەیی ییخدا، لەبەر دەرگای مزگەوتەکەدا، ئەوجا رۆیشتە ناوی و دوورکات نوێژی لێکرد، لە پاشا رۆیشتەوە بۆ ماڵەوە. نافیع دەفەرموێ: عەبدوڵلای

کوڕی عومەریش ئەمە دەستووری بوو. (ئەحمەدو ئەبو داوود بە رشتەیەکی باش ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە).

١٨٤) بە پیرەوەچوونی حاجی و پیرۆزبایی لێکردنی:

سوننەتە دۆستو برادەرو ناسیاو بچن بەپیر حاجییانەوە، پێش ئەوەی بگەنەوە ماڵی خۆیان، بەخێرهاتنیان لێبکەن و تەوقەیان لەگەڵدا بکەن و داوای نزای خێریان لێبکەن و پیرۆزباییان لێبکەن، وەك ئەوە پێیان بڵێن: (**قبل الله حجك وأعظم أجرك وأخلف نفقتك وغفر ذنبك**): خوا حەجەکەت گیرا بفەرموێ، پاداشی فرە گەورەت بداتەوە، مەسرەفەکەتت بۆ پڕبکاتەوە، لە گوناهت خۆشبێ. ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ گەیشتی بە حاجی کە لە سەفەری حەجدا بوو، پێش ئەوەی بچێتەوە ناو ماڵی خۆی، سڵاوی لێبکەو تەوقەی لەگەڵدا بکەو داوای لێبکە کە بۆت لە خودا بپاڕێتەوە، چونکە ئەو لەوکاتەدا گوناهی پێوە نەماوە، وەك منداڵی ساوا بێگوناهە، جا با هەتا تێکلاوی گوناه نەبۆتەوە بۆت بپاڕێتەوە. (ئەحمەدو حاکم). حاکم دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی ساخی دروستە، چونکە بەپێی مەرجی صەحیحی موسلیمە.

١٨٥) چەن كارێكی ناشایستەی تازەقەڵلا كە لەناو حەجو زیارەتدا سەریارن هەڵداوە:

حاجیان گەلێ كاری ناشایستەی تازەقەڵلایان داهێناوە، ئەوەیش لەناو حەجو لەكاتی سەردانی ئارامگای پیرۆزی حەزرەتدا. گەلێ مۆدەی ناشایستەیان بەپاكردووە، كەشتی وا لە شەرعی خوادا نەبووە. شەیتانی لەعنەتی لەبەر چاویانی جوان كردووە هەتا بەو فێڵە تەفرەیان بداو لە بەهرەی گەورەی حەجو لە پاداشی باشی بێ بەشیان بكاو، هەتا لە راستەرێگەو شەقامەرێی راست هەڵەیان بكا یەكی لەوانە: پێشخستنی عەرەفەیە لەسەر كاتی شەرعی خۆی، كە برێتییە لە نێوان نیوەڕۆی رۆژی عەرەفەو شەبەقدانی بەیانی رۆژی جەژن. ئیبنو ئیسحاق دەفەرموێ: نافیع قسەی بۆ كردم، لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} سەر لەبەیانی رۆژی عەرەفە، لە پاشكردنی نوێژی بەیانی، لە میناوە تەشریفی هێنا بۆ چیای عەرەفە، جا لە نەمیرە دابەزی‌و لەوێ مایەوە تا خۆرلای دابوو بە نیوەڕۆ، ئیتر زووبەزوو بەو قرچەی نیوەڕۆیە كەوتەڕێ‌و نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمعكرد، وتارێكی بۆ مەردوومەكە دا، ئەوجا سەر لە ئێواری رۆیشت لە ئێستگاكەی خۆی لە چیای عەرەفات راوەستا. (ئەبو داوود).

یەكێ تریان: لە بیرو باوەڕی رەشەخەڵكەكەدا هەرچیای _جبل الرحە)، جێگەی راوەستانی بە راستییە، وە شوێنەكانی تری وانییە، ئەمەیش هەڵەیەكی گەورەیە، بەڵكوو باشترین شوێنی راوەستان،

ئێستگاکەی حەزرەت خۆیەتی، کەوا لەلای تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلوڕەحمەوە لەلای چەپی کێوەکەوە، کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لە ناوەڕستی خاکی عەرەفاتدا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی سولەیمانی کوڕی مووسا، لە جوبەیری کوڕی موتعیمەوە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: عەرەفات گشتی ئێستگایە، بەڵام پەڕ لەناو شیوی عورنەبگرن، ئەو شیوە بەرخاکی عەرەفات ناکەوێ. (ئەم فەرموودەیە ئەحمەدو بەزارو تەبەرانی لە (المعجم لكبير)دا گێڕاویانەتەوە، پیاوانی رشتەی تەبەرانی گشتیان متمانە پێکراون).

یەکێ تریان: حاجیان رۆژی عەرەفە، کە نۆی مانگە، لە نیوەڕۆدا لە مەککە دەردەچنو یەکسەر دەچن بۆ عەرەفات، لەبەر ئەوە گەلێ سوننەت لە کیس خۆیان دەدەن، چونکە خۆی وا سوننەتە، لە رۆژی تەروییەدا، کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی نۆمینە، لەپاش خۆرکەوتن، لە مککە دەربچنو بەرەو مینا بجمێنو نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوانو خەوتنان لەوێ بکەنو ئەو لەوێ بمێننەوە هەتا بەیانی رۆژی نۆهەم، وە نوێژی بەیانیش هەر لەوێ بکەن، جا لە پاش هەتاو هەڵهاتن ئەوجا لە میناوە بەرەو خاکی عەرەفات بکەونەڕێ، وە لەڕێ کاتێ گەیشتنە نەمیرە کە شوێنێکە وا لە نزیکی عەرەفاتەوە، دابەزنو لەوێ بمێننەوە هەتا بیوەڕۆ، ئەوجا لە پاش نیوەڕۆگوێ بۆ وتاری میرحەجی ئەوساڵە رابگرن، لەپاش تارەکە لە مزگەوتی نەمیرە نوێژی نیوەڕۆو عەصر بە جەمعە تەقدیم بکەن. جابیر {رەزای خوای گەورەی لێبێ} سەبارەت بە چۆنێتی حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: {درودی خوای

لەسەربێ} دەفەرموێ: جا لە رۆژی تەروییەدا کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی قوربان، بەرەو مینا کەوتنەرێو ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان‌و بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات.

یەکێ تریان: رابەر حەج (موتەوویف)ەکان، لە پێش خۆر ئاوا بوونا، لە عەرفەوە حاجیەکان دادەپەڕێنن، یەکسەر لە عەرەفاتەوە بۆ مینا، وەشەو لە موزدەلیفە نامێننەوە، جا ئەو سوننەتە گەورەیان لە کیس دەچی. ئەمە لە کاتێکدا کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە موزدەلیفە شەو ماوەتەوەو، نوێژی بەیانی لەوێ کردووەو، رێگەی بە کەس نەداوە کە بەشەو لە موزدەلیفەوە بڕوا بۆ مینا، تەنیا بۆ ژنان‌و لازەبوونەکان رێگەی دەدا، هەروا ئەو سوننەتەیش لەکیس حاجیان دەدەن کە بۆ چوونە ناومەککەیان، لەبیر زی تەوا خۆیان بشۆرن، هەروا پەلەپەل لە حاجیان دەکەن‌و ناچاریان دەکەن کە لەپێش نیوەڕۆی رۆژی دوازدەهەمی مانگی قورباندا رەجمی شەیتان بکەن، ئەمە لەکاتێکا کاتی هاتنی ئەم رەجمە لەپاش نیوەڕۆی ئەو رۆژەوە دەست پێ دەکا.

یەکێ تریان: مەردوم لە پێش کاتدا، بۆ ماوەیەکی زۆر، بۆ ئەوەی لە نزیکی کابەدا بن، لە دەوری کابە، لەسەر تەوافگاکەی دەوری کابە، دادەنیشن‌و چاوەڕوانی نوێژی جەماعەت دەکەن‌و دەبن بەهۆی زیانێکی زۆرو رێ لە تەوافکەرەکان دەگرن‌و کێشەیەکی زۆر لەناو خۆیان‌و تەوافکەرەکاندا بەرپا دەکەن.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی جەماعەتکردن لە ناو مەسجدولحەمدا زۆر لە حاجیان لە باتی ئەوەی لە ریزی جەماعەتدا بن دەچن خەریکی تەوافی سەفاو مەروە دەبن!.

لە گشتی ناخۆشترو دڵ تەزێنتر ئەوەیە کە لەکاتی جەماعەتی نوێژی شێوانیشدا، کە ماوەکەی زۆر کەمە، هەمان هەڵە دەکەن و خەریکی ئەم تەوافە دەبن، هەتا نوێژی شێوانیان دەچێ!.

دەی چۆن ئومێدی خێر لە کەسانی وا دەکرێ، کە بەقەستی فەرزێ لە فەرزەکانی خوا بچوێنن، وەلحاڵ پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: کەسێ نوێژ نەکا فرێ بەسەر ئیسلامەوە نیە! (ئەحمەد).

١٨٦) ناشایستەکانی ناوسەردانی گۆڕی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ):

بەڵێ بە راستی دێنیی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار (دروودی خوای لەسەربێ) یەکێکە: لەو تاعەتە هەرە گرنگو هەرە باشانەی کە دەبن بەهۆی نزیکبوونەوە لە خوا، دێنیکەر لە هەردوو جیهاندا سەری پێی بەرز دەبێ و، دەبێ بە مایەی بەختیاریی بۆی و دەیگەیەنێ بە ئاوات و مرازی خۆی. بەلام هەمیشە شەیتان وا لە کەمیندا، بۆ ئەو کەسانەی کە حەزیان لە خێرو چاکە هەیە، دەچێ شتی نارەوای تازەقەلایان لەناو تاعەتەکەیاندا، لەبەرچاو چوان دەکا، هەتا لە رەزای خوای پاك و پیرۆز دووریان بخاتەوە. یەکێ لەم کارە ناشایستانە لەکاتی سەردانی گۆڕی

پیرۆزدا ئەویە: دێنیکەرەکان دەچن دەست دەهێنن بە مەحەجەری گۆڕەکەداو ماچی دەکەنو خۆیانی تێ هەڵ دەسوونو بەدەوریدا وەك تەواف هەڵ دەسووڕێنو لەناو نوێژدا رووی تێ دەکەنو خۆیان دەچەمێننەوە بۆ گۆڕە پیرۆزەکە. لە گشتی دزێوتر ماچکردنی زەوی ناو هۆدەی گۆڕی پیرۆزە. ئەمانەیش هەمووی بە یەکگرتنی رای زانایانی ئیسلام کاری نارەواو نادورستن، چونکە لە کوڕنووشێ دەچێ کە بۆ کەسێکی تر بێ بێجگە لەخوا[1].

---

(١) لەو بڕوایەدام ئەم قسانە زیادە رەوییی زۆریان تیادایە، راستە لە ئیسلامدا کوڕنووشو روکوعو پەرستش بە هەموو جۆرێکیەوە هەر دەبێ بۆ خوابێ، وە بابەتی عیبادات هەمووی تەوقیفییە، دەبێ فەرمانی رۆشنی شەرعی لەسەربێ، بەڵام عادات لە عیبادات جیایە، لە عاداتا باوو دەستوورو نەریت بەپێی رۆژو کاتو حاڵو چاخ دەگۆڕێ رێزلێگرتنو خۆشەویستیو تەعبیر لە هەستی مرۆڤ بەرابەر بە کەسێ کە خاوەنی چاکە بێ لە سەری، ئایا ئەو کەسە مردوو بێ یا زیندوو، بەپێی کاتو شوێن شیاوی گۆڕانە، کەواتە: ئەگەر کەسێ بڵێ: ماچکردنی گۆڕی پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} نیشانەی زیادە خۆشەویستییەو لەبەر هیچی تر نیە، قسەکەی رێی تێ دەچێو پەسەندیش دەکرێ. لەبەر ئەم چەند هۆیە: پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} حەجەرولئەسوەدی ماچکردووە، ئەویش هەر دارو بەردە، حەزرەتی ئەبو بەکری صەدیق {رەزای خوای لێبێ} بە مردوویی پێغەمبەری ماچکردووە، کەواتە: ماچکردنی مردوو لەزاتی خۆیدا بۆ تەعظیم نیە، بۆ مەحەببەتو خۆشەویستییە، کەوا بێ ماچکردنی گۆڕەکەیشی هەروا، لە راستیدا هەر شتێ بەڵگەیەکی رۆشن لەسەر نەهیی لێکردنی نەبێ، وە لە ریزی باوی ناو کۆمەڵو لەبەشی عاداتبێ، ئەوە کردنی ئەوە دانانرێ بە خەرقێکی گەورە لە ئیسلامدا، وەك هەندێ کەس بۆ تەرویجی حیزبی خۆیان هەڵەیەکی

بچووکی پێشینان گەورە دەکەنو دەیکەن بە هاتو هاوارو گاڵەگاڵ. ئەگەر کەسێ سەرانسەری سوننەتی پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بگەڕێ، بەڵگەیەکی صەریحی دەست ناکەوێ کە بڵێ ماچکردنی قەبر حەرامە!.

بەندە مەبەستم یەك خاڵەو بەس: دەبێ رەخنە گرتن لە بیدعەت مەبەست لێی موحارەبەی مەزهەبەکان نەبێ، چونکە بەراستی هەوڵ دان بۆ تێکدانی ئەم مەزهەبانە، بەناوی جەنگکردن لەگەڵ باوی ناشایستەو قەلاچۆکردنی بیدعەتەوەو تەحریفی ئیسلامە چونکە ئەوەی ئەبو حەنیفەو مالكو شافیعیو نەوەویو رافعیو زوفەرو ئەبو یوسفو ئیبنو حەجەر {رەزای خوایان لێبێ} کردوویانە بەم موجتەهیدانی ئاخرزەمانانە ناکرێ، کە یەکی شەش حەوت حەدیسیان لە بەرەو بەس. بگرە زۆریان بازرگانی بە کتێبو نووسینو خامەکانیانەوە دەکەنو بە دڵی ئەم لایەنو ئەو حاکمو ئەو پارەدار قسە دەکەن!.

ئەمانە لە کوێو زاتێکی وەك ئیمامی نەوەوی لە کوێ کە ساڵ دوانزە مانگەی خوا بە رۆژوو بووەو دەستێ جلی خامی لەبەردا بووەو مێزەرێکی شاڵی بەسەروە بوو، لەگەڵ جووتێ سۆڵو مەسینەیەکاو ئاو بێنەوە دەست بشۆ!.

برابیکەن بە خاتری خوا ئێوەیش مەبن بە سیاسەتمەدارەکانمان، ئەوان ژیانی دنیایان لێ تاڵ کردووین، دەی ئێوەیش (خوانە خواست) لە دیندا سەرمان لێ بشێوێنن ئیتر قوڕی کوێ بەسەر خۆماندا بکەین؟!.

وەڵڵا برا من کە نووری فارس حەمەخانم: (أموت علی ما مات علیه النووی، رضوان اله تعالی علیه) بەڵام لە هەمان کاتدا ئەگەر دەمزانی کە شتێ پەڕیوەتە ناو مەزهەبی شافیعییەوە، وە ئەو شتە سوور بە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەرەوەیە، ئەوە ئەرکی سەرشانمە کە ئەو هەڵەیە، بەبێ قرەو تەپڵ لێدانو تەکفیرو تۆمەتی ئیشراك لەمو لەو، راست بکەمەوە! ئەمە لە کۆنیشدا هەروا بووە، کتێبە ناودارەکانی شەرع پڕن لەم جۆرە رەدوبەدەلەی من عەرزتانی دەکەم، بەڵام لە هەمان کاتدا وەك ئەمڕۆ ئاوا شاڵاوی

یەکێ تر لەو کارە ناشایستانە کە لەکاتی سەردانی گۆڕی پیرۆزدا دەکرێ ئەوەیە: کە خەڵکی مەدینەو خەڵکی شوێنانی تریش لەلای رۆژهەڵاتی مەرقەدەوە دەوەستن‌و سەڵاوات لەسەر جوبرائیل‌و میکائیل‌و ئیسرافیل دەدەن، ئەمە کارێکی تازەقەڵای ناشایستەیە سەربەڵگەی لە سوننەتدا نیە!.

یەکێ تریان: ئەوەیە کە خەڵکی مەدینە کردوویانە بە عادەت لەپاش سڵاوکردن لە ئەبو بەکرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەڕۆن بۆ

بەرواڵا بۆ فەوتانی مەزهەب نەبووە. بۆ نموونە: ئەگەر ئێمە حوکم بە قیاس بکەین دەتوانین. (استلامی قەبرو تەقبیل‌و رووتێکردنی لە نوێژداو تەواف بە دەوریداو باوەشدان لە مەحجەرو قەراخەکەی بە قیاس اسبات بکەین). چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خۆی حەجەرولئەسوەدی ماچکردووەو تەوافی بەیتی کردووەو دەستی هێناوە بە مولتەزەمداو رووی خۆی نووساندووە بە دیواری کەعبەوەو نوێژی مردووی لەسەر تەرم‌و لەسەر گۆڕ کردووە، واتە: لە نوێژەکەدا رووی لە تەرمەکەو لە گۆڕەکە بووە، دەی دەبێ گۆڕی پێغەمبەر چی لە حەجەرولئەسوەد کەمتر بێ؟ ئەگەر مەسەلەی بەردودارو مردووە، هەر دوو حاڵەکەبەردودار مردووە، کەواتە: بۆ لایەکیان خالیصی تەوحیدەو ئەولایەکە یتر یان مەحزی اشراکە!

ئازیزان! قوربانتان بم، مەبەستم ئەوە نیە کە بەرگری لە بیدعەت بکەم، بەخوا لە زۆر کەس زیاتر لە دژی بیدعەتم، بەڵام مەبەستم ئەویە کە دینەکە نەبێ بە دینی ئەحزاب، دەنا بە خودا حاڵ دەگاتە ئەوە ئایەتەکانی قورئان لە سوچی سەیارە دەنووسرێن: (الا هل بلغت اللهم فاشهد). تکام ئەوەیە بە چاوی ویژدان سەرنجی ئەم سەرنجە بفەرموون.

- وەرگێڕ-

سەردانی گۆڕی فاطیمەی زەهرا، ئەوجا دەگەڕێنەوە بۆ ئیستگای جاری یەکەمیان بۆ بەردەم گۆڕی پیرۆز، لەوێدا ئێستێکی بچکۆلانە دەکەنەوە، ئەوجا دەچن بۆ لای میحرابی عوسمانی، لەوێ بەرەو قیبلە دەوەستن و دەست دەکەنەوە بەنزاو پاڕانەوە، شتی وا لە سوننەتدا بێ سەرو بەرەو سەربەلگەی نیە!.

یەکێ تریان: ئەویە دێنیکەرەکان لەپاش هەموو فەرزێ (جگە لە نوێژی خەوتنان) ریز دەبەستن و بەیەك قیژە سلاو لە پێغەمبەرو دوو هاوڕێکەی دەکەن و، لەپاش رابەری سەردانەوە (واتە: موزەوویر) هەموو بە یەکەوە بەدەنگێکی ناسازی هەراسانکەر بە چریکە سەلاوات لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەدەن، ئەمەیش کارێکی زۆر ناپەسەندی دزێوە، بەپێی قورئان و سوننەت و ئیجماعی نەتەوەی ئیسلام حەرامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ – سورة الحجرات – ٤٩/٢}.

ئیجماعی ئوممەت لەسەر ئەوەیە: کە قەدرو رێزی پێغەمبەری خودا {دروودی خوای لەسەربێ} بە مردوویش رێك وەك حاڵی ژیانی وایە، سەرەڕای ئەمانەیش ئەوەتا خودا لە قورئاندا پەسنی ئەو زاتانە دەکا، کە لە خزمەتی حەزرەتدا بە ئەدەبەوە بە دەنگی نزمی پڕ لە رێزو قەدر قسەو گوفتوگۆ دەکەن و مزدەی گەورەی لەسەر ئەم بەهرەیە پێداون، وەك دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ – سورة

الحجرات - ٣/٤٩} له هەمان کاتدا زەمی کەسانێکی تر دەکا، لەسەر ئەوە کە لە خزمەتی حەزرەتدا (دروودی خوای لەسەربێ) دەنگیان بەرزەوەکردووەو نەفی هۆشیان لێدەکا. دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ - سورة الحجرات - ٤/٤٩} دەگێڕنەوە جارێ ئەبو جەعفەری مەنصوور گوفتوگۆیێ لەگەڵ ئیمامی مالیکدا سازدەدا، لە مزگەوتی حەزرەتدا (دروودی خوای لەسەربێ). ئیمامی مالیك (ڕەزای خوای لێبێ) پێی دەفەرموێ: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! لەناو ئەم مزگەوتەدا دەنگت بەرزەوە مەکە، ئەوەتا بە ڕاشکاوی خودا لە قورئاندا کەسانێ فێری وێڵو ئەدەب دەکاو پێیان دەفەرموێ: {لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ}، تا کۆتایی ئایەتەکە. لە هەمان کاتدا زەمی کەسانێکی تر دەکاو دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ... جا منصور: فەرمانی ئەم ئایەتانەی قەبووڵکرد.

یەکێکی تریان: پشتو سك نووساندنە بە گۆڕە پیرۆزەکەوەو دەست پیاهێنانیەتی، ئەوە زۆر ناپەسەندە، چونکە ئەدەب وا دەخوازێ لەحاڵی مردنیشدا بەقەدحاڵی ژیانی دێنیکەر کەمێ دوور لە خزمەتی حەزرەتدا ئامادە بێ ئەوەیش بیروباوەڕێکی ناپەسەندە، کەرەشە خەڵکەکە گومان وادەبەن کە گوایە پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: هەرکەسێ لەیەك ساڵدا سەردانی گۆڕی منو گۆڕی ئیبراهیمی بابام بکا، دەبم بە دەستە بەری بەهەشت بۆی! فەرموودەی وا بێ سەرو بەرە، پووچو دەست هەڵبەستە، شتی وا لە سوننەتدا نەبیستراوە! (تەماشای: ارشاد الناسك بكە - پەراوێزی ئەصڵەکە).

١٨٧) كڕینو فرۆشتن:

فرۆشتن لە زمانا وەرگرتنی شتێكە لەبری شتێكی تر. لە شەرعدا: گۆڕینەوەی ماڵە بە ماڵێكی تر، كە شیاوی كەردان پێكردن بن، لەسەر شێوەی ئیجابو قەبووڵ، بە جۆرێ خاوەنداریی پێ دابمەزرێ.

بەڵگەی ڕەوابوونی:

سەر بەڵگەی (ئەصڵ)ی ڕەوا بوونی قورئانو فەرموودەو یەكگرتنی نەتەوەیە (ئەصڵ لە ڕەوادیتنی كڕینو فرۆشتندا كیتابو سوننەتو ئیجماعی ئوممەتە) یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢٧٥/٢} واتە: خوا كڕینو فرۆشتنی ڕەوادیوە، بەڵام سەوداو مامەڵەی سوودی ڕەوانەدیوە). پێغەمبەری خۆشەویستو نازداریش {دروودی خودای گەورەو مەزنی لەسەربێ} دەفەرموێ: كڕیارو فرۆشیار هەردوو لایان خۆیان سەرپشكنو دەتوانن پەشیمان ببنەوە لە سەوداكەیان هەتا لە یەكتری جیا دەبنەوە هەتا لە یەكتری جیادەبنەوە. (شەیخانو ئەحمەدو نەسائیو ئەبو داوودو تیرمیزی گێڕاویانەتەوە).

یەكگرتنیش واتە: إجماعیش لەسەر ئەمە دامەزراوە.

(بنیاتەكانی – ئەركانەكانی):

(بڕوانە: مختصری صحیحی بوخاری بە كوردی بەرگی سێیەم لاپەڕە: (٥) هەتا لاپەڕە (٦٩) واتە: لە ژمارە (٩٣٣)وە هەتا ژمارە (٩٩٧).

بنیاتەکانی کڕین و فرۆشتن چوارشتن:

یەکەم: فرۆشیار.

دووەم: کڕیار.

سێیەم: فرۆشراو.

چوارەم: گوتەی گرێدان، کە بریتییە لە (صیغە: داڕێژگە) واتە: لەو قسەیەی کە لە نێوانی فرۆشیارو کڕیاردا دەبێ، کە جێبەجێکردنی ئەو کڕین و فرۆشتنە دەگەیەنێ کە بریتییە لە کردنە قەباڵ و قەبوولکردن (ئیجاب و قەبوول). پێویستە کڕیارو فرۆشیار چەند مەرجێکیان تیادا بێتەدی: مەرجە کڕیارو فرۆشیار کڕین و فرۆشتنیان لە باردابێ، کەواتە: مامەڵەی منداڵ و شێت و کەمهۆش دانامەزرێ، هەروا مەرجە کە مامەڵەکە بە ئارەزووی خۆیانبێ، نەك بە زۆری کەسێ، مەگەر بە زۆری شەرع، وەك ئەوە کەسێ قەرزی لەسەر بێ و کاتی دانەوەی هاتبێ و قازی زۆری لێبکا، کە هەندێ لە ماڵی خۆی بفرۆشێ هەتا قەرزەکەی پێ بداتەوە، یا پارەی سەلەمی دادابێ و قازی ناچاری بکا کە سەلەم تیاکراوەکە بکڕێ و وەری بگرێ لە جیاتی پارەکەی. گوتەی گرێدانیش بریتییە لەو قسەیە کە کردنە قەباڵ و لێوەرگرتنی پێ دامەزرێ، وەك ئەوە فرۆشیار بڵێ: ئەوەم فرۆشت بە تۆ، یا تۆم کرد بە خاوەنی، یاخود وەك ئەوە کڕیار بڵێ: ئەوا وەرم گرت، یا ئەوا کڕییم لێت، کەواتە: فرۆشتن و کڕین تەنها بە ئاڵوگۆڕی پارەو ماڵ کە پێی دەڵێن (موعاطات: ئاڵو گۆڕ: لەیەك وەرگرتن) بەبێ گوتەی گرێدان دانامەزرێ.

بەڵام ئیبنو شورەیح دەفەرموێ: فرۆشتن بە شێوەی ئاڵوو گۆڕ (واتە: بەبێ گوتەی گرێدان) دادەمەزرێ لە شتێکا کە گران بەهانەبێ، بەپێی باوی دامەزراوی ناو کۆمەڵ، رەویانیو کەسانی تریش بڕیاریان بەمە داوە. مالیکیش دەفەرموێ: بەڵێ فرۆشتن دادەمەزرێ لەسەر هەر شێوەیێ بێ بە مەرجێ مەردوم، لەناو خۆیاندا ئەو شێوەیە دابنێن بە فرۆشتن، ئیبنو صەبباغیش ئەمەی لەلا پەسەندە. نەوەویش {رەزای خوا لە هەموویان بێ} دەفەرموێ: ئەم رایەی کە ئیبنو صەبباغ پەسەندی کردووە رایەکی سەنگینە، سەبارەت بە بەڵگە، لەبەر ئەوە دادەنرێ بەرای هەڵبژاردە، چونکە لە راستیدا لە شەرعدا، مەرج بوونی قسە بۆ دامەزراندنی گرێدان، دیاری نەکراوە، کەواتە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەر باوی ناوکۆمەڵ کە پێی دەگوترێ (عورف: باوی باشی ناوکۆمەڵ کە خەڵك بە ئاشکرا، بەبێ شەرمو شکۆ، لە بەرچاوی خەڵك بیکەنو ئەو باوە بەرەبەرە لەناو کۆمەڵدا بناسرێو دابمەزرێ، بەبێ رەخنەلێگرتن) یەکێ لەو کێشانەی کە هەموان پێی گیرۆدەبوون ئەوەیە: بووە بەباو لە هەموو وڵاتێ کە لەبەر ناچاری مەردوم منداڵان دەنێرن بۆ کڕینی پێداویستییەکان، جا هەق وایە کە ئەمەیش بە چاوی ئاڵو گۆڕ (موعاطات) رەفتاری لەگەڵ بکرێ. پاڵفتەی گوتە ئەمەیە: هەرکاتێ ئەو مەبەستە هاتەجێ کە گوتەی گرێدان لەبەر ئەو مەبەستە بەمەرج گیراوە، ئەوە مامەڵەکە دا دەمەزرێ، بە مەرجێ شتە وەرگیراوەکە هاوتای بەهاکەی بکا، ئەم زانایانەی کە ئەم بڕیارەیان داوە، ئەمەیان کردووە بە بەڵگە: کە لەسەردەمی ئیمامی عورمەردا {رەزای خوای لێبێ} ژنە لەچکدارەکان دەچوون کە نیزەكو نۆکەرو کچو کوڕی منالکاریان دەنارد بۆ کڕینی

پێداویستییەکان، لەگەڵ ئەوەیشدا عومەر رەخنەی لێنەدەگرتن، هەروا ئەم عادەتە لەکاتی ئەوو لەکاتی کەسانی تریشدا، لە پێشینانو پاشینان هەر باوبووەو کەسیش تارەزایی لێ دەرنەبڕیوە.

۱۸۸) جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن:

جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن سێ جۆرن:

جۆری یەکەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ زانراوبێو لەبەرچاوبێ. ئەمە دروستە.

جۆری دووەم: ئەوەیە لەبەر چاودا نەبێ، بەڵام چۆنێتیی باسکرابێو ناونیشانی درابێو، لە ئەستۆی خاوەن سامانەکەدابێ، کە بەم فرۆشتنە دەگوترێ سەلەم، ئەمیش دیسان دروستە.

جۆری سێیەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ نادیاربێ، نەکڕیارو نەفرۆشیارو نەهیچ کامێکیان نەیدیبێ، ئەم جۆرە سەودایە دروست نیە، هەتا شتەکە ئەگەر ئامادەیش بێو لەبەر دەستابێ، مادەم لەبەرچاو نەبێو تەماشا نەکرێ هەر دروست نیە! چونکە ئەم جۆرە سەودایە لە مامەڵە دەستەشکێنەکانە، کە شەرع رێگەی نەداون، مامەڵەی دەستەشکێن لە شەرعدا ئەوەیە کە سەرەنجامەکەی شاراوەبێ!.

١٨٩) مەرجەکانی دامەزرانی فرۆشتن:

فرۆشتن بەم پێنج مەرجە دادەمەزرێ:-

یەکەم: ئەوەیە فرۆشراوەکە پاك بێ، واتە: شتەکە لە زاتی خۆیا پاك بێ، واتە: عەینەکەی پاك بێ، کەواتە فرۆشتنی شتێ کە لەزاتی خۆیدا پیس بێ دانامەزرێ وەك مەیو بادەو مردارو گۆشتی بەرازو سەگو شتی تری لەم بابەتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): بێگومان کە یەزدان فرۆشتنی ئەمانەی قەدەغە کردووە: فرۆشتنی ئارەقو مردارەوەبوو بەرازو بت. (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لە فەرموودەیەکدا پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) نەیی دەکا لە بەهای سەگ، مەگەر سەگی راویی (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە گێراویەتەوە).

بەڵێ شتی پیسبوو، ئەگەر دەتوانرا پاك بکرێتەوە ئەوە فرۆشتنەکەی دادەمەزرێ، وەك جلو بەرگو شتی وا، کە بەهۆی شۆردنەوە پاك دەبێتەوەو پیسیەکەی نامێنێ، بەڵام ئەگەر نەدەتوانرا کە پاك بکرێتەوە ئەوە سەوداکە دانامەزرێ، وەك هەنگوینو شیرو شتی تری ترنگی ئاوەکی، چونکە ئەمانە بە شۆردن نامێننو لەگەڵ ئاوەکەدا مەحف دەبنەوەو دەرژێن، بەهەر حاڵ پیساییەکەیان هەر دەمێنێ.

بەڵام رۆنی پێسبوو، وەك رۆن زەیتو رۆنە زەنگو رۆنی پیوی تـواوەی شـل، دوو فـەرمووده هەیـە لـە بـارەی پاکەوەکردنیـەوە، دروستترینیان ئەوەیە کە پاك نابێتەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) کاتێ پرسیاری لێ کرا، لەبارەی مشکێکەوە لەناو رۆندا بتۆپێ، فەرمووی: ئەگەر رۆنەکە مەیی بوو ئەوە بەس مشکەکەو دەوروبەرەکەی

فرێ بدەن، بەڵام ئەگەر رۆنەکە شل بوو، نەیبەستبوو ئەوە گشتی برێژن!. دەی ئەگەر پاککردنەوەی رۆنەکە لە تواناڵدا هەبوایە، رشتنەکەی دروست نەبوو، چونکە شتی وا بە فیرۆدانی سامانە، ئاشکراشە کە پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لە بەفیرۆدانی سامان.

مەرجی دووەم: بۆ دامەزراندنی کڕین‌و فرۆشتن ئەوەیە: ئەو شتە لە زاتی خۆیدا قازانجێکی شەرعی تیادابێ، کەواتە: فرۆشتن‌و کڕینی شتی بێخێر دانامەزرێ، بەڵکوو وەرگرتنی ماڵ لەباتی ئەو شتە بێ سوودە لە بابەتی خواردنی ماڵی خەڵکە بە ناهەق، شتی وایش خوا نەیی لێدەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ - سورة البقرة - ٢/١٨٨﴾ ماڵی یەکتری بە ناهەق مەخۆن. دەی لە شوێنێ فرۆشتن‌و کڕینی شتی بێ خێر دروست نەبێ، کڕین‌و فرۆشتنی شتێ کە زیانی هەبێ باشتلا دروست نیە، وەك زەهرو شتی بەنجکەرو سرکەرو شتی سەرخۆشکەر، بە هەموو جۆرێکیانەوە، ئەگەر بۆ زیان بەکارهێنران، بەڵام ئەو زەهرو شتە بەنجکەرانەی کە لە شتی بەسووددا بەکار دەهێنرێن (ئارەقی لێ دەرچێ) فرۆشتنیان دروستە. غەزالی‌و کەسانی تریش ئەو رایە بەسەنگین دادەنێن کە دەفەرموێ: فرۆشتنی زەهر دروستە. لە فەرموودەدا دەفەرموێ: هەر کاتێ خوا شتێ قەدەغە بکا بەهاکەیشی قەدەغە دەکا.

بەڵام ئامێری بەزم‌و رەزم، کە یادی خودا لەبیر دەباتەوە، نەفرۆشتن‌و نەکڕینی دروست نیە، چونکە ئامێری رەوشت تێك دان‌و لەرێدەچوونەو بە کەڵکی ئەوە نەبێ بەکەڵکی هیچی تر نایەت. لە ئەبو هورەیرەوە حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: لە ئاخر زەمانا کەسانێ

لە نەتەوەی ئیسلام خودا دەیانکا بە مەیموونو بەراز. یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خودا! خۆ ئەوانە لەلای خۆیان شایەتمان دەهێننو دەڵێن: هەر یەزدانی پاك خودایەو تۆیش پێغەمبەری خودای، ئیتر چۆن دەبن بە بەرازو مەیموون؟ فەرمووی: بەڵێ وایە، بەڵام سەردەکەنە ئامێرژەندنو خوو دەدەنە ژنی گۆرانی بێژو دەفو دەهۆڵ لێدان، جا شەوان لەسەر ئەم حاڵە رادەبوێرن، هەتا رۆژێ کە بەیان دەکەنەوە دەروانن بوون بە مەیموونو بەراز. بوخاری فەرموودەیەکی لەم بابەتە گێڕاوەتەوە.

ئەگەر ئەم ئامێرانە لەپاش شکاندنیان دانەدەنران بەماڵ، وەك ئەو ئامێرانەی کە لە دارو شتی وا دروست کراون، ئەوە فرۆشتنیان دانامەزرێ، چونکە بەپێی شەرع شتی وا بێ کەڵکەو، کەسێ دەیکا کە گوناه پیشەبێ، بەڵام ئەگەر لەپاش شکاندنیان دادەنران بە ماڵ، وەك ئامێرێ لە زێڕو زیو دروست کرابێ، ئەوە فرۆشتنیان بە شکاوی دروستە، چونکە ماڵەو بۆ مەبەستی رەوا دەتوانرێ بەکاربێ، وەك ئەوە دەکرێ بە خشڵو بە پارەو شتی وا.

مەرجی سێیەم: ئەوەیە ئەو ماڵە کە دەیفرۆشێ مولکی تەواوی فرۆشیارەکە بێ، یا هی هەقداری خاوەن ماڵەکەبێو بەپێی شەرع خۆی سەرپەرشتکاری سەر ئەو ماڵەبێ، یا جێداریی (وەکالەت)ی هەبێ، جا ئەگەر بەبێ سەرپەرشتیاریو جێداریی سامانی کەسێکی تری فرۆشت، بەبێرا لە سەربوونی خاوەنی، ئەوە دروست نیە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەڵاق کاتێ دەکەوێ کە تۆ خاوەنی ئەو ژنەبی لەکاتی تەڵاقدانەکەدا، بەندەیش کاتێ ئازاد دەبێ کە لەکاتی

ئازادکردنەکەیدا هی تۆبێ، وە شت کاتێ فرۆشتنەکەی سەر دەرگرێ کە لەکاتی فرۆشتنەکەدا هی تۆبێ، وە هەرشتێکیش کە ماڵی تۆ نەبێ نەزری دانامەزرێ!. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. لەسەر فەرمایشتێ: لەکاتی وادا فرۆشتنە کە رادەگیرێ، لەسەر ئەو شێوەیە: ئەگەر خاوەنەکەی رێگەیدا، دادەمەزرێ. دەنا نا، بەلگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەیە: عوروە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دینارێکی داپێم، کە مەرێکی بۆ بکرم، منیش بەو دینارە دوو مەرم پێکری، مەرێکیانم فرۆشتەوە بە دیناریو دینارێكو مەرێکیشم بردەوە بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە حاڵەکەم بۆی باسکرد، فەرمووی: خودا پیتو فەڕ بخاتە سەوداو مامەڵەو کرینو فرۆشتنتەوە!. (تیرمیذی بە رشتەیەکی دروست دەیگێرێتەوە) دەی نزاکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە بۆیکردووە بەلگەی رەزامەندی لە سەوداکەیەتیو نیشانەی رێگەپێدانیەتی.

مەرجی چوارەم: دەبێ ماڵە فرۆشراوەکە شیاوی پێدانی راستەقینەبێ، یا شیاوی تەسلیمکردنی شەرعی بێ، کەواتە شتێ کە نەتوانێ بە راستەقینە بیداتە دەست کریار، وەك شتی گومبوو یا ماڵی زەوتکراو، ئەوە فرۆشتنی دانامەزرێ. چونکە مەبەست لە فرۆشتن بەهرە وەرگرتنە لە فرۆشراو، ئەوەیش لەکاتی وادا دەست نادا.. بەڵێ دروستە فرۆشتنی ماڵی داگیرکراو بە کەسێ کە بتوانێ بیسێنێتەوە لە زەوتکەرەکەی بەرگر (مانع)ی شەرعیش وەك فرۆشتنی شتی رەهنکراو بەبێ فەرمانی رەهنکەرەکە، چونکە بەپێی شەرع فرۆشیار لە ماوەی رەهنەکەدا ناتوانێ فرۆشراوە رەهنکراوەکە بداتە دەست کریار، چونکە ئەگەر شتی وا دروست بێ رەهنەکە سوودی نابێ، لە دانەوەی قەرزەکەی

دڵنیا نابێ، چونکه شته بارمتهکهی له دهستا نامێنێ، ههتا لهکاتی پێویست له جیاتی قهرزهکهی بیفرۆشێ.

مهرجی پێنجهم: ئهوهیه فرۆشراوهکه زانراوبێ. چونکه پێغهمبهر (دروودی خوای لهسهربێ) نهیی کردووه له فرۆشتنێ که ههڵخهڵهتانی تیابێ، که پێی دهڵێن: (بیع الغرر). (موسلیم فهرموودهیهکی لهم بارهیهوه گێڕاوهتهوه) بۆ پێشگیریی له خهڵهتان مهرجه که شتهکه بهچاو ببینرێو له بهرچاوبێو ئهندازهکهی دیاری بێ. وهك ئهوه بڵێ: ئهمهم به تۆ فرۆشت، بۆ ئهندازهیش ژمارهکهی دیاری بکا، یا عهیارهکهی یا سهنگو کێشهکهی باس بکا، له فرۆشتنی به شێوهی سهلهمیشدا مهرجه فرۆشراوهکه به نیشانهو صیفهت دیاریو باسکراوبێ وهك له باسی سهلهمدا له دواوه دێ.

۱۹۰) باسی سهلهم:

(بڕوانه: تهجرید-مختصر صحيح البخاري) بهکوردی: بهرگی ۳ - ل- ۷۰ ز- ٤۰)

سهلهم به عهرهبی سهلهفیشی پێ دهگوترێ، بۆیه پێی دهگوترێ (سهلهم: پێدان: دانهدهست) چونکه پارهکه له سهرهتای سهوداکه وهدهدرێ، بۆیهیش پێی دهگوترێ (سهلهف – پێشینه) چونکه بههاکه، یا پارهکه له پێشهوه دهدرێ له کۆڕی دانیشتنی سهوداکهدا. سهلهم: برێتییه له فرۆشتنی شتێ که لهبهرچاودا نهبێ، بهڵکوو به روونکردنهوهی ناوونیشانی دیاری کرابێ، وه له ئهستۆی خاوهن ماڵهکهدابێ، بهپێی چهند مهرجێ. سهربهڵگهکهی ئهم ئایهتهیه: {یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ إِذَا تَدَایَنتُم بِدَیْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

– سورة البقرة – ٢٨٢} ئەی کەسانێ کە باوەڕتان بەخوداو بە پێغەمبەری ئیسلام هەیە! هەرکاتێ مامەڵەیەکی قەرزتان لەناو خۆتاندا هەتا ماوەیەکی دیاریکراو ئەنجامدا بینووسن. ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەست لەم قەرزە سەلەمە. ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: کاتێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هێنا بۆ مەدینە، خەڵکی مەدینە بەسەر بەری دارو درەختو شینایی سەلەمیان دەکرد بۆ ماوەی یەك دوو ساڵ. جا فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ سەلەم بەسەر شتێ دەکا با ئەندازەی شتە سەلەم بەسەرکراوەکە دیاری بێ، دەبێ پێوانەی پاکێشانەی بزانرێ، هەروەها بۆ ماوەی چەندیشە ئەو ماوەیە ناو ببرێ. (ش/د/ت/ن). لەبەر ئەوەیش خاوەن کارو پیشەکان جارو بار هەوەجێیان بە پارە دەبێ، کە خەرجی بکەن بۆ بەڕێوەچوونی کارو پیشەکانیان، وە پارەشیان بە دەستەوە نابێ، لە هەمانکاتدا خاوەن سامانەکانیش لە هەرزانی بەهاکە بەهرەوەر دەگرن، جا لەبەر ئەم دوو هۆیەو لەبەر پێداویستی زۆر سەلەم دروستە، گەرچی کەمێ تەفرەی تیادایە (تەفرە = غەرەر).

١٩١) مەرجەکانی سەلەم:

بۆ دامەزراندنی سەلەم چەند مەرجێ پێویستە:

یەکێکیان: ئەوەیە ماڵە سەلەم تیادا کراوە کە بەشێوەیەکی وادیاری بکرێو نیشانەی هەڵ بدرێ کە بەباشی بناسرێو بزانرێو بە نەناسراوی نەمێنێتەوە. چونکە سەلەم خۆی گرێدانێکی وایە کە هەڵخەڵەتانو هەرزان فرۆشی (غەرەر)ی تیادایە، جا ئەگەر بە باشی

شتەکە دیاری نەکریٚو بە باشی نە ناسریٚ، ئەوەیش دەبیٚ بە هەرزان فرۆشیی دووەم، شتیش دووجار هەرزان فرۆش بکریٚ، وەك تالاٌن فرۆشی لیٚ دیٚ، شتی وایش لە شەرعدا لە کێشدا نیە.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە کە ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە حازر نەبیٚ، یا لەزیمنی شتێکی حازری دیاری لە بەرچاو نەبیٚ، وەك ربەییٚ جۆ لە خەرمانیٚ، چونکە پێویستە سەلەم تیاکراوەکە قەرزبیٚ، چونکە سەلەم فرۆشتنی شتێکە کە لە ئەستۆدا بیٚ، نەك لەبەر دەست دابیٚ، دیاربوونو حازربوونو لەبەر چاویش دژی بە قەرزبوونیەتی.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە وادە (ئەجەل)ەکەی دیاری کراوبیٚ، وەك ئەوە: ئەندازەکەی بە مانگیٚ، یا بە دوو مانگ، یا بە ساڵیٚ، یا بە دوو ساڵ، یا بە ماوەیەکی ناوبراوی وا دیاری کرابیٚ، تا زێدە تەفرەو هەرزان فرۆشی روو نەدا، لەبەر ئەوەیش کە خوا دەفەرمویٚ: {إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى} لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربیٚ) دەفەرمویٚ: هەتا ماوەیەکی دیاری کراو.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە ئەو ماڵە لەکاتی هاتنی وادەی تەسلیم کردنیا لەو کاتەدا هەبیٚ دەنا دانامەزریٚ، وەك سەلەم دادان بەسەر فەریکە خورما (روتاب) لە زستاندا، چونکە لە زستانا فەریکە خورما نیە، هەروا سەلەم لە شتێکا کە لەکاتی هاتنی وادەکەیدا بە دانسقە دەست بکەویٚ دانامەزریٚ، چونکە شتی وا غەرەرە.

یەکێ تریان: نیشانەکردنی جێگەی وەرگرتنی ماڵەکەیە، ئەمە کاتێ مەرجە کە گواستنەوەی ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە، بۆ جێگەی دانە دەست مەسرەفی تێبچێ، چونکە لە حاڵی وادا قازانجو زیان فەرق دەکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە بەهاکە زانراو بێ، ئەندازەی پارەکە دیاری بکرێ، ئەگەر دیاری نەکرێ سەلەمەکە دانامەزرێ، چونکە شتی وا تەفرەیە.

یەکێ تریان: دەبێ پارەکە یا بەهاکە لە کۆڕی گرێدان (مەجلیسی عەقد)ەکەدا وەربگیرێ، دەنا وەك فرۆشتنی شتی قەرز بە پارەی قەرزی لێ دێ، شتی وایش پووچەو نەیی لێکراوە، لەبەر ئەوەیش سەلەم گرێدانێکە کە تەفرەی تیایە، لەبەر پێداویستی رێگەی پێدەدرێ، جا بەوەرگرتنی بەهاکە لە پێشەوە تۆڵەی ئەو تەفرەو هەرزان فرۆشییە دەکرێتەوە، وەلحاڵ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنی قەرز بە قەرز.

یەکێ تریان: دەبێ ماڵە سەلەم تیاکراوە کە ئەندازەکەی بە پێوانە یا بە کێشانە، یا بە ژمارە، زانراوبێ. چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دەبێ پێوانەی یا کێشانەی بزانرێ.

۱۹۲) فرۆشتنی شت لە پێش وەرگرتنیدا:

شت لە پێش وەرگرتنیدا فرۆشتنی دروست نیە، ئیتر زەوی و زاربێ یا شتی تر بێ جیاوازی نیە، فرۆشیاری یەکەم رێگەی ئەوەی دابێ یا نا، کڕیار بەهاکەی تەسلیم کردبێ یانا، لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا

فرۆشــتنەکە دانامــەزرێ. بــەپێی ئــەوەی حــەکیمی کــوڕی حیــزام دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من با بایەکم ئەم جۆرە کڕین و فرۆشتنانەی کە هەن لە ناودا، ئەنجام دەدەم، دەی پێم بفەرموو، کە کامەیان حەڵاڵە بۆم و کامەیان حەرامە بۆم؟ فەرمووی: ئەی کوڕی برام! شت هەتا وەری نەگری لە فرۆشیاری یەکەم مەیفرۆشەوە بە کەسێکی تر! ئیمامی بەیهەقی دەفەرموێ: ڕشتەکەی جوانە. هەروا دەفەرموێ (دروودی خوای لەسەربێ) هەر کەسێ خۆراکێ دەکڕێ نابێ بیفرۆشێتەوە هەتا خۆی بە تەواوی وەری نەگرێ. (أخرجه الستة الا الترمذی).

١٩٣) فرۆشتنی قەباڵەو کومپیالەو شتی وا:

ئەگەر سەنەدات و کومپیالەو چەك و شتی وابفرۆ شرێتەوە بە هەمان بەها کە تیادا نووسراوە ئەوە پووچەو ئەو فرۆشتنە دانامەزرێ، چونکە ئەوە دەبێ بە (ربا النسیئە: سوودی دواخراو) چونکە فرۆشیار ئەو بەهایە وا لە پسووڵەکەدا دەدا، بەڵام وەجەڵەکەی لە دواییدا وەردەگرێ، کاتێ وادەی دانی کومپیالەکە دێ، وەلحاڵ لە شتێکیشدا کە لەیەك توخم بن فرۆشتن دەبێ دەستاو دەست بێ، خۆ ئەگەر بەکەمتریش لەو بەهایە کەوا تیادا بفرۆشرێ: هەر دانامەزرێ چونکە ئەوە هەم (ربا الفضل: زێدە سوود)ە و هەم (ربا النسیئە)یە، ئەم دوو جۆرەیش حەرامن، هەروەها ئەگەر توخمەکانیش جیابن هەروەها، بۆ نموونە: کومپیالەکە بفرۆشێ بەگەنم، ئەمەیش هەر دانامەزرێ، چونکە ڕیبای نەسیئەی تیادایە. بەڵام ئەگەر ئەم قەواڵەو کومپیالانە

بفرۆشرێن بە سامانی بازرگانی ئەوە دروستە، چونکە فرۆشتن بە قەرز بۆ ماوەیەکی ناوبراو دروستە لەبەر ئەوە نابێ بە سوود.

١٩٤) فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەر:

دروست نیە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەرێ کە لە توخمی خۆی بێ. واتە: دروست نیە گۆشت بفرۆشرێ بە گیانلەبەرێ کە گۆشتی بخورێ[1] خوا بەقەد یەك بن، یاخود کەمو زیادی یان لە بەیندا هەبێ. چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لەوە کە بزنو مەڕ بفرۆشرێ بە گۆشت (حاکم گێراویەتەوە)و دەفەرموێ: گێڕەرەوەکانی هەموو پێشەوان فەرموودەرەوانن‌و جێگەی بتمانەن. بەیهەقیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە، لەسەر ئەم پێودانە (واتە: بە قیاس لەسەر گۆشت بە حەیوان) دروست نیە فرۆشتنی گەنم بە ئاردی گەنم، یا کونجی بە تڵپو کەپەکی کونجی رۆن لێگیراو.

بەڵام هەندێ دەفەرموون: دروستە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەری زیندوو کە لە توخم (جینس)ی گۆشتەکە نەبێ، وەك فرۆشتنی مریشکێ بە دوو کیلۆ گۆشتی مەڕ، هەروەها دروستە فرۆشتنی ئاژەڵ بە ئاژەڵو گیانلەبەر بە گیانلەبەرێکی تر، ئیتر هەردووکیان لە یەك توخم بن یا توخمیان جیابێ، وەخوا بەقەد یەك بن، یا کەمو زۆرییان لە نێواندا هەبێ، وەك یەك وشتر بە دوو وشتر، یا وشترێ بە

---

[1] دەقی ئەصڵەکە کەمو کوڕی تیادایە رەنگبێ هەڵەی چاپ بێ. - وەرگێڕ-

وشترێ، یا مەڕێ بە دوو قەلەموون. ئەم شێوانە هەموویان دورستن بە مەرجێ کارەکە سەرنەکێشێ بۆ سوود، وەك مەڕێ پڕ گوانی لە شیربێ بدرێ بە مەڕی کە گوانی شیری تیادا نەبێ ئەوە لەم حاڵەدا دروست نیە.

١٩٥) فرۆشتنێ تەفرەدانی تیادابێ کە مەشهوورە بە (بیع الغرر):

تەفرەدەر (غەرەر) ئەوەیە کە ئەنجامەکەی لە ئێمە نادیار بێ، وەك فرۆشتنی ماسی لەناو ئاوی گۆمو چۆمدا، وەك فرۆشتنی مەل بە حەواوەو شتی بزربوو، وەك فرۆشتنی پەموو لەناو قۆزاخەکەیداو شیر لەناو گواندو بەچکە لەناو سکدا. سەربەلگەی نەیی لەم جۆرە کڕینو فرۆشتنە ئەم فەرموودەیەیە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووددی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنێ کە تەفرەدانی تیادابێ!. (موسلیم). نادیاریی نرخو بەهایش وەك نادیاریی‌و نەزانراویی فرۆشراو وایە، ئەویش وەك ئەو زیانی هەیە.

١٩٦) باسی سوود (واتە: ریبا):

(بڕ: تجرید/ ٣ ل – ٤٩ = ژ: ٩٧٩ هەتا ژ: ٩٨١)

ریبا لە زمانی عەرەبدا واتە: زیاتری‌و پتری، دەگوترێ: (ربا الشیء) واتە: شتەکە زیاتر بووە، بەم واتایەیە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: {اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ – سورة – ٥/٢٢} (ریبا) کە بە کوردی

پێی دەگوترێ: (سوود) لە شەرعا واتە: زیاد لە دەسمایەکە. خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێ: {وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ – سورة البقرة – ٢٧٩/٢} واتە: ئەگەر فەرمانی شەرع قەبووڵ بکەن و لە مامەڵەی سوود وازبێنن و لێی پەشیمان ببنەوە ئەوە کارێکی زۆر پەسەندە لەبەر ئەوە بەپێی شەرع دەسمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم دەکەوێتە.

(بڕیاری سوود): سوود بەپێی فەرمانی نامەی خوداو بەپێی فەرمانی سوننەتی ئەی پێغەمبەرو بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام حەرامەو نادروستە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢٧٥/٢} واتە خودا سوودکاری حەرام کردووە. هەروا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ، فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ – ٢٧٨/٢ – ٢٧٩} واتە: نەتەوەی ئیسلام! هەمیشە پارێز لە گوناه بکەن و لە ترسی خوا بێئاگا مەبن و هەموو کاتێ لەبێ باکیی خودا بترسن و لە مەکری ئەمین مەبن، وە بە ئیجگاری دەسبەرداری سوود خۆری ببن و، بە هیچ جۆری مامەڵەی سوودو سووکاری مەکەن، ئەگەر ئێوە ئیمانداری تەواون، دەنا ئەگەر دەسبەردار نەبن و واز لە سوود خۆریی نەهێنن ئەوە ئیعلانی شەڕ لەگەڵ خواو لەگەڵ پێغەمبەردا دەکەن و شەڕی وایش بە زیانی خۆتان تەواو دەبێ ، چونکە ئێوە دەرەقەتی خوا نایەن، بەڵام ئەگەر وازی لێبهێنن و تۆبەی لێبکەن ئەوە

سەرمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم وەربگرنەوە، لە حاڵی وادا نەستەم لە کەسێ دەکەن‌و نە کەسێ ستەمتان لێدەکا.

پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} **دەفەرموێ:** لەعنەت‌و نەفرینی خوا لە سوود خۆرو لە سوود وەرگرو لەو کەسە کە دەینوسێ‌و لەو کەسەیش کە دەبێ بە شایەتی. (ئەحمەدو تیرمذی‌و ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە). سوود لە تاوانە هەرە گەورەکانە، لە شەرعی هیچ دینێکدا حەلاڵ نەبووە بەپێی ئەم ئایەتە: {وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُواْ عَنْهُ - سورة النساء - ١٦١/٤} واتە: لە کتێبە پێشینەکانی خوادا، خودا جڵەوگیریی کردووە لە سوود، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوان هەر سەوداو مامەڵەی سوودیان ئەنجام دەدا. لە قورئاندا خوای گەورە بەس لەگەڵ سوود خۆردا ئیعلانی شەڕی کردووە. لەبەر ئەوە هەندێ دەفەرموون: ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر سوود، نیشانەی ئاخر شەریەتی. پەنا بەخوا لە شتی وا. سوود (کە بریتییە لە زیادە وەرگتن لە سەوددا) هەر لەم شتانەدا حەرامە: لەزیڕو زیو بە زیوو خۆراکدا. بەپێی گوتەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیوو گەنم بە گەنم‌و جۆ بە جۆو خورما بە خورماو خوێ بە خوێ مەفرۆشن، مەگەر دەق بە قەد یەك بن‌و دەست بە دەست بن، بەڵام زێڕ بە زیوو زیو بە زێڕو گەنم بە جۆوو جۆ بە گەنم‌و خورما بە خوێ‌و خوێ بە خورما، چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن. ئیتر ئەوەی زیاتر بدا، یا زیاتر وەرگرێ ئەوە سوود خۆرە، وە لە تاواندا سوود خۆرو سوود دەر وەك یەکن. (شافیعی گێڕاویەتەوە) ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە فرۆشتنی زێڕ بەزێڕو زیو بەزیوو

فرۆشتنی خواردەمەنییە هاو وێنەکان دروست نیە، مەگەر بەم سێ مەرجە:

یەکەم: ئەوەیە ئەو دوو شتەی دەدرێن بە یەکتری، وەك گەنم بە گەنم ئەوەندەی یەك بن.

دووەم: ئەوەیە هەردووکیان حازربن.
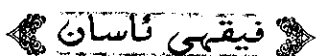
سێیەم: ئەوەیە هەردوو کەسەکە مافی خۆیان لە کۆڕی دانیشتنەکەدا وەربگرن. ئەمەیش کاتێ وایە کە هەردوو شتەکە لە یەك توخم بن، وەك زێڕ بە زێڕ، گەنم بە گەنم. دەنا ئەگەر توخمەکان لە یەك جیابوون و هاو وێنە نەبوون، وەك زێڕ بەزیوو گەنم بە جۆ، ئەوە تەنها دوو مەرجە دواییەکە پێویستەو بەس، لەبەر ئەوە دروستە یەکێکیان لەوی تریان زیاتربێ، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەردوو شتەکە لە چەشنی یەك نەبوون وەك گەنم بەجۆ، یا زێڕ بە زیو، ئەوە چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن، بە مەرجێ دەست بە دەست بێ. (موسلیم). وە ئەگەر دوو شتەکە هاو وێنە نەبوون و لە هەمان کاتدا هۆی سوود (علة الربا)یشیان یەك نەبوو، وەك زیوو گەنم و مس و کووتاڵ و شتی تری ئاوا لە یەك جیا، ئەوە هیچ کام لەم سێ مەرجە پێویست نیە. لەبەر ئەوە لەکاتی وادا فرۆشتن بەحازری و بە وادەو بەهاو ئەندازەو بەکەم بەزۆر دروستە. هاو ئەندازەیی لە شتێکا کە بەپێوانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بە پێوانە بەقەد یەك بن، وە لە شتێکا کە بەکێشانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بەکێشانە بەقەد یەکتربن، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیو مەفرۆشن مەگەر بە کێشانە

بەقەد یەکتربن. (موسلیم) هەروا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ} ئـەوەی بـە کێشانەبێ دەبـێ هـەردوو وەجەڵەکـە دەقـاو دەق بـن، بـە مـەرجێ لەیـەك چەشن بن، واتە: هاو وێنە (متماثـل)بـن، ئەوەیـشی بـە پێوانـەبێ هـەروا، بەڵام ئەگەر لەدوو جۆری جیاجیا بوون ئەوە چۆنی دەفرۆشـن قـەی ناکا (دارە قوطنی).

١٩٧) جۆرەکانی سوود:

سوود دابەش دەبێ بەم چواربەشە :

یەکەم: مەشـهوورە بـە (ربـا الفـضل) کـە برێتییـە لـە فرۆشـتنی شتێ کە ریبەوی بێ بەهاو توخمی خۆی بە زیاتر لە ئەنـدازەی خـۆی، یـا بەکەمتر، وەك مسقاڵێ زێڕ بە مسقاڵو چارەکێ زێڕ. سامانی ریبـەوی، یـا بڵێین: مـاڵی سـوود لـە خـۆگر، ئـەو جـۆرە ماڵەیـە کـە لـە هەنـدێ کـا تـدا سوودی تیا هەبێ، وەك زێڕو زیوو خـۆراکی پێبـژێو، بـەڵام ئاسـنو مـسو سەوزەو شتی وا پێیان ناگوترێ سامانی سوود لـە خـۆگر، چـونکە بـەهیچ جۆرێ سوودیان تیادا نابێ.

دووەم: ناودارە بە (ربا الید) واتە: سوودی دەسـت بـە دەسـت، کـە برێتییە لە فرۆشتنی دوو شتی سـوود لـە خـۆگری هـاو تـوخم، یـا تـوخم جیا، بەبێ زیادەو بەبێ وادە، بەڵام لە دانیشتگەکەدا هەرکـەس مـافی خـۆ وەرنـەگرێ، وەك دیناری بە دیناری بەڵام لە مەجلیـسەکەدا، یـەکێکیان یـا هەردووکیان دینارەکەی خۆی وەرنەگرێ.

سێیەم: ناوداره به (**ربا النسیئة**) واته: سوودی دواخراو، ئەوەیە زیاده لە ناوا نەبێ، بەڵام لە سەوداکەدا واده دابنرێ، وەك ئەوە ده درەمی حازر بفرۆشێ بە ده درەمی تا سەری مانگ، وادەکەیەك چاوترووکانیش بێ هەردەبێ بە سوود.

چوارەم: ناوداره به (**ربا القرض**) واته: سوودی قەرز، کە بریتییە لەهەر قەرزێ کە سوودێ بگەیەنێ بە قەرزدەرەکە. لەم جۆره سوودەیە ئەو جۆره سەودایەی کە لەناو عەرەباندا ناسراوه بە (**الغاروقه**) کە ئەوەیە کەسێ شتێ بۆ ماوەیێ دەفرۆشێ بە کەسێکی تر، بەهاکەی وەردەگرێ، لەو ماوەیەدا شتەکە بە دەست کڕیارەوه دەبێ، بەکاری دەهێنێ‌و سوودی لێوەردەگرێ، جا کاتێ ماوەکە تەواو بوو ئەگەر فرۆشیار بەهاکەی گێڕایەوه بۆ کڕیار ئەویش شتەکەی دەداتەوه، دەنا دەبێ بەهی خۆی.

١٩٨) بایستی قەدەغەکردنی سوود (علە تحریم اربا):

زاناکان {رەحمەتی خودایان لێبێ} **سەبارەت بە بایست (هۆ)ی قەدەغەکردنی سوود چەن بۆچوونێکیان هەیە:**

یەکەمیان دەڵێ: سوود زەوتکردنی سامانی مرۆڤە بەبێ وەجەڵ، بە بەلاش، چونکە دوو درەم بە درەمێ، بە قەرز بێ یا بە حازر، درەمێکان دەکەوێتە بەلاش، لە شەریعەتیشدا سامانیش وەك خوێن رێزو حورمەتی خۆی هەیە. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەرو

سامانی مرۆڤ وەك یەك خاوەن ڕێزو حورمەتن دەی وەك چۆن ڕشتنی خوێنی مرۆڤ بە خۆڕایی ناڕەوایە، بردنی ماڵیشی بە بەلاش ناڕەوایە.

بۆچوونی دووەم: دەفەرموێ: سوود خەڵك لە كارو كاسپی دەكا، فێری بەلاش خۆرییان دەكا، سەردەكێشێ بۆ پەكخستنی مەردوم، ڕوونو ئاشكرایشە كە بەرژەوەندەكانی بەندەكان بەبێ كاسپی حەڵاڵ وەك بازرگانیو پیشەسازیو گشتوكاڵ، ناچن بەرێوە، دەی سوود پەكی ئەوە دەخات.

بۆچوونی سێیەم: دەفەرموێ: سوود دەبێ بە ماكی فەوتانی چاكە خوازی، وای لێدێ كەس قەرز بەكەس نادا مەگەر بەسوود، كەس لا لە كەس نەكاتەوە مەگەر لە ڕێگەی سوودەوە، ئەوەیش دەبێ بە هەوێنی پشتكردنە یەكو نەمانی هاوكاریی نێوان هەژارو دەوڵەمەندو نەمانی پیاوەتیو چاكە، لەكاتی وایشدا نەداراو ئاتاجەكان ناچار دەبن كە شت بە سوود وەربگرن.

بۆچوونی چوارەم: دەڵێ: زوربەی كات قەرزدەر دەوڵەمەندەو قەرزكەر هەژارە، دەی ڕەوادیتنی سوود زاڵكردنی دەوڵەمەندە بەسەر هەژاردا، بە ئارەزووی خۆی دەیچەوسێنێتەوە، هەژار دەبێ بەدیلی دەستی ئاتاجیو پێداویستی، شتی وایش لە ڕەفتاری بەرزی مرۆڤی میهرەبان ناوەشێتەوە.

بۆچوونی پێنجەم: حەرامبوونی سوود بەپێی دەقی قورئانو سوننەت چەسپاوە، لەبەر ئەوە دەبێ گومان نەبێ لە حەرام بوونیدا.

وەکی تریش تێکڕای ئەم راو بۆچوونانە حیکمەتی قەدەغە بوونی سوود دروست دەکەن.

١٩٩) ئەنجامی خراپەکانی سوود:

یەکێیان ئەوەیە: خوا رقی لێیەتیو پیتو فەڕی مامەڵە دەبا بە حەوادا، وەك دەفەرموێ: {يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢٧٦/٢} واتە: خودا سوود مەحف دەکاتەوە، ئەنجامێکی تری ئەوەیە سوود خۆر لە رەحمەتی خوداوە دوور دەبێ. لە حەدیسدا دەفەرموێ: خودا نەفرەت لە سوود خۆر دەکا. ئەنجامێکی تری ئەوەیە: سوود خۆر لە قیامەتدا کە لەقەبر دەردەچێ دەبێ بە پەند وەك شێتو فێداری لێدێ، خۆش خۆش هەڵ دەستێو دەیەوێ بڕوا بەڵام گشت جارێ دەکەوێ بەلاداو وەك شێت سەری لێدەشێوێو لاڵو پاڵ دەکەوێو ریسوا دەبێ. وەك دەفەرموێ: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ – سورة البقرة – ٢٧٥/٢}.

٢٠٠) سەرپشکیی کڕیارو فرۆشیار:

حوکمی کڕینو فرۆشتنو باسی جۆرەکانیو باسی مەرجەکانیو حوکمی سوود ئەمانە هەموویان لە پێشەوە باسکران، مایەوە سەر ئەوە کە بزانین: ئایا لە کڕینو فرۆشتندا سەرپشکیو مافی پەشیمان بوونەوە لە سەوداکە هەیە یانا؟

سەرپشكی – واتە: خیار – دەبێ بە دوو بەشەوە:

یەكێكیان: پێی دەگوترێ خیاری مەجلیس، واتە: سەرپشكیی نیشتنگا، واتە: مافی پەشیمانبوونەوە لە سەوداكە، بەمەرجێ هێشتا كڕیارو فرۆشیار لە یەك جیانەبووبنەوە.

ئەوی تریان: خیاری شەرتە واتە: بە مەرج گرتنی سەرپشكیی بۆماوەیێ، بە مەرجێ ئەوماوەیە لەسێ رۆژ پتر نەبێ. سەرپشكیی نیشتنگا مافی چەسپاوی هەر دوولایە، هەتا لە یەك جیادەبنەوە، كە لەیەك جیابوونەوە سەوداكە دادەمەزرێ، پێغەمبەر {درودو سڵاوی خوای گەورەی لەسەربێ} لەم بارەیەوە دەفەرموێ: كڕیارو فرۆشیار هەردوولایان وەك یەك خۆیان سەرپشكنو دەتوانن لە سەوداكە پەشیمان ببنەوە هەتا لە یەكتری جیادەبنەوە. (شەیخان). جیابوونەوە ئەوەیە كە هەردوولایان بەلەش كۆڕی گرێدانی سەوداكە بەجێ بهێڵن. گریمان ئەگەر ماوەیەكی زۆریش لە دانیشتنگەكەدا مانەوە ئەوە سەرپشكییە كە هەر بەردەوامە، یا هەردووكیان هەستانو بەیەكەوە دەستیان كرد بە رۆشتنو پیاسەكردن ئەویش هەروەها، بەلاّم هەركاتێ لەیەكتر جیابوونەوە ئیتر مافی سەرپشكییان نامێنێ، بۆ بڕیاردانی لەیەك جیابوونەوەیش دەگەڕێینەوە بۆسەر عورفو یاساو باوی ناو كۆمەڵ، ئیتر هەرچی بەپێی یاسای ناوكۆمەڵ دابنرێ بە جیابوونەوە سەوداكەی پێ دەچەسپێ، دەنا نا، جا ئەگەر سەوداكە لەناو خانوودا بوو لەیەك جوێ بوونەوەكە بەوە دەبێ كە یەكێكیان بچێتە دەرەوە لێی، ئەگەر لە بازاڕدا بوو، یا لە سارادا بوو ئەوە ئەوەندە بەسە كە یەكێكیان پشت لەوی تریان هەڵبكاو كەمێ لێی

دووربکەوێتەوە. سەرپشکیی بەوەیش کۆتایی دێ کە هەردووکیان بڵێن: ئەوا مامەڵەکەمان دامەزراو بە تەواوی چەسپاو جێگیربوو، یا بەهەر شێوەیەکی تر بڕیاری دامەزرانی سەوداکە رابگەیەنن و ئاشکرای بکەن کە سەوداکە بە تەواوی دامەزراوە. کەواتە: ئەگەر یەکێکیان بڕیاری دامەزراندنی سەوداکەیدا هەر ئەوەیان مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، ئەوی تریان ئەومافەی هەیە، بەڵام ئەگەر یەکێکیان سەوداکەی دامەزراندو ئەوی تریان هەڵی وەشاندەوە ئەوە کار بە هەڵوەشاندنەوەکە دەکرێ.

سەرپشکیی مەرجیش (واتە: خیاری شەرطیش) بەمەرجێ دادەمەزرێ کە لەسێ رۆژ زیاتر نەبێ، چونکە ئەگەر زیاتر بێ سەوداکە بە تەواوی هەڵ دەوەشێتەوەو پووچ دەبێتەوە. ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕێتەوە، دەفەرموێ: پیاوێ عەرزی پێغەمبەری کرد، کە لە سەودادا دەخەڵەتێ، فەرمووی پێی: کە سەودای شتێ دەکەی بڵێ: بەبێ فڕو فێڵ و قۆڵ بڕین، سەرەڕای ئەوەیش هەرشتێ دەکڕی هەتا ماوەی سێ شەو مافی سەرپشکیت بۆ هەیە، لەو ماوەیەدا دەتوانی پەشیمان ببیتەوە (بەیهەقی و ئیبنو ماجە بەرشتەیەکی جوان گێڕاویانەتەوە، بوخاریش لە تەئریخەکەیدا بە مورسەلی گێڕاویەتەوە). بەپێی رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە ئەگەر ماوەی سەرپشکی لەسێ رۆژ پتر بوو سەوداکە پووچە.

٢٠١) گێڕانەوەی فرۆشراو بەهۆی نەنگەوە:

مافی پەشیمانبوونەوە لە سەودا بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی پێشووەوە ئاوایە: دروستە بۆ کڕیار پەشیمان ببێتەوە لەو مامەڵەیەی کە کردوویەتی، بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی کۆنەوە، بە مەرجێ ئەو نەنگە لەپێش وەرگرتنی فرۆشراودا رووی دابێ، یا لەدوا گرێدانی سەوداکەیش رووی دابێ. ئەوەی کە دەگوترێ: دروستە سەودا هەڵبوەشێتەوە بەهۆی دەرکەوتنی عەیبی کۆنی پێش گرێدانی سەوداکەوە ئەوە یەکگرتن (ئیجماع)ی لەسەرە. عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پیاوێ بەندەیەکی کڕی، ئەوەندە خوا حەزکا لەلای مایەوە، لەپاشا نەنگێ لە بەندەکە دەرکەوت، پیاوەکە لەگەڵ فرۆشیارەکەدا بۆ شەرعکردن چوونە خزمەت حەزرەت {درووودی خوای لەسەربێ} پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بەندەکەی دایەوە بەسەر خاوەنی پێشوویدا. (ئەم زاتانە ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە: ئیمامی ئەحمەدو ئیمامی ئەبو داوودو ئیمامی تیرمیذیو ئیمامی ئیبنو ماجە {رەزای خوایان لێبێ} تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی دروستە. حاکمیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە. حاڵەتی روودانی نەنگیش کە لەپاش گرێدان بێو لە پێش وەرگرتن دابێ بەم پێوانە حسێبی بۆ دەکەین چونکە لەم ماوەیەدا فرۆشراو لە ضەمانی فرۆشیار دایە، چونکە هەرکاتێ کڕیار بەهای بە تەواویدا دەبێ لە بەرابەری ئەوەدا فرۆشراو بە ساخی وەربگرێ، دەنا تووشی زیان دەبێ، لەبەر ئەوە رێگەی پێدەدرێ کە بەهۆی زیانەوە فرۆشراو رەت بکاتەوە.

بزانــه کــه نــەنگ (واتــە: عــەیبی هەڵوەشانەوەی ســەودا) زۆرن.

یاسای کۆگر لەم مەسەلەیدا ئاوایه: هەرچی نـەنگی کـەمیی بـێ بـۆ زاتـی شتەکە، وەك خەساویی، یا لە نرخەکەی کەم بکاتـەوە، کەمییـەکی وا کـە مەبستێکی دروستـی ڕەوای پـێ بفـەتێ، ئـەوە دەبـێ بـەهۆی گێڕانـەوەی فرۆشـراوەکە بۆسـەر خـاوەنی پێـشووی. مـەرجی ئـەم ڕەتکردنـەوەیش ئەوەیە کە کڕیار بتوانێ ماڵە فرۆشـراوەکە وەك خـۆی تەسـلیم بکاتـەوە، دەنـا ئەگـەر ئـەوەی بـۆ نـەدەکرا ئەومافـەی بـۆ نیـە، وەك ئـەوە شـتەکە فەوتابێ، یا ئـاژەڵ بووبـێو مردبـێ ئـەوجا بـە نەنگەکەی زانیبـێ، ئـەوە مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، بـەڵام مـافی زەدەبـژێری بـۆ هەیـە، کـە ناوداره بە تۆڵەو ئەرشی عەیب! مەبەست لە زەدەبژێری ئەمەیـە: نەنگـە کە بەپێی نرخی بازاڕ چەندەی لـە نرخـی فرۆشـراوەکە کـەم دەکـردەوە، دەبێ فرۆشیار ئەوەنـدە لـە بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە بـۆ کڕیـار، بـۆ نموونـە: شتەکە بەبێ نەنگ لە بازاڕدا بایی سـەد دینـار بـوو، بـەڵام بـە عەیبـداری بایی نەوەد دینار بوو، دەبێ بەرێژەی یەك لە دەی بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە، کە لەم حاڵەدا دەکاتە دە دینار.

بزانن: گێڕانەوەی ماڵی عەیبـدار دەبـێ دەس بـەجێ بـێ، کەواتـە هەرکاتێ کڕیار بەبێ بەهانـەی ڕەوا گێڕانـەوەی دواخـست ئـەوە سـەوداکە دەچێتە ئەستۆی، مەگـەر لەبـەر ئـەوە دوای خـستبێ کـە نـەیزانیبێ بـەم حوکمـە، چونکە زانینـی شـتی وا بـۆ عـەوامو ڕەشـەخەڵك کارێکی ئاسان نیە.

٢٠٢) باسی فرۆشتنی بەری باخو دانەوێڵە:

تێکڕا دروست نیە فرۆشتنی بەری دارو درەختو شینایی تا پێ دەگاو بەکەڵکی خواردن دێو قازانجی دەردەکەوێ، ئەوەیش لە میوەی خۆڕەنگدا بەوە دەبێ کە دەس بکا بە گەیشتن، یاخود لەپاش مزربوون دەست بکا بە شیرین بوون، لە میوەو بەرو بوومی وایشدا کە رەنگ بگرێ بەوە دەبێ کە ئەو رەنگەی تیا دەربکەوێ کە نیشانەی گەیشتنیەتی، لە میوەی سووردا دەست بکا بەسوور بوون، لە زەرددا دەست بکا بە زەردبوون، لە رەشدا دەست بکا بەرەشبوون، وە هەروەها بەم جۆرە. جا هەرکاتێ ئەم نیشانانەی تیادا دەرکەوت فرۆشتنی دروستە، ئیتر خوا بە مەرجێ رنینو برین بێ، یا بەمەرجی هێشتنەوە بێ هەتا بەپێی عادەت کاتی بڕینی دێ.

بەپێی فەرموودەی خۆشەویست **(دروودی خودای گەورەی لێبێو سەرو ماڵو منداڵو هەستو نەست گشتی بە قوربانی خاکی بەرئاستانەی گۆڕی پیرۆزی بێ)** کە دەفەرموێ: بەری درەختو شینایی نافرۆشرێ هەتا پێ دەگاو بە کەڵکی خواردن دێ. (شەیخان – رەحمەتی خودایان لێبێ) گێڕاویانەتەوە. بەڵام ئەگەر کەڵكو قازانجی ئەو بەروبوومە دەرنەکەوتبوو ئەوە دروست نیە بفرۆشرێ مەگەر بەم دوو مەرجە:

یەکەم: مەرجی بڕینو لابردنی.

دووەم: ئەوەیە کە ئەو بەرەکاڵەبڕاوە قازانجێکی ئاسایی هەبێ، وەك بەرسیلەو فەریکە چوالە، نەك وەك هەرمێو بەهێ. بەڵام ئەگەر بەربەدارەوە لەگەڵ درەختەکەیدا، بەر لە دەرکەوتنی قازانجی، فرۆشرا

ئەوە بەبێ مەرج دروستە، چونکە بەر پاشکۆ (تابیع)ی درەختە، لە کاتی وایشدا بەهۆی ئەوەوە کە بنکی درەختەکە بە ساخی دەمێنێتەوە بەرەکەیشی هیچی لێنایەت، بەپێچەوانەی کاتی رنینی بەری کاڵ. چونکە لە حاڵی وادا بە خۆڕایی بەرەکە خەسار دەبێ‌و دەڕزێ. هەروا نادروستە فرۆشتنی شینایی‌و چێنراوی سەوز مەگەر بە دوو مەرج: بە مەرجی بڕین‌و بە مەرجی هەبوونی قازانج، وەك قەرسیلی سەوز بۆ ئالفی ئاژەڵ. بەپێی ئەم فەرموودەیە کە موسلیم گێڕاویەتەوە: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە فرۆشتنی خورما بە دارەوە بەر لەوە کە ماتەبدا، واتە: زەرد هەڵ گەڕێ، یا سوورببێ، وە لە فرۆشتنی دانەوێڵە لەناو گوڵەکەیدا بەر لەوە کە سپی هەڵ گەڕێ‌و لە دەردو بەڵای ئاسمانی رزگاری ببێ، بەڵام ئەگەر ئەو چێنراوە لەگەڵ زەوییەکەدا فرۆشرا ئەوە دروستە. دەق وەك فرۆشتنی بەر بەسەر درەختەوە.

٢٠٣) فرۆشتنی ئەو شتەی سوود لە خۆگربێ بە تەڕی بەتوخمی خۆی (بیع ما فیە الربا بجنسە رطبا):

هەرچی ماڵی سوود لە خۆگربێ (واتە: ماڵی ریبەوی بێ) دروست نیە بە تەڕی بفرۆشرێ بە وێنەی خۆی لە توخمی خۆی، وەك روتاب بە روتاب، یا ترێ بە ترێ، چونکە هاوئەندازەیی‌و موماسەلە لەکاتی تەڕیدا نایەتەدی. یاسای دامەزراویش دەفەرموێ: نەزانینی هاو ئەندازەیی دەق وەك هەبوونی زیادەی بەراستی وایە. بەڵام ئەو سەوزانەی کە وشك

ناکرێنەوە وەك خەیارو تروزیو شتی وا ئەوە دروستە بە تەڕی بگۆڕدرێنەوە بە یەکتر، هەروا شیر بە شیریش دروستە، چونکە شیر حاڵەتی تەواوەتییە بەڵام مەرجی دامەزراندنی فرۆشتنی شیر ئەوەیە: کە بەئاگر نەکوڵابێ، دەنا دروست نیە، چونکە هاو ئەندازەیی نایەتەدی، لە هەرشتێکی کە ئاگر کاری تێ کردبێ، فرۆشتنی نانیش بە نان‌و هەرشتێکی تریش کە ئاگر کارێکی زۆری تێکردبێ هەر وایە، لەبەر ئەوە دروست نیە فرۆشتنی هەندێکی بە هەندێکی، مەگەر کارتێ کردنێکی کەم، بۆ پاڵاوتنی هەنگوێن‌و هەڵقرچاندنی دووگ بۆ گرتنی ڕۆنەکەی.

٢٠٤) چەن فرۆشتنێکی پووچ‌و بەتاڵ:

وەك لە پێشەوە زانیمان فرۆشتن بڕیتییە لە وەرگرتنی سامانێ بەرابەر سامانێکی تر، کە هەردوو سامانەکە شیاوی گەردان‌و تەصەرووف پێکردن بن. جا لەم گۆشە نیگایەوە: ئەگەر بەوردی بۆ هەندێ مامەڵەو سەودای هاوچەرخ بڕوانین، کە بەپێچەوانەی ئەم یاساو باوەوە روو دەدەن، ئەوا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەم جۆرە مامەڵانە پووچ‌و ناڕەوان‌و، بەربەشی فرۆشتنە نادروستەکان دەکەون، کەناو دارن بە (بیوع فاسدە) کە شەرعی پیرۆز ڕەوای نەدیون. بۆ نموونە: کڕینی بیتاقەی یانسیب‌و بلیتی بەرهەمهێنانی پارەو سامان لە بەنگدا لەم جۆرەیە. ئەوە کڕینی بیتاقەی یانسیب دیارو ئاشکرایە کە ساخ قوماری ڕووتەو، قوماریش گومان لە حەرام بوونیدا نیە، چونکە یانسیب یا دەیباتەوەو قازانج دەکا ئەوە بەرئەم یاسا دامەزراوە دەکەوێ کە دەفەرموێ: هەر قەرزێ قازانج بەخاوەن قەرز بگەیەنێ ئەوە سوودە، یا دەیدۆڕێنی‌و زیان دەکا،

ئەوەیش ماڵ بە فێرۆدانەو گەوجیو دەستبلاوییە، هەموو قومارێکیش هەروایە.

کڕینی بلیتو کومپیالەی بەرهەمهێنانی پوولو پارەو سامانو دانانی پارە لە بەنگدا بە قازانج، بە هەموو جۆرەکانیەوە، ئەم جۆرە سەوداو مامەڵەیانەیش فرۆشتنێکی نادروستن، چونکە حاڵ لەم دوو خاڵە بە دەرنییە: چونکە ئەگەر لەو جۆرە مامەڵانەبێ، کە خاوەن قازانجنو لەسەر دەستووری شەرع نین، ئەوە بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە سوودو قازانج بە قەرزدەر دەگەیەنێ، ئەوەیش وەك زانیت نادروستە، ئەگەر بەبێ قازانجیش بێ ئەم دوو جۆرەی هەیە: یا بەتەمای دەسکەوتنی خەڵات (جائیزە) دایدەنێ، ئەوە دیسان بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە قازانج بە خاوەنی بگەیەنێ، یا بەتەمای بردنەوەی خەڵات دایەنانێ، ئەمەیش هەر حەرامە، چونکە بەر ئەو جۆرەکەسانە دەکەوێ کە یارمەتی تاوان دەدەن، چونکە ئەو بەنکەی کە ئەو ئەوپارەی تیادا دادەنێ مامەڵەی سوود ئەنجام دەدا، شتی وایش هاوبەشیو هاوکارییە لە تاواندا، ئەوەتا خوای گەورە هەڕەشە لە شتی وا دەکا. گەر کەسێ بڵێ: ئەو خەڵاتەی بەنك دەیبەخشێ بە بەشدارەکانی لە بابەتی بەخشینو هیبەیە، هیبەو شت بەخشینیش لە شەرعا پەسەندە، کەواتە ئێوە چۆن دەڵێن: نا دروستە؟ لە وەڵامدا دەڵێین: ئەم داوایە دوورە لە راستی، چونکە ئەم جۆرە بەنکە لەسەر ئەم بناخەیە دامەزراوە: ببەخشە هەتا وەربگری. ئەگەر بەهۆی ئەوەوە نەبێ کە بەنگ لەم جۆرە سامانانە، کە بەشدارەکانی دایان دەنێن لەلای، قازانجێکی باش دەکا، یەك پوول چییە نەیدەدا بەکەس. کەواتە: بەنك لەو قازانجە خەڵات دەدا بە خاوەن

پـشکەکان، کـە بـەهۆی مامەڵـەی سـوود بـە پارەکـانی ئەوانـەوە دەسـتی دەکەوێ، بەشی ئەوان لە چاوهی خاوەن بەنکا چکێکی زۆر کەمە، چونکە بەنك قازانجێکی مشەی حەرامی دەست دەکەوێ، ئەمـەیش مـەعنای وایـە کە ئەم بەخشینە لە سامانی حەرامە، هیبـەیش لـە مـاڵی نـارەوای حـەرام دروست نیە، چونکە خـودای گـەورە خـۆی پـاكو پـیرۆزەو هـەر شـتێکیش پـاك نـەبێو نـەبێ بەمایـەی پیرۆزیـی بـۆ خـاوەنی، خـوا وەری نـاگرێو قەبووڵی ناکا. (لێرەدا – من کـە وەرگێـڕم - بەنـدە یـەك تێبینـیم هەیـە: سەوداو مامەڵەکردن لەگەڵ ئـەو بەنکانـەدا، کـە مامەڵـە بەسـوود دەکـەن، ئەگـەر گریمـان هـەموو جـۆرێکی لـە بابـەتی یاریـدانو هاوکـاریکردن بـێ لەسەر تاوان، ئەوە دەبـێ بـەهیچ جۆرێ هاریکـاریو مامەڵـە لـە گەڵیانـدا نەکرێ، هەتا نابێ مرۆڤ بەهۆی ئەو بانکانەوە حەوڵە بنێـرێ بـۆ کەسـێ، یا نابێ پارەشیان لـەلا بگۆڕێتـەوە. یا وردبکاتـەوە. دەی شـتی وایـش لـەم رۆژگارەدا زۆر زەحمەتە، زیانی لە قازانجی زیاترە، کەواتە: لەبەر ناچاری وا باشە کـە مـرۆی موسـوڵمان زۆر لـە شـت نەکۆڵێتـەوە {لاَ تَسْأَلُواْ عَنْ أَشْيَاء إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ} بـەرای بەنـدە هـەر جـۆرە هاوکارییـەك لەگەڵ ئەم جۆرە بەنکانەدا کە لەبەر ناچاری بێو بەبێ وەرگرتنی سـوود (ریبـا) بـێ دروستە. دەق لـە بابـەتی سـەوداکردنە لەگـەڵ کەسـێکدا کـە مامەڵەکەی تێکـەڵ بـێ لـە حـەڵاڵو حـەرام. گەرچی وا باشـە موسـوڵمان هەمیشە مامەڵە لەگەڵ موسوڵمانی باشو حەڵاڵ خـۆردا مامەڵـە خـۆشو سەر راستو ماڵ پاکدا بکا، بەڵام لە هەمان کاتدا دروسـتە مامەڵـە لەگـەڵ مرۆی خراپو کافرو فاسقیـشدا بکـا. لـە شـوێنێ نوێـژ بـەو هـەموو رێـزو دەورە گرنگەیـەوە کـە هەیـەتی، دروسـت بـێ لـە پـشت فاسـقو پیـاوی

بەدکارەوە بکرێ، چۆن مامەڵەی تووڕو گێژەر لە گەڵیدا دروست نابێ: (الصلاة المكتوبة واجبة خلف كل مسلم برا كان أو فاجرا وان عمل الكبائر – رواه ابو داود والدار قوطني). کەواتە: ئەگەر کەسێ لەبەر ئەمینی، وە بۆ حیفظو پاراستنی ماڵی خۆی، کە مەبەستی سەرەکین لە بابەتی ئەمانەتو سپاردەدا، ماڵی خۆی لە بەنگ دانا، بە مەرجی ئەوە قەرزە حەسەنە بێ، زیادە وەرنەگرێ، ئەوە دروستە. بگرە لەوەیش باشترە کە لەلای موسوڵمانێکی باشی نابووتی ئاتاج بە ئەمانەت دایبنێ، چونکە دەست کەوتنەوەی ماڵەکەی لەلای بەنکەکە مسۆگەر ترە. بەندە دووبارەی دەکەمەوە: (کەشت زۆر قووڵ کردنەوەو باری ژیانی خەڵك گرانکردن بەهۆی تەفەلسوف لە دین داو، وشکە سۆفێتیو لە قاڵبدانی هەوڵدان بۆ ژیان، بە پێودانی کۆنو بەبێ رەچاوکردنی بەرژەوەندی باڵای زوربەی خەڵکی ئەم رۆژگارە، کاری وا دەست خستنە بینەقاقای خودی ئیسلامە هەتا رادەی خنکاندن) سەرنج بفەرموون چی دەقەومێ ئەگەر فەقیهێکی متزمت حوکم بە نادروستی ئەم جۆرە شتانە بکا: وێنە، بەنك، تەشریح، منع الحمل، دەرمانێ مادەی سرکەری تیابێ، بەنکەنەوت، وەزیفەی ژن، التزام بە قانوونی دەوڵەتی زەرووڕەت، عەسکەری، وەرگرتنی مووچە، چونکە لە پارەی باجو گومرگو شتی وا کۆ ەکرێتەوە، ریش تاشین، لەبەرکردنی جلو بەرگی نوێ، وەك چاکەتو پانتۆڵ، سەر رووتی، گومرگو زەریبەو باجو خەراج! تەلەفیزیۆن، سینەما، شانۆ، گۆرانی، یانەو نادی چونکە شوێنی فەسادن، قاچاخ، عەقاری.. تاد. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هلك المتنطعون، ئیمامی موسلیم {رەحمەتی خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە. ئیمامی نەوەوی {رەحمەتی خوای

لیّبیّ} له ریاضوصالیحیندا ئاوا شەرحی دەکا: المتنطعون: المبالغون في الامور.

مەبەست ئەوە نیە کە جلّەو بۆ رەشەخەڵك شل بکرێ بەکەیفی خۆیان چی بە باش دەزانن بیکەن، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە زاناکان کار ئاسانکەربن، بار لە خەڵك گران نەکەن، لە زەمانی پێغەمبەردا مامەڵە لەگەڵ هەموو جۆرە کەسێ کراوە، مەلاکان ئەگەر ئارەزوو بکەن دەقە ئاینییەکان تا بلێی بە پێزو بە کش‌و کشیان دێ. حیلە شەرع‌و شتی وایش زۆرن بۆ پینەو پەڕۆو چارەسەکردنی زۆر لە کێشەکان. حیلە شەرع لە قورئاندا نموونەی هەیە، لە سوورەتی صاددا خودا بە پێغەمبەر ئەییوب {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: {وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ – سورة ص – ٤٤/٣٨} هەروا بە دەق لە سوورەتی یوسفدا دەفەرموێ: {وكذلك كدْنَا لِيُوسُفَ..} لە سوننەتیشدا نموونەی زۆرە وەك ئەوە: عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ لە ناونوێژدا دەسنوێژەکەتان شکا، دەست بگرن بە لووتتانەوەو گوایە لووتتان پژاوەو ئەوە بکەن بە بەهانە، تا تەریق نەبنەوە، ئینجا بەم فێڵەوە نوێژەکات ببڕن‌و بڕۆن!.

دەنا ئەگەر زاناکان کارئاسانی بۆ مەردومەکە نەکەن، بە خودا کاتێ دەزانین کار لەکار دەترازێ‌و بەرە بەرە کۆمەڵەی موسوڵمانان لە رەوتی کاروانی ژیان بە سەدان قۆناغ بەجێ دەمێنن‌و، ئەو وەختەیش سەدجار پێ هەڵبگرن تۆزی قولی ئەو خەڵکە لە پەت بەربووە، بەرەو ژیانی بەربەرەڵڵایی غارکردووە ناگرنەوە، سەرنجام دین‌و ئەهلی دین

جێگەیان مەتحەفو مۆزەخانە دەبێو ئێمەیش وەك خەڵكی خۆراوای دەستە پاچەو كوشتەی دەستی عیلمانیەتو ئیباحییەت دەبێ هەموو چاوترووكانێ چاوەڕێی شەپۆلی قەهرو غەزەبی خوابكەین!.

بەهەرحاڵ، پەنا بەخوا لە زانای بێ تەقوا.

(وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين).

وەرگێڕ: نوری فارس حەمە خان حسن

سلێمانی (١٩٩٥/١٢/١٢)

٢٠٥) باسی بارمته (رەهن):

(بر: تەجریدی بوخاری ٣ل – ١٧٤ – ژ. ١٠٨١ هەتا: ژ. ١٠٨٢)

بارمته له زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ رەهن، رەهنیش واته: راگرتن و ماتڵ کردن، له عورفی شەرعیشدا برێتییه لەوە کە مرۆڤ زاتی ماڵێ بکا بە بارمتەی هەقێ کە وا بەسەریەوە، بۆ دڵنیایی خاوەن هەقەکە لەوە کە هەقەکەی نافەوتێ و لە وادەی دیاری کراوی خۆیدا دەستی دەکەوێتەوە. بەڵگە لەسەر ئەوە کە رەهن لە زمانی عەرەبدا بە مانا راگرتن و بەندبوونه ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێ: {كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ – سورة المدثر – ٣٨/٧٤) واتە: هەموو کەسێ لە قیامەتدا لەپاش زیندووبوونەوە، لە لای خودا پێوەندو بارمتەی کردەوەی خۆیەتی، چارەنووسی بەسراوە بە باشیی و خراپی کردەوەکەیەوە، وەك بەندییەك وایە کەچاوەڕوانی دادگاییەکی دادپەروەرانە بکا.

سەر بەڵگەی دروستبوونی بارمتەیش قورئان و سوننەتە. قورئان دەفەرموێ: {فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ – سورة البقرة – ٢٨٣/٢} لە سوننەتیشدا بوخاری و موسلیم دەگێڕنەوە کە پێغەمبەری خوا (درووودی خوای لەسەربێ) زریەیەکی هەبوو، داینابوو لەلای جولەکەیێ، لە بارمتەی بڕێ جۆدا، بۆ بژێوی خێزانەکەی.

(مەرجەکان):

مەرجی بارمتە ئەوەیە کە شتێکی وابێ فرۆشتنی دروست بێ، کەواتە رەهنکردنی شتی وەقف دروست نیە، وە دەبێ شتێکی حازریشبێ، کەواتە رەهنکردنی قەرز دروست نیە، چونکە قەرز وەرگرتنی مومکین نیە، دەنا لە قەرزیی دەردەچێ، مەرجی ئەوماڵەیش کە رەهنی بۆ دادەنرێ (واتە: شەرتی مەرهوونوبیهی) ئەوەیە قەرزێکی دامەزراوو پێویست بێ لە ئەستۆی رەهنکەردا، چونکە مەبەست لە بارمتە وەرگرتنەوەی قەرزەکەیە بە تەواوی لە شتە رەهن کراوەکە، لەبەر ئەوە وەرگرتنەوەی عەین لە عەین تەصەوور ناکرێ، مەرجی قەرزەکەیش ئەوەیە: کە ئەندازەو ماوەکەی لەلای هەر دوولا زانراوبن!.

(کەی بارمتە پێویست دەبێ؟)

بارمتە کاتێ پێویست دەبێ کە رەهن وەرگر بارمتەکە وەربگرێ، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: فَرِمانٌ مقبوضةٌ: ئەمە دەقە لەسەر ئەوە کە دەبێ بارمتەکە وەربگیرێ، کەواتە: ئەوە مەرجە لە بارمتەدا. جا ئەگەر رەهنی کرد بەڵام هێشتا رەهن وەرگر بارمتەکەی وەرنەگرتبوو ئەوە رەهنکەر بۆی هەیە کە لە رەهن کردنەکە پەشیمان ببێتەوە، چونکە هەتا بارمتەکە وەردەگیرێ گرێدانەکە بەدەست رەهنکەرەکەیە، لەبەر ئەوە وەرگرتندا دەتوانێ هەڵی وەشێنێتەوە پەشیمان بوونەوەیش جاری وا هەیە بەقسە دەبێ، جاری وایش هەیە بە کردەوە دەبێ، وەك ئەوە بارمتەکە بفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف، یا شتێکی وای لێبکا کە لەهی ئەو دەربچێو ببێ بە ماڵی کەسێکی تر.

(ماڵی رەهنکراو ئەمانەتە لە دەستی رەهن وەرگردا)

لەبەر ئەوە رەهنوەرگر نابێ بە زامنی فەوتانی، مادەم کەمتەرخەمیی نەکا لە چاودێریکردنیدا، هەموو سپاردەو ئەمانەتێکی تریش هەروایە. بەڵام ئەگەر رەهنکراو لەبەر کەمتەرخەمیی رەهنوەرگر فەوتا، وەك ئەوە دەسکارییەکی وای کرد، کە رێگەی ئەوەی پێنەدرابوو ئەوە دەستەبەرە. ئەگەر رەهنکەر داوای ئەوەی کرد کە رەهنوەرگر سووچبارە لە فەوتانی رەهنکراودا، ئەگەر شایەتی نەبوو، ئەوە رەهنوەرگرەکە سوێند دەدرێ، چونکە رەهنوەرگر ئەمیندارە. ئەمە کاتێ وایەو بە سوێن بڕوای پێدەکرێ کە هۆیەکی ئاشکرا باس نەکا دەنا بەبێ بەڵگە داواکەی وەرناگیرێ.

(دانەوەی هەندێ لە قەرزەکە رەهنکراو ئازاد ناکا)

هەموو ماڵە رەهنکراوەکە بامتەی دڵنیاییە بۆ هەموو قەرزکەو بۆ هەموو بەشەکانیشی، کەواتە: رەهنکراو لە بەندیی رەهنوەرگر رەها نابێو ناچێتەوە ژێر تەصەرروفی خاوەنەکەی، هەتا هەموو قەرزەکە بە تەواوی دەداتەوە بە خاوەن قەرزەکە.

(قازانجو کەڵك وەرگرتن لە بارمتە – مەرهوون):

دروست نیە کەڵكو سوودی بارمتەکە بۆ رەهنوەرگربێ، دەنا بەر ئەو جۆرەقەرزە دەکەوێ کە کەڵك دەگەیەنن بە خاوەنیانو، لەبەر ئەوە دەبن بە سوودو ریبا. کەواتە هەموو کەڵکێکی رەهنکراو بۆ خاوەنیەتی، هەروا کەڵکی بەریو کەڵکی بەچکەیشی هەر هی ئەوە، بە هیچ جۆرێ

رەهنـوەرگر مـافی نیـە کـە کـەلکی لێ وەربگـرێ، لـەم دوو شـتەدا نـەبێ: ئەگـەر شـتی سـواریی بـێ دەتوانـێ سـواری بـێ، ئەگـەر ئـاژەڵی شـیرداربێ دەتوانـێ شـیرەکەی بخـوا. بـەپێی فەرمووده‌کـەی خۆشەویـست (درودی خوای لەسەربێ): ولاخـی سـواری - ئەگـەر لـە بامتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر سـواری پێبکـا، ئـاژەڵی شـیرداریش – ئەگـەر لـە بارمتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر شـیرەکەی بخواتـەوە، مەسـرەفی وڵاخو ئاژەڵەکەیش لەسەر ئەو کەسەیە کە سواری ئەو وڵاخە دەبێ، یاشیری ئەو ئاژەڵە دەخواتەوە! (بوخاری).

٢٠٦) دەست بەست (الحجر):

(بڕ: تەجرید/ ٣ ل – ١٤٠ = ژ: ١٠٤٦ هەتا ١٠٥١ ز: ٤٨).

دەست بەست لە زمانی عەرەبدا پێـی دەڵێن: حیجـر، یـا حـەجر، حـەجریش واتـە: نەهێـشتن، لـە عـورفی شـەرعدا واتـە: نەهێـشتنی تەصـەرووفکردنی کەسـێ لـە مـاڵی خۆیـدا. ئەمـەیش دوو جـۆرە، دەسـت بـەس لەبـەر پاراسـتنی قـازانجو بەرژەوەنـدی دەسـت بەسـتەکە، واتـە: (محجـور علیـە) یەکـە. وە دەسـت بەسـت لەبـەر پاراسـتنی بەرژەوەنـدی کەسێکی تر.

جۆری یەکەم: وەك ئەوە نەهێڵرێ منداڵو شێتو نـەفام گـەردانو تەصـەرووف لـە مـاڵی خۆیانـدا بکـەن. سـەر بەڵگـەی ئـەم بابەتـە ئـەم ئایەتەیـە: {**فَـإن كَـانَ الَّـذِي عَلَيْـهِ الْحَـقُّ سَـفِيهًا أَوْ ضَـعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ** – سورة البقرة – ٢٨٢/٢} واتـە:

جا ئەگەر ئەوکەسە کە حەقەکەی وا بە سەرەوە خۆی بێ ئەقڵو بێ فام بوو – واتە: سەفیەو نەفام بوو – یا زەبوون بوو، وەك منداڵی نەباڵقو پیری خەڵەفاو، یاخود خۆی مەودای ئەوەی نەبوو کە قسەبکا بۆ نووسەرەکە، یا لە لایدا حازر ببێ، یا زمانی نەدەزانی، با لەم کاتانەدا ئەو کەسە کە خاوەنی کاری ئەو کەسەیە، وەك هەقداری، یا سەرپەرشتیاری، یاجێدار (وەکیل)ی، یا تەرجمانی، بائەو کەسە قسەکان بکا بۆ نووسەرەکە.

ئەوەتا زاتی پاکی بێگەرد لەم فەرمایشتەدا: هەواڵ دەداو دەفەرموێ: با ئەو نەفامانەی کە دەستبلاَونو ماڵی خۆیان بەهەوانتە بە فیرۆ دەدەن، هەروا ئەو هۆش زەبوونانەی کە لەبەر منداڵی، یا لەبەر پیریو خەڵەفاوی ئەقڵیان بە قازانجی خۆیان ناشکێو نازانن بەجوانی گەردان لە ماڵی خۆیاندا بکەن، هەروا ئەو کەسانەیش کە خۆیان ناتوانن‌و نازانن قسە بۆ نووسەرەکە دابنێن، وەکوو شێتو ئەمانە، با ئەمانە هەقدارەکانیان لە جیاتی خۆیان سەرەوکاریی سامانەکانیان بکەن، چونکە بەرژەوەندیی خۆیان لەوەدایە.

جۆری دووەم: وەك ئەوە کە نەهێڵرێ مرۆی نابووتو لاتکەوتوو سامانی خۆی سەرف بکا، بۆ ئەوەی بەرژەوەندی خاوەن قەرزەکان نەفەوتێ وەك ئەوە نابێ ماڵەکەی بفرۆشێ، یا بیبەخشێ، یا بیکا بە وەقف، هەروا هەموو گەردان پێکردنێکی تری لەم بابەتەی لێ قەدەغەیە. چونکە تەصەڕوفو گەردان پێکردنەکەی دەبێ بەهۆی لەکیس چوونی سامانی کەسێکی ترو مافی خەڵکی تری پێ دەفەوتی، لەبەر ئەوە تەصەڕوفەکەی دانامەزرێ، دەنا مەبەستی سەرەکی حەجر (واتە: دەست

بەست) کە پاراستنی مافی خەڵکە لە فەوتان، نایەتە جێ. وەکو ئەوەیش کە نەهێڵرێ کە نەخۆش لە نەخۆشینی سەرەمەرگا، زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی سەرف بکا، بۆ ئەوەی مافی شەرعی کەلەپوور بەرەکان نەفەوتێ، بەلاّم رێگەی ئەوەی ناگیرێ کە هەرچی قەرزێکی لەسەرە هەمووی بداتەوە، با هیچیش بۆ میراتگرەکان نەمێنێتەوە، هەروا ئەگەر میراتبەریشی نەبێ وەسێتی پتر لە سێیەك هەردانامەزرێ، بەلاّم لە سێیەکدا دادەمەزرێ. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودای گەورە لە سەرەمەرگا رێگەی ئەوەی پێتان داوە کە سێیەکی سامانەکانتان بکەن بەخێر، هەتا کردەوەی باشتان لە قیامەتدا زرۆبن. وەکوو ئەوەیش کە بەندە دەست بەست بکرێو بۆ بەرژەوەندی ئاغاکەی حیجر بخرێتە سەر تەصەروفی ماڵی، چونکە تەصەروفی بەندە بەبێ رێگە پێدانی ئاغاکەی دانامەزرێ، چونکە بەندە نەماڵی هەیەو نەخاوەنی شتە، بەڵکوو هەم خۆیو هەم هەرچی هەیە هی ئاغاکەیەتی، وەکوو ئەوەیش کە بۆ بەرژەوەندیی موسوڵمانان وەرگەڕاو لە دین (مُرْتَدّ) دەست بەست بکرێ، یا بۆ پاراستنی مافی بارمتەوەرگر بارمتەکەر دەست بەست بکرێو نەهێڵرێ لە ماڵی رەهنکراودا تەصەڕوف بکا، هەتا لە رەهنەکە دەری دەکا، یا کەلەپوورگر دەست بەست بکرێ بۆ پاراستنی مافی مردووەکە، یا بۆ پاراستنی مافی خاوەن مافانی تر، وەك خاوەن قەرز، یا قەرزار دەست بەست بکرێ ئەگەر خاوەن قەرزەکە داوای ئەوەی کرد.

ئەمانە هەموو وێنەو نموونەن بۆ جۆری دووەمی حیجر.

۲۰۷) تەصەڕوفی منداڵو شێتو نەفام (سفیه):

تەصەڕوفی منداڵو شێت دانامەزرێ، دەنا دەست بەست کردنیان بێ کەڵك دەبێ، نەفامیش هەروا، بەڵام نەفام ئەگەر ژن تەلاق بدا، یاژن خولع بکا تەلاقو خولعەکەی دادەمەزرێ. تەڵاقدانەکەی بۆیە دادەمەزرێ چونکە حیجرو دەست بەست بەس بۆ ماڵە، تەلاقیش ماڵ نیە، خولعەکەیشی بۆیە دادەمەزرێ، چونکە دەڵێین: لە شوبێنێ تەلاقدانی بە بەلاش دابمەزرێ، تەڵاقدانی لەگەڵ دەستکەوتنی ماڵدا بۆ دانامەزرێ؟ چونکە خولع تەڵاقە بەرابەر بە ماڵ، دەی ئاشکرایشە کە ئەمانە هەقی تەصەروفیان نەبێ دەبێ هەقداریان مافی ئەوەی هەبێ، بەپێی ئەم ئایەتە: (فلملل ولیه). لە پێشترین هەقداریش بەپێی یەکگرتن باوکە، ئەگەر باوکی نەبوو باوکی باوکیەتی، وە بەم جۆرە تادەڕوا، چونکەباوکی باوك بۆ بەشوودانو ژن مارەکردن وەك باوك وایە، دەی بۆ ماڵیش دەبێ هەروابێ، لەدوا باوكو باپیر سەرپەرشتە (واتە: وصی) لەدوا ئەویش سەرپەرشتی سەرپەرشتە. ئەوجا حاکمی وەقتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: فەرمانڕەوا هەقداری ئەو کەسەیە کە هەقداری تری نەبێ!.

لەم جۆرە هەقدارانەدا عەدالەتو داد مەرجە، چونکە مرۆی بەدکاری بێدادلێی ناوەشێتەوە کە ئاگاداری سامان بکاو بیپارێزێ. هەندێ دەڵێن: دادگەری لە باوكو باپیردا مەرج نیە، چونکە ئەم دووە بەسروشت دڵسۆزی نەوەی خۆیانن.

٢٠٨) تەصەڕوفی لاتكەوتوو (موفلیس):

لاتكەوتوو كەسێكە كە بووبێ بەژێر قەرزەوەو ئەو قەرزانەی كەوان لەسەری كاتی دانەوەیان هاتبێو زۆرتریش بن لەوماڵەی كە هەیەتیو قازی لەبەر هۆیێ، یا لەسەر داواكردنی خاوەن قەرز، حیجر دابنێ لەسەری ئیتر تەصەڕوفی لەوماڵەدا كە حیجری لە سەردانراوە دانامەزرێ. دەنا كەڵكی حیجرەكە پووچ دەبێتەوە. سەربەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەیە كە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} حیجری دانا لەسەر موعاذ، لە سەرماڵەكەی، چونكە قەرزێكی لە سەربوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بۆدانەوەی ئەو قەرزە ماڵەكەی موعاذی فرۆشتو قەرزەكەی لێدایەوە (دارە قوطنیو بەیهەقیو حاكم گێڕاویانەتەوە، حاكم بە فەرموودەیەكی دروست – صەحیح –ی داناوە) هەروا ئەم فەرموودەیەیشە كە دەفەرموێ: ئەبو سەعید {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرمووی: لەسەردەمی پێغەمردا {دروودی خوای لەسەربێ} پیاوێ بەری باخێكی كڕی، لەپاشا بەرەكە فەوتا، پیاوەكە تێشكاو بووبەژێر قەرزو قۆڵەوە. جا حەزەرت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: خێری پێبكەنو زەكاتی بدەنێ، جا خەڵكیش خێرو زەكاتیان پێدا، بەڵام بەشی بژاردنی قەرزەكەی بەتەواوی نەكرد. جا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە خاوەن قەرزەكانی فەرموو: چیتان دەست كەوتووە بیبەن، چونكە هەر ئەوەتان دەكەوێو بەس!. (موسلیمو كەسانی تریش گێڕاویانەتەوە، رەزای خودایان لێبێ).

٢٠٩) تەصەڕوفی نەخۆش لە زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی:

تەصەڕوفی نەخۆش لە سێیەکی ماڵەکەیدا دروستەو جێبەجێ دەبێ. چونکە بەرای کوڕی مەعروور {ڕەزای خوای لێبێ} وەسێتیکرد کە سێیەکی ماڵەکەی بۆ پێغەمبەربێ {دروودی خوای لەسەربێ} پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} قەبووڵی کرد، بەڵام کە سێیەکەکەی وەرگرت دابەشی کردەوە بەسەر میراتبەرەکانی بەرائدا. بەڵام ئەگەر نەخۆش پتر لە سێیەکی سامانی خۆی کرد بەخێروبەخشی بەکەسێ، ئەوە دەبێ بۆ ئەوەی کە زیاترە لە سێیەك میراتبەرەکان رازی بن، دەنا لە زیادەکەدا وەسێتەکە دانامەزرێ. دەبێ رازیبوونەکەیان لە پاش مەرگی مردووەکەیان بێ، چونکە لەپێش مەرگیدا ئەو مافەیان نیە، لەبەر شتێ تریش کە ئەویش ئەوەیە: کە دوور نیە کە ئەو کەسەی کە ئێستا میراتبەری نەخۆشەکەیە، لەکاتی مردنەکەیدا ئەو مافەی نەمێنێو لە میراتبەریی بکەوێ، وەك ئەوە ئەم لە پێش ئەودا بمرێ.

٢١٠) تەصەڕوفی کۆیلە (تصرف العبد):

کۆیلە ئەگەر ئاغاکەی رەزای لەسەر نەبێ، کە سەوداو مامەڵە بکا، کڕینو فرۆشتنی نە بۆ خۆیو نە بۆ ئاغاکەی دانامەزرێ. بۆ خۆی بۆیە دانامەزرێ چونکە کۆیلە شیاویی (ئەهلییەت)و یارای خاوەندارییو موڵکییەتی نیە، بۆ ئاغاکەیشی بۆیە دانامەزرێ چونکە بەبێ فەرمانو رەزابوونی ئەو مافی ئەوەی نیە.

٢١١) ڕێکەوتن (صولْح)

(بر: تەجرید/ ٣ل – ٢٣١ – ز: ٥٧ – ژ. ١١٢٦ هەتا ژ. ١١٣١).

صولْح (واتە: ڕێکەوتن) لە زمانـدا واتـە: چارەسـەری کێـشەوبەرە، لـە عـورفی شـەرعدا ئـەو گرێدانەیـە کـە کۆتـایی دێنـێ بـە دژایـەتیو دوژمنایەتیو کێشەی نێوان چەن هاودژو نەیارو ناحەزێ.

سـەربەلگەی ڕەوایـی ڕێکـەوتن لـە شـەریعەتدا هـەم کیتابـەو هـەم سوننەتە. یەزدانی پـاك دەفـەرموێ: {وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – سورة النساء – ١٢٨/٤} واتە: ڕێکـەوتن باشـەو خـوا پێـی خۆشـە، لـە فەرموودەیـشدا پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ڕێکەوتنو چارەسەرکردنی کێشەو بـەرە لـە نێـوان موسـوڵمانانـدا کـارێکی ڕەوایـە (حـاکم گێڕاویەتـەوەو دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بـەپێی مـەرجی بوخـاریو موسـلیمە) لـە گێڕانەوەیەکا دەفەرموێ: هەموو ڕێکەوتنێ ڕەوایە، مەگەر ڕێکـەوتنێ کـە نارەوا بکا بـە ڕەواو، ڕەوا بکا بـە نـارەوا. (ئیبنـو حـەببان لـە صـەحیحی خۆیـــدا گێڕاویەتـــەوە، تیرمیـــذیش دەیگێڕێتـــەوەو دەفـــەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە.

٢١٢) باسی جۆرەکانی ڕێکەوتن (سولْح):

ڕێکەوتن دوو جۆری هەیە:

جـۆری یەکـــەم: ئـازادکردنو ئاڵـشت (واتـە: إبـراء ومعاوضـە)

ئازادکردن وەك ئەوە کەسێك بڵێ: ئەوا لە گەڵتاڕێکەوتم لەسەر ئـەوە کـە لـەو هـەزار دینـارەی لەسـەرتە پێـنج سـەد دینـارم بدەیتـەوە، لـە پێـنج

سەدەکەی تری گەردنت ئازاد بێ. ئەمە پێی دەگوترێ بەخشینو گەردن ئازادکردن لە بەشێ لە قەرزەکە، بە گفت (لەفظ)ی ڕێکەوتن، یا بە لەفظ (گفت)ی صوڵح.

جۆری دووەم: کە ڕێکەوتنی ئاڵشتکرنە ئەوەیە: کە کەسێ شتێکی لەبەرچاوی لەسەر کەسێ بێ، لەگەڵیدا ڕێ بکەوێ، کە لەجیاتی ئەو شتە شتێکی لەبەرچاوی تری لێ وەربگرێ، شتی لەبەر چاو واتە عەین، وەك ئەوە لەباتی گایێ ئەسپێکی لێ وەربگرێ، ئەوە ئەم جۆرە ڕێکەوتنو سوڵحە دەق حوکمو بڕیاری کڕینو فرۆشتنی هەیە، ئەوەی لە کڕیندا مەرج بوو لەمیشدا مەرجە، وەك سەرپشکیو هاو ئەندازەیی لەکاتی هەبوونی هۆو بایستو عیللەتی سوودو ڕێبادا. بەڵام ئەگەر لەسەر ئەوە ڕێکەوتن کە لەبەر چاوێ (واتە: عەینێ) لە جیاتی کەڵكو مەنفەعەتێ وەربگرێ ئەوە بڕیاری بەکرێدانی هەیە، وەك ئەوە بڵێ: لە جیاتی ئەو دەدینارە قەرزە کە لەسەرتە دوو پێنووسم بدەرێ.

۲۱۳) کەڵك وەرگرتن لە شەقامو کۆڵان:

بزانن کە ڕێگە دوو بەشی هەیە: ڕێگەی دەرچوو، واتە: طەریقی نافیذ، ڕێگەی دەرنەچوو، واتە: طەریقی غەیرە نافیز. جا هەر ڕێگەیێ کە دەربچێو بەری بەرەڵلابێ ئەوە ڕێگەی گشتییەو کەس مافی تایبەتی پێوەی نیە. بەڵکوو هەموو کەسێ وەك یەك مافی هاتوچۆکردنی بەو ڕێگەیەدا هەیە. وە کەس مافی ئەوەی نیە کە تەصەڕوفێکی وای تیادا بکا، زیان لە هامۆشۆکەرەکان بدات، وەك ئەوە بچێ شانشینێ لەسەر

دیواری قەراخ شەقامەوە دەربکا بۆ سەر هەوای شەقامەکە، یا سەکۆیێ لە کۆڵانەکەدا بە قەراخ دیوارەکەی خۆیەوە بکا، یا چوخمێ لەسەر کۆڵانێ دروست بکا. چوخم: تاقێکی گەورەیە کە بەسەر کۆڵانێکا هاتبێتەوە، سەرێکی لەسەر خانووی ئەم بەری کۆڵانەکە بێو ئەو سەرەکەی تری لەسەر خانووەکەی ئەو بەری کۆڵانەکە بێ، وە سەرەکەی کرابێ بە ژوور. چونکە هەر ئەو بە تەنها خاوەن ماف نیە لەو جێگەیەدا، بەڵام ئەگەر ئەو چوخمو شانشینە ئەوەندە بەرزبوون کە زیانیان نەبوو بۆ رێبوارو رێرەو، نە بۆ پیادە، نەبۆ سوار ئەوە دروستە.

سەر بەڵگەی ئەم بابەتە ئەم سەرمەشقەی پێغەمبەر خۆیەتی {درودی خودای گەورەی لەسەربێ} دەگێڕنەوە: خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} بە دەستی پیرۆزی خۆی پلووسکێکی دامەزراند بۆ گوێسەوانەی خانووەکەی عەباسی مامەی، پلووسکەکە دەکەوتە سەر شەقامێ دەچوو بۆ مزکەوتەکەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} جا بە پێودانی ئەم دەقپیادانانە کە لە بارەی پلووسکەوە هەیە، شتی تریش رێگە دەدرێ. دەقپیادانان، واتە: تنصیص.

بەڵام مەرجی ئەم پەلهاویشتنە بۆ سەرکۆڵانو رێگەو شەقام ئەوەیە: کەماڵەکەی ئەو شتانەی بۆ دروست دەکرێ هی موسوڵمان بێ، چونکە بۆ کەسانی تر شتی وا دروست نیە، چونکە کردنی ئەو جۆرەشتانە لە رێزەو قەبیلی بەرزەوەکردنی خانووی ناموسوڵمانانە بەسەر خانووی موسوڵماناندا، بگرە لەوەیش خراپترە ئەمە لە کاتێکدا کە هاتو چۆی ناموسوڵمانان بە رێگەو بانی موسوڵماناندا بەپێی

شایستەیی خۆیان نیە بۆ ئەوە، بەڵکوو بەپێی پاشکۆییانە بۆ موسوڵمانان.

بەڵام کۆڵانێ کە دەرنەچێ ئەگەر هاوبەشبوو لە نێوان چەند ماڵێکا، ئەوە دروست نیە نەبۆ خۆیانو نەبۆ کەسانی تر کە هیچ شتێ لەو کۆڵانە بەرپا بکەن، بەبێ رەزاو فەرمانی گشت هاوبەشەکان، چونکە هەموو ملکێکی هاوبەش هەروایە. مەبەست لە هاوبەشو خەڵکی هەر کۆڵانێ ئەو کەسانەیە کە دەرگای ماڵەکانیان لەسەری بێ. مافی ئەو ماڵانەیش کە دەکەونە سەر ئەم جۆرە کۆڵانانە لە دەرگای خانووەکانیانەوەیە هەتا سەری کۆڵانەکە، بەڵام مافیان لە کلکەی کۆڵانەکەدا نیە، چونکە جێگەی هاتوچۆی ئەوان لە دەرگاکانی خۆیانەوە دەست پێدەکا هەتا سەری کۆڵانەکە، نەك لە کلکەو کۆتایی کۆڵانەکەوە، مەگەر دەرگای خاوەن ماڵ لەسەر کۆتایی کۆڵانەکەبێ.

٢١٤) **هەواڵە**: **حەواڵە** (**الحوالە**):

بەرەو رووکردنەوە:

(**بر: تجرید:** ٢ ل -٨٩- ز. ٤٣ – ژ. ١٠٠٨ **هەتا** ژ. ١٠٠٩).

هەواڵە، یا حەواڵە، وشەیەکی لە بنەڕەتدا عەرەبییە، لە زمانا بە مانا گواستنەوەیە، لە عورفی شەرعیشدا برێتییە لە گواستنەوەی مافێك لە ئەستۆی کەسێکەوە بۆ ئەستۆی کەسێکی تر. راستیەکەی فرۆشتنی قەرزە بە قەرز بەڵام لەبەر پێداویستی رێگەی پێ دراوە. سەربەڵگەی دروست بوونی هەواڵە ئیجماعە لەگەڵ ئەو فەرموودەیەی کە شەیخان

دەیگرنــەوە کــە پێغەمبــەر (دروودی خــوای لەسەربێ) دەفــەرموێ: قــەرز کــوێری دەوڵەمەنــد گــەڵێ ســتەمە! ئەگــەر دنیــابوو کەســێ لــە ئێــوە لەلایــەنی قەرزارەکەی خۆیەوە بەرەو رووی پیاوێکی دەوڵەمەنــد کرایــەوە، کــە ئــەو دەوڵەمەنــدە لــەباتی قەرزارەکــەی خــۆی قەرزەکــەی پــێ بداتــەوە ئــەوە بابچێ قەرزەکەی لەو وەربگرێتەوە. (ئەحمەدو بەیهەقی).

(مەرجەکانی هەواڵە)

ئەم چەند شتە بۆ دامەزراندنی هەواڵە بە مەرج گیراون:

یەکــەم: رەزابــوونی حەواڵەکــەر، چــونکە خــۆی سەرپــشکە لــە دانەوەی ئەو مافەی کەوا لە سەری، لەچی رێگەیەکەوە کە خۆی ئــارەزوو بکا.

دووەم: رەزابــوونی هەواڵــەکراو چــونکە مافەکــە هــی ئــەوە بــەبێ رەزامەندیی ئەو لە کەسێکەوە ناگوێزرێتەوە بۆ سەر کەسێکی تر.

سێیەم: ئەوەیــە کــە هــەردوو قەرزەکــە چەسپاو بــن لــە ئەســتۆی هەواڵەکەرو هەواڵە بۆ سەرکراودا.

چوارەم: ئەوەیــە هــەر دوو قەرزەکــە رێــك (موتتــەفیق)بــن، واتــە: ئــەو قــەرزەی کــە لەســەر هەواڵەکــەرە لــەم شــتانەدا رێــك بــێ لەگــەڵ ئــەو قــەرزەی کــەوا لەســەر هەواڵــە بــۆ ســەرکراو، واتــە مەرجــە کــە هــەردوو حەقەکــە بەقــەد یــەك بــن لــە تــوخم (جیــنس)و ئەنــدازەو حــازری (حولـول)و مــەودا داری (تــەئجیل)و باشــیو خراپــیو نایابیو ئایەخیــدا، ئــەم مەرجــەیش لەســەر رای فەرمایــشتی دروســت بــە مــەرج گیراوە، کــە

بەرابەرەکەی دەفەرموێ: ئەگەر قازانجی هەواڵەکراو لەوەدا بوو کە دوو قەرزەکە لەم شتانەدا وەك یەك نەبن دروستە. جا هەرکاتێ هەواڵەکردن و بەرەو رووکردنەوەکە، لەسەر شێوەیەکی دروست بوو ئەوە هەواڵەکەرەکە رزگاری دەبێ و قەرزەکەی سەری کەهی هەواڵەکراوەکەیە پاك دەبێتەوە، هەروا هەواڵە بۆ سەرکراوەکەیش رزگاری دەبێ لە قەرزی هەواڵەکەرەکە، ئیتر مافی هەواڵەکراو دەکەوێتە ئەستۆی هەواڵە بۆ سەرکراو! چونکە ئەم هەواڵە بوونی مافە سوودی بابەتی هەواڵەیەو بەس[1].

---

[1] بسم الله الرحمن الرحیم.. لە بەرگی دووی (ریاض الصالحین)دا لە لاپەڕە (٤٦٨)دا، ئەم فەرموودەیە بە نیوە ناچڵ چاپ بووە، دەمەوێ لەم دەرفەتەدا ئەو کرتاویە بە سەربگرمەوە فەرموودەکە بە تەواوی ئاوایە:

خالیدی کوڕی عەمری ئەل – عەدەوی فەرمووی: عوتبەی کوڕی غەزوان، کاتێ فەرمانڕەوای بەصرەبوو وتارێکی بۆماندا، ستایش و سوپاسی خودای گەورەی کردو فەرمووی: پاش سوپاسی خودا، وا جیهان ملی پێوەناوەو نیشانەی کۆتایی و تەواوبوونی دەرکەوتووە، بەزوویی دەبڕێتەوە، ئەوەی ماوە لە دنیا لەچاو ئەوەیدا کە رۆیشتووە وەك خڵتەی بن جام وایە، کە خاوەنەکەی لەهەر چوارلای جامەکەوە کۆی بکاتەوە تا بەتەواوی دایچۆڕێنێ.

بزانن کە ئێوە لەم جیهانە بێ بەقایەوە دەگوێزنەوە بۆ خانەی ئێجگاری، کە بڕای ببڕای بڕانەوەی نیە، دەی کەوایە زووکەن هەتا هەل لە کیس نەچووەو دەرفەت ماوە هەرچی چاکەیەکتان لە دەست دێ درێغی لێ مەکەن و لەپێش خۆتانەوە بیکەن و رەتی بکەن بۆ ئەو دنیا، چونکە خانەی ئێجگاریتان ئەوێیە، لەوێ کارتان بە چاکە زۆر زۆرە، لەبەر ئەوەی کە رۆژی رەشی زۆرتان لە پێشەوەیە وڕێگەی سەختتان لەبەرە، گەیشتۆتەوە

به ئێمه که بەردێ لەسەر لێواری دۆزەخەوە خولۆر یا کلێر دەکرێتـەوە، حـەفتا سـاڵ لـە سەریەك بەبێ وەستان هەر گولۆر دەبێتەوە کەچی هێشتا هەر ناگاتەبنی! دە قەسـەم بـە زاتی خودا ئەم دۆزەخە بەم گەورییە پڕپڕ دەبێ! ئەوە وا دیارە کە ئێوە لەم باسە سەرسـام دەبن؟!.

دەسا لەلایەکی تریشەوە باس کراوە بۆمان: کە بەهەشت زۆر زۆر گەورەو پانو پـۆڕو بەرینە، لەم لاشیپانی دەرگاکانیە وە هـەتا ئـەو لاشـیپانەکەی چـل سـاڵەڕێیە، دەی سـا بەخودا رۆژێ دەبێ کە هەموو دەرگاکـانی بەهەشـت جمـەیان دێ لەوانـەی کـە لێیانـەوە دەچنە ژوورەوەو لەبەر قەرە باڵغی دەروازەکانی بە هەشت جمەیان دێو مـەردوم بـە پاڵـە پەستۆ دەچنە ژوورەوە کەس بە خۆشیو ناخۆشیی جیهان نـەنازێو دەسـت خـەڕۆ نـەبێ، رۆژێ بوو ئێمە حاڵمان وابوو، بەخۆمـەوە حەوت کـەس بـووین، لـە خزمـەت پێغەمبـەردا بووین (دروودی خوای لەسەربێ) ئەوەی پێی بڵێی خواردەمەنی نەمان بوو، گەڵای دارو درەختی ئەوبیابانە نەبێ، ئەوەندە گەڵادارمان خوارد بوو لە تاو برسێتی لالغاوەمان تەرەکی بوو، بوو بوو بەرین.

ئەمەیش حاڵی پۆشتەو پەرداخیمان بوو، رووتو رەجاڵ بووین، عابایەکم پەیدا کرد، کردم بە دوو کەرتەوە، نیوەیم بۆ خۆم لـەباتی دەرپـێ کـرد بـە بـەرکۆشو پێـچام بـەلای خواروومـەوە، ئـەو نیوەکـەی تریـشم دا بـە سـەعدی کـوڕی مـالیـك ئـەویش کـردی بـە بەرکۆشو پێچای بەخۆیەوە لـە جیـاتی دەرپـێ، ئەوسـاکە ئەمـە حاڵمـان بـوو، وە ئـەوە خواردنەکەمان بوو، ئەوەیش جلی شاییو شینمان بوو، ئـەوەتانێ ئێـستایش هەرکەسـێ لە ئێمە دەبینـی یـا فـەرمانڕەوای سـەر شـارێکە، یـا پادشـای سـەر وڵاتێکـە. خودایـە! باییمان ئەکەیو پەنامان بدەی لەوە کە هەوا بکـەینو لـە دڵـی خۆمانـدا خۆمـان بـەزل بزانینو لەلای تۆیش پچووكو بێ وەچ بین!.

بیشزانن کـە هـەموو پـەیامێکی پێغەمبـەران پـاش خۆیـان لـە پـاش ماوەیـێ، لـە حاڵێکەوە دەگۆڕێ بۆ حاڵێکی تر، بە تایبەتی حاڵی فەرمانڕەواکانیان تـەواو دەگـۆڕێ،

تەنانەت لە ئەنجامدا دەوڵەتی ئیسلام دەبێ بە پادشایی‌و سەڵتەنەت‌و، ڕەفتاری بەرزی سەردەمی پێغەمبەرایەتی لەناو فەرمانڕەواکاندا بەحاڵ شوێنەواری دەمێنێ. دڵنیام کە بەچاوی خۆتان ئەمەی من دەیڵێم، لە فەرمانڕەواکانی پاش ئێمە دەیبینن! لەپاش ئەوە کە بەتەجرۆبەو ئەزموون لە حاڵی ئێمەو ئەوان بە باشی حاڵی دەبن‌و بە بەراورد ئەمەتان بۆ دەردەکەوێ. (ئەمە دەقی ئەم فەرموودەیەیە لە صەحیحی موسلیمدا لە بەرگی هەژدەدا، لە (کتاب الزهد)دا، لەپەڕە (١٠١ – ١٠٣). هۆی ئەم پەخشکردنەوەیە لێرەدا ئەمەیە: لە سایەی خوداوە هەموو بەرگەکانی (تاج الاصول)و (ریاض الصالحین) لە ژێرچاپ دان‌و لەلای من نەماون‌و لەکاتی خۆیدا بەهەڵە ئەمە نەکراوە. جا هەر ئەوەندە کە تەرجەمەکە چەسپاو پەخش بۆوە خوا یاربێ لە چاپی ئایندەدا خێرو مەندان ئەم فەرموودەیە لێرەوە نەقڵ دەکەنەوە بۆ ناو ریاضەکە.

هەروا ئەم فەرموودەیەیش بەهەڵە چاپ نەبووە لە بەرگی دووی ریاضەکەدا، زنجیرەی (٥١) لاپەڕە (٤٢٣) فەرموودەی (٢٧) کە دەفەرموێ:

ئەبو نەجیح کوڕی عەبەسەی ئەل – سولەمی – {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: هەر لە سەردەمی نەزانیدا من دەمزانی کە ئەو خەڵکە سەر لێشێواوو کومڕان‌و، ئەوە دین نییە کە ئەوان وان لە سەری کە بتان دەپەرستن‌و دارو بەرد بە خودا دەزانن.

جا زۆری پێ نەچوو کە بەرگوێم کەوت کەوا لە مەککە پیاوێ پەیدا بووە هەواڵی گەورە گەورە دەدا، جا بەسواری وڵاخەکەم چووم بۆ خزمەتی، کە روانیم پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} خۆی شاردۆتەوەو، هۆزەکەی لێی پڕن‌و بە خوێنی سەری تینوون، لەبەر ئەوە زۆر بە ئەزاکەت بە دزکە خۆم گەیاندە خزمەتی، کە لەناو مەککەو لە ماڵێکا خۆی حەشاردابوو.

عەرزیم کرد: تۆ چییت؟ فەرمووی: (من پێغەمبەرم) گوتم: پێغەمبەر چییە؟ فەرمووی: خودا منی رەوانە کردووە. گوتم: ئەو پەیامەی کە خودا بە تۆدا رەوانەی کردووە قسە لەچی دەکا؟ فەرمووی: پەیامەکەم ئەوەیە: پەیوەندیی خزمایەتی بکەم‌و

سیلەی رەحم بەجێ بهێنمو بتان بشکێنم: یەزدانی پاك بە تاقە خوای هەقی بێ هاوەڵ بزانم. گوتم: باشە هەتا ئێستا کەسێ باوەڕی پێت هێناوە، وە ئەوانەی کە لەڵتنا چ کارەنو کێن؟ فەرمووی: بەڵێ خەڵکم لەگەڵن تێکەڵن، هەیانە ئازادە، هەیانە کۆیلەیە. فەرمووی: ئەو سەردەمە ئەبو بەکرو بیلال {وەزای خوای لێبێ} موسوڵمان بوو بوون.

عەرزیم کرد: دەی باشە منیش دێمە سەردینت، فەرمووی: باشە، بەڵام ئێستا ئەوەت بە ئاشکرا بۆ ناکرێ، نابینی من خۆم حاڵم چۆنە بە دەست ئەو خەڵکەوە؟ بڕۆرەوە بۆ ناوماڵو منالّی خۆت، هەرکاتێ بیستت کە من خۆم ئاشکرا کردووە وەرەوە بۆلام، ئیتر منیش رۆیشتمەوە بۆ ناوکەسوکارەکەمو لەوێ مامەوە هەتا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی برد بۆ مەدینە، لەو ماوەیەدا هەر سووسەی هەواڵی ئەوم دەکردو هەر کەسێکم دەدی کە لە مەدینەوە دەهات هەواڵی پێغەمبەرم لێ دەپرسی. هەتا رۆژێ چەن کەسێ لە خەڵکی مەدینە هاتن گوتم: ئەرێ ئەو پیاوەی کە هاتووە بۆ مەدینە چی بەسەرهاتو دەنگوباسی چییە؟ گوتیان: مەردوم زۆر خێرا دەچن بە دەنگیەوەو شوێنی دەکەون، هۆزەکەی ویستبوویان کە بیکوژن، بۆیان نەکوژرابوو، جا منیش چووم بۆ خزمەتی بۆ مەدینەو چوومە خزمەتیو گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا دەمناسیتەوە یانا؟ فەرمووی: بەڵێ تۆ ئەو پیاوەی کە لە مەککە یەکمان دی. گوتم: دە قوربان! هەندێ لەو زانستە کە خودا فێری تۆی کردووەو من هیچی لێ نازانم فێرم بکە، بفەرموو هەواڵی چۆنێتیی نوێژم پێ بفەرموو، فەرمووی: نوێژی بەیانی بکە، ئەوجا واز لە نوێژکردن بهێنە هەتا خۆر بە ئەندازەی رمێ لە ئاسۆ بەرز دەبێتەوە، چونکە لەم کاتەدا خۆر لە نێوانی دوو شاخەی شەیتانەوە هەڵ دێ، واتە: لەم کاتەدا شەیتانو دەستەی شەیتان دەکەونە جرتو فرتو زاڵ دەبن، هەر بۆیەکیش لەو دەمەدا بێبڕواکان سوژدەی بۆ دەبنو خۆردە پەرستن! کەواتە: با کوڕنووشی ئێمەو کوڕنووشی ئەوان یەك نەگرن. لەوەدوا نوێژبکە، نوێژی ئەم دەمە فریشتە دێنە دیاریو شایەتی باش بۆ نوێژ خوێن دەدەن، هەتا ئەو دەمەی کە سێبەری رمی داچەقاو بە قنجی لە شوێنی تەختا لە

کەمییەو سێبەرەکەی لەوە کەمترناکا هەر نوێژ بکە، ئەوجا واز لە نوێژ بێنە، چونکە لەم کاتەدا دۆزەخ وەك تەندوور دادەخرێ، جا کاتێ سێبەری لای ئێوارە داهاتو خۆربەدیمەن لەناوەراستی ئاسمان لایدا نوێژی نیوەڕۆ بکە، نوێژی ئەم کاتە فریشتە ئامادەی دەبنو شایەتی بۆ نوێژکەر دەدەن، هەتا نوێژی عەصریش دەکەی هەروایە، هیچ نوێژێ لەم ماوەیەدا ناباشی نیە، کە نوێژی عەصرت کرد ئیتر نوێژی تر مەکە تا خۆر ئاوا دەبێ چونکە خۆر لە نێوان دوو شاخە ی شەیتانەوە ئاوا دەبێ، ئەوەتا لەو دەمەدا خۆر پەرستەکان کورنووشی بۆ دەبەن، فەرمووی: جا گوتم: قوربان! ئەی پێغەمبەری خوا!دەی بفەرموو باسی دەسنوێژیشم پێ بفەرموو؟ فەرمووی: هەر کەسێکتان ئاوی دەسنوێژەکەی ئامادە بکا، ئەوجا ئاو لە دەمیو لە لووتی رابداو هەنگ بکا، ئیتر هەرچی گوناهی دەمووچاوو دەمو کونە لووتەکانیەتی هەڵ دەوەرێنو بەردەبنە خوارەوە، کاتێ روخساری دەشوا، لەسەر ئەو شێوەیە کە خوا فەرمانی پێکردووە، مسوٚگەر هەرچی گوناهی دەموچاویەتی، لە نووکی ریشیەوە، لەگەڵ ئاوەچۆڕەکەدا هەڵ دەوەرنو دەکەونە خوارەوە، کاتێ دەستەکانی تا ئانیشکەکانی دەشوا هەرچی گوناهی دەستەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ ئاوە چۆڕەکەدا هەڵ دەوەرێن، کاتێ سەری تەڕ دەکا هەرچی گوناهی سەریەتی لە نووکی مووەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا دادەکەون! کاتێ هەردوو قاچی هەتا هەردوو قاپەرەقەڵەی دەشوا، هەرچی گوناهی قاچەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا هەڵدەوەرێن، جا دوا ئەمە ئەگەر هەڵسایەوە نوێژیشی بەو دەستنوێژە کرد، وە سوپاسو ستایشی خوای گەورەی کردو، بەشێوەیی کە هەرشایستەی خوابێ ستایشی جوانی خوای گەورەی کرد، وەدڵی خاڵی کرد لە پەیوەندی لەگەڵ غەیری خوا داوبەتەواوی دڵی لەلای خودا بوو، ئیتر لەپاش ئەو نوێژە وا لە گوناه پاك دەبێتەوە وەك ئەو رۆژەی کە لەدایك دەبێ! جارێ عەمری کوڕی عەبەسە ئەمەی باسکرد بۆ ئەبو ئومامە، کە ئەویش هاوڕێی پێغەمبەربوو، ئەبو ئومامە فەرمووی: ئەی عەمری کوڕی عەبەسە! بزانە ئەم قسەیە تۆ دەیکەی کوێ دەگرێتەوە؟! چۆن لە یەك جێگەداو بەیەك هەڵوێستی ئاوا، بە

٢١٥) دەستەبەریی (الضمان):

بر: تجريد/ ٣ت - ٩١)

پێناسەکەی:

دەستەبەریی واتە: لە ئەستۆگرتن، دەگوترێ: بووە بە دەستەبەری ئەو شتە، واتە: ئەو شتەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی. دەستەبەر لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ: ضامن‌و ضمین‌و کفیل‌و زعیم‌و حمیل.

سەربەڵگەی ڕەوابوونی دەستەبەریی نامەی خواو سوننەتی پێغەمبەرو یەکگرتنی نەتەوەیە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَاْ بِهِ زَعِيمٌ - سورة يوسف - ٧٢/١٢} واتە: جارچییەك جاڕی داو بانگەوازی کرد: ئەی کاروانی! جامە زێرینە

دەستنوێژێك‌و دوو رکات نوێژ خودا ئەم هەموو خەڵاتە دەدا بە بەندەو لە گوناه پاکی دەکاتەوە، وەك منداڵی ساوای تازە لەدایك بوو؟! عەمریش فەرمووی: ئەی ئەبوو ئومامە! خۆت دەزانی کە پیرو ئیختیار بووم‌و ئیسکم ناسك بۆتەوەو ئاکامم نزیك بۆتەوە، دیارە کە لەحاڵی وادا هیچ کارێکم بە درۆ هەڵبەستن بەدەم پێغەمبەرەوە نیە، دەی ئەم فەرموودەیەم نەك جارو دوو جارو سێ جارو چوار جارو پێنج جارو شەش جارو حەوت جار لە پێغەمبەر بیستووە، بەڵکوو لەمەیش زیاتر لێیم بیستووە بۆیە دەیگێڕمەوە، دەنا هەرگیز نەیم دەگێڕایەوە. (موسلیم - ڕەزای خوای لێبێ - گێڕاویەتەوە).

سوپاس بۆ خودا ئەم دەفتەرەیش تەواو بوو.

وكتبه بخط يده مترجمه: نوری فارس حمه خان حسن.

٢٧/ ڕەجەب / ١٣١٤ ڕێکەوتی ١٥/١٢/١٩٩٥

ئاوخۆرەکەی پادشاتان دزیوە، هەر کەسێ بیهێنێتەوە باری وشترێ خەڵەی بە خەڵات دەدەینێ، وە من خۆم دەستەبەری ئەوەم.

پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (**العارية مؤداة والزعيم غارم**) واتە: خواستەمەنی دەدرێتەوە بە خاوەنی، دەستەبەر (ضامن)یش بژاردنی لەسەرە، هەرکاتێ قەرزارەکە خۆی نەیبوو دەبێ کەفیلەکەی شتەکە ببژێرێ. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو حببانیش لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە). لە بوخاریشدا دەفەرموێ: جارێ تەرمێکیان هێنا، یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خوا! بفەرموو نوێژی لەسەر بکە، فەرمووی: ئایا ماڵی لە پاش بەجێماوە؟ گوتیان: نەء، فەرمووی: خۆ قەرزی لەسەر نیە؟ گوتیان: با سێ دینار قەرزارە، فەرمووی: دەخۆتان نوێژ لەسەر مردووەکەتان بکەن! ئەبو قەتادە فەرمووی: قوربان نوێژی لەسەر بکە، قەرزەکەی لەسەر من، لە گێڕانەوەی نەسائیدا: ئەبو قەتادە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: من کەفیلی قەرزەکەی.

مەرجەکەی:

مەرجی دامەزراندنی دەستەبەریی سێ شتە:

یەکەم: ناسینی دەستەبەرو دە ستەبەری بۆ کراو (مضمون لە) چونکە لەکاتی داواکردنەوەی مافدا خەڵکان چونیەك نین، هەیانە سەر راستو مامەڵە خۆشەو، هەیانە سەرچەوتو گیرو قەرز کوێرە، شتی وایش دەبێ بەهۆی جیایی مەبەست، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوە کە دەستەبەری بەبێ مەرجی ناسین، ببێ بەهۆی دەستەشکێنی (غەرەر).

دووەم: سامانە دەستەبەرکراوەکە دەبێ مافێکی دامەزراو ثابت) بێ، لەکاتی دەستەبەربوونیدا، کەواتە: ماڵێ کە هێشتا نەبووبێ بە ماڵی خاوەنی دەستەبەربوونی دانامەزرێ، ئەوەیش وەك دەستەبەربوونی ژێواری ژن کە سبەینێ بۆی ببڕێتەوە. (ژیوار: نەفەقە – وەرگێڕ).

سێیەم: دەستەبەرکراو (مضمون)ەکە دەبێ زانراوو مەعلوومبێ، زامنیی شتی نەزانراو دانامەزرێ، وەك ئەوە بە کەسێ بڵێ: ئەوەی کە هەتە لەسەر فیسارەکەس من دەبم بە دەستەبەری هەندێکی، چونکە نەزانراوە ئەو هەندە چەندە. جا هەرکاتێ دەستەبەری (بەپێی مەرجی خۆی) دامەزرا، خاوەن مافەکە بۆی هەیە کە داوای هەقەکەی خۆی لە قەرزارەکە بکا، یا لە دەستەبەرەکە بکا، بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوای قەرزەکەی لە قەرزارەکە بکا، چونکە قەرزەکە هێشتا هەروا لەسەر ئەو، بۆیە کاتێ ئەبو قەتادە قەرزی مردووەکەی دایەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئا ئێستا رزگاری بوو، چونکە ئەگەر هەر بەوەندە گەردنی ئازاد ببوایە کە ئەبو قەتادە بوو بە دەستەبەری، پێغەمبەر لە پاش دانەوەی قەرزەکە ئاوای نەدەفەرموو. بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوا لە دەستەبەرەکەیش بکا چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دەستەبەر بژاردنی لەسەرە. مەزهەبی ئیمامی مالیك دەفەرموێ: کاتێ داوا لە دەستەبەر دەکرێ کە دەستەبەری لە باتی کراو (مضمون عنه) نەتوانا بێ.

مەرجی دەستەبەر ئەوەیە کە شیاوی گەردان بێ، واتە: ئەهل بێ بۆ تەصەڕووف. کەواتە دروست نیە منداڵو شێتو حیجر لەسەر دانراو ببن بە دەستەبەر.

٢١٦) چی کاتێ دەستەبەر بۆی هەیە بگەڕێتەوە بۆ سەر دەستەبەری لەباتی کراو (مضمون عنه):

ئەگەر کەسێ بوو بە دەستەبەری کەسێ، بە ڕەزای خۆی، وە بە ڕەزای خۆشی قەرزەکەی بۆی دایەوە، ئەوە مافی ئەوەی بۆ هەیە کە چەندەی لەباتی ئەو بژاردۆتەوە ئەوەندەی لێ بسێنێتەوە. چونکە ئەو ماڵی خۆی خەرجکردووە بۆ قازانجی ئەو. دیسان بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} موسوڵمانان لەسەر مەرجی خۆیانن‌و هەر مەرجێکی ڕەوا دابنێن دەبێ جێبەجێی بکەن. (د/ت/ح – س/ص) بەڵام ئەگەر دەستەبەریەکەی، یا دانەوەکەی لەسەر فەرمانی قەرزارەکە نەبوو بۆی نیە کە بگەڕێتەوە بۆ سەری، چونکە شتی وا دادەنرێ بە پیاوەتی ڕووت. جاهەر کاتێ دەستەبەریبۆکراو داوای هەقەکەی لە دەستەبەرکرد، دەستەبەر بۆی هەیە داوا لە دەستەبەری لە باتی کراوبکا، هەتا ڕزگاری بکا لە دانەوەی قەرزەکە.

٢١٧) دەستەبەریی شتی نەزانراوو شتێ کە هێشتا پێویست نەبووبێ:

(ضمان المجهول وما لم يجب):

دەستەبەریی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا دەستەشکێنییە واتە: غەرەرە، دەستەشکێنیش لە شەرعا ڕێگەی نادرێ، هەروا دەستەبەربوونی شتێکیش کە هێشتا پێویست نەبووبێ دانامەزرێ، وەك ئەوە زانا ببێ بە دەستەبەری ئەو سەد دینارەی کە لە ئایندەدا دەبێ بە

مالّی دانا لەسەر کاکەبرا، چونکە دەستەبەری بۆ دڵنیابوونی خاوەن مافە، کە مافەکەی دەست دەکەوێتەوە، کەواتە: نابێ لە پێویستبوونی ئەو مافە پێش بکەوێ، هەروەك چۆن شایەتی نابێ لە بینینی شایەتی لە سەردراوەکە پێش بکەوێ. ئەمەیش وەك ئەم وێنەیە: پیاوێ بە کەسێ بڵێ: لالە ئەحە! ئەمە بفرۆشە بە مامە حەمە من دەبم بە دەستەبەری بەهاکەی. چونکە ئەمە دەستەبەربوونی بەهایەکە کە هێشتا دانەمەزراوە.

لەم بابەتە ئەم مەسەلەیە چەرت دەکرێ، کە پێی دەگوترێ: (ضمان الدرك) کە برێتییە لەوە ببێ بە دەستەبەری فرۆشیار ئەگەر فرۆشراوەکە عەیبداربوو، یا ببێ بە دەستەبەری کڕیار ئەگەر بەهاکە قەڵب بوو، یا نەنگدار بوو.

٢١٨) دەستەبەربوون (کەفالەت):

(بر: تجريد/ ٣ل - ٩١ ز: ٤٤).

دەستەبەربوونیش جۆرێکە لە دەستەبەری، بەڵام تایبەتە بە جەستەی ئادەمیزادەوە. دەشێ کە بۆ بەڵگەسازی بۆن بنرێ بەم ئایەتە پیرۆزەیەوە، کە باسی راسپێری یەعقووب دەکا بۆ کوڕەکانی {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەری خۆمان، لەسەر ئەوانیش بێ} کە دەفەرموێ: {لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلاَّ أَن يُحَاطَ بِكُمْ – سورة يوسف – ٦٦/١٢} چونکە ئەوەی تیادایە: کە ئەوە لە ئەستۆ بگرن کە ئەو کەسە ئامادەبکەن لە شوێنی ناوبراودا کە خزمەت حەزرەتی یەعقووبە {دروودی

خوای لەسەربێ} ئـەم جـۆرە دەسـتەبەربوونە کاتـێ دروسـتە کـە ئـەو مافـەی وا لەسەر کەفالەتکراوەکە مافی ئادەمیزادبێ، نـەك مـافی خوابـێ، وەك ئـەوە تۆڵەی کوشتنەوەی لەسەر بێ، یا داری حەددی بوختیانی لەسەر بێ، لـەم کاتانەدا دروستە دەستەبەربوون بۆ ئامادەکردنی کەسێ کە ئەم تاوانانـەی کردبـێ، چـونکە ئەمـە مـافێکی چەسـپاوەو دەق لـە سـامان دەچـێ. بـەڵام ئەگـەر مافەکـەی کـە لەسـەری بـوو مـافی خوابـوو، وەك داری حـەددی بادەنۆشیو تۆڵەی دزێتیو تۆڵەی داوێنپیـسی ئـەوە دەسـتەبەربوونی ئـەم جۆرە کەسانە بە جەستە دروست نیە. چونکە ئێمە لە سەرمانە کـە ئـەم جۆرە شتانە بپۆشینو هەوڵی ئەوە بـدەین کـە ئـەم جـۆرە تۆڵەوەرگرتنـە بەپێی توانا لە کۆڵ بخەین. جا ئەگەر دەستەبەر شوێنی بە دەستەوەدانی دیـاریکرد ئـەوە ئـەوێ بڕیـار دەدرێ، دەنـا پێویـستە شـوێنی بەسـتنی دەستەبەر بوون واتە: شوێنی عەقدەکە بکرێ بە شوێنی بە دەستەوەدان. جـا کاتـێ دەسـتەبەر کەفالـەتکراوی لـە شـوێنی بەدەسـتەوەداندا، دابەدەستەوە ئـیتر لـە دەسـتەبەربوونەکەی رزگـاری دەبـێ، بەمـەجێ لـەو جێگەدا پێـشگیرێ لـە بەدەسـتەوەدان نـەبێ وەك لـەو جێگەیـەدا زۆرداری هەبێ بەزۆر کەفالەتکراو ببا، لەکاتی وادا دەستەبەر رزگـاری نابـێ. بـەڵام ئەگەر رێگرێ وا هەبوو، کە سووچی دەستەبەری تیانـەبوو، ئـەوە لـەکاتی وادا بەدەستەوەدان لە شوێنی ناوبراودا پێویست نیە، چونکە یەدانی پاك دەفـەرموێ: {إِلاَّ أَن يُحَـاطَ بِكُـمْ} گریمـان کەفالەتکراوەکـە دیارنـەبوو، دەستەبەرەکە خرایە شوێنیو زێندانی کرا، لە حاڵی وادا ناچار ناکرێ کە ئامـادەی بکـا، چـونکە لـە ناوزینـدانا ئـەوەی پێنـاکرێ، خـوای گـەورەیش دەفـەرموێ: {لاَ يُكَلِّـفُ اللّـهُ نَفْـسًا إِلاَّ وُسْـعَهَا – سـورة البقـرة – ٢٨٦/٢} واتە: خوا داوایێ لە کەسێ ناکا کـە لـە توانایـا نـەبێ). ئەگـەر

کەفالەت کراوەکە مرد داوای ئەو هەقەی لە سەریەتی لە دەستە بەرەکە ناکرێ، چونکە ئەو دەستەبەری زەلامەکەیە، نەك دەستەبەری ماڵەکەی سەری[1].

٢١٩) باسی هاوبەشی (شەراکەت):

بر: تەجریدم ٣ ل – ١٦٥ ز: ٥٢).

هاوبەشی لە زمانا واتە: تێکلاویی، لە عورفی شەرعا: چەسپانی مافی چەند کەسێکە لەیەکشتا لەسەرشێوەی هەمووانی (شیوع – تێکراییی). سەر بەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (درووددی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: خوای گەورە دەفەرموێ: من سێیەمی هەموو دوو کەسێکم کە هاوبەش بن لە شتێکی رەوادا، پیتو فەڕ دەخەمە کارەکەیانەوە، بەمەرجێك ناپاکیو دزی لەیەکتر نەکەن، بەڵام هەر کە دەستیان کرد بەگزیو دزی لەیەکتری ئیتر من بەجێیان دەهێڵم. (ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە). دیارە مەبەست ئەوەیە کە پیتو فەڕی سامانەکەیان دەچێت بەحەوادا.

---

(١) لێرەدا هەڵەیەکی نووسیار – سەهوی قەڵەم – لە عیبارەتی كفاية الأخيار‌ەکەدا هەیە، دانەری فیقهولوبیەسەکەیش بەبێ راست کردنەوە بەسەریدا رۆیشتووە، بەپێی موغنیو شەریعەتی ئیسلام هەڵەکەم راست کردەوە. چونکە خۆی (لومات المكفول)ە، نەك وەك نووسراوە (لومات المكفول له).

– وەرگێڕ –

٢٢٠) جۆرەكانی هاوبەشی:

هاوبەشی دوو جۆری هەیە :

یەكەم: هاوبەشایەتییە بەلەش (شەریكایەتییە بە لەش)، ئەم جۆرەیان پووچو بەتاڵە، ئەمەش وەك هاوبەشایەتیی دارتاشو ئاسنگەرو حەماڵو كۆڵكێشو پیشە گەرانی تر، كە لەناو خۆیانا لەسەر ئەوە رێك بكەون كە هەموویان ئیش بكەنو دەستكەوتەكەیان هاوبەش بێ لە نێوانیاندا، خوا كاسپییەكەیان ئەوەندەی یەكبێ، یاكەمو زیادی هەبێ، وە پیشەكەیان یەك جۆربێ وەك دوو دارتاش، یا دوو ئاسنگەر، یا چەند جۆرێ بێ وەك بەرگدروو، لەگەڵ بەرگچندا، هۆی پووچی ئەم جۆرەیش ئەوەیە كە هەر كەسەیان بگری، بەلەشو بەكارو بە دەسكەوت، جیایە لەوی تریان، كەواتە: دەبێ هەركەسێ قازانجی خۆی هەر بۆ خۆی بێ، نەك بۆ كەسێكی نر، دەنا كارەكە سەر دەكێشێ بۆ كێشەو بەرە لە نێوانیانداو لەسەر قەبلاندنی پشك لە قازانجا رێك ناكەون. ئەوەندە هەیە ئیمامی مالیك رێگەی هاوبەشایەتی بە لەشی داوە بەمەرجێ پیشەكەیان یەك بێ، ئیمامی ئەبو حەنیفەش بەبێ قەیدو بەند ئەم جۆرە هاوبەشییە بە دروست دەزانێ.

جۆری دووەم: هاوبەشایەتی جڵەوە (شَراكة القَنَان)، بۆیەیش وای پێ دەگوترێ چونكە هەردوو هاوبەشەكە بۆ ئەم شتانە چون یەكن: بۆ هەڵوەشاندنەوەو تەصەرووف كردنو دەستكەوتنی قازانج بەپێی ئەندازەی ماڵەكە، دەق وەك چۆن هەردوو لای دەستەجڵەوی ولاخ وەك یەكن بۆ جڵەوكێشیی ولاخەكە (دەستە جڵەوی لغاو مەبەستە كە دوولای

هەیە – وەرگێڕ) ئەم جۆرەیان دروستە، بەپێی فەرموودەکەی لە سەرەتای باسەکەوە رابورد، یەکگرتنیش هەیە لەسەر دروست بوونی.

مەرجەکانی:

یەکەم مەرج: ئەوەیە هاوبەشییەکە لە ماڵێکی نەخت (نەقد)دا، یا وێنەدار (مثلی) دابێ. چونکە وێنەدار کە لەگەڵ (توخم - جنس)ی خۆیدا تێکەل بوو ئیتر لەیەك جیاناکرێنەوە، رێك وەك پارەی نەختی لێ دێ، ماڵی وێنەدار (کە هاوبەشایەتی تیادا دروستە) وەك گەنمو جۆو رۆنو ئەم جۆرە شتانە، پارەی نەخت لە بەرچاوترین نموونەی ماڵی وێنەدارە، بەڵام لەماڵی نرخ بۆ دانراودا، کەپێی دەگوترێ: ماڵی (متقوّم) وەك زەویو زارو خانوبەرە، هاوبەشایەتی دانامەزرێ، چونکە تێکەل بوونێکی وا کەببی بەهۆی ئەوە ماڵەکان فەرقیان نەخرێ، شتی وا هۆشو ئەقڵ نایگرێ،

دووەم مەرج: ئەوەیە کە لەیەك توخمو جۆربن، وە لەصیفەتو نیشانەیشدا هەر یەکبن، وەك گەنم لەگەڵ گەنمدا، جۆ لەگەڵ جۆدا، ساخ لەگەڵ ساخدا، شکاو لەگەڵ شاکاودا، دەنا دانامەزرێ چونکە لە حاڵی وادا بەئاسانی جوێ دەکرێنەوە، سروشتی هاوبەشیش ئەوە دەخوازێ کە دوو ماڵەکە لەیەك جیانەکرێنەوە، چونکە ئەگەر فەوتانێ روویدا، سوور دەزانرا کە ئەو فەوتاوە ماڵی یەکێ لە دوو هاوبەشەکەیە، ئیتر کابرای ماڵ فەوتاو بەچی هەقێ دەبێ بە هاوبەش لە ماڵی هاوبەشەکەیدا، کەفرێ ئەوی پێوە نیە.

سێیەم مەرج: ئەوەیە دەبێ ماڵەکان وەها ئامێتە بکرێن کە بەهیچ جۆرێ فەرق نەخرێن و لە یەك جیانەکرێنەوە، ئەمە بۆ ماڵێکە کە لە بنچینەدا جیا بن، دەنا ماڵێ کە لە بنچینەدا تێکەڵ بن وەك چەند کەسێ بە تێکەڵی شتێ بکڕن، یا ماڵێ بە کەلەپوور بگاتەوە پێیان، ئەوە بۆ مەبەستی جیانەبوونەوە ئەم ئەندازەیە بەسەو دەتوانن لە سامانی وادا هاوبەشی ئەنجام بدەن.

چوارەم مەرج: ئەوەیە کە هاوبەشەکان هەموویان ڕێگەی گەردان و تەصەڕوفیان پێبدرێ. ئەوەندە هەیە تەصەڕوفی هاوبەش وەك تەصەڕوفی جێدار (وەکیل) وایە، گەرەکە بەرژەوەندی هاوبەشایەتی رەچاو بکرێ، کەواتە مامەڵە بەقەرز، یا بەزەرەر، یا سەفەرکرن بەوماڵەوە بەبێ ڕێگەدانی هەموو هاوبەشەکان دروست نیە.

پێنجەم مەرج: کاتێ هاوبەشەکان مامەڵەیان کردو قازانج پەیدا بوو، دەبێ ئەو قازانجە دابەشبکرێ لە نێوانیانا بەپێی ئەندازەی سەرمایەکەیان، خواه هاوبەشەکان ئەوەندەی یەك ئیشیان کردبێ یانە. چونکە ئەگەر برێ لە قازانجەکە بخەینە بری ئیشکردن، ئەوە مامەڵەی هاوبەشی تێکەڵ و پێکەڵ دەبێ لەگەڵ مامەڵەی قازانج بە هاوبەشی، کەپێی دەگوترێ (قیراض) ئەمەیش قەدەغەیە. دەی ئەگەر مەرجی ئەوەیان کرد کە قازانج بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، یا زیان بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، ئەوە هاوبەشییەکەیان بەتاڵە. وەك گوتمان هاوبەشایەتی گرێدانێکی دروستە، هەرکام لە هاوبەشەکان مافی ئەوەیان هەیە هاوبەشییەکە هەڵوەشێنێتەوە، هەرکاتێ ئارەزوو بکا، چونکە

هاوبەشی عەقدی ئیرفاقە، کەواتە: وەك جێداریو وەکالەت دروستە، هەروا مافی ئەوەی هەیە کە هاوبەشەکەی لە کاربخاو عەزلی بکا، هاوبەشی هەڵ دەوەشێتەوە بە مردن، یا بەشێتی یا بەبێ هۆشیی هەموویان، یا هەندێکیان. بزانن دەستی هاوبەش لە سەرسامانی هاوبەشەکەی دەستی ئەمانەتو دەستپاکییە.

٢٢١) هاوبەشی لە پشكو سەنەداتا:

ئەم جۆرە هاوبەشییە یا لە چەند پشکێکدایە، یا لەچەند سەنەدێکدایە،

جۆری یەکەم دروستە، چونکە قازانجو زیان لەم جۆرەدا بەپێی ئەندازەی ماڵەکانە، هەرکەسەیان، بەشی خۆی لە قازانج وەردەگرێ هەروا بەشە زیانی خۆشی قەبووڵ دەکا.

بەڵام جۆری دووەم: کە برێتییە لە هاوبەشی لە سەنەداتا دروست نیە، چونکە بنچینەکەی لەسەر ئەوەیە: کە خاوەن کومپیالەکە هەر لەسەر کومپیالەکەی خۆیەتیو لە هەموو حاڵێکا مامەڵەکەی خۆی بە تەواوی دەوێتەوە، لە هەمان کاتدا قازانجی برپاردراوی خۆشی لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا دەوێ، بەپێی کورتیو درێژیی مەودای دیاریکراو، ئیتر هەقی نیە بەسەر ئەوەوە کە ئەو کومپانییە قازانج دەکا یا زیان، دەی شتی وایش هەق سوودەو بەر ئەو یاسایە دەکەوێ کە دەڵێ: هەر قەرزێ قازانج بگەیەنێ بە خاوەن قەرزەکە ئەوە دادەنرێ بەسوو (ربا).

٢٢٢) باسی جیّداریی، (واته وەکالەت):

بر: تەجرید/ ٣/ ل ٩٣ ز: ٤٥).

جیّداریی لە زمانا بەوە دەگوترێ کە کاری خۆت بسپێری بە کەسێ تا ئاگاداریو چاودێری بکا، ئەم ئایەتە بەم واتەیە کە دەفەرموێ: {حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ – سورة آل عمران – ١٧٣/٣} واتە: بەس خودامان بەسەو خۆی پشتو پەناو ئاگاداری چاکە. لە عورفی شەرعیشدا ئەوەیە: کەسێ لە ماوەی ژیانیدا ئیشێ بداتە دەستی کەسێکی تر لە جیاتی ئەو بیکا لە ماوەی ژیانیدا، دەبێ ئیشەکە لەوانەبێ کە جیّدار بتوانێ جیّبەجیّی بکا. سەر بەلگەی جیّداریی ئەم ئایەتەیە: {فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ – سورة الكهف – ١٩/١٨} واتە: یەکێ لە خۆتان بەم پارەی زیوینەتانەوە بنێرن بۆ ناوشار هەتا خۆراکتان بۆ بکڕێ. تا کۆتایی ئایەتەکە، هەروا ئەو فەرموودەیەشە، کە عەمری کوڕی ئومەییەی ئەل‌ضەخری دەیگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کردی بە جیّدار (وەکیل)ی خۆی هەتا قەبووڵی نیکاحی ئوممو حەبیبەی کچی ئەبو سوفیانی بۆ بکا، وە بەلگەی تریش لەم بابەتە هەیە، یەکێ لەوانە یەکدەنگیو یەکگرتنو ئیجماعی موسوڵمانانە لەسەر دروستبوونی جیّداریی.

مەرجەکانی:

مەرجی جیّدارگر (موکل) ئەوەیە کە تەصەڕووفی خۆی دروست بێ لەو ئیشەدا کە جیّداری بۆ دەگرێ، بەهۆی ئەوەوە کە بەخودی خۆی خاوەن ماڵ بێ، یاخود بەهۆی هەقداری (ویلایەت)ی شەرعییەوە بە

سەرماڵی منداڵی خۆیەوە وەك باوك و باپیر، کەواتە: دروست نیە منداڵ و شێت و نەفام بەبێ فەرمانی هەقداریان جیدار بگرن لە هیچ سەودایەکا، هەروا بۆ کەسێ لە ئیحرامدا بێ دروست نیە جێدار بگرێ، ژنی بۆ مارە بکا، یا کچی بۆبدا بەشوو لەکاتی ئیحرامەکەدا، مەرجی جێداریش ئەوەیە کە بتوانێ بە خودی خۆی ئەو ئیشە ئەنجامبدا کە تیایدا کراوە بە جێدار، کەواتە: دروست نیە منداڵ و شێت و نەفام و حیجر لەسەر دانراو بکرێن بە جێدار، یاسای کۆگر (ضابطە) لەم بارەیەوە ئاوایە: هەرچی مرۆڤ بۆ خۆی دروست بێ تەصەڕوفی تیادا بکا، دروستە بۆشی کەلەو کارەدا ببێ بە جێدار، یا بە جێدارگر. مەرجی ئیشە جێدار تیاگیراوەکەیش – کە پێی دەگوترێ مووەککەلوفیهی – چەند شتێکە:

یەکەم: ئەوەیە کە ئەو شتەی کە جێداری تیا دەگرێ لە ژێر تەصەڕوفی جێدار گرەکەدابێ،

دووەم: ئەوەیە ئەو ئیشە قابیل بێ بۆ ئەوە جینشینی تیادا بگیرێ. کەواتە: دروست نیە جێدارگرتن بۆ بەندە گییەك (عبادتێك) کە بە لەشبکرێ، واتە: پەرستش بە لەش، یا عیبادەتی بەدەنی، وەك نوێژو رۆژوو شتی تری وا، چونکە مەبەست لەم جۆرە پەرستشە ئەزموون و تاقیکردنەوەیە، شتی وایش دەبێ بەندەخۆی پێی هەڵسێ، بەکردنی کەسێکی تر نایەتەجێ، بەڵام دروستە جێدار گرتن لە حەجدا بۆ کەسێ خۆی پەکی کەوتبێ، یا بۆ سەربڕینی ئاژەڵی قوربانی و حەوتم، هەروا دروستە وەکیلگرتن لە زەکاتدان و زەکات وەرگرتندا، هەروا لە گرتنی رۆژووی کەفارەتدا، چونکە ئەم چەند مەسەلەیە دەق هەیە لە سەیاران کە دروستە جێداریان بۆ بگیرێ.

سێیەم: ئەوەیە ئەو ئیشە لە هەندێ رووەوە زانراوبێ (واتە: مەعلوومبێ) چونکە جێداری لە شتی نەزانراودا دانامەزرێ.

بڕیاری جێداری: حوکمی وەکالەت:

جێداریی کارێکی ئیختیاریو خۆسەرپشکییە لە هەردوو لاوە. کەواتە: هەموو کاتێ هەردوولا (واتە: جێدارو جێدارگر) بۆیان هەیە جێداری هەڵوەشێننەوە، چونکە هەر کەسەیان قازانجی خۆیان بە باشی دەزانن و خۆیان سەرپشکن لە پاراستنی بەرژەوەندی خۆیاندا کەواتە: ناچار ناکرێن کە بەپێچەوانەی حەزو مەبەستی رەوای خۆیانەوە کار بکەن، دەنا تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبن، یاسای شەرعیش کە سەرچاوەی لە سوننەتی حەزرەت هەلگرتووە دەفەرموێ: (نە زیان نە وەڵامی زیان بە زیان!).

گرێدانی جێداری (واتە: عەقدی وەکالەت) بە مردنی یەکێکیان تێك دەچێو هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێدانە دروستەکان، کە لەعورفی شەرعدا پێیان دەگوترێ (العقود الجائزه) هەموویان ئەمە حاڵیانە، جا هەر کاتێ لایێ لە دوو لای گرێدانەکە ئەهلییەتی تەصەڕوفو شیاویی گەردان پێکردنی نەما، خوای بەهۆی مردنەوەبێ، یا بەهۆی هەرشتێکی ترەوەبێ، ئیتر ئەو گرێدانە تێك دەچێ، کەواتە: جێداریی (واتە: وەکالەت) هەڵ دەوەشێتەوە بەشێتبوونی یەکێ لە دوولایەنی گرێدانەکە، کە بریتین لە جێدارو لە جێدارگر، هەروا بەوەیش تێك دەچێ کە ماڵەکەی جێداریی تیا گیراوە لە موڵکی جێدارگر دەربچێو ببێ بەهینی لایەنێکی تر، وەك ئەوە بیفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف.

جێدار ئەمینداره:

جێدار دادەنرێ بە ئەمیندار لەو شتەدا کە تیادا کراوه بە جێدار. کەواتە: هەروەك چۆن ئەمیندار نابێ بە دەستەبەری ماڵی سپاردە، جێداریش نابێ بە دەستەبەری ماڵەکە، ئەگەر بەبێ کەمتەرخەمی جێدار ماڵەکە فەوتا، چونکە جێدارگر ئەوی کردووه بە ئەمینداری خۆی، ئەمینداریش دەستەبەر نیە، لە بابەت فەوتانی ماڵەکەیشەوه قسەی جێدار دەخوات، هەروا لە بابەت ئەوەیشەوه کە بڵێ: ماڵەکەم داوەتەوه بە خاوەنی!.

ئەمانە نموونەن بۆ کەمتەرخەمی: ماڵەکە بفرۆشێو بەر لەوەرگرتنی بەهاکەی بیداتە دەست کڕیار، یا بەبێ ڕێگەپێدان شتەکە بەکار بهێنێ، یا لە جێگەی نائەمیندا دایبنێ، کە حیرزی میسل نەبێ واتە: جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی نەبێ.

کڕین و فرۆشتنی جێدار:

کەسێ جێداری کەسێ بێ بۆ فرۆشتنی ماڵ، جێدارییەکەی بێ بەندو مەرج بێ، دروست نیە بۆی کەماڵ بفرۆشێ بە غەیری پارەی نەختینەی ئەو وڵاتە، یا بەقەرز، یا بەزەرەری زۆر (واتە: بەغوبنی فاحیش) زەرەری زۆر ئەوەیە کە ئەو جۆرە زیانە لەبەر ئەوەی زیانێکی قورسی ناقۆڵایە، بە زۆری لە توانادا نیە. بۆیە دەڵێین دەبێ ئاوا بیفرۆشێ، چونکە عورف ئەوە دەگەیەنێ، دەی هەرشتێکیش کە عورف بەڵگە بێ، با بەگوتنیش نە گوترێ، دەلالەتی عورف لەسەری، لە جێگەی

گوتنیەتی بەدەم! ئایا نابینی هەرکاتێ کڕیارو فرۆشیار گرێدانێکی بێ مەرج و بەندیان ئەنجامدا دەبڕدرێ بەسەر بەهای نەخت و نەختی (نەقدی) ئەو وڵاتەدا.

(فرۆشتن بە بە جێدار خۆی و بڕیاردان (اقرار) لەسەر ئەو کەسەی کردوویەتی بە جێداری خۆی):

دروست نیە بۆ ئەو کەسەی کە کراوە بە جێدار بۆ فرۆشتنیماڵێ، ئەو ماڵە بفرۆشێ بەخۆی، یا بەمنداڵی نا باڵغی خۆی، لەبەر ئەم دوو هۆیە.

یەکەم: بەپێی عورف و باوی پەسەندی ناو کۆمەڵ، جێدار مافی ئەوەی نیە ئەو شتە بکڕێ بۆ خۆی.

دووەم: هەموو کەسێ بە سروشت حەزدەکا شت بە هەرزان بکڕێ بۆ خۆی، ئەمەیش بە پێچەوانەی مەبەستی جێدارگرە، چونکە ئەو دەیەوێ بەو پەڕی قازانجەوە ماڵەکەی بفرۆشێ، دەی ئەم دوو مەبەست و ئارەزووەیش دژی یەکترن، بەهیچ جۆرێ یەك ناگرن. ئیقرارکردنیش لەسەر جێدارگرەکەی لەبەر ئەوە دانامەزرێ، چونکە شتی وا ئیقرارە بە شتێ کەهی ئەو نیە، ماڵی خەڵکیش بە بڕیاردانی غەیری خاوەنەکەی نابێ بەهی کەس، لە ئیقراریشدا کڕین و فرۆشتن لەم بارەیەوە یەکسانن و بڕیاردانی جێدار لەسەر جێدارگر لە هیچیاندا بایەخی نیە.

٢٢٣) باسی پێلێنان (اقرار):

پێ لێنان لە زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ ئیقرار، ئیقراریش واتە: دیان پیادانان‌و چەسپاندن‌و بڕیار لە سەردان، لە شەرعی شەریفیشدا بریتییە لەوە کەسێ پێ لە مافی کەسێکی تر بنی‌و ددانی پیابنێ کە ئەو هەقە لە سەریەتی. سەربەڵگە لەم بابەتەدا نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. زاتی پاك‌و پیرۆز دەفەرموێ: {كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ – سورة النساء – ٤/١٣٥} واتە: ئەی کۆمەڵی بڕواداران! زۆر بە باشی پابەندی ڕەفتارکردن بە عەدالەت بن، کە بریتییە لەوە بە موو لە حەق لانەدەن، هەموو کاتێ شایەتی حەق بدەن، ساخ لەبەر ڕەزای خودا، تەنانەت ئەگەر شایەتی لە خۆشتان بدەن دەبێ شایەتی حەق بدەن. دەی شایەتی لە خۆدان بریتییە لە پێلێنان‌و ددانان بەو هەقەی کەوا لەسەرت. لە ڕێبازی ڕەهبەریشدا دەفەرموێ: پیاوێ چوو بۆ خزمەتی حەزرەت پرسیاری هەبوو، بەشێ لە وەڵامەکەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لەو مەسەلەیەدا ئەمەبوو: کوڕەکەت سەد داری حەددی لێ دەدرێ‌و ساڵێکیش دوور دەخرێتەوەو ڕەهەنەدەکرێ. ئەی ئونەیس! تۆیش هەڵسە بڕۆ بۆلای ژنەکەی ئەم پیاوە کە دەڵێن لەگەڵ کوڕی ئەم پیاوەی تردا داوێن پیسیان کردووە، ئەگەر هاتوو چووە ژێری‌و دانینا بە ئیشەکەداو پێی لە تاوانی خۆی نا ئەوا بەردەبارانی بکە. (ئەم فەرموودەیە بە دوورو درێژی شەیخان گێڕاویانەتەوە) ئەمانە بەڵگەی نەقڵی بوون بۆ باسەکە، بەڵگەی عەقڵیش لەسەری هەیە کە ئەمەیە: لە

شوێنێ شایەتیدان لەسەر پێلێنان دروست بێ، دەبێ پێلێنان خۆی باشتر دروست بێ[1].

بەشەکانی پێلێنان:

پێلێنان دوو چەشنی هەیە یەکەمیان ئەوەیە کە ددان بنێ بەوەدا کە حەقێکی خوای لەسەرە، وەك بچێتە ژێر ئەوە کە شایستەی داری حەددە، لەبەر ئەوە کە داوێنپیسی کردووە، یا بادەی نۆشیوە، یا دزی کردووەو شایستەی تۆڵەی دزییە. لەم چەشنەیانا ئەگەر لە پێش تۆڵە لێوەرگرتندا پەشیمان بۆوە ئەوە پەشیمانبوونەوەکەی دروستەو تۆڵەو سزاکەی لە کۆڵ دەکەوێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ): هەتا بۆتان دەکرێ، ئەگەر بەکۆلکە مەهانەیەکیش بووە، یا بەبۆرە گۆمانێك بووە حەددێ شەرعی، هەر حەددێ بێ، لە کۆڵ موسوڵمانان بکەنەوە. دەی پەشیمانبوونەوەی لە پێلێنان دادەنرێ بە شوبهەو گومانکردن لە راستیی پێلێنانەکەی، چونکە هەڵ دەگرێ پێلێنانەکەی درۆبێ‌و پەشیمانبوونەوەکەی راستبێ. بەپێی ئەم فەرموودەیەی تریش: ماعیز هاتە خزمەتی حەزرەت (درووودی خوای لەسەربێ) عەرزیکرد: کە داوێنپیسیی کردووە، پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ) وەڵامی نەدایەوە. فەرموودەکە درێژە، لە دواییدا پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ) ویستی کە بیانووی بۆ بدۆزێتەوەو واز لەو قسانە بهێنێ کە دەیانکا، لەبەر ئەوە پێی فەرموو: ئەوە شێت بووی؟ لە گێڕانەوەیەکا: رەنگە هەر ماچت کردبێ، یا نوقورچت لێگرتبێ یا تەماشایت کردبێ؟ دەی بە پێی ئەم فەرموودەیە ئەگەر پەشیمان بوونەوە لە قسەی خۆی لە پاش

پێلێنان سوودی نەبوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بەبێ هوودە چۆن ڕێگەی بۆ خۆش دەکرد، هەتا لەفظ بگۆڕێو لە تۆڵەکە خۆی ڕزگار بکا! وەلێ بزانن پەشیمان بوونەوە لە پێلێنان لە دزێتی سوودەکەی ئەوەیە دەست بڕین لە کۆڵ دەخا کە مافی خوایە، بەڵام گەڕانەوەی ماڵەکە بۆ خاوەنی لە کۆڵ ناخا، چونکە ئەویان مافی مرۆڤە، حەقی ئادەمییە.

چەشنی دووەمی پێلێنان: پێلێنانە لە مافی ئادەمیزادێ بەسەر پێلێنەرەوە، لەم جۆرەیانا لەپاش پێلێنان پەشیمان بوونەوە لێی بێهوودەیەو سوودی نیە، وەك پێلێنان لە بوختانکردنو شتی وا، جیاوازی نێوانی ئەم دوو مافە بەمەیە: مافی خوا لەسەر بناغەی چاو لێپۆشی دامەزراوە، بە پێچەوانەی مافی ئادەمییەوە، چونکە ئەم بناغەکەی لەسەر گیریو ڕژدییە، خەڵك سوورن لەسەر مافی خۆیان.

مەرجەکانی پێلێنان:

پێلێنان بەم چوار مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: ڕەسیدەبوون، واتە: باڵقبوون.

دووەم: هۆش، بەم پێیە پێلێنانی منداڵو شێت دانامەزرێ، چونکە مافی تەصەڕوفیان نیە، کەسێکیش بوورابێتەوە یا بەهۆی مەهانەیەکی ڕەواوە هۆشی نەمابێ لە ڕیزی شێت دادەنرێ.

سێیەم: دەبێ پێلێنان بە ئارەزووی پێلێنەر خۆی بێ، نەك بە زۆرە ملێ بێ، کەواتە پێلێنانی زۆرلێکراو دانامەزرێ، چونکە لە شوێنێ پێلێنان لە کفرو کفرکردن لە ژێر زەبری زۆرلێکردندا دانەمەزرێو

بایەخی نەبێ، بە مەرجێ لە دڵەوە باوەڕی دامەزراوبێ، ئیتر چۆن پێلێنان لەشتی تر، کە لە کفرکردن بێ گرنگی ترە، دادەمەزرێ.

چوارەم: فامیدەیی (روشد) ئەگەر پێلێنانەکە لەسەر ماڵ بوو، ئەوە پێلێنانی نەفام (سەفیە) لەماڵ دانامەزرێ، دەنا حیجر نانەسەر سوودی نامێنێ. ئەمە بەپێی رواڵەتی بڕیاری شەرع وایە، کە پێلێنانی حیجر لەسەر دانراو، بە ظاهیری شەرع، دانامەزرێ دەنا لەلای خوا بەرپرسیارە، ئەگەر لەراستیا پێلێنانەکەی تەواو بوو ئەوە لەسەریەتی کە حیجرەکەی لەسەر نەما ئەو مافە جێبەجێ بکا. وەکی تر ئەم جۆرە پێلێنانەی لێ وەردەگیرێ: پێلێنان لە شیاوی بۆ حەددی شەرعی، یا پێلێنان لە تەلاق‌و ژن خولعکردن‌و ظیهارکردن لەگەڵ ژندا، چونکە ئەم جۆرە شتە پەیوەندی بە سامانەوە نیە، هەروا بڕیاری پێلێنانی کەسێ حیجری لەسەربێ لە عیباداتدا وەك بڕیاری فامیدە (رەشید) وایە دادەمەزرێ.

پێلێنان لە شتی نامەعلووم:

پێلێنان لەشتی دیارینەکراو (مەجهوول) دادەمەزرێ، بۆ روونکردنەوەی ئەو شتە قسەی پێلێنەر وەردەگیرێ، وە بەهەرچی مانای لێبداتەوە، بە مەرجێ دابنرێ بەماڵ (هەر چەندە کەمیشبێ) لێی قەبووڵ دەکرێ، هەروا ئەگەر مەعنایشی لێبداتەوە بەشتێکی پیسی وا کە لە چەشنی ماڵ نەبێ، بەلام راگرتنی دروستبێ، وەك سەگی پاس یا وەك تەپاڵەو پەین، چونکە ئەم جۆرە شتانەیش بردنیان بە بەلاش دروست نیە بەلام قوبووڵ ناکرێ کە واتای لێ بداتەوە بەشتێکی پیسی وا

که راگرتنی دروست نەبێ، وەك بەرازو سەگی بێ سوود، که بەکەڵکی راووپاسکردن نەیەت، گوتراویشە: ئەم روونکردنەوەی دواوەیشی لێ وەردەگیرێ، چونکە بەرازو سەگی بێ سوودیش بەشت حلێبن.

چەرتکردن لە پێلێنان:

دروستە جیاکردنەوەو چەرتکردن لەو شتەی کە پێی لێناوە، هەروا چەرتکردن (واتە: ئیستیسنا) لە غەیری پێلێنانیشدا دروستە، چونکە چەرتکردن لە قورئانو لە زماندا زۆر رووی داوە، جا ئەگەر چەرتکردنەکە بەوشەی پیرۆزی (ان شاء الله) بێ ئەوە بەوە نابێ بە پێلێنەر، وەك ئەوە بڵێ: خوا حەزکا سەد دیناری فیسارەکەسم لەسەرە چونکە ئەمە پێلێنانی تەواو نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەم جۆرە گوتەیە پێویستکردنی شتە لە ئایندەدا، پێلێنانیش هەواڵدانە لە کارێکی رابووردوو، کەواتە ئەم دوو شتە بە پێچەوانەی یەکترەوەنو یەك ناگرن. هەموو کاتێ بناغەی کاریش لەسەر ئەوەیە کە ئەستۆ خاڵییە لە مافی ئەمو ئەو هەتا بەڵگە راست دەکرێتەوە. مەرجی چەرتکردنیش ئەوەیە کە بلکێ (واتە متصل بێ) بە پێلێنانەکەوە، بەپێی عادەت، کەواتە بەینکەوتن بەهۆی ئەم شتانەوە زیانی نیە: بە راوەستانی هەناسەدانو بەگرتنی زمان، کە کابرا زمان بگرێو قسەی بە ئاسانی بۆ نەکرێ، یا زمانی تەتەڵە بکا، یا بەباشی گۆنەکا، یا بەهۆی کۆکەو پژمەوە بەینی بکەوێ، پێلێنان لەکاتی ساخیو لەکاتی نەخۆشیدا چۆنیەکە لەکاتی تەندروستیدا دامەزرانەکەی دیارەو ئاشکرایەو بەڵگەی رۆشنی لەسەرە، لەکاتی نەخۆشیشدا دەڵێین: ئەگەر پێلێنانەکەی قازانجی بیانی تیادا بوو،

ئـەوە وەك كـاتی لـەش سـاغی دادەمـەزری، بـۆ بەرژەوەنـدی كەلـەپوور گربوو، ئەویش هەردادەمەزری، چونكە ئەگـەر لـەكاتی وادا درۆزنـیش واز لە درۆ دێنیو قسەی راست دەكـا، بـەدكاریش تەوبـە دەكـاو دەگەڕێتـەوەو لایەنی حەق دەگری، ئیتر چۆن ئـەم كـابرای پێلێنـەرە لـەم كاتـە ناسـكەدا ناهەقی دەكا؟ هەیشە دەڵێ: پێلێنانی كاتی نەخۆشـی دانامـەزری، چـونكە رێی تێ دەچێ كە مەبەستی بێ بەشكردنی هەندێ لە كەلەپووربـەرەكان بێ!.

٢٢٤) باسی خواستەمەنی (عاریە):

لـە زمانـدا برێتییـە لـەوە كـە بەبـەلاش كەسـێ ببـێ بـە خـاوەنی قازانجێ، لە شەرعدا برێتییە لە گرێـدانێ كـە دەبـێ بـەهۆی ئـەوە كەسـێ سوود لە شتێكی حـەڵاڵ وەربگـرێ بـۆ ماوەیـێ، بـە مـەرجێ شـتەكە وەك خۆی بمێنێ، وە لەكاتی پێویستدا شتەكە بداتەوە بە خاوەنی!.

سەربەڵگەكەی ئەم ئایەتەیە: (**ویمنعون الماعون**) مەبەست لەم ئایەتە هەڕەشەكردنە لەو كەسانە كە ئەو جـۆرە شـتانە لـە دەرو دراوسـێ قەدەغە دەكەن، كـە بـووە بـە بـاو دەرو دراوسـێ ئـەو جـۆرە شـتانە لـەناو خۆیاندا لەیـەكتری دەخـوازن بـۆ ماوەیـێ. لـە رێبـازی رەهبەریـشدا هەیـە دەفەرموێ: لە رۆژی غەزای خەیبەردا پێغەمبەری خـوا (دروودی خوای لەسەربێ) زریەیەكی خواست لە صـەفوانی كـوڕی ئومەییـە، كەچـی صـەفوان گـوتی: ئـەوە لـێم زەوت دەكـەی ئـەی موحەممـەد؟ فـەرمووی: نـەخێر مـن چـۆن شت زەوت دەكەم، بەڵكوو بـە خواسـتەمەنی وەری دەگـرم، دەستەبەریـشی

دەكەم كە وەك خۆی بیگێڕمەوە بۆت. (ئەبو داوودو نەسائیو حاكم گێڕاویانەتەوە). ئیبنو صەبباغ یەك دەنگیو یەككرتنی لەسەر ئەوە: كە خواستەمەنی سوننەتە راگوێز (نەقلْ) كردووە.

مەرجەكانی دامەزرانی:

خواستن بەم مەرجانە دادەمەزرێ:

یەكەم: ئەوەیە كە ماڵ لێ خوازراو شایستەییو نەهلییەتی هەبێ بۆ شت بەخشینو پیاوەتیكردن، كەواتە دروست نیە منداڵو شێتو نەفامی حیجر لە سەردانراو ماڵ بدەن بە كەسێ بەخواستەمەنی.

دووەم: ئەوەیە كە قازانجی شتەخوازراوەكە هی ماڵ لێخوازراوەكەبێ، كەواتە: دروستە بەكرێگر بە كرێگیراوەكە بدا بەكەسێ بە خواستەمەنی، چونكە خۆی خاوەنی قازانجەكەیەتی، بەلام ماڵ خواز ئەو مافەی بۆ نیە، چونكە ئەم خاوەنی قازانجی ماڵكە نیە، تەنیا بۆ ئەم رەواكراوە كە قازانج لەو ماڵە وەربگرێو بەس، لەحاڵی وایشدا هەقی ئەوەی نیە كە ئەویش قازانجی ماڵەكە بۆ كەسێكی تر رەوا بكا، بەپێی ئەم بەلگەیە: میوان مافی ئەوەی نیە كە ئەو شتەی دانراوە بۆ ئەو رەوای بكا بۆ كەسێكی تر، هەتا هەقی ئەوەی نیە كە هەندێكی دەرخواردی پشیلەو شتی وا بدا.

سێیەم: ئەوەیە شتە خوازراوەكە بە سوودبێ، كەواتە شتی بێ سوود نادرێ بە خواستن، وەك بە عاریەدانی جاشێكی تۆڕ كە هێشتا نەخرابێتە ژێر بار، چونكە لەكاتی وادا مەبەست لە خواستن كە قازانج وەرگرتنە لە خوازراوەكە دەفەوتێ!.

چوارەم: ئەوەیە کە دەبێ ماڵە خوازراوەکە لەبەرچاوە واتە: عەینەکەی بمێنێتەوە لە پاش سوود لێ وەرگرتن، وەك چەرخ و دەستارو جل و بەرگ و ئامرازو کەرەستەو ئامێر، کەواتە: شتێ قازانجەکەی بەسرابێ بە فەوتانیەوە، وەك مۆم بۆ سووتان و نان و چێشت و بۆ خواردن و سابوون بۆ شت پێشۆردن، شتی وا خواستنی دروست نیەو دانامەزرێ، هەروا هەرشتێ لەم بابەتەبێ، چونکە خوازراو دەبێ عەینەکەی بمێنێ و لەپاش قازانجی شەرعی لێ وەرگتن بدرێتەوە بە خاوەنەکەی.

خواستەمەنی بەبێ مەرج و بەندو بە مەرج و بەندیش دروستە :

ماڵ لێ خوازراو بۆی هەیە کە خوازراوەکە رەوا ببینێ بۆ ماڵخواز بەبێ مەرج و بەند، وە کاتی بۆ دیاری نەکا، هەروا بۆی هەیە کە کاتی بۆ دیاری بکا، هەر وەك بۆی هەیە لە هەموو کاتێکا داوای خوازراوەکە بکاتەوەو وەری بگرێتەوە، چونکە خواستەمەنی گرێدانی دروستە، ئەم جۆرە گرێدانەیش وەك لە پێشەوە گوتمان بۆی هەیە هەرکاتێ ئارەزوو بکا کۆتایی پێبهێنێ. لە راستیدا ئەگەر رێگەی خاوەنەکەی نەدەین کە هەرکاتێ ویستی ماڵەکەی وەربگرێتەوە کار سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە مەردووم خۆ لەم جۆرە پیاوەتیی و یارمەتییە جوانە بەدزنەوە، لەم کاتانەیشدا خواستن بەتاڵ دەبێتەوە: بە مردنی لێخوازراو، یا بە شێتبوونی، یا بە حیجر لە سەردانانی، هەروا بە مردنی خوازەر (مستعیر: ماڵخواز) میراتبەرەکانی ماڵخواز مافی ئەوەیان نیە خواستەمەنییەکە بەکار بهێنن، دەنا کرێی عادەتی یان دەکەوێتە سەر لەگەڵ مەسرەفی بردنەوەیدا، زیاد لەوە کوناهباریش دەبن.

دەستەبەریی خواستەمەنی:

خودیماڵەخوازراوەکە، ئەگەر بەهۆی کارپێکردنێکی واوە کە رێگەی پێ نەدرابوو فەوتا، ئەوە ماڵخواز دەبێ بە دەستەبەرو دەبێ بیبژێرێ، بەپێی فەرموودەکەی صەفوان کە لە سەرەتای باسەکەوە رابورد، لەبەر ئەوەیش چونکە ماڵەو ماڵیش دەبێ بدرێتەوە بە خاوەنی، جا لەکاتی فەوتانەکەیدا بەهاکەی چەندبێ بەپێی نرخی رۆژی فەوتانی دەبێ ئەوەندە بدرێ بە خاوەنەکەی بەلاّم ئەگەر بەهۆی کارپێکرنی رێی پێ دراوەوە فەوتا، ئەوە نابێ بە جەستەبەر، وەك ئەوە جلو بەرگ بەهۆی لەبەرکردنەوە بدڕێو بپروێ، یا وەك ئەوە ولاّخ بەهۆی سواریی پێکردنەوە عەیبداربێ.

٢٢٥) زەوتکردن (غەصب):

زەوتکردن تاوانێکی گەلێ گەورەیە، لە گوناهە هەرە گەورەکانەو دەبێ بەهۆی رقو تووڕەبوونی خوا. سەربەڵگەی حەرامکردنی ئەم فەرمایشتەی یەزدانی پاکە: {وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ – سورة البقرة – ٢/١٨٨} واتە: لەناو خۆتاندا ماڵی یەکتری بەناهەق مەخۆن. هەروا ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێ: {وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ، الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُواْ عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ – سورة المطففين – ٨٣/ ١-٣}. سەر بەڵگەی حەراکردنیشی لە رێبازی رەهبەردا ئەم فەرموودەیەتی (دروودی خوای لەسەربێ): سەرو ماڵو ناموستان بەبێ حەقێکی شەرعی بە یەکتری حەرامە، وەك

چۆن ڕێزشکاندنی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان، کە ڕۆژی عەرەفەیە، لەم مانگە پیرۆزەتانا، کە مانگی قوربانە، بە تایبەتی لەم شارە پیرۆزەیشتانا، کەشاری مەککەیە زۆر زۆر حەرامە ئاوا خوێنو ماڵو نامووسیشتان، بەبێ حەقێکی شەرعی بەیەکتری حەرامە (شەیخان)

زەوتکردن لە شەرعدا بریتییە لەوە کەسێ بە زەبری زۆر، بە ناهەق مافی کەسێکی تر داگیر بکا، لەسەر شێوەی دەسدرێژی، وەك ئەوە کە نەهێڵێ کەسێ لە شوێنێکا دابنیشێ کە مافی خۆی بێ لەو شوێنەدا دابنیشێ، وەك دانیشتنی قەراخ ڕێگەو ناو مزگەوت، یا وەك ئەوە دەست بگرێ بەسەر زەویو زاریدا، یا بەسەر سامانیدا بە ناهەق. ئەوەندە هەیە ئەگەر ماڵی موسوڵمانێ لەلای کافرێکی جەنگی بوو، یا لەلای موسوڵمانێکی زەوت کەربوو، ئەم بەزەبر لێی سەندەوەو دایەوە بە خاوەنی ئەوە بە زەوتکردن دانانرێ. زەوتکردن لە زماندا بریتییە لە بردنی شتێ، بە ئاشکرا بە زەبری زۆر، چونکە ئەگەر بەنهێنی بیبا ئەوە دزییە، بە مەرجێ لە جێگەی ئاسایی وێنەی خۆیدا دانرابێ، ئەگەر لەسەر شێوەی ڕقەبەریو وجوود نەزانین بردی ئەوە شەڕ پێفرۆشتنە، ئەگەر لەسەر شێوەی دەست بەسەرداگرتنو داگیرکردن بردی ئەوە لێفڕاندن (اختلاس)ە. ئەگەر بە دەست پیسی بردی ئەوە گەندەکاریو ناپاکییە لە سپاردەو ئەمانەت. داگیرکردنی هەرشتێ بەپێی ئەو شتە خۆیەتی. دەی ئەگەر کەسێ بەبێ ڕێگەپێدانی خاوەنی، لەسەر بەڕەی کەسێ دابنیشێ ئەوە زەوتکەرە، یا کەسێ بڕواتە ناو ماڵێو خاوەنەکەی لێ دەربکا ئەوە زەوتکەرە، هەتا ئەگەر بچێتە ناو خانوویەکی چۆڵیش بە

نیازی داگیرکردنی هەر زەوتکەرە، یا کەسێ سواری وڵاخی کەسێ بێ، یا نەهێڵێ خۆی سوودی لێ وەربگرێ هەرزەوتکەرە.

هەرکاتێکیش زەوتکردن چەسپاوو ئیسپات بوو دەبێ دەسبەجێ رەتی بکاتەوە بۆ خاوەنی، ئەگەرچی بە چەند قاتی نرخی زەوتکراوەکە زیانی لێ کەوتووە بەهۆی پێبژاردنەوە، وە مەسرەفی دانەوەیش لەسەر زەوتکەرە، با زۆر زۆریشی تێبچێ، هەروەها پێویستە تۆڵەی ناتەواوی و عەیبداریی زەوتکراو بدا، واتە: ئەرش و زەدەبژێری لەسەر زەوتکەرە. زەدەبژێری (کە بەعەرەبی پێی دەڵێن: ئەرش) برێتییە لە بەهای فەرقی نێوانی ئەو شتە بە ساغی و ئەو شتە بە نەنگداری تۆڵەی ناتەواویشی پێ دەگوترێ.

جا خوای ئەو ناتەواوییە لە سیفەتدا بێ، وەك ئەوە ئاژەڵەکە لە کاتی زەوتکردنا قەڵەوبووەو ئێستا لە ڕبووە، یا لەزات و خودی زەوتکراوەکەدابێ، وەك ئەوە لەکاتی زەوتکرندندا ساغ بێ و لەوەدوا شکابێ.

٢٢٦) باسی هەڵگرتنەوە (شوفعە):

بر: تەجرید/٣ل – ٧٢ – ز: ٤١.

شوفعە لە زمانی عەرەبدا بە مانا خۆ بەهێزکردن و کۆمەکی کردنە، چونکە بەو وەرگرتنە خۆ بەهێز دەکا، لە کوردیدا پێی دەگوترێ بەش هەڵگرتنەوە، لە شەرعی شەریفدا برێتییە لەوە – بەشە موڵکی هاوبەشێکی کۆن کە بەرابەر بەشتێ دایبێتی بە کەسێکی تازە بە زۆر

نەهێڵرێ کە ببێ بەهی ئەم کەسە تازەیەو بکری بە موڵکی هاوبەشی خاوەنە پێشووەکەی، لەبەر نەهێشتنی روودانی ئەو زیانەی کە لەم هاوبەشییە تازەیەوە پەیدا دەبێ، بەو مەرجە کە ئەو ملکە قابیلی دابەشکردن بێ، بەلاّم قابیلی گواستنەوە نەبێ. سەر بەڵگەی چەسپبوونو سوبووتی بەشهەلگرتنەوە ئەم فەرموودەی شەیخەینە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شوفعە (بەشی هاوبەش هەلگرتنەوە)ی داناوە، لە هەموو شتێکا کە هاوبەش بێو هێشتا دابەش نەکرابێ، بەلاّم ئەگەر شتەکە جیاکرایەوەو سنوور دانراو توخوب نیشانەکراو رێگەو بان دیاری کرا ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ) لە گێڕانەوەیەکا دەفەرموێ: (لە زەویو زاردا، یا لە جێگەو شوێندا، یا لە باخدا).

مەرجی دامەزراندی – بەش هەڵگرتنەوە – شوفعە :

یەکەم: دەبێ موڵکەکە هاوبەشی تەواو بێ، لەسەر شێوەی تێکڕایی، واتە: تێکڕای موڵکەکە هی تێکڕای هاوبەشەکان بێ. بەم وەزعە لە عەرەبیدا دەگوترێ: (علی وجه الشیوع) کە واتە: شوفعە بۆ دراوسێ نیە، گەرچی لەوەپێش هاوبەشیش بوو بێ لەو موڵکەدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوەی بوخاری کە ئەوەی تیادابوو: ئەگەر جیاکرایەوەو سنوور دیاریکرا.. ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ.

دووەم: دەبێ موڵکێ بێ قوبووڵی دابەشکردن بکا، وەك پارچە زەوییەك، یا خانوویەك، بەلاّم شتێ کە قابیلی دابەشکردن نەبێ، وەك شمشێرو شتی وا، شوفعە هەڵ ناگرێ.

سێیەم: ملکێکی وا نەبێ ئەگەر دابەش کرا قازانجەکەی هەڵوەشێتەوە، وەك دووکانێکی بچکۆلە، یا گەرماوێ کە بەش نەکا کە بکرێ بەدوو گەرماو.

چوارەم: دەبێ مولکێکی وابێ کە نەگوێزرێتەوە، وەك زەویو خانوو، شوفعە نیە لەشتی گوێزراوەدا، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: شوفعە بەس لە جێگەو شوێنو باخدا هەیە. دارو درەختو دیواریش پاشکۆی زەویو جێگەو شوێنن. چونکە فەرموودەکە وشەی جێگەو شوێنو وشەی باخی تیادایە، بە وشەی جێگەو شوێن خانوو شتی وا بەدەرگەوێ، بە وشەی باخیش دارو درەخت بەر دەکەوێ، هەرشتێکیش لەکاتی فرۆشتندا بەبێ ناو هێنان بەر فرۆشتنەکە بکەوێ هەروا، وەك دەرگاو رەفەو پەنجەرەو شتی تری لەم بابەتە. بەڵام ئەگەر دارو پەردوو و درەخت بە تەنها خۆیان فرۆشران ئەوە شوفعەیان تیادا نیە، چونکە لەم کاتەدا گوێزراوەن.

پێنجەم: دەبێ مولکەکە هێشتا بەش نەکرابێو سنووری بۆ دیاری نەکرابێ، دەنا بەپێی فەرموودەکەی پێشوو مافی هەڵگرتنەوەی تیادا نامێنێ.

جا هەر کاتێ مافی بەشهەڵگرتنەوە بۆ کەسێ دامەزرا ئەوە هاوبەشی شوفعە وەرگرەو دەتوانێ فرۆشراوەکە بەو بەهایەی کە پێی فرۆشراوە هەڵبگرێتەوە، جا خوا ئەو بەهایە قەرزبێ، یا نەخت بێ. داواکردنی مافی هەڵگرتنەوە (واتە: حەقی شوفعە) دەبێ دەسبەجێ بێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: (**الشفعة كحل**

العقال). (**رواه ابن ماجه بسند ضعیف**). واتە: وەك چۆن وشتری تەرا ئەشكیلەكەی بكرێتەوە، ئەگەر گورج جڵەوی نەگیرێ دەڕواو لە دەست دەردەچێ شوفعەیش ئاوایە. بەبێ سەنەدو رشتەیش لە كتێبەكانی فیقهدا حەدیسێ هەیە دەڵێ: شوفعە حەقێكی رەوای ئەو كسەیە كە بەزوویی پەلاماری بداو بیقۆزێتەوە. ئەم فەرموودەیە دەقەكەی ئاوایە: (**الشفعة لمن واثبها**) لەبەر ئەم بەڵگەیەیش: شوفعە مافێكە بۆ نەهێشتنی ئەگەری زیان پەیدا بووە، كەواتە دەبێ دەسبەجێ بێ، رێك وەك گەڕانەوەی فرۆشراو بۆ سەر خاوەنی بەهۆی دەركەوتنی نەنگیەوە. گوتراویشە: ئەگەر پەلەیشی لێ نەكا مافی نافەوتێ. حەدیسی یەكەمیش ئەم قسانەی لەبارەوە كراوە: ئیبنو حیببان دەفەرموێ: بێ سەرچاوەیە، ئەبو زورعە دەفەرموێ: مونكەرە، بەیهەقی دەفەرموێ: سابت نەبووە كە حەدیسە یانا. ئەگەر هەر بەشێك لەماڵی هاوبەش درا لە مارەیی ژندا، ئەو پشكە بە شوفعە وەردەگیرێتەوە، لە باتی ئەوە (مەهرولمیثل) دەدرێ بە ژنەمارەبڕاوەكە لەسەر ئەوپشكە، ئەگەر كۆمەڵێك هاو بەش بوون لە ماڵێكا، هاوبەشێكیان بەشی خۆی فرۆشت، ئەوە هاوبەشەكانی تر هەر كەسەیان بۆی هەیە كە بەپێی ئەندازەی بەشی خۆی لە پشكە فرۆشراوەكە شوفعە وەربگرێ.

٢٢٧) باسی قازانج بە هاوبەشی (قراض):

قازانج بەهاوبەشی، یا قازانج بە شەراكەت لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ (قراض) یا (مضاربة) ئەم دوو زاراوە لەم شوێنەدا بە یەك

واتان. (قراض) له (قەرض)دا رێژراوه، که بەمانا لێکرتاندنو لێبرِینه، چونکه خاوەن ماڵ پارچەیێ له ماڵەکەی دادەبڕێو جیای دەکاتەوەو بازرگانیو مامەڵەی پێوه دەکا، له هەمان کاتدا پارچەیەکیش له قازانجەکەی دادەبڕێ.

له شەرعیشدا: عەقدێکه لەسەر نەقد، ئیشکەرەکه بەو پارەیەوه سەوداو مامەڵەو بازرگانی دەکاو، قازانج بەپێی مەرج ناوکۆیی دەبێ له نێوانی ئێشکەرو خاوەن ماڵەکەدا. سەر بەلگەی ئەم باسی قازانج بەهاوبەشییه ئەم فەرموودەیەیه: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} ماڵی له خەدیجه وەرگرتو به قازانج بەشەراکەت ئیشی پێوه کردو بردی بۆ شام بۆ بازرگانی. هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خوا له یارانی} لەسەر رەوایی قازانج به هاوبەشی یەکیان گرتووه.

مەرجەکانی:

چەند مەرجێ هەیه بۆ دامەزرانی قازانج به هاوبەشی:

یەکەم: دەبێ ماڵەکه پارەی سکه لێدراوبێ، کەواته قازانج به هاوبەشی دروست نیه لەسەر شووشی زێڕو زیو، یا بەخشڵی ژنان، یا لەسەر سامانی بازرگانی.

دووەم: دەبێ ئیشکەرەکه (واته: عامیلەکه) ڕێگەی دەستی له ئیشکردنندا نەگیرێو بەری تەصەڕوفی بەرەڵڵابێ، سەوداو مامەڵه به ئازادی بکا، چونکه ئەگەر ڕێگەی ئەوەی لێ بگیرێ مەبەستی سەرەکی له

هاوبەشییەکە دەفەوتێ. چونکە ئیشکەر ئەگەر هەموو جارێ پرس‌وڕا بەخاوەن ماڵ بکا ئەوە دەستی دەبەستی‌و سەودا بەو شێوەیە قازانج ناکا.

سێیەم: دەبێ قازانجەکە هاوبەشبێ لە نێوانی ئیشکەرو خاوەن ماڵدا، ئەمیان لەباتی ئیشەکەی‌و ئەویان بەهۆی سەرمایەکەیەوە قازانج وەردەگرن.

چوارەم: دەبێ پشکە قازانج دیاری بکرێ، وەك نیوەو چواریەك‌و سێیەك‌و شەشیەك. کەواتە: ئەگەر وتی: بەشێ یا پشکێ بۆ تۆ ئەوە دانەمەزراوە چونکە وەجەڵەکە نەزانراوە، بەڵام ئەگەر وتی: قازانج ناو کۆییمان بێ ئەوە دادەمەزرێ‌و قازانجەکە بەنیوەیی دەبێ. بەڵام ئەگەر ئیشکەرەکە مەرجی گرت ئەگەر ئەندازەیەکی دیاریکراو بۆ خۆی وەك سەد، یا ژمارەیەکی تر، مەرجی گرت قازانجی جۆرێکی تایبەت بۆ خۆی بێ ئەوە سەوداکە بەتاڵ دەبێ، چونکە لەوانەیە کە قازانجەکە هەر سەدبێ‌و بەس، یا هەر ئەو جۆرەی ئەو دەڵێ قازانج بکاو بەس، یا ئەو جۆرە قازانج نەکاو جۆرەکانی تر قازانج بکا، کە بەشی ئەوی پێوە نیە، لەم کاتەیشدا ئیشکەرەکە رەنجەڕۆ دەبێ، ئەوەیش پێچەوانەی مەبەستی ئەم سەودایەیە.

پێنجەم: نابێ ماوە (مدە) دیاری بکرێ بۆ گرێدانی قازانج بە هاوبەشی، چونکە قازانج کاتی دیاریکراوی بۆ نیە، رێی تێ دەچێ ئەگەر ماوەیێ دیاری بکرێ لەو ماوەدا ئیشکەر هیچ قازانجێ نەکا، وەکی تریش ئەمیش یەکێکە لە گرێدانە دروستەکان، کە کارێکی ئاساییە هەموو کاتێ

هەردوو گرێدەرەکان مافی ئەوەیان بۆ هەیە کە سەوداکە هەڵ وەشێننەوە.

شەشەم: نابێ قازانج ببەسترێ بە ماوەیەکی دیاریکراوەوە وەك ئەوە بڵێ: قازانجی ئەم ساڵ ناوکۆییمان بێو قازانجی ساڵی ئاییندە بۆ من بێ بەتەنیا، چونکە بەم شێوە قازانج بە عەدالەت دابەش ناکرێ.

بزانن کە دروست نیە کە ئیشکەر لە دەسمایە کە خەرج بکا، چونکە ئەو پشکی دیاریکراوی خۆی بۆ دادەنرێ، ئیتر لەوە زیاتر هیچی تری ناکەوێ، ئیشکەر بەبێ رێگە پێدانی خاوەن ماڵ بۆی نیە لەگەڵ خۆی ماڵەکە ببا بۆ سەفەر.

٢٢٨) دەتەبەریی لەسەر ئیشکەر نیە:

ئیشکەری قازانج بە هاوبەشی ئەمینداره، چونکە دەسمایەکەی بە رەزامەندیی خاوەنەکەی وەرگرتووە، لەبەر ئەوە ئەمیش دەق لە هەموو ئەمیندارێکی تر دەچێ، کەواتە: مەگەر بەهۆی کەمتەرخەمییەوە بە سووچبار دابنرێ، دەنا دانانرێ بە دەستەبەر.

جا ئەگەر خاوەن ماڵەکە تۆمەتی ناپاکیو گزیکاری لە ئیشکەرکا، ئەوە قسەی ئەو ناخوات، بەڵکوو قسەی ئیشکەر دەخوات، چونکە بنەڕەت نەبوونی گزیکارییە، هەروا لە ئەندازەی سەرمایەکەدا باوەڕ بە قسەی ئیشکەر دەکرێ، چونکە بنەڕەت نەبوونی ئەو زیادەیە کە خاوەن ماڵ داوای دەکا، هەروا بۆ ئەندازەی قازانجیش باوەڕی پێدەکرێ، هەروا بۆ ئەوەیش کە بڵێ: ئەو شتەم بۆ قازانج بە هاوبەشی کڕیوە، چونکە خۆی

باشتر ئاگای له نیازی خۆیەتی، هەروا له وەیشا باوەڕی پێدەکرێ که بڵێ: ئەو شته فەوتاوه، لەوەیشدا که بڵێ: سەرمایەکەم گەڕاندۆتەوه بۆ خاوەنی، چونکه ئەمیندارەو رێك له مرۆی پێسپێردراو دەچێ، ئەگەر ئیشکەرو خاوەن ماڵ لەسەر توخمو چەشنو جۆری ماڵەکه قسەیان جیا بوو باوەڕ به قسەی ئیشکەر دەکرێ، ئەگەر له ئەندازەی بەشی بڕیار دراوی نێوانیان قسەیان لەیەك جوێ بوو سوێند دەدرێن، جا لەم کاتەدا (لەپاش سوێندخواردن یەکسەر) قازانج بەهاوبەشییەکه هەڵ دەوەشێتەوەو لەسەر ئەم شێوەیه کار دەکرێ: ئیشکەر کرێی وێنەی خۆی بۆ ئەو ماوەیه کەم بێ یا زۆر وەردەگرێ، هەموو قازانجەکەیش دەدرێ به خاوەن سەرمایەکه. ئەمه بەراشکاری فەرمایشتی نەوەوی‌و رەویانییە، فەرموودەی مینهاجیش هەر ئەمه دەخوازێ.

۲۲۹) زیان له قازانج پڕدەکرێتەوه:

یاسایەکی رەساو دامەزراوه له مامەڵەی قازانج به هاوبەشیدا به دەق دەڵێ: (قازانج قەڵغانه بۆ سەرمایه). جا لەسەر ئەم بنیاته ئەگەر خاوەن ماڵ دوو سەد لیرەی دایه دەست ئیشکەرو پێی گوت: ئیشیان پێوه بکه، وه لەپێش ئەوەدا دەست بکا به ئیش سەدیان فەوتا، ئەوه ئەو سەده فەوتاوه له سەرمایەکه دادەشکێنرێ‌و دەمێنێتەوه سەد لیرەی، چونکه هێشتا پارەکه نەکەوتۆته ئیش.

بەلام هەیشه دەڵێ: شتی وا نابێ، بەڵکوو ئەو سەده فەوتاوه دادەنرێ به زیان، سەرمایەکه هەر له شوێنی خۆیەتی دادەنرێ به دوو

سەد، ئەو سەدە لە قازانج پڕ دەكرێتەوە، چونكە بە وەرگرتنی ئەو دوو سەدە لە لایەنی ئیشكەرەوە سەرمایەكە دادەنرێ بە دوو سەد، لەبەر ئەوە پێش تەصەروفو پاش تەصەڕوف لە فەوتانا جیاوازی نیە. بەلام لەسەر هەردوو فەرمایشتەكان ئەگەر سەدەكە لەپاش تەصەڕوف فەوتا ئەوە دادەنرێ بە زیانو لە قازانج پڕ دەكرێتەوە، هەموو كاتێكیش هەتا هەموو زیانێ لە قازانج پڕ نەكرێتەوە ئیشكەر قازانجی بەرناكەوێ.

گرێدانی قازانج بە هاوبەشی لە گرێ بەندە دروستەكانە، كە پێیان دەگوترێ (عقود جائزة):

لەهەر دووسەرەوە، چونكە لەسەرەتاوە جێداریو وەكالەتە، كە قازانجیش پەیدابوو دەبێ بە هاوبەشی، ئەم دوو مامەڵەیەیش بەپێی شەرع لە گرێبەنە دروستەكانن، هەردوو لایش (واتە: هەم خاوەن ماڵو هەم ئیشكەر) مافی هەڵوەشاندنەوەیان هەیە، جا هەر كاتێ كە لایەكیان مامەڵەكەی تێك دا، ئیتر قازانج بە هاوبەشی نامێنێ، هەروەها ئەگەر لایەكیان بمرێ یا شێت ببێ سەوداكە تێك دەچێ. جا لەم كاتانەدا ئەگەر سەرمایەكە بوو بوو بە قەرز، پێویستە لەسەر ئیشكەر وەری بگرێتەوە، خواە قازانج دەركەوتبێ یانا، چونكە قەرز ملكی ناتەواوە، كە لە خاوەن ماڵەكەیش وەرگیراوە ملكی تەواو بووە، دەی كەواتە لەسەریەتی كە وەك خۆی بیداتەوە دەست خاوەنی. بەلام ئەگەر قەرز نەبوو، تێدەفكرین ئەگەر لە جۆری سەرمایەكە خۆی بوو، وە قازانجیش لە ئارادا نەبوو، ئەوە خاوەن ماڵ وەری دەگرێتەوە، ئەگەر قازانجیش هەبوو بەپێی مەرجەكە دابەشی دەكەن. خۆ ئەگەر زیان هەبوو ئەوە هەمووی

دەکەوێتە سەر خاوەن سەرمایەکە، ئیشکەر هیچ زیانی بەر ناکەوێ، ئەوەندە هەیە ئەویش ئەوماوەیە کاری بە خۆڕیی کردووە.

٢٣٠) باسی باخەوانی (موساقات):

بر: تەجرید/ ٣ ل – ١٢٣ ز: ٤٧.

باخەوانی لە شەرعا ئەوەیە کەسێ مامەڵەیێ لەگەڵ کەسێکی تردا بکا، لەسەر خزمەتکردنو بەخێوکردنی باخی دارو دەرخت، بە ئاودانو کێڵانو باسکردنو شتی تری وا، بەرامبەر بە بەشێکی دیاری لە بەرو مێوەی ئەو باخە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتی باخەوانییە، ئەم فەرموودەی موسلیمە، کە لەئیبنو عومەرەوەیە: دەڵێ: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرتدایەوە بە خەڵکی خەیبەر کە بەنیوەیی بەرهەمی بێنن، چ بەرو بووم چ شینایی بە نیوەیی.

راجیایی نیە لەوەدا کە باخەوانی لە باخەخورمادا دروستە چونکە سەرچاوگەی دەقەکە لەبارەی ئەوە وەیە، ئیمامی شافیعی {رەزای خودای گەورەی لێبێ} رەزە مێوی قیاس کردووە لەسەر باخە خورما، بە جامعی زەکات لە نێوانیاندا، هەردوولاشیان خەمڵ دەکرێن.

هەندێ دەڵێن: شافیعی رەزەمێویشی لە دەق (واتە: لە نەص) وەرگرتووە، کە ئەم دەقەیە: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرت دایەوە بە خەڵکی خەیبەر، بەرابەر بەوە کە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، چی بەری باخە خورماکانی، وەچی بەری رەزەمێوەکانی.

بەلاّم درختی تر وەك هەنجیرو قەیسیو داری بەری تر، رای زاناكان لە بارەیانەوە جیاجیایە، زانا هەیە دەڵێ: باخەوانی لە باخی ئەم جۆرە درەختانەدا دروست نیە، چونكە زەكاتیان لێ ناكەوێ. هەیشە دەڵێ: لەم جۆرە باخانەیشدا باخەوانی دروستە چونكە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خەیبەری دایەوە بە خەڵكی خەیبەر كە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، خواه لە باخە خورماكانی، خواه باخی داری تربێ. ئەمەیش كە باخی دارو درەخت، هەر جۆرێ بێ دەدرێ بە باخەوانی دروستترین فەرمایشتەو پەسەندی ئیمامی نەوەویشە.

مەرجەكانی باخەوانی:

یەكەم: دەبێ كاتی باخەوانی دیاری بێ، ماوەكەی زانراو بێ، لە كەیەوە بۆ كەیە، چونكە باخەوانی گرێدانێكی (لازم)ە لە عوقودە لازیمەكانە. واتە: خزمەتی باخەكە پێویستو ئەركی سەرشانی باخەوانەكەیە، بەرابەر بەوە پشكی دیاریكراوی بەروبوومیش پێوست دەبێ بۆ ئەو.

وەكی تریش پێگەیشتنی مێوەو بەریش ماوەیەكی دیاری تایبەتی هەیە، بە ئاسانی دەزانرێو سەرەتاو بنەتای بۆ دادەنرێ.

دووەم: دەبێ هەر خزمەتو ئیشێ كە پەیوەندی بە بەخێوكردنو بەرهەمهێنانی باخەكەوە بێ لەسەر باخەوانەكەبێ، وە خۆی بەتەنها بیكا، چونكە ئەمە بابەتی ئەم باسەیە، بۆیە ئەگەر باخەوان مەرجی گرت كە خاوەن باخەكە دەبێ لەگەڵیدا ئیش بكا گرێدانەكە دانامەزرێ،

چونکە یاسای دامەزراو لەم بابەتەدا دەڵێ: ئەوەی ئەرکی سەرشانی باخەوانە ئەگەر بە مەرج گیرا کە ئەوە لەسەر خاوەن ماڵ بێ، گرێدانەکە پووچ دەبێ.

سێیەم: دەبێ پشکێکی دیاریکراو لە میوەو بەرو بوومی باخەکە بدرێ بەباخەوان، وەك نیوەو سێیەكو چواریەكو.. تاد، چونکە دەقی چەند نموونەیێ لەم بابەتە لە سوننەتدا هەیە، جا ئەگەر باخەوان مەرجی کرد کە بەری چەند دار خورمایەکی تایبەت بۆ ئەو بێ ئەوە دانامەزرێ، چونکە رێی تێدەچێ کە ئەو درەختانە بەنەگرنو باخەوان رەنجەڕۆ بێ، یا درەختەکانی تری باخەکە بەرنەگرنو لەم بارەدا خاوەن باخ نائومێدبێ. شتی وایش دادەنرێ بە زیانی زۆر، گرێدانی باخەوانیش خۆی لە خۆیدا زەرەرێکی زۆری ترە، کە رێگەی پێدراوە لەبەر پێداویستییە، بەلاّم دووزیانی زۆر (واتە: دوو غەرەر) لەیەك مامەڵەدا دەبن بەهۆی قەدەغەبوونی!.

ئەگەرگوتی: خودا چی دا بە ناوکۆییمان، ئەوە دادەمەزرێ، وە دەبڕدرێ بەسەر نیوەییدا.

چوارەم: چاوپێکەوتنی باخەکەو دارەکانی مەرجە بۆ دامەزراندنی باخەوانی، باخەوانی لەسەر شتی نەزانراو دانامەزرێ.

کارونیشی باخەوانی: ئیش لە باخەوانیدا لەسەر دوو جۆرە:

یەکەم: هەرکارێ کە بۆ چاکبوونو زیادبوونی میوە پێویستەو سوودی هەیە بۆ بەری باخەکە، ئەو جۆرە کارانە لەسەر باخەوانەکەیە،

واتــه: ئــهو كارانــهى كــه گــشت ســالّێ دووبــاره دهبنــهوه، وهك ئــاودان و پێداويــستييهكانى ئــاودان، لــه جۆمــالّ و مــيرازو مــشتومالّكردنى بــيرو خستنهگهڕى ئامێرهكان، وهك ههر ئيشێكى تر كه به عادت پێويست بێ بــۆ پاراســتن و گهشــهكردن و وشــك كردنــهوهى بــهرى باخهكــه، وهك ئامادهكردنى جێگهخهرمان.

٢٣١) باسى بهكرێدان (اجاره):

تجريد/ ٣ ل ٧٥ – ز: ٤٢.

بهكرێدان له شهرعى شهريفا برێتييه لهوه: كهسێ قازانجى شتێ بكا بهمولّكى يهكێ بهرابهر بهوهجهلّ (عيوهز)ێ، بهپێى ئهو مهرجانهى له مهولا باسيان دهكهين، بهكرێدان (إجاره) بهپێى نامهى خوداو رێبازى رههبــهرو يــهكگرتنى نهتــهوهى ئيــسلام دامــهزراوه، خــوداى گــهوره دهفهرموێ: {قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ – سورة القصص – ٢٦/٢٨} ديسان دهفــهرموێ: {فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ – سورة الطلاق – ٦/٦٥}. ئــهوهتا لــهم دوو ئايهتــه پــيرۆزهدا بهكرێــدان بــه رهوا دانــراوه. ئيمــامى بوخاريش (رهزاى خواى لێبێ) ئــهم فــهرمووده قودســييهى گێڕاوهتــهوه: خــوداى گهوره دهفهرموێ: ئهم سێ كهســهيه لــه رۆژى قيامهتــدا خــوم داواچــيم لــه سهريان: ئهو كهسهى كــه بــههۆى نــاوى منــهوه پــهيمان دهدا بــه كهسێك و بــهوه هێمنــى دهكاتــهوه، يــا تــهمادارى دهكــا، كهچــى لــه پاشــا دهسخهڕۆى دهكاو پهيمانهكهى ناباته سهروناپاك دهردهچێ لهگهڵى.

دووهم: پیاوێ ئادەمیزادێکی ئازاد بفرۆشێو بەهاکەی بخوا.

سێیەم: پیاوێ کرێکارێ بەکرێ بگرێو کاری خۆیی پێ تەواو بکاو کەچی کرێکەیی نەداتێ.

لە ئەحکامدا ئیبنو ماجەیش لە ئیبنو عومەرەوە ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: لە پێش ئەوەدا کە کرێکار ئارەقەکەی وشك ببێتەوە کرێکەیی پێ بدەن.

مەرجەکانی بەکرێدان:

بۆ دامەزراندنی بەکرێدان چەند مەرجێ هەیە:

یەکەم: بەکرێدان بەسەر کەڵك (مەنفەعەت)دا دەڕوا، نەك بەسەر زات (عەین)دا، کەواتە: بەکرێدان دانامەزرێ ئەگەر بەسەر زاتدا بڕوات، وەك بەکرێگرتنی باخ بۆ بەرەکەی، یامەڕ بۆ شیرەکەی، یا بزن بۆ مووەکەی، چونکە بەرو شیرو موو زاتن نەك کەڵك!.

بەلاّم ئەگەر زات دەبوو بە پاشکۆی کەڵك ئەوە دروستە، وەك بەکرێگرتنی ژنێ بۆ مەمکدان بەمنداڵ، وەك لەم ئایەتەدا دەفەموێ: (فان ارصعن لکم فآتوهن اجورهن). ئەوەتا لەم ئایەتەدا کرێ بەستراوە بە کرداری مەمکدانەوە، نەك بە شیرەکەوە، شیرەکە دەبێ بە پاشکۆی کرداری مەمکدان، یا وەك ئەوە یەکێ خانوویەك بە کرێ بگرێ، بیرێکی تیادابێ، دروستە ئاو لە بیرەکە بخواتەوە، چونکە لەم کاتەدا ئاوی بیرەکە، کە زاتە واتە: عەینە، دەبێ بە پاشکۆی خانووەکە، کە بۆ کەڵکی تیادانیشتن بە کرێگیراوە.

دووەم: مـەرجی دامەزرانـدنی بەکرێـدان ئەوەیـە: ئـەو کەڵکـە بەکرێ گیراوە نرخێکی بایەخداری هەبێ، وەك کەڵك وەرگـتن لـە زەویو زارو خانوو شتی تری وا، چونکە کشتوکاڵو تیادا دانیشتن دادەنـرێن بـە دوو مەبەستی بایەخدار، کەواتـە: دروسـت نیـە سێوێ بـەکرێ بگیرێ بـۆ ئەوەی بـۆنی پێـوە بکرێ! چونکە بـەپێی بـاوی نـاو کۆمـەڵ شـتی وا بـێ بایەخـە. هـەروا دروسـت نیـە خـۆراك بـەکرێ بگـیری بـۆ ئارایـشتو رازانـەوەی چێـشتخانەو حـانووت، چـونکە شـتی وایـش دیـسان هـەربێ بایەخە.

سێیەم مەرج: دەبێ کەڵکەکە دیاری بێ، کەواتە: بەکرێدان لەسـەر کەڵکی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا زێدەزیانە، کە پێی دەگوترێ غـەرەر. گوتـەی پوخـت لـەم شوێنەدا ئەمەیـە: دەبـێ ئەنـدازەو چۆنێتی کەڵك زانراوبێ.

چوارەم: دەبـێ کەڵکەکـە رەوابـێ، کەواتـە: دروسـت نیـە کـە شـتی حەرام بدرێ بەکرێ، وەك ئـامێری رابواردنی نـاڕەوا، لـە وێنـەی هۆکـاری بەزمو رەزم، یا وەك بەکرێگرتنی گۆرانیبێژ بۆ گۆڕانی گـوتنی نـارەوا. یا بەکرێ گرتنی کەسێ بۆ هەڵگرتنو دروستکردنی مەیو بادە.

پێنجەم: دەبێ کرێکە وەجەڵێکی دیاری بێ، وەك دیناری لە کرێی رۆژێ درەودا، یا مەنێ گەنم لە کرێی رۆژێ گۆلبڕین دا چونکە نـەزانینی کرێ دادەنرێ بە زێدەزیان (غەرە).

شەشەم: مان (واتە: بەقا)ی زاتـە بەکرێگیراوەکە مەرجە. لەبـەر ئەوە دروست نیـە مۆم بدرێ بە کرێ بۆ سووتان! چونکە مـۆم کـە سـووتا زاتەکەی نامێنێ، هەروا هەرشتێکی تر کـە لـەم بابەتـە بـێ، وەك رۆن بـۆ کردنە ناو چێشت.

حەوتەم: دەبێ كەڵك بە یەكێ لەم دوو شتە یا بەهەر دوكیان ئەندازەی بۆ دابنرێ: بە كات، یا بەكار، كە پێشیان دەگوترێ: (وەختو ئیش: المدة والعمل).

جا دەركەوتنی كەڵكی ماڵی بەكرێدراو، وا ئەبێ بە (وەخت) دەبێو بە (ئیش) زەبت ناكرێ، وەك بەكرێدانی خانوو و دووكانو بەكرێگرتنی ژن بۆ مەمكدانو وێنەی ئەمانە بۆ ماوەی ساڵێ، یا كەمتر یا زیاتر، جاری وایش دەبێ بە ئیشیش زەبت دەكرێ، وەك بە كرێدانی وڵاخێ بۆ سواربوونی لە ماوەی دەرۆژدا. ئەگەر شتێ بە وەختو بە ئیشیش كەڵكەكەی دیاری دەكرا، وەك دروومانو خانووكردن، ئەوە دەبێ هەربەیەكێكیان دیاری بكرێ، بەڵام ئەگەر وەختوئیشی تیا دیاری بكرێ، وەك ئەوە پێی بڵێ: تۆ بەكرێ دەگرم بۆ دوورینی ئەم كەوایە لە ماوەی ئەمرۆدا، ئەوە بەتاڵە چونكە ئەگەر بە كەمتر لە رۆژێ تەواوی بكاو، داوای لێبكا كە ماوەی ئەو رۆژە كاری بۆبكا، ئەوە زیان بە مەرجی كار دەگەیەنێ، دەنا زیان بە مەرجی كات دەگەیەنێ.

تێكڕا هەر زاتێ مەرجی فرۆشتنی تیا هەبێ، دروستە كە كەڵكەكەی بدرێ بەكرێ، وەك خانوو بۆ دانیشتنو زەوی بۆ داچاندنو وڵاخ بۆ سواریو كەژاوە بۆ حەجكردن، چونكە ئەم زاتانە هەموو مەرجێكی پێویست بۆ دامەزراندنی فرۆتنیان تیادایە، كەواتە كەڵكەكانیشیان دروستە بدرێن بەكرێ [1].

---

[1] ئەمە تەرجەمەو راستكردنەوەی ئەم عیبارەتەی فیقهولویەسەرە، كە بەبێ ساخكردنەوە بە هەڵەو بە پچڕ پچڕی لە (كفایة الاخبار) نەقڵ كراوە، كە دەڵێ: (وبالجملة فكل عين وجد في منفعتها شروط الصحة!؟ صح استئجارها كاستئجار الدار

ئەوەی دەبێ بەهۆی پێویستبوونی کرێ:

بـە گرێـدانی بەکرێـدان، کـرێ پێـشخراوبێ یـا پاشـخراو، بـەپێی مـەرجی نـاوبراو، پێیویـست دەبـێو، بـەهرەوەر گرتنـی تـەواو لـە کـەڵك حەلاڵ دەبێ، چونکە یاسایەکی چەسپاوە لـە شـەرعی خـوادا: موسـوڵمانان پابەندی ئەو مەرجە رەوایانەن کە لە ناوخۆیاندا بە مەرجی دەگرن!.

بەڵام ئەگەر کرێ بـەرەهایی بـەبێ قەیـدو بەنـد نـاوبرا دەبـڕدرێ بەسەر کرێی پێشخراودا، ئەمە تەنها لە بەکرێدانی زاتدا وایە، وەك ئـەوە بڵێ: ئـەوا ئـەم پارچـە زەوییـەم لـەتۆ بـەکرێ گـرت ساڵی بەسـەد دینـار، چونکە لە بەکرێدانی لە ئەستۆدا دەبێ لە هەموو حاڵێکا کرێکە حازربێ، دەنـا دەبـێ بەفرۆشـتنی قـەرز بـە قـەرز، پێغەمبـەریش (دروودی خوای لەسەربێ) رێگەی شتی وای نـەداوە، وەك ئـەوە بڵێ: ئـەوا کردمـە ئەسـتۆت کـە لـە ئاییندەدا بە دە دیناری حازر ئەم بارەم بۆ بەری بۆ ئەو شوێنە!.

بەکرێدان کەی پووچ دەبێتەوە:

کاتـێ یـەکێ لـە دوو گرێـدەرەکان مـرد، وەزاتـە بەکرێداوەکەیش مابوو، ئەوە بەکرێدانەکە لەم کاتـەدا پـووچ نابێتـەوە، چـونکە بەکرێـدان گرێـدانی ئاڵـشتکردنی شـتە بەشـت، لەسـەر شـێوەیێ کـە قابیـل بـێ بـۆ

للسكنى والارض للزرع والدابة للركوب وألرحل للحج والبيع والشراء ونحو ذلك) تەماشای شەریعەتی ئیسلام بەرگی دووهەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٨) بکە هەروا لاپەڕە (١٠)و (١١) لە هەمان بەرگ.

- وەرگێڕ -

گواستنەوە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، لەبەر ئەوە بە مردنی یەکێ لە دوو گرێدەرەکان پووچ نابێتەوە، دەق وەك فرۆشتن!.

جا ئەگەر بەکرێگر (موستە ئجیر) مرد میراتبەرەکەی جێگەی دەگرێتەوەو بەتەواوی بەهرە لە کەڵکەکە وەردەگرێ، ئەگەر بکرێدەریش واتە: (مۆجریش) مرد زاتەکە لە دەستی بەکرێگردا دەمێنێ هەتا ماوەکەی تەواو دەبێ. جا ئەگەر زاتە بەکرێدراوەکە لەناوچوو، وەك ئەوە وڵاخ بێو بمرێ، یا جل بێو بسووتێ، یا زەوی بێو رۆبچێ، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لەپێش وەرگرتندا بوو، یا لەپاشی بوو بەڵام ماوەیەکی وا بە سەریدا تێنەپەڕیبو کە لە وێنەی ئەو ماوەیەدا کرێی هەبێ، ئەوە بەکرێدانەکە هەڵ دەوەشێتەوە، بەڵام ئەگەر لەپاش وەرگرتن فەوتا، وە ماوەیەکی وەهایشی بەسەردا تێپەڕی کە لە وێنەی ئەوماوەیەدا کرێی بکەوێ، ئەوە بەکرێدانەکە بۆ ئایندە هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێ لەسەر کراو (واتە: معقود علیە) نەماوەو فەوتاوە، بۆ رابووردوویش کرێی ئەو ماوەیەی دەکەوێو بەس ئەمە لە بەکرێدانی زاتدا وایە، بەڵام لە بەکرێدان لە ئەستۆدا بە فەوتانی بەکرێگیراو گرێدانەکە هەڵ ناوەشێتەوە، چونکە بەکرێدەر دەتوانێ بیگۆڕێ بە بەکرێگیراوێکی تری وەك فەوتاوەکە، بە وێنە: بەکرێگیراو ماین بوو، تۆپی بەکرێدەر دەتوانێ ماینێ تر بخاتەوە جێگەی تۆپیوەکە.

بەکرێگر دەستەبەر نیە:

بەکرێگر ئەمیندارە لەسەر ئەو شتەی کە وا لە دەستیدا، بەهۆی کەمتەرخەمییەوە نەبێ نابێ بە دەستەبەر. وەك ئەوە بەکرێی بگرێ بۆ نانکردن، وە زیاد لە پێویست ئاگرەکە خۆش بکا، یا نانەکە بە

تەندوورەکەوە بەجێ بهێڵێ هەتا دەسوتێ، بەکرێگریش رێك وەك بەکرێگیراو وایە، ئەگەر زاتەکە لە دەستیدا، بەبێ سووچی خۆی لە ناوچوو نابێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە باری بنێ لە وڵاخەکە کە لە توانایدا نەبێ، یا باری بنێ لە خۆشرۆکە(واتە: سَیَّارة) کە لە وزەو کێشیدا نەبێو بەهۆی ئەوەوە بفەوتێ!.

٢٣٢) باسی دەتسخۆشانەو سەرقەڵەمانەو وەڵیفەتانە کە مەشهوورن بە (جَعَالە)(١):

جوعالە (یا دەستخۆشانە) لە شەرعا برێتییە لەوە کە کەسێ ماڵێکی دیاری بڕیاربدا بۆ کەسێ کە ئیشێکی تایبەتیی بۆ بکا، وەك بڵێ: هەر کەسێ وشترە بزربووەکەمم بۆ بهێنێتەوە دە دیناری دەسخۆشانە دەدەمێ، سەر بەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەیە کە

---

(١) ئەم زاراوانە لە کوردیدا هەر کامەیان بگری دەست دەدا بۆ بەکوردیکردنی وشەی جوعالەی عەرەبی: دەستخۆشانە، وەڵیفەت، شاباش، خەڵات، بەخشیش، سەرقەڵەمانە. گرنگ ئەوەیە لە مەولا وەرگێرەکان چاو لە یەك بکەنو شوێن پێی یەك هەڵگرنو برەو بەوشەی پێشنیاری پێش خۆیان بدەن، نەك هەر نووسەرێ ببێ بەکلکی حیزبێو رستەو وشەو زاراوەکانی ئەو پەسەند بکاو بەس. ئەم حاڵەی ئێستا لەناو پارتەکاندا پەیدا بووە، کە هەر حیزبە زاراوەی خۆی هەیە موصیبەتێکی زۆر گەورەیە لە شەڕی برا کوژیەکە زۆر خراپترە. بەڵام هەتا کلاشینکۆف ئاغای مەیدان بێ، خامەی قوڕ بەسەر مەگەر هەر فرمیسکی شینو سوور هەڵڕێژێ!.

- وەرگێڕ -

دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ} . بۆزانینی راڤەکەی تەماشای سەرەتای باسی دەستەبەری (الضمان) بکە. لە صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمدا داستانی سەرەك خێڵێ هەیە، کەشت پێوەی دەدا، شپرزەی دەکا، هەتا لەگەڵ یەکێ لە هاوڕێیانی پێغەمبەردا رێك دەکەون کە بەرابەر بە برکەیێ ران نووشتوویان بۆ بکا، وە لە ئەنجاما کابرا چاك دەبێتەوەو برکە رانەکە دەدا بە دووعا خوێنەکە. وەکی تریش گەلێ جار ناچارییش شتی وا دەخوازێ.

مەرجەکانی دەستخۆشانە: کاتێ ئیشکەرەکە شایانی خەڵاتەکە دەبێ کە خاوەن ئیشەکە خۆی بەڵێنی ئەوەی دابێ، وەك ئەوە بڵێ: قەڵەمە کەم گوم بووە هەرکەسێ دۆزییەوەو هێنایەوە بۆم دینارێکی دەدەمێ. بەڵام ئەگەر کەسێ بە پیاوەتی هێنایەوە هیچی ناکەوێ، دروستە کە خەڵات بۆ دانراوەکە کەسێکی دیاری بێ وەك ئەوە بڵێ: ئەگەر زەید گومبووەکەی هێنایەوە بۆم نیو دیناری پێ دەدەم، یا نادیاری بێ، وەك ئەوە یلێ: هەرکەسێ شتە ونبووەکەمم بۆ بدۆزێتەوە نیو دیناری پێ دەدەم، ئیتر لەم دوو حاڵەدا کەسی مەبەست ئەگەر ونبووەکەی بۆی هێنایەوە شایانی خەڵاتو وەڵیفەتە ناوبراوەکە دەبێ!.

سەر بەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: موسوڵمانان پایەندی مەرجی رەوای خۆیانن!.

مەرجی سەرقەڵەمانەکەیش ئەوەیە کە دیاریبێ، چونکە وەجەڵە، هەموو وەجەڵێکیش دەبێ ئەندازەکەی زانراوو دیاری بێ، دەق وەك کرێ وایە، کەواتە نابێ نەزانراوو نادیاریبێ، وەك ئەوە بڵێ:

هەرکەسێ گومبووەکەمم بۆ بهێنێتەوە جلێکی پێ دەدەم، یا لەسەرم بێ کە رازی بکەم، یا شتێکی پێ بدەم، شتی وا مەرجی بەتاڵە، لەکاتی وادا هەرکەسێ هێنایەوە کرێی وێنەی خۆیی دەکەوێ، ئەگەر کۆمەڵێ بەهاوبەشی ئیشەکەیان کرد خەڵاتەکە ناوکۆیی یانەو، بە یەکسانی وەك یەك لەناو خۆیاندا دابەشی دەکەن، با ئەندازەی ئیشەکانیشیان زیادو کەمی هەبێ، چونکە کارەکە لە بنەڕەتدا نەزانراوە، لەبەر ئەوە لە تواناڍا نیە کە ئەندازەکەی بە وردی رەچاو بکرێ.

۲۳۳) باسی مڵکانەو بنەتۆو، مەبەست موزارەعەو موخابەرەیە:

(بڕ: تەجرید/ ۳ل – ۱۲۳ ز: ٤٧).

زەوی بدرێ بە موڵکانە دروستە بەپێی ئەم درێژە پێدانەی دواوە، موزارەعەو موخابەرە هەر دوو لە مەعنادا یەکن کە ئەوەیە: خاوەن زەوی زەوییەکەی بدا بە ئیشکەرێ کە بەنیوەیی یا بە کەمتر یا بە زیاتر دایچێنێو بەرهەمی بهێنێ. بەڵام رافیعیو نەوەوی {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: لە موزارەعەدا بنەتۆو لەسەر خاوەن زەوییە، لەموخابەرەیشدا بنەتۆو لەسەر ئیشکەرە، ئەمە جیایی نێوانیانە.

بڕیارەکەیان:

شەرعزانەکان لە بارەی ئەم دوو مامەڵەیەوە رایان جیایە، گوتراوە: کە هەردوو مامەڵەکە بەتاڵن، چونکە حەدیثی صەحیح لە بوخاریو موسلیمدا هەیە کە نەهی لە موخابەرە دەکا، لە صەحیحی

موسلیمیشدا هەیە: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە موزارەعە بەڵام فەرمانی کردووە بەوە: خاوەن زەوی دەتوانێ لەباتی ملکانە، کرێی زەوییەکەی وەربگرێ.

هۆی نەییشس لەدانی زەوی بە ملکانە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بۆچوونە: گوایە بەهۆی بەکرێدانەوە دەتوانرێ کەڵكو بەهرە لە زەوی وەربگیرێ، کەواتە: ئەوەیش وەك ئاژەڵو ماڵات دروست نیە بەرابەر بە هەندێ لە دەرامەتی خۆی بدرێ بە ملکانە.

ئیبنو شورەیحیش دەفەرموێ: موزارەعە دروستە. ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو لـونزیرو خەطابیش هەروا دەفەرموون: ئیبنو خوزەیمە جزمێکی لە بارەیەوە نووسیوەو، رێگە چارەی کارکردن بە کۆی ئەو فەرموودانەی دۆزیوەتەوە، کە لەم بارەیەوە هاتوون، کە هەندێ لەو فەرموودانە رێگەی موزارەعەیان داوەو هەندێکی تریان رێگەی نادەن. خەطابیش پەیڕەوی ئەوی کردووە، ئەحمەدی کوڕی حەنبەلیش فەرموودەی قەدەغەکردنی ملکانەی بەلاواز داناوە، خەطابی دەفەرموێ: بۆیە مالیكو ئەبو حەنیفەو شافیعی {رەحمەتی خوایان لێبێ} رێگەی ملکانەیان نەداوەو بە پووچەڵی دادەنێن، چونکە ئاگایان لەوە نەبووە کە فەرموودەی قەدەغە کردنەکە لاوازو بێهێزە، کەواتە: موزارەعە (واتە: ملکانە) دروستە، چونکە لە هەموو وڵاتە موسوڵمانەکاندا کاری پێدەکرێو کەسیش ئەم کارپێکردنەی بە پووچەڵ دانەناوە. هەتا ئێرە فەرمایشتی خەطابی بوو. نەوەویش لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: دروستبوونی مامەڵەی ملکانە رای ئاشکراو پەسەندە، بەپێی

فەرموودەکەی خەیبەر (کە لەسەرەتای باسی باخەوانیدا، کە باسی ژمارە (٢٢٨) بوو رابورد – وەرگێڕ).

لافی ئەوەیش کە دروستبوونی ملکانە لە خەیبەردا پاشکۆ بووە بۆ دروستبوونی باخەوانی قەبووڵ نیە، چونکە ئەو مەبەستەی کە بووە بەهۆی دروستبوونی باخەوانی لە موڵکانەیشدا هەمان مەبەست هەیە، بە قیاسیش لەسەر مامەڵەی قازانج بە هاوبەش، کە بە یەکگرتنی راکان دروستە، دەبێ ملکانەیش دروستبێ، چونکە ئەمیش دەق وەك ملکانە وایە لە هەموو شتێکا، وە لەبەر ئەوەیش کە موسوڵمانان لە گشت وڵاتو لە هەموو سەردەمێکا بەردەوام کار بە ملکانە دەکەن. ئەبو یووسفو موحەممەدو ئیبنو ئەبو لەیلاو زانا کووفییەکانی ترو، شەریعەتزانەکانی فەرموودە زانەکانیش حوکم بە دروستبوونی ملکانە (موزارەعە) دەکەن. فەرمایشتی نەوەوی تەواو.

٢٣٤) ئاوەدان کردنەوەی وێرانە (احیاو الموات)

(بڕ: تەجرید/ ٣ ل – ١١٧ – ژ: ١٠٢٨ هەتا ژ: ١٠٣٢):

لە عورفی شەرعی شەریفدا: بریتییە لە ئاوەدانکردنەوەی زەوی بێ خاوەن. وێرانە لە شەرعا ئەو زەوییەبێ خاوەنەیە کە هەرگیز ئاوەدان نەکرابێتەوە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: کەسێ زەوییەکی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە دەبێ بەهی خۆی، گەڕی زۆرداریش لەو زەوییەدا هیچی لێ سەوز نابێ! (ئەبو داوود، نەسائی، تیرمیذی)

تیرمیـذی دەفـەرموێ: فەرموودەیـەکی جوانـە، واتـە: حەسـەنە. زۆردار لێرەدا ئەو کەسـەیە کە بـە زۆری زۆرداریـی، بـە نیـازی داگیرکـردن، دارو نـەمامو شـتی وا لـەناو زەوییـەکا دەڕوێنـێ، کـە کەسـێکی تـر ئـاوەدانی کردبێتەوە، بۆ ئەوەی کە بیکا بەهی خۆی، گەڕی وا دەبێ ڕێگەی نـەدرێ، خۆشی بێو ترشی بێ دەبێ ئەوەی لێ بسەنرێتەوە، ئەم جۆرە گەڕە بەم شێوانە دروست دەکرێ: لـە زەوییـەکی کەسـێکی تـردا نـەمام بنێـژێ، یـا خانوو بکا، یا جۆگەی بۆ ڕابکێشێ، یا بیرێکی تیادا هەڵ بکەنێ.

٢٣٥) بڕیار (حوکم)ی ئاوەدانکردنەوە:

ویرانە ئاوەدانکردنەوە زۆر سوننەتە، بـەپێی ئـەم فەرموودەیـەی پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ}: کەسـێ پارچـەیێ زەوی بێخـاوەن ئـاوەدان بکاتەوە خێرێکی چاکی دەگات، هەرچی لەبـەرو بوومی ئەو زەوییـە، کـە مرۆڤێ بیخوات، یا باڵندەو دڕنـدەو مـاڵاتی مڵوو مووشـەکەر بیخـوات، یـا هەریـەکێ لەمانـە سـوودێکی لێ وەربگـرێ، ئـەوەی بـۆ دەبـێ بـەخێرو صـەدەقە. (نەسـائی گێڕاویەتـەوە، ئیبنـو حیببـان بـە فەرموودەیـەکی دروستی داناوە).

هەر کەسێ مافی ئەوەی هـەبێ کە ببـێ بـە خـاوەنی مـاڵ، بۆشـی هەیـە کـە ویرانـە بـۆ خـۆی ئـاوەدان بکاتـەوە، هـەر بـەخودی ئاوەدانکردنەوەکـە دەبـێ بـە خـاوەنی ئـەوەی کـە ئـاوەدانی کردۆتـەوە، چـونکە ئاوەدانکردنـەوە هـۆی ملکایەتیـە بـەهۆی کردارێکـەوە، دەق لـە ڕاوکردنو داروچیلەکە کۆکردنەوەی دەشتو دەر دەکا.

بەپێی ئەم فەرمانەی سەروەری پێشینان‌و پاشینان، سەروەرمان حەزرەتی موحەممەد، {درودو سڵاوی خوای لەسەربێ}، کە ئێستا رابورد، بۆ پەیدابوونی خاوەنداریی بەهۆی ئاوەدانکردنەوەوە، پێویست بە فەرمانی پیشەوای موسوڵمانان ناکات، ئەگەر بوو چاکتر، ئەگەر نەیشبوو قەیناکا.

مەرجەکانی دامەزرانی ئاوەدانکردنەوە:

ئاوەدانکردنەوەی وێرانە بەم دوو مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: نابێ ئەو وێرانەیە بەهیچ شێوەیێ ملکی موسوڵمانێکی تربێ، ئەگەر وابوو ئەوە دروست نیە، توخنی بکەوێ، نە بە ئاوەدانکردنەوەو نە بەشتێکی تر، مەگەر بەپێی فەرمانی شەرع. لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ بە زۆرو ستەم بستێ زەوی داگیر بکا، لە رۆژی قیامەتدا بەهەر حەوت چینەی زەمینەوە، وەك کەڵەمە لە ملی گادا، ئاوا دەکرێ بە تەوق‌و دەکرێتە ئەستۆی!.

بزانن حەریمی ئاوەدانی بە ئاوەدانکردنەوە نابێ بە موڵك، چونکە خاوەنی ملکە ئاوەدانەکە ئەو لە پێشترە بەو حەریمە، حەرێم ئەو شوێنانەیە کە پێویستن بۆ بەهرە وەرگرتنی تەواو لە ملکی ئاوەدان، وەك رێگەو سەلوێنك‌و ئاوەڕۆو شتی وا.

دووەم: دەبێ ئاوەدانکەرەکە موسوڵمانبێ، لەبەر ئەوە دروست نیە بۆ بێبڕوا لە ولاتی ئیسلامدا زەوی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە بۆ خۆی، چونکە پێغەمبەر {درووی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: وێرانەی بێخاوەن کە

هەیانە هی سەردەمی عادن، لە بنەڕەتدا هی خواو پێغەمبەری خوان، دەی لە ئێستاوە ئەوا من کردم بەهی ئێوە ئەی کۆمەڵەی موسوڵمانان! شافیعی گێڕاویەتەوە، بەیهەقی جارێ بە مەقووفی هەتا سەر ئیبنو عەبباس گێڕاویەتەوە، جارێکیش بە مەرفووعی هەتا سەر پێغەمبەر. ئەوەتا لەم فەرموودەدا رووی دەمی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە هەموو موسوڵمانێکەو بەس، هەتا بزانرێ کە مەرجی ئاوەدانکەرەوە لە خاکی ئیسلاما ئەوەیە کە موسوڵمان بێ، بۆ ناموسوڵمان دروست نیە، ئەگەر کەسێ بڵێ: ئەی بۆ خاوەن پەیمان، لە دەستەی خاوەن نامەکان، لەناو وڵاتی ئیسلامدا بۆیان هەیە دارو چیلکەو پووش‌و گیای بێ خاوەنی ئەو کەژە بۆ خۆیان کۆبکەنەوە، کەچی ئەمەیان بۆ دروست نیە؟ لە وەڵاما دەڵێین: چونکە دارو چیلکەکردن‌و پووش‌و گیاکۆکردنەوە جێگەیان پڕ دەبێتەوەو جارێ تر هەڵ دەدەنەوەو دروست دەبنەوە، لەبەر ئەوە بەوە هەتا سەر لە کیس موسوڵمانان ناچن، بەپێچەوانەی ئاوەدانکردنەوەی وێرانەوە، چونکە وێرانە کە ئاوەدان کرایەوە ئیتر دەبێ بەهی خاوەنی‌و جێگەی پڕ نابێتەوە، دەی ئەگەر ناموسوڵمان بیکا بەهی خۆی هەتا سەر لەکیس موسوڵمانان دەچێ.

نیشانەکردنی ئاوەدانکردنەوەی رەوا چۆنەو چییە؟:

ئاوەدانکردنەوە بریتییە لە ئامادەکردنی شتەکە بەپێی مەبەستی ئاوەدانکەرەوە. چونکە یاسادانەری ئیسلام، پێغەمبەری خوا، ئاوا بەبێ قەیدو بەند، بەرەهایی فەرموویەتی، کەواتە: بۆ دیاریکردنی نیشانەکانی دەگەڕێینەوە بۆ سەرعورف (کە بریتییە لە باوی رەوای

دامـەزراوی ناوکۆمەڵـەی موسـوڵمانان) چـۆنێتیی عـورفیش لـە زمانـا سنوورو پێناسەی بۆ دانەنراوە کە دەبێ چۆن بێو چۆن نـەبێ، کەواتـە: ئاوەدانکردنـەوەی هـەر شـوێنێ بـەپێی مەبەسـت لێـی دەگـۆڕێ، ئەگـەر کردنی خانوو بوو، دەبێ بەپێی عادەتی دامەزراو، بـە بـەرد، یا بەخشت، یا بەمووره قوڕ دیـواری بـۆ بکا، یا بەچیلکەو قیسپ تـەیمانی بـۆ بکاو، سەری هەندێکیشی بگرێو دەرگاو پەنجەرەی تێبخا، وە ئەگـەر مەبەسـتی باخ ناشتن بوو، ئەبێ بە پێی دەستووری دامەزراو، حەساری بـەدەورا بکا، جا ئەگەر دەستووری ئەو شارە وا بوو بە دیوار حەساریان دروست دەکـرد بۆ ئەو جـۆرە شـتە ئـەوە دیـوار مەرجـە، دەنـا ئەگـەر بەشـتێکی تـر بـوو، وەك تەیمان. تەلبەنـد، ئەوە پەیڕەوی ئەوە دەکرێ کە لەو جێگەیـە بـووە بە عادەت.

٢٣٦) بەخشینی ئاو کەی پێویست دەبێ؟

ئاو لەسەر دوو بەشە:

یەکـەم: ئەوەیـە کـە لـە خۆیـەوە لـە شـوێنێ هـەڵبقوڵێ، کـە ئەوشوێنە پەیوەندی تایبەتی بە کەسەوە نەبێ، هەروا هیچ ئادەمیزادێ دەسـتی نـەبێ لـە دەرهێنـانو ڕەوانکردنیـدا، وەك ئـاوی چـەمو کانیـاوی دەشـتو دەرو شـاخەکانو لافـاوو بارانـاو، کـە بـۆ قـازانجی گـشتینو ئـاوی بەرەڵڵای بێخاوەنن، خوا نەبێ کەس خاوەنیان نیە.

جا ئەم جۆرە ئاوە ئەگەر کەم بوو، یـا ڕێگـەی سوود لێوەرگرتنی تەنگەبـەر بـوو، ئـەوە کـێ زووتـر ڕۆیـشتە سـەرێو گرتـی بـۆ خـۆی ئـەوە

دەبێ بەهی ئەو، با ئەو کەسە بێهێزیش بێ، چونکە بڕیاری شەرع لەسەر ئەمەیە، عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە: لە بارەی ئاوی لافاوی شیوی مەهزوورەوە، کەوا لە مەدینە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوا بڕیاری داوە: کێ یەکەم بوو ئاوەکە دەگرێ هەتا دەگاتە هەردوو قولەپێ، ئەوجا بەری دەداتەوە بۆ ئەوەی خوارترا. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە فەتحولباریدا دەفەرموێ: رشتەکەی دەگاتە پلەی جوانی، حاکمیش لە (المستدرك)دا گێڕاویەتەوە)[1].

ئەمە بۆ ئەو کەسانەیە کە بەرو دوا دەگەنە سەری، بەڵام ئەگەر بەیەکەوە چوونە سەریو ئاوەکەیش بەشی هەموویانی نەدەکرد ئەوە تیرو پشك لە نێوانیاندا دەکەن، ئەگەر کەسێ لە پێشدا هات دەیویست

---

[1] لەم فەرموودەدا ئەم دوو تێبینییە هەیە:

یەکەم: لە ئەصڵەکەدا نووسراوە: (فی سبیل مهزور، راستیەکەی (فی سیل مهزور)ە. سەبیل رێگەیە، سەیل لافاوە.

دووەم: ئەعلاو ئەسفەل بەمەعنا لای سەروو ترو لای خوارووتر نیە، بەڵکوو بە مەعنا ئەوەیە کێ یەکەم بوو لە گرتنی ئاوەکە داو زوو گەیشتە سەری ئەوەپێش دەخرێ، دوا ئەو دووەم پێش دەخرێ ئیتر هەروا، تەماشای ماددەی (هزر) بکە لە (النهایة في غریب الحدیث والاثر)دا لەگەڵ مغنی المحتاج ج/٢ ص ٣٧٤، لەگەڵ (عمدة القاری ج/١٢ ص ٢٠٣) ئەم ساخکردنەوەو، وردەکارییە زۆر پێویستە چونکە هەڵە بژێرێ ئەصڵەکەیشی پێ دەکرێ.

- وەرگێڕ -

مالآت ئاوبدات، کەسێکی تر دوا ئەو هات بەلاّم خۆی پێویستی بە ئاو خواردنەوەبوو، ئەوە ئەوەیان وەپێش دەخرێ کە خۆی ئاو دەخواتەوە، هەر کەسێ ئەندازەیەك لەو ئاوە بەرەڵڵایە بکاتە قاپێکەوە دەبێ بەهی خۆی، هەروەها ئەگەر بەجۆلەیەکدا بیهێنێو بیکاتە ناو حەزێکەوە کە لەبەری نەڕوا ئەویش دەبێ بە ماڵی تایبەتی خۆی.

دووەم: ئاوە تایبەتەکانە، وەك بیرو کارێزو جۆگە، جا ئەگەر کەسێ بیرێ لە ملکی خۆیدا هەڵ بکەنێ، ئاوەکەی دەبێ بەهی خۆی، چونکە بەشێکە لە بەهرەی ملکەکەی، دەق وەك بەری داری باخەکەی، وەرێك وەکوو ئەو کانی زێڕو زیوەی کە لەناو ملکەکەیدا دەردەکەوێ، کەواتە: کەس مافی ئەوەی نیە کە بەبێ رەزای خۆی لێی ببات. گوتراویشە: کە ئاو نابێ بە ملکی کەس، چونکە پێغەمبەر {دروودو سڵاوی لەسەربێ} فەرموویەتی: موسوڵمانان لەم سێ شتەدا هاوبەشن: لە ئاوو لەوەڕو ئاگردا. (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) قسەی ئەم قیلە بەرپەرچ دراوەتەوە بەوە: کە ئەم فەرموودەیە لاوازە لەبەر ئەوە دەست نادا بۆ بەڵگە. بەهەر حاڵ لەسەر هەردوو فەرمایشتەکان، پێویست نیە لەسەر خاوەن بیرەکە، کە ئەو ئاوەی لە پێداویستی خۆی زیاد بێ، بیبەخشێ بە کەسێ کە کشتوکاڵی پێ ئاوبدا، بەلاّم ئەگەر بۆ ئاودانی گیانلەبەرو مالآت بوو ئەوە پێویستە لەسەری کە بیبەخشێ چونکە شافیعی لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ}: کەسێ زیادە ئاوی هەبێو قەدەغەی بکا لە مالآتی موسوڵمانان، هەتا ببێ بەهۆی قەدەغەبوونی زیادە لەوەڕی دەورو بەری ئاوەکە، چونکە لەوەڕگای دوورە ئاو بە کەڵکی لەوەڕانی ئاژەڵ نایەت، کەسێ ئەم تاوانە بکا خودای گەورە لە رۆژی قیامەتدا لە بەهرەی میهرەبانی خۆی بێ

بەشی دەکا. لە بوخاریو موسلیمیشدا دەفەرموێ: ئاوێ زیادبێ لە خۆتان، لە خەڵکی تری قەدەغە مەکەن، هەتا بەم تەگەرەیە زیادە لەوەڕی دەوری ئاوەکەی پێقەدەغە بکەن. جیاوازیی ئاژەڵو کشتوکاڵ لەوەدایە، گیان ڕێزی هەیە، بە بەڵگەی ئەوە کە ئاودانی گیانلەبەر پێویستەو ئەرکێکی ئایینییە بەڵام کشتوکاڵ مەرج نیە وابێ.

مەرجەکانی پێویستبوونی بەخشینی ئاو:

یەکەم: دەبێ لە پێداویستیی خۆی زیاتربێ، دەنا پێویست نیە، چونکە لە خودی خۆیەوە دەست پێ دەکا بە بەکار هێنانو بەخشینی.

دووەم: خاوەن ئاژەڵەکەیش ئاتاجێی بەو ئاوە هەبێ، بەم ڕەنگە: ئاوی بەرەڵڵای گشتی لەو ئاقارەدا نەبێ.

سێیەم: لەو ئاقارە لەوەڕ هەبێ، بەبێ ئاو خواردنەوە ئاژەڵ نەتوانی لێی بلەوەڕێ.

چوارەم: دەبێ ئاوەکە لە جێ وەستانی ئاسایی خۆیدابێ، لەو جۆرەیش بێ کاتێ لێت هەڵگۆزی بێتەوە جێی. بەڵام ئەگەر کردیە ناو دەفرەوە، لەسەر فەرمایشتی دروست (قەولی صەحیح) ئیتر پێویست نیە لە سەری کە بەخۆڕایی بیبەخشێ. ئەوەنە هەیە هەر کاتێ بڕیاردرا کە پێویستە لە سەری کە بیبەخشێ، نابێ لەباتی ئەو ئاوە وەجەڵو بەها وەربگرێ، دەبێ بەخۆڕایی بیبەخشێ، ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودە ساغە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر{دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنی ئاوی زیادە. هەرکاتێکیش بەخشینی ئاو واجب نەبوو لەسەر خاوەنەکەی، ئەوە دروستە بۆی کە بەکێشانە یا بە پێوانە بیفرۆشێ بۆ خۆی.

٢٣٧) وەقف: شت تەرخانکردن بۆ خێری نەبڕاوە:

وەقف لە زمانی عەرەبیدا ڕاگرتنو حەپسو گل دانەوەو بەندکردنە، لە عورفی شەرعیشدا: تەرخانکردنی سامانە بۆ خێری نەبڕاوە لە ڕێگەی خودادا، بە مەرجێ لەو جۆرە سامانانە بێ کەڵكو قازانج لێ وەرگرتنی مومکین بێو زاتەکەی بمێنێ! سەر بەڵگەکەی ئەم ئایەتەیە کەوا لە سوورەتی حەجدا، کە ژمارەکەی (٧٧)ە کە دەفەرموێ: {وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} واتە: لە کرنی هەموو جۆرە چاکەیێ درێغی مەکەن، سابەشکوو شادبن بە مایەی ڕەزابوونی خوا. وە ئەم فەرموودەیشە کە دەفەرموێ: کاتێ ئادەمیزاد دەمرێ، هەموو کردەوەیەکی کۆتایی دێ، ئەم سێ شتە نەبێ:

یەکەم: خێرێکی نەبڕاوە (وەك بیرو مزگەوت..).

دووەم: زانستو زانینی بە سوود (وەك دانانی کتێبی باشو پێگەیاندنی فەقێو قوتابیو شاگردو هونەری بەکەڵكو بە سوود بۆ گەلی ئیسلام).

سێیەم: منداڵو وەچەیەکی باش کە دووعای خێرو نزای باشی بۆ بکا (موسلیمو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە).

زاناکان دەفەرموون: وەقف بەشێکە لە خێری نەبڕاوە. جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کەس نەما لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەر بێ و ڕەزای خوا ە هاوڕێیانی} کەشتێکی نەکرد بێ بە وەقف، مەگەر ئەوانەیان کە توانای سامانییان نەبووبێ!.

مەرجەکانی:

بۆ دروستبوونی وەقف ئەم سێ مەرجە بە مەرج گیراون.

یەکەم: دەبێ وەقف کراو لەو جۆرە سامانانەبێ، کە دەست بدا بۆ کەڵك لێ وەرگرتن‌و لە هەمان کاتدا زاتەکەی بمێنێ. کەواتە: وەقفی ئەو شتە دانامەزرێ، کە هەتا زاتەکەی بمێنێ کەڵکی لێ وەرناگیرێ، وەك بەرو میوەو خۆراك‌و بۆنپێوەکراو، چونکە میوەو بەرو خۆراك دەخورێن، کەڵکەکەیان لە خواردنیان دایە، دەی کاتێ دەخورێن زاتەکەیان نامێنێ. بۆنپێوەکراویش ئەوەندە ناخایەنێ، بەڵام ئەگەر دارو درەختێ کرد بە وەقف بۆ بەرەکەی، یا ئاژەڵ بۆ شیرەکەی، یا بۆ خوری‌و کۆڵك‌و مووەکەی، یا نێری بۆ پەڕین لە ئاژەڵی شار، ئەوە دروستە، چونکە لەکاتی وادا وەقف کراوەکە زاتەکانە، بەروکۆڵك‌و پەڕین کەڵکیانن، وە سوودەکانی تری ئەم زاتانە بۆ وەقفکەرە، بۆ نموونە: ئەگەر مەڕێکی کرد بە وەقف، تەنیا بۆ ئەوە کە شیرەکەی بۆ هەژاران بێ، ئەوە خوری‌و بەچکەو کەوڵ‌و گۆشتەکەی بۆ وەقفکەرەکەیە.

دووەم: دەبێ وەقف کردنەکە لەسەر شتێکی وابێ کە هەبوونێکی نەبڕاوەی هەبێ، وەك ئەم بنەچە لە ئێستاداو وەچەی بەرودوای بەردەوام لە ئایندەدا چونکە وەقف خێری بەردەوامی نەبڕاوەیە، سەرەڕای ئەوەیش وەقف لە زاتی خۆیدا ڕاگوێزکردنی ملکایەتیی قازانجە، کە وەقفکەرەوە بۆ وەقف لە سەرکراو، دەی شتێ کە وجوودی نەبێ‌و هیچ (مەعدووم) بێ ناکرێ بە خاوەنی شت، هەروا کەسێکیش کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ ناکرێ بە خاوەن شت.

نموونەی یەکەم: کە نەبووە (واتە: معدوم)ە نابێ بەوەقف لەسەر کراو، وەکوو وەقفکردن لەسەر کەسێ کە هێشتا لەدایك نەبووبێو لەمەولا بکەوێتە سکی دایکیو لە دایك ببێ، جا لە دوا ئەو بۆ هەژاران بێ.

نموونەی دووەم: کە کەسێ شیاوی خاوەنێتی نەبێ نابێ بە وەقف لە سەرکراو، وەکوو منداڵ لە سکی دایکدا، جا ئەم جۆرە وەقفانە پووچەڵن، چونکە وەقف بە ملککردنی حازری دەس بەجێیە کەواتە لەسەرکەسێ کە نەبوو (مەعدووم) بێو لەسەر کەسێ کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ دانامەزرێ.

سێیەم: نابێ بۆ شتی ناڕەوابێ، چونکە وەقف خێرێکە مەبەست لێی نزیکبوونەوەیە لە خوا، گوناهیش پێچەوانەی ئەم مەبەستەیە، کەواتە: شت وەقفکردن بۆ کڕینی ئامێری ڕێگریو چەتەگەری دروست نیە، هەروا بۆ کڕینی ئامێری بەزمو ڕەزم، هەروا دروست نیە شت وەقف بکرێ بۆ کنیشتەی جوولەکەو کڵێسای گاوور ئەم جۆرە جێگایانە.

پەیڕەوی مەرجی وەقفکەر دەکرێ:

جا هەر کاتێ وەقف دامەزراو هەموو مەرجێکی هاتە جێ، ئیتر یەکسەر وەقف لەسەرکراو شایانی بەرووبوومەکەی دەبێ، خواە کەڵك بێ وەك تیادانیشتنو خوێندنەوەی پەڕاو، خواە زات بێ وەك مێوەو خوریو موو وشیر، لە هەمان کاتدا دەبێ ئەم قازانجانە ڕێك بەپێی مەرجی وەقفکەر بدرێن بە خاوەنیان، وەقفکار کێی پێشخست ئەو کەسە پێش دەخرێ، وەکێی دواخست ئەو کەسە دوا دەخرێ، ئەگەر گوتی: بە یەکسانی دابەشبکرێ بە سەریانا بە یەکسانی دابەش دەکرێ، ئەگەر

گوتی: هەندێ بەش زیاتر بێ، چۆن دەڵێ بەپێی مەرجەکەی ئەو دابەش دەکرێ لێیان. نموونەی پێشخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، لە پێشدا بۆ زاناو خاوەن وەرعەکانیان، نموونەی دواخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، کە ئەوان نەمان ئەوجا بۆ منداڵی ئەوان، یا وەك ئەوە بڵێ: دەرامەتی ساڵی یەکەم بۆ مێیینەکانو دەرامەتی ساڵی دووەم بۆ نێرینەکان، نموونەی یەکسانی وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم وەقفکرد لەسەر منداڵەکانم، بە مەرجێ نێرو مێ وەك یەك بەشیان بۆ دابنرێ، نموونەی باودانی هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریانا وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم کرد بە وەقف لەسەر منالەکانم بەمەرجێ بەشی نێرینە دوو ئەوەندەی بەشی مێیینە بێ.

٢٣٨) باسی بەخشین (هبه):

بڕ: تجرید/ ٣ ل ١٨٦ ز: ٥٥).

بەخشینو دیاری لە زمانو لە شەرعا بە یەك واتان تەنیا ئەم جیاوازییانەیان لە نێوانا هەیە: ئەگەر بۆ ڕێزگرتن لەو کەسەی کە دەبێ بە خاوەنی برا بۆی ئەوە دیارییە، دەنا بەخشینە. بەخشین سوننەتە بەپێی نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى - سورة المائدة - ٢/٥} واتە: هاوکاری یەکتری لەسەر کاری چاکەو لە خوا ترسی بکەن. دیارە کە بەخشین کارێکی باشو پەسەندە، لە ڕێبازی ڕەهبەردا (واتە: لە سوننەتی پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} نموونە زۆر زۆرە لەسەر سوننەتیی بەخشین، عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: عەرزی پێغەمبەرم کرد ئەم

گۆشته بە زەکات داویانە بە بەریرەی کارەکەرم، ئایا تۆ لێی دەخۆی؟ فەرمووی: ئەمە بۆ ئەو زەکاتە، بەڵام بۆ ئێمە دەبێ بە دیاریو لە زەکاتی دەردەچێ (ش/د/ن). ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران کە نانیان بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنا دەیپرسی، کاتێ دەیانگوت: هی دیارییە، لێی دەخوارد، بەڵام ئەگەر بگوترایە: هی زەکاتە لێی نەدەخوارد.

مەرجی بەخشراو:

هەرچی فرۆشتنی دروست بێ بەخشینیشی دروستە، وە ئەوەی فرۆشتنی دروست نەبێ بەخشینیشی دروست نیە، وەك شتی نەزانراو، وەك ئەوە بڵێ: ئەوە یەكێ لەو بڕكە مەڕەم بەخشی بە تۆ،

هەروا بەخشینی بارمتە سەگی مەشق نەكردوو و بەرازو شتی بزربوو دروست نیە، چونكە فرۆشتنی ئەمانە دروست نیە، دروستە زەوت كراو بفرۆشرێ بە كەسێ كە بتوانێ بیسەنێتەوە لە زەوتكەر، شتی هاوبەشو ناو كۆیی بەخشینی دروستە، چ بفرۆشرێ بە هاوبەش، چ بفرۆشرێ بە كەسێكی تر.

بەخشراو تا وەرنەگیرێ نابێ بە ماڵ:

بەخشراو نەپێویست دەبێو نە دەبێ بە ماڵ هەتا وەرنەگیرێ، عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوكم لە باخەكەی غابەی، بیست وەسقی پێم دا كە بیڕنم بۆ خۆم، لە نەخۆشینی سەرەمەرگا پێی فەرمووم: كچی خۆم من لەبەری باخەكەی غابەم بیست وەسقم دا بوو بەتۆ، كە بۆ خۆت بیڕنی، بریا دەتڕنیو دەتبرد بۆ لای خۆت، ئێستا

دەبوو بەهی خۆت، بەڵام مادام هەتا ئێستا وەرت نەگرتووە تازە بوو بە ماڵی میراتبەر![1].

دەی ئەگەر لە شت بەخشیندا بوون بە ماڵ نەبەسرایە بەوەرگرتنەوە ئەبو بەکری صدیق بە عائیشەی نەدەفەرموو: تازەبوو بە ماڵی میراتبەر لەهی تۆ دەرچوو!.

عومەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویٚ: بەخشراو نابیٚ بەماڵی تەواو هەتا پێبەخشراو وەری نەگریٚ، هەمان را لە عوسمان‌و ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباس‌و ئەنەس‌و عائیشە {رەزای خوایان لێبێ} گێڕدراوەتەوە، رای تر نەبیستراوە کە پێچەوانەی رای ئەمان بیٚ.

بەبیٚ فەرمانی ماڵبەخش وەرگرتنی بەخشراو دانامەزریٚ چونکە وەرگرتن دەبیٚ بەهۆی گواستنەوەی خاوەنێتی. جا هەر کاتیٚ وەرگرتن رووی دا بەخشراو دەبیٚ بە ماڵ، ئیتر ماڵبەخش مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، مەگەر لە یەك حاڵدا ئەویش ئەوەیە کە بەخشندەکە باوك بیٚ، یا دایك بیٚ، یا باپیر بیٚ یا نەنك بیٚ، سەربەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسیٚ شتیٚ ببەخشیٚ، یا دەسەنەییٚ بدا بەکەسیٚ، دروست نیە بۆی کە پەشیمان ببێتەوەو بیسەنێتەوە لە پێبەخشراو، مەگەر باوك‌و دایك، بۆ ئەوان دروستە لەو

---

[1] بۆ راستکردنەوەی وشەی (جذاذ) بە (جداد) لەم ئەسەرەدا، تەماشای ماددەی (جدد) لە (النهاية في غريب الحديث والاثر)ی و ج/١٣ چ ١٤٧ و ص ١٥٦ لە (عمدة القاری شرح صحيح البخاری) بکە.

— وەرگێڕ —

بەخشینەی داویانە بە منالّی خۆیان پەشیمان ببنەوە. (ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساغە. لە دەقی فەرموودەکەدا ناوی باوكو دایك هاتووە، باپیریش بەر ناوی باب دەکەوێو نەنکیش بەر ناوی دایك دەکەوێ.

٢٣٩) باسی عومراو روقبا: با بە کوردی ناویان بنێین: ژێنەبەخشو تەمابەخش:

عومرا لە عومر وەرگیراوە، کە بەواتا تەمەنو مانو ژیانە، بۆیە وای پێدەگوترێ چونکە لە سەردەمی نەزانیدا دەیانگوت: ئەم شتە بۆ تۆ هەتا ماویت، واتە: لە ماوەی تەمەنتا، هەتا لە ژیاندابیت بۆ خۆت، روقبایش کە لەسەر کێشی عومرایە، لە ماددەی (موراقەبە) وەرگیراوە، کە بەواتا چاوەنوارییە، وەك ئەوە پێی بڵێ: ئەمەم بەخشی بەتۆ هەتا خۆت ماویت بۆ خۆت، بەلاّم ئەگەر من لە پێش تۆدا مردم ئەوا بە یەکجاری بۆ خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ئەوا ببێتەوە بەهی خۆم، دەی بەم شێوەیە هەردوولا چاوەڕوانی مردنی یەك دەکەن.

گوتەی کورتو پوخت: گەرچی ئەم باسە درێژەپێدانی تیادایە، بەلاّم ئەمە کاکڵەی ئەم بابەتەیە: گوتەی دامەزران کەپێی دەگوترێ صیغە، لە عومرادا وەك: (أعمرتك هذه الدار حياتك) ئەم خانووەم بەخشی بەتۆ هەتا ماویت، یا پێی بڵێ: (ما حَييتَ: هەتا لە ژیاندا بیت) یا پێی بڵێ: (ما عشت: هەتا کۆتایی تەمەنت) یا پێی بڵێ: (أعمرتك هذه الدار حياتك ولعقبك من بعدك: ئەوا ئەم خانووەم

بەخشی بەتۆ هەتا تەمەن تەواو دەبیّ، وە لەپاش مردنی خۆت بۆ وەچەو نەوەت) لەروقبایشدا گوتەی دامەزران وەك: (أرقبتك الدار حیاتك) واتە: ئەم خاووەم دا بەتۆ هەتا ماویت بۆ خۆت، هەردوولامان چاوەنوارِ دەكەین، ئەگەر من لەپێش تۆ دامردم بە ئێكجاری ببیّ بەهی خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ببێتەوە بەهی خۆم. جا هەر كاتیّ عومراو روقبا لەسەر شێوەی شەرعی دامەزران، ئیتر شتە بەخشراوەكە هەتا هەتایە دەبیّ بەهی پێبەخشراو، وە بە هێچ جۆریّ نابێتەوە بەهی بەخشندە، كە بەعرەبی پێی دەگوتریّ: موعمیر، یا مورقیب. چونكە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرمویّ: عومرا دروستەو روقبایش دروستە، وەدەبن بەهی ئەو كەسە كە پێی بەخشراوە. (ئەبو داوودو كەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیزی فەرموویەتی: فەرموودەیەكی جوانە. هەروا خۆشەویست {درووده سڵاوی خوای لەسەربێ} دەفەرمویّ: هەركەسیّ شتیّ لەسەر شێوەی عومرا ببەخشیّ بە كەسیّ ئەوە هەم لە حاڵی ژیانو هەم لە حاڵی مردندا دەبیّ بە ماڵی پیّ بەخشراو، وە لە پاش خۆشی دەبیّ بەهی وەچەی (موسلیم — {رەزای خوای لێبێ} گێڕاوەیەتەوە).

٢٤٠) باسی هەڵگرتنی شتی داكەوتوو (لقطة):

(بڕ: تەجرید/ ٣ت – ١٤٩ – ز: ٥٠).

داكەوتە لە زمانا بەشتیّ دەگوتریّ كە لە كەسیّ داكەوتبیّ لە عورفی شەرعی شەریفدا برێتییە لە ماڵیّ، یا لە تایبەتمەندیّ (ئیختیصاصیّ) كە خاوەن رێزو بایەخو نرخدار بیّ، كە بەهۆی

بێئاگاییەوە لە شوێنێکا بەجێ مابێ کە شوێنی ئاسایی ئەوشتە نەبێ، بەو مەرجە ئەو کەسە کە شتەکە دەدۆزێتەوە خاوەنەکەی نەناسێ‌و شتەکەیش بەهێز خۆی پێ ناپارێزێ‌و بۆیەکێ لەم دوو مەبەستەیش هەڵی بگرێتەوە: یا بۆ پاراستنی یا بۆ کردنی بە ماڵ بۆ خۆی، بەلاَم لەپاش جاڕدانی ناونیشانی بەشێوەی شەرعی.

سەر بەڵگەی ئەم باسە چەند فەرموودەیەکی ساغە. لە زەیدی کوڕی خالیدی ئەل – جوهەنییەوە – {ڕەزای خوای لێبێ} فەرموری: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: هەر کەسێ گومبوویێ بدۆزێتەوەو حەشاری بداو ناونیشانی وەك شەریعەت دەفەرموێ: هەڵ نەدا، ئەوە خۆشی ڕێی ڕاستی گوم کردووە (موسلیم/ ئەحمەد) دیسان زەید فەرمووی: پیاوێ هاتە خزمەت حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} عەرزی کرد: حوکمی ماڵی دۆزراوە، وەك زێڕو زیو چییە؟ فەرمووی: پریاسکەو بوخچەو دەمبینەکەی نیشانە بکە. وە هەتا ساڵێ ناونیشانی هەڵبدە، جا ئەگەر لەو ماوەیەدا خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە بیدەرەوە پێی، ئەگینا چی لێ دەکەی بیکە، بەلاَم ئەگەر ناونیشانیت هەڵ نەدا ئەوا لەلای خۆت بیهێڵەرەوە، وە داینێ بە سپاردە لەلای خۆت، ئیتر هەرکاتێ ڕۆژێ لە ڕۆژان خاوەنی هات‌و داوای کردەوە بیدەرەوە پێی. پیاوەکە گوتی: ئەی بڕیاری وشتری بزربوو چییە؟ فەرمووی: دەخڵت نەبێ بەسەریەوەو دەخلی مەکە، ئەو کوندەو پێڵاوی خۆی پێیە، بۆ خۆی ئاوی دەخواتەوەو دەلەوەڕێ، هەتا خاوەنەکەی دەیدۆزێتەوە! پرسیار کەرەکە لیشی پرسی‌و گوتی: ئەی بڕیاری بزن‌و مەڕی ونبوو چییە؟ فەرمووی: ئەگەر تۆ نەیبەیت‌و خاوەنەکەی نەیدۆزێتەوە دیارە گورگ دەیخوا! (شەیخان).

بڕیارەکەی:

موسـولمانان بــه یــەکرا دەفــەرموون: هەلگرتنــەوەی دۆزراوە دروستە. بەلام ئایا سوننەتە یا پێویستە؟ تەماشا دەکرێ: ئەگەر ماڵ دۆزەرەوە بەدکار بوو قەدەغە دەکرێ لە هەلگرتنی، تەنانەت ئەگەر بەدکار (فاسق) دۆزراوەیەکی هەلگرتەوە قازی لێی دەستێنێتەوە، وەك ماڵی منالی خۆیشی لێ دەستێنێتەوە: بەلام ئەگەر ماڵ دۆزەرەوە ئازادو فامیدە بوو، وە لەخۆی دڵنیابوو کە ناپاکی لێ ناکاو حەشاری نادا، ئەوە لەم حاڵەدا حوکمەکەی ئاوایە:

یەکەم: ئەگەر لە شوێنێکی ئەمینا دۆزییەوە، کە مەترسی فەوتانی نەبوو، چونکە خەلکەکەی دەسپاكو ئەمیندار بوون، لە هەمانکاتدا ئەو جێگەیە نە ملکی کەسێ بوو، وە نە خاکی دوژمنی ئیسلام بوو، کە پێی دەگوترێ داری حەرب، ئەوە وا باشە بۆی کە هەڵی بگرێ بەپێی ئەم حەدیثە (خوا لە پشتی ئەو بەندەیە کە پشتی برای دەگرێ).

دووەم: ئەگەر لە جێگەیەکی وادا دۆزییەوە کە دڵنیانەبوو لە نەفەوتانی، ئەوە پێویستە لەسەری کە هەڵی بگرێ، بەپێی فەرموودەی خوای گەورە: {وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ - سورة التوبة - ٧١/٩} واتە: بڕواداران، نێرو مێیان، لەناو خۆیانا، پشتو پەنای یەکترین، دەشێ چاو دێری بەرژەوەندی یەکتری بکەن). لەم ئایەتە پیرۆزەدا ئەم ڕاستەقینەیە دەردەکەوێ: هەروەکوو چۆن پێویستە لەسەر هەقداری هەتیو ماڵو سامانی بە جوانی بپارێزێ ئاوایش

پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ کە سەرو ماڵو نامووسی هەموو موسوڵمانێکی تر بپارێزێ، چونکە موسوڵمان هەقداری موسوڵمانە، هەرکامیان حازر نەبوون ئەوی تریان پاسەوانی سەرو ماڵو نامووسیەتی.

سەرەڕای ئەوەیش دەبێ ماڵ دۆزەرەوە لە خۆی دڵنیا بێ کە هەرکاتێ خاوەنەکەی پەیدابوو بیداتەوە دەستی، بە مەرجێ بیناسێتەوەو ناونیشانی هەڵبدا، دەنا نابێ هەڵی بگرێتەوە. گوتراویشە: لە سەری نیە لە هیچ بارێکا کە هەڵی بگرێ، ئەوپەڕەکەی ئەوەیە کە هەڵگرتنەوە سوننەتە، چونکە هەڵگرتنەوەی دۆزراو یا ئەمانەتە، یا کاسپییە، ئەو دووەیش هیچ کامیان واجیبو پێویست نین. ئەمە قسەمان لەوەیە کە لە چۆڵەوانیو وێرانەو سەرە رێشت بدۆزێتەوە ئەمە حوکمەکەی بوو، دەنا ئەگەر لەناو ملکی کەسێکا دۆزییەوە ئەوە دروست نیە بوێ هەڵی بگرێ، چونکە وادەردەکەوێ کەهی خاوەن ملکەکە بێ.

ئەو زانیارییەی لە بارەی داکەوتەوە پێویستە:

پێویستە لەسەر ئەو کەسە کە شتێ دەدۆزێتەوە دەفرو پریاسکەو دەرگا بێنو جۆرو ژمارەو کێشی بزانێو ئەوجا لە جێگەی ئاسایی خۆیا هەڵی بگرێ. زانینی پریاسکەو دەرگابێنەکەی بەپێی ئەو فەرموودەی کە رابورد لە سەرەتای باسەکەوە، زانینی ژمارەکەی بەپێی ئەم فەرموودەیەی بوخارییە کە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پریاسکەیەکم دۆزییەوە سەد دیناری زێڕی تیادا بوو. بردم بۆ خزمەت پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: یەك ساڵ ناوو نیشانی هەڵدە. جا

یەك ساڵ ناونیشانیم هەڵدا، ئەوجا چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵدە. منیش وامکردو دیسان چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵبدە. منیش وامکرد لە جاری چوارەما فەرمووی: ژمارەکەی بزانەو دەرگابێنەکەی نیشانە بکە، جا ئەگەر خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە هی خۆیەتی دەنا بیکە بە هی خۆت. زانینی نیشانەکانی تریشی بەقیاس لەسەر ئەم نیشانانە، چونکە بەوانیش دەق وەك ئەمان شتەکە دەناسرێتەوە، بۆیەیش دەبێ لە جێگەی ئاسایی پاراستنی وێنەی خۆیدا هەڵبگیرێ چونکە سپاردەیە، هەموو سپاردەیەکیش ئاوایە.

ئەگەر ویستی بیکا بە ماڵی خۆی:

شت دۆزەرەوە ئەگەر مەبەستی ئەوەبوو کە شتەکە ئاگاداری بکا بۆ خاوەنی هەتا پەیدا دەبێ ئەوە پێویست نیە لەسەری بانگەوازی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر نیازی هەبوو کە بیکا بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە لایەنی کەمەوە یەك ساڵ ناونیشانی هەڵبدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە. جاڕدانیش دەبێ لە بەردەرگای مزگەوتدا بێ، لەکاتی هاتنەدەرەوەی خەڵکەکەدا، وە لەناو بازاڕدا، کەجێ گومانی کۆبوونەوەیە، وە لەو شوێنەدا کە تیادا دۆزراوەتەوە، چونکە خاوەنەکەی ئەوێی بۆ دەگەڕێ. چونێتی جاڕدانیش لەسەر ئەم شێوەیە: بڵێ: کێ شتی لێ بزربووە؟ وا سوننەتە هەندێ نیشانەی بڵێ، بەڵام نابێ گشت نیشانەکانی هەڵبدا، دەنا ئەگەر دروزنێ کردی بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە دەستەبەری، مەرج نیە سەرومڕ ساڵکە هەر جاڕبدا، بەڵکوو لە سەرەتاوە هەموو رۆژێ سێ جار

بانگەواز هەڵ بدا لەپاشا هەموو رۆژێ یەکجار، لە پاشا هەموو حەفتەیێ یەك جا، لەپاشا لە گشت مانگێکا یەك جار، لەسەر شێوەیەکی وا دووبارەی بکاتەوە کە لەبیر نەچێتەوە هەتا ساڵەکە تەواو دەبێ.

بەلاّم ئەگەر شتێکی وای درۆزییەوە کە نەدەکرا بەماڵ ئەوە جارِی بۆ هەڵنادا، ئەگەر دەکرا بەماڵ، بەلاّم کەمبوو، ئەوە ئەوەندە ناونیشانی هەڵدەدا کە بەزەینی زوربەی کات خاوەنی لەوەدوا بۆیناگەرِێ، کە ئەوەیە خاوەنەکەی زۆر بۆی پەرۆش نەبێو زۆر بە دوایا نەگەرِێ. جا پاش ئەوە کە بانگەوازی بایەخداری بۆ کرد، وەخاوەنەکەی پەیدانەبوو، وە ویستی بیکا بەهی خۆی دەبێ بەهی خۆی، کە کردی بەهی خۆی دەبێ بە قەرز بەسەریەوە، ئەگەر دنیا بوو خاوەنەکەی پەیدابوو، ئەگەر دۆزراوەکە وێنەدار بوو بلاّم نەمابوو ئەوە، دەبێ بەدەستەبەری وێنەکەی، دەنا دەبێ بە دەستەبەری نرخەکەی بەپێی نرخی ئەو رۆژەی کە تیادا کردوویەتی بە ماڵی خۆی، ئەگەر خودی دۆزراوەکە مابوو، وە نەنگداریش نەبوو بوو ئەوە دەدرێتەوە بە خاوەنەکەی.

بەشەکانی داکەوتوو:

داکەوتوو دەبێ بە چوار بەشەوە:

یەکەم: ئەوەیە کە هەمیشە دەمێنێ، وەك زێرِو زیوو شتی تری وا، حوکمەکەی ئەوەیە یەك ساڵ ناونیشانی لەسەر شێوەی پێشەوە هەڵبدا.

دووەم: ئەوەیە ئەگەر دۆزراوەکە زۆر نەدەمایەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زوو خراپ دەبوو، وەك کەبابو تکەو شووتیو کاڵەکو سەوزەواتو فەریکە خورمایێ کە نەکرێ بە خورما، ئەوە دۆزەرەوەکەی دەکرێ بە سەپشك لە نێوانی ئەوەدا کە بیخواتو بەهاکەی دەستەبەربێ، یا بیفرۆشێو بەهاکەی وەربگرێو لە پاش ناونیشان هەڵدانی ئاسایی بەپێی حاڵ تەصەروفی تیادا بکا، چونکە بەهاکەی لە شوێنی دۆزراوەکەیە، ئەگەر نیشانی هەڵنەدات دەبێ بە دەستەبەریو، ئەمانەت دەبێ لە دەستیدا. بەڵام ئەگەر دۆزراوەکە زووخراپ نەدەبوو، وە قابیلی ئەوە بوو کە چاك بکرێ، وەك رووتابێ کە بکرێ بە خورما، یا ترێیەك بکرێ بە مێووژ، یا شیرێ بکرێ بە پەنیر، یا شتی تری وا، ئەوە لەکاتی وادا سەیری بەرژەوەندی خاوەنەکەی دەکرێ، ئەگەر بەرژەوەندی خاوەنەکەی لە فرۆشتنیدابوو ئەوە دەفرۆشرێ، ئەگەر لە وشك کردنەوەدا بوو ئەوە وشك دەکرێتەوە. جا ئەگەر دۆزەرەوەکەی بە پیاوەتی وشکی کردەوە ئەوا باشە، دەنا دەبێ هەندێکی لێ بفرۆشێ بۆ مەسرەفی وشك کردنەوەکەی چونکە بەرژەوەندی خاوەنەکەی لەوەدایە. بەڵام ئەم درێژەپێدانە بۆ غەیری ئاژەڵو گیانلەبەرانە، چونکە وڵساتو ماڵات دەبێ هەمووی بفرۆشرێ لەبەر ئەوەی مەسرەفی حەیوانات پەیتاپەیتا دووبارە دەبێتەوە، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوەکە ماڵەکە بە مەسرەف لێکردنی تەواو بێ.

سێیەم: دۆزراوی وا هەیە پێویستی بە مەسرەف هەیە وەك وڵسو ماڵات (حەیوان) حەیوانیش لەسەر دووجۆرە:

۱) **جۆری یەکەم بێهێزە**: ئەوەندە هێزی نیە کە خۆی پێ رزگار بکا لە وردە درندە، وەك مەڕو بزنو گوێرەکەو بەچکە وشتر، وشترو رەشەوڵاخ ئەگەر سەقەت بوون باگەورەیش بن لە ریزی بێهێزن، ئەم جۆرە بۆی هەیە دەستی بەسەردا بگرێ، بە نیازی گردن بە ماڵ، چونکە ئەگەر هەڵی نەگرێتەوە، لە نێوانی ئێمەو درندەدا دەفەوتێ، دووریش نیە دەسپیسێ بیبا بۆ خۆی، لەبەر ئەم مەبەستەیە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بزنو مەڕی گومبوو یا بۆ تۆیە کە دەیدۆزێتەوە، یا بۆ خاوەنەکەیەتی کە برای تۆیە، یا بۆ گورگە. جا ئەو کەسەی ئەم جۆرە گیانلەبەرە هەڵ دەگرێ خۆی سەرپشکە کە یەکێ لەم سێ شتە بکا:

یەکەم: دەست بەجێ بیخواو هەرکاتێ خاوەنەکەی دەرکەوت قیمەتەکەی ببژێرێ بۆی.

دووەم: رای بگرێو بە پیاوەتی بە خێوی بکاو مەسرەفی بکێشێ.

سێیەم: دەس بەجێ بیفرۆشێو بەهاکەی هەڵبگرێ.

۲) **جۆری دووەم**: ئەوەیە کە ئەوەندە هێزو توانای هەبێ خۆی پێ بپارێزێ لەوردە درندە، خواه بە هێز خۆی بپارێزێ وەك وشتر، یا بە راکردن خۆی قوتار بکا وەك ولاخی بەرزە، هێسترو گوێدرێژیش هەروا، یا بەفرین خۆی دەرباز بکا، وەك کۆترو شتی وا. جا ئەگەر لە جۆڵەوانی ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە. بۆی نیە بە نیازی کردن بە موڵك هەڵی بگرێ، بەس دروستە بە نیازی پاراستن هەڵی بگرێ، چونکە پێغەبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە بارەی هەڵگرتنەوەی وشتری گومبووەوە بە

پرسیار کەرەکەی فەرموو: هەقت نەبێ بەسەریەوە، ئەو پیلاوو جەوەندەی خۆی پێیە هەتا کۆتایی فەرموودەکە. فەرموودەکە دەقە لەسەر وشتر، ئەوەیش لە ریزی وشتردایە بە قیاس لەسەر ئەو.

کەواتە: ئەگەر بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی گرت، هەر کاتێ فەوتا دەبێ بە دەستەبەر، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە هەلگرتنەوە لەکاتی وادا، ئەوەتا دەفەرموێ: هەقت نەبێ بەسەریەوە.. تا دوایی، کەواتە هەلگرتنەوە لەکاتی وادا دادەنرێ بە کەمتەرخەمی، کەمتەرخەمیش دەبێ بەهۆی دەستەبەربوون، بەلام ئەگەر لەناو ئاوەدانیدا ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە، ئەوە بە ئارەزووی خۆیەتی، دەتوانێ بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی بگرێ، وەدەتوانێ بە نیازی پاراستن هەڵی بگرێ، جیایی لە نێوانی بیابانو ئاوەدانیدا ئەوەیە: ئەم جۆرە ئاژەڵە لەناو ئاوەدانیدا دەستی گشت کەسێکی پێدەگا، لەبەر ئەوە لە وەزەنی دەستپیس رزگاری نابێ، کەواتە هەتا زووە بەرژەوەندی خاوەنەکەی وادەخوازێ کە لە دەستێکی ئەمیندابێ باشترە، بە پێچەوانەی بیابانەوە، چونکە کەمتر خەڵك رێی تێدەکەوێ، سەرەرای ئەوەیش ئەم جۆرە گیانلەبەرە لە چۆڵەوانی هەوەجێی بەکەس نیە، خۆی خۆی بەخێو دەکا، لەوەڕ دەخواو ئاو دەخواتەوە. ئەوەندە هەیە ئەم راجیاییە کاتێ جێگەی خۆیەتی کە دنیا ئەمنو ئاسایش بێ، بەلام ئەگەر کات کاتی تالانو بڕۆ راوو رووت بوو ئەوە جیایی نیە لە نێوانی چۆڵەوانیو ئاوەدانیدا، لەهەر دوولادا وەك یەك هەلگرتنەوە بەهەر دوو نیازەکە دروستە.

ئەگەر دنیابوو دووکەس داکەوتەیەکیان بە یەکەوە دۆزییەوە، ئەوە هەردووکیان ناونیشانی هەڵدەدەن، وە دەیکەن بە ماڵی خۆیان، کەسیشیان مافی ئەوەی نیە کە مافەکەی خۆی نەقڵ بکا بۆ هاوڕێکەی یا بۆ کەسێکی تر.

لاباسێ:

لەکاتی درەوکردندا گوڵەوەچینیو هێشووکردن لەم حاڵانەدا دروستە: ئەگەر خاوەنەکەی رەزای لەسەر بوو، یا ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت نەدەبوو، یا خاوەنەکەی نەیدەچنییەوەو دەس بەرداری بوو بوو، بەڵام ئەگەر ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت دەبوو، یا خۆی دەیچنییەوە ئەوە دروست نیە بۆ بێگانە کە بیچنێتەوە[1]!.

---

[1] لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا ئاڵۆزیو هەڵەی چاپ هەبوو، سەرەڕای ئیبهامی پێچەوانەی مەبەست ئەمە تەرجەمەی دەقی (كفاية الاخيار)ەکەیە. ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە: (ولا يجوز التقاط السنابل وقت الحصاد اذا يأذن فيها مالكها، أو كان قادرا؟ يشق عليه التقاطه، أو كان يلتقطه بنفسه. فاذا أذن مالكها بالالتقاط جاز) دیارە کەخۆی: (أو كان قدرا يشق عليه التقاطه) وە، بەپێی (كفاية) کە لەم سێ کاتەدا گوڵە وەچنی دروستە: کەم بێ، با ئیزنی صەریحیش نەبێ، کەم بێ یا زۆر بێ، بەڵام خاوەنەکەی دەست بەرداری بووبێ، با رێگەپێدانی ئاشکرایش نەبێ، کەم بێ یا زۆربێ بە مەرجێ خاوەنەکەی رازی لەسەر بێ، لەم دوو کاتەیشا دروست نیە، کەم بێ یا زۆر بێ وە خۆی بیچنێتەوە، زۆر بێ یا کەم بێ وەخاوەنەکەی رەزای لەسەر نەبێ. دەی دەقی ئەصڵەکە نەمانیعەو نە جامیعە بۆ ئەم بەشانە، چونکە پوختەکەی ئەمەیە:

٢٤١) منالّی فڕێدراو (لقيط):

منالّی هەلگیراوە، یا مندالّی دۆزراوە، بە هەموو مندالێکی فڕێدراو دەگوترێ، کە سەرپەرشتیارێکی نەبێ، کە ببێ بەدەستەبەری گوزەرانی، جا خواە فامیدەبێ یانا، چونکە فامیدەیش وەك نافامیدە هەوەجێی بەسەر پەرشتیکردن هەیە، بە وشەی مندالّ رەسیدە دەردەچێ، چونکە پێویستی بە پەروەردەو سەرپەرشتیکردن نیە، بە وشەی دۆزراوە منالّی تری بێ باوكو بێ باپیرو بێ سەرپەرشتیار دەردەچێ، چونکە ئاگاداری مندالّی وا لە پیشەی قازییە، چونکە قازی بەپێی نامەی خوای داناو زاناو، بەپێی سوننەتی پێغەمبەرە نازدرەکەی مەودای ئەوەی هەیە کە بۆ ئەم جۆرە منالّەو بۆ هەموو کەسێکی نەتوانای زەبوون مایەی بەخێوکردنیان بۆ فەراهەم بێنێ، مەبەست لە سەرپەرشتیکار باوكو باپیرەو ئەو کەسەیە کە شوێنی باوكو باپیرە بگرێتەوە.

بڕیارەکەی:

هەلگرتنی مندالّی فڕێدراو فەرزی کیفایەیە، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى - سورة المائدة - ٢/٥ ➡}

گوڵەوەچنی دروست نییە ئەگەر خۆی دەیچنییەوە، ئەگەر رەزای لەسەر نەبوو، بەلاّم دروستە ئەگەر خاوەنەکەی رەزای لەسەربوو، مەبەست لەم جۆرە شیکردنەوەیە ئەمەیە: (عیبارەتی پەڕاوی شەرع، کاتێ جێگەی متمانە دەبێ، کە کەمو کوڕی زۆرو پەلەپەلی پێوە دیار نەبێ). - وەرگێڕ-

وە لەبەر ئەوەیش کە هیچ نەبێ ئادەمیزادەو قەدرو ڕێزی خۆی هەیە، لەبەر ئەوە پێویستە بەهۆی پەروەردەکردنەوە گیانی بپارێزرێو چارەسەری حاڵی بکرێ، دەق وەك ناچاری لێقەوماو، بگرە ئەم شیاوترە بە چاودێری، چونکە ناچاری ڕەسیدە ڕەنگە بە فێڵێ خۆی دەرباز بکا، بەڵام مناڵ سەر بەهیچ لایەکا دەرناکا.

جا هەرکاتێ کەسێ کە مەرجی بەخێوکردنی تیادا بوو، منداڵێکی ئاوای هەڵگرت، ئەوە خێرێکی گەورەی دەگاو، گوناهی سەرتیاچوونی ئەو منداڵە لە کۆڵ هەموان دەکەوێ، دەنا هەم ئەوو هەم گشت کەسێ کە پێی بزانێ لە خەڵکی ئەو ناوچەیە تاوانبار دەبن بەهۆی سەرتیاچوونی کەسێکی ڕێزدارەوە.

مەرجی ئەو کەسەی کە مافی هەیە هەڵی بگرێ:

مناڵ هەڵگر دەبێ ئەم چەند مەرجەی تیادابێ:

یەکەم: دەبێ ئەرك لەسەربێ، واتە: موکەللەف بێ کەواتە هەڵگرتنی مناڵ و شێت دانامەزرێ.

دووەم: دەبێ ئازادبێ، کەواتە بەندە بۆی نیە مناڵ هەڵبگرێ، چونکە هەڵگرتنی مناڵ هەقدارییە، کۆیلەیش ئەهلی ئەو هەقدارییە نیە، تەنانەت ئەگەر کۆیلەیێ مناڵێکی هەڵگرت لێی دەسەنرێتەوە، مەگەر ئاغاکەی ڕێگەی ئەوەی پێبدا، یا دادوەر بیهێڵێتەوە لە دەستیدا.

سێیەم: مەرجی ئیسلامە، بێبڕوا نابێ منداڵی موسوڵمانی فڕێدراو هەڵبگرێ، چونکە وەك گوتمان هەڵگرتنی مناڵ هەقداریو

خاوەنایەتییە، دەی بێبڕوا شیاوی ئەوە نیەو کافر نابێ بە هەقدارو بە خاوەنی موسوڵمان. بەڵێ بێبڕوا بۆی هەیە بێبڕوای منداڵ هەڵبگرێ، بەهەرحاڵ موسوڵمان بۆی هەیە ئەو منداڵە هەڵبگرێ، کە حوکم بە کوفری دەکرێ، چونکە ئەم هەقی سەروەری‌و سەرداری‌و هەقداری هەیە بەسەر بێبڕواوە.

چوارەم: دادپەروەرییە، بەدکار (فاسق) بۆی نیە منداڵ هەڵبگرێ.

پێنجەم: خاوەن فام بێ، مرۆی دەستبڵاوی حیجر لەسەر بۆی نیە منداڵی فڕێدراو هەڵبگرێ، گریمان هەڵیشی بگرێ ناهێڵرێتەوە لە دەستیدا.

ئەو ماڵەی کە لەگەڵ ئەم منداڵە بێ، بۆ کێیەو چی لێدەکرێ؟:

هەر ماڵی لەگەڵ منداڵی دۆزراوەدابێ بەهی خۆی دادەنرێ، ژیواری لێی دابین دەکرێ، چونکە منداڵ ئەگەر لەژێر چاودێری باوکیشادا بەخێوبکرێ، ئەگەر ماڵی هەبێ، ژێواری لەسەر خۆیەتی، دەی لەکاتی وادا زیاتر ژێواری لەسەر خۆیەتی. ماڵی خۆشی وەك جل‌و بەرگ‌و کەل‌و پەل‌و نوێنەکەی‌و پارەپوول‌و شمەکێ کە لە باخەڵی دابێ، یا پێوەی شەتەك درابێ، یا وەك ولاخێ جڵەوەکەی بە دەستیەوە بێ، وەك ئەو چاتۆڵەی کە منداڵەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو چاتۆڵەی کە منداڵەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو خانووەی کەهەر خۆی تیادابێ، باخیش هەروا، ئەوەی کە مەسرەفی بۆ دەکا لەو ماڵە فەرمانڕەوایە، چونکە ئەو هەقداری ئەو کەسانەیە کە هەقدرای تریان نیە، منداڵ

هەلگریش لەسەر فەرمانی قازی بۆی هەیە لەو ماڵە مەسرەفی بۆ بکا، جا ئەگەر فەرمانڕەوا نەبوو دەبێ شایەت بگرێ لەسەر ئەوەی کە بۆی خەرج دەکا، دەنا ئەگەر شایەت نەگرێ هەرچی لەو ماڵە سەرف بکا بۆی دەبێ بە دەستەبەری. گوتراویشە: بەبێ فەرمانی قازیش لە ماڵی مناڵەکە خۆی ژێواری بۆ دابین بکا نابێ بە دەستەبەر.

بەڵام ئەگەر مناڵەکە خۆی ماڵی نەبوو، ژیواری لەسەر بەیتولمالە، چونکە ئیمامی عومەر {رەزای خوای لێبێ} لە بارەی بەخێوکردنی فڕێدراوەوە، پرس و رای بە هاوڕێیان کرد، بەیەك دەنگ و بەیەك را فەرموویان: ژیواری لەسەر بەیتولمالە، لەبەر ئەوەیش گەورەی رەسیدەی نەدارایش ژێواری لەسەر بەیتولمالە، دەی مناڵ هەقی ئەوەی زیاتر هەیە کە ژیواری لەسەر بەیتولمال بێ. ئەگەر دەوڵەمەند و هەژارێ بە یەکەوە فڕێدراوێکیان هەلگرتەوە، دەوڵەمەندەکە پێش دەخرێ، چونکە لە بارەیدا هەیە کە لەکاتی پێویستدا یاریدەی سامانی بدات[1].

---

[1] ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە کە زەین بە هەڵدا دەبا: (فان وجد مع اللقيط مال كالثياب والفرش وما يكون في جيبه أو شد عليه أو دابة عنانها بيده أو وجد في خيمته، أو في دار ليس فيها غيره أو في بستان كذلك.. ألخ) دەتوانین بلێن هەتا ولاخەکە ئەم دەقە باشە، گەرچی بێ پێزی پێوە دیارە، بەڵام (أو وجد في خيمته) وەك مەتەڵ وایە هەڵهێنانەکەی ئەمەیە کە لە کیفایەکەدا دەفەرموێ: (ولو كان اللقيط في خيمته فهي له). ئەمەیش لە موغنی موحتاجدا باقی مەدەنی ئەم مەتەڵەمان بۆحەل دەکا کە دەفەرموێ؛ (وان وجد اللقيط في دار فهي له، لليد ولا مزاحم.. ولا يحكم له ببستان وجد فيه.. لان سكناها تصرف والحصول في البستان ليس تصرفا ولا سكنى) له
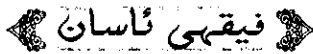
٢٤٢) باسی سپارده (وەدیعه):

سپاره ناوه بۆ زات (عەین)ێ خاوەنەکەی یا جێگری خاوەنەکەی لەلای کەسێ بە ئەمانەت دایبنێ، هەتا ئاگاداری بکا، سەربەلگە لەم بابەتەدا نامەی خواو رێگەی رەهبەره. خوای گەوره دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ – سورة البقرة – ٢٨٣/٤٢} وه دەفەرموێ: {أَن تُؤَدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – سوره النساو – ٥٨/٤} ئەوەتا یەزدانی پاك لەم دوو ئایەتەدا فەرمان دەکا بە دانەری سپارده بە خاوەنی، پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: سپارده بەسەر راستی بدەرەوه دەست ئەو کەسە کە دەستپاك‌و متمانه پێکراوی داناوی، گزی‌و ناپاکیش له کەس مەکە، تەنانەت لەو کەسەیش کە گزی‌و ناپاکیت لێ دەکا (ئەبو داوود) له صەحیحەیندا دەفەرموێ: خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: نیشانەی مرۆی ناپاك ئەم سێ رەوشە ناشیرینەیە: هەرکاتێ قسەی کرد درۆی زۆری تیابکا، هەرکاتێ پەیمانی بەست،

راستیدا گەلێ جار تەصەروفێکی زۆر خراپ لە ئەصلی ئەصلەکەدا کراوه، اختصار جیایە لە اختزال، گەلێ شوێنی وا شەلەقاوو شەلەژاوه نە لەمەتن دەکاو نە لە شەرح، ئومێد دەکەم لە رەحمەتی خوا لەم تەرجەمەدا سەرکەوتوومان بفەرموێ، هەتا ببێ بەهۆی راستکردنەوەی هەلەکانی ناو ئەم کتێبە پیرۆزە بەلکوو ببێ بەشەرحێکی کوردی بۆی.

چونکە لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر تەحقیق بکرێ‌و موراجەعە بکرێتەوه، بۆ لاوی موسوڵمان مانەندی کەمە. چونکە موسوڵمانی بەتەمەن دەبێ بەرەبەره سەرچاوەی زانستی فرەوانتر بکا، چونکە قۆناغی سەرەتایی گەلێ جیایە لە قۆناغی کۆتایی.

– وەرگێر –

پەیمانەکەی نەباتە سەرو هەمیشە پەیمان شکێن بێ، هەرکاتێ شتی پێ سپێررا دەسپیس‌و ناپاك دەرچێ، لە گێرانەوەیەکی موسلیما ئەم زیادەیەشی هەیە: با لەبەرچاوی خەڵك رۆژوویش بگرێ‌و نوێژیش بکاو خۆیشی بە موسوڵمان لەقەڵەم بدا). بەڵگەی پێداویستیی ئەو خەڵکەیش بە سپاردە پێ سپیاردن، لەوێ بوەستێ.

بڕیارەکەی:

ئەو کەسەی بتوانێ سپاردە بپارێزێ‌و لە هەمان کاتا باوەڕیشتی بە دەستپاکی‌و ئەمینداریی خۆی هەبێ ئەوە سوننەتە بۆی کە سپاردە وەربگرێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا لە پشتی ئەوبەندە باشەی خۆیەتی کە لەسەر حەق پشتی برای ئایینی خۆی دەگرێ. گریمان هەر ئەو هەبوو کە بتوانێ ئەو سپاردەیە وەربگرێ ئەوە دەبڕێ بە سەریا کە وەری بگرێ، ئەو کەسەیش کە سپاردەی پێ نەپارێزرێ حەرامە وەری بگرێ، ئەگەر دەیتوانی بەڵام باوەڕی بە ئەمینیی خۆی نەبوو کە راهەتی هەیە کە وەری بگرێ.

دەستەبەر نابێ مەگەر لەبەر کەمتەرخەمی:

سپاردە ئەمانەتە وا لە دەستی ئەمیندارا، وەك گشت سپاردەیەکی تر نابێ بە دەستەبەر، بەڵام کەمتەرخەمی تیابکا، یا لە پاراستنیا کۆتایی بکا، دەبێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە بەبێ فەرمانی خاوەنی لەلای کەسێکی تر بە ئەمانەت دایبنێ، یا خۆی بچێ بۆ سەفەرو بەجێی نەهێڵێ بۆ خاوەنەکەی، یا بۆ جێگری خاوەنەکەی، یا لە شوێنی داییبنێ

که جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی بەبێ بەهانەی ڕەوا لەگەڵ خۆی بیبا بۆ سەفەر، یا لەکاتی نەخۆشینی مەترسێدارا وەسێت نەکا کە ئەو سپاردەیەی لەلایە، یا لەوکاتەدا کە دەسەڵاتداری سەروڵات زیندانی دەکا بۆ کوشتن ڕانەسپێرێ لە بارەیەوە، یا درێغی بکا لە باسکردنی، یا بەبێ فەرمانی خاوەنی سوودی لێ وەربگرێ، کە ئەوە دادەنرێ بە کەمتەرخەمیو درێغیکردن، یا دەربچێ لەو مەرجەی خاوەنەکەی دایناوە، جا لەهەر کام لەم شێوانەدا سپاردەکە فەوتا دەیبژێرێ، ئەگەر زۆرداری داوای سپاردەکەی لێکرد لە سەریەتی کە نەیداتێو حاشای لێبکاو بیشارێتەوە، بەو پەڕی تواناوە دەبێ بەرگری بکا، ئەگەر دەیتوانی بەرگری بکاو بە ئارەزوو نەیکرد ئەوە دەستەبەرە.

قسەی ئەمیندار دەخوات:

ئەگەر ئەمیندار بە خاوەن سپاردەی گوت: سپاردەکەتم پێداویتەوە، قسە قسەی ئەوە، بەمەرجێ سوێند بخوات، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ} ئەوەتا خودا فەرمان بە ئەمیندار دەکا کە بەبێ شایەت گرتن سپاردەکەی پێبداتەوە، ئەمەیش بەڵگەی ئەوەیە کە قسەی دەخوات، چونکە ئەگەر وانەبوایە پێی دەفەرموو کە شایەتی لێ بگرێ ئەوسا سپاردەکەی بداتەوە دەستی، وەك لەم ئایەتەی تردا ئامۆژگاری هەقداری هەتیو دەکا، کە کاتێ لە هەتیوی دەرچوون ماڵەکانیان پێ بدەنەوەو شایەتیان لێ بگرن لەسەر ئەوە، وەك دەفەرموێ: {فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ – سورة النساء – ٤/٦}.

پێویسته لەسەری کە لە جێگەی پاراستنی ئەو جۆرە شەتەدا دایبنێ، بۆ نموونە دراوو خشڵو گەوهەرە بەهادارەکان لە قاسەو سندووقی قایما دادەنرێن، ناومالّ لەناو مالاّ دادەنرێ، بزنو مەڕ لە حەوشەی مالّو کۆزو گەوڕی خۆیاندا دادەنرێن. هەرکاتێ خاوەنەکەی داوای کردەوە، دەبێ بەبێ دواخستن بیداتەوە پێی، بەپێی ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا - سورة النساء - ٤/٥٨} واتە: ئەی موسولّمانینە! خودا فەرمانتان پێ دەکا کە هەموو جۆرە سپاردەو ئەمانەتێ، بدەنەوە دەستی خاوەنی. جا هەر کاتێ بەبێ بیانوو دوایخستو فەوتا دەستەبەرە، ئەگەر بیانووی رەوای هەبوو نابێ بە دەستەبەری.

بسم الله الرحمن الرحیم

سوپاس و ستایش بۆ خوا بە یارمەتی خوای گەورەو مەزن ئەمڕۆ کە شەممەیە، ڕێکەوتی (١٩٩٥/١١/١١) لە وەرگێڕانی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە موبارەکەیە بوومەوە، لە خودا داوادەکەم کە ئەم هەنگاوە بکا بە نۆبەرەیێ بۆم و بیکا بە بەرایی کۆششێکی پیرۆز، لە بواری تەرجەمەی فیقهدا، بۆ سەر زمانی شیرینی کوردی، چ بۆ من و چ بۆ گشت کەسێ کە پەرۆشی خزمەتی دین و خزمەتی میللەتی کوردبێ.

لێرەدا دووپاتی دەکەمەوە:

١) لە کتێبە گەورەکاندا زاناکان بە باشی بەسەرو گوێلاکی یەکتردا دێن، لەکاتی گلەیی و راستکردنەوەی هەڵەی یەکتریدا. گەلێ توندتر لەم گلەییانەی کە من لە مامۆستای پایەبەرزی ئەحمەد عیسا عاشوورم کردووە. لەبەر ئەوە نابێ ئەمەی من لەم بارەیەوە نووسیومە بە تانەو توانج لە قەڵەم بدرێ. عەللامەی عەینی، لە بەرگی یەکەمی عومدەتولقاریدا، لەکاتی شەرحی فەرموودەی: (ربَّ مبلَّغٍ أوعی من سامعٍ)دا رخنە لە بۆچوونی کرمانی و شێخ قوطبەدین دەگرێ و پێیان دەفەرموێ: قلت: کل منهما قد أبعد وتعسف! ئەمە مشتێکە لە خەرواری.

٢) بەپێی تەوانا بەندە پابەندی دەقی ئەصڵەکە بووم و لەزۆر شوێنیش کە قسەکان بۆنی بازێ شتی لێ هاتبێ کە لەگەڵ مەشرەبی

خۆمدا ریٚ نەکەوتبیٚ، ناچار بووم دەقەکە بە جوانی تەرجەمە بکەم. بەلاّم ئەوە مەعنای وانییە کە من ئەورایە پەشەند دەکەم.

۳) لەخوا بەزیادبیٚ ئەم وەرگەڕانە باشترین شەرح و شیکردنەوەیە بۆ تیٚگەیشتن لە (کفاية الاخيار) و (الفقه الميسر).

بەلیٚ بۆ فیٚربوونی ئەم دووکتیٚبە فەقیٚ دەتوانیٚ ئەم وەرگەڕاوە کوردییە بکا بە مامۆستای خۆی. بەلاّم ئەمە مەعنای وانیە کە مەلاو فەقیٚ بەم تەرجەمانە بیٚ نیاز بن لە دیراسەی عولومی شەیعەت بە عەرەبی، نەء، ئەو بۆچوونە هەلّیە، پیٚویستە لەسەر مەلاو فەقیٚ زانستە شەرعییەکان، وەك جاران بە عەرەبی بخویٚنن.

٤) تکا لە هەموو مامۆستاو خویٚنەواران و ئەدیبان دەکەم، کە بەبیٚ لە بارابوونی تەواو پەلاماری تەرجەمەو دانانی کتیٚبی گەورەی ئایینی نەدەن، چونکە وەرگەڕانی شرم پڕم، کتیٚبی بیٚ سەرو بەر، هەم ئەصلّەکە، هەم بابەتەکە، هە زمانەکە، لە بەرچاو دەخا.

غفر الله لى ولوالدى ولسائر المسلمين، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

فِي كنفٍ ظلعَّلهُ القرآن　　　　أظل نجلى (كاوة) يا رحمان

وصلى الله تعالى على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم.

وەرگیٚڕ

نوری فارس حمی خان حەسەن

سلیٚمانی (خانووی زابتەکان)

گەڕەکی مامۆستایان.

فهرس المواضیع